

67. 12-01262

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

1900 9035

Αριθ. ελ. 240/1959

ΔΩΡΕΑ Αντ. Τσάνης

ἀλλ' ἀμφοτέρω συνταυτίζονται. Αἱ δὲ μονοθεϊστικαὶ θρησκείαι εἶναι ὁ ἰουδαϊσμός, ὁ χριστιανισμός καὶ ὁ μωαμεθανισμός. Ἐν τῷ ἰουδαϊσμῷ ἡ μωσαϊσμῷ ὑφύεται ὁ ἄνθρωπος τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, τοῦ ποιητοῦ τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἰουδαϊσμός δὲν ἦτο ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τῆς τελείας θρησκείας, ὑπῆρξε μόνον ἡ προπαρασκευὴ εἰς τὴν τελείαν θρησκείαν. Ἐν τῷ χριστιανισμῷ ἔχομεν τὴν τελειοτάτην μορφήν τῆς θρησκείας, τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν αὐτῆς. Διότι ὁ χριστιανισμός πρῶτος ἀπεκάλυψε ἡμῖν κατὰ τρόπον τέλειον τὸν Θεὸν ὡς Θεὸν πάντων τῶν ἀνθρώπων. «Οὐκ ἔνι, λέγει ὁ Παῦλος, ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλληνας, οὐκ ἔνι δούλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. γ' 28). Ἐπειτα διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κυρίως ἐκηρύχθη ὁ Θεὸς ὡς πατὴρ πλήρης ἀγάπης πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Κύριος πάντοτε περὶ Θεοῦ λαλῶν, καλεῖ αὐτὸν πατέρα ἡμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ ὁ Παῦλος, γράφων πρὸς τοὺς χριστιανοὺς, λέγει, «Οὐκ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας» (Ρωμ. 8, 15). Ἡ λατρεία τέλος ἐν τῷ χριστιανισμῷ κυρίως ἀποβαίνει ἐσωτερικῇ, πνευματικῇ, οἷα ἀρμόζει εἰς τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι πνεῦμα, καὶ ὅστις ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν τὴν ἀνύψωσιν τοῦ πνεύματος ἡμῶν πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν τῆς καρδίας ἡμῶν, οὐχὶ ἐξωτερικὰς θυσίας· «Πνεῦμα δὲ Θεοῦ, λέγει ὁ Κύριος παρὰ τῷ Ἰωάννῃ (δ', 24), καὶ τοὺς προσκυνούτας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν».

§ 4.

Τί εἶναι ἀποκάλυψις ἢ πῶς ἔχει ὁ ἄνθρωπος γινῶσιν περὶ Θεοῦ; Ὁ ἄνθρωπος γινώσκει τὸν Θεόν, διότι αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐφανερώσεν ἡ ἀπεκάλυψε αὐτὸν ὁ Θεὸς τὸ θέλημά του εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ παρὰ Θεοῦ οὗτος μυστήριος καὶ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ θελήματος εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἀποκάλυψις. Ὁ Θεὸς φανεροῖ ἑαυτὸν καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ἐν τῷ ἄνθρωπῳ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως. Παράτηρῶν ὁ ἄνθρωπος τὸν καὶ τὸ μετέωρον αὐτῆς, τὴν σοφίαν, μεθ' ἧς εἶναι τὸ πνεῦμα ἡ διδασκαλοῦμενα, ἀνευρίσκει τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ πανσοφίαν, ὅπως βλέπων εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ καλλιτέχνου. «Τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ φανερὰ γίνονται ἐκ τῆς ἀφ' ἧς (δηλ. αἱ ἰσχυροὶ αὐτοῦ ἰδιότητες) ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἐκτίσθησαν πάντα, ὥστε νουθετοῦνται καὶ καθαρίζονται ἡ τε ἀίδιος

αὐτοῦ δύναμις καὶ ἡ θεϊότης » (Ρωμ. α', 20). Ὁν Διὰ τῆς συνειδήσεως. Ἐν τῇ συνειδήσει φέρεται ὁ ἄνθρωπος ἐμφυτον τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ. Ὅταν πράττῃ τὸ ἀγαθόν, αἰσθάνεται χαρὰν, καὶ ἑσωτερικὴν τινε φωνὴν βεβαιοῦ αὐτόν, ὅτι ὑπάρχει Θεός, ὅστις ὢν ἅγιος καὶ δίκαιος θέλει βραβεύσει τὸ ἀγαθόν· διὰ τούναντιον πράττῃ τὸ κακόν, βεβαιοῦ, ὅτι ὁ Θεός θέλει τιμωρῆσαι τὸ κακόν. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη διὰ τῆς φύσεως καὶ τῆς συνειδήσεως εἶναι γενικὴ πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Ἐξ αὐτῆς εἶχον καὶ οἱ ἰθνηκοὶ γινώσκιν τοῦ Θεοῦ ἂν καὶ ἀτελῆ. Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ, ἡ κυρίως ἀποκάλυψις, ἐγένετο διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν λοιπῶν θεοπνευστῶν προφητῶν, οἵτινες ἐνεφανίσθησαν ἐν τῇ Ἰσραηλιτικῇ λαῷ, καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ. Διὰ τῶν ἱερῶν αὐτῶν διδασκαλιῶν ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος τὸ πρῶτον εἰς τὰς καθαρωτάτας καὶ ἀληθεστάτας περὶ Θεοῦ ἐννοίας.

§ 5.

Τί εἶναι ἁγία Γραφή;

Τὰ βιβλία τὰ περιέχοντα τὴν κυρίως ἀποκάλυψιν, ἢ τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ θελήματος διδασκαλίαν τοῦ Μωϋσέως, τῶν προφητῶν, τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων, καλοῦνται ἁγία Γραφή. Ἐπειδὴ δὲ πᾶν ὅ, τι μέγα καὶ θεῖον προέρχεται ἄνωθεν ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων (Ἰακώβ. α', 17), πιστεύομεν, ὅτι οἱ συγγραφῆς τῆς ἁγίας Γραφῆς οἱ τοσοῦτον ὑψηλὰς ἀληθείας διδάσκοντες ἔγραψαν κατ' ἐμπνευσιν τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἢ φωτιζόμενοι παρὰ Θεοῦ. Ὁ Πέτρος λέγει· « Ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοί ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι » (Β' Πέτρ. α', 21). Διαφορῶνται δὲ τὰ βιβλία τῆς ἁγίας Γραφῆς εἰς βιβλία τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης. Διαθήκη ἐν γένει καλεῖται ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ἡ θρησκεία ὡς συνθήκη τις καὶ συμφωνία μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἐν ᾗ ὁ μὲν Θεός ἐπαγγέλλεται προστασίαν καὶ ἀντίληψιν τοῖς φυλάττουσι τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, οἱ δὲ ἄνθρωποι ὑποχρεοῦνται εἰς τὴν τήρησιν τῶν θεῶν τούτων ἐντολῶν (Ἐξόδ. κδ', 7). Διὰ τοῦτο καὶ τὰ βιβλία τοῦ μωσαϊσμοῦ, τῆς παλαιᾶς θρησκείας, ἐκλήθησαν βιβλία Παλαιᾶς Διαθήκης, τὰ δὲ τοῦ χριστιανισμοῦ, τῆς νέας θρησκείας, βιβλία Καινῆς Διαθήκης. Καὶ ἐκεῖνα μὲν περιέχουσι τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, ταῦτα δὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τὴν πρῶτην ἱστορίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ συνεγράφησαν παρὰ

τῶν ἀποστόλων. Οἱ συγγραφεῖς τῆς Π. Δ. ἔγραψαν ἐν ἑβραϊκῇ γλώσσῃ, μετεφράσθησαν δὲ τὰ βιβλία αὐτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τῶν ο' (290 π. Χ.), καὶ εἰς ἄλλας ἀρχαίας καὶ νεωτέρας γλώσσας, οἱ δὲ συγγραφεῖς τῆς Κ. Δ. ἔγραψαν ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ, διότι καθ' οὗς χρόνους ἀνεφάνη ὁ χριστιανισμὸς, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο ἡ κοινὴ λαλουμένη ἐν τῷ μεγαλειτέρῳ μέρει τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, γνωστὴ οὖσα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ. Ἡ γενικὴ αὕτη ἐξάπλωσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐχρονολογεῖτο ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ ἀξία τῆς ἀγίας Γραφῆς εἶναι μεγίστη διότι οὐδὲν ἄλλο βιβλίον περιέχει ἀληθεστέρας ἰδέας περὶ Θεοῦ καὶ ἠθικῆς καὶ ἐξοχώτερα παραδείγματα εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς. Ἡ ἀγία Γραφή εἶναι τὸ κλασικώτατον θρησκευτικὸν βιβλίον.

§ 6.

Τίτρα εἶναι τὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης :

Τὰ συγγράμματα τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν Προφητῶν εἵπομεν, ὅτι ἀποτελοῦσι τὴν *Παλαιὰν Διαθήκην*. Εἶναι δὲ τὰ συγγράμματα ταῦτα τὰ ἐξῆς· Ἰον *Ἱστορικά*. Τὰ πέντε βιβλία τοῦ Μωϋσέως, δηλ. ἡ *Γένεσις*, ἡ διηγουμένη τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου, τὴν ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν πατριαρχῶν Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ· ἡ *Ἔξοδος*, ἥτις περιέχει τὴν ἐξοδὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὸν Μωϋσεῖα· τὸ *Λευϊτικόν*, τὸ περιέχον νόμους τῶν Λευϊτῶν· οἱ *Ἀριθμοί*, οἱ ἀναφέροντες τὴν ἀρίθμησησιν τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ τὸ *Δευτερονόμιον*, τὸ περιέχον δευτέρωσιν ἢ ἐπανάληψιν τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου. Ἐπειτα τὸ βιβλίον τοῦ *Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ* διηγεῖται τὴν κατάκτησιν τῆς Χαναάν ὑπὸ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ· τὸ τῶν *Κριτῶν* ἱστορεῖ τὰ περὶ τῶν κριτῶν Γεδεὼν, Σαμψὼν, Σαμουὴλ κτλ.· τὸ τῆς *Ρούθ* περιέχει τὴν ἱστορίαν τῆς προμήτορος τοῦ Δαυὶδ Ρούθ· τὰ τῶν *Βασιλειῶν* διηγοῦνται τὴν ἱστορίαν τῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραὴλ (Σαούλ, Δαυὶδ, Σολομῶντος κλ.) καὶ τὰ τῶν *Παραλειπομένων* περιέχουσιν ὅσα παρέλειψεν τὰ πρότερα βιβλία περὶ τῶν βασιλέων. Τέλος τὸ βιβλίον τοῦ *Ἑσδρα* διηγεῖται τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπιστροφὴν τοῦ Ἑσδρα· τὸ τοῦ *Νεεμίου* ἱστορεῖ τὰ περὶ Νεεμίου, ὅστις ὀλίγον μετὰ τὸν Ἑσδραν ἦλθε καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς Ἱεροσόλυμα· τὸ τῆς *Ἑσθῆρ* ἀναφέρει τὴν διὰ τῆς Ἑσθῆρ σωτηρίαν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐν Περσίᾳ καὶ τὰ τῶν *Μακκαβαίων* διηγοῦνται τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν Σύρων διὰ τῶν γενναίων Μακκαβαίων. 2ον *Διδακτικά*. Ἰὼβ,

ποίημα ὡς ὑπόθεσιν ἔχον τὰ παθήματα τοῦ δικαίου Ἰώβ· *Ψαλμοί*, οἵτινες εἶναι διάφοροι ὕμνοι πρὸς τὸν Θεόν, οἱ πλείστοι ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ πεποιημένοι· αἱ *Παροιμίαι* τοῦ Σολομῶντος, περιέχουσαι διάφορα ἠθικά γνωμικά, τὰ πλείστα ἔργα τοῦ Σολομῶντος· ὁ *Ἐκκλησιαστής*, ὁ ὑπόθεσιν ἔχων τὴν ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων· τὸ *Ἄσμα τῶν ἁσμάτων*, ἐν ᾧ περιγράφεται ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λαόν του ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ἀγάπης δύο προσώπων· ἡ *Σοφία Σολομῶντος* καὶ ἡ *Σοφία Σειράχ*, ἀμφότερα κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Παροιμιῶν πεποιημένα, καὶ ὁ *Τωβίτ* καὶ ἡ *Ἰουδαίθ*, ἠθικά διηγήματα τὸ μὲν πρῶτον περὶ εὐσεβοῦς τινος Ἰσραηλιτικῆς οἰκογενείας ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Ἀσσυρίων ἐν Νινευὶ ζώσης, τὸ δὲ δεύτερον περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως Βετυλούας πολιορκουμένης ὑπὸ τοῦ Ὀλοφέρνηους στρατηγοῦ τῶν Ἀσσυρίων διὰ τῆς Ἰουδαίθ. *3ον Προφητικά*. Τὰ βιβλία τῶν προφητῶν. Οἱ προφῆται ἦσαν ἱεροὶ ἄνδρες, οἵτινες ἐμπνεύμενοι ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ἀνίσταντο ἐν τῷ λαῷ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἤλεγχον μὲν αὐτὸν καὶ τοὺς βασιλεῖς αὐτοῦ, ὅσakis παρεξέτρεπον ἀπὸ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, ἐπαρηγόρουν δὲ καὶ ἐνίσχυον αὐτοὺς ἐν ταῖς συμφοραῖς, ὑποσχόμενοι καὶ βεβαιούμεντες, ὅτι, εἰάν ᾔθελον μετανοήσῃ καὶ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Θεόν, ὁ Θεὸς ἐμελλε νὰ λυτρώσῃ αὐτοὺς ἀπ' αὐτῶν, καὶ νὰ πέμψῃ αὐτοῖς τὸν Μεσσίαν ἢ Σωτῆρα, ὅστις ᾔθελε δοξάσει τὸν Ἰσραὴλ, συγχρόνως δὲ ὀδηγήσει καὶ αὐτὰ τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ λατρείαν. Τοὺς προφῆτας διακρίνουσιν εἰς *μεγάλους*, ἑκτενῆ συγγράμματα καταλιπόντας, καὶ εἰς *μικροὺς*· ἐκεῖνοι εἶναι ὁ *Ἡσαίας*, ὁ *Ἰερემίας*, ὁ *Ἰεζεκιήλ* καὶ ὁ *Δαριήλ*· οὗτοι δὲ οἱ *Ὡσηὲ*, *Ἀμώς*, *Μιχαίας*, *Ἰωήλ*, *Ὀβδιού*, *Ἰωνᾶς*, *Ναούμ*, *Ἀββακούμ*, *Σοφορίας*, *Ἀγγαῖος*, *Ζαχαρίας* καὶ *Μαλαχίας*.

Σημ. Πέντε ἐκ τῶν ἀνωτέρω βιβλίων τὴν Σοφίαν Σολομῶντος, τὴν Σοφίαν Σειράχ, τὸν Τωβίτ, τὴν Ἰουδαίθ καὶ τὰ Μακκαβαϊκά οἱ μὲν Ἀλεξανδρινοὶ Ἰουδαῖοι παρεδέχοντο, οἱ δὲ τῆς Παλαιστίνης ἀπέρριπτον. Τὴν τελευταίαν γνώμην ἐκ τῶν χριστιανῶν ἀσπάζονται οἱ διαμαρτορόμενοι· τοῦναντίον ἡμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι μετὰ τῶν καθολικῶν τιμῶμεν αὐτά· καὶ δικαίως, διότι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς καθαρωτάτης εὐσεβείας διήκει καὶ δι' αὐτῶν, ὅπερ ἐπικρατεῖ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς βιβλίοις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

§ 7.

Τίνα εἶναι τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης;

Τὴν *Καινὴν Διαθήκην* ἀποτελοῦσι συγγράμματα τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν αὐτῶν. Εἶναι δὲ καὶ ταῦτα ἴσον *Ἱστορικά*. Ταῦτα εἶνα

τὰ τέσσαρα *Εὐαγγέλια* τοῦ *Ματθαίου*, τοῦ *Μάρκου*, τοῦ *Λουκᾶ* καὶ τοῦ *Ἰωάννου* καὶ ἡ *βιβλος τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων*. Καὶ ἐκεῖνα μὲν περιέχουσι τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, αὕτη δὲ περιγράφει τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀποστόλων, δι' ἧς ἐξήπλωσαν τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὸν κόσμον, ἰδίως δὲ τὰς πράξεις τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἰωάννου, τοῦ Ἰακώβου καὶ τοῦ Παύλου. Τὰ *Εὐαγγέλια* ὠνομάσθησαν οὕτω, διότι περιέχουσι τὴν *καλὴν ἀγγελίαν* περὶ τῆς ἐλευσίως τοῦ Μεσσοῦ ἢ τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀπολυτρώσεως αὐτοῦ. Ὁ *Ματθαῖος* καὶ ὁ Ἰωάννης ὑπῆρξαν μαθηταὶ τοῦ Κυρίου, ὁ *Μάρκος* μαθητὴς τοῦ Πέτρου καὶ ὁ *Λουκᾶς* μαθητὴς τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου. *Βον Διδακτικά*. Ταῦτα εἶναι *ἐπιστολαί*, ὧς ἔγραψαν οἱ ἀπόστολοι πρὸς διαφόρους ἐκκλησίας ἢ πρόσωπα. Ἐχομεν πρῶτον *δεκατέσσαρας ἐπιστολάς* τοῦ *Παύλου* πρὸς *Θεσσαλονικεῖς* 2, πρὸς *Ῥωμαίους*, πρὸς *Γαλάτας* καὶ πρὸς *Κορινθίους* 2, πρὸ τοῦ 59 μ. Χ. γραφείσας· πρὸς *Κολοσσαεῖς*, πρὸς *Ἐφεσίους*, πρὸς *Φιλιππησίους* καὶ πρὸς *Φιλήμονα* ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς φυλακίσεως τοῦ Παύλου ἐν *Καισαρείᾳ* καὶ ἐν *Ῥώμῃ* (59—63)· καὶ πρὸς *Τιμόθεον* 2, πρὸς *Τίτον* καὶ πρὸς *Ἑβραίους* γραφείσας μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐν *Ῥώμῃ* φυλακίσεως ἀπελευθέρωσιν μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (64—66). Ὁ *Παῦλος*, πρὶν ἐπιστραφῆ εἰς Χριστὸν, ἦτο φαρισαῖος πεπαιδευμένος τὴν Ἰουδαϊκὴν θεολογίαν καὶ διώκτης τῆς ἐκκλησίας. Ἐπιστραφείς ὁμῶς ἀπέβη ὁ θερμότερος τοῦ Εὐαγγελίου κήρυξ, ἐν δὲ ταῖς ἐπιστολαῖς του ὑπερήσπισε κατὰ τῶν Ἰουδαίων τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν, ἀποδεικνύων, ὅτι ὁ μωσαϊκὸς νόμος δὲν ἤδυνήθη νὰ σώσῃ τὸν κόσμον, καὶ ἡ δικαίωσις τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ ζητηθῇ διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ἡ γλῶσσα τοῦ Παύλου εἶναι πλήρης δυνάμεως (πρβλ. Β' Κορινθ. στ', 3—10, ιά, 22—29. Ῥωμ. ἡ, 35—39), ἀν καὶ δὲν ἀκολουθεῖ πάντοτε τοὺς κανόνας τῆς ῥητορικῆς. Ἐκτὸς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ἔχομεν δεῦτερον καὶ ἑπτὰ ἄλλας ἐπιστολάς, αἵτινες, ἐπειδὴ αἱ πλείους αὐτῶν δὲν ἀποτείνονται πρὸς ὀρισμένην ἐκκλησίαν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς καθ' ὅλον τὸν κόσμον διεσπαρμένους χριστιανοὺς, ὠνομάσθησαν *καθολικαί*. Εἶναι δὲ ἡ τοῦ Ἰακώβου, τοῦ Πέτρου 2, τοῦ Ἰωάννου 3, καὶ τοῦ Ἰούδα ἀδελφοῦ τοῦ Ἰακώβου. *Βον ἐν προφητικόν*. Τοῦτο εἶναι ἡ *Ἀποκάλυψις* τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Διὰ τῆς ἀποκαλύψεως ἠθέλησεν ὁ Ἰωάννης νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς καταδιωκομένους παρὰ τε τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἐθνικῶν Ῥωμαίων χριστιανοὺς, προλέγων ὡς βέβαιον τὸν μέλ-

λόντα θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὴν ἐπικαιμένην πτώσιν τοῦ
 ἰουδαϊσμοῦ καὶ τῆς ἐθνικῆς δεισιδαιμονίας.

§ 8.

Ποῦ περιέχεται ἐν περιλήψει ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία;

Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία περιέχεται ἐν περιλήψει τὸ μὲν ἐν τῷ
 συμβόλῳ τῆς πίστεως, τὸ δὲ ἐν τῷ δεκαλόγῳ, καὶ ἐν ἐκείνῳ μὲν
 εὐρίσκονται ἐν περιλήψει αἱ θεωρητικαὶ ἀλήθειαι τοῦ χριστιανισμοῦ,
 τὸ τί πρέπει νὰ πιστεύωμεν, ἐν τούτῳ δὲ αἱ πρακτικαὶ ἀλήθειαι
 ἢ τὸ τί πρέπει νὰ πράττωμεν· ἐκεῖ τὰ χριστιανικὰ δόγματα ⁽¹⁾, ἐν-
 ταῦθα ἡ χριστιανικὴ ἠθική. Τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως, τὸ ὁποῖον
 συνετάχθη ἐν ταῖς δυαὶ πρώταις οἰκουμενικαῖς συνόδοις ἐν Νικαίᾳ (325)
 καὶ ἐν ᾠκωνσταντινουπόλει (381), εἶναι τὸ ἀκόλουθον.

Α'. Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρα-
 νοῦ καὶ γῆς, δρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

Β'. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν· τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν
 μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων,
 φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποι-
 ηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὸν δι' ἡμᾶς
 τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν
 οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρ-
 θένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου
 Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ
 κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον
 ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶν-
 τας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

Γ'. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ
 τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμε-
 νον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν.

Δ'. Εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν.

Ε'. Ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Σ'. Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶ-
 νος. Ἀμήν.

Τὸ σύμβολον τοῦτο διδάσκει, ὅτι ὁ χριστιανὸς πιστεύει ἅν εἰς
 τὸν ἕνα Θεόν, τὸν Ποιητὴν τοῦ κόσμου· ὅν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν,
 ὅστις ἔσωσε τὸν κόσμον· ὅν εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ζωοποιὸν τὰ

(1) Δόγμα ἐκ τοῦ δοκεῖν σημαίνει δοξασίαν.

πάντα ἔον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔον εἰς τὸ βάπτισμα καὶ ἔον εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν. Ταῦτα εἶναι τὰ κυριώτατα ἄρθρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Ὁ δὲ δεκάλογος, ὅστις ἐδόθη μὲν διὰ τοῦ Μωυσέως τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ (Ἐξόδ. κ'), ἐπεκυρώθη δὲ παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ ἐτελειοποιήθη ἐπιξηγηθεὶς κατ' ἔνοιαν ὑψηλοτέραν (Ματθ. έ, ς' καὶ ζ'), καὶ ὅστις περιέχει περιληπτικῶς πάντα τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, εἶναι οὗτος.

Α'. Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.

Β'. Οὐ ποιήσεις σιαυτῷ εἰδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς, οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς.

Γ'. Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.

Δ'. Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἁγιάζειν αὐτήν. Ἐξ ἡμέρας ἑργᾶ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.

Ε'. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος ἔσῃ ἐπὶ γῆς.

ΣΤ'. Οὐ φονεύσεις.

Ζ'. Οὐ μοιχεύσεις.

Η'. Οὐ κλέψεις.

Θ'. Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῇ.

Ι'. Οὐκ ἐπιθυμήσεις ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστί.

Ἡ ἔννοια τῶν δέκα τούτων ἐντολῶν εἶναι ἴσον Μὴ ἔχῃς ψευδεῖς Θεούς· ἴσον Μὴ κάμῃς εἰδωλα· ἴσον Μὴ μεταχειρίζου ἀνευλαβῶς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ· ἴσον Τήρει τὰς ἁγίας ἡμέρας· ἴσον Τίμα τοὺς γονεῖς σου· ἴσον Μὴ προσβάλῃς τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον· ἴσον Μήτε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· ἴσον Μήτε τὴν περιουσίαν αὐτοῦ· ἴσον Μήτε τὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ· ἴσον Μὴ ἐπιθυμῇς τὰ τοῦ ἑλλοῦ πράγματα.

Τὸ σύμβολον τῆς πίστεως καὶ τὸν δεκάλογον τοῦτον ἐξηγεῖ ἡ Κατήχησις, καὶ οὕτως ἐκθέτει τὴν διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἀναπτύσσουσα τὰς ἀληθείας αὐτῆς ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἐκ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, δηλ. τῆς ὁμοφώνου διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Πατέρων καὶ ἐκ τοῦ ὁρθοῦ λόγου.

Σημ. Ἡ ἡμετέρα ὁρθόδοξος ἐκκλησία κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους, οἵτινες ὡς μόνην πηγὴν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἀποδέχονται

τὴν Γραφὴν, δέχεται ὡς πηγὴν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας πρὸς τὴ Γραφὴ καὶ τὴν παράδοσιν, δηλ. τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν, ἀποκρούουσα τὴν γνώμην τῶν διαμαρτυρομένων, ὅτι εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἀποστόλων ἡ ἐκκλησία ἀπεπλανήθη, τὸ δὲ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ ἐγκατέλειπεν αὐτήν. Εἶναι καὶ καθ' αὐτοῦ ἀπίθανον, ὅτι οἱ ἄμεσοι τῶν ἀποστόλων μαθηταὶ καὶ ἐν γένει οἱ ἀρχαιότεροι ἐκκλησιαστικοὶ διδάσκαλοι, οἱ τοσοῦτον ἐγγὺς τῇ ἀποστολικῇ ἐποχῇ ζήσαντες, παρενόησαν ἢ διέστρεψαν τὸν χριστιανισμόν.

§ 9.

Εἰς πόσα μέρη διαιροῦμεν τὴν κατήχησιν;

Τὴν τάξιν τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καὶ τοῦ δεκαλόγου ἀκολουθοῦντες, θέλομεν καὶ ἡμεῖς διαιρέσει τὴν Κατήχησιν εἰς τὰ ἐξῆς μέρη. Μέρους Α'. *Χριστιανικὰ Δόγματα*. Κεφ. Α'. Περὶ Θεοῦ, δημιουργίας τοῦ κόσμου, πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ πτώσεως τούτου διὰ τῆς ἁμαρτίας. Κεφ. Β'. Περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ λυτρώσεως τοῦ ἁμαρτήσαντος καὶ πεσόντος ἀνθρώπου. Κεφ. Γ'. Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς δι' αὐτοῦ τελουμένης ἀναγεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Κεφ. Δ'. Περὶ ἐκκλησίας. Κεφ. Ε'. Περὶ μυστηρίων, προσευχῆς καὶ κηρύγματος. Κεφ. ΣΤ'. Περὶ μελλούσης ζωῆς καὶ κρίσεως. Μέρους Β'. *Χριστιανικὴ ἠθική*. Κεφ. Ζ'. Περὶ τῶν δέκα ἐντολῶν.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΜΕΡΟΣ Α'.

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΔΟΓΜΑΤΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ Θεοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων. Σύμβ.

§ 10.

Τίνας ἀποδείξεις ἔχομεν περὶ τῆς υπάρξεως τοῦ Θεοῦ;

Ὁ χριστιανὸς πιστεύει εἰς τὸν Θεόν, ἔχει δηλ. ἀκλόνητον πεποίθησιν, ὅτι ὑπάρχει Θεός. Πᾶς λογικὸς ἄνθρωπος εἶναι ἠναγκασμένος

νά παραδεχθῇ τὸν Θεόν. Τὰ πάντα ἀποδεικνύουσιν αὐτῷ τὴν ὑπαρξίν του. Ἰδίως δὲ διὰ τῶν ἀκολούθων ἀποδείξεων ἀποδεικνύουσι τὴν ὑπαρξιν ταύτην τοῦ Θεοῦ. *Πρῶτον* ἀποδεικνύει τὸν Θεὸν ἡ *συρεία* τῶν ἐκάστου ἀνθρώπου, εἰς ὑγιᾶ πνευματικὴν κατάστασιν εὐρισκομένου. Συγγενώμεθα δηλ. μετὰ τῆς ιδέας ταύτης, ἥτις εἶναι τοσοῦτον ἔμφυτος ἡμῖν, ὅσον καὶ ἡ ιδέα τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἐν γένει αἱ ἔμφυτοι ιδέαι καὶ τὰ ἔμφυτα αἰσθήματα. Δεικνύεται δὲ ὅτι ἡ ιδέα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἔμφυτος ἐκ τοῦ ὅτι ἐκ τοῦ περὶ ἡμᾶς ἀτελοῦς καὶ πεπερασμένου κόσμου δὲν θὰ ἡδυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ποτε τὴν ιδέαν τοῦ τελείου καὶ ἀπείρου Θεοῦ, ἐὰν ἡ ιδέα αὕτη δὲν ᾖ ἐν ἡμῖν ἔμφυτος. Μόνον ὁ ἄφρων λέγει κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφὴν (Ψαλ. ιγ' 1), ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός. *Δεύτερον* ἀποδεικνύεται ἡ ἀλήθεια τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς μαρτυρίας πάντων τῶν ἐθνῶν περὶ αὐτῆς. Ἦδη καὶ οἱ ἀρχαῖοι σοφοὶ προτετήρησαν, ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξε λαός τις, ὅστις νὰ μὴ ἀνεγνώριζε Θεὸν τινα· πάντοτε οἱ ἄνθρωποι καὶ πανταχοῦ ἐν οἰκῷ πάντοτε ἀναπτύξεως βαθμῶ καὶ ἐν διετέλουν, εἶχον Θεοὺς καὶ ναοὺς λατρείας. Τοῦτο τί ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὅτι ἡ ιδέα περὶ Θεοῦ δὲν εἶναι ἀθαρτές τις ἐπινόησις, τυχαίως διαδοθεῖσα ποτε (τυχαία ἐπινόησις δὲν ἡδύνατο πανταχοῦ καὶ πάντοτε νὰ ἀναφαίνεται μετὰ τῶν ἀνθρώπων), ἀλλ' ἀναγκαία ιδέα ἐγκειμένη ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι; Ἰδέα οὕτω καθολικῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μαρτυρουμένη εἶναι ἀναγκαιῶς ἀληθής. *Τρίτον* μαρτυρεῖ τὸν Θεὸν αὐτὴ ἡ ὑπαρξίς τοῦ κόσμου. Τὰ ἐν τῷ κόσμῳ κτίσματα δὲν φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεώς των· οὐδὲν αὐτῶν εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὀφείλει εἰς τὰ ἄλλα τὴν ὑπαρξίν του. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, τὸ ὕψιστον τῶν κτισμάτων, δὲν ἡδύνατο νὰ πλάσῃ ἑαυτόν. Ὁ κόσμος ἄλλαις λέξεσιν εἶναι ἀποτέλεσμα· οὐδὲν δὲ ἀποτέλεσμα ἄνευ αἰτίας. Πρέπει λοιπὸν ἀναγκαιῶς νὰ παραδεχθῶμεν ἀρχικὴν τινα αἰτίαν, ἥτις παρήγαγε τὸν κόσμον, καὶ αὕτη εἶναι ὁ Θεός. Εἶναι δὲ ἄλογον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐκ τύχης προήλθον τὰ πάντα κατὰ τὰς θεωρίας τῶν ὀλιστῶν· διότι ἡ λέξις τύχη οὐδὲν σημαίνει, καὶ οὐδὲν ἐξηγεῖ, τυχαίως δὲ οὐδὲν δύναται νὰ γείνη. Καθὼς βλέποντες οἰκὸν τινα ἐννοοῦμεν, ὅτι ὑπῆρξεν οἰκοδόμος, ὅστις ὠκοδόμησεν αὐτόν, οὕτως ἀναγκαιῶς βλέποντες τὸν κόσμον ἀναγκαζόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ. «Πᾶς οἶκος, λέγει ὁ Παῦλος, κατασκευάζεται ὑπὸ τινος, ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας θεός» (Ἑβρ. γ'. 41). *Τέταρτον* ἀποδεικνύομεν τὴν ὑπαρξίν τοῦ

Θεοῦ ἐκ τῆς σκοπιμότητος καὶ ἁρμονίας τῆς παρατηρουμένης ἐν τοῖς κτίσμασιν. Ἄν ὁ κόσμος ὡς ἄμορφος ὕλη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἄφ' ἑαυτοῦ καὶ ἐκ τύχης προελθὼν, ἀλλὰ προϋποθέτει ἀρχικὴν τινα αἰτίαν, πολλὸ μᾶλλον προϋποθέτει τὴν ἀρχικὴν ταύτην αἰτίαν ὁ κόσμος ὡς σύνολον ὄντων σκοπιμώτατα κατεσκευασμένων καὶ ἁρμονικώτατα συντηροσμένων. Διότι ἐκ τύχης νὰ προέλθῃ τοιαύτη ἁρμονία, τίς δύναται νὰ πιστεύσῃ ποτὲ τοῦτο; Ὁ Κικέρων ἐξέφραζεν ἀναντίρρητον ἀλήθειαν, ὅτε ἀπαντῶν πρὸς τοὺς Ἐπικουρείους, οἵτινες ἀπέδιδον τὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων εἰς τυχαίαν ἐπισώρευσιν ἀτόμων, εἶπεν, ὅτι τὸ νὰ διατείνεται τις ὅτι τὸ πᾶν εἶναι ἀποκύημα τῆς τύχης, εἶναι τὸ αὐτὸ τῷ νὰ διαβεδαίῃ, ὅτι ἡ Ἰλιάς τοῦ Ὀμήρου εἶναι ἔργον κυβείας, καθ' ἣν τὰ 24 γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου συνανακυκλῶμενα ἀναμίγδην καὶ ἀναρριπτόμενα ἀπετέλεσαν διὰ τυχαίας αὐτῶν συναρμογῆς τὸ κείμενον τοῦ θεοῦ ἐκείνου ποιήματος. Ὅσον ἀδύνατον θὰ ἦτο, ἐὰν ᾔθελον ριφθῇ εἰς χάρτην τυχαίως διάφορα χρώματα, νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς τυχαίας ταύτης ἐπισωρεύσεως εἰκὼν τις καλλιτεχνική, τόσον ἀδύνατον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ μέγα τοῦτο καλλιτέχνημα, τὸ ὅποιον καλοῦμεν κόσμον, προῆλθεν ἐκ τυχαίας ἐπισωρεύσεως ὕλικῶν μορίων. Ἡ ἁρμονία προϋποθέτει νοῦν· ἡ ἁρμονία τοῦ σύμπαντος πάνσοφον νοῦν. Ἡ Γραφὴ λέγει ὁρθῶς, ὅτι «οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα» (Ψαλμ. ιη'. 11). Πέμπτον τὸν Θεὸν ἀπαιτεῖ ἡ ἀνάγκη τῆς τιμωρίας τῶν κακῶν καὶ τῆς ἀνταμοιβῆς τῶν ἐναρέτων ἐν μελλούσῃ τινὶ ζωῇ. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι πολλοὶ κακοὶ ἄνθρωποι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, μὴ ἀνακαλυπτόμενοι ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης, ἀπολαύουσι πάσης εὐτυχίας καὶ τιμῶνται· ἄλλοι δὲ ἀγαθοὶ καὶ ἐνάρετοι παραγνῶριζονται καὶ πάσχουσι μεγάλα κακά. Τοῦτο προφανῶς δὲν εἶναι δίκαιον· διὰ τοῦτο ἡ συνειδήσις ἡμῶν βεβαίῃ ἡμᾶς, ὅτι ἀφεύκτως πρέπει ἐν ἄλλῃ τινὶ ζωῇ ἡ δικαιοσύνη νὰ ἱκανοποιηθῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ· τὸ ἀδίκημα τὸ ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων γινόμενον πρέπει ἀναγκαίως ἀλλαχοῦ νὰ ἐκκλῇ δι' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἀποδεικνύεται ἀναγκαία ἡ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ. Εἰς τῶν μεγίστων φιλοσόφων τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ Κάντιος, εἶναι γνωστὸν, ὅτι ταύτην ὡς τὴν ἰσχυροτάτην τῶν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀποδείξεων ἐθεώρησεν.

Ἐπὶ τοιούτων ἰσχυροτάτων ἀποδείξεων στηρίζεται ἡ ἀλήθεια τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

§ 11.

Πῶς δεικνύεται, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι εἷς;

‘Ὁ Θεὸς εἶναι εἷς. « Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἑτέροι πλὴν ἐμοῦ », λέγει ἡ πρώτη ἐντολὴ τοῦ δεκαλόγου. Ἐν δὲ τῇ *Καιρῇ Διαθήκῃ* ἀναγινώσκουμεν, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ζωὴ, ἵνα γινώσκωμεν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν (Ἰωάν. ιζ', 3). Τὴν ἐνότητα ταύτην τοῦ Θεοῦ κηρύττει καὶ τὸ σύμβολον « Ἕνα Θεόν ». Καὶ ὁ ὁρθὸς δὲ λόγος δεικνύει, ὅτι μόνον εἷς δύναται νὰ ἦναι ὁ Θεός. Διότι πρῶτον ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ὡς τελειοτάτου ὄντος ἀπαιτεῖ τὴν ἐνότητα ταύτην. Δύο τέλεια ὄντα δὲν δύνανται νὰ συνυπάρχωσι καὶ ἀποκλείουσιν ἀλλήλα· διότι τὸ ἓν θὰ περιώριζε τὸ ἄλλο, ἢ παντοδυναμία τοῦ ἑνὸς θὰ περιώριζε τὴν παντοδυναμίαν τοῦ ἄλλου. Τοιουτοτρόπως θὰ ἦσαν καὶ τὰ δύο ἀτελῆ. Ἐπειτα τὴν ἐνότητα τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἐνότης ἢ παρατηρουμένη ἐν τῷ κόσμῳ, ἐν ᾧ ἐπικρατεῖ πανταχοῦ ἡ αὐτὴ τάξις, οἱ αὐτοὶ νόμοι. Τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ὑποστηρίζουσιν ἀλλήλα καὶ τείνουσι πρὸς τὸ αὐτὸ τέλος. Τοῦτο τί ἄλλο δεικνύει, εἰ μὴ ὅτι εἶναι εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὁ ποιητὴς τοῦ παντός; Διάφοροι θεοὶ ἤθελον δώσει εἰς τὸν κόσμον διαφόρους καὶ ἀντιφθικτοὺς νόμους. Δὲν θὰ ἰσοκρίσει δὲ τότε ἡ ἁρμονία ἢ νῦν παρατηρουμένη ἐν τῷ σύμπαντι. Τόσον εἶναι ἀληθὲς τοῦτο, ὥστε πάντες οἱ σοφοὶ τῶν ἀρχαίων λαῶν (Ἡσίοδος, Σοφοκλῆς, Πλάτων, Ξενοφῶν) συνείδον τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐνότητος τοῦ Θεοῦ (¹).

§ 12.

Πῶς ἐννοοῦμεν τὸν Θεόν;

Τὸν Θεὸν ἐννοοῦμεν ὡς τέλειον πνεῦμα. « Πνεῦμα ὁ Θεός », λέγει ὁ Κύριος παρὰ τῷ Ἰωάννῃ (δ', 24). *Πνεῦμα* δὲ λέγοντες, ἐννοοῦμεν ὄν, τὸ ὁποῖον νοεῖ καὶ ἐλευθέρως θέλει, κατ'ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ὕλικά ὄντα, τὰ ὁποῖα εἴτε νοοῦσιν οὔτε ἐλευθέραν θέλησιν κέκτηνται. Τὸ αὐτὸ δὲ ἐννοοῦμεν ἀποδίδοντες τῷ Θεῷ καὶ προσωπικότητα. Ὁ ἀνεπτυγμένος καὶ λογικὸς ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὸν Θεὸν ὡς ὕλικόν ὄν, ὅπως πράττουσιν αἱ βάρβαροι οἱ λατρεύοντες τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην ἢ ἄλλα ὕλικά σώματα. Διότι τὰ ὕλικά ὄντα εἶναι φύσει *περιωρισμένα* καὶ *ἀτελῆ*, στεροῦνται δὲ πασῶν ἐκείνων τῶν ὑψηλοτέρων ἰδιοτήτων τῆς αὐτοσυνειδησίας, νοήσεως καὶ ἐλευθέρας θελήσεως, μεθ' ὧν εἶναι πεπρωτισμένος ὁ ἄνθρωπος. Τὸν Θεὸν δὲ δὲν

(¹) Μακαρίου Δογμ. Δ', σελ. 107 κατὰ τὴν γαλλ. μετάφρασιν.

δύναται νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἄνθρωπος κατώτερον ἑαυτοῦ. Ἡ πνευματικότης εἶναι ὅτι τέλειον περιέχει ὁ κόσμος οὗτος. Τὸ τέλειον τοῦτο, τὸ ὁποῖον προήλθεν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Θεὸν ἐν τελειοτάτῳ βαθμῇ. Διὰ τοῦτο λέγομεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα τέλειον, ὃν δηλ. κεκτημένον τέλειον ἢ πάνσοφον νοῦν καὶ τελείαν ἢ ἀγιωτάτην θέλησιν. Ἡ τελειότης ἐγκείται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ ὄντος ἐκείνου, ἐξ οὗ προήλθον τὰ πάντα καὶ ὅπερ εἶναι αἰτία ἑαυτοῦ. Ἡ ἀτέλεια θὰ ᾔτο ἐξάρτησις τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ἄλλου ὄντος, ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν ἐννοιαν τοῦ Θεοῦ (Ματθ. ε', 48).

§ 13.

Ἀνάπτυξον τὴν ἰδῆαν τοῦ Θεοῦ ὡς τελείου πνεύματος ἢ τίνας εἶναι αἱ γενικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ;

Ὡς τέλειον ὃν ὁ Θεὸς εἶναι ἀναγκαίως 1) ἄπειρος. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ πεπερασμένα ὄντα, τὰ ὁποῖα περιορίζονται ὑπὸ τοῦ χώρου, ὁ Θεὸς δὲν δύναται νὰ περιορισθῇ ἐντὸς περιωρισμένου τινὸς χώρου. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἀνέπτυξε κυρίως ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν Ἀθήναις, κηρύττων ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ εἰπὼν, ὅτι «ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος Κύριος οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ» (Πράξ. ιζ', 24). Οἱ ἀρχαῖοι ἐθνικοὶ (καὶ νῦν οἱ εἰδωλολάτραι) εἶχαν τὴν πρόληψιν, ὅτι οἱ θεοὶ αὐτῶν κατοικοῦσιν ἐν τοῖς ναοῖς. 2) Ὡς τέλειον ὃν εἶναι ὁ Θεὸς καὶ αἰώνιος ἢ ἄχρονος· δὲν περιορίζεται ὑπὸ τοῦ χρόνου· δὲν ἔχει ἀρχὴν, οὔτε τέλος· δὲν ὑπῆρξέ ποτε χρόνος, καθ' ὃν δὲν ᾔτο, οὐδὲ θὰ ὑπάρξῃ χρόνος, καθ' ὃν δὲν θὰ ᾔναι. «Πρὸ τοῦ ὅρη γενεθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ», λέγει ὁ Ψαλμῳδός (Ψαλμ. πβ', 2). 3) Ὁ Θεὸς εἶναι ἀμετάβλητος· ἡ μεταβολὴ προϋποθέτει ἀτέλειαν· τὰ πεπερασμένα ὄντα μεταβάλλονται ἀπὸ ἀτελειστέρων εἰς τελειότερα ἢ τὰνάπαλιν· ἐν τῷ Θεῷ ὡς τελείῳ οὐδεμίᾳ τοιαύτῃ ἀτέλειᾳ εἶναι δυνατὴ· ἡ μεταβολὴ ἀντιφάσκει εἰς αὐτὴν τὴν ἐννοιαν τοῦ Θεοῦ. «Παρά τῷ Θεῷ οὐκ ἔστι παραλλαγὴ, ἢ τροπὴς ἀποσκίασμα», λέγει καὶ ἡ Γραφή (Ἰακώβ. ε', 18). 4) Ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν. Ἐπειδὴ εἵπομεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ὑπάρχει ἐν ὀρισμένῳ τινὶ τόπῳ περιωρισμένος, δὲν πρέπει ἐντεῦθεν νὰ συμπεράνῃ τις, ὅτι δὲν εἶναι οὐδαμοῦ. Τοῦτο θὰ ᾔτο ἀτέλειά τις, καὶ πᾶσα ἀτέλεια εἶναι μακρὰν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν, εἶναι πανταχοῦ πλησίον ἡμῶν. Ὁ ἄνθρωπος

πανταχοῦ δύναται ὑψῶν τὸ βλέμμα του πρὸς τὸν Θεὸν νὰ λατρεύσῃ αὐτόν. « Ἐν αὐτῷ, λέγει ὁ Παῦλος, ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμεν » (Πράξ. ιζ', 28). Ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκηται ὁ ἄνθρωπος, οὐδέποτε ἄς φαντασθῇ, ὅτι δύναται νὰ διαφύγῃ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Θεοῦ. « Ποῦ πορευθῶ, λέγει ὁ Ψαλμῳδὸς, ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; ἰὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἰὰν καταβῶ εἰς τὸν ἕρην, πάρει· ἰὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με καὶ καθεξὲς με ἡ δεξιὰ σου » (Ψαλμ. ρλ', 10).

§ 14.

Τίτες εἶναι αἱ ιδιότητες τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ;

Αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι ιδιότητες τοῦ Θεοῦ ἀναφέρονται ἐν γένει εἰς αὐτὸν ὡς τέλειον ὄν. Ἀλλ' ὁ Θεὸς εἶναι, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, τέλειον πνεῦμα, νοῦς καὶ θέλησις. Τίτες εἶναι αἱ εἰδικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ νοῦ ἢ τῆς θείας γνώσεως, καὶ τίτες αἱ τῆς θείας θελήσεως; Αἱ ιδιότητες τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, αἱ ἐξαγόμεναι ἀναγκαιῶς ἐκ τῆς ἰστορίας τοῦ τελείου πνεύματος, εἶναι αἱ ἑξῆς. Ὁ Θεὸς εἶναι 1) παντογνώστης. Ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰ πάντα, οὐ μόνον τὰ παρόντα ἀλλὰ καὶ τὰ παρελθόντα καὶ τὰ μέλλοντα· τὰ ἐν τῷ φανερῷ πραττόμενα καὶ τὰ ἐν τῷ κρυπτῷ· τὰς τε πράξεις καὶ τὰ διανοήματα καὶ αἰσθήματα ἡμῶν. « Σὺ ἐδοκίμασας καὶ ἔγνων με... Σὺ συνῆκας τοὺς διαλογισμούς μου καὶ τὴν τρίβον μου », λέγει ὁ Ψαλμῳδὸς (Ψαλμ. ρλ', 1—4). 2) Πάνσοφος, οὐ μόνον δηλ. γνωρίζει τὰ πάντα, ἀλλὰ καὶ τὰ πάντα σκοπῶν ἐποίησε καὶ διευθύνει. Τὰ πάντα ἐν τῇ κτίσει ἔχουσι σκοπὸν τινα, καὶ οὐδὲν ἀσκοπῶς ἐγένετο. Καὶ ἐκεῖ ἀκόμη, ὅπου ἡ ἀτελής ἀνθρωπίνη ἐπιστήμη δὲν ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ σκοπιμότητα, πρέπει νὰ ἀποδεχθῶμεν ὑπάρχουσιν τοιαύτην· διότι ἡ ἐν τῷ συνόλῳ τῆς κτίσεως ἐμφανιζομένη σκοπιμότης δὲν δύναται νὰ λείπῃ ἀπὸ τοῦ μέρους. Ἄν δὲ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐμβλέπῃ που αὐτὴν, τοῦτο εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀσθενείας τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῆς ἀτελείας τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης. Ἡ πανσοφία τοῦ Θεοῦ εἶναι κατὰδηλος οὐ μόνον ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ διευθύνσει τῶν τυχῶν τῶν ἀνθρώπων, ὁλοκλήρων λαῶν καὶ ἀτόμων. Εἰς μεγάλα πρὸ πάντων γεγονότα τῆς ἱστορίας βλέπει τις τὴν πανσοφίαν ταύτην πρόδηλον. II. χ. Ἔργον τῆς θείας πανσοφίας προφανῶς εἶναι ὅτι ὁ χριστιανισμὸς, ἡ θρησκεία τῆς ἀληθείας, ἀνεφάνη καθ' ἡν ἐποχὴν πολιτικῶς μὲν ὁ

κόσμος ἦτο ἡνωμένος ὑπὸ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, κοινὴ δὲ γλῶσσα πανταχοῦ ἦτο ἡ ἑλληνικὴ. Τὰ δύο ταῦτα συνέτειναν, ὥς γνωστὸν, μεγάλως εἰς τὴν ταχυτάτην ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ Γραφὴ ἐκφράζουσα τὸν θαυμασμόν διὰ τὴν πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐκδηλουμένην, λέγει· «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας!» (Ψαλμ. ργ', 24).

§ 15.

Τίτες εἶναι αἱ ιδιότητες τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ;

Ὡς πρὸς τὴν θέλησιν αὐτοῦ ὁ Θεὸς ὥς τέλειος εἶναι ἀναγκαίως 1) ἅγιος δηλ. θέλει μόνον τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀποστρέφεται τελείως τὸ κακόν. Οὐδὲ ἔχνος κακοῦ δύναται ἐν τῷ Θεῷ νὰ ὑπάρχῃ· ἡ τελεία ἀγιότης ἀνήκει αὐτῷ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις τείνει μόνον πρὸς τὴν τελείαν ἀγιότητα, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ δύναται νὰ φθάσῃ αὐτήν. Ἐν τῷ Θεῷ τὸ ἀγαθὸν βασιλεύει πάντοτε, ἐνῶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ συμβαίνει τοῦναντίον πάλιν μεταξὺ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι συνήθως ἀποτέλεσμα προσηγμένου ἀγῶνος. Διὰ τοῦτο εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀποδίδομεν κυρίως οὐχὶ ἀγιότητα, ἀλλὰ ἠθικότητα. Τὸν Θεὸν τοῦναντίον καλοῦμεν ἅγιον, οὐχὶ ἠθικόν· ἡ ἠθικὸς πρὸς τοῦτο πάλιν. Ὁ Θεὸς λοιπὸν εἶναι τελείως ἅγιος, καὶ ἡ πηγὴ πάσης ἠθικότητος καὶ ἀγιότητος ἡμῶν· διότι ἡ συνειδήσις ἡμῶν ἡ προτρέπουσα ἡμᾶς εἰς ἀγαθὰς πράξεις καὶ ἀπὸ τῶν κακῶν ἀποτρέπουσα εἶναι φωνὴ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἀγιότητα τοῦ Θεοῦ ὀφείλομεν νὰ μιμώμεθα κατὰ τὸ παράγγελμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· «Γίνεσθε ἅγιοι, ὅτι ἅγιός εἰμι» (Α' Πέτρου α', 15). 2) Εἶναι δίκαιος, κρίνει δηλ. δικαίως ἄνευ πάσης προσωποληψίας ἢ μεροληψίας, θέλει δὲ ἀνταμείψει καὶ βραβεύσει τὸ ἀγαθὸν καὶ τιμωρήσει τὸ κακόν. Ἡ γαλήνη τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅταν πράττωμεν τὸ ἀγαθὸν καὶ ἡ τύψις αὐτῆς, ὅταν πράττωμεν τὸ κακόν, μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἀληθείας ταύτης. Ῥητῶς δὲ ὁ Παῦλος λέγει, ὅτι «ὁ Θεὸς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ῥωμ. β', 6). 3) Ὁ Θεὸς εἶναι πανάγαθος, εὐμενὴς δηλαδή πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πλήρης ἀγάπης πρὸς αὐτούς. Ἡ δικαιοσύνη του δὲν εἶναι ἄκαμπτος, ἀλλὰ μετριάζεται διὰ τῆς ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας αὐτοῦ. «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ», λέγει ὁ Ἰωάννης (Α' Ἰωάν. δ', 14). Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει ἡ Γραφὴ· «Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰμὶ εἰς ὁ Θεός» (Ματθ. ιβ', 17). Ἡ ἀγάπη αὕτη πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἶναι τελεία, διότι εἶναι εὐσπλαγχνος πρὸς τοὺς δυστυχεῖς,

μακρόθυμος πρὸς τοὺς πταίοντας πρὸς αὐτόν, πλήρης χάριτος καὶ εὐνοίας πρὸς πάντας ἐν γενεῇ. 4) *Παντοδύναμος*· δύναται δηλ. τὰ πάντα· οὐδὲν ὑπερβαίνει εἰς τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Ἐκ τῆς παντοδυναμίας του δὲν πρέπει ὁμῶς νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι δύναται καὶ τὸ κακόν, διότι ὡς πανάγαθος δὲν δύναται νὰ θέλῃ τὸ κακόν. Εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ ἀποδίδομεν ἀναγκαιῶς καὶ τοῦτο τὸ προσόν, ὅτι εἶναι δημιουργικὴ. Ὁ Θεὸς δὲν ἔχει δηλ. ἀνάγκην ὕλης καὶ ὀργάνων πλίστων τι, ἀλλὰ δημιουργεῖ, παράγει εἰς τὸ εἶναι καὶ αὐτὴν τὴν ὕλην. «Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ πάντα, ὅσα ἡθέλησεν, ἐποίησε», λέγει ἡ Γραφή (Ψαλμ. λβ', 6).

Τοσοῦτον ὕψηλὴ εἶναι ἡ περὶ Θεοῦ ἔννοια τοῦ χριστιανισμοῦ.

§ 16.

Τὶ διδάσκει ἡ ἐκκλησία περὶ ἀγίας Τριάδος;

Ἐν τῷ Θεῷ ὡς πνευματικῷ ὄντι διδάσκει ἡ Γραφή καὶ ἡ ἐκκλησία τριάδα προσώπων πατρὸς, υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος. Ὁ Θεός, εἰπομεν ἀνωτέρω (§ 12), εἶναι πνεῦμα ⁽¹⁾. Ὡς τοιοῦτον λοιπὸν πνευματικὸν δ· κέκτηται νοῦν καὶ θέλησιν ἐλευθέρην· διότι τοῦτο σημαίνει πνεῦμα, δ· δηλ. ἔχον νοῦν καὶ θέλησιν. Ὁ *θεὸς* τοὺς καλεῖται καὶ *Λόγος* τοῦ Θεοῦ καὶ *Σοφία* αὐτοῦ. Γεννᾶται δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ καλεῖται Υἱὸς Θεοῦ, καθὼς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι γεννᾶται παρὰ τοῦ ἀνθρώπου ἡ σκέψις ἢ ὁ λόγος αὐτοῦ, καὶ δύναται νὰ κληθῇ γέννημα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεός· γεννᾷ τὸν λόγον, καλεῖται *Πατὴρ* τοῦ Λόγου. Ἡ δὲ *θεία* θέλησις, ἢ ἡ δύναμις, δι' ἧς ἐνεργεῖ ὁ Θεός, ζωοποιεῖ τὰ πάντα, καὶ ἐνισχύει καὶ φωτίζει τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς πᾶν ἀγαθὸν ὁδηγεῖ, καλεῖται *Πνεῦμα* τοῦ Θεοῦ, διότι πνευματικῶς καὶ ἀοράτως ἐνεργεῖ. Καθὼς, δὲ τὸ θέλημα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προτὸν αὐτοῦ, οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἢ ἐκπηγάζει ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς. Τοιοῦτοτρόπως, ὅπως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὸν ἄνθρωπον, τὸν νοῦν αὐτοῦ καὶ τὴν θέλησιν, οὕτω διακρίνομεν ἐν τῷ Θεῷ τὸν θεὸν Πατέρα, τὸν Λόγον ἢ Υἱὸν αὐτοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα. Μόνον

(1) Πρὸς διασάφειν τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς Τριάδος μεταχειρίζομεθα τὴν ὁμοιότητα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πρὸς τὸ ἕτερον κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Ὅρα Μακκαρίου Δογματικῆς Α', 256. Αὐγουστίνου de Trinitate I. IX. 18. Est quaedam imago Trinitatis ipsa mens et notitia ejus, quod est proles ejus ac de se ipsa verbum ejus, et amor tertius.

πρέπει νὰ σημειωθῇ καλῶς, ὅτι ἐνῷ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὁ νοῦς καὶ ἡ θέλησις εἶναι ἀπλῶς λογικαὶ δυνάμεις, ἐν τῷ Θεῷ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὸν Λόγον καὶ τὸ Πνεῦμα οὐχὶ ἀπλῶς ὡς δυνάμεις ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς ἰδια πρόσωπα, καὶ πρόσωπα ἀληθῆ, οὐχὶ κατὰ προσωποποιήσιν σχηματιζόμενα. Τοιοῦτοτρόπως ἔχομεν ἐν τῇ θεότητι τρία πρόσωπα, τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ Πατὴρ εἶναι Θεός, ὁ Υἱὸς Θεός καὶ τὸ Πνεῦμα Θεός· δὲν εἶναι ὅμως τρεῖς θεοί, ἀλλ' εἰς Θεός· διότι μόνον τὰ πρόσωπα εἶναι τρία, ἡ δὲ οὐσία μία. Ὁ Πατὴρ εἶναι ἀγέννητος, ὁ Υἱὸς γεννητός, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Πατρὸς. Αὕτη εἶναι ἡ περὶ Τριάδος διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας. Τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἡλλοίωσεν ἡ δυτικὴ ἐκκλησία μετὰ ταῦτα, καθ' ὅσον προσέθηκεν εἰς τὸ σύμβολον τὴν προσθήκην *καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ*, ἐκπορεύεται δηλ. τὸ Πνεῦμα, ἥτις ἐγένετο παρανόμως, διότι σύμβολον ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου συνταχθὲν μόνον ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου ἡδύνατο νὰ μεταβληθῇ ἢ ἀναπτυχθῇ. Τὴν προσθήκην κακῶς πράττοντες παρεδέχθησαν καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι.

§ 17.

Τί διδάσκει ἡ Γραφή περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου;

Ὁ κόσμος δὲν ἔγενεν αὐτομάτως καὶ τυχαίως· αὐτομάτως καὶ τυχαίως οὐδὲν γίνεται· οὐδ' ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχει· διότι οὐδὲν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ πλάσῃ ἑαυτὸ ἢ εἶναι αἰτία ἑαυτοῦ, οὐδ' αὐτός ὁ ἄνθρωπος, τὸ τελειότερον τῶν πλασμάτων. Ὁ κόσμος εἶναι ἄρα ἀποτέλεσμα καὶ προϋποθέτει αἰτίαν, ὅπως ἡ οἰκία τὸν οἰκοδόμον. Ὁ κόσμος λοιπὸν προήλθεν ἀπὸ ἀνωτέρας τινὸς αἰτίας ἢ ἐποιήθη παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο διδάσκει καὶ ἡ Γραφή (Γεν. α') καὶ ὁ ὕμνος λόγος παντὸς ἀνθρώπου, ὡς ἐδείχθη καὶ ἀνωτέρω (§ 10). Ἐποίησε δ' ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ἐξ ἀγάπης ἵνα καταστήσῃ καὶ ἄλλα ὄντα μέτοχα τῆς ἑαυτοῦ μακαριότητος. Εἶναι δὲ ὁ κόσμος ἀποκάλυψις τῆς δόξης καὶ τελειότητος τοῦ Θεοῦ (Ῥωμ. α', 20. Πράξ. ιδ', 17). Κατὰ τὴν Γραφὴν δὲν διέπλασεν ὁ Θεὸς ὕλην τινὰ, τὴν ὁποίαν ὕμν δῆθεν προὔπαρχουσεν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ τυχαίως, ὡς ἔφρόνουν οἱ πλατωνισταί. Ἡ ὕλη δὲν ἡδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἀφ' ἑαυτῆς, διότι δὲν δύναται νὰ δώσῃ ἑαυτῇ τὴν ὑπαρξίν· μόνον ὁ Θεὸς εἶναι αἰτία ἑαυτοῦ. Ὁ Θεὸς λοιπὸν παρήγαγε καὶ αὐτὴν τὴν ὕλην εἰς τὸ εἶναι. Τοῦτο σημαίνοντες, λέγομεν, ὅτι ἐδημιούργησεν αὐτήν. Ὁ Θεὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν (τὰ

κτίσματα), αὐτὸς ἐντεῖλατο καὶ ἐκτίσθησαν», λέγει ἡ Γραφή (Ψαλμ. λβ', 9). Τὸ δὲ σύμβολον ἀναφέρει τὴν δημιουργίαν διὰ τῶν λέξεων «ποίησεν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων». ὑπὸ τὰ ἀόρατα ἐνόησαν πάντοτε καὶ τὰ οὐράνια πνεύματα ἢ τοὺς ἀγγέλους, ὄντα λογικὰ ἀνώτερα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τῷ σύμπαντι δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι μόνη λογικὴ ὑπαρξίς θὰ ἦτο ἡ ἀνθρωπίνη. Οἱ ἀγγελοι ὡς ὄντα λογικὰ μετ' ἐλευθερίας πεπροικισμένα ἠδύναντο καὶ αὐτοὶ νὰ ἁμαρτήσωσι. Τοὺς ἁμαρτήσαντας ἀγγέλους καὶ ἐκπεσόντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καλεῖ ἡ Γραφή *πονηρὰ πνεύματα*, *δαίμονια* καὶ ἄλλως. Κατὰ τὸν Μωϋσέα (Γεν. α') πρῶτον ἐγένετο τὸ φῶς, δηλ. ἡ φωτεινὴ οὐσία, δευτέρον διεκρίθη ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, τρίτον ἀνεφάνη ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα, καὶ ἀνεβλάστησαν τὰ φυτὰ, τέταρτον ἐφάνησαν ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες, πέμπτον ἐγένοντο οἱ ἰχθύες καὶ τὰ πτηνὰ, καὶ ἔκτον τὰ τετράποδα καὶ τελευταῖον ὁ ἄνθρωπος (1). Ἡ ἀκολουθία αὕτη τῆς δημιουργίας τῶν κτισμάτων κατὰ τὴν μωσαϊκὴν γένεσιν εἶναι φυσικωτάτη· διότι τὰ ζῶα δὲν ἠδύναντο νὰ ἀναφανῶσι πρὶν γείνωσι τὰ φυτὰ, ἅτινα χρησιμεύουσιν εἰς τροφήν αὐτῶν, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἔπρεπε ν' ἀναφανῇ τελευταῖον ὡς ἡ κορωνὶς τῆς κτίσεως. Διάσημοι φυσιολόγοι ἐρευνήσαντες δι' ἀνασκαφῶν τὸν φλοιὸν τῆς γῆς καὶ εὐρόντες ἐν μὲν τοῖς κατωτέροις στρώμασιν αὐτῆς ἵχνη φυτῶν, ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέροις ζώων καὶ μόλις ἐν τοῖς ἀνωτάτοις ἀνθρώπων, ἐξέφρασαν τὴν ἐκπληξίν των διὰ τὴν συμφωνίαν ταύτην τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν των πρὸς τὴν μωσαϊκὴν περὶ γενέσεως τοῦ κόσμου διήγησιν (2).

§ 18.

Πῶς πρέπει νὰ ἐρροήσωμεν τὴν παρὰ Θεοῦ συντήρησιν τοῦ κόσμου καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ ἢ τὴν θέλαν πρόνοίαν;

Ἀφοῦ ὁ κόσμος δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἐαυτῷ τὴν ὑπαρξίν, ἀλλὰ χρεωστεῖ τὴν γένεσίν του εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, δὲν θὰ ἠδύνατο

(1) Ὁ Μωϋσῆς λέγει, ὅτι ἐν 6 ἡμέραις ἐγένετο ὁ κόσμος. Ἀλλὰ σημειωτέον, ὅτι πολλοὶ ἐπίσημοι θεολόγοι, οὐ μόνον ξένοι ἀλλὰ καὶ ἡμέτεροι, (πρὸλ. Σπ. οὐρζα Ὁρθοκευτ. μελέτας 1875, σελ. 45) ἐξέλαβον τὰς ἡμέρας ταύτας γενικῶς σημαίνουσας μακρὰς χρονικὰς περιόδους.

(2) Bueffon (Théorie de la terre art. 2). Cuvier παρὰ τῷ Αὐγούστῳ Νικολάφ Φίλος. Μετ. Α'. 414 καὶ Δουθάρδου Apolog. Vortraege ueber die Grundw. d. Christ. 4 ἔκδ. σελ. 52—77.

καὶ νὰ συντηρῆται ἀφ' αὐτοῦ, ἐὰν ἡ αὐτὴ παντοκράτωρ θέλησιν ἢ ποιήσασα αὐτὸν μὴ συντηρῆσαι αὐτόν. Ἡ συντήρησις αὐτῆ εἶναι οἷον εἰ συνέχεια τῆς δημιουργίας. Ὁ κόσμος ὑπάρχει, διότι θέλει αὐτὸν ὁ Θεός· αὐτὸς εἶναι ὁ δίδων αὐτῷ τὸ εἶναι οὕτως, ὥστε ἐὰν δὲν ᾔθελαν αὐτόν, οὐδ' ἐπὶ μίαν στιγμήν ᾔδυνάτο νὰ ὑπάρξῃ. Διὰ τοῦτο λέγει ψαλμός τις θαυμασιῶς· Κύριε! ἐὰν ᾔθελες ἀφαιρῆσαι ἀπὸ τῶν κτισμάτων τὴν ζωὴν των, ᾔθελον πάραυτα ἐκλείπει· ἐὰν τοῦναντίον ᾔθελες πέμψει αὐτοῖς τὴν ζωοποιὸν δυνάμιν σου, ᾔθελον πάλιν λάβει ἀμέσως ὑπαρξίν· ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν, ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται καὶ ἀνακαινίεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς» (Ψαλμ. ργ', 29). Κατὰ ταῦτα ὁ κόσμος δὲν εἶναι ὡς μηχανὴ τις ἀνεξαρτήτως τοῦ Θεοῦ κινουμένη, ἀλλὰ ζῇ ἐν τῷ Θεῷ. Οἱ νόμοι τῆς φύσεως εἶναι ἐκφράσεις αὐτῆς τῆς θείας θελήσεως. Δὲν τοῦτο λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι ἡμεῖς καὶ μεθ' ἡμῶν τὰ πάντα «ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἴσμεν» (Πράξ. ιζ', 28). Δὲν συντηρεῖ δὲ τὸν κόσμον ἀπλῶς ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ κυβερνᾷ καὶ διευθύνει αὐτόν, ὡς πατήρ. Ἡ παρὰ Θεοῦ αὕτη κυβερνήσις τοῦ κόσμου εἶναι ἢ ἄλλως πρόνοια τοῦ Θεοῦ λεγομένη. Εἶναι μακρὰν τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ ἰδέα τῶν ἀρχαίων ἐπικουρείων, οἵτινες ἐφρόνουν, ὅτι οἱ θεοί, ἐὰν ἐπλάσαν τὸν κόσμον αὐτοί, ἐγκατέλιπον ὁμῶς αὐτόν εἰς τὴν τύχην του. Ἡ τοιαύτη ἐγκατάλειψις τοῦ κόσμου δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἣν ἀναγκάτως ἀποδίδομεν αὐτῷ. Ὁ ἄνθρωπος πρὸ πάντων, αὐτὸ τὸ λογικὸν πλάσμα, τὸ ὁποῖον ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ἀναζητεῖ αὐτόν ὡς τὴν αἰνότητος πηγὴν καὶ τὸ ἄκρον ἀγαθόν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν, πῶς ᾔδυνάτο νὰ ἐγκαταλειφθῇ ὑπ' αὐτοῦ ἀπροστάτευτος. Ἀποῦ ὁ Θεὸς ἐνεφύτευεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀγάπην πρὸς αὐτόν, πρέπει ἀναγκάτως νὰ ὑποθέσωμεν καὶ ἐν αὐτῷ ἀγάπην πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ φροντίδα περὶ αὐτοῦ. Οἱ ἐπικούρειοι ἀπέκλειον τὴν πρόνοιαν, διότι ἡ περὶ τοῦ κόσμου φροντίς ἐνόμιζον ὅτι ᾔθελε διαταράσσει τὴν εὐδαιμονίαν τῶν Θεῶν, οὗς ἐφηντάζοντο, φαίνεται, ὡς Πέρσης σατράπας μὴ θέλοντας δι' οἰαζδὴποτε φροντίδος νὰ διαταράσσῃ τὴν ἡσυχίαν των. Εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦναντίον περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς παναγὰθου πατρὸς οὐ μόνον δὲν ἀντιβάνει ἡ πρόνοια, ἀλλὰ καὶ ἀναγκάτως ἀπαιτεῖται ὑπ' αὐτῆς. Ὁ Θεὸς ἔχει κατὰ τὴν Γραφὴν ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτοῦ τὰ πάντα, καὶ μεγάλα καὶ μικρά, ἰδίως δὲ τὸν ἄνθρωπον. Αὐτὸς διευθύνει τὰς τύχας καὶ ὀλοκλήρων λαῶν καὶ ἀτόμων (Πράξ. ζ', 26). Κατὰ ταῦτα,

ἔτι ἐν τῷ κόσμῳ συμβαίνει, δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τυφλῆς τύχης ἢ ἀνάγκης καὶ εἰμαρμένης (καθὼς ἐφρόνουν πολλοὶ τῶν ἀρχαίων,) ἀλλὰ τῆς πατρικῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ἡ πίστις αὕτη πρὸς τὴν θεῖαν πρόνοιαν, ἥτις συνυπάρχει πάντοτε μετὰ τῆς θρησκείας ἢ εὐσεβείας πρὸς τὸν Θεόν, πρέπει νὰ ἐμπνέῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐν μὲν ταῖς εὐτυχίαις τὸ αἶσθημα τῆς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεόν, ἐν δὲ ταῖς δυστυχίαις τὸ τῆς ὑπομονῆς, ἐν δὲ τῇ ἀβεβαιότητι τὸ τῆς ἐλπίδος. Κατὰ ταῦτα τὰ δυστυχήματα δέον νὰ δέχεται ὁ εὐσεβὴς ἀγογγύστως, ὅπως τὸ τέκνον τὰς πατρικὰς τιμωρίας, διότι εἶναι βέβαιος, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς πατὴρ θέλει τὸ καλὸν ἡμῶν καὶ ὅτι οὐδὲν γίνεται ἄνευ τῆς θελήσεως ἢ τῆς παραχωρήσεως αὐτοῦ, οὕτινος αἱ βουλαὶ εἶναι ἀνεξερευνήτοι καὶ ἀνεξιχνίαστοι.

§ 19.

Τί διδάσκει ἡ Γραφή περὶ τῆς πλάσεως, ἀξίας καὶ φύσεως τοῦ ἀνθρώπου;

Καθὼς ὁ κόσμος ἐν γένει, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι αὐτόματον πρὸ τῆς τυφλῆς τινος τύχης· δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναφυῇ ἀφ' ἐκυτοῦ, καθὼς παραλόγως ἐδόξασαν καὶ δοξάζουσιν ὁλισταί τινες. Ὁ ἄνθρωπος, καθὼς ὁ κόσμος, ἐπλάσθη παρὰ Θεοῦ (Γεν. α' καὶ ε') ὡς ἡ κορωνὴ τῆς κτίσεως. Ἐπλάσθη δὲ ἀνὴρ καὶ γυνή (Ἀδὰμ καὶ Εὕα. Αὐτόθι). Ἡ δὲ ἔννοια αὐτῶν πρὸς ἀμοιβαίαν βοήθειαν καὶ πρὸς αὐξήσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὑπολόγηθη παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ (αὐτόθι α'. 28). Ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ σώματος καὶ πνεύματος ἢ ψυχῆς. Καθὼς λέγει ἡ Γένεσις (β', 7), «ὁ Θεὸς ἐπλάσεν τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς (τὸ σῶμα), καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς (τὸ πνεῦμα)». Τὸ σῶμα εἶναι τὸ κατώτερον μέρος, τὸ ὄργανον τοῦ πνεύματος, δι' οὗ ἐνεργεῖ ἐν τῷ ὕλικῳ τοῦτ' ὁ κόσμος· τὸ πνεῦμα τὸ ἀνώτερον. Ὁ πνεῦμα ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὃν δηλ. λογικὸν καὶ ἐλεύθερον, ὁμοιάζει ἐν μικρῷ αὐτὸν τὸν πνευματικὸν ὄντα Θεόν, διὸ καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ λέγεται. «Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτὸν» λέγει ἡ Γραφή (Γεν. α', 21). Διὰ τὴν λογικότητα δὲ ταύτην ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος παρὰ Θεοῦ καὶ τὴν ἀθανασία· διότι ὡς γνωρίζων διὰ τοῦ ἑαυτοῦ λόγου τὸν αἰώνιον Θεόν καὶ διὰ τῆς ἐλευθέρως ἑαυτοῦ θελήσεως δυνάμενος νὰ ἀγαπήσῃ αὐτὸν, ὡς ἔχων ἄλλαις λέξεσι καὶ γνώσεσι περὶ αἰωνίων πραγμάτων καὶ πόθους πρὸς τὰ αἰώνια, εἶναι πεπλασμένος ὁ ἄνθρωπος διὰ τὴν αἰωνιότητα, οὐχὶ δὲ μόνον διὰ τὸν πρόσκαιρον τοῦ

τον βίον, καθὼς τὰ ἄλογα ζῶα, ὧν αἱ γνώσεις καὶ οἱ πόθοι δὲν ὑπερβαίνουν τὸν κόσμον τοῦτον. Ἐνῷ λοιπὸν τὸ σῶμα ἐπιστρέφει εἰς τὸν χοῦν, ἐξ οὗ ἐλήφθη, τὸ πνεῦμα ἐπιστρέφει εἰς τὸν Θεόν, ὅστις ἐδῶκεν αὐτό (Ἑκκλ. ιβ', 7. Σοφ. Σολομ. ε', 23).

Σημ. 1. Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ αὐτὴ ὕλος πνευματικὴ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, ἣτις ψυχὴ μὲν λέγεται συνήθως ἐν σχέσει πρὸς τὸ σῶμα θεωρουμένη, πνεῦμα δὲ καθ' ἑαυτήν, ἥ ἐν μὲν τῇ κατωτέρᾳ ἐκφάνσει αὐτῆς ὡς ἡ ζωοποιὸς τοῦ σώματος ἀρχὴ λέγεται ἡ ἐν ἡμῖν πνευματικὴ οὐσία ψυχῇ, ἐν δὲ τῇ ἀνωτέρᾳ ἐκφάνσει, ὡς νοοῦσα καὶ θέλουσα, πνεῦμα.

Σημ. 2. Τὴν ψυχὴν διακρίνει ἡ Γραφὴ ῥητῶς τοῦ σώματος, ὡς αὐτὸν οὐσίαν καὶ διακεκριμένην ἐκείνου (Γεν. ε' 7.). "Οτι ἡ ψυχὴ εἶναι αὐλὸς καὶ διακεκριμένη τοῦ σώματος, περὶ τοῦτου πειθόμεθα καὶ διὰ τοῦ λόγου ἡμῶν· καὶ δὴ α) ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ψυχῆς ἐπὶ τὸ σῶμα. Ἡ ὕλη δὲν δύναται νὰ διατάσῃ καὶ κινή τὴν ὕλην ἑφ' ἑαυτῆς· ἡ ψυχὴ ὅμως πολλάκις προβαίνει καὶ εἰς αὐτὴν τὴν καταστροφὴν τοῦ σώματος· β) ἐκ τῆς ἀναμνήσεως καὶ αὐτοσυνειδησίας. Ἐνῷ τὸ σῶμα μεταβάλλεται αἰωνίως, ὁ ἄνθρωπος ἐνθουσιάζεται. Ἐνῷ τὰ πολλὰ καιροῦ καὶ ἔχει συνειδητοῦν, ὅτι εἶναι ὁ αὐτός. Διὰ τοῦτο θεωρεῖ ἑαυτὸν ὑπεύθυνον ἡθικῶς διὰ πάσας τὰς πράξεις τοῦ πάρε παρούσας καὶ τὰς παρελθούσας. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀδύνατον, ἐὰν ἡ ψυχὴ δὲν ἦτο αὐλὸς καὶ διακεκριμένη τοῦ σώματος· ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα ἢ προῖον αὐτοῦ, ὅπως ὁ ἦχος τῆς κιθάρας.

§ 20.

Τίς εἶναι ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου;

Ἰαντὸς ὄντος προορισμὸς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις του. Οὕτω τὸ δένδρον ἐφικνεῖται τοῦ σκοποῦ, δι' ὃν ἐπλάσθη, ὅταν αὐξήσῃ καὶ καρποφορήσῃ, ὅταν δηλ. ἀναπτυχθῇ. Καὶ τοῦ ἀνθρώπου προορισμὸς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις του. Ἐπειδὴ δὲ σύγκειται ἐκ σώματος καὶ πνεύματος, διττὸς εἶναι καὶ ὁ προορισμὸς αὐτοῦ, ἡ ἀνάπτυξις καὶ εὐεξία τοῦ σώματος καὶ ἡ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις τοῦ πνεύματος. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει διὰ τοῦτο νὰ μεριμνᾷ περὶ τῆς ὑγείας του καὶ νὰ διατηρῇ ἀλώδητον καὶ ἀκμάζουσαν τὴν ζωὴν του. Ἡ αὐτοκτονία, οὐ μόνον ἡ βία ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ μικρὸν δυναμένη νὰ γείνη διὰ πρᾶξις τῆς σωματικῆς ὑγείας, ὡς ἀντιβαίνουσα εἰς τὸ θέλημα τοῦ πλάστου, εἶναι ἀμάρτημα. Ἀλλ' ἡ σωματικὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη τοῦ ἀνθρώπου ζωὴ· μόνον οἱ ὕλεις, ὧν πρόγραμμα τοῦ βίου εἶναι τὸ, ἐφάγωμεν, πίωμεν, αὐριον γὰρ ἀποθνήσκωμεν, περιορίζουσιν ἐν τῇ περιθάψει τοῦ σώματος ἅπαντα τὸν ἀνθρώπινον προορισμόν. Ὑπεράνω τοῦ σωματικοῦ ἵσταται ὁ πνευμα-

τικός προορισμός τοῦ ἀνθρώπου, ἡ τελειοποίησις τοῦ πνεύματος του, ἡ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐν αὐτῷ θείας εἰκόνας. Ἐπειδὴ δὲ ὡς πνεῦμα ὁ ἄνθρωπος ἔχει νοῦν καὶ θέλησιν ἢ καρδίαν, διὰ τοῦτο ἡ ἀνωτέρα αὐτῆς πνευματικῆς τελειοποίησις του περιλαμβάνει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νοός του διὰ τῆς παιδείας, τῆς ἀναζητήσεως δηλ. τῆς ἀληθείας, τ. ἔ. τῆς ἐρεῦνης τῶν αἰτίων καὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων, καὶ τὴν ἠθικὴν διάπλασιν τῆς θελήσεως ἢ καρδίας αὐτοῦ διὰ τῆς πράξεως τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ ἄνθρωπος φύσει ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν καὶ ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ αὐτήν πρὸς αὐτὴν ἐπλάσθῃ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ σπουδάζῃ, ὅσον τὸ δυνατόν πλείοτον, νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν. Προσεγγίζων δὲ εἰς τὴν ἀλήθειαν, προσεγγίζει ὁ ἄνθρωπος εἰς αὐτὸν τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι ἡ ὑψίστη ἀλήθεια ὡς ἡ πρώτη ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν ὄντων. Ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις τοῦ νοός, ὅταν ᾖ μόνη, ἄνευ τῆς μορφώσεως τῆς καρδίας, δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν· δύναται μάλιστα ὅταν ἡ θέλησις ἢ ἡ καρδία ᾖ πονηρὰ, νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ κακόν. Διὰ τοῦτο εἰς αὐτὴν πρέπει νὰ προστίθεται, ὡς τὸ κυριώτερον στοιχεῖον τῆς πνευματικῆς τελειοποιήσεως θεωρουμένη, ἡ διάπλασις τῆς καρδίας ἢ θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἠθικοποίησις του. Ἡ ἀγαθὴ θέλησις, ἡ καρδία ἢ ἀγαπῶσα τὸν Θεόν, ὡς τὸ ἄκρον ἀγαθόν, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐν γένει ἢ τὸ ἄγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα, εἶναι τὸ ὑψίστον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐπιδιώκηται. Οὕτω τελειοποιούμενος ὁ ἄνθρωπος ὁμοιάζει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸν Θεόν, πλησιάζει εἰς τὴν τελειότητα καὶ ἀγιότητα αὐτοῦ καὶ ἐνοῦται μετὰ τοῦ Θεοῦ. « Ἔσθε τέλειοι, παραγγέλλει ὁ Κύριος, ὡς περ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστι » (Ματθ. 5, 48). Καὶ ὁ Ἰωάννης λέγει, ὅτι οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεόν « ἐν τῷ Θεῷ μένουσιν (Α' Ἰωάν. 8, 16). Οὕτως δὲ ἐνούμενος ὁ ἄνθρωπος μετὰ τοῦ Θεοῦ, εὐρίσκει ἐν αὐτῷ ὡς τῷ τελειοτάτῳ ὄντι τὴν πλήρωσιν τῶν ὑψίστων αὐτοῦ πνευματικῶν πόθων καὶ τὴν τελείαν αὐτοῦ μακαριότητα. Οὗτος εἶναι ὁ ὑψηλὸς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὸν προορισμὸν τοῦτον ὀφείλει νὰ τείνῃ πᾶς ἄνθρωπος, πρέπει δὲ νὰ ἐπιθυμῇ καὶ νὰ συντείνῃ, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ αὐτῷ ὅμοιοι ἄνθρωποι σπεύδωσι πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦτον.

§ 21.

Ἐν ποίᾳ καταστάσει ἐπλάσθη ἐν ἀρχῇ ὁ ἄνθρωπος;

Οἱ πρωτόπλαστοι ἐπλάσθησαν ἁθῶοι καὶ καθαροί· διότι ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ πλάστου δὲν ἤδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν εἰ μὴ ἐν τῇ καταστά-

σει ταύτη τῆς ἀθωότητος (Γεν. γ', 1). Ἡ ἀθωότης συνεπάγεται τὴν εὐτυχίαν καὶ μακαριότητα, ἥτις ἀπόλλυται μετ' ἐκείνης. Διὰ τοῦτο οἱ πρωτόπλαστοι, ὡς ἀθῶοι, ἦσαν καὶ μακάριοι καὶ εὐτυχεῖς «ἐξῶν ἐν παραδείσῳ», λέγει ἡ Γραφή (Γεν. β', 8). Ἐν τῇ ἀρχικῇ δὲ ταύτῃ εὐδαιμονίᾳ ἠδύναντο νὰ μένωσιν, ἐν ὧσιν διετήρουν τὴν ἀθωότητά των. Μόνον παρὰ τῷ Θεῷ εἶναι εὐτυχῆς ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλὰ τὴν ἀθωότητα ὡς ἐλευθεροὶ ἠδύναντο οἱ πρωτόπλαστοι καὶ νὰ ἀπολέσωσιν· εἰς αὐτοὺς ἀπέκειτο ὡς ἐλευθέρους νὰ ἐκλέξωσι τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακόν· ἡ ἀρετὴ των ἐμελλε νὰ δοκιμασθῇ. Τότε δὲ ἡ ἀρετὴ ἔχει ἀξίαν, ὅταν πράττεται ἐλευθέρως. Τὴν δοκιμασίαν ταύτην ἐμελλον οἱ πρωτόπλαστοι νὰ διέλθωσιν. Ἡ Γραφή λέγει, ὅτι ἔλαβον παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐντολὴν νὰ μὴ φάγωσιν ἀπὸ τινος δένδρου τοῦ παραδείσου, ἵνα δειχθῇ ἂν ἐμελλον νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὸν Θεὸν ἢ οὐ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καλεῖται τὸ δένδρον τοῦτο ὑπὸ τῆς Γραφῆς δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ (Γεν. β', 16).

§ 22.

Ἐμειραν ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἀθωότητος οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι;

Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι δὲν ἔμειραν ἐν τῇ ἀρχικῇ ἀθωότητι, ἐν ᾗ ἐπλάσθησαν, ἀλλ' ἀπώλεσαν αὐτήν, παραβάντες τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀκολουθήσαντες τὰς ἰδίας ἐαυτῶν ἐπιθυμίας ἥτοι ἁμαρτήσαντες. Ἡ ἁμαρτία δ' ἀπ' αὐτῶν μετεδόθη καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους των (διὸ καὶ προπατορικὴ καλεῖται). Τὴν πτώσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ Γραφή δεικνύει, καὶ ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου καὶ ἡ σήμερον πείρα ἐπικυροῦσι. 1ον Ἡ Γραφή λέγει, ὅτι οἱ πρωτόπλαστοι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ παρασυρθέντες ἔφαγον ἀπὸ τοῦ ἀπηγορευμένου δένδρου, καὶ παροργίσαντες τὸν Θεόν, ἐξώσθησαν τοῦ παραδείσου (Γεν. γ', 23). Ἡ ἀπώλεια τῆς ἀθωότητος συνεπήγαγεν ἀναγκαίως καὶ τῆς πρώτης εὐδαιμονίας τὴν ἀπώλειαν. 2ον Καὶ ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου εὐρίσκει τοὺς ἀνθρώπους κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐν βερεβάρῳ καὶ ἀγρίᾳ καταστάσει, ἀφ' ἧς μόλις κατὰ μικρὸν ἤρχισαν νὰ ἀπαλλάσσωνται καὶ καὶ πολιτίζωνται· ἐν τῇ ἀγρίᾳ ταύτῃ καταστάσει δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπῆρχον ἀπ' ἀρχῆς ὅπως ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Εἰς αὐτὴν κατέπεσον λοιπὸν διαφθαρέντες, παραβάντες τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, ἀντὶ τοῦ ἁγαθοῦ ἐκλέξαντες τὸ κακὸν καὶ εἰς τὰ ἴδια πάθη παραδοθέντες.

§ 23.

Τίς εἶναι ἡ φύσις τῆς ἁμαρτίας;

Ἑ*Αμαρτία* εἶναι ἡ παράβασις τοῦ θείου νόμου, ὅστις διδάσκεται ἐν τῇ Γραφῇ, μαρτυρεῖται δὲ καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐκάστου. Ὁ ἁμαρτάνων πράττει οὐχὶ ὅ,τι εἶναι θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅ,τι εἶναι ἀγαθὸν καθ' ἑαυτὸ, ἀλλ' ὅ,τι αἱ ἐπιθυμίαι καὶ ὁ ἐγωϊσμός του ὑπαγορεύουσιν αὐτῷ. Κανὼν αὐτοῦ εἶναι οὐχὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αἱ ἐπιθυμίαι του. Καὶ αἱ ἐπιθυμίαι ἡμῶν βεβαίως ἐνετέθησαν ἡμῖν πανσόφως ὑπὸ τοῦ πλάστου· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ δουλώσιν ἡμᾶς, ὅπως τὰ κτήνη, ἀλλὰ νὰ κανονίζωνται ὑπὸ τοῦ λογικοῦ ἡμῶν, καὶ νὰ πληρῶνται μόνον συμφώνως πρὸς τὸ δίκαιον ἢ ἀγαθὸν ἢ πρὸς τὸ καθήκον ἡμῶν. Ἐν ᾧ λοιπὸν καθ' ἑαυτὰς εἶναι ἀθῶαι, ὅταν ὑπερβαίνωσι τὰ πρέποντα ὅρια καὶ ὑποδουλώσιν ἡμᾶς, ἀποβαίνουσι κακίαι. Οὕτως ἡ πείνα καταντᾷ λαιμαργία ἢ γαστριμαργία, ἡ δίψα μέθη, ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀναπαύσεως ὀκηρία, ἡ φιλοτιμία φιλαυτία. Ἡ ἁμαρτία ἐμφωλεύουσα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀποβαίνει *ισχυρὰ δύναμις*, ἥτις σύρει αὐτὸν ὡς αἰχμάλωτον, ὥστε νὰ πράττῃ τὸ κακόν, ἐν ᾧ ἀναγνωρίζει τοῦτο ὡς τοιοῦτο. Τὴν κατάστασιν ταύτην τῆς ἁμαρτίας παριστάνει οὕτως ὁ Παῦλος· «Οἶδα, ὅτι οὐκ οἰκτεῖ ἐν ἐμοὶ τὸ ἀγαθόν· οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράττω» (Ῥωμ. ιγ', 18). Καὶ ἀλλαχοῦ· «Βλέπω δὲ ἐν τοῖς μέλεσί μου ἕτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦ μου καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου» (ἀυτόθι ζ', 23). Ἡ ἁμαρτία ὡς παράβασις τοῦ θείου θελήματος εἶναι *παρακτροπή* ἀπὸ τοῦ κυρίου προσορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις κυρίως εἶναι, ὅπως εἶδομεν ἀνωτέρω (§ 20), ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἢ πρὸς τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα.

§ 24.

Τίνα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἁμαρτίας;

Ἡ ἁμαρτία χωρίζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, διότι καταστέφει τὸν δεσμὸν, ὅστις συνδέει τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν, ἥτοι τὴν ἀγάπην πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ θέλημα. Ἐπειτα ἐπάγει ἕνεκα τοῦ χωρισμοῦ τούτου *δυστυχίαν* εἰς τὸν ἄνθρωπον· πρῶτον μὲν καὶ ἀφ' οὐκ ἐκ τῆς *ἐσωτερικῆς* δυστυχίας, διότι ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὴν γαλήνην τῆς συνειδήσεως καὶ προκαλεῖ τὰς τύψεις αὐτῆς, αἵτινες

δύνανται κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ἀποπλάνησεως εἰς τὴν κακίαν νὰ καταντήσωσιν εἰς φοβερωτάτην ὁδὸν· ἡ συνείδησις βεβαίῳ τὸν ἄνθρωπον, ὅτι ἀφύκτως θὰ τιμωρηθῇ ἀξίως παρὰ τοῦ ἀδικάστου κριτοῦ· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ ἐπάγει ἡ ἁμαρτία καὶ ἐξωτερικὴν δυστυχίαν, διότι ὁ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ζῶν δύναται μὲν ἐπὶ τινα χρόνον μετ' ὅλας τὰς παρεκτροπὰς του καὶ τὴν ὑγίαν ἑαυτοῦ νὰ διασώσῃ ἀβλαβῇ καὶ ἀκαταδίωκτος παρὰ τῶν ἀνθρώπων νὰ μείνῃ, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τέλους ὁ ἐν ἁμαρτίᾳ βίῳ καὶ τοῦ σώματος τὴν καταστροφὴν φέρει, καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν καταφρόνησιν καὶ καταδίωξιν προκαλεῖ. Πάντα τὰ ἐκ τῆς ἁμαρτίας κακὰ περιλαμβάνει ἡ Γραφὴ ὑπὸ τὴν λέξιν «θάνατος» (Α'. Τιμόθ. α', 6).

§ 25.

*Ἐπὶ ῥεξε γενικὴ ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τίς ἐμελλε τὰ σώ-
ση τοῦτον ἀπ' αὐτῆς;*

Ἡ ἁμαρτία ἀπὸ τῶν πρώτων ἀνθρώπων εἰς τοὺς ἀπογόνους των διαδοθεῖσα *ἐγενικεύθη* κατὰ μικρὸν εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον. « Πάν-
τες, λέγει ὁ Παῦλος, ἥμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ » (Ῥωμ. γ', 23). Ὁ κόσμος ὅλος πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ εὗρίσκετο ὑπὸ τὴν κατάραν ταύτην τῆς ἁμαρτίας. Ἡ *λατρεία* τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀ-
ληθινοῦ Θεοῦ *ἔλειπε*· ἡ δὲ *εἰδωλολατρεία* ἡ πλήρης ψευδῶν καὶ ἀ-
νηθικῶν μύθων, ἡ εἰς τὰ ἥθη *ἐπιζημιωτάτη*, ἥτοι ἡ γενικῶς ἐξηπλω-
μένη θρησκεία καὶ αὐτῶν τῶν μάλλον πιπολιτισμένων λαῶν, τῶν Ἑλ-
λῶν καὶ Ῥωμαίων. Εἰς μάτην οἱ σοφοὶ οἱ ἀναφανέντες ἐν τοῖς λαοῖς
τούτοις εἶχον συνίδει τὸ ψεῦδος τῆς εἰδωλολατρείας καὶ εἶχον κατα-
πολεμήσει αὐτήν. Καὶ ἡ *κατάστασις* δὲ τῶν ἡθῶν τῶν ἐθνικῶν ἦτο
ἀξιοδάκρυτος. Διότι πρῶτον παραδείγματα ἀρετῆς ἦσαν σπανιώτατα·
ἔπειτα ἡ ἀπανθρωπία καὶ ἡ σκληρότης εἶχον κορυφωθῇ, καθὼς δει-
κνύουσι τὰ συνήθη τότε θεάματα τοῦ λαοῦ, αἱ θηριομαχίαι καὶ αἱ μο-
νομαχίαι· πρὸς τούτοις ἡ δουλεία κατεδίκαζε τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς
ἀνθρωπότητος εἰς κτηνώδη κατάστασιν, καὶ τέλος ἡ ἀκολασία εἶχε
καταντήσῃ φοβερά καὶ ἡ γυνὴ εἶχεν ἐντελῶς ἐξευτελισθῇ. Καὶ παρ'
αὐτοῖς δὲ τοῖς Ἰουδαίοις, ἂν καὶ διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφη-
τῶν εἶχε παρ' αὐτοῖς κηρυχθῇ ἡ ἀλήθεια, ἡ θρησκεία εἶχε διὰ τῶν
μεταγενεστέρων ῥαββίνων (ἰδίως τῶν *Φαρισαίων*) διαφθαρῇ. Ὁ κό-
σμος λοιπὸν ἐν γένει μικρὸν πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ
εἶχε καταντήσῃ εἰς τὸ ἑπᾶκρον τῆς διαφθορᾶς καὶ ἐδαινεύετο εἰς τὸν ὁ-

λεθρόν του. Τότε ἀνεφάνη ἄνωθεν σωτὴρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅστις διὰ τῆς θρησκείας, ἣν ἱδρυσεν ἐν τῷ κόσμῳ, ἔδωκε νέαν ζωὴν εἰς αὐτόν καὶ ἐπανώρθωσεν αὐτόν πάλιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀπολυτρώσεως.

Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, ὧς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Πορτίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Σύμβ.

§ 26.

Πότε ἐπεφάνη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός εἰς τὸν κόσμον; Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός ἐπεφάνη εἰς τὸν κόσμον, « ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου » (Γαλ. δ', 4), ὅτε δηλ. συνεπληρώθη ὁ χρόνος, μεθ' ὃν ἔπρεπε νὰ ἀναφανῇ, ὅτε ἡ διαφθορὰ τοῦ κόσμου ἔφθασεν εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε ἦτο ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ ἐπέλθῃ ἄνωθεν ἡ σωτηρία αὐτοῦ. Ἡ διαφθορὰ τοῦ ἀρχαίου κόσμου κατὰ τὴν μαρτυρίαν πάντων τῶν ἱστορικῶν ἐκορυφώθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥώμης Αὐγούστου Καίσαρος, ἐφ' οὗ ἐγεννήθη ὁ Χριστός (750 ἀπὸ κτ. Ῥώμης).

§ 27.

Πῶς προπαρεσκευάσθη ἡ ὁδὸς εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν; Ἡ ὁδὸς εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν προπαρεσκευάσθη ἀπὸ πολλῶν αἰώνων.

νων πρὸ τῆς ἐλευσινός του διὰ τῆς *μωσαϊκῆς θρησκείας*. Ἡ θρησκευτική ἀλήθεια ἡ ἡ γνῶσις καὶ λατρεία τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἤρchiσε νὰ εἰσαγῇται παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις τὸ πρῶτον διὰ τῶν *πατριαρχῶν*, ἰδίως τοῦ Ἀβραάμ, ὅστις ἐγκαταλιπὼν τοὺς ἐν Μεσοποταμίᾳ ἔθνικοὺς γονεῖς του καὶ ἀποκαταστάς ἐν Χαναάν ἐλάτρευσε πρῶτος τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Εἰς τὰ ἴχνη αὐτοῦ ἠκολούθησαν καὶ ὁ Ἰσαὰκ καὶ ὁ Ἰακώβ, οἱ δύο μετ' αὐτὸν πατριάρχαι τοῦ αὐτοῦ λαοῦ. Ὅτε δ' ἔνεκα τοῦ Ἰωσήφ ἤλθον οἱ Ἰσραηλίταις εἰς Αἴγυπτον, ἐκινδύνευσαν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ διὰ τῆς μετὰ τῶν ἰθνηδῶν Αἰγυπτίων ἀναμίξεως νὰ διαστραφῇ ἡ ἀληθὴς θεογνωσία· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀπέστειλε τότε πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας τὸν Μωϋσέα, ὅστις καὶ ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας ἠλευθέρωσεν αὐτοὺς καὶ τὴν *μοροθεϊστικὴν λατρείαν* διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ δοθείσης θεοπνεύστου νομοθεσίας του *εὐελοιοποίησε* καὶ ἐξηφάλισεν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα οἱ ἐν Χαναάν διὰ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Νευὲ εἰσαχθέντες καὶ ἐγκαταστάντες Ἰσραηλίταις καὶ ἐπὶ τῶν *Κριτῶν* καὶ ἐπὶ τῶν *Βασιλέων* αὐτῶν πολλάκις ἀπεικλήθησαν ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ διεφθάρσαν, ἕως οὗ τέλος τὰ κράτη αὐτῶν (τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἰούδα) κατεστράφησαν, αὐτοὶ δὲ ἀπῆχθησαν αἰχμαλώτοι εἰς Νινευτὶ καὶ Βαβυλῶνα. Ἀλλ' οἱ θεόπμποι *προφῆται* οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἀναφανέντες (Σαμουὴλ, Νάθαν, Ἡλιοὺ, Ἡσαίας, Ἰερεμίας, Ἰεζεκίηλ, Δαβὶδ) καὶ διὰ τοῦ ἔργου καὶ διὰ τοῦ λόγου ἀγωνιζόμενοι, *κατεπολέμησαν τὴν ἀποπλάνησιν* ταύτην καὶ τὴν αὐτῇ συμπαρομαρτοῦσαν διαφθοράν καὶ συνέτειναν ἵνα ἐπὶ τέλους ἐπικρατήσῃ ὀριστικῶς παρὰ τοῖς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς τὴν Παλαιστίνην ἐπιστρέψουσιν Ἰσραηλίταις ὁ θεὸς τοῦ Μωϋσέως νόμος. Ἀλλ' οἱ πατριάρχαι, ὁ Μωϋσῆς καὶ προφῆται δὲν ἀπεκάλυψαν *τὴν πλήρη θρησκευτικὴν ἀλήθειαν*· *προητοίμασαν μόνον τὴν ὁδὸν* εἰς ταύτην, τὴν ὁποίαν *ἐμελλε* κατ' αὐτὰ τῶν προφητῶν τὰ ῥήματα νὰ *φέρῃ* εἰς τὸν κόσμον ὁ Μεσσίας ἡ Χριστὸς ⁽¹⁾, διὰ τὸ Σωτὴρ, ὅστις *ἐμελλε* νὰ σώσῃ *σὺμπαντα τὸν κόσμον*, ὁδηγῶν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀπὸ τῆς

(1) Ὁ μέλλων οὗτος Σωτὴρ ἐκλήθη παρὰ τῶν προφητῶν Μεσσίας ἡ Χριστὸς, διότι προσεδόκων αὐτὸν ὡς βασιλεῖα, ἀπόγονον τοῦ Δαυὶδ, οἱ δὲ βασιλεῖς παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις ἐχρίνοντο, καὶ διὰ τοῦτο χριστοὶ ἐλέγοντο. Ὁ Ἰησοῦς ἦλθεν ὡς βασιλεὺς ἀληθῶς, ἀλλὰ ὡς βασιλεὺς τῆς ἀληθείας, οὗ τινος ἡ βασιλεία «οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰωάν. ιη', 36).

ἀμαρτίας εἰς τὴν ἀγιότητα, καὶ ἰδρῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου τούτου τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἢ τῶν οὐρανῶν, ἥτοι τελείαν τινὰ κοινωνίαν, ἐν ᾗ ἔμελλε νὰ βασιλεύῃ ὁ ἐν ταῖς καρδίαις πάντων ἐγγεγραμμένος νόμος τοῦ Θεοῦ ('Ησ. 6'. θ'. ιά. 'Ιερειμ. κγ'. 'Ιεζ. ιά. λδ'. Μιχ. δ'). Ἡ θεία πρόνοια ἠθέλησε καὶ παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς νὰ προετοιμασθῇ ἡ ὑποδοχὴ τῆς τελείας θρησκείας τῆς μελλούσης ἀπὸ τοῦ 'Ισραὴλ νὰ προέλθῃ. Τὸ ἔργον τῆς προπαρασκευῆς ἀνέλαβε παρὰ τούτοις ἡ φιλοσοφία, καὶ μάλιστα ἡ πλατωνικὴ, ἥτις τὸ μὲν κατέδειξε τὸ ψεῦδος τῶν πολυθεϊστικῶν εἰδωλολατρικῶν θρησκειῶν, τὸ δὲ ἐσπούδαζε νὰ ὑψωθῇ εἰς καθαρωτέρας περὶ Θεοῦ ἰδέας καὶ ἐδίδασκε τὴν ἐνότητα καὶ προσωπικότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν πνευματικότητα καὶ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ ἐζήτησαν νὰ συνδυάσωσι τὴν ἐθνικὴν σοφίαν μετὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Π. Δ.

§ 28.

Τί διδάσκει ἡ Γραφὴ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις περὶ τοῦ προσώπου τοῦ 'Ιησοῦ Χριστοῦ;

Ὁ 'Ιησοῦς Χριστὸς εἶναι κατὰ τὴν Γραφὴν α) Υἱὸς ἀνθρώπου (Ματθ. 8, 20. 6', 6), δηλ. τέλειος ἄνθρωπος ἄνευ ἀμαρτίας. Ἡ ἔκφρασις υἱὸς ἀνθρώπου εἶναι ἐβραϊζουσα σημαίνουσα τὸν ἄνθρωπον, καθὼς δεικνύει τὸ χωρίον τοῦ ψαλμοῦ 8, 5 « Τί ἐστὶν ἄνθρωπος ὅτι μιμήσκη αὐτοῦ ἡ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπηται αὐτόν; » β) εἶναι Υἱὸς Θεοῦ. Ὅτε ἠρώτησεν ὁ 'Ιησοῦς τοὺς μαθητάς αὐτοῦ, τίνα ἐνόμιζον αὐτόν, ἀπήντησεν ὁ Πέτρος· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος » (Ματθ. 16, 16. 'Ιωάνν. 1, 27) Υἱὸς δὲ τοῦ Θεοῦ δομαζέται ὁ Χριστὸς γ) διότι ἐγεννήθη ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἢ ἐκ θείας δυνάμεως. Τῇ Μαριὰμ ἐλέχθη· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις 'Υψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ » (Λουκ. 1, 35. 2) διότι εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐνσσεαρκωμένος. Ἡ σοφία ἢ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ (πρβ. § 16) λέγεται ἐν τῇ Γραφῇ καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἡδυνάμεθα νὰ καλέσωμεν γέννημα τοῦ ἀνθρώπου τὸν λόγον ἢ τὴν σκίψιν αὐτοῦ. Ἡ Σοφία λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἢ ὁ λόγος αὐτοῦ, ὅστις κατὰ τὸν 'Ιωάννην φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον (διότι πᾶς λογικὸς ἄνθρωπος φέρει ἐν ἐκτυφῇ ἀκτίνᾳ τινὰ τοῦ θείου τούτου λόγου), δὲν ἐφώτι-

ζε κατὰ τὴν Γραφὴν τὸν Χριστὸν, ὅπως τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐνόκησεν ὁλως ἐν αὐτῷ, ἐγένετο ἄνθρωπος ἐν αὐτῷ ἢ ἰσαρκώθη. «Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο» λέγει ὁ Ἰωάννης (ἀ, 14). Τὸ ζήτημα περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀντικείμενον πολλῶν συζητήσεων. Ὁ Ἀρειοῦς (κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ 3 αἰῶνος) ἠρνεῖτο τὴν ἀληθῆ θεότητα τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ ὠνόμαζε τὸν Υἱὸν κτίσμα. Ὁ δὲ Εὐτυχῆς (περὶ τὰ μέσα τοῦ 3 αἰῶνος) ἠρνεῖτο τὴν ἀνθρωπότητα ἐν τῷ Χριστῷ, ἰσχυρίζομενος ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐν τῷ Χριστῷ ἀπερροφήθη ἐντελῶς ὑπὸ τῆς θείας, ὅτι ἄρα ὁ Χριστὸς ὑπῆρξεν ἄνθρωπος μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον. Ἄλλος αἱρετικὸς ὁ Νεστορίος (περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ 4 αἰῶνος) παρεδέχετο μὲν ἐν τῷ Χριστῷ καὶ θείαν καὶ ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλ' ἐχώριζεν ἐν αὐτῷ ἐντελῶς τὰς δύο ταύτας φύσεις, οὕτως ὥστε ἐκινδύνευεν ἡ προσωπικὴ ἐνότης ἐν τῷ Χριστῷ. Κατὰ τῶν αἱρετικῶν τούτων ἐκήρυξαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ διδασκαλοὶ ἐν ταῖς οἰκουμέναις συνόδοις ἐν Νικαίᾳ (325), ἐν Κωνσταντινουπόλει (381), ἐν Ἐφέσῳ (431) καὶ ἐν Χαλκηδόνι (451), ὅτι ἐν τῷ ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠνώθησαν τελείως, ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαίρετως ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις.

§ 29.

Τί εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ;

Τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι ὅτι ἔσωσε τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἁμαρτίας, εἰς ᾧ εἶχε καταπέσει, ἐπαρήγαγε πάλιν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν καὶ κατήλλαξε πρὸς αὐτὸν, ἀφ' οὗ οὗτος εἶχεν ἀποχωρισθῆ διὰ τῆς ἁμαρτίας (§ 24), καὶ ἐρέπνευσεν εἰς τὴν ἡθικῶς φθίνουσαν ἀνθρωπότητα νέαν ζωὴν ἢ νέον πνεῦμα, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀγιότητος. Ἐτέλεσε δὲ τὴν σωτηρίαν ταύτην, α) διότι ἐδίδαξε τὴν ἀρίστην θρησκείαν καὶ κατεπολέμησε δι' αὐτῆς τὴν πλάνην (δι' αὐτοῦ ἡ ἀληθὴς θεογνωσία καὶ λατρεία διεδόθη εἰς τὸν κόσμον)· β) διότι ἔδωκε διὰ τοῦ βίου του τὸν ἀριστον τύπον καὶ ὑπογραμμὸν τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς· καὶ πρὸ πάντων γ) διότι ἀπέθανεν ὑπὲρ τοῦ κόσμου καὶ ἐγένετο θυσία ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ.

α) Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

§ 30.

Τίτες εἶναι αἱ θεμελιώδεις ἰδέαι τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ;

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγένετο Σωτὴρ τοῦ κόσμου πρῶτον διὰ τῆς διδασκαλίας του. « Ἐγὼ, λέγει αὐτὸς ὁ Κύριος, εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ » (Ἰωάνν. ιη', 37). Αἱ θεμελιώδεις ἰδέαι τῆς διδασκαλίας του ταύτης εἶναι αἱ ἐπόμεναι:

1) Ὁ Θεὸς εἶναι πατὴρ ἡμῶν, ἡμεῖς δὲ τέκνα αὐτοῦ. Οἱ ἐθνικοὶ εἶχον πολλάκις θεωρήσει τὸν Θεὸν ὡς κακοποιόν τινα δύναμιν, καὶ διὰ τοῦτο δι' αἱματηρῶν θυσιῶν καὶ ἀνθρωποθυσιῶν ἐνίστε ἐζήτουν νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτόν. Ὁ Ἡρόδοτος αὐτοὺς ἐνόμιζε τὸ θεῖον φθονερὸν. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀτελείας ταύτας θεωρεῖ ὁ χριστιανισμὸς τὸν Θεὸν ὡς πανάγαθον ὄν, ὡς πατέρα πλήρη ἀγάπης καὶ ἐλέους πρὸς ἡμᾶς. Πανταχοῦ τῆς Κ. Δ. ὁ Θεὸς καλεῖται πατὴρ ἡμῶν (Ματθ. 5', 9, ἡ, 48). Διδάσκων δὲ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ νὰ προσεύχωνται, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Κύριος νὰ λέγωσι « Πάτερ ἡμῶν ». Διὰ τοῦτο καλεῖ καὶ ὁ Παῦλος τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν εὐαγγέλιον υἱοθεσίας (Ῥωμ. ἡ, 18).

2) Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν σχέση ἡμῶν πρέπει νὰ ᾖ σχέση ἀγάπης. Ἡ ἰδέα αὕτη πηγάζει ἀναγκαιῶς ἐκ τῆς ἀνωτέρω. Καθὼς ὁ Θεὸς εἶναι πατὴρ πλήρης ἀγάπης πρὸς ἡμᾶς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὡς τέκνα νὰ ἀγαπῶμεν αὐτόν. Τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ τηρῶμεν ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτόν, οὐχὶ μόνον ἐκ φόβου. Τότε δὲ ἔχει ἀξίαν ἡ ἀρετὴ, ὅταν πράττεται ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθόν, οὐχὶ δὲ ἐκ φόβου ἢ ἐκ συμφέροντος. Μόνον ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν δύναται νὰ ᾖ ἡνωμένος μετ' αὐτοῦ, καθὼς λέγει ὁ Ἰωάννης: « ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ » (Ἰωάνν. δ', 16).

3) Ὁ Θεὸς ὢν πλήρης ἐλέους συγχωρεῖ τὸν μετανοοῦντα ἁμαρτωλόν. Ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτάνων δύναται νὰ ᾖ βέβαιος, ὅτι ἐὰν μετανοήσῃ ἀπὸ καρδίας, θέλει εὕρει παρὰ τῷ Θεῷ ἄφεσιν. Τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν μακροθυμίαν ἐκφράζων ὁ Κύριος εἶπεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους (Ματθ. 5, 45), καὶ ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ λέγει περὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅτι, ὅτε εἶδεν αὐτὸν ἐπιστρέφοντα καὶ μετανοοῦντα, ἔδραμεν εἰς προὔπαντήσιν αὐτοῦ καὶ ἐναγκαλισθεὶς

κατεφίλησεν αὐτόν (Λουκ. ιε', 41—32). Διὰ τοῦτο ὀνομάζει καὶ ὁ Παῦλος τὸν Θεὸν «πατέρα οἰκτιρῶν καὶ Θεὸν πάσης παρακλήσεως» (Β' Κορινθ. α', 3). Ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι λίαν παρήγορος εἰς τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον. Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπέβαλλον καὶ σήμερον παρὰ πολλοὶς ἔθνεσιν (τοῖς Ἰνδοῖς ἰδίως) οἱ μετανοοῦντες ἄνθρωποι ὑποβάλλουσιν ἑαυτοὺς ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ των εἰς φοβερωτάτας βασάνους, πολλάκις προδυνούσας μέχρι κολοβώσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος, ἵνα διὰ τῶν μέσων τούτων ἐξιλεώσῃ τοὺς παρωργισμένους Θεοὺς, τοὺς ὁποίους φαντάζονται σκληροὺς καὶ ἀπανθρώπους. Ὁ χριστιανισμὸς διδάσκων Θεὸν πλήρη οἰκτιρῶν καὶ ἐλέους, παρέχει τῷ μετανοοῦντι παρηγορίαν καὶ ἐνίσχυσιν. 4) Ὁ μετανοῶν λαμβάνων τὴν συγχώρησιν πρέπει καὶ πράγματι ν' ἀπαλλαγῇ καὶ καθαρισθῇ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ὅταν ὁ μετανοῶν περιορίζεται εἰς λόγους, καὶ δὲν προβαίνει εἰς εἰς πράγματα, ὅταν ἐνῶ θρηνεῖ διὰ τὰ παραπτώματα αὐτοῦ ἐξακολουθῇ νὰ πράττῃ αὐτὰ καὶ νὰ ᾔναι δοῦλος αὐτῶν, εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν αὐτόν ἡ μετάνοια. Τὴν ἀληθῆ μετάνοιαν πρέπει νὰ ἀκολουθῇ ἡ πραγματικὴ λύτρωσις ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ καθαρισθῇ τελείως· διὰ τοῦτο ὁ Κύριος μακαρίζων τοὺς καθαρὸς τῇ καρδίᾳ, λέγει, ὅτι αὐτοὶ εἶναι ἄξιοι νὰ ἴδωσι τὸν Θεόν (Ματθ. ι', 8). Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ὁ Παῦλος ὀνομάζει τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν εὐαγγέλιον ἐλευθερίας τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ (Γαλ. δ', 4). Οἱ οὕτως ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐλευθερωμένοι καὶ καθαρμένοι ἀποτελοῦσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, τοιαύτην δηλ. κοινωνίαν, ἐν ᾗ βασιλεύει ὁ νόμος καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τὴν βασιλείαν ταύτην τῆς ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἢ πρὸς τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα ἦκε νὰ ἰδρύτῃ εἰς τὸν κόσμον ὁ Κύριος, καθὼς εἰχον προεῖπει οἱ προφῆται (§ 27). Περὶ τῆς βασιλείας ταύτης ποιεῖται ὁ Κύριος λόγον ἐν πάσαις ταῖς διδασκαλίαις του, ἰδίως δὲ ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίᾳ καὶ ἐν ταῖς παραβολαῖς αὐτοῦ.

§ 31.

Τίς εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία;

Ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία λέγεται ἡ ὁμιλία ἐκείνη τοῦ Κυρίου, ἣν ἐποίησεν ἐπὶ τινος ὄρους τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἣτις περιέχεται ἐν τῷ ε', ζ' καὶ ζ' κεφ. τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου. Ἡ ὁμιλία αὕτη ἀπαρτίζεται ἐξ ἑπτὰ μερῶν. 1) Δεικνύει ὁ Κύριος τίνες εἶναι μακάριοι

παρὰ τῷ Θεῷ, ἡ ἄξια μέλη τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας. Μακάριοι εἶναι, εἶπεν, οἱ ταπεινόφρονες, διότι αὐτῶν εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· μακάριοι οἱ λυπούμενοι διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, διότι αὐτοὶ θὰ παρηγορηθῶσι· μακάριοι οἱ ἐπιθυμοῦντες διακαῶς τὴν δικαιοσύνην, διότι αὐτοὶ θὰ χορτασθῶσι· μακάριοι οἱ πραεῖς, διότι αὐτοὶ θὰ κληρονομήσωσι τὰ αἰῶνια ἀγαθά· μακάριοι οἱ ἐρηνοποιοί, διότι αὐτοὶ θὰ κληθῶσιν υἱοὶ Θεοῦ· μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, διότι αὐτοὶ θὰ ἐλεηθῶσι· μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, διότι αὐτοὶ εἶναι ἄξιοι νὰ ἴδωσι τὸν Θεόν· μακάριοι οἱ διωκόμενοι ἕνεκα δικαιοσύνης, διότι αὐτῶν εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. 2) Ἐπειτα παραβάλλονται οἱ εὐσεβεῖς πρὸς τὸ ἄλλας τῆς γῆς καὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Οἱ εὐσεβεῖς καὶ χρηστοὶ ἄνθρωποι εἶναι χρήσιμοι εἰς τὸν κόσμον, καθὼς τὸ ἄλλας εἰς τὰς τροφάς, καὶ τὰ καλὰ αὐτῶν ἔργα λάμπουσιν, ὥπως λάμπει τὸ φῶς. 3) Μετὰ ταῦτα δεικνύει ὁ Κύριος τὴν ὑπεροχὴν τῆς διδασκαλίας του ὑπὲρ τὴν διδασκαλίαν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου. Ἡ ὑπεροχὴ συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ μὲν νόμος ἀπῆτει μόνον τὴν κατὰ γράμμα ἐκπλήρωσιν τῶν ἐντολῶν, τὸ δ' Εὐαγγέλιον τοῦναντίον ζητεῖ τὴν κατὰ πνεῦμα τήρησιν, ὅχι μόνον δηλ. τὴν ἐξωτερικὴν συμφωνίαν τῶν πράξεων ἡμῶν πρὸς τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ τὴν συμφωνίαν τῆς ἐσωτερικῆς ἡμῶν διαθέσεως πρὸς αὐτόν. Τὸ Εὐαγγέλιον θεωρεῖ ἀληθῶς ἀγαθὰς πράξεις ἐκείνας μόνον, ὅσαι μετ' ἀγαθῆς προθέσεως γίνονται. Ἀποδεικνύει δὲ ὁ Κύριος τὴν ὑπεροχὴν ταύτην ἐν διαφόροις παραδείγμασιν, οἷον ἐν τῷ φόνῳ, ἐν τῇ ἐπιτορίᾳ καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπῃ. Ὁ παλαιὸς νόμος ἀπηγόρευε διὰ τῆς ἑκτῆς ἐντολῆς μόνον τὸ φονεῦν· τὸ Εὐαγγέλιον ἀπαγορεύει καὶ αὐτὴν τὴν ὁργὴν καὶ πᾶσαν βλάβην κατὰ τοῦ πλησίον. Ἐπιβάλλει δ' ὡς καθῆκον μάλιστα τὴν πρὸς τὸν πλησίον εὐποίαν. Ὁ παλαιὸς νόμος ἀπηγόρευε τὴν ἐπιτορίαν, ὁ νέος ἀπαιτεῖ οἱ ἄνθρωποι νὰ ἦναι τόσον φιλαλήθεις, ὥστε νὰ μὴ ἔχωσιν ἀνάγκην παντάπασιν τῶν ὀρκῶν, ἀλλὰ νὰ ἀρκῇ αὐτοῖς τὸ καὶ καὶ τὸ οὐ. Τέλος ὁ παλαιὸς νόμος ἐπιβάλλε μὲν τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, ἐπέτρεπεν ὅμως τὸ μίσος πρὸς τοὺς ἐχθρούς· τὸ Εὐαγγέλιον τοῦναντίον ἐπιβάλλει καὶ αὐτὴν τὴν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀγάπην, καὶ θέλει νὰ δεικνύωμεν γενναϊότητα καὶ ἀνεξικακίαν πρὸς αὐτούς. Μόνον οὕτως, λέγει ὁ Κύριος, γινόμεθα τέλει καὶ ὁμοιάζομεν πρὸς τὸν Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν οὐρανοῖς, ὅστις ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. 4) Ἐπειτα τὴν ἰδέαν ἀναπτύσσων, ὅτι ἡ ἀγαθὴ διάθεσις εἶναι ἡ δίδουσα εἰς τὰς

πράξεις τὴν ἠθικὴν ἀξίαν, ἐδίδαξε, τίς εἶναι ἡ ἀληθὴς ἐλεημοσύνη, ἡ ἀληθὴς προσευχὴ καὶ ἡ ἀληθὴς νηστεία. Ἡ ἐλεημοσύνη δὲν πρέπει νὰ γίνηται πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις, πρὸς ἀπλὴν ἐπίδειξιν, ἀλλὰ ἀπὸ καρδίας, οὕτως ὥστε νὰ μὴ γνωρίζῃ ἡ ἀριστερὰ χεὶρ τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ, καὶ αὐτοὶ δηλ. οἱ οἰκειότατοι ἡμῖν ἄνθρωποι νὰ ἀγνω-
 ῶσιν εἰ δυνατόν αὐτήν, ἡ δὲ προσευχὴ νὰ μὴ γίνηται χάριν ἐπιδεί-
 ξεως, ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ, ὅπου μόνος ὁ Θεὸς δύναται νὰ βλέπῃ ἡμᾶς·
 καὶ ἡ νηστεία ἐπίσης νὰ μὴ πράττεται, ὅπως γνωσθῇ εἰς πάντας.
 Πᾶσα λοιπὸν ἀρετὴ τότε μόνον ἔχει ἀξίαν, ὅταν ᾖ πραγματικὴ καὶ δὲν ᾖ πρὸς τὸ φαινόμενον μόνον. 5) Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἀπέ-
 τρεψε τοὺς μαθητάς του ἀπὸ τῆς πλεονεξίας. Μὴ ἔχετε, εἶπεν, ἐ-
 στραμμένην πᾶσαν τὴν προσοχὴν ὑμῶν εἰς τὸ νὰ ἐπισωρεύητε θησαυ-
 ροὺς ἐπιγείους, ὕλικά ἀγαθὰ, τὰ ὅποια φθείρονται, ἀλλὰ πρὸ πάντων
 θησαυροὺς οὐρανίους, ζητεῖτε δηλ. ἀρετὰς, αἵτινες δὲν φθείρονται, ἀλλ'
 εἶναι ἄφθαρτοι καὶ αἰώνιοι θησαυροί. Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν
 τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ καὶ ταῦτα πάντα θέλουσι προσ-
 τεθῇ ὑμῖν. 6) Μὴ κρίνετε τοὺς ἄλλους ἀδυστηρῶς, προσέθηκεν, ἵνα μὴ
 καὶ ὑμεῖς κριθῆτε οὕτως· διότι τῷ μέτρῳ, ἐν ᾧ μετρεῖτε, θέλει μετρη-
 θῇ καὶ εἰς ὑμᾶς. Μὴ βλέπῃς τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελ-
 φοῦ σου. Ἰδὲ μᾶλλον τὴν δοκὸν τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου. 7) Τέλος ε-
 δῶκε τὸν ἀληθῆ ὀρισμὸν τῆς πίστεως καὶ εὐσεβείας. Ἡ ἀληθὴς πί-
 στις εἶναι ἡ δεικνυομένη δι' ἔργων ἀγαθῶν. Ὁ πιστὸς καὶ εὐσεβὴς δια-
 κρίνεται ἐκ τῶν ἔργων του, ὅπως τὸ ἀγαθὸν δένδρον ἐκ τῶν καρπῶν
 του. Δὲν πρέπει τις νὰ ᾖ ἐξωθεν πρόβατον καὶ ἐσωθεν λύκος. Εἰς τὴν
 βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄξιός νὰ εἰέλθῃ οὐχὶ ὁ λέγων Κύριε, Κύριε,
 ὁ περιορίζων δηλ. τὴν πίστιν εἰς λόγους καὶ προσευχάς, ἀλλ' ὁ ποιοῦν
 τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Τῶν τοιούτων ἡ πίστις ὁμοι-
 ᾶζει πρὸς οἰκίαν ἐπὶ πετρώδους μέρους ὠκοδομημένην, ἥτις μένει ἀ-
 σάλευτος, καὶ ὅταν ἐπέλθωσι σφοδροὶ ἄνεμοι καὶ βροχὴ καὶ ποταμοί.
 Τοῦναντίον ἡ ἐν λόγοις μόνον δεικνυομένη πίστις ὁμοιάζει πρὸς οἰκίαν
 ὠκοδομημένην ἐπὶ ἁμμου, ἥτις, ὅταν ἐπέλθωσιν ἄνεμοι σφοδροὶ καὶ
 βροχὴ καὶ ποταμοί, καταρρέει. Τοιαῦται ἀρεταὶ κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ὄ-
 ρους ὁμιλίαν, τοιαύτη τελεία ἠθικότης, ἀρμάζει εἰς ἐκείνους, οἵτινες
 θέλουσι νὰ ᾖ μέλη τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἣν ἤλθε νὰ ἰδρῷσῃ ὁ
 Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

§ 32.

Τίτες εἶναι αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου;

Περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ πραγματεύονται καὶ αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου. Εἶναι δὲ αἱ παραβολαὶ ἀλληγορικαὶ διηγήσεις, δι' ὧν ἐνέδυσεν ὁ Κύριος τὰς διδασκαλίας του, ἵνα δι' αὐτῶν καὶ τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν ἐγείρῃ, καὶ ζωηρότερον ἐντυπώνῃ τὰς διδασκαλίας του εἰς αὐτούς. 1. Ἵνα παραστήσῃ τὴν ἀξίαν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, μετεχειρίσθη τὰς παραβολὰς τοῦ θησαυροῦ καὶ τοῦ μαργαρίτου, οὓς ἵνα ἀποκτήσῃ τις ἐπώλῃσει χάριν αὐτῶν ἵπ᾽ ὅ,τι εἶχεν. Ἡ ἠθικὴ ἡμῶν ἀναγέννησις, δι' ἧς εἰσαγόμεθα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ θεωρῆται παρ' ἡμῶν ὡς τὸ πολυτιμότερον κτῆμα. 2. Τὴν εὐσπλαγχνίαν δὲ καὶ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς βασιλείας ταύτης, καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἀνθρώπου παρέστησε διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ ἀπολωλότος ἐκατοστοῦ προβάτου, τὸ ὁποῖον ἵνα εὕρῃ ὁ ποιμὴν, ἀφῆκε τὰ ἐνενήκοντα ἐννέα, καὶ ἐχάρη χαρὰν μεγάλην ἐπὶ τῇ εὕρεσει αὐτοῦ διὰ τῆς παραβολῆς τῶν ἐργατῶν τοῦ ἀμπελῶνος, οὓς πάντας, καίπερ κατὰ διαφόρους ὥρας τῆς ἡμέρας εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἀποσταλέντας, πλουσιοπαρόχως ἐξ ἴσου ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος ἀντήμειψε· καὶ διὰ τῆς παραβολῆς τῆς ἀκάρπου συκῆς, ἣν καὶ περ μὴ ποιοῦσαν καρπὸν ἠνέχθη ὁ Κύριος. 3. Ὡς πρὸς τὰ μέλη δὲ ἡ τοῦ κοινωνοῦς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἶπε τὴν παραβολὴν τοῦ τελῶνου καὶ φαρισαίου καὶ τὴν τοῦ ἀπολωλότος υἱοῦ, ἵνα δείξῃ ὅτι ἡ μετάνοια εἶναι ὁ ἀναπόφευκτος ὅρος τῆς παραδοχῆς εἰς αὐτήν, τὴν δὲ τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου, ἵνα παραστήσῃ, ὅτι ἐμπράκτως πρέπει νὰ δεικνύωμεν τὴν φιλαδελφίαν ἡμῶν. 4. Δι' ἄλλων δὲ παραβολῶν ἐδήλωσε τὰ συνήθη κωλύματα εἰς τὴν εἰσοδὸν ἡμῶν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· τὴν ὑπερβολικὴν προσκόλλησιν εἰς τὰ γῆϊνα διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ μεγάλου τελῆνου, εἰς ὃν δὲν ᾔθελον νὰ προσέλθωσιν οἱ προσκεκλημένοι, διότι ὁ μὲν μετέβη εἰς τὸ ἐμπόριον αὐτοῦ, ὁ δὲ εἰς τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ καὶ ὁ ἄλλος εἰς ἄλλην ἀσχολίαν· τὴν ἡδυπάθειαν διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ πλουτοῦ καὶ τοῦ Λαζάρου, ἐν ᾗ ὁ πρῶτος εἶναι τύπος ἀνθρώπου μόνον περὶ τῆς ὀλικῆς εὐτυχίας του μεριμνῶντος, καὶ διὰ τῆς παραβο-

λῆς τοῦ πλουσίου, οὐτεὶνος εὐφρόνησεν ἡ χώρα, ὅστις ἀπέθανε κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα, καθ' ἣν ἐσκέπτετο νὰ καταστρέψῃ τὰς παλαιὰς ἀποθήκας τοῦ καὶ νὰ κατασκευάσῃ νέας εὐρυχώρους καὶ νὰ εἴπῃ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, «Ψυχῇ, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλὰ, ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου!» τὴν ἀμέλειαν διὰ τῆς παραβολῆς τῶν δέκα παρθένων, ἐξ ὧν πέντε μωραὶ εὐταὶ δὲν ἔλαβον μεθ' ἐαυτῶν ἔλαιον, καὶ διὰ τοῦτο ὅτε εἰσῆλθεν ὁ νυμφίος εἰς τοὺς γάμους μετὰ τῶν φρονίμων, θὲν ἦσαν ἑτοιμοὶ νὰ συνεισέλθωσι καὶ αὐταί, καὶ διὰ τοῦτο ἔμειναν ἔξω τῶν γάμων· καὶ τὴν ἀμετανοήσιαν καὶ μοχθηρίαν διὰ τῶν παραβολῶν περὶ τῶν κακῶν γεωργῶν, οἵτινες ἀπέκτειναν τοὺς δούλους τοῦ κυρίου των καὶ τέλος καὶ τὸν πρὸς αὐτοὺς ἀποσταλέντα υἱόν· περὶ τῶν δύο τέκνων, ἐξ ὧν ἐκεῖνος, ὅστις εἶχεν ὑποσχεθῇ τῷ πατρὶ, ὅτι θὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν ἀγρὸν, δὲν ὑπῆγεν, ἐνῶ ὁ τὸ πρῶτον διὰ τοῦ λόγου ἀρνηθεῖς ὑπήκουσεν ἐπὶ τέλους καὶ μετέβη, καὶ περὶ τοῦ μὴ ἔχοντος ἔρδυμα γάμου, ὅστις ἐξεβλήθη διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ γάμου. 5. Τέλος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν εἴτε ἐν ἡμῖν εἴτε ἐν τῷ κόσμῳ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀναφέρονται αἱ παραβολαὶ περὶ τοῦ ἐξελεθόντος ἵνα σπειρῇ τὸν σπύρον, ἐξ οὗ μέρος μὲν ἔπεσεν εἰς τὴν ὁδὸν, μέρος δὲ εἰς τὴν πετρώδη γῆν, μέρος εἰς τὴν γῆν μετὰ ἀκανθῶν, καὶ μέρος εἰς τὴν ἀγαθὴν γῆν, δι' ἣς παραβολῆς εἰκονίζονται οἱ διάφοροι βαθμοὶ τῆς δεκτικότητος τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἐξ ὧν οἱ μὲν οὐδόλως θέλουσι νὰ ἀκούσωσι τὸ κήρυγμα, οἱ δὲ ἀκούουσι μὲν αὐτὸ, χωρὶς ὅμως νὰ ρίψῃ βαθείας ρίζας παρ' αὐτοῖς, οἱ δὲ παραδέχονται μὲν προθύμως καὶ ριζοῦνται παρ' αὐτοῖς· ὁ λόγος, ἀλλ' ἔπειτα ἀπασχολοῦμενοι ὑπ' ἄλλων φροντίδων λησμονοῦσιν αὐτόν, οἱ δὲ τέλος καὶ προθύμως ἀκούουσι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ πάντοτε σύμφωνα πρὸς αὐτὸν ζῶσιν· ἡ περὶ τῶν ταλάντων, τῶν φυσικῶν δώρων, μεθ' ὧν παρὰ τοῦ Πλάστου προικίζομεθα, καὶ ἅτινα ὀφείλομεν νὰ ἀναπτύσσωμεν, καὶ αἱ περὶ τοῦ κόκκου τοῦ σινάπεως, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ μικρὸν σπέρμα, αὐξάνει ὅμως μεγάλως, περὶ τῆς ζύμης, ἥτις ζυμοὶ δλόκληρον φύραμα, καὶ περὶ τοῦ σπόρου τοῦ βαλ-
λομένου εἰς τὴν γῆν, ὅστις γίνεται μέγα δένδρον· δι' ὧν δεικνύεται ἡ βαθμιαία καὶ κατὰ μικρὸν ἀνάπτυξις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς ἡμετέρας ἀναγεννήσεως.

β) Ὁ βίος τοῦ Κυρίου.

§ 33.

Ὅποῖός τις ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ Κυρίου ;

Ὁ Κύριος ἐγένετο σωτὴρ τοῦ κόσμου, οὐ μόνον διότι ἐδίδαξε τὴν ἀρίστην εὐσέβειαν καὶ ἠθικὴν, ἀλλὰ καὶ διότι τῆς εὐσεβείας ταύτης καὶ ἠθικῆς ἀριστοῦ παράδειγμα ὑπῆρξεν ὁ βίος του. Ὁ βίος του, λέγει ὁ Πέτρος, ἐδόθη ἡμῖν ἄριστος ὑπογραμμός ἵνα ἐπακολουθήσωμεν αὐτῷ (Α' Πέτρου β', 21). Ἡ διδασκαλία δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἀξίαν, ἂν δὲν ἐπικυροῦται καὶ ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τοῦ βίου τοῦ διδάσκοντος. Ὁ Κύριος δὲν ἐδίδασκε μόνον τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, ἀλλ' ἦτο καὶ ὁ ζῶν ὑπογραμμός αὐτῶν. Ἐφερεται εἰς τὸν κόσμον οὐ μόνον τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν (Ἰωάνν. α, 32. γ', 34). Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ὁδηγοῦν εἰς πᾶν ἀγαθὸν καὶ ἐμπνέον τὴν ἀγάπην πρὸς πᾶσιν ἀρετὴν, ἦτο ἐν αὐτῷ (Ἰωάνν. α, 32. γ', 34). Ἡγάπα τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον εἰς ἐντελέστατον βαθμόν, ἀποδεικνύων τὴν ἀγάπην ταύτην οὐ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων. Διότι πάντοτε ἤθελε νὰ πράττῃ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τοῦτο ἦτο ὁ ἄριστος δι' αὐτόν (Ἰωάνν. δ', 32). Χάριν δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐδίδασκε πάντοτε καὶ πανταχοῦ καὶ εὐηργέτει πάντας, ἐνῶ αὐτὸς δὲν εἶχε ποῦ τὴν κεφαλὴν νὰ κλίνη, ἐπὶ τέλους δὲ ἔδωκε τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτῶν. «Μεῖζονα δὲ ταύτης ἀγάπην, κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰωάνν. ιε, 13). Πᾶσαι αἱ ἀρεταί, αἵτινες μονομερῶς ἀπαντῶσαι, δύναται νὰ καταστήσωσιν εἰς ἐλαττώματα, ἡγοῦντο ἐν αὐτῷ ἀρμονικῶς. Οὕτω δὲν εἶχε μόνον ζῆλον ὑπὲρ τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἦτο καὶ ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς πταίνοντας· δὲν ἦτο μόνον ἀφωσιωμένος πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀφωσιώσεως ἐκείνης πρὸς τὸν Θεὸν συνῆδε καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν λαόν του, ἐλυπεῖτο διὰ τὴν ἀθλίαν αὐτοῦ κατὰστασιν καὶ μετείχε πάσης χαρᾶς αὐτοῦ. Ἡ ἀρμονικὴ αὕτη ἔνωσις πασῶν τῶν ἀρετῶν εἶναι ἡ ἀληθὴς ἠθικὴ τελειότης. Ὅποιαν καθαρωτάτην ἐντύπωσιν ἀφῆκεν εἰς τοὺς μαθητάς του ὁ βίος αὐτοῦ, δεικνύουσι πρὸ πάντων οἱ λόγοι τοῦ Πέτρου, ὅστις λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι

«ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὗρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ» (Α' Πέτρ. 6', 22). Τὴν ἠθικὴν ταύτην καθαρότητα ἀνεργῶριζον τῷ Ἰησοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ του. Οὕτως ὅτε ἤλθον οἱ Φαρισαῖοι πειράζοντες αὐτὸν καὶ ἐρωτῶντες, ἂν ἦναι ἐπιτετραμμένον νὰ δίδωσι φόρον τῷ Καίσαρι, ἐπροσιμιάσθησαν λέγοντες· Γνωρίζομεν, ὅτι εἶσαι ἁληθής, καὶ ὅτι διδάσκεις τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ μετὰ παρησίας καὶ δέν σοι μέλει περὶ οὐδενός (Ματθ. κβ', 16). Εἰς τὴν ἀγιότητα ταύτην τοῦ βίου του πεποιθώς, ἡδύνατο καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος νὰ ἀποτείνῃ ποτὲ πρὸς αὐτοὺς τὴν ἐρώτησιν· «Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας;» (Ἰωάνν. 4, 46). Ὁ ἠθικῶς τέλειος οὗτος βίος τοῦ Κυρίου ἱσταται ἐνώπιον ἡμῶν ὡς ἄριστον παράδειγμα μιμήσεως. Ἐκεῖνος εἶναι ἀληθὴς μαθητὴς αὐτοῦ, ὅστις ἀκολουθεῖ τοῖς ἰχνεσιν αὐτοῦ.

γ'. Ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου.

§ 34.

Τίς ἡ σημασία τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου;

Ὁ Κύριος ἔσωσε τὸν κόσμον καὶ διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Τὸν θάνατον αὐτοῦ θεωρεῖ ἡ Γραφὴ πρῶτον ὡς τὴν λαμπροτάτην ἔνδειξιν τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὑπὲρ ὧν ἀπέθανε, τελείας ἀγάπης του καὶ ὡς ἐπισφράγισιν τῆς ἀγιότητος τοῦ βίου αὐτοῦ (Ἑβρ. ιβ', 2. 6', 9. 4, 7—9), δεῦτερον δὲ καὶ κυρίως ὡς θυσίαν, ἣν προσήνεγκε τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ κόσμου, δι' ἧς κατήλλαξεν ἡμᾶς τῷ Θεῷ, ὃν εἰχομεν παροργίσει διὰ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν. «Ἐχθροὶ ὄντες, λέγει ὁ αὐτὸς ἀπόστολος, κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ» (Ῥωμ. 4, 10. καὶ Α', Κορινθ. 4, 18). Τοιαύτην μεγάλην σημασίαν ἀποδίδει ἡ Γραφὴ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ· δι' αὐτοῦ κυρίως ἐγένετο ἡ σωτηρία ἡμῶν, ἡ καταλλαγὴ καὶ συμφιλίωσις πρὸς τὸν Θεόν. Πάντες οἱ ἄρχαιοι λαοὶ ἐζήτουν διὰ θυσιῶν νὰ ἐξιλειώσωσι τὸ θεῖον· τὰς θυσίας ταύτας ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ. Ἀλλὰ τὸ Εὐαγγέλιον θεωρεῖ ὡς τὴν μόνην ἀληθῆ θυσίαν, δι' ἧς κατηλλάγη ὁ κόσμος τῷ Θεῷ, τὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γενομένην (Β' Κορινθ. 4, 18—20). Ὁ θάνατος οὗτος ἔκαμψε τὴν θεϊαν δικαιοσύνην ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος καλεῖ τὸν Χριστὸν Μεσίτην, ὡς μεσιτεύσαντα καὶ ὡς καταλλάξαντα τὸν ἄνθρωπον πρὸς

τὸν Θεόν. Εἰς τὸν θάνατον τοῦτον προσέφερεν ἑαυτὸν ὁ Κύριος ἔκουσίως ἐξ ἀγάπης πρὸς ἡμᾶς, καθὼς δεικνύουσιν οἱ λόγοι του· «*Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ*» (Ἰωάνν. ιβ', 13), καὶ ἡ προσευχὴ αὐτοῦ πρὸ τοῦ θανάτου του· «*Πάτερ μου, γεννηθῶ τὸ θέλημά σου*» (Ματθ. κς', 42). *Τὴν πρὸς ἡμᾶς ταύτην ἀγάπην ὀφειλομέναι καὶ ἡμεῖς νὰ ἀνταποδίδωμεν αὐτῇ, τηροῦντες τὰς ἐντολάς του καὶ ὄντες ἀφωσιμένοι εἰς τὴν θείαν διδασκαλίαν του. Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου καὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἀναστάσεως αὐτοῦ λαλοῦν, λέγει τὸ σύμβολον· «*σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς*» (1).*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀναγεννήσεως.

Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαι διὰ τῶν προφητῶν. Σύμβ.

§ 35.

Τί εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα;

Τῆς σωτηρίας, ἢ ἐτέλεσεν ὁ Κύριος, μετέχομεν, ὅταν μεταδοθῇ εἰς ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἴπομεν ἐν τοῖς περὶ ἁγίας Τριάδος (§ 16), ὅτι Πνεῦμα ἅγιον εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡ θεία ὑπόστασις ἡ ἐνεργοῦσα ἐν τῇ κόσμῳ, ἡ ζωοποιοῦσα τὰ πάντα, ἐνισχύουσα καὶ φωτίζουσα τὸν

(1) Αἱ ἐπόμεναι λέξεις τοῦ συμβόλου «*Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος*» θέλουσιν ἐξηγηθῆ κατωτέρω ἐν τῇ περὶ μελλούσης ζωῆς κεφαλαίῳ.

ἄνθρωπον καὶ πρὸς πᾶν ἀγαθὸν ὁδηγοῦσα αὐτόν. Περὶ τοῦ Πνεύματος
 τούτου λέγεται ἐν τῷ συμβόλῳ, ὅτι εἶναι «κύριον», διότι ὡς Πνεῦμα
 τοῦ Θεοῦ εἶναι μέτοχον τῆς θείας κυριότητος καὶ ἐξουσίας, «ζωο-
 ποιῶν, διότι δίδει τὴν ζωὴν εἰς τὰ κτίσματα, «ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπο-
 ρεύμενον», διότι ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς πηγάζει, δηλ. ἔχει τὴν ἀρ-
 χὴν καὶ αἰτίαν αὐτοῦ, «τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμε-
 νον καὶ συνδοξαζόμενον», διότι ὡς ἐν τῶν προσώπων τῆς ἁγίας
 Τριάδος πρέπει νὰ συντιμᾶται καὶ συμπροσκυνῆται μετὰ τοῦ Πατρὸς
 καὶ τοῦ Υἱοῦ, «τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν», διότι ὑπ' αὐ-
 τοῦ ἐμπνεόμενοι οἱ προφῆται ἱλάλησαν καὶ ἔγραψαν τὰ θεῖα αὐτῶν
 συγγράμματα. Τὸ πνεῦμα τοῦτο τοῦ Θεοῦ μεταδιδόμενον εἰς τὸν
 ἄνθρωπον, ὁδηγεῖ αὐτόν εἰς τὴν ἀριότητα, ἐμπνέον πᾶν εἶδος ἀ-
 ρειῆς. Διὰ τοῦτο καρποὶ αὐτοῦ καλοῦνται ἡ ἀγάπη, ἡ χαρὰ, ἡ εἰ-
 ρήνη, ἡ μακροθυμία, ἡ χρηστότης, ἡ πραΰτης καὶ ἡ ἐγκράτεια καὶ
 πᾶσα ἀρετὴ (Ἐφεσ. ἑ, 22). Ὁ ἔχων αὐτὸ εἶναι βέβαιος, ὅτι εἶναι τέ-
 κνον τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο ὀνομάζει αὐτὸ ὁ Παῦλος «Πνεῦμα υἰοθε-
 σίας» (Ῥωμ. ἡ, 15). Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἔφερον πάντες οἱ ἱεροὶ τῆς
 Π. καὶ Κ. Διαθήκης ἄνδρες, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἔζη ἐν τῷ Χριστῷ,
 περὶ οὗ λέγει ὁ Ἰωάννης, ὅτι «οὐκ ἐκ μέτρου (1) δίδωσιν (αὐτῷ) ὁ
 Θεὸς τὸ Πνεῦμα» (Ἰωάν. γ', 34). Διὰ τοῦτο λέγεται τὸ ἄγιον Πνεῦ-
 μα καὶ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ (Ῥωμ. ἡ. 9. Φιλιππ. α, 19). Τὸ
 Πνεῦμα τοῦτο κατέλειπεν ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ μέ-
 χρι τῆς σήμερον ζῇ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ του. Τοῦτο τὸ Πνεῦμα, ὅπερ ἔ-
 μελλε νὰ ὁδηγῇ τοὺς μαθητάς του εἰς πᾶσαν τὴν ἰλήθειαν, ἐννόει ὁ
 Κύριος, ὅτε ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἔμελλε νὰ μένῃ μετὰ τῶν μαθη-
 τῶν του μέχρι τῆς συντελείας τῶν αἰώνων (Ματθ. κη, 20). Τὸ Πνεῦ-
 μα λοιπὸν τοῦτο τοῦ Χριστοῦ πρέπει νὰ μεταδοθῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ
 νὰ γίνῃ μέτοχος τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, νὰ σωθῇ καὶ ἀναγεν-
 νηθῇ κατὰ Χριστόν. Διότι τί ὠφελεῖ ὅτι ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε τὴν ἀ-
 ρίστην εὐσέβειαν, ὅτι ἔδωκε διὰ τοῦ βίου του τὸν ἄριστον υπογραμ-
 μὸν αὐτῆς καὶ ὅτι ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, ὅταν ἡμεῖς ἢ ἀπιστῶμεν εἰς
 τὴν διδασκαλίαν, ἢ δὲν ἀκολουθῶμεν τὸ παράδειγμα αὐτοῦ, ἢ ὅταν
 τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ δὲν μένῃ ἐν ἡμῖν; Ὅπως ἀπχλαγῶμεν ἀπὸ τῆς
 πλάνης καὶ λυτρωθῶμεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, πρέπει νὰ φωτισθῇ ἡμᾶς
 τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, νὰ ὁμοιάσωμεν κατὰ τὴν ἁγι-

(1) Μετὰ μέτρον.

ότητα αὐτὸν τὸν Κύριον, γὰ ἐμνεώμεθα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅφ' οὐ ἐνεπνέετο καὶ αὐτός.

§ 36.

Τί ἐνεργεῖ ἐν ἡμῖν ἡ μετάδοσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἢ τί εἶναι ἀναγέρρησις, δικαίωσις ἢ σωτηρία ;

Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἢ τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ μεταδιδόμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον μεταβάλλει ἐντελῶς αὐτὸν καὶ ἠθικῶς ἀναπλίσσει. Ἡ ἠθικὴ αὕτη ἀνάπλασις λέγεται ἐν τῇ Γραφῇ δικαίωσις καὶ ἀναγέρρησις· δικαίωσις μὲν διότι διὰ τῆς μεταβολῆς ταύτης ἀπὸ ἀδίκου ἀποβαίνει ὁ ἄνθρωπος δίκαιος· ἀναγέννησις δὲ, διότι ὁ ἄνθρωπος χριστιανικῶς ἀναπλαττόμενος γεννᾶται οὕτως εἶπεν ἐκ νέου, γίνεται νέος ἄνθρωπος. Ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας (οἱ παλαιοὶ δηλ. ἔξεις) οἶονεὶ ἀποθνήσκει καὶ ἀνίσταται νέος ἄνθρωπος καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Χριστοῦ. Τὴν εἰκόνα ταύτην μεταχειρίζεται ὁ Παῦλος, ὅστις λέγει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ συναποθνήσκουσι μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ συνανίστανται μετ' αὐτοῦ (Κολ. γ', 1—4). Ἀλλαχοῦ ἡ Γραφή καλεῖ τὸν χριστιανὸν καινὴν κτίσιν, νέον δηλ. πλάσμα (Β' Κορ. 5, 17. Γαλ. 5, 15). Ἡ δικαίωσις καὶ ἡ ἀναγέννησις λέγεται ἄλλως καὶ σωτηρία, δηλ. σωτηρία ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀμαρτίας.

§ 37.

Πῶς ἄρχεται ἡ ἀναγέρρησις καὶ δικαίωσις ἢ τί εἶναι μετανοία καὶ πίστις ;

Ἡ ἀναγέννησις ἄρχεται διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ὅτε ἤρχισε τὸ κήρυγμα αὐτοῦ ὁ Κύριος, ἔλεγεν· «Ἦγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· μετανοεῖτε καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ» (Μάρκ. 1, 15). Ὁ ἄνθρωπος πρέπει πρῶτον νὰ ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ νὰ προσκολληθῇ τῷ Χριστῷ. Ἡ ἐπιστροφή ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας τελεῖται διὰ τῆς μετανοίας. Εἶναι δὲ ἡ μετάνοια τελεία ἐπιστροφή ἀπὸ τοῦ κακοῦ καὶ μεταβολὴ ῥιζικὴ τοῦ φρονήματος

ἡμῶν. Ἀληθῶς μετανοοῦμεν πρῶτον, ὅταν ἀναγνώριζομεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ὡς τοιαύτας· διότι πᾶσα μετάνοια εἶναι ἀδύνατος, ὅταν τις πταίων δὲν ἀναγνώριζῃ, ὅτι πταίει, ἀλλὰ θεωρῇ τὴν πρᾶξιν του ὡς καλὴν. Τὸ πρῶτον βῆμα εἰς τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τῆς κακίας εἶναι νὰ ὁμολογῶμεν ταύτην. Ἀληθῶς μετανοοῦμεν δεύτερον, ὅταν *θρηνηῶμεν* καὶ λυπώμεθα διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· διότι δὲν ἀρκεῖ νὰ ἀναγνώρισωμεν, ὅτι ἐπταίσαμεν· πρέπει νὰ αἰσθανθῶμεν καὶ λύπην διὰ τὸ πταίσμα· νὰ γεννηθῇ ἐν ἡμῖν συντριβὴ καρδίας· τοῦτο εἶναι τὸ δεύτερον βῆμα τῆς ἐπιστροφῆς. Ἀληθῶς μετανοοῦμεν τρίτον, ὅταν ἀποφασίσωμεν μετ' ἀκραδάντου θελήσεως, ποτὲ πλέον νὰ μὴ ἐπαγέλθωμεν εἰς τὰ πταίσματα ἡμῶν· διότι ἡ μετάνοια, ὅταν μείνῃ μόνον εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κακίας καὶ τὴν λύπην δι' αὐτήν καὶ δὲν προβαίνει μέχρι τῆς ἀποφάσεως, ποτὲ νὰ μὴ ὑποπέσῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰ αὐτὰ, δὲν εἶναι ἀληθὴς μετάνοια. Ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ἀπαντῶμεν πολλὰ παραδείγματα μετανοίας καὶ ἐκ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας καὶ ἐν ταῖς παραβολαῖς, οἷον τοῦ Δαυὶδ, ὅστις μετενόησεν ἀπὸ καρδίας διότι ἤρπασε τὴν γυναῖκα τοῦ Οὐρίου Βηρσαβιὲ, ἀφοῦ ἐφόνευσε τοῦτον (τῆς ἀπὸ ψυχῆς μετανοίας του μαρτύριον ἔχομεν τὸν Ψαλμ. ν' «Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου» κτλ.), τοῦ *Παύλου*, ὅστις ἀπὸ διώκτου τῆς ἐκκλησίας ἐγένετο θερμότερος τοῦ Εὐαγγελίου κήρυξ, τοῦ *τελώου*, ὅστις ἐλθὼν ἵνα προσευχηθῇ εἰς τὸν ναόν, ἵστατο μακρὰν καὶ δὲν ἤθελεν ἐκ συστολῆς νὰ ἀνυψώσῃ τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀλλὰ τύπτων τὸ στήθος του ἔλεγεν· «ἐλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ», καὶ τοῦ ἀπολωλὸτος υἱοῦ, ὅστις μεταμεληθεὶς, διότι ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τῆς πατρικῆς οἰκίας, ἀπεφάσισε νὰ ἐπανέλθῃ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ νὰ εἴπῃ αὐτῷ, «Πάτερ, ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκ εἰμι ἄξιος, ἵνα καλῶμαι υἱός σου, ποίησόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου». Τὰ παραδείγματα ταῦτα δεικνύουσι τρανῶς τὴν δύναμιν τῆς μετανοίας, ὅτι δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος μεταβάλλεται τελείως, καὶ ἀπὸ ἐχθροῦ γίνεται φίλος τοῦ Θεοῦ. Μετὰ τῆς μετανοίας πρέπει νὰ συνδέηται ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστόν. Ἀφοῦ μετανοήσῃ τις, ἀποστραφῇ δηλ. τὸ κακὸν καὶ ἀποφασίσῃ νὰ μὴ ἐπανέλθῃ εἰς αὐτὸ, πρέπει νὰ πιστεύσῃ εἰς τὸν Χριστόν, δηλ. νὰ προσκολληθῇ εἰς τὸν Χριστόν, ἢ ἀφοσιωθῇ εἰς αὐτόν, δι' οὗ θὰ ἐνισχυθῇ ἐν τῷ ἀγαθῷ, διότι οὗτος εἶναι «ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ» (ἰωάν. ιδ', 6) αὐτὸς δηλ. ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν εὐθειαν ὁδόν, εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς τὴν ζώην, μακρὰν δ' αὐτοῦ εἶναι πλάνη,

ψεύδος καὶ σκότος. Διὰ τῆς πίστεως καὶ προσκολλήτεως ταύτης δύναται ἡ διὰ τῆς μετανοίας ἀρξαμένη ἀναγέννησις καὶ ἀνάπλασις νὰ στερεωθῇ καὶ προβῇ εἰς τὰ πρόσω. Σημειωτέον δὲ καλῶς, ὅτι *πίστις εἰς τὸν Χριστὸν δὲν σημαίνει ἀπλῶς τὸ νὰ γινώσκῃ τις τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὴν διδασκαλίαν του, ἀλλὰ συνάμα εἰς τὸ νὰ ἤγαι τις ἀπὸ καρδίας ἀφωσιωμένος εἰς αὐτὸν καὶ τὴν διδασκαλίαν του. Πίστις εἰς τὸν Χριστὸν εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ ἐγκάρδιος ἀφοσίωσις εἰς αὐτὸν ὡς τὸν Σωτῆρα, δι' οὗ δύναται τις νὰ σωθῇ, καὶ καταλλαγῇ τῷ Θεῷ, καὶ νὰ τύχῃ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ καὶ τῆς ἡθικῆς του ἀναπλάσεως ἢ ἀναγεννήσεως.*

§ 38.

Πῶς συμπληροῦται ἡ τελειοποιεῖται ἡ δικαίωσις καὶ ἀναγέννησις ἡ τί εἶναι ἁγιασμός;

Ἡ δικαίωσις ἡ ἀναγέννησις ἄρχεται μόνον διὰ τῆς μετανοίας καὶ πίστεως, συμπληροῦται δὲ διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ ἢ τῶν καλῶν ἔργων. Ἡ *πίστις* ἡμῶν εἰς τὸν Χριστὸν τότε μόνον εἶναι ἀληθῆς καὶ ζῶσα, ὅταν φανεροῦται ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ ἐπιφέρει ἐν ἡμῖν τὸν ἁγιασμόν. Ἁγιασμός εἶναι ἐκείνη ἡ κατάστασις τοῦ χριστιανοῦ, ἐν ᾗ οὐδὲν θέλει νὰ πράττῃ παρὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἐξ ἐγκρίσεως ἢ ἐκ τῶν παθῶν, ἀλλὰ σπουδάζει αἱ πράξεις του νὰ ᾔναι κατὰ τὸ δυνατὸν σύμφωνοι πρὸς τὸν θεῖον νόμον, ἅγιοι. Ὁ ἁγιασμός εἶναι λοιπὸν ἀναπόσπαστος μέρος τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀναγεννήσεως, ἄνευ δηλ. τοῦ ὁποίου αὕτη εἶναι οὐσιωδῶς ἀτελής. Ἦδη ὁ Ἰάκωβος παρετήρησεν, ὅτι ἡ πίστις ἄνευ τῶν ἔργων εἶναι νεκρά (Ἰακώβ. 6', 17). Καὶ ὁ Παῦλος δὲ, ὅστις συνήθως ἐκφράζεται οὕτως, «ὁ ἄνθρωπος δικαιούται διὰ τῆς πίστεως», ἐννοεῖ τὴν πίστιν ζῶσαν, διὰ τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης ἐκδηλουμένην (πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη Γαλ. 5, 6). Διὰ τοῦτο *σφάλλουσιν ἐκεῖνοι οἱ διαμαρτυρόμενοι*, οἵτινες *ἐδόξασαν ἢ δοξάζουσιν*, ὅτι τὰ ἀγαθὰ ἔργα δὲν εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς σωτηρίαν, καὶ ὅτι ἡ δικαίωσις δύναται νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἄνευ τοῦ ἁγιασμοῦ. Ὁ ἁγιασμός εἶναι ἐπιδεκτικὸς προόδου· διότι οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐφθασεν εἰς τὸν τελειότατον βαθμὸν τῆς ἀγιότητος. Καθόσον ἡ τελεία ἀγιότης ἀνήκει μόνον τῷ τελείῳ Θεῷ. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ τείνῃ μόνον εἰς τὴν ἄκραν ταύτην ἡθικὴν τε-

λειότητα ὡς εἰς ἡθικὸν ἰδεῶδες. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι πρέπει νὰ ἀπερυσσώμεν ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου (Α' Κορινθ. 6, 58), αὐτοὶ δὲ περὶ ἑαυτοῦ ἐφρόνει, ὅτι δὲν εἶχε φθάσει εἰς τὸ ποθοῦμενον τέρμα (Φιλιππ. γ', 12).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ ἐκκλησίας.

Εἰς μίαν, ἀγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Σύμβ.

§ 39.

Τι εἶναι Ἐκκλησία;

Τὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον μετὰδοσιν τοῦ Πνεύματος τοῦ Χριστοῦ, δι' ἧς τελεῖται ἡ ἄνω περιγραφείσα ἡθικὴ ἀνάπλασις αὐτοῦ, ἡ δικαίωσις ἡ ἀναγέννησις αὐτοῦ καὶ σωτηρία, ἐνεργεῖ ἡ ἐκκλησία. Εἶναι δὲ ἡ ἐκκλησία τὸ ἄθροισμα ἡ ἡ κοινωμία τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ἀναγνωρίζοντων αὐτὸν ὡς ἀρχηγὸν τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν βίου, ἡ ἰδρυθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην μετέδωκεν ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Κυβερνᾶται δὲ ἡ ἐκκλησία παρὰ κανονικῶν ποιμένων ὁρισθέντων παρ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων, δηλ. ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων. Εἶναι δὲ κατὰ τὸ σύμβολον μία, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς πολλὰς αἵρέσεις, ἀγία, διότι ἐνεργεῖ τὸν ἁγιασμὸν τῶν πιστῶν, καθολικὴ, ὡς καθ' ὅλον τὸν κόσμον διαδεδομένη, καὶ ἀποστολική, διότι ἐξηπλώθη τὸ πρῶτον διὰ τῶν ἀποστόλων. Ἐν τῇ ἐνότητι τῆς ἐκκλησίας κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ἐμμένῃ τις, ἐὰν θέλῃ νὰ ᾔναι κοινωγὸς τοῦ πνεύματος τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ ἀναγεννηθῇ ἡ σωθῇ. Διότι καθὼς τὸ κλημα, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ, δὲν δύναται ν' ἀποφέρει καρπὸν, οὕτω καὶ ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα ν' ἀποφέρωμεν πνευματικούς καρπούς, ἢ ἔργα ἀγαθὰ, ἐὰν μὴ μείνωμεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ (Ἰωάν. 15, 6) καθ' ὅσον τίς θὰ φωτίσῃ τὸν ἄνθρωπον; τίς κυρίως

θα διδάξῃ αὐτὸν τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον καθήκοντα; τίς θα ἐμπνεύσῃ αὐτῷ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ἀγαθόν, ὅταν αὐτὸς ᾖ ἀ-
πεσπασμένος ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας; Ἡ ἐκκλησία εἶναι ἡ πνευματικὴ ἡ-
μῶν μήτηρ, ἡ θρησκευτικῶς ἐκτρέφουσα ἡμᾶς καὶ στηρίζουσα ἐν τῇ
εὐσεβείᾳ. Διὰ τοῦτο καθὼς τὰ μέλη ἐνὸς σώματος πρέπει νὰ ᾖναι συ-
νηνωμένα μετὰ τοῦ ὅλου σώματος, ἵνα ζῶσιν, οὕτω καὶ ὁ χριστιανὸς
πρέπει νὰ μένῃ ἡνωμένος μετὰ τοῦ ὅλου σώματος τῆς ἐκκλησίας, οὐ-
τινὸς κεφαλὴ εἶναι ὁ Χριστός (Ἐφεσ. δ', 6. ε, 30).

§ 40.

*Πῶς ιδρύθη ἡ ἐκκλησία καὶ ἐξηπλώθη καὶ τίς ἡ ἀρχαία αὐτῆς
ἀνάπτυξις;*

Ἡ ἐκκλησία ιδρύθη δι' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅ-
στις συήγαγε περὶ ἑαυτὸν τοὺς δώδεκα μαθητάς, τοὺς ἀποστόλους
καλουμένους, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάλη-
ψιν αὐτοῦ διασκορπισθέντες εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον διέδωκαν τὸ Εὐ-
αγγέλιον καὶ ἐθεμελίωσαν τὰς κυριωτέρας ἀρχαίας ἐκκλησίας. Μετὰ
τῶν λοιπῶν ἀποστόλων εἰεγάσθη καὶ ὁ Παῦλος ὡς ἀπόστολος, κλη-
θεὶς μετὰ ταῦτα εἰς τὸ ἔργον τοῦτο (37 μ. Χ.), εἰς τὴν ἐξήπλωσιν
τοῦ χριστιανισμοῦ μετὰ μεγάλου καὶ ἀξιοθαυμάστου ζήλου. Αὐτὸς ἔ-
δρυσεν τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας ἐν Κύπρῳ, Μικρᾷ Ἀσίᾳ, Μακεδονίᾳ,
Ἀχαΐᾳ, (Ἀθήναις, Κορίνθῳ), Κρήτῃ. ἦλθε δὲ καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς Ῥώ-
μης, ὅπου ἐμαρτύρησε (67 μ. Χ.). Τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ χρι-
στιανισμοῦ ἐξηκολούθησαν καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν ἀποστόλων καὶ ἐν γέ-
νει οἱ πρῶτοι χριστιανισμοὶ μετὰ μεγάλου ζήλου. Περὶ τὰ τέλη τοῦ
Γ' αἰῶνος τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὸ ὅποιον
τότε περιελάμβανεν ὅλην σχεδὸν τὴν Εὐρώπην καὶ μέγα μέρος τῆς
Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, ἦτο χριστιανικόν. *Εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χρι-
στιανισμοῦ μεγάλα προσκόμματα παρεβάλλον* ἔθνη μὲν οἱ παντα-
χοῦ τότε διασκορπισμένοι *Ἰουδαῖοι*, οἱ ὅποιοι ἐθεώρουν τὸν χριστια-
νισμόν ὡς διαστροφὴν δῆθεν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοὺς χριστιανούς ἀ-
ποστάτας ἀπὸ τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, ἐτέρωθεν δὲ οἱ *ἑθνικοὶ*, οἱ τε Ῥω-
μαῖται αὐτοκράτορες, οἵτινες ἐνόμιζον τοὺς χριστιανούς ἑχθροὺς τοῦ

ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τῶν νόμων αὐτοῦ, διότι ἐπολέμουν τὴν ὑπὸ τούτων προασιζομένην ῥωμαϊκὴν εἰδωλολατρικὴν θρησκείαν, καὶ οἱ *σχολοί*, οἱ ὅποιοι εἶχον παραδοξοτάτας περὶ τῶν χριστιανῶν *προλήψεις*, ἀφοῦ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐνόμιζον αὐτοὺς *ἀθέους*, διότι δὲν ἐλάτρευον τοὺς ἐθνικοὺς θεοὺς καὶ δὲν εἶχον ἐν τοῖς τόποις τῆς λατρείας τῶν εἰδωλῶν, *μισανθρώπους*, διότι δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς κοινὰς τέρψεις, εἰς τὰ ἀπάνθρωπα θεάματα τῶν θηριομαχιῶν καὶ μονομαχιῶν καὶ ἐν γένει ἀπέφευγον τὴν μετὰ τῶν ἀκολάστων ἐθνικῶν ἀναστροφὴν, καὶ *συγνώμους*, διότι ἐτέλουν τὰ τῆς λατρείας τῶν ἐκ φόβου πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς κρυφίως ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ ἐν ἐρήμοις. Ἐνεκα πάντων τούτων τῶν λόγων σφοδροὶ ἠγέρθησαν κατὰ τῶν χριστιανῶν *διωγμοί* κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας. Οἱ φοβερώτεροι ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξαν οἱ γενόμενοι ἐπὶ *Νέρωνος* (64 μ. Χ.), ἐπὶ *Μάρκου Ἀύρηλιου* (180), ἐπὶ *Δεκίου* (251) καὶ ἐπὶ *Διοκλητιανοῦ* (303). Κατὰ τοὺς διωγμοὺς τούτους ὑπέστησαν τὰ πάνδενα οἱ χριστιανοί, διὰ φρικτῶν βασάνων ἀναγκαζόμενοι νὰ ἀποπτύσωσι τὸν χριστιανισμόν, νὰ θύωσιν εἰς τὰ εἰδωλὰ καὶ νὰ παραδίδωσι τὰς ἀγίας Γραφὰς ἵνα καῶσιν. Οἱ ἀνθιστάμενοι παρεδίδοντο εἰς βορὰν τῶν ἀγρίων θηρίων, ἢ ἐκαίοντο ἐπὶ πυρᾶς, ἢ ἄλλως πῶς ἐφονεύοντο. Οἱ οὕτως ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ ἀποθνήσκοντες ἐτιμῶντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς *μάρτυρες*. Τὸ θάρρος καὶ ἡ ἐν ταῖς βασάνοις καρτερία τῶν χριστιανῶν ἐξέπληξε τοὺς ἐθνικοὺς. Ἐπὶ τέλους δὲ μεθ' ὅλους τοὺς διωγμοὺς τούτους ὁ *χριστιανισμός*, ὅστις εἶχε τὴν πικρὰ Θεοῦ εὐλογίαν, *ἐθραίμωεν*, διότι *Κωνσταντῖνος ὁ μέγας*, Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ, οὐ μόνον ἐθηκε *τέρμα* εἰς τοὺς διωγμοὺς τούτους (313), ἀλλ' ἀνεγνώρισε τὸν χριστιανισμόν καὶ ὡς ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους (323) καὶ πύονησε μεγάλως τοὺς χριστιανούς. Ἀπ' αὐτοῦ ἤρχισε νὰ καταπίπτῃ καὶ νὰ ἐκλείπῃ ἡ ἐθνικὴ εἰδωλολατρεία. Μόνος ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ *Κωνσταντίνου ὁ Ἰουλιανός* (361), ὁ λεγόμενος *παρθεύτης* καὶ *ἀποστάτης*, ἐζήτησε νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν νέαν ζωὴν, παραγκωνίζων τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἀλλ' ὁ θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐπισχεθῇ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ εἶχε πλέον ὀριστικῶς ἡττηθῇ ἡ εἰδωλολατρεία. Ἡ νέα θρησκεία *διεδίδετο* ὁσημέραι *εἰς νέους λαοὺς*, ἕκτοτε δὲ ἤρχισαν νὰ προσέρχωνται εἰς τὸν χριστιανισμόν οἱ μέχρι τῆς σήμερον τὴν δυτικὴν καὶ βόρειον *Εὐρώπην* κατοικοῦντες λαοί. Κατὰ τοὺς ὀκτὼ πρώτους αἰῶνας διὰ τῶν σοφῶν διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας, τῶν καλουμένων *πατέρων*, ὧν δι-

ασημότεροι υπῆρξαν ὁ Ἰουστίνος, ὁ Κλήμης, ὁ Ἰριγένης, ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Βασίλειος, οἱ δύο Γρηγόριοι, ὁ Χρυσόστομος καὶ οἱ λατινοὶ Τερτουλλιανός, Κυπριανός, Ἀμβρόσιος, Ἰερώνυμος καὶ Αὐγουστίνος, ἀνεπτύχθη ἡ *χριστιανικὴ διδασκαλία*, κατὰ δὲ τῶν αἰρετικῶν τῶν διαστρεφόντων αὐτὴν ὠρίσθησαν ἐν διαφόροις συνόδοις τῶν ἐπισκόπων, οἰκουμενικαῖς (τοιαῦται ἐγένοντο ἑπτὰ) καὶ τοπικαῖς, τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ, τὰ ὅποια περιελήφθησαν συνοπτικῶς εἰς τὸ Σύμβολον τὸ ἐν ταῖς δύο πρώταις οἰκουμενικαῖς συνόδοις ἐν Νικαίᾳ (325) καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει (381) γενόμενον, τὸ ὅποτον ἡ Κατήχησις ἔχει ὡς βάσιν της. Ἡ *διοίκησις* ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἦτο λίαν ἀπλῆ, ἀπαντῶμεν δ' ἔκτοτε τοὺς ἐπισκόπους, τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, καθὼς καὶ διακονίσσας. Αἱ τελευταῖαι αὗται ἐχρησίμευον εἰς ἔργα, δι' ἃ γυναῖκες ἦσαν καταλληλότεραι, οἶον εἰς τὸ νὰ φέρωσιν ἐλεημοσύνας εἰς τοὺς γυναικωνίτας, νὰ κατηχῶσιν ἐθνικὰς γυναῖκας καὶ νὰ περιθάλπωσιν ἀσθενεῖς. Κατὰ μικρὸν δὲ ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χριστιανῶν ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα, ἀνεφάνησαν δὲ οἱ *μητροπολίται* καὶ μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου οἱ *ἀρχιεπίσκοποι* καὶ οἱ *πατριάρχαι* Ῥώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Αἱ πόλεις αὗται ἦσαν αἱ ἐπισημότεραι τοῦ τότε κόσμου. Ὁ Ῥώμης ἐλέγετο ἀπὸ τοῦ 5^{ου} αἰῶνος καὶ πάπας, ἐθεωρεῖτο δὲ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ἀπλῶς ὡς εἷς τῶν πατριαρχῶν, ὁ πρῶτος κατὰ τὴν τιμὴν μόνον καὶ τὴν τάξιν ἕνεκα τῆς πολιτικῆς ὑπεροχῆς τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας ἦτο ἐπίσκοπος. Ἀλλ' αὐτὸς, μὴ ἀρκοῦμενος εἰς τὴν τιμὴν ταύτην, ἤθελε νὰ δεσπόσῃ τῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ γίνῃ ἀρχὴν αὐτῆς. Καὶ ἡ *λατρεία* ἤρχισε μετὰ μεγάλης ἀπλότητος. Ὡς πρῶται ἐκκλησίαι ἐχρησίμευον ἰδιωτικοὶ οἶκοι χριστιανῶν· ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν συνήρχοντο οἱ χριστιανοὶ εἰς ἐρήμους, εἰς κατακόμβας ⁽¹⁾ καὶ ἐν γένει εἰς κεκρυμμένα μέρη ἐκ φόβου πρὸς τοὺς διώκτας. Βραδύτερον ὅμως, ὅτε μάλιστα ἀπῆλθυσαν εἰρήνης, ἤρχισαν οἱ χριστιανοὶ νὰ κτίζωσι μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας. Ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον περιε-

(1) Κατακόμβαι καλοῦνται μεγάλα καὶ ἀπέραντα ὑπόγεια, ὑπάρχοντα ὑπὸ πολλὰς Ἰταλικὰς πόλεις (ἰδίως τὴν Ῥώμην), ἅτινα ἐσχηματίσθησαν κατὰ μικρὸν δι' ἐξαγωγῆς γῆς τινος χρησίμος εἰς τὰ μεγάλα κτίρια. Αἱ κατακόμβαι αὗται ἐχρησίμευον κορίως ὡς κοιμητήρια.

κοσμήθησαν αἱ ἐκκλησίαι αὐταὶ δι' ἀναγλύφων καὶ εἰκόνων. Καὶ αἱ τελεταὶ τῆς λατρείας ἦσαν κατ' ἀρχάς λίαν ἀπλᾶι, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβησαν μεγαλοπρεπέστεραι καὶ πῶμπωδέστεραι. Ὡς λειτουργία γενικῶς δεκτὴ ἐπεκράτησεν ἐν μὲν τῇ ἀνατολῇ, ἢ τοῦ ἀγίου Χρυσόστομου, ἐν δὲ τῇ δύσει ἢ ῥωμαϊκῇ. Ὡς σπουδαιότατον δὲ μέρος τῆς λατρείας ἐθεωρεῖτο πάντοτε τὸ κήρυγμα ἐπὶ τῶν ἀναγινωσκομένων περικοπῶν τῶν ἁγίων Γραφῶν, καθὼς μαρτυρεῖ ὁ Ἰουστίνος (Α' Ἀπολ. 67). Ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου ἤμαζον αἱ ῥητορικαὶ σχολαί, οἱ λόγοι αὗτοι προσέλαβον σὺν τῷ χρόνῳ τεχνικωτάτην μορφήν. Οἱ λόγοι πᾶς τοῦ Χρυσόστομου παραβάλλονται πρὸς αὐτοὺς τοῦ Δημοσθένους τοῦ λόγου κατὰ τὴν ῥητορικὴν τέχνην. Τὰ ἤθη τέλος τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν ἰδίως ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν διωγμῶν ἦσαν ἀξιοθαύμαστα διὰ τὴν καθαρότητα αὐτῶν καὶ ἀπετέλουν μεγάλην ἀντίθεσιν πρὸς τὰ τῶν ἐθνικῶν παραλελυμένα ἤθη. Ὁ χριστιανισμὸς διαδιδόμενος ἀνέπλασεν ἠθικῶς τοὺς ἀνθρώπους. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Τερτουλιανοῦ (1) ἔκραζον αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ περὶ τῶν χριστιανῶν· Ἰδετε πῶς ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πῶς εἶναι ἔτοιμοι ὑπὲρ ἀλλήλων νὰ ἀποθνήσκωσιν! Ἡ ἀρχαία ἀπανθρώπια ἐξέλιπε καὶ τὰ σκληρὰ θεάματα τῶν θηριομαχιῶν καὶ μονομαχιῶν κατηργήθησαν· ἡ δουλεία ἤρχισε κατ' ἐλάχιστον νὰ ἐκλίπῃ, διότι οἱ δοῦλοι ὁπτιμέραι ἐχειραφετοῦντο· ἡ ἐθνικὴ τέλος ἀκολασία ἐμετριάσθη, ὁ οἰκογενειακὸς βίος ἐξηγάσθη καὶ ἡ γυνὴ ἀνυψώθη.

§ 41.

Τίτες εἶκαι αἱ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπελθοῦσαι διαιρέσεις;

Μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος οἱ χριστιανοὶ ἦσαν πάντες σχεδὸν ἡνωμένοι· ἀλλὰ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἕνεκα τῆς ἀλαζονείας τῶν παπῶν, οἵτινες, ἀφοῦ ὑπέταξαν ὑφ' ἑαυτοῦ κατὰ μικρὸν πάτας τὰς ἐκκλησίας τῆς δύσεως, ἠθέλησαν νὰ δεσπόσωσι καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολῆς, ἐπῆλθε σχίσμα μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας (860). Τὴν ἀρχαίαν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ἀνατολι-

(1) Tertull. Apot. 36.

κῶν ἐκκλησιῶν ὑπερασπίσας γενναίως ἔσωσε τότε ὁ πεπαιδευμένος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φώτιος. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἔμεινεν ἔκτοτε ἐστηριγμένη ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν ἀρχαίων οἰκουμενικῶν συνόδων. Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία τὸναντὶον ἀπὸ νεωτερισμοῦ ὁσημέραι εἰς νεωτερισμὸν μεταπίπτουσα, ἡλλοίωσε ἐπὶ τέλους τελείως τὸν ἀρχικὸν *χριστιανισμόν*, ἀπομακρυνθεῖσα οὐσιωδῶς καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ (προσθήκη τοῦ «καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ») καὶ ἐν τῇ διοικήσει (ἀπεριόριστος ἐξουσία τῶν παπῶν), καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐταξίᾳ ἀπὸ τῶν διδασκαλιῶν καὶ τῶν θεσμῶν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας. Ὅτε δὲ ἡ διαφθορά τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἔφθασεν εἰς τὸν ἐσχάτον βαθμὸν, ἤτοι κατὰ τὸν ΙΣ' αἰῶνα, τρεῖς ἄνδρες ἐγεθέντες κατ' αὐτῆς ὁ Λουθήρος ἐν Γερμανίᾳ καὶ ὁ Ζβίγγλιος καὶ ὁ Καλβῖνος ἐν Ἑλβετίᾳ ἀπέσπασαν ἀπὸ τοῦ πάπα τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν ἐν τῇ δύσει χριστιανῶν καὶ ἱδρυσαν τὰς *προτεσταντικὰς* ⁽¹⁾ ἢ *μετερρυθμισμένας ἐκκλησίας*. Ἐπειδὴ δὲ οἱ *προτεστάνται*, τὴν Γραφὴν ὑψώσαντες ὡς μόνην πηγὴν καὶ κανόνα τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, *προέβαλον* οὐ μόνον τὰς μεταγενεστέρας *καταχρήσεις* καὶ *παρεκτροπὰς* τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλας ἀρχαίας παραδόσεις (π.χ. τὴν τιμὴν τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν), ἀντετέθησαν διὰ τοῦτο οὐ μόνον πρὸς τὴν δυτικὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Οἱ *προτεστάνται* ἢ *διαμαρτυρόμενοι διηρέθησαν* ἔπειτα εἰς πολλὰς μικροτέρας ἐκκλησίας, τοὺς Λουθηρανούς, τοὺς Καλβινιστάς, τοὺς Ἀγγλικανούς, τοὺς Πρεσβυτεριανούς, τοὺς Μεθονιστάς, τοὺς Βαπτιστάς καὶ ἄλλους. Οὕτως ἐν τῇ μιᾷ χριστιανικῇ θρησκείᾳ ἐμορφώθησαν τρία δόγματα, τῶν ὀρθοδόξων (80 ἑκατομμ.), τῶν καθολικῶν (150 ἑκατομμ.) καὶ τῶν διαμαρτυρομένων (100 ἑκατομμ.).

(1) Προτεστάνται ὠνομάσθησαν οἱ ὁπαδοὶ τῆς διὰ Λουθήρου γενομένης θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1529, ἔφ' ὅτου ἐπὶ τινος συνεδρίου γερμανῶν ἡγεμόνων διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἀποφάσεως νὰ μὴ ἐξαπλωθῇ ἡ μεταρρύθμισις εἰς νέα χωράς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῶν λοιπῶν μέσων τῆς ἀναγεννήσεως ἢ τῆς σωτηρίας.

Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Σύμβ.

§ 42.

Διὰ τίρωι μέσων μεταδίδει ἡ ἐκκλησία τοῖς πιστοῖς τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἀναγέννησιν καὶ σωτηρίαν αὐτῶν ;

Ἡ ἐκκλησία μεταδίδει τοῖς πιστοῖς τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τελεῖται ἐν αὐτοῖς ἡ ἡθικὴ ἀνάπλασις ἢ ἡ δικαίωσις καὶ ἀναγέννησις, διὰ τριῶν μέσων 1) διὰ τοῦ κηρύγματος· 2) διὰ τῆς προσευχῆς· καὶ 3) διὰ τῶν μυστηρίων.

§ 43.

Τίς ἡ σημασία τοῦ κηρύγματος ἢ τῆς διδασκαλίας τοῦ εὐαγγελίου ;

Ἐν τῶν κυριωτάτων μέσων, δι' ὧν πρέπει ἡ ἐκκλησία νὰ ἐνεργῇ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, εἶναι τὸ κήρυγμα ἢ ἡ διδασκαλία τοῦ εὐαγγελίου. Τὸ κήρυγμα εἶναι ἀναγκαῖον. Ἡ πίστις, λέγει ὁ Παῦλος, προέρχεται ἐξ ἀκοῆς, ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ τοῦ κηρύγματος (Ῥωμ. 1, 17). Δηλ. ἵνα πιστεύσῃ τις πρέπει νὰ ἀκούσῃ τὸ κήρυγμα, καὶ ἵνα ἀκούσῃ, πρέπει νὰ κηρύξωσιν εἰς αὐτόν. Ὅτε ἀπέστειλε τοὺς μαθητάς του ὁ Κύριος εἰς τὸν κόσμον διέταξεν αὐτοὺς ἵνα διδάξωσι τὰ ἔθνη. «Πορευθέντες, εἶπε, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν» (Ματθ. κη', 19). Ἀλλαχοῦ δὲ ἡ Γραφὴ μακαρίζει τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ φυλάσσοντας αὐτόν (Λουκ. ια', 28). Διὰ τοῦτο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ οἱ προσερχόμενοι εἰς αὐτὴν ἐκ τῶν ἐθνικῶν πρῶτον ἐδιδάσκοντο καὶ ἐκατηχούντο τὰς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ εἰτα ἐγίνοντο δεκτοί. Πάντοτε δὲ σχεδὸν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου ἢ τῶν Γραφῶν ἐν γένει ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος ἢ ἄλλος τις τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἐπισκόπου ἐδί-

δασκε τὸν λαόν, ἀναπτύσσων τὸ ἀναγνωσθὲν μέρος καὶ προτρέπων εἰς τὴν τῶν ἐν αὐτῷ μνημονευομένων καλῶν παραδειγμάτων μίμησιν (πρόβλ. § 40). Ἐγίνετο δὲ τὸ κήρυγμα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Γραφῆς, διότι αὐτῇ κατ' ἐξοχὴν εἶναι καταλληλοτάτη εἰς τὸ νὰ διδάξῃ, ἐλέγξῃ, ἐπανορθώσῃ καὶ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν δικαιοσύνην (Β' Τιμ. γ', 15), καθ' ὅσον οὐδὲν ἄλλο βιβλίον περιέχει ὀρθοτέρως ιδέας περὶ θρησκείας καὶ ἠθικῆς καὶ ἐξοχώτερα παραδείγματα εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς. Καὶ σήμερον πρέπει πᾶς παῖς χριστιανῶν γονέων νὰ κατηχῇται ἀφ' ὧν καὶ μανθάνῃ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ ὡς χριστιανοῦ, καὶ ἐν καιρῷ τῆς δημοσίας λατρείας τὸ κήρυγμα πρέπει νὰ ἐπέρχεται εἰς συμπλήρωσιν τῆς κατ' ἰδίαν ἢ ἐν τῷ σχολείῳ κατηχήσεως. Ἡ ἑλλείψις τῆς κατηχήσεως καὶ τοῦ κηρύγματος καθιστᾷ τοὺς χριστιανοὺς ἢ ἀδιαφόρους πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ ἀσεβεῖς, ἢ γεννᾷ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας καὶ ἐπάγει τὴν διαστροφὴν τῆς ἀληθοῦς χριστιανικῆς θρησκείας.

§ 44.

Τί εἶναι προσευχή;

Ὡς μέσα πρὸς ἀναγέννησιν ἡμῶν μεταχειρίζεται ἡ ἐκκλησία ἐκτὸς τοῦ κηρύγματος καὶ τὴν προσευχὴν καὶ τὰς τελετὰς τῆς λατρείας ἢ τὰ μυστήρια. Προσευχὴ εἶναι ἡ ἀνύψωσις τοῦ νοῦς καὶ τῆς καρδίας πρὸς τὸν Θεόν, ὁ διάλογος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν πλάστην αὐτῆς. Ἐν τῇ προσευχῇ ἢ εὐχαριστοῦμεν τὸν Θεόν, ἢ δοξολογοῦμεν αὐτὸν διὰ τὸ μεγαλεῖόν του, ἢ ἐκφράζομεν τὴν μετάνοιαν ἡμῶν ἢ ζητοῦμέν τι παρ' αὐτοῦ. Ὁ ἔχων εὐσέβειαν, ὁ πιστεύων εἰς τὸν Θεόν, ὁ ἀγαπῶν αὐτὸν καὶ εἰς αὐτὸν ἐλπίζων κατ' ἀνάγκην προσεύχεται, διότι φύσει ὁ ἄνθρωπος πᾶν, ὅ,τι αἰσθάνεται ζωηρῶς ἐν τῇ καρδίᾳ του, ζητεῖ νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ ἐξωτερικῶς. Ὁ μὴ προσευχόμενος οὐδὲ ἐσωτερικὴν εὐσέβειαν ἢ θρησκείαν ἔχει. Ἡ προσευχὴ, ἀνυψόουσα τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν, ἐξαγριίζει αὐτόν. Ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Θεοῦ αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος τὰς ἠθικάς αὐτοῦ ἑλλείψεις, καὶ καταλαμβάνεται ὑπὸ ἱεροῦ ζήλου, ἵνα ἀπαλλαγῇ ἀπ' αὐτῶν, ὅπως ᾖ ἄριστός αὐτῷ. Τοιοῦτότρόπως πνεῦμα ἅγιον ἐμπνέεται ἡμῖν διὰ τῆς προσευχῆς, τὸ ὁποῖον ἐμπνέει ἡμᾶς καὶ ὁδηγεῖ εἰς πᾶν ἀγαθόν. Ἡ προσευχὴ ἀποτείνεται κυρίως πρὸς τὸν Θεόν, ἐὰν δὲ δεόμεθα καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους, τοῦτο πράττομεν οὐχὶ διότι θεωροῦμεν αὐτοὺς ὡς θεοὺς τινας, οἵτινες ἠδύναντο ἅψ' ἑαυτῶν νὰ βοηθήσωσιν ἡμᾶς, ἀπαγε τῆς βλασφημίας! ἀλλὰ διότι ὡς οἱ τοῦ Θεοῦ ἕνεκα τῆς ἀγιότη-

τος και ἠθικῆς αὐτῶν καθαρότητος πιστεύομεν, ὅτι διὰ τῶν δεήσεων αὐτῶν πρεσβεύουσιν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶ, ὅπως και οἱ ζῶντες προσευχόμεθα ὑπὲρ ἀλλήλων και δυνάμεθα νὰ αἰτῶμεν ἀλλήλων τὰς δεήσεις. Ἡ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνηται πρῶτον ἀπὸ καθαρᾶς καρδίας· διότι τῆς μοχθηρᾶς, τῆς μίσῃ και δόλους ὑποκρυπτούσης καρδίας ἡ προσευχὴ δὲν εἶναι δεκτὴ τῷ Θεῷ. Διὰ τοῦτο εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι, ὅταν πρόκειται νὰ προσφέρῃς εἰς τὸν ναὸν τὸ δῶρόν σου, τὴν θυσίαν ἢ τὴν προσευχὴν σου, και ἐκεῖ ἀναμνησθῇς, ὅτι ἔχει τι κατὰ σοῦ ὁ ἀδελφός σου, ἄφες τὸ δῶρον ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου και ὑπάγε, διαλλάγηθι μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου, και ἔπειτα ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου (Ματθ. ἑ, 23). Ἀλλαχοῦ δὲ εἶπε πάλιν ὁ αὐτὸς Κύριος, ὅτι ἐὰν μὴ ἀφῶμεν τοῖς ἄλλοις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ Θεὸς θέλει ἀφήσει ἡμῖν τὰ παραπτώματα ἡμῶν (Ματθ. ῃ', 16). Δεύτερον ἡ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνηται μετὰ πίστεως πρὸς τὸν Θεὸν και ἀφοσιώσεως εἰς τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα. Ἡ προσευχὴ δηλ. πρέπει νὰ γίνηται οὕτως, ὥστε πάντοτε νὰ εὐχόμεθα νὰ γίνηται τὸ θέλημα αὐτοῦ οὐχὶ δὲ τὸ ἡμέτερον θέλημα. Ἄς γίνῃ α οὐχ ὅ,τι ἐγώ, ἀλλ' ὅ,τι σὺ θέλεις » (Μάρκ. ιδ', 36), οὗτος εἶναι ὁ ἀριστος τύπος τῆς προσευχῆς. Τρίτον ἡ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνηται οὐχὶ πρὸς ἀπλὴν ἐπίδειξιν ἢ μηχανικῶς και καθ' ἀπλὴν ἀπομίμησην, οἷα ἦτο ἡ προσευχὴ τῶν Φαρισαίων και τῶν βαπτολογούντων, οἵτινες κατακρίνονται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ (Ματθ. ῃ', 7). Διὰ τὸ ἐκ τῆς προσευχῆς ὄφελος προτρεπόμεθα ὑπὸ τῆς Γραφῆς νὰ προσευχόμεθα πάντοτε. « Αἰτεῖτε και δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε και εὕρησεται, κρούετε και ἀνοιγήσεται ὑμῖν » (Ματθ. δ', 7). Ἡ προσευχὴ δύναται νὰ γίνηται πανταχοῦ, διότι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρών. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς πολυήψεις τῶν Σαμαρειτῶν και Ἰουδαίων, οἵτινες ἐφρόνουν, ὅτι μόνον ἐν Γαριζίν ἢ ἐν Ἱεροσολύμοις δύναται νὰ λατρεύηται ὁ Θεός, ἐδίδαξεν ὁ Κύριος, ὅτι ὁ Θεός εἶναι Πνεῦμα (ἐπομένως πανταχοῦ παρών), και οἱ προσκυνοῦντες αὐτὸν δύναται (πανταχοῦ) ἐν πνεύματι και ἀληθείᾳ νὰ προσκυνῶσιν αὐτόν (Ἰωάν. δ', 24). Ἀλλ' ἂν και δυνάμεθα πανταχοῦ νὰ προσευχόμεθα, ἀρμυδιώτερον ὅμως και ὠφελιμώτερον εἶναι νὰ πράττωμεν τοῦτο ἐν τοῖς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον προωρισμένοις ναοῖς, διότι, ἴσον ἐν αὐτοῖς ἡ ὅλη περικόσμησις συντείνει εἰς τὸ νὰ προσευχόμεθα κάλλιον· ἴσον τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων ἐγείρει ἡμᾶς εἰς θερμότεραν προσευχήν· ἴσον ἡ ἐν τοῖς ναοῖς κοινὴ προσευχὴ ἐνοῖ ἡμᾶς ἀδελφικῶς και ἴσον δίδει συνάμα εὐκαιρίαν τοῖς λειτουργοῖς τῆς ἐκκλησίας ὅπως διδάξωσι τὸ εὐαγγέλιον τοῖς πιστοῖς. Ὅμοίως δυνάμεθα μὲν πάντοτε νὰ

προσευχώμεθα, ὡσάκις ἂν ἡ καρδία ὠθῇ ἡμᾶς πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ἀρίστη εἶναι καὶ ἡ *συνήθεια* νὰ προσευχώμεθα κατὰ ὠρισμένας ὥρας (κατ' οἶκον) καὶ ἡμέρας (ἐν τοῖς ναοῖς), διότι οἱ ὠρισμένοι οὗτοι καιροὶ υπομνησκουσιν ἡμῖν τὸ τῆς προσευχῆς καθήκον, ὅπερ ἄνευ αὐτῶν ἴσως θὰ ἐπελανθανόμεθα. Τὰ ἀγαθὰ, περὶ ὧν πρέπει νὰ δεώμεθα, δέον νὰ ᾖναι κυρίως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον πνευματικὰ ἀγαθὰ, εἰτα δὲ ὕλικα, πάντοτε δὲ πράγματα ἀρμόζοντα εἰς τὴν ἀγιότητα τοῦ Θεοῦ. «Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ», λέγει καὶ ἡ Γραφή (Ματθ. ζ', 33). *Τύπον προσευχῆς* ἀριστον ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὁ Κύριος τὸ «*Πάτερ ἡμῶν*», ὅπερ διὰ τοῦτο καὶ κυριακὴ προσευχὴ λέγεται.

§ 45.

Τίς εἶναι ἡ κυριακὴ προσευχὴ καὶ τίς ἡ ἔρροια αὐτῆς;

Ἡ κυριακὴ προσευχὴ εἶναι ἡ ἐξῆς· «*Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς! Ἀγιασθῆτω τὸ ὄνομά σου. Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου. Γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. Καὶ ἄφε· ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν. Ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.*» (Ματθ. ζ', 9). Ἡ ἔννοια τοῦ Πάτερ ἡμῶν εἶναι ἡ ἐξῆς· «*Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*». Καλοῦντες τὸν Θεὸν πατέρα, πρέπει νὰ ἀναμνησκώμεθα, ὅτι εἴμεθα πάντες ἀδελφοί, καὶ ὅτι ὀφείλομεν ἀλλήλοις ἀγάπην, τοῖς δεομένοις ἰδίως βοήθειαν. Λέγομεν δὲ, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἐν οὐρανοῖς, ἂν καὶ κυρίως εἰπεῖν εἶναι πανταχοῦ παρὼν, ἵνα ἐκφράσωμεν τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ, παριστάνοντες τοὺς μεγαλοπρεπεῖς οὐρανοὺς ὡς θρόνον αὐτοῦ. «*Ἀγιασθῆτω τὸ ὄνομά σου*». Ἐνταῦθα ἀρχόμεθα νὰ παρακαλῶμεν τὸν Θεὸν νὰ ἴδωμεν πραγματοποιέμενον καὶ θριαμβεῦον ἐν τῷ κόσμῳ τὸ ἅγιον αὐτοῦ θέλημα ἢ τὸ ἀγαθόν. Εἶθε, λέγομεν, νὰ τηρῆται ἅγιον καὶ ἀμόλυντον ἢ τιμᾶται παρὰ πάντων ἡμῶν τὸ ὄνομά σου δι' ἀγαθῶν καὶ ἀγίων πράξεων. «*Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου*»· εἶθε νὰ βασιλεύῃ μεταξὺ ἡμῶν πάντοτε ὁ νόμος σου. «*Γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς*»· εἶθε νὰ γίνηται παρ' ἡμῶν πανταχοῦ τὸ θέλημά σου, καθὼς γίνεται τοῦτο ἐν οὐρανῷ παρὰ τῶν ἀγγέλων. Τοιοῦτοτρόπως ὑπενθυμίζεται ἡμῖν τὸ καθήκον νὰ πράττωμεν πάντοτε τὸ ἀγαθόν, καὶ νὰ ἀποστρεφώμεθα τὸ κακὸν ὡς ἀντικείμενον εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. «*Τὸν*

ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον ὁὸς ἡμῖν σήμερον ». Διὰ τῆς αἰτήσεως ταύτης παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ παρέχῃ ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις τὰ πρὸς συντήρησιν ἀναγκαῖα. Ἄρτος πρέπει γὰρ ἐννοηθῇ ἐνταῦθα ἀντὶ τῆς τροφῆς ἐν γενεῇ. Ἐπιούσιος δὲ σημαίνει τὸν καθημερινόν (ἐκ τοῦ ἐπιούσα ἡμέρα). « Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλόμενα ἡμῶν ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν ». Ζητοῦμεν νὰ συγχωρήσῃ ἡμῖν ὁ Θεὸς τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν, ἐνῶ συγχρόνως ὑποσχόμεθα νὰ ἀφάνωμεν καὶ ἡμεῖς τοῖς ἄλλοις τὰ πρὸς ἡμᾶς παραπτώματα αὐτῶν. Ἡ αἴτησις αὕτη πρέπει νὰ ἐμπνέῃ ἡμῖν τὴν πρὸς πάντας συγκατάθεσιν. « Καὶ μὴ εἰσερέχῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν ». Δεόμεθα τοῦ παντρονύμου Θεοῦ ἵνα λυτρώσῃ ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς πειρασμοῦ, δηλ. νὰ ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης τοιαύτης περιστάσεως, ἥτις ἡδύνατο νὰ δώσῃ ἡμῖν ἀφορμὴν εἰς τὸ κακόν. « Ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ποτηροῦ » σώσον δηλ. ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς ποτηροῦ καὶ κακοῦ.

§ 46.

Τίς ἡ ἔννοια τῶν μυστηρίων καὶ πόσα εἶναι ταῦτα ;

Τὸ τρίτον μέσον, δι' οὗ ἐνεργεῖται διὰ τῆς ἐκκλησίας ἐν ἡμῖν ἡ σωτηρία, εἶναι αἱ τελεταὶ τῆς λατρείας ἢ τὰ μυστήρια. Τὰ μυστήρια εἶναι ἱεραὶ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων διαταγεῖσαι τελεταί, ἐν αἷς ὑπὸ ὁρατὰς πράξεις παρίσταται μεταδιδομένη καὶ μεταδίδονται τῷ ἀνθρώπῳ ἡ αὐτὴν ἀγιάζουσα ἀόρατος χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἶναι δὲ συνάμα ἐξωτερικὰ σημεῖα, δι' ὧν διακρίνονται ὡς μέλη τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν ἄλλοθρήσκων. Ἐκλήθησαν δὲ αἱ τελεταὶ αὗται μυστήρια, ὡς ἐνεργοῦσαι μυστικῶς καὶ ἀοράτως, καὶ ὡς καταληπταὶ οὖσαι μόνον τοῖς μεμυημένοις καὶ δεδιδαγμένοις χριστιανοῖς, ἄγνωστοι δὲ μένουσαι τοῖς ἐθνικοῖς. Σημειωτέον δὲ, ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπὶ τῶν διωγμῶν οἱ χριστιανοὶ ἀπέκρυπτον τὰς τελετάς ταύτας ἀπὸ τῶν ὁμμάτων τῶν αὐτοῦς διωκόντων καὶ ὀφειζόντων ἐθνικῶν. Τὰ μυστήρια τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας εἶναι ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν, τὸ βάπτισμα, τὸ χρίσμα, ἡ εὐχαριστία, ἡ μετάνοια, ὁ γάμος, τὸ εὐχέλαιον καὶ ἡ ἱερωσύνη. Τὰ μυστήρια ταῦτα μνημονεύονται ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἡ δὲ Γραφή ἢ φανερῶς ἀναφέρει αὐτὰ ὡς διατεταγμένα ἢ ὑποδεικνύει αὐτὰ ἱκανῶς σαφῶς. Τὰ σπουδαιότερα τῶν μυστηρίων τούτων εἶναι τὸ βάπτισμα, δι' οὗ εἰς ἀγεται τις εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἡ εὐχαριστία, ἐν ᾗ τε-

λείται ἡ τελεία ἔνωσης ἡμῶν μετὰ τοῦ Χριστοῦ. *Οἱ διαμαρτυρόμενοι* ἠρκέσθησαν κατ' ἀρχάς εἰς τὰ δύο ταῦτα μυστήρια, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν εἰσήγαγον καὶ αὐτοὶ τελετὰς τινὰς τοῦ χρίσματος, τῆς μετανοίας, τοῦ γάμου καὶ τῆς χειροτονίας. Μόνον τὸ εὐχέλαιον ἔμεινεν ἐντελῶς ἀποκλεισμένον. *Οἱ καθολικοὶ* ἔχουσι καὶ τὰ ἑπτὰ.

§ 47.

Τί διδάσκει ἡ Γραφή καὶ ἡ ἐκκλησία περὶ τοῦ βαπτίσματος;

Τὸ *βάπτισμα* εἶναι ἡ ἱερά ἐκείνη τελετή, καθ' ἣν καθὼς βαπτίζεται εἰς τὸ ὕδωρ ὁ πιστεύων καὶ καθαρίζεται δι' αὐτοῦ σωματικῶς, οὕτω πιστεύομεν, ὅτι διὰ τῆς θείας χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος *καθαρίζεται καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Οἱ λόγοι*, δι' ὧν ὁ Κύριος διέταξε τὸ βάπτισμα, εἶναι « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ». Ὁ βαπτιζόμενος ὁμολογεῖ τὴν πίστιν πᾶν χριστιανῶν, ὅτι δηλαδὴ πιστεύει εἰς τὸν Θεὸν τὸν Πατέρα ἡμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τὸν ποιητὴν τοῦ κόσμου, εἰς τὸν Υἱόν, δι' οὗ ἐσώθη ὁ κόσμος, καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δι' οὗ τελεῖται ἡ ἀναγέννησις ἡμῶν (Ματθ. κη', 49). Τὸ βάπτισμα εἶναι τὸ μυστήριον τῆς παραδοχῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ γινόμενος χριστιανὸς πρῶτον πρέπει νὰ καθαρισθῇ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ὁ βαπτιζόμενος ἐνῆλιξ δέον νὰ ἔχῃ πίστιν, καθὼς λέγει ἡ Γραφή « Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται » (Μάρκ. ις', 16). Διὰ τοῦτο πρὶν βαπτισθῇ τις πρέπει νὰ διδάσκηται καλῶς καὶ κατηχήται, ἵνα πιστεύσῃ πρῶτον καὶ στηριχθῇ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ. Ὅταν δέ τις ὡς νήπιον λάβῃ τὸ βάπτισμα, πρέπει ἔπειτα ἡλικιωθεὶς νὰ ζῇ ἐν πίστει καὶ εὐσεβείᾳ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ οἱ τῶν χριστιανῶν παῖδες πρέπει νὰ κατηχῶνται ἐπιμελῶς καὶ στηρίζωνται ἐν τῇ πίστει. Πρὸς τοῦτο εἶναι ὠρισμένοι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ οἱ ἀνάδοχοι, οἵτινες λαμβάνουσι τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ φροντίζωσι μετὰ τῶν γονέων, ἵνα ὁ βαπτιζόμενος κατηχηθῇ καὶ ὁδηγηθῇ καὶ στερεωθῇ εἰς τὴν πίστιν καὶ εἰς τὴν εὐσέβειαν. Τὸ βάπτισμα γίνεται διὰ τριῶν καταδύσεων, δι' ὧν εἰκονίζεται ὁ θάνατος καὶ ἡ τριήμερος ἐν τῷ τάφῳ διαμονὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος παρομοιάζει τὸ βάπτισμα πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου (Ῥωμ. σ', 3). Μέχρι τοῦ 1' αἰῶνος καὶ οἱ ἐν τῇ δούσει χριστιανοὶ εἶχον τὴν τριττὴν καταδύσιν, ἀλλὰ βραδύτερον εἰσήγα-

γον ἀντ' αὐτῆς τὸ ῥάντισμα ἢ τὴν ἐπίχυσιν παρὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν. Ἐπραξαν δὲ κακῶς· διότι βαπτίζειν δὲν ἐσήμαινε ποτὲ ῥαντίζειν ἢ ἐπιχέειν ὕδωρ, ἀλλὰ καταδύειν εἰς τὸ ὕδωρ. Οὐδ' ἐκφράζεται σαφῶς ἡ κυρία ἰδέα τοῦ βαπτίσματος, ἡ κάθαρσις δηλαδὴ τῆς ψυχῆς, διὰ τοῦ ῥαντίσματος καὶ τῆς ἐπιχύσεως. Οἱ διαμαρτυρούμενοι παρέλαβον παρὰ τῶν καθολικῶν τὸ ῥάντισμα.

§ 48.

Τί εἶναι τὸ χρίσμα ;

Τὸ χρίσμα εἶναι ἡ ἱερὰ ἐκείνη τελετὴ, καθ' ἣν καθὼς τὸ σῶμα χρίεται διὰ τοῦ μύρου, πιστεύομεν ὅτι οὕτως ὁ χριόμενος ἐνισχύεται διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ χάριτι, ἣν ἔλαβεν ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι. Ἐνῷ τὸ βάπτισμα καθαρίζει ἡμᾶς, τὸ χρίσμα ἐνισχύει καὶ στηρίζει. Σημειωτέον δὲ, ὅτι ἡ δι' ἐλαίου ἢ ἄλλης ὁμοίας ὕλης χρίσις τοῦ σώματος ἦτο παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐν χρήσει πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ σώματος, διὰ τοῦτο δὲ ἐνταῦθα λαμβάνεται ὡς σύμβολον τῆς ἐνισχύσεως. Τὸ μύρον κατασκευάζεται ἐκ ποικίλων εὐδῶν ὕλων. Ἀπαντῶμεν δὲ τὴν τελετὴν ταύτην τῆς ἐνισχύσεως ἤδη παρὰ τοῖς ἀποστόλοις, οἵτινες, ἐπιθέτοντες τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς βαπτιζομένους, ἐπεκαλοῦντο ἐπ' αὐτοὺς τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς πνευματικὴν αὐτῶν ἐνίσχυσιν (Πράξ. ἡ, 14, 16). Ἦτο δὲ πάντοτε ἡρωμένον τὸ χρίσμα μετὰ τοῦ βαπτίσματος. Οἱ δυτικοὶ καὶ κατὰ τοῦτο ἐνεωτέρισαν, διότι χωρίσαντες τὸ μύρον ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος τελοῦσιν αὐτὸ ἐπὶ μὲν τῶν ἀρρένων μόλις κατὰ τὸ 14ον ἔτος τῆς ἡλικίας των, ἐπὶ δὲ τῶν θηλέων κατὰ τὸ 12ον. Τῇ νεωτέρᾳ ταύτῃ συνηθείᾳ ἔπονται καὶ οἱ διαμαρτυρούμενοι.

§ 49.

Τί εἶναι ἡ εὐχαριστία ;

Ἡ εὐχαριστία εἶναι ἡ ἱερὰ ἐκείνη τελετὴ καθ' ἣν πιστεύομεν, ὅτι μεταλαμβάνοντες τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, κοινωνοῦμεν αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου, καὶ ἐνούμεθα μετ' αὐτοῦ, ἐνῷ συνάμα ἀγαμιμνησκόμεθα τοῦ θανάτου αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. Τὸ μυστήριον τοῦτο διετάγη παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, καθὼς διηγείται ὁ Παῦλος (Α' Κορινθ. ια', 23—26), λέγων ὅτι « ὁ Κύριος ἐν τῇ νυκτί, ἣ παρεδίδο-

το, ἔλαβεν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας ἔκοψεν αὐτόν καὶ εἶπε, Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλωμένον. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν». Ὡσαύτως λαβὼν καὶ τὸ ποτήριον ἔδωκεν εἰπὼν « Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Διότι ὡς ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε ». Ἡ εὐχαριστία κατὰ τοὺς λόγους τούτους τοῦ Παύλου ἀναπαρίστησιν ἡμῖν πραγματικῶς καὶ ἀληθῶς αὐτὸν τὸν θάνατον καὶ τὴν θυσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Διὰ τοῦτο σφάλλουσιν οἱ διαμαρτυρόμενοι, ἀρνούμενοι νὰ παραδεχθῶσι τὴν *ιδεάν* τῆς θυσίας ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ ἐν γένει τὴν στενοτάτην αὐτῆς σχέσιν πρὸς τὸν σταυρικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου. *Ὡσαύτως δ' εὐχαριστία* τὸ μυστήριον τοῦτο, διότι ὁ Κύριος δίδων τὸν ἄρτον καὶ οἶνον ἡγχαρίστησε πρῶτον τὸν Θεόν. Ἡ εὐχαριστία ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἀποστόλων ἐτελείτο διὰ *συνήθους* ἄρτου. Ἡ Γραφὴ λέγει πάντοτε, ὅτι ὁ Κύριος « ἔλαβεν ἄρτον ». Μετεδίδοτο δὲ *πᾶσιν* ἀνεξαίρετως καὶ ὁ *ιερός οἶκος*. « Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες » εἶπεν ὁ Κύριος, διατάσσων τὰ περὶ εὐχαριστίας (Ματθ. κς', 28). Καὶ τὴν τάξιν ταύτην μετέβαλον οἱ *δυτικοὶ* χριστιανοί, καὶ ἀντὶ μὲν συνήθους ἄρτου εἰσήγαγον τὰ *ἄζυμα*, εἰς δὲ τοὺς λαϊκοὺς δὲν μεταδίδουσι καὶ ἐκ τοῦ οἴνου. Οἱ διαμαρτυρόμενοι ἀνενέωσαν τὴν μετάδοσιν τοῦ οἴνου καὶ τοῖς λαϊκοῖς, εἰσήγαγον δὲ καὶ τὸν συνήθη ἄρτον. Καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς σήμερον ἀποτελεῖ ἡ εὐχαριστία τὸ *κέντρον* καὶ τὴν ψυχὴν τῆς δημοσίας *λατρείας* ἢ λειτουργίας. Καὶ τὴν συνήθειαν ταύτην μετέτρεψαν οἱ διαμαρτυρόμενοι, σπανίως ἐκτελοῦντες τὴν εὐχαριστίαν. Ὁ προσερχόμενος εἰς τὴν εὐχαριστίαν ἵνα μεταλάβῃ αὐτῆς, πρέπει νὰ ᾖναι *προσηκόντως προητοιμασμένος* καὶ νὰ ἔχῃ ἐαυτὸν ἐξετάσει, διότι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ζητήσῃ τις τὴν μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἑνωσιν, ὅταν ἡ συνειδήσις του ᾖναι βεβαρημένη ὑπὸ τῆς ἐνοχῆς βαρέων ἁμαρτημάτων; Οὕτω λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ *δοκιμάζῃ* ἐαυτὸν καὶ οὕτω νὰ ἐσθίῃ ἐκ τοῦ ἄρτου καὶ πίνῃ ἐκ τοῦ ποτηρίου διότι ὁ ἀναξίως ἐσθίων καὶ πίνων ἁμαρτάνει (Α' Κορινθ. ια', 28, 29). Διὰ τοῦτο τῆς μελήψεως τῆς εὐχαριστίας πρέπει νὰ προηγήται ἡ μετάνοια.

Σημ. Λειτουργία καλεῖται ἡ δημοσία λατρεία τῶν χριστιανῶν. Σόγκειται δ' αὕτη ἐκ πέντε τινῶν (1ον). Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως περικοπῶν τῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἀποστόλων. (2ον) Ἐκ τοῦ κηρύγματος ἐπὶ τῶν περικοπῶν τούτων. (3ον) Ἐκ διαφόρων προσευχῶν καὶ ὕμνων. (4ον) Ἐκ τῆς τελέσεως τῆς εὐχαριστίας καὶ (5ον) ἐκ τῆς ἀπαγγελίας τοῦ Πιστεύω καὶ τοῦ Πά-

τερ ἡμῶν· Οἱ κυριώτεροι ὕμνοι τῆς λειτουργίας εἶναι οἱ ἑξῆς· α'. «Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος, ὑπάρχων καὶ καταβεβήμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, σαρκιωθῆναι ἐκ τῆς ἀγίας θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας, σταυρωθεὶς, τε, Χριστέ ὁ Θεός, θανάτῳ θάνατον πατήσας, εἰς ὧν τῆς ἀγίας Τριάδος, συνδοξαζόμενος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, σῶσεν ἡμᾶς». β'. «Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς. Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν». γ'. «Οἱ τὰ Χερουβὶμ μυστικῶς ἐκονίζοντες καὶ τῇ ζωποιοῦ Τριάδι τὸν τρισάγιον ὕμνον προσάδοντες πᾶσαν τὴν βιωτικὴν ἡμῶν ἀποθώμεθα μέριμναν· ὡς τὸν βασιλεῖα τῶν ὅλων ὑποδιεξόμενοι ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν. Ἀλληλούια». δ'. «Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβασῶθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου. Ὡσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Ὡσαννά ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις». ε'. «Σὲ ὕμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν, σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε, καὶ δεόμεθα σου, ὁ Θεός ἡμῶν». ς'. «Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς μακαρίζειν σε τὴν Θεοτόκον, τὴν ἀειμακάριστον καὶ παναμώμητον καὶ μητέρα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβὶμ καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφίμ, τὴν ἀδιαφθόρως Θεὸν λόγον τεκοῦσα, τὴν ὁτιώως Θεοτόκον, Σὲ μεγαλύνομεν». ζ'. «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν. Ἀλληλούια». η'. «Ἐἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος». θ'. «Εἴδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν· ἐλάβομεν πνεῦμα ἐποσθάνιον· εὗρομεν πίστιν ἀληθῆ, ἀδιαφθόρον Τριάδα προσκυνοῦντες· αὕτη γὰρ ἡμεῖς ἔσωσεν». Ἡ δὲ εὐχαριστία γίνεται ὡς ἑξῆς· Λαμβάνων ὁ ἱερεὺς τὸν ἱερὸν ἄρτον καὶ τὸν ἱερὸν οἶνον, δι' ὧν μέλλει νὰ τελέσῃ τὴν εὐχαριστίαν, καὶ φέρων αὐτὰ κεκαλομένηα, ἔρχεται εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας καὶ προτείνων αὐτὰ εἰς προσκόνησιν, λέγει· «Πάντων ὑμῶν μνησθεὶς Κύριος ὁ Θεός ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ». Εἰσερχόμενος δὲ εἰς τὸ ἄγιον βῆμα, καταθέτει αὐτὰ ἐπὶ τῆς ἀγίας Τραπέζης. Συγχρόνως δὲ ψάλλεται ὁ ὕμνος· Οἱ τὰ Χερουβὶμ, ὅστις διακόπτεται, ὅταν ἐξέρχεται ὁ ἱερεὺς. Μετὰ ταῦτα ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου λέγει· φάγετε καὶ Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· καὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος τελεῖ τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας. Εἶτα ἀφοῦ μεταλάβῃ ὁ ἱερεὺς, καθ' ἣν ὥραν ψάλλεται τὸ Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ἐξερχόμενος ἐπὶ τῆς ἀγίας πόλης, καὶ προσκαλῶν πάντα τὸν βουλούμενον νὰ μεταλάβῃ, λέγει· Μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε. Ἐν τέλει δὲ διανέμει ὁ ἱερεὺς τὸ ἄντιδωρον δηλ. τὸ ὑπολειφθὲν μέρος τοῦ ἄρτου, ἐξ οὗ ἐλήφθη τὸ ἀναγκαῖον μέρος εἰς τὴν εὐχαριστίαν, καὶ εὐλογεῖ τὸν λαόν.—Ὡς προεισαγωγὴ εἰς τὴν λειτουργίαν χρησιμεύει ὁ ἐσπερινὸς ὁ γινόμενος τὸ ἑσπέραις τῆς παραμονῆς ἐκάστης κυριακῆς καὶ ἑορτῆς, καὶ ὡς εἰσαγωγὴ ὁ λεγόμενος ὁ ῥθ ρς ὁ ἀμέσως προηγούμενος τῆς λειτουργίας.

§ 50.

Τί εἶναι ἡ μετάνοια ἢ ἡ ἐξομολόγησις;

Ἡ μετάνοια εἶναι τὸ μυστήριον ἢ ἡ τελετὴ ἐκείνη, καθ' ἣν ὁ χρι-

στιανός μετανοῶν καὶ ὁμολογῶν ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ τὰς ἀμαρτίας του λαμβάνει παρὰ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοῦ τὴν ἄφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν. Καὶ τὸ μυστήριον τοῦτο ἀπαντῶμεν ἐν τῇ Καιρῇ Διαθήκῃ. Οὕτως ἀναγινώσκουμεν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν πράξεων τῶν ἀποστόλων, ὅτι πολλοὶ τῶν πεπιστευκότων ἤρχοντο ἐξομολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν (ιβ', 18). Ἀλλαχοῦ δὲ βλέπομεν, ὅτι ὁ Κύριος ἔδωκε τοῖς ἀποστόλοις (καὶ δι' αὐτῶν τοῖς διαδόχοις αὐτῶν) τὴν ἐξουσίαν τοῦ συγχωρεῖν τὰς ἀμαρτίας (Ματθ. ιη', 18). Ὁ ἀμαρτάνων ἄνθρωπος ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἐνὸς δὲν ἀναγνωρίζει αὐτὴν ὡς τοιαύτην, καὶ δὲν μεταμελεῖται ἐπ' αὐτῇ ἢ μετάνοια μόνον καὶ ἡ συντριβὴ ἐξαλείφει τὸ ἁμάρτημα καὶ καταλλάσσει καὶ συμφιλιοῖ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ ἐν τῇ τελετῇ τῆς μετανοίας παρῶν πνευματικὸς συμβουλεῖ τὸν μετανοοῦντα περὶ τοῦ πῶς δύναται νὰ διορθωθῇ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ἀναγγέλλων αὐτῷ ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς παρέχει τὴν ἄφεσιν εἰς τοὺς μετανοοῦντας ἀμαρτωλοὺς, παραμυθεῖ καὶ ἐνισχύει αὐτόν. Οἱ διαμαρτυρόμενοι κατ' ἄρχὰς ἀπορρίψαντες τὴν ἐξομολόγησιν, εἴτα εἰσήγαγον πάλιν αὐτὴν, ἀλλὰ γινομένην γενικῶς παρὰ πάσης τῆς κοινότητος πρὸ τῆς εὐχαριστίας.

ΣΗΜ. Ἐνδείξεις μετανοίας εἶναι ἡ νηστεία, ὁ περιορισμὸς δηλ. εἰς λιτοτάτην τροφήν. Οἱ ἄρχαιοι χριστιανοὶ συνείθιζον νὰ νηστεύωσι πρὸ τοῦ πάσχα οἱ μὲν μίαν, οἱ δὲ πλείοτέρας ἐβδομάδας, ἕως οὗ ὠρίσθη ὁ νῦν χρόνος τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς. Βραδύτερον δὲ προσετέθησαν καὶ ἄλλαι νηστείαι πρὸ τῶν ἑορτῶν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

§ 51.

Τί εἶναι ὁ γάμος;

Ὁ γάμος εἶναι ἡ ἱερὰ τελετὴ, ἐν ᾗ ὁ ἱερεὺς ἐπικαλεῖται τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ δύο εἰς γάμου κοινωνίαν συνερχομένων προσώπων. Ὁ γάμος κηρύττεται ἐν τῇ Γραφῇ ὡς θέλημα Θεοῦ (Γεν. α', 28. β', 23) καὶ δεσμὸς ἱερός (Ἐφ. ε', 31). Διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησία ἀνέκαθεν νύλῳγει αὐτόν⁽¹⁾. Εἰς ἕνα ἄνθρωπον καὶ μίαν μόνην γυναῖκα συνιστῶσι τὸν νόμιμον γάμον (Γεν. β', 24). Ὁ χριστιανισμὸς ἀπαγορεύει τὴν πολυγαμίαν. Μόνον ἐν τῇ μονογαμίᾳ εἶναι δυνατὴ τελεία καὶ ἀρμονικὴ ἀνάπτυξις τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. Ὁ σκοπὸς τοῦ γάμου εἶναι

(1) Tertul. ad uxorem II, 9.

ζυγοι. Μόνον δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐνὸς συζύγου δύναται κατ' αὐτὴν ὁ ἕτερος σύζυγος νὰ ἔλθῃ εἰς δεύτερον γάμον. Τοῦτο δύναται νὰ ἐχῇ προφανῶς ἑλίαν ἐπιβλαβῆ ἠθικὰ ἀποτελέσματα. Ὁ εἰς τῶν συζύγων δύναται τότε νὰ ἐπιθυμῇ τὸν θάνατον τοῦ ἄλλου. Ἐπιτρέπεται δὲ παρὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ τέταρτος γάμος. Οἱ διαμαρτυρόμενοι δι' εὐλόγους αἰτίας δέχονται τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου, ἔχουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τὸν τέταρτον γάμον.

Σημ. Ὁ γάμος εἶναι ἀνγκαῖος πρὸς συντήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τῆς ὑποχρέωσιν τοῦ γάμου ἀπαλλάσσονται ὅσοι ἐκ λόγων ὑγείας ἀδυνατοῦσι νὰ συνάψωσι γάμον ἢ ὅσοι θέλουσιν ἀμερίστως νὰ ἀφοσιωθῶσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς ἐκκλησίας, ὡς οἱ μοναχοί, ἢ ἐν γένει εἰς ὑψηλὸν τινα κοινωφελῆ σκοπὸν.

§ 52.

Τί εἶναι τὸ εὐχέλαιον;

Τὸ εὐχέλαιον εἶναι τὸ μυστήριον ἐκεῖνο, ἐν ᾧ ὁ ἱερεὺς χρίων τὸν πάσχοντα δι' ἐλαίου, ἐπικαλεῖται τὴν παρὰ Θεοῦ ἐνίσχυσιν αὐτοῦ καὶ τὴν *Isrlr* του συνάμα δὲ καὶ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ. Τὴν δι' ἐλαίου χρίσιν μετεχειρίζοντο, ὡς ἐρρέθη καὶ ἀλλαχοῦ, οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ σώματος· διὰ τοῦτο ἐνταῦθα παριστᾷ ἡ χρίσις τὴν παρὰ Θεοῦ ἐνίσχυσιν. Περὶ τοῦ εὐχελαίου τούτου λέγει ὁ Ἰάκωβος τὰ ἐξῆς· «Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἁμαρτίας ἡ πεποιηκώς, ἀφεθήσεται αὐτῷ» (ἐ, 14, 15). Ἡ δοτικὴ ἐκκλησία παρὰ τὴν παραγγελίαν τῶν ἀποστόλων παρέχει τὸ εὐχέλαιον κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου. Οἱ διαμαρτυρόμενοι ἀπέριψαν τὸ μυστήριον τοῦτο παντελῶς καίτοι μαρτυρούμενον τοσοῦτον σαφῶς ὑπὸ τῆς Γραφῆς (αὐτόθι).

§ 53.

Τί εἶναι ἡ ἱερωσύνη;

Τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα μυστήρια καὶ ἐν γένει ἡ λατρεία τελεῖται παρὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, οἵτινες λαμβάνουσι τὴν πρὸς τοῦτο ἐξουσίαν διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς ἱερωσύνης. Ἡ ἱερωσύνη εἶναι ἡ ἱερὰ ἐκείνη τελετὴ, ἐν τῇ ὁποῖα ὁ ἐπίσκοπος ἐπιθέτων τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν ἐκ-

λεχθέντα καὶ ἐπικαλούμενος ἐπ' αὐτὸν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μεταδίδωσιν αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἱερωσύνης, δηλ. τὸ δικαίωμα ἴσον νὰ κηρύττῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὅσον νὰ τελεῖ τὰ μυστήρια καὶ ὅσον νὰ μετέχῃ τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἱερατικὴ ἐξουσία κατέρχεται ἀπὸ τῶν ἀποστόλων (Β' Τιμόθ. α', 5. Τιμόθ. δ', 14, ε', 22. Πράξ. ε', 6), ἀφ' ὧν διὰ τῶν ἐπισκόπων ἀλληλοδιαδόχως ἐφθασέ μέχρις ἡμῶν. Οἱ διάφοροι βαθμοὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν, εἶναι κυρίως τρεῖς, ὁ τοῦ ἐπισκόπου, ὁ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ὁ τοῦ διακόνου. Εἰς τὴν ἐκλογήν τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν μετεῖχον ἄλλοτε οἱ πιστοί. Τὰ πρώτιστα προσόντα αὐτῶν πρέπει νὰ ᾖναι πρῶτον μὲν ἄμειπτος βίος καὶ δευτέρον παιδεία. Ὁ ἄμειπτος βίος εἶναι ἀναγκαῖος, διότι πῶς δύναται τις νὰ διδάσκῃ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἠθικὴν (καὶ τοῦτο εἶναι ὁ κύριος προορισμὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ), ἂν ὁ βίος του ἀντίκειται πρὸς ὅ,τι διδάσκει; Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος λέγει, ὅτι ὁ ποιμὴν (οἱ ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοὶ λέγονται καὶ ποιμένες καὶ ἡ ἐκκλησία ποιμνὴ) πρέπει νὰ ᾖναι τύπος τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι (Α' Τιμόθ. δ', 12). Ἐπειτα ἡ παιδεία εἶναι ἀναγκαία τῷ κληρικῷ διότι πῶς δύναται τις νὰ ᾖναι διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ὅμως νὰ ᾖναι ἀπαιδευτος; Διὰ τὸν λόγον τοῦτον λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Παῦλος, ὅτι πρέπει νὰ δύναται νὰ κηρύττῃ τὸν λόγον, νὰ ἐλέγχῃ, νὰ ἐπιτιμᾷ καὶ νὰ παραμυθῇ τοὺς πιστοὺς (Β' Τιμόθ. ε', 4). Διὰ τοῦτο μόνον ἄνδρες τακτικῶς ἐκπαιδευθέντες ἐκ ἐκκλησιαστικαῖς σχολαῖς πρέπει νὰ χειροτονῶνται κληρικοί. Οἱ διαμαρτυρόμενοι δὲν θεωροῦσι τὴν ἱερωσύνην κατὰ τὴν ἀρχαίαν διδασκαλίαν ὡς χάρισμα καὶ ἐξουσίαν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατερχομένην διὰ τῆς χειροτονίας, ἀλλὰ τὴν ἐξουσίαν τῶν λειτουργῶν τῶν παράγουσιν ἐκ τῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἐκλέγει καὶ διορίζει αὐτοὺς. Δὲν καλοῦσι δὲ τοὺς λειτουργοὺς τῶν ἱερεῖς, ἀλλὰ ποιμένας ἢ κήρυκας, καὶ ἔχουσι, πλὴν τῶν Ἀγγλων, μόνον πρεσβυτέρους καὶ διακόνους. Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἔχει τὴν ἱερωσύνην μετὰ τῶν τριῶν βαθμῶν αὐτῆς.

Σημ. Ἐκτός τῶν μυστηρίων τούτων ἔχει ἡ ἐκκλησία καὶ ἄλλας τελετάς κατωτέρας σημασίας, οἷον τὴν νεκρώσιμον ἀκλυσθίαν, τὰ παρακλήσεις, ἢ διήσεις ὑπὲρ συγχωρήσεως καὶ σωτηρίας, τὸν ἀγιασμόν, ἐν ᾧ τὸ ἁγιαζόμενον ὑδὼρ χρησιμεύει ὡς σύμβολον τῆς ζητουμένης ψυχικῆς καθάρσεως καὶ τὰ ἔγκαινα τῶν ναῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'.

Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.
Σύμβ.

§ 54.

Τί διδάσκει τὸ σύμβολον καὶ ἡ Γραφή περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς;

Καὶ τὸ σύμβολον διὰ τῶν ἄνω λέξεων καὶ ἡ ἀγία Γραφή πολλὰ τοῦ διδάσκουσιν, ὅτι ὑπάρχει πέραν τοῦ τάφου ζωὴ, ζωὴ μέλλουσα, εἰς ἣν θέλουσιν ἀναστῆ οἱ νεκροὶ καὶ ἐν ἧ ἕκαστος θέλει δώσει λόγον τῶν πράξεων αὐτοῦ. «Ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με, λέγει ὁ Κύριος, μεταβέβηκεν ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν» (Ἰωάν. ια', 24). Ὁ δὲ ἱερός συγγραφεὺς τῆς Σοφίας Σολομώντος λέγει· «ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσίᾳ» (ιβ', 23). Καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής· «Καὶ ἐπιστρέψῃ ὁ χοὺς ἐπὶ τὴν γῆν, ὡς ἦν, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἔδωκεν αὐτό» (ιβ', 7). Ἐν τῇ μελλούσῃ ταύτῃ ζωῇ ἡ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πολλάκις προσβαλλομένη δικαιοσύνη καὶ ἀνικανοποίητος μένουσα θέλει ἱκανοποιηθῇ, καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θέλουσιν ἀνταμειφθῇ, ὡς ἐμπρέπει, καὶ ἡ ἀρετὴ θέλει στεφθῇ, οἱ δὲ ἄδικοι θέλουσι δικαίως κολασθῇ. «Ἐκάστῳ ἀποδώσει ὁ Θεὸς κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ῥωμ. β', 6). Θέλει ἔλθει, λέγει καὶ τὸ Σύμβολον, ὁ κριτῆς «κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς». Οἱ δίκαιοι λοιπὸν δοξάζονται ἐκεῖ, ἀποτελοῦντες τὴν ἐν οὐρανῷ θριαμβεύουσαν κληθεῖσαν ἐκκλησίαν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἐπὶ γῆς πιστοὺς τοὺς ἐν μέσῳ μυρίων ἀγώνων εὐρισκομένους καὶ διὰ τοῦτο ἀποτελοῦντας τὴν στρατευομένην ἐκκλησίαν.

§ 55.

Τίνας ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς προσάγουσι;

Πᾶς λογικῶς σκεπτόμενος ἄνθρωπος πρέπει νὰ παραδεχθῇ τὴν εἰς τὴν μελλούσαν ζωὴν ἢ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς πίστιν· διότι πλείστοι

λόγοι πείθουσι περί αὐτῆς. 1ον Ἡ φύσις αὐτῆ τῆς ψυχῆς ὡς ἀβίου. Ἡ ψυχὴ εἶναι αὔλος (§ 19)· ἀλλ' ὁ θάνατος εἶναι διάλυσις τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν αποτελοῦνται τὰ ὑλικά σώματα· δὲν εἶναι ἐξόντως αὐτῶν· ἄρα ἡ ψυχὴ ὡς αὔλος καὶ ἀμέριστος μὴ δυναμένη νὰ διαλυθῇ εἰς μέρη, δύναται νὰ μὴ ἀποθάνῃ καὶ νὰ μείνῃ καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ σώματος. 2ον Ὁ προορισμὸς τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ τέλειον ἢ πρὸς τὴν ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ψυχὴ ὡς λογικὴ καὶ ἐλευθέρα τείνει νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς τελειότητα· θέλει διὰ τοῦ νοὸς νὰ περιλάβῃ, εἰ δυνατόν, τὴν ἄπειρον σοφίαν, διὰ δὲ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως νὰ πραγματώσῃ τὴν τελείαν ἀγιότητα, ζητεῖ ἐν πᾶσι τὸ τέλειον, τὸν Θεὸν αὐτὸν καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ ἔνωσιν. Εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχουσα τοιαύτας ἀπείρους τάσεις, ἀναγκωρίζουσα δι' ἐκυτὴν τοσοῦτον ὑψηλὸν προορισμὸν, μέλλει νὰ ἀπολεσθῇ μετὰ τοῦ σώματος, ἐν μιᾷ στιγμῇ, ὅπως τὸ κτήνος, τὸ ὅποῖον ὀλόκληρον τὸν προορισμὸν του καὶ τὴν εὐτυχίαν του εὐρίσκει εἰς τὴν τροφὴν του; Διὰ τί τότε ὁ πλάστης ἐνέβαλεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν τοιαύτας ἀπείρους τάσεις, τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ αἰώνιον καὶ ἄπειρον, ἐὰν ἔμελλεν ἡ μόνη ζωὴ αὐτῆς νὰ ᾔναι ἡ ἐνταῦθα, ἡ ἀφήνουσα ἀνεκπληρώτους τὰς τάσεις ταύτας, τὴν ἀγάπην ταύτην πρὸς τὸ ἄπειρον; Καὶ μόνη ἡ ἀγάπη αὕτη πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ αἰώνιον ἀρκεῖ νὰ δείξῃ, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐπλάσθη διὰ τὴν αἰωνιότητα, ἧς ἀρχὴ εἶναι ἡ παρούσα ζωὴ. 3ον Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνταμοιβῆς τῶν ἀγαθῶν καὶ τιμωρίας τῶν κακῶν ἐν μελλούσῃ τινὶ ζωῇ. Ἐκ μυρίων παραδειγμάτων ἀποδεικνύεται, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄνθρωποι πολλάκις ἀγιώτατοι καταθλίβονται διὰ μεγάλων δυστυχημάτων· τοῦναντίον ἄνθρωποι φαῦλοι ἐντροφῶσιν ἐν εὐτυχίαις. Τίς λογικὸς ἀνθρώπος δύναται ποτε νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ δίκαιος Θεὸς (καὶ τὸν Θεὸν δὲν δυνάμεθα ἄλλως νὰ ἐννοήσωμεν) δὲν θέλει ποτὲ ἐν μελλούσῃ τινὶ ζωῇ ἀνταμείψῃ μὲν τοὺς ἐνταῦθα ἀναξιοπαθήσαντας δικαίους, τιμωρήσῃ δὲ τοὺς ἀδικήσαντας τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους χάριν τῆς προσκαιροῦ εὐδαιμονίας των; Ἡ ἠθικὴ ἡμῶν συνειδήσις ἀπαιτεῖ ἀναγκαίως τὴν ικανοποίησιν ταύτην τῆς ἐνταῦθα προσβαλλομένης ἐνίοτε δικαιοσύνης καὶ ἀνικανοποίητου μενοῦσης. 4ον Ἡ μαρτυρία πάντων τῶν ἐθνῶν ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας. Πάντες οἱ ἀρχαῖοι νομοθέται ἔτασσον ἐν ἀρχῇ τῆς νομοθεσίας των τὸ δόγμα τῆς ἀθανασίας ὡς βᾶσιν τοῦ πολιτεύματός των. Μετὰ δὲ τῆς περὶ Θεοῦ πίστεως παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς, ἀρχαίοις καὶ νεωτέροις, πεπολιτισμένοις καὶ ἀπολιτιστοῖς, κοινὴ σχεδὸν ἦτο καὶ εἶναι καὶ ἡ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς

καὶ μέλλουσάν τινα ζῶν πίστις. Ἐὰν ἡ πίστις αὕτη ἦτο αὐθαίρετος καὶ πεπλανημένη ἐπινόησις τοῦ ἀνθρώπου, δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ ἦναι οὕτω γενικῶς παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐξηπλωμένη· διότι ἡ πλάνη καὶ ἡ πρόληψις σήμερον ὑπάρχει καὶ αὐριον ἐκλείπει, εὐρίσκεται παρὰ τούτῳ τῷ λαῷ καὶ δὲν ἀπαντᾷ παρ' ἐκείνῳ. Τὸ νὰ ἦναι κοινὴ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους καθ' ἀπάσας τὰς ἐποχὰς καὶ καθ' ἀπάσας τὰς καταστάσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ ἡ ἰδέα τῆς ἀθανασίας, τοῦτο σημαίνει, ὅτι εἶναι ἰδέα ἀληθῆς, ἰδέα παρ' αὐτοῦ τοῦ πλάστου τῷ ἀνθρώπῳ ἐντεθεῖσα, πρὸς ἣν δηλ. ἀναγκαιῶς ὁδηγεῖται ὁ λογικὸς ἄνθρωπος.

§ 56.

Τίνα εἰκόνα δίδει ὁ Κύριος τῆς μελλούσης κρίσεως;

Περὶ κρίσεως λαλῶν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ εἰκόνα τινὰ δίδων αὐτῆς, εἶπεν, ὅτι *θέλει καθίσει ὁ Κριτὴς ἐπὶ θρόνου δόξης καὶ θέλουσι συναχθῆ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ θέλει χωρίσει τοὺς δικαίους ἀπὸ τῶν ἀδίκων, καθὼς χωρίζει ὁ ποιμὴν τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐριφῶν. Καὶ θὰ στήσῃ τοὺς μὲν δικαίους ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἀδίκους ἐξ εὐωνύμων. Καὶ εἰς μὲν τοὺς δικαίους θέλει εἰπεῖ· Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου βασιλείαν! Διότι ἐπέινατα καὶ ἐδώκατέ μοι νὰ φάγω, ἐδίψησα καὶ με ἐποτίσατε, γυμνὸς ἦμην καὶ με ἐνεδύσατε, ξένος καὶ με συνηγάγετε, ἀσθενὴς καὶ με ἐπεσκέψασθε, ἐν φυλακῇ καὶ ἤλθετε πρὸς με. Καὶ θὰ ἀποκριθῶσιν αὐτῷ οἱ δίκαιοι λέγοντες, Κύριε, πότε σὲ εἶδομεν ταῦτα πάντα πάσχοντα καὶ σε ἐνηργετήσαμεν; Καὶ θὰ εἴπῃ αὐτοῖς· Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν τούτων τῶν ἐλαχίστων (τῶν πτωχῶν, οὔτινες καὶ αὐτοὶ εἶναι πλάσματα καὶ εἰκόνες τοῦ Θεοῦ), ἐμοὶ ἐποιήτατε. Πρὸς δὲ τοὺς ἀδίκους θὰ εἴπῃ· Σεῖς ὑπάγετε μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ! Διότι ἐπέινασα καὶ δέν μοι ἐδώκατε νὰ φάγω, ἐδίψησα καὶ δέν με ἐποτίσατε, γυμνὸς ἦμην καὶ δέν με ἐνεδύσατε, ξένος καὶ δέν με συνηγάγετε, ἀσθενὴς καὶ ἐν φυλακῇ καὶ ὅμως δέν ἤλθετε πρὸς με. Καὶ θὰ ἀποκριθῶσιν αὐτῷ οἱ ἄδικοι λέγοντες, Κύριε, πότε σὲ εἶδομεν ταῦτα πάντα πάσχοντα καὶ δέν σε ἐνηργετήσαμεν; Καὶ θὰ εἴπῃ εἰς αὐτούς· Ἐφ' ὅσον δέν ἐποιήσατε εἰς ἓνα τῶν ἐλαχίστων τούτων (τῶν πτωχῶν), οὐδὲ εἰς ἐμὲ ἐποιήσατε. Καὶ θέλουσιν ἀπελθεῖ οἱ μὲν δίκαιοι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν μετὰ τοῦ Κυρίου, «οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος» (σύμφ.), οἱ δὲ ἄδικοι εἰς*

τὴν αἰώνιον κόλασιν. Ἡ μέλλουσα ζωὴ καὶ κρίσις εἶναι κατὰ ταῦτα φοβερά εἰς τοὺς κακοὺς, τούναντίον οἱ ἀγαθοὶ καὶ εὐσεβεῖς, οἱ φιλάνθρωποι καὶ δίκαιοι, δύνανται νὰ ἀποθνήσκωσιν ἡσυχῶς· διότι τὴν ἀρετὴν περιμένει ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ στέφανος καὶ ἀμοιβή, ἐνῶ ἡ κακία θὰ τιμωρηθῇ δικαίως. Ἄς ζῶμεν λοιπὸν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ ἅς προσβλέπωμεν μετὰ θάρρους εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ὁ Δεκάλογος.

§ 57.

Ποῦ περιέχεται ἐν περιλήψει ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ ;

Ἐν τῷ δεκαλόγῳ, τῷ δοθέντι παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μωϋσέως ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ.

Ὁ δεκάλογος οὗτος εἶναι ὁ ἐξῆς :

Α'. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.

Β'. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλόν, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐ δὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς.

Γ'. Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.

Δ'. Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων· ἀγιάζειν αὐτήν· ἕξ ἡμέρας ἔργα καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.

Ε'. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος ᾖ ἐπὶ τῆς γῆς.

ς'. Οὐ φονεύσεις.

Ζ'. Οὐ μοιχεύσεις.

Η'. Οὐ κλέψεις.

Θ'. Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

Ι'. Οὐκ ἐπιθυμήσεις ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστί.

Τὸν δεκάλογον τοῦτον, ἐν ᾧ περιλαμβάνονται πάντα τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, περιέλαβεν ὁ Κύριος εἰς τὰς δύο ἐντολάς τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον. «Ἀγαπήσεις, εἶπε, Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου. Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή. Δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμονται» (Ματθ. κβ', 37—41). Ἐν τῇ πρώτῃ περιελήφθησαν τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα ἢ αἱ τέσσαρες πρώται ἐντολαὶ τοῦ δεκαλόγου, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα ἢ αἱ ἐξ τελευταῖαι ἐντολαί. Συνάμα δὲ ἀνέπτυξεν ὁ Κύριος τὰς δέκα ἐντολάς καὶ ἐν ἄλλαις μὲν διδασκαλίαις του, μάλιστα δὲ διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους θαυμαστῆς ὁμιλίας του καὶ ἐτελειοποίησεν αὐτάς, ἀποδοὺς ὑψηλοτέραν ἔννοιαν τῆς ἐν ἡ πρότερον ἔννοουτο. Μὴ νομίσῃτε, εἶπεν, ὅτι ἤλθον νὰ καταργήσω τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· δὲν ἤλθον νὰ καταργήσω αὐτοὺς, ἀλλὰ νὰ συμπληρώσω καὶ τελειοποιήσω (Ματθ. ε', 17). Ἡ τελειοποίησις αὕτη συνίσταται εἰς τὰ ἑξῆς: 1) Αἱ ἐντολαὶ τοῦ δεκαλόγου καὶ πᾶσαι ἐν γένει αἱ ἠθικαὶ διατάξεις τῆς Γραφῆς δὲν πρέπει νὰ τελῶνται ἐκ φόβου, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν. «Ἀγαπήσεις, λέγει, Κύριον τὸν Θεόν σου». Διότι τότε ἡ ἀρετὴ ἔχει ἀξίαν, ὅταν πράττηται ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ὄχι ἐκ φόβου. «Ἡ τελεία ἀγάπη, λέγει ὁ Ἰωάννης (Α' δ', 18), ἕξω βάλῃ τὸν φόβον· ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ». 2) Ἡ ἀξία τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐντολῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀγαθῆς διαθέσεως, μεθ' ἧς πράττονται, οὐχὶ δὲ ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ἀπλῶς ἐκπληρώσεως. Ὅταν πράττῃ τις πῶς τὴν ἐλεημοσύνην πρὸς τὸ θεαθῆναι, χάριν ἐπιδείξως, δὲν ἔχει ἀξίαν. Ἐπίσης καὶ ὅταν προσεύχεται τις, ἵνα ἐπιδείξῃ εὐσέβειαν, ὅπως ἔπραττον οἱ Φαρισαῖοι, δὲν εἶναι ἀληθὴς ἡ τοιαύτη προσευχή. Ἡ καθ' ἑαυτὴν ἀγαθὴ πράξις τότε εἶναι ὡς πρὸς τὸν πράττοντα ἀγαθὴ, ὅταν πράττηται μετ' ἀγαθῆς διαθέσεως. 3) Αἱ ἐντολαὶ πρέπει νὰ ἐκπληρῶνται οὐχὶ μόνον κατὰ γράμμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ πνεῦμα, ὁ γλ. οὐ μόνον νὰ τηρῶμεν ὅ,τι διὰ τῶν λέξεων τῆς ἐντολῆς ἀκριβῶς ἐννοούμενων λέγεται, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι ἐκ τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐντολῆς ἐξάγεται. Α. γ. ἡ ὁγδόη ἐντολὴ ἀπαγορεύει τὸ κλέπτειν· ἡ κατὰ γράμμα ἔννοια εἶναι μόνον νὰ μὴ ἀφαιρῶμεν τὰ τοῦ ἄλλου πράγματα· κατὰ τὸ πνεῦμα ἢ τὴν ἔννοιαν ὁ μὴ σημαίνει ἡ ἐντολὴ νὰ μὴ προξενῶμεν εἰς τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου μηδελίαν ζημίαν, μᾶλλον δὲ καὶ νὰ βοηθῶμεν αὐτὸν χρεῖαν ἔχοντα.

§ 58.

Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη εἶναι ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ πόθεν δηλοῦται ἡ εἰς αὐτὸν υποχρέωσις τοῦ ἀνθρώπου;

Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη ἡ ἐπιβαλλομένη καὶ ὑπὸ τοῦ δεκαλόγου καὶ ὑπὸ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας εἶναι ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πλάστου ἐν τῇ συνειδήσει ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου ἐγκεχαρῆμένος· διότι πάντοτε ὁ ἄνθρωπος ἐθεώρησε καλὸν τὸ σέβεσθαι τὸν Θεὸν καὶ λατρεῖν αὐτόν, τὸ μὴ φονεῦν, τὸ μὴ κλέπτειν καὶ τὸ εὐεργετεῖν, κακὸν δὲ τὴν ἀσέβειαν, τὴν κλοπὴν, τὸν φόνον, τὴν ἀπανθρωπίαν καὶ τὰ τοιαῦτα. Φωνή τις μυστηριώδης ἐν αὐτῷ ἐπέβαλλε πάντοτε τὰ πρῶτα καὶ ἀπέτρεπεν ἀπὸ τῶν δευτέρων τὴν φωνὴν δὲ ταύτην ἀκούει ἐν ἑαυτῷ καὶ ἕκαστος ἡμῶν. Ἡ φωνὴ αὕτη εἶναι ἡ καλουμένη *συνείδησις*. Ἡ συνείδησις πρὸ μὲν τῆς πράξεως, ἐὰν μὲν ᾖ ἀγαθὴ, προτρέπει ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ πράξωμεν αὐτήν, ἐὰν δὲ κακὴ, ἀποτρέπει ἡμᾶς· μετὰ δὲ τὴν ἐκτέλεσιν διὰ μὲν τὴν ἀγαθὴν πράξιν ἐπαινεῖ ἡμᾶς (ἠθικὴ ἱκανοποίησις), διὰ δὲ τὴν κακὴν πράξιν ἐλέγχει (τύψις συνειδήσεως). Ὁ ἀκούων τὴν ἱερὰν ταύτην φωνὴν εἶναι ἄνθρωπος ἠθικὸς (εὐσυνειδήτος), ὁ δὲ παρακούων αὐτήν ἀνήθικος (ἀσυνειδήτος). Ὅτι δὲ ἐν τῇ συνειδήσει πάντων τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἐγκεχαρῆμένος ὁ ἠθικὸς νόμος τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης, εἶναι ἀλήθεια, ἣν καὶ ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ τρανῶς λέγουσα, ὅτι «ἐθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιεῖ» καὶ ὅτι οἱ ἐθνικοὶ ἔφερον «ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν γραπτὸν τὸν θεῖον νόμον» (Ῥωμ. 6', 14). Ἡ ἀμαρτία καὶ κακία ἐξησθένησαν μόνον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, δὲν ἐξήλειψαν ὅμως τελείως αὐτήν. Διὰ δὲ τοῦ φωτὸς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἐγερθείσης ἠθικῆς ζωῆς ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως ἀνέλαβε πάλιν τὴν ἀκμὴν αὐτῆς. Ἡ συνείδησις ἐπαινοῦσα ἡμᾶς, ὅταν πράττωμεν τὸ καλόν, καὶ ἐλέγχουσα, ὅταν πράττωμεν τὸ κακόν, προϋποθέτει ὅτι εἴμεθα ὄντα ἐλεύθερα, κεκμημένα δηλ. ἐλευθέρων θέλησιν· διότι ἂν ὁ ἄνθρωπος ἐπραττε κατ' ἀνάγκην, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ καταλογίζωνται αὐτῷ αἱ πρόξεις μῆτε αἱ ἀγαθαὶ μῆτε αἱ κακαί, θὰ ἔπαυε δὲ νὰ ᾖ ἡθικόν. Ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς θελήσεως στηρίζεται ὁλόκληρος ἡ ἠθικότης τοῦ ἀνθρώπου.

Καθήκον λέγεται πᾶν ὅ,τι ἐπιβάλλεται ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον. Ἀρετὴ δὲ εἶναι ἡ ἐξίς τοῦ πράττειν τὸ ἀγαθὸν καὶ κακία ἡ ἐξίς τοῦ πράττειν τὸ κακόν. Μετὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἔλθωμεν εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν δέκα ἐντολῶν.

§ 59.

Τίς εἶναι ἡ πρώτη ἐντολὴ καὶ τίς ἡ ἔρροια αὐτῆς ;

Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλην ἐμοῦ.

Ἡ πρώτη ἐντολὴ ἐντέλλεται νὰ ἀναγνωρίζωμεν καὶ τιμῶμεν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Ὁ χριστιανὸς δὲν πρέπει νὰ ἀναγνωρίῃ καὶ τιμᾷ ψευδεῖς θεούς. « Αὕτη ἐστὶν ἡ ζωὴ, λέγει καὶ ὁ Κύριος, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν » (Ἰωάν. ιζ', 3). Ἡ ἐντολὴ αὕτη εἶναι ἡ πρωτίστη καὶ σπουδαιοτάτη καὶ ἡ βάσις πασῶν τῶν ἄλλων ἐντολῶν. « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου » αὕτη εἶναι κατ' αὐτοὺς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ (Ματθ. κβ', 37). Εἶναι δὲ ἡ βάσις πασῶν τῶν ἄλλων ἐντολῶν, διότι ἄνευ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν τίς ἄλλη ἐντολὴ δύναται νὰ τηρηθῇ; Ὁ μὴ φοβούμενος τὸν Θεόν, ὁ μὴ ἀκούων τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ἡ τὴν συνειδήσιν, θὰ διζᾷ νὰ ψευδορκήσῃ, νὰ κλέψῃ ἢ νὰ πράξῃ τι ἄλλο κακόν, ὅταν ἦναι βέβαιος, ὅτι δὲν θὰ καταδιωχθῇ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης; Τὸν Θεὸν ἀναγνωρίζομεν καὶ τιμῶμεν, ὅταν πιστεύωμεν εἰς αὐτὸν μετὰ θερμῆς πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως, ὅταν φοβώμεθα αὐτὸν ὡς τιμωρὸν τοῦ κακοῦ, ὅταν ἀγαπῶμεν αὐτὸν καὶ τὴν ἀγάπην ταύτην δεικνύωμεν οὐ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων ἀγαθῶν, καὶ ὅταν ἐλπίζωμεν εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ ἢ εἰς τὴν περὶ ἡμῶν πρόνοιαν αὐτοῦ. Ἐναντία τῇ ἐντολῇ ταύτῃ πράττουσιν οἱ ἄθεοι, ὅσοι δηλ. διαφθαρέντες καὶ ὑπὸ τῶν ὕλικῶν συμφερόντων καταπνιγέντες ἀπέβαλον πᾶν ἔχνος θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ αἰσθήματος, καὶ κατέστησαν ἢ ἀδιάφοροι ἢ ἐχθροὶ πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἠθικὴν οἱ πολυθεῖσται οἱ ἀντὶ τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ πολλοὺς ψευδεῖς καὶ πλαστοὺς θεοὺς τιμῶντες· οἱ μάγοι, δηλ. οἱ ἀγύρται ἐκείνοι, οἵτινες, παρὰ βαρβάρους μάλιστα λαοὺς ἀναφαινόμενοι, ἀπατῶσι τὰ ἀμαθῆ πλήθη, ἰσχυριζόμενοι ὅτι τῇ βηθεία τοῦ Θεοῦ ἢ τῶν θεῶν, ψιθυρίζοντες ὀλίγας ἀκαταλήπτους καὶ μυστηριώδεις λέξεις ἢ ἄλλο τι πράττοντες, δύνανται ἀδύνατα πράγμα-

τα νὰ πράττωσιν, οἷον νὰ προλέγωσι τὰ μέλλοντα, νὰ θεραπεύωσι διὰ μιᾶς μόνης λέξεως νοσήματα καὶ τοιαῦτα ἄλλα νὰ τελῶσι· καὶ οἱ δεισιδαίμονες, οἵτινες ἔχουσι διεστραμμένας περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς θρησκείας ιδέας καὶ συνδέουσι μετὰ τῆς θρησκείας πράγματα ὅλως ξένα καὶ ἄσχετα αὐτῇ, ἣ ἐξαρτῶσιν ἐκ τυχαίων καὶ ἀσημάντων πραγμάτων τὴν εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν των.

Σημ. Ἄν ἡμεῖς τιμῶμεν τοὺς ἁγίους, δὲν παραβαίνομεν τὴν πρώτην ἐντολὴν, διότι τοὺς ἁγίους δὲν θεωροῦμεν ὡς θεοὺς τινάς, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπους ἠθικῶς τελειωθέντας, ὧν ἐπικαλούμεθα τὰς ὑπὲρ ἡμῶν δεήσεις. Τοὺς ἁγίους τιμῶμεν, καθὼς τιμῶμεν καὶ ζῶντας τοὺς ἐναρέτους ἄνδρας καὶ ζητοῦμεν καὶ ζώντων ἀνθρώπων τὰς ὑπὲρ ἡμῶν δεήσεις.

§ 60.

Τίς εἶναι ἡ δευτέρα ἐντολή;

Ὁὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλόν· οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασις ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς.

Ἡ δευτέρα αὕτη ἐντολὴ ἀπαγορεύει νὰ ποιῶμεν εἰδωλα ψευδῶν θεῶν καὶ νὰ προσκυνῶμεν αὐτά. Ἡ ἐντολὴ αὕτη εἶναι συμπλήρωσις τῆς πρώτης. Καθὼς ὀφείλομεν νὰ μὴ ἀναγνωρίζωμεν καὶ νὰ μὴ τιμῶμεν ψευδεῖς θεοὺς, οὕτω δὲν πρέπει νὰ λατρεύωμεν καὶ τὰ εἰδωλα αὐτῶν. Εἰδωλα λέγονται τὰ ὁμοιώματα τῶν ψευδῶν θεῶν, ἀγάλματα ἢ εἰκόνες αὐτῶν. Οἱ ἐθνικοὶ ἐποιοῦν τοιαῦτα εἰδωλα τῶν θεῶν των, καὶ ἐνῷ κατ' ἀρχὰς ἐχρησίμευον ἀπλῶς πρὸς ἀνάμνησιν τῶν ἅπερ παρίστανον προσώπων, ἔπειτα συγχέομενα μετ' αὐτῶν τῶν θεῶν, οὗς εἰκονίζον, ἐλατρεύοντο ὡς αὐτοὶ οἱ θεοί. Ἐντεῦθεν ἡ πολυθεΐα καὶ εἰδωλολατρεία λέγεται. Τὴν ἐντολὴν ταύτην παραβαίνουσι λοιπὸν οἱ λατρεύοντες τὰ εἰδωλα. Παραβάται αὐτῆς δύνανται νὰ θεωρηθῶσι καὶ ὅσοι τῶν χριστιανῶν τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων, τὰς ὁποίας ὀφείλομεν μόνον νὰ τιμῶμεν ἀπλῶς, ὡς παριστανούσας ἡμῖν πρόσωπα σεβαστά, καθὼς τιμῶμεν καὶ πᾶσαν ἄλλην εἰκόνα παριστάνουσαν ἡμῖν πρόσωπόν τι ἡμῖν πολῦτιμον, θεοποιῶσι καὶ λατρεύουσιν. Ἡ ἐκκλησία διδάσκει ῥητῶς, ὅτι ἡ λατρεία δηλ. ἡ ἀναγνώρισις θείας παντοδυναμίας καὶ μεγαλειότητος ὀφείλεται εἰς μόνον Θεόν, εἰς δὲ τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων μόνον τιμητικὴ ἀπλὴ προσκύνησις (1). Τὰς εἰκόνας ἔχομεν ἐν ταῖς ἐκ-

(1) Πρὸς τὸν ὅρον τῆς Ζ' Οἰκουμ. Συνόδου ἐν συλλ. *Ράλλη καὶ Ποτλῆ.

κλησίαις, ἵνα περικοσμῶμεν αὐτάς, ἵνα ἀναμνησκώμεθα τῶν ἁγίων προσώπων, ἅτινα παριστάνουσι, καὶ ἵνα διδάσκωμεν δι' αὐτῶν ὡς διὰ βιβλίων τὸν ἀμαθῆ λαόν.

§ 61.

Ὁὕ λήξη τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.

Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύει τὰ ποιῶμεν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἀνευλαβῶς. Ἀνευλαβῶς χρῆσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ γίνεται, ἔάν τις ἄνευ λόγου καὶ ἀποχρώσεως αἰτίας ἀναφέρῃ αὐτὸ, ἔάν βλασφημῇ ἢ ὑβρίξῃ αὐτὸ, ἔάν καταρᾶται ἢ εὐχῇται τοῖς ἄλλοις κακὰ δι' αὐτοῦ, πρὸ πάντων δὲ ἔάν ψευδῶς ὀρκίζηται εἰς αὐτόν. Ὁ ὅρκος εἶναι ἐπιθεσβαίωσις τῆς ἀληθείας τῶν λόγων ἡμῶν δι' ἐπικλήσεως τοῦ Θεοῦ ὡς μάρτυρος, κριτοῦ καὶ ἀνταποδότου. Ὅταν λοιπόν, καὶ περ ὀρκίζομενοι, ἢ λέγωμεν ψευδῆ ἢ δὲν τηρῶμεν τὰ μεθ' ὅρκου ὑπεσχημένα, δεικνύομεν, ὅτι δὲν φοβούμεθα, οὐδὲ σεβόμεθα τὸν Θεόν. Ὁ Κύριος ὅτε εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὀρκίζωνται παντάπασιν «μὴ ὀμόσαι ὅλως», ἀλλὰ νὰ ἀρκῶνται εἰς τὸ ναὶ καὶ εἰς τὸ οὐ (Ματθ. ε', 33), δὲν ἐσκόπει νὰ ἀπαγορεύσῃ ἀπολύτως τὸν ὅρκον, ἀλλὰ μόνον νὰ προσβάλῃ τὴν κατάχρησιν τῶν ὀρκῶν τῶν ἄνευ λόγου γινομένων, τῶν ἐπιπολαίων καὶ ἀνωφελῶν ὀρκῶν, οἵτινες δεικνύουσιν ἀσέβειαν πρὸς τὸν Θεόν, ἥθελε δὲ οἱ μαθηταὶ τοῦ ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀναστροφῇ νὰ ᾔναι τοσοῦτον φιλαλήθεις, καὶ νὰ ἐμπνέωσι πρὸς ἀλλήλους τοιαύτην ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην, ὥστε νὰ μὴ ἔχωσι χρεῖαν νὰ καταφεύγωσιν εἰς τοὺς ὀρκους. Ἐν μεγάλῃ ὁμῶς ἀνάγκῃ πάντοτε ἐθεωρήθη ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐπιτετραμμένος ὁ ὅρκος ὡς τέλος πάσης ἀντιλογίας καὶ ὡς ἐγγύησις τῆς ἀληθείας τῶν λόγων ἡμῶν πρὸ πάντων δὲ ἐπιτρέπονται οἱ παρὰ τῆς πολιτείας ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἢ ἐν ἄλλαις περιστάσεσιν ἀπαιτούμενοι ὀρκοὶ. Ὁ δικαστὴς ὀρκίζεται νὰ δικάσῃ δικαίως· ὁ μάρτυς νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν· ὁ ὑπάλληλος νὰ ἐκτελέσῃ εὐσυνειδήτως τὰ καθήκοντά του· ὁ δὲ στρατιώτης νὰ ὑπερασπίσῃ διὰ τοῦ αἵματός του τοὺς νόμους καὶ τὴν πατρίδα. Ὅτι ἐπιτρέπεται ἐν σπουδαίαις περιστάσεσιν ὁ ὅρκος δεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ὠρκίσθη ἐνώπιον τοῦ ἀρχιερέως (Ματθ. κς', 63). Καὶ ὁ Παῦλος μεταχειρίζεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του τύπους ὀρκῶν, ὅταν θέλῃ νὰ βεβαιώσῃ τοὺς λόγους του, οἷον «μάρτυς μου ὁ Θεός» μάρτυς ὁ Θεὸς τῇ

ἐμῇ ψυχῇ» (Ῥωμ. α', 9. Β' Κορινθ. α', 23). Δυνάμεθα λοιπὸν ἐν ἐκτάκτοις καὶ σπουδαίαις περιστάσεσι νὰ ὀρκιζώμεθα, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὀρκιζώμεθα πάντοτε ἀληθῶς. Ποτὲ λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ εἰπώμεν ψεῦδος, ἐνῷ ὀρκίσθημεν εἰς τὸν Θεὸν νὰ εἰπώμεν τὴν ἀλήθειαν. Ποτὲ δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν νὰ πράξωμεν ὅσα μεθ' ὀρκου ὑπεσχέθημεν. Ἀπαγορεύουσα ἡ ἐντολὴ νὰ κάμνωμεν κακὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἐπιτρέπει καὶ ἐντέλλεται νὰ μεταχειριζώμεθα αὐτὸ καλῶς. Πρὸ πάντων δὲ γίνεται ἀρίστη χρῆσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν προσευχαῖς ἡμῶν.

§ 62.

Τίς εἶναι ἡ τετάρτη ἐντολὴ;

Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἁγιάζειν αὐτήν· ἐξ ἡμέρας ἐργῶ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.

Ἡ ἐντολὴ παραγγέλλει νὰ τηρῶμεν ἁγίας τὰς ἡμέρας τὰς ἀφιερωμένας εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ. Τοιαῦται ἡμέραι ἦσαν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκάστη ἐβδόμη τῆς ἐβδομάδος ἡμέρα, σάββατον καλουμένη. Παρ' ἡμῖν δὲ τοῖς χριστιανοῖς εἶναι τοιαύτη ἡμέρα ἡ Κυριακὴ, ἥτις ἐκλήθη οὕτως ἐκ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διότι τελοῦμεν κατ' αὐτὴν τὴν μνήμην τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. Ἐκτός δὲ αὐτῆς εἶναι καὶ ἄλλαι τινὲς ἑορταὶ ὀριζόμεναι εἰς ἀνάμνησιν διαφόρων συμβάντων καὶ ἱερῶν προσώπων, μεθ' ὧν στενῶς συνδέεται ἡ ἱστορία τῆς ἡμετέρας θρησκείας. Τοιαῦται εἶναι αἱ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (τῆς γεννήσεως, τοῦ βαπτίσματος, τῆς μεταμορφώσεως, τῆς ἀναστάσεως), τῆς ἁγίας αὐτοῦ μητρός, τῶν προφητῶν, τῶν ἀποστόλων, τῶν μαρτύρων, τῶν πατέρων, τῶν ὁσίων. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς κυριακῆς καὶ ἑορτῆς εἶναι ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κοινοῦ κατ' αὐτὴν, δευτερευόντων δὲ ἡ παῦσις τῶν ἐργασιῶν ἡμῶν πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ τε πνεύματος καὶ τοῦ σώματος ἡμῶν ἀπὸ τῶν κόπων αὐτῶν. Αἱ καθημεριναὶ ἐργασίαι ἀπασχολοῦσαι ἡμᾶς δὲν παρέχουσιν εὐκόλως ἡμῖν εὐκαιρίαν, ἵνα κοινῇ λατρεύωμεν τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ ᾖ καὶ ἡμέραι πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ἀποκλειστικῶς ὀριζόμεναι. Ἐπίσης μετὰ συνεχῇ ἐργασίᾳ ἐξ ἡμερῶν ἔχει ἀνάγκην τὸ τε πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν ἀνακουφίσεως· ἄλλως κινδυνεύομεν νὰ ἐξαντλήσωμεν πάσας ἡμῶν τὰς δυνάμεις. Κατὰ

τὰ ἀνωτέρω τὸ πρῶτιστον καθήκον τοῦ χριστιανοῦ κατὰ τὰς ἑορτὰς εἶναι ἡ μετοχή ἐν τῇ κοινῇ λατρείᾳ. Δεύτερον* εἶναι καλὸν ὁ γινώσκων γράμματα νὰ ἀσχολῇται εἰς θρησκευτικὴν τινα μελέτην (1). Διὰ τῆς μελέτης ταύτης στηρίζεται τις ἐν τῇ εὐσεβείᾳ. Τρίτον* πρέπει νὰ παύωμεν πᾶσαν ἐργασίαν. Μόνον αἱ ἐπείγουσαι καὶ ἀναγκαστικαὶ καὶ αἱ πρὸς φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς γινόμεναι ἐργασίαι δὲν ἀπαγορεύονται. Ὁ Κύριος ἤλεγξε τοὺς Ἰουδαίους διὰ τὴν μικρολόγον καὶ ὑπερακριβῆ τήρησιν τοῦ σαββάτου. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰς ἑορτὰς ἐπιτάσσεται παύσις ἀπὸ τῶν ἐργασιῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν δὲν πρέπει νὰ ᾖ ἡνιπόπερος διότι ἄλλως αἱ πολλαὶ ἑορταὶ δίδουσι ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀργίαν, τὴν πηγὴν πάσης κακίας. Τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι κατὰ τὰς ἑορτὰς ἀπαγορεύεται αὐστηρῶς πᾶσα τέρψις· ἀλλ' ἐσφαλμένως· διότι καὶ αἱ τέρψεις συντείνουσιν εἰς τὴν ἀνακούφισιν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος, ὅστις εἶναι εἰς τῶν σκοπῶν τῆς ἑορτῆς. Πρέπει μόνον αἱ τέρψεις νὰ ᾖναι πρῶτον μετὰ μέτρου καὶ ἔπειτα ἀθῶαι, ἵνα μὴ μολύνωσι τὴν ἱερότητα τῆς ἡμέρας καὶ μὴ ἀντιβαίνωσιν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἀναπαύσεως.

§ 63.

Τίς εἶναι ἡ πέμπτη ἐντολή;

Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος ᾖς ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἐπιτάσσει νὰ τιμῶμεν τοὺς γονεῖς ἡμῶν, ἀγαπῶμεν αὐτοὺς, ὑπακούωμεν αὐτοῖς καὶ εὐγνωμονῶμεν· διότι οὐ μόνον αὐτοὶ ἔδωκαν ἡμῖν τὴν ὑπαρξίν, ἀλλὰ καὶ ἐφρόντισαν νὰ ἀναπτύξωσιν ἡμᾶς σωματικῶς καὶ πνευματικῶς, ἀναθρέψαντες ἡμᾶς διὰ μυρίων κόπων καὶ παιδαγωγήσαντες ἡμᾶς. Ὅ,τι καὶ ἂν ᾔμεθα, ὅ,τι καὶ ἂν ἔχωμεν, κατὰ μέγα μέρος ὀφείλομεν εἰς αὐτούς. Αὐτοὶ εἶναι οἱ μέγιστοι μετὰ Θεὸν εὐεργέται ἡμῶν. Ἡ δὲ τιμὴ καὶ ἀγάπη πρὸς αὐτούς, ἡ στοργή, οὐδέποτε πρέπει νὰ παύῃ. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἠθέλωμεν παρατηρήσει ἑλ-λειψίν τινα παρ' αὐτοῖς, δὲν πρέπει νὰ παύωμεν εὐλαβεῖς ὄντες πρὸς αὐτούς, μηδέποτε ἀμνήμονες γινόμενοι τῆς πρὸς αὐτοὺς ὀφειλομένης εὐ-

(1) Καταλληλότερα πρὸς τοῦτο βιβλίον εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον, τὰ Κορινθιακὰ ἑκτὸν Θεοτόκῃ, αἱ Ὁμιλῖαι Μελά, αἱ Θρησκευτικαὶ μελέται Μασροχορδάτου, ἡ Μήμις Χριστοῦ καὶ αἱ φιλοσοφ. μελέται περὶ χριστιανισμοῦ τοῦ Βράτλα.

γνωμοσύνης. Ὁφείλομεν δὲ νὰ περιθάλλωμεν αὐτοὺς, χρεῖαν ἡμῶν ἔχοντας, μάλιστα δὲ κατὰ τὸ γῆρας αὐτῶν. Ἄλλως θὰ ἐδεικνύομεν ἐσχάτην ἀχαριστίαν πρὸς αὐτοὺς. Ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς ἀσέβεια καὶ ἀνευλάβεια εἶναι μέγιστον ἔγκλημα καὶ ἐκ τῶν παρὰ φύσιν· διότι καὶ αὐτὴ ἡ φύσις ἐμπνέει τοῖς τέκνοις στοργὴν πρὸς αὐτοὺς. Διὰ τοῦτο οἱ πατροκτόνοι ἐθεωρήθησαν πάντοτε ὡς φοβερά ἠθικὰ τέρατα. Καθὼς δὲ ὑποχρεούμεθα νὰ τιμῶμεν τοὺς γονεῖς ὡς εὐεργέτας ἡμῶν, οὕτως ὀφείλομεν νὰ τιμῶμεν καὶ πάντα ἐν γένει τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ὀφειλοῦντας ἡμᾶς ἢ τὴν κοινωνίαν ὁλόκληρον, τοὺς συγγενεῖς ἡμῶν καὶ τοὺς κηδεμόνας, οἵτινες εἶναι πρὸς ἡμᾶς ὡς ἄλλοι γονεῖς· τοὺς διδασκάλους, οἵτινες ἐκπαιδεύουσιν ἡμᾶς· τοὺς γέροντας διὰ τὴν πείραν καὶ τὰς εἰς τὴν κοινωνίαν ὑπηρεσίας των· τοὺς λειτουργοὺς τῆς ἐκκλησίας, οἵτινες διδάσκοντες ἡμᾶς τὸ Εὐαγγέλιον, ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀρετὴν· καὶ τοὺς τῆς πολιτείας ἄρχοντας, τοὺς νομοθέτας, δηλ. δικαστὰς καὶ ἐκτελεστὰς τῶν νόμων, δι' ὧν ἐξασφαλίζεται κατὰ τῶν κακῶν ἀνθρώπων ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία ἡμῶν καὶ προάγονται τὰ κοινὰ πάντων ὕλικά καὶ ἠθικὰ συμφέροντα. Ἰδίως ὀφείλεται τιμὴ εἰς τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα. «Τὸν βασιλέα τιμᾶτε» παραγγέλλει καὶ ἡ Γραφή (Α' Πέτρ. β', 17). Καὶ ἀλλαχοῦ ἐντελλόμεθα νὰ τελῶμεν τοὺς νομίμους φόρους προθύμως. «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι» (Ματθ. κβ', 21). Ἄλλως ἀπειθοῦντες εἰς τοὺς πολιτικούς ἄρχοντας καὶ μὴ ὑπείκοντες εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος, ἀμαρτάνομεν καὶ φέρομεν τὴν καταστροφὴν εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν.

§ 64.

Τίς εἶναι ἡ ἐκτὴ ἐντολή;

Οὐ φονεύσεις.

Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύει νὰ ἀφαιρῶμεν τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον. Ἡ ζωὴ εἶναι τὸ πολυτιμότεον κτῆμα παντὸς ἀνθρώπου· διὰ τοῦτο ὀφείλομεν πρὸ πάντων αὐτὴν νὰ σεβώμεθα. Ὁ φονεύων ἄνθρωπον καταστρέφει πλᾶσμα καὶ εἰκόνα Θεοῦ καὶ ἀσεβεῖ προφανῶς πρὸς τὸν Θεόν τὸν δόντα αὐτῷ τὴν ζωὴν. Ἡ αὕτη ἀσέβεια δεικνύεται καὶ ἐὰν ἠθέλομεν τολμήσει καὶ ἡμῶν αὐτῶν τὴν ζωὴν νὰ ἀφαιρέσωμεν, διότι καὶ ἡ αὐτοκτορία εἶναι ἐξέγερσις κατὰ τῶν βουλῶν τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐ-

δωρήσατο ἡμῖν τὴν ζωὴν, καὶ ἀχαριστία πρὸς αὐτόν. Πρέπει λοιπὸν νὰ τεθώμεθα τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἀποφεύγωμεν πᾶν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ θέσῃ αὐτὴν εἰς κίνδυνον. Ἐπίσης δὲ δεόν νὰ προφυλάττωμεν καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν καὶ μηδέποτε νὰ τολμήσωμεν νὰ ἐγείρωμεν φονικὴν χεῖρα καθ' ἡμῶν αὐτῶν. Ἐὰν ἐν ἀμύνη εὐρισκόμενός τις καὶ ὑπερασπιζόμενος ἑαυτὸν κατὰ τῆς προσβολῆς ἄλλου κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἤθελε φονεύσει αὐτόν, ἐλαττοῦται ἡ εὐθύνῃ ἢ ἐκ τοῦ φόνου· διότι δὲν εἶχεν αὐτὸς τὴν πρόθεσιν νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν τοῦ ἄλλου, ἀλλ' ἤθελε μόνον νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν προσβαλλόμενον παρὰ τοῦ ἄλλου· ἀλλὰ καὶ ἐν ἀμύνη ὦν τις δεόν νὰ ἀποφεύγῃ ὅσον τὸ δυνατόν φόνον ἀνθρώπου. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν τῷ δικαίῳ ὑπὲρ πατρίδος πολέμῳ· καὶ ἐνταῦθα εὐρίσκεται τὸ ἔθνος ὅλον ἐν ἀμύνῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσβαλλομένου ἢ ἀδικουμένου παρ' ἄλλου· διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἡ ἄμυνα ἐλαττοῖ τὴν εὐθύνην τὴν ἐκ τῶν φόνων. Ἡ ἠθικὴ ὁμως τελειότης ἀπαιτεῖ νὰ ἐκλίπωσιν οἱ πόλεμοι ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, διότι ὁ πόλεμος πάντοτε εἶναι κακόν τι, ἂν καὶ ἀναγκαῖον. Ἡ πολιτεία, ὅπως ἀσφαλίσῃ τὴν ζωὴν τῶν πολιτῶν, τὴν ὑπὸ κακούργων ἀδιορθῶτων καὶ προφανῶς ἐπικινδύνων ἀπειλουμένην, δικαιούται νὰ ἐπιβάλλῃ θανατικὴν ποινὴν εἰς αὐτούς. Ἡ Γραφὴ ἀναγνωρίζει τοιαύτην ἐξουσίαν τῇ πολιτείᾳ (Ῥωμ. ιζ', 6) Πρέπει ὁμως πᾶς φιλόανθρωπος νὰ εὐχεται, ἵνα ἡ κοινωνία ἠθικῶς τελειοποιηθῇ τόσον, ὥστε νὰ μὴ ἦναι πλέον ἀναγκαῖα ἡ θανατικὴ ποινὴ, ἀλλὰ ἐπὶ τέλους νὰ καταργηθῇ. *Ἐν τισι περιστάσεσιν ὑποχρεούμεθα νὰ ἀφειδῶμεν τῆς ζωῆς ἡμῶν, οἷον προκειμένου κινδύνου τῆς τιμῆς ἢ ἠθικῆς ἡμῶν, κινδυνεύουσας τῆς πατρίδος ἢ διατρεχούσας κίνδυνον τῆς τιμῆς ἢ ζωῆς τῶν ἄλλων. Δὲρ ἀπαγορεύει δὲ ἡ ἐντολὴ μόνον τὸν βίαιον θάνατον, ἀλλὰ καὶ τὸν κατὰ μικρὸν δυνάμενον νὰ συμβῇ, ὅταν πρὸχ. ἀμελῶμεν τὴν ὑγείαν ἡμῶν ἢ ἄλλου, ἐνῶ εἶναι ἡμῖν ἐμπεπιστευμένη ἡ περὶ αὐτοῦ φροντίς, ἢ ὅταν θλίβωμεν αὐτόν ἢ ἄλλως κακῶμεν, ὥστε ἐπὶ τέλους νὰ ἐπέλθῃ ὁ θάνατος. Οὐ μόνον δὲ ὁ σωματικὸς φόνος ἀπαγορεύεται ὑπὸ τῆς ἐντολῆς, ἀλλὰ καὶ ὁ ψυχικός· φονεύομεν δὲ τὴν ψυχὴν τινος, ἐὰν διαφθερίωμεν αὐτόν καὶ ἀποπλανῶμεν αὐτόν ἀπὸ τοῦ ὀρθοῦ καὶ δικαίου εἰς τὴν κακίαν. Ὁ φόνος οὗτος εἶναι μεγαλειότερος τοῦ σωματικοῦ, ὅσον ἡ λογικὴ ψυχὴ πολυτιμότερα τοῦ ὕλικου σώματος· καὶ διὰ τοῦτο ὁ Κύριος παραγγέλλει νὰ μὴ φοβώμεθα τοὺς ἀποκτείνοντας τὸ σῶμα, μὴ δυνάμενους δὲ νὰ ἀπολέσωσι καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν (Ματθ. ι, 24). Τελευταῖον παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ χριστιανὸς δὲν πρέπει νὰ ἀρκῆται εἰς τοῦτο μόνον, νὰ μὴ φονεύῃ, ἀλλὰ πρέπει ἐν*

γίνει νὰ ἀποφεύγῃ καὶ πᾶσαν βλάβην κατὰ τοῦ σώματος τοῦ ἄλλου, πᾶσαν κῆκωσιν καθόλου, καὶ πρὸς τούτοις νὰ μὴ δεικνύῃ μηδεμίαν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν, ἀλλὰ νὰ προσφέρῃται αὐτῷ φιλαδέλφως. «Ἡκούσατε, λέγει ὁ Κύριος, ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις· Οὐ φονεύσεις. . . . Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, πᾶς ὁ ὀργιζόμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ εἰκὼ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει» (Ματθ. 5, 22).

§ 65.

Τίς εἶναι ἡ ἐβδόμη ἐντολή;

Οὐ μοιχεύσεις.

Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύει πᾶσαν παράβασιν τῆς συζυγικῆς πίστεως. Εἶδομεν ἀλλαχοῦ (§ 51) ὅτι ὁ γάμος καὶ ἡ οἰκογένεια στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως τῶν συζύγων. Πᾶσα λοιπὸν προσβολὴ τῆς πίστεως ταύτης ματαιοῖ τὸν σκοπὸν τοῦ γάμου καὶ καταστρέφει τὴν οἰκογένειαν ἐναντίον τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ. Διότι ὁ γάμος εἶναι θέλημα τοῦ Θεοῦ (Γέν. 2, 24, 25). Ἐν γένει δὲ ἡ ἐντολὴ ἀπαγορεύει εἰς τε ἐγγάμους καὶ ἀγάμους πᾶν εἶδος αἰσχροτήτος, ἀσωτείας καὶ φιληδονίας, ἐπιβάλλουσα ἐγκράτειαν καὶ σωφροσύνην καὶ σεμνότητα καὶ ἐν διαλογισμοῖς καὶ ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις. Ἡ ἀκολασία καὶ ἀσωτεία φθείρει τὸν ἄνθρωπον, καὶ καταστρέφουσα κατὰ μικρὸν πολλάκις καὶ τὴν ὑγίαν καὶ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ὁδηγεῖ αὐτὸν εἰς τὸν τέλειον ὀλεθρὸν ἢ ἐγκράτεια, τούναντίον, καὶ ἡ σωφροσύνη φέρει μεθ' ἑαυτῆς τὴν ὑγίαν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν προκοπὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐν πᾶσι. Τοῦτο δὲ οὐ μόνον ὡς πρὸς τὰ ἄτομα ἰσχύει, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς ὁλόκληρα ἔθνη. Διότι εἰς ὅσα ἔθνη ἐπεκράτει καὶ ἐφ' ὅσον ἐπεκράτει σωφροσύνη καὶ χρηστοφθία, ἤκμαζον καὶ ἐμεγαλύνοντο πάντοτε δὲ μετὰ τῆς ἀσωτείας καὶ τῆς διαφθορᾶς, πρὸ πάντων μετὰ τῆς ἐκλύσεως τῶν ἱερῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν, ἐπῆλθε καὶ ἡ παρακμὴ καὶ κατὰπτωσις αὐτῶν. Τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ῥώμην. Τὴν ἀρχὴν ταύτην πρέπει νὰ ἐγχαράξῃ βαθύως ἡ νεότης ἐν τῇ καρδίᾳ της, ὅτι δηλ. ἡ μὲν σωφροσύνη καὶ ἐγκράτεια σώζει, ἡ δὲ ἀκολασία καὶ διαφθορά φθείρει.

§ 66.

Τίς εἶναι ἡ ὁγδόη ἐντολή;

Οὐ κλέψεις.

Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύει νὰ ἀφαιρῶμεν τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου· διότι τοῦτο θὰ ἦτο ἔλλειψις πάσης δικαιοσύνης καὶ φιλαδελφίας πρὸς αὐτόν. Περιουσία ἢ ιδιοκτησία λέγεται πᾶν ὅ,τι ἔχει τις νομίμως περιελθὼν αὐτῷ ἢ ἐκ κληρονομίας ἢ ἐκ δωρεᾶς ἢ ἐξ ἐργασίας ἢ ἄλλως πως. Πᾶς ἄνθρωπος ἔχων ἀνάγκην τροφῆς, ἐνδυμασίας, κατοικίας καὶ πολλῶν ἄλλων πρὸς συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν ἑαυτοῦ, ὀφείλει νὰ ἐργάζεται πρὸς ἀπόκτησιν τούτων, ἵνα μὴ ἐπιβαρύνῃ τοὺς ἄλλους. Ἀλλ' ἡ ἐργασία ἵνα ᾖ ἠθικῶς ἐπιτετραμμένη, πρέπει νὰ μὴ ἐξευτελιζῇ τὸν ἄνθρωπον, νὰ μὴ ἀντίκηται εἰς τὴν ἠθικὴν, νὰ μὴ μετέρχηται τις αὐτὴν ἀνηθικῶς καὶ νὰ μὴ ἐξαντλῇ τὰς δυνάμεις ἡμῶν. Οὐ μόνον δὲ δὲν πρέπει νὰ ἀφαιρῶμεν τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ βλάπτωμεν αὐτήν. Κλέπτῃς εἶναι α') ὁ διὰ τῆς βίας ἢ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἄλλου ἀφαιρῶν τούτου τὴν ιδιοκτησίαν, β') ὁ μεταχειριζόμενος τὴν ἀπάτην πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὁ χρώμενος πδχ. μέτροις καὶ σταθμοῖς ψευδέσι, γ') πᾶς ἐν γένει αἰσχροκερδῆς, ὡς ὁ τοκογλύφος καὶ δ') ὁ μὴ ἀποτιῶν τὰ ὀφειλόμενα χρέη. Εἰς τὴν κλοπὴν ἄγουσιν ἡ ἀργία, ἡ ἀσωτεία καὶ ἡ πλεονεξία, ἀπ' αὐτῆς δὲ σώζουσιν ἡ φιλεργία, ἡ ὀλιγάρκεια καὶ ἡ ἀφιλοκέρδεια. Οὐ μόνον δὲ ὡς πρὸς τὴν ιδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν ιδιοκτησίαν ἰσχύουσιν οἱ ἠθικοὶ κανόνες. Οὕτως ἀδικεῖ ἑαυτὸν καὶ τὸν οἶκόν του πᾶς ὁ ἢ φιλάργυρος δεικνύμενος ἢ ἀσωτεύων τὸν πλοῦτον αὐτοῦ. Ἡ ἐντολὴ, ἀπαγορεύουσα τὴν κλοπὴν καὶ τὴν ζημίαν τῆς ιδιοκτησίας τοῦ πλησίον, σιωπηλῶς ἐπιβάλλει τὴν φιλανθρωπίαν καὶ εὐποιίαν πρὸς πάντας. Τέλειος χριστιανὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις οὐ μόνον δὲν βλάπτει τὸν ἄλλον, ἀλλὰ καὶ εὐεργετῇ αὐτόν. Ὡς πρὸς τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους εὐεργεσίαν καλὸν νὰ τηρῶνται οἱ ἐξῆς κανόνες. Πρῶτον· ἡ εὐεργεσία δὲν πρέπει νὰ γίνηται πρὸς ἀναξίους· δεῦτερον· πρέπει ἐν πρώτοις νὰ μὴ ζημιῶμεν μηδένα, καὶ ἔπειτα νὰ θέλωμεν νὰ εὐεργετῶμεν ἄλλους (πρῶτον νὰ πληρώσωμεν λ. χ. τὰ χρέη ἡμῶν καὶ ἔπειτα νὰ θέλωμεν νὰ ποιῶμεν γενναίως φιλανθρωπικὰς δωρεάς)· τρίτον· ὀφείλομεν νὰ εὐεργετῶμεν πρῶτον τοὺς γονεῖς καὶ οἰκείους, ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς λοιπούς· καὶ τέταρτον ἡ ἐλεημοσύνη ἡμῶν δέον νὰ μὴ γίνηται πρὸς ἐπίδειξιν.

§ 67.

Τίς εἶναι ἡ ἐντολή;

Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῇ.

Ἡ ἐντολή αὕτη ἀπαγορεύει τὴν προσβολὴν κατὰ τῆς ὑπολήψεως καὶ τοῦ καλοῦ ὀνόματος τοῦ πλησίον. Τὸ καλὸν ὄνομα εἶναι πολύτιμον κτῆμα, πολυτιμότερον κατὰ τὰς Παροιμίας πλούτου πολλοῦ (Παροιμ. κβ', 1). Καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἀνευ αὐτοῦ δὲν ἔχει ἀξίαν. Ἄνευ δὲ τῆς ὑπολήψεως ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δύναται. Οὐδέποτε λοιπὸν εἴτε ἐν τῷ δικαστηρίῳ εἴτε ἐν τῷ καθημερινῷ βίῳ πρέπει νὰ δίδωμεν ψευδῇ κατὰ τοῦ πλησίον μαρτυρίαν. Ἐν γένει δὲ *ὀφείλομεν* τρία τινα νὰ πράττωμεν 1) *Νὰ μὴ λέγωμεν ποτὲ ψεῦδος*. Διότι τὸ ψεῦδος ὑποδηλοῖ πάντοτε δολιότητα πρὸς τὸν πλησίον· καθόσον ὅταν δὲν σκοπῶμέν τι κακὸν κατὰ τοῦ ἄλλου, πρὸς τί τότε νὰ ἀποκρύπτωμεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν; 2) *Νὰ μὴ κατηγορῶμεν* τὸν πλησίον φανερώς ἢ κρυφίως, δι' ὑπονοίων ἢ ὑπερβολῶν ἢ διὰ διαδόσεων κατ' αὐτοῦ. Καὶ αἱ κατηγορίαι δεικνύουσι κακίαν. 3) *Νὰ μὴ κρίνωμεν αὐστηρῶς* τοὺς ἄλλους, ἀναμιμνησκόμενοι, ὅτι καὶ ἡμεῖς ὡς ἄνθρωποι δυνάμεθα νὰ περιπέσωμεν εἰς τὸ αὐτὸ παράπτωμα (Ματθ. ζ', 1). Ἄς κρίνωμεν δὲ μᾶλλον ἡμᾶς αὐτοὺς αὐστηρῶς. Καὶ τὸ αὐστηρῶς κρίνειν τοὺς ἄλλους ἐλέγχει δυσμενῇ διάθεσιν πρὸς αὐτούς. Ὑπὸ τῆς ἐντολῆς *ἐπιτασσόμεθα* κατὰ ταῦτα νὰ λέγωμεν πάντοτε τὴν ἀλήθειαν, νὰ ἐπαινώμεν τοὺς ἄλλους προθύμως διὰ τὰς καλὰς αὐτῶν πράξεις καὶ νὰ κρίνωμεν ἐπιεικῶς αὐτούς.

§ 68.

Τίς εἶναι ἡ δεκάτη ἐντολή;

Οὐκ ἐπιθυμήσεις ὄσα τῷ πλησίον σου ἐστί.

Ἡ ἐντολή ἀπαγορεύει νὰ ἐπιθυμῶμεν νὰ ἀφαιρέσωμεν παρὰ τῶν ἄλλων τὰ αὐτοῖς ἀνήκοντα πράγματα. Ἡ ἐντολή αὕτη εἶναι συμπλήρωσις τῆς ὀγδόης· ἐκείνη ἀπαγορεύει τὸ κλέπτειν τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου, αὕτη καὶ αὐτὴν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀφαιρέσεως παντός ἐν γέ-

νει πράγματος τῷ πλησίον ἀνήκοντος. Ὁ θεὸς νομοθέτης ἠθέλησε νὰ ἐκριζώσῃ τὸ κακὸν τῆς κλοπῆς ἀπ' αὐτῆς τῆς ρίζης του. Καθ' ὅλου δὲ ἐπιτάσσει ἡ ἐντολὴ 1ον νὰ πολεμῶμεν πᾶσαν κακὴν ἐπιθυμίαν ἐν ἡμῖν. Πρέπει νὰ καθαρίσωμεν πρῶτον τὴν πηγὴν, ἐξ ἧς ἀπορρέουσιν αἱ πράξεις ἡμῶν, δηλ. τὴν καρδίαν, ἵνα πᾶσαι αἱ πράξεις ἡμῶν ᾖναι ἀγαθαί. Ἀπὸ τῆς πονηρᾶς καρδίας τῆς πλήρους κακῶν ἐπιθυμιῶν ἐξέρχονται κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πάντα τὰ κακά, «διαλογισμοὶ πονηροὶ, φόνοι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι» (Ματθ. 15, 19). Τὴν καρδίαν πρέπει νὰ διατηρῶμεν ἀγνὴν καὶ καθαρὰν. Τοιαύτη δ' εἶναι, ὅταν εὐγενεῖς πόθοι κατέχωσιν αὐτήν, ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν, ἀγάπη πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀγάπη ἐν γένει πρὸς πᾶν εὐγενές, ὅσιν καὶ καλόν. 2ον) Πρέπει πάσας τὰς ἐπιθυμίας νὰ περιστέλλωμεν καὶ ῥυθμίζωμεν, ὥστε νὰ μὴ ἐπικρατῶσι καὶ δεσπόζωσιν αὐταί, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ κτήνη, ἀλλὰ τὸ λογικὸν καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν. Διότι τὸ πνεῦμα πρέπει νὰ ἐπικρατῇ τῆς σαρκὸς (Ματθ. κς', 41), οὐχὶ δὲ ἡ σὰρξ τοῦ πνεύματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ

ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

§ 1. Τί είναι χριστιανική Κατήχησις; § 2. Τί είναι θρησκεία ἐν γένει; § 3. Πόσα είναι τὰ εἶδη τῆς θρησκείας; § 4. Τί είναι ἀποκάλυψις; § 5. Τί είναι ἁγία Γραφή; § 6. Τίνα είναι τὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης; § 7. Τίνα είναι τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης; § 8. Ποῦ περιέχεται ἐν περιλήψει ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία; § 9. Εἰς πόσα μέρη διαιροῦμεν τὴν Κατήχησιν;

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΔΟΓΜΑΤΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ Θεοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου.

§ 10. Τίνας ἀποδείξεις ἔχομεν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ; § 11. Πῶς δεικνύεται ὅτι ὁ Θεὸς εἶς; § 12. Τίς ἡ ἐννοία τοῦ Θεοῦ; § 13. Ἀνάπτυσον τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ ὡς τελείου πνεύματος ἢ τίνες εἶναι αἱ γενικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ; § 14. Τίνες εἶναι αἱ ιδιότητες τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ; § 15. Τίνες εἶναι αἱ ιδιότητες τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ; § 16. Τίς ἡ περὶ ἁγίας Τριάδος διδασκαλία τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας; § 17. Τί διδάσκει ἡ Γραφή περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου; § 18. Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμιν τὴν παρὰ Θεοῦ συντήρησιν τοῦ κόσμου καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ ἢ τὴν θεῖαν πρόνοιαν; § 19. Τί διδάσκει ἡ Γραφή περὶ τῆς πλάσεως, ἀξίας καὶ φύσεως τοῦ ἀνθρώπου; § 20. Τίς εἶναι ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου; § 21. Ἐν ποίᾳ καταστάσει ἐπλάσθη ἐν ἀρχῇ ὁ ἄνθρωπος; § 22. Ἐμείναν ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἀθωότητος οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι; § 23. Τίς εἶναι

ἡ φύσις τῆς ἁμαρτίας; § 24. Τίνα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἁμαρτίας; § 25. Ὑπῆρξε γενικὴ ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τίς ἐμελλε νὰ σώσῃ τοῦτον ἀπ' αὐτῆς;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀπολυτρώσεως.

§ 26. Πότε ἐπεφάνη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὸν κόσμον; § 27. Πῶς προπαρασκευάσθη ἡ ὁδὸς εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν; § 28. Τί διδάσκει ἡ Γραφή καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; § 29. Τί εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; α) Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. § 30. Τίνες εἶναι αἱ θεμελιωδέστεραι ιδέαι τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; § 31. Τίς εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ ὅρους ὁμιλία; § 32. Τίνες εἶναι αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου; β) Ὁ βίος τοῦ Κυρίου. § 33. Ὅποιός τις ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ Κυρίου; γ) Ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου. § 34. Τίς ἡ σημασία τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀναγεννήσεως.

§ 35. Τί εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα; § 36. Τί ἐνεργεῖ ἐν ἡμῖν ἡ μετάδοσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἢ τί εἶναι ἀναγέννησις καὶ δικαίωσις ἢ σωτηρία; § 37. Πῶς ἄρχεται ἡ ἀναγέννησις καὶ δικαίωσις ἢ τί εἶναι μετάνοια καὶ πίστις; § 38. Πῶς συμπληροῦται ἡ τελειοποιεῖται ἡ δικαίωσις καὶ ἀναγέννησις ἢ τί εἶναι ἁγιασμός;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ Ἐκκλησίας.

§ 39. Τί εἶναι ἐκκλησία; § 40. Πῶς ιδρύθη καὶ ἐξηπλώθη ἡ ἐκκλησία καὶ τίς ἡ ἀρχαία αὐτῆς ἀνάπτυξις; § 41. Τίνες εἶναι αἱ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπελθούσαι διαιρέσεις;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ τῶν μέσων τῆς σωτηρίας ἢ περὶ κηρύγματος, προσευχῆς καὶ μυστηρίων.

§ 42. Διὰ τίνων μέσων μεταδίδει ἡ ἐκκλησία τοῖς πιστοῖς τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἀναγέννησιν καὶ σωτηρίαν αὐτῶν; § 43. Τίς ἡ σημασία τοῦ κηρύγματος ἢ τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου; § 44. Τί εἶναι προσευχή; § 45. Τίς ἡ κυριακὴ προσευχή καὶ τίς ἡ ἔννοια αὐτῆς; § 46. Τί εἶναι τὰ μυστήρια καὶ πόσα; § 47. Τί διδάσκει ἡ Γραφή καὶ ἡ ἐκκλησία περὶ τοῦ βαπτίσματος; § 48. Τί εἶναι τὸ χρῖσμα; § 49. Τί εἶναι ἡ εὐχαριστία; § 50. Τί εἶναι ἡ μετάνοια; § 51. Τί εἶναι ὁ γάμος; § 52. Τί εἶναι τὸ εὐχέλαιον; § 53. Τί εἶναι ἡ ἱερωσύνη;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ΄.

Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

§ 54. Τί διδάσκει ἡ Γραφή καὶ τὸ σύμβολον περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς καὶ κρίσεως; § 55. Τίνας ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς προσάγουσι; § 56. Τίνα εἰκόνα δίδει ὁ Κύριος περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως;

ΜΕΡΟΣ Β΄.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Ὁ δεκάλογος.

§ 57. Ποῦ περιέχεται ἐν περιλήψει ἡ χριστιανικὴ ἠθική; § 58. Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη εἶναι ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ πόθεν δηλοῦται ἡ εἰς αὐτὸν ὑποχρέωσις τοῦ ἀνθρώπου; § 59. Τίς εἶναι ἡ πρώτη ἐντολὴ καὶ τίς ἡ ἔννοια αὐτῆς; § 60. Τίς ἡ δευτέρα ἐντολή; § 61. Τίς ἡ τρίτη ἐντολή; § 62. Τίς ἡ τετάρτη ἐντολή; § 63. Τίς ἡ πέμπτη ἐντολή; § 64. Τίς εἶναι ἡ ἕκτη ἐντολή; § 65. Τίς εἶναι ἡ ἐβδόμη ἐντολή; § 66. Τίς εἶναι ἡ ὀγδόη ἐντολή; § 67. Τίς εἶναι ἡ ἐνάτη ἐντολή; § 68. Τίς εἶναι ἡ δεκάτη ἐντολή;

ΣΥΝΟΨΙΣ
ΤΗΣ
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣΑ ΜΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΣΤΙ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓ. ΟΥΗΒΕΡΟΥ Δ. Φ.

Καθηγητοῦ κτλ. ἐν 'Ειδελβέργῃ.

ΜΕΤΑΓΛΩΤΤΙΣΘΕΙΣΑ ΔΕ

ΥΠΟ

Α. Ι. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

Ἐγκρίσει τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς
Δημοσίας Ἐκπαίδευσως Ὑπουργείου.

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΔΑΠΑΝῇ

Κ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΚΟΣΜΟΥ.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΙΒ'. ΒΕΛΤΙΩΜΕΝΗ.

«Τάχος ἐπὶ πᾶσι μέγιστον . . .
»Λέγω δὲ εἰ παραθείς μὲν τὰ μικρὰ
»καὶ ἤττον ἀναγκαῖα, λέγεις δ' ἰκα-
»νῶς τὰ μεγάλα· μᾶλλον δὲ καὶ πα-
»ραλειπτέον πολλὰ».

Λουκιανοῦ Π. Δ. Ι. Σ. 36.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ «Η ΠΡΟΟΔΟΣ»

1884

294

1994年12月12日

Q10

LEUPT. DYREBOY A. D.

Re: 32190713702, ATSM

HEADLINE ATTACHE

7038471-7038486

12 EIGHTH ST. N. W. WASHINGTON, D. C. 20540

DATE: 11/10/2017

23 4. 1. 1944, V13

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

428

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Α. ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ.

§. 1. Ἀποῦ ὁ Θεὸς ἐποίησεν ἐν ἀρχῇ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ τὸν μὲν οὐρανὸν ἐκόσμησε μὲ τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, τὴν δὲ γῆν περιέβαλε μὲ τὰ φυτὰ καὶ ἐζωογόνησε μὲ τὰ ζῶα, ἐπλασε κατ' εἰκόνα ἐκ τοῦ τὸν ἄνθρωπον, τὸ ἄνθος τῆς δημιουργίας, καὶ δωρήσας αὐτῷ τὸ λογικὸν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ διαλέγεσθαι, προώρισεν αὐτὸν κυριάρχην τῆς γῆς. Χωρὶς ἁμαρτίας ἐξῆλθε τὸ πρῶτον ζεῦγος τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Πλάστου, καὶ ἐζῆσεν ἐν ἀθωότητι καὶ παιδικῇ ἀπλότητι εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ κατοικίαν, τὸν *Παράδεισον*, μέχρις οὗ ἀπατηθὲν ὑπὸ τοῦ πανούργου ὄφως, ἐγεύθη τὸν ἀπαγορευθέντα καρπὸν τῆς γνώσεως, καὶ διὰ τῆς παραβάσεως ταύτης τῆς θείας ἐντολῆς ἀπώλεσε διὰ παντὸς τὴν ἀθωότητα καὶ τὴν εὐτυχίαν τοῦ Παραδείσου.— Ἐκτοτε ὤφειλον αὐτοὶ καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν νὰ πορίζωνται μὲ κόπον καὶ ἐργασίαν τὰ πρὸς τὸ ζῆν, καὶ νὰ τρώγωσιν ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου αὐτῶν τὸν ἄρτον. Ἠγέρθησαν δὲ τὰ πάθη καὶ αἱ κακαὶ ἐπιθυμίαι, καὶ ἐτάραξαν τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσιν· αἱ σφοδραὶ ὁρμαὶ ἀγρίας καὶ ἀχαλινώτου φύσεως παρεπλάνων ἀδιαλείπτως τὰ νέα γένη πρὸς τὴν ἁμαρτίαν καὶ κακίαν, μέχρις οὗ κατακλυσμός μέγας ἐξηφάνισεν ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς ὅλον τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, ἐκτὸς τοῦ Νῶε καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ.— Ἐντοσοῦτω οἱ ἀπόγονοι τοῦ Νῶε ἐπολλαπλασιάσθησαν μετ' ὀλίγον τόσον πολὺ, ὥστε οἱ τρεῖς αὐτοῦ υἱοὶ *Σὴμ*, *Χάμ* καὶ *Ἰάφεθ* ὤφειλον νὰ μετοικίσωσι μακρὰν τὰ νέα γένη, διότι ἡ πατρίς δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐπαρκέσῃ. Τότε λοιπὸν διενεοθήσαν νὰ οἰκοδομήσωσι τὸν *Πύργον* τῆς *Βαβυλῶνος*, τοῦ ὁποῦ τοῦ ἡ κορυφὴ ἤθελε φθάσει μέχρι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὅστις ἐμελλε νὰ χρησιμεύῃ ὡς παντοτεινὸν σημεῖον ἀναγνωρίσεως. Τὴν προπετὴ ὁμῶς ἐπιχείρησιν ταύτην ἐματαιώσεν ὁ Κύριος ταραξάς τὴν ὁμιλίαν αὐτῶν, καὶ ἐπήνεγκεν οὕτω συγχέας τὰς γλώσσας, τὴν διαφορὰν τῶν ἔθνων. Ἀνεχώρησαν δὲ πρὸς

ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος, κατέκρησαν τὰς χώρας τῶν τριῶν ἀρχαιοτάτων μερῶν τῆς γῆς, Ἀσίας, Ἀφρικῆς καὶ Εὐρώπης, καὶ ἐμόρφωσαν, κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν γλωσσῶν, τοὺς διαφόρους λαοὺς καὶ τὰ διάφορα ἔθνη. — Ἐπειτα δ' ἀνεφάνησαν εἰς τὸ «χρῶμα τοῦ δέρματος» καὶ τὸ «σχῆμα τῆς κεφαλῆς» διαφοραὶ τινες ἀξιοσημείωτοι, διὰ τὰς ὁποίας διήρσαν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τρεῖς φυλάς· τὴν λευκὴν (*Καυκασίαν*), τὴν πυρρὰν (*Μογγολικὴν*) καὶ τὴν μαύρην (*Αἰθιοπικὴν*), καὶ εἰς δύο παρὰ φύδας, τὴν φαίαν (*Μαλακίαν*) καὶ τὴν χαλκόχρουσιν (*Αμερικανικὴν*), αἵτινες ὅμως πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ποικιλίαι μόνον ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ εἶδους· διότι, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος ὅλον ὁμοῦ ἀποτελεῖ ἓν μόνον εἶδος, εἶναι βεβαίωτα ἀποδεδειγμένον.

2. ΔΙΑΙΤΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΤΑΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ.

§. 2. Κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν κατοικιῶν ἐξελέξαντο οἱ ἄνθρωποι διαφόρους διαίτας καὶ ἀσχολίας. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι τῶν χερσῶν καὶ ἐρήμων πεδίων, ἐπειδὴ μόνον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εὕρισκον χλοαζούσας νομάς, ἐτράπησαν πρὸς τὸν ποιμενικὸν βίον, καὶ περιεφέροντο ὡς μεταναστεύοντα φύλα, μὲ τὰς σκηνὰς καὶ τὰ ποίμνια αὐτῶν, ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Ὀνομάζονται δὲ νομάδες, καὶ ἡ κυρία αὐτῶν ἀσχολία εἶναι ἡ κτηνοτροφία. Διότι ἡ ἀνάγκη ἐδίδαξεν ἐνωρὶς τοὺς ἀνθρώπους νὰ πορίζωνται, ἡμερόνοντες τὰ ζῶα, καλλιτέραν τροφὴν καὶ ἐνδυμασίαν, καὶ νὰ μεταχειρίζωνται αὐτὰ ὡς ὠφελίμους βοηθοὺς ἐν τῇ ἐργασίᾳ. Οἱ δὲ κάτοικοι παραλίῶν εὐθέτων ἐδειξαν μετ' ὀλίγον, διὰ τῆς προχωρούσης ἀναπτύξεως καὶ τοῦ πληθυσμοῦ, τὰ πλεονεκτήματα τῆς θέσεως αὐτῶν. Ἐπειδὴ ἤσκησαν ναυτιλίαν καὶ ἐμπόριον, καὶ ἀπέκτησαν εὐπορίαν καὶ πλοῦτον, ἐξ ὧν ἠσθάνθησαν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ οἰκοδομήσωσιν οἴκους καὶ νὰ κτίσωσι πόλεις· ἐνῷ οἱ κάτοικοι τῶν ἀξένων αἰγιαλῶν ἔσωζον τὴν ἄχαριν αὐτῶν ζωὴν ἀλιεῖντες. Οἱ δὲ ζῶντες εἰς τὰς πεδιάδας ἐπεδόθησαν εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὰς τέχνας τῆς εἰρήνης· ἐνῷ οἱ τραχεῖς μὲν, ἀλλ' ἰσχυροὶ κάτοικοι τῶν ὄρεων, ἐτράπησαν πρὸς τὸ κυνήγιον, καὶ ὠθούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀκαθέκτου πόνου τῆς ἐλευθερίας, εὕρισκον ἡδονὴν εἰς ἀγῶνας καὶ πολέμους. — Πλεῖστον δὲ συνετέλεσε πρὸς μόρφωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὸ ἐμπόριον, καὶ ἡ δι' αὐτοῦ εἰσαχθεῖσα ἐπιμέλεια τῶν ἐθνῶν. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι εὐφρόνων πεδιάδων καὶ εὐθέτων ποταμίων ὀχθῶν ἡσκούν μεστέριον ἐμπόριον, οἱ δὲ κάτοικοι τῶν παραλίῶν τὰνάπα-

λιν, τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον. Τὸ δὲ μάλιστα ἐκτεταμένον εἶδος τῆς μεσογαίας ἐμπορίας εἶναι ἡ ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ ἐγγώριος ἐμπορία τῶν *Karabariar* (§. 5). Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἀντήλλασσον ἐμπορεύματα πρὸς ἐμπορεύματα (ἐμπόριον ἀλλαγῆς)· βραδύτερον δὲ μόνον διενεόθησαν νὰ δώσωσιν εἰς τὰ πολύτιμα μέταλλα ὠρισμένην τιμὴν, καὶ νὰ κόψωσι νόμισμα πρὸς τεχνικώτεραν καὶ εὐκολωτέραν συναλλαγὴν. Οἱ δὲ κάτοικοι τῶν πόλεων ἡσυχολήθησαν περὶ ἐπιτηδεύματα καὶ ἐφευρέσεις, καὶ ἐκαλλιέργησαν τέχνας καὶ ἐπιστήμας, πρὸς πλουτισμὸν μὲν καὶ κόσμησιν τῆς ζωῆς, μόρφωσιν δὲ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

3. ΣΧΗΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΩΝ.

Blois (castles.)

§. 3. Κατὰ μικρὸν δ' ἐχωρίσθησαν οἱ λαοὶ εἰς πολιτισμένους καὶ ἀπολίτιστους· καθ' ὅσον εὐφυῆ καὶ ἐπιμιξία πύθονουν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἡ ἀφύτα καὶ ἀποχωρισμὸς ἐμπόδιζον αὐτήν. Οἱ ἀπολίτιστοι λαοὶ εἶναι ἡ ἄγρια πλήθῃ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν ἡγεμόνος τινὸς, ὅστις ἔχει ἀπεριόριστον ἐξουσίαν ζωῆς καὶ θανάτου, ἡ μεταναστεύοντα γένη τομαδῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ἀρχηγοῦ τινος, ὅστις ὡς πατὴρ οἰκογενείας ἀσκεῖ τὰ δικαιώματα βασιλέως, δικαστοῦ καὶ ἀρχιερέως. Οὔτε δὲ τὰ γένη ταῦτα τῶν νομαδῶν μὲ τὰ πατριαρχικὰ αὐτῶν ἔθιμα, οὔτε τὰ ἄγρια φύλα, ἅτινα κατοικοῦσιν εἰς τὰς ἀγνώστους ἐρήμους τῆς Ἀφρικῆς (*Mauroi*), εἰς τὰ ὑψηλὰ τῆς Ἀσίας ὄρη καὶ τὰ ἔρημα πεδία καὶ εἰς τῆς Ἀμερικῆς τὰ δάση, εὐρίσκουσι χώραν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Αὕτη ἀσχολεῖται μόνον περὶ τοὺς πολιτισμένους λαοὺς, οἵτινες δι' ἡθῶν κοινῶν καὶ ὁμολογιῶν ἀμοιβαίων ἠνώθησαν εἰς εἰρηνικὴν ἐπιμιξίαν καὶ πολιτικὴν συγκοινωνίαν. — Κατὰ τὴν διαφορὰν δὲ τῶν κυβερνήσεων ἡ πολιτευμάτων διαιροῦνται τὰ κράτη εἰς μοναρχικὰ καὶ δημοκρατικά. Καὶ μοναρχία μὲν λέγεται τὸ κράτος, ὅταν εἰς καὶ μῦθος ἔχῃ τὴν ἀρχὴν καὶ κυβερνᾷ· ὁ μόνος δὲ οὗτος ἔχει, κατὰ τὴν ἐκτασιν τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ, ἄλλοτε μὲν τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος ἢ βασιλέως, ἄλλοτε δὲ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἀρχοντος ἢ ἡγεμόνος κτλ. Δημοκρατία δὲ ὀνομάζεται ἡ πολιτεία ἐκείνη, ἐνθα ἡ ἐξουσία εἶναι εἰς τὰς χεῖρας πολλῶν, καὶ καθίσταται δι' ἐκλογῆς. Τὸ δημοκρατικὸν πάλιν πολίτευμα εἶναι ἄλλοτε μὲν ἀριστοκρατικόν, ὅτε τινὰ μόνον ἐκ γεννήσεως ἢ πλούτου ἐπίσημα γένη προΐστανται τοῦ κοινοῦ, ἄλλοτε δὲ δημοκρατικόν (ἰδίως), ὅταν

τὸ ὅλον τοῦ λαοῦ θέτη νόμου· καὶ ἐκλέγη τοὺς ὑπευθύνους ἄρχοντας. Τὰ ἀρχαιότατα κράτη ἦσαν ἀπλᾶ καὶ ὁμοιόμορφα, καὶ εἰχον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν περιοριστικὴν τῆς ἐλευθερίας εἰς βίους διαίρεσιν. Διὰ ταύτης δ' ἐννοοῦμεν αὐστηρὸν χωρισμὸν τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ ἐπάγγελμα, ἕτινα μεταβαίνουσι κατὰ διαδοχὴν σταθερὰν ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱὸν καὶ ἐν οἷς οὔτε ἀνάμιξις, οὔτε μετάθεσις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἄλλον βίον συγχωρεῖται. Καὶ τὸν μὲν πρῶτον βίον ἀπετέλουν οἱ *ιερεῖς*, οἵτινες καὶ μόνοι κατεῖχον τὴν γνῶσιν τῶν θρησκευτικῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων, καθὼς καὶ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, καὶ κατέλειπον αὐτὴν κληρονομίαν εἰς τοὺς ἀπογόνους ἢ μαθητὰς αὐτῶν. Ὁ δεῦτερος δὲ βίος περιελάμβανε τοὺς *μαγίμους* (*εὐγενεῖς*), οἵτινες ἐπεμελοῦντο τῆς ἀσκήσεως τῶν ὅπλων καὶ τῆς ὑπερασπίσεως τῆς χώρας καὶ κατὰ μικρὸν ἔφθασαν εἰς τὰ πλεῖστα κράτη τοὺς *ιερεῖς* κατὰ τὴν εὐγένειαν, εἰς τινὰ δὲ μάλιστα καὶ τοὺς ὑπερέβησαν κατὰ τὴν δύναμιν καὶ ὑπόληψιν. Οἱ δύο οὗτοι βίοι διένειμαν μετὰ τοῦ βασιλέως τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἀπελάμβανον παντοειδῆ προνόμια. Οἱ δὲ γεωργοί, ἔμποροι καὶ χειρῶνακτες, ἀπετέλουν τὸν τρίτον βίον, μεριζόμενον πάλιν εἰς πολλὰς ὑποδιαίρεσεις. Πολλάκις δ' ἢ εἰς βίους διαίρεσις ἦτο ἀποτέλεσμα βιαίας κατακτήσεως· διὸ εἰς τὰ πλεῖστα τῶν τοιούτων κατὰ βίου χωρισμένων κρατῶν ὑπῆρχεν ὑποτεταγμένη τις κλάσις ἀνθρώπων, οἵτινες διῆγον ὡς ποιμένες βίον πλάνητα καὶ ἄτακτον, περιφρονούμενοι τὰ μέγιστα ὑπὸ τῶν κρατούντων. Χρονιώτατα δὲ καὶ καθαρώτατα διατηρήθη ἡ εἰς βίους διαίρεσις ἐν τῇ Ἰνδικῇ καὶ τῇ Αἰγύπτῳ.

4. ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΕΘΝΙΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΙ.

§. 4. Κατὰ τὸν διασκορπισμὸν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ἀπωλέσθη ἡ ἀπ' ἀρχῆς πίστις εἰς τὸν ἕνα μόνον ἀληθῆ Θεὸν (*μονοθεΐα*), καὶ οἱ λαοὶ ἐβυθίσθησαν εἰς τὴν *πολυθεΐαν*, λατρεύοντες ἀντὶ τοῦ Πλάστου τὰ ὁρατὰ αὐτοῦ κτίσματα, μάλιστα τὸν *ἥλιον* μὲ τοὺς *οὐρανίους ἀστέρας*, ἢ τιμῶντες τὴν ἐν τῇ φύσει ἐνεργοῦσαν δύναμιν ὡς θεῖον ὄν. Μόνον δὲ παρὰ τῷ Ἰουδαϊκῷ λαῷ διατηρήθη ἡ εἰς ἕνα Θεὸν πίστις ἐν τῷ πατρίῳ Θεῷ Ἰεχωβά. Τὰς δὲ θρησκείας πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ὅσον καὶ ἂν ἦσαν διάφοροι, περιλαμβάνουσιν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ *ἐθνισμοῦ*. Ἀντὶ νὰ ἀποβλέπωσιν εἰς τὸ ὑπέρτατον

ὄν, τὸν Πλάστην καὶ Συντηρητὴν τοῦ Παντός, νὰ τὸ ἐννοῶσιν ὡς *Πνεῦμα*, καὶ νὰ λατρεύωσιν αὐτὸ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, ἔδωκαν εἰς αὐτὸ οἱ παλαιοὶ λαοὶ μορφήν ἀνθρωπίνην, καὶ ἐξελάμβανον τὰς διαφορὰς αὐτοῦ δυνάμεις καὶ ιδιότητας ὡς χωριστὰς θεότητας, παριστάνοντες αὐτὰς κατὰ τρόπον ποικιλώτατον. Ἐποιοῦν δὲ θεοὺς ἐκ μετάλλου καὶ λίθου, ἐκ ξύλου καὶ πηλοῦ, ὠκοδόμουσαν εἰς αὐτοὺς *ταοὺς καὶ βωμοὺς*, καὶ προσέφερον *θυσίας* τοῦτο, μὲν ὅπως ἐξιλεώσωσι τὴν ὀργὴν αὐτῶν, τοῦτο δ' ὅπως ἐλκύσωσι τὴν εὐνοϊάν των. Αἱ *θυσίαι* δ' αὐταὶ ἦσαν διάφοροι κατὰ τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαῶν. Οἱ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι ὥρισαν εἰς τοὺς θεοὺς αὐτῶν εὐθύμους ἑορτάς, ἐν αἷς οἱ φίλοι συμποσιάζοντες ἡσθιον τοὺς προσφερθέντας καρποὺς καὶ τὰ θυσιασθέντα ζῶα ἀπὸ τῆς μικρᾶς δόσεως τῶν ἀπαρχῶν μέχρι τῆς μεγάλης θυσίας τῶν ἑκατὸν βοῶν (*ἐκατόμβη*), ἐνῷ ἄγριοι ἢ ἡμιπολίτιστοι λαοὶ ἔσφαζον ἐπὶ τῶν βωμῶν αὐτῶν ἀνθρώπους, ὅπως ἐξιλεώσωσι διὰ τοῦ αἵματος τὴν ὀργὴν τῆς δυσμενοῦς δυνάμεως (ὁποῖους ἐξελάμβανον τοὺς θεοὺς αὐτῶν), καὶ τὰ Φοινίκια καὶ Συριακὰ φύλα τὸ πολυτιμώτατον τῶν ἑαυτῶν κτημάτων, μάλιστα δὲ τὰ ἴδια τέκνα, ἔθετον ὡς ἐξιλεωτικὰς θυσίας εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ πεπυρωμένου εἰδώλου τοῦ *Μελῶχ*.— Καὶ ἂν κατ' ἀρχὰς τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ ἦτο τὸ αἰσθητὸν μόνον σημεῖον ἀκατανοήτου τινὸς ἰδέας ἢ ἀοράτου δυνάμεως, ἀπώλεσεν ὅμως κατὰ μικρὸν εἰς τὴν συνειδήσιν τῶν πλείστων λαῶν τὴν ὑψηλοτέραν σημασίαν, καὶ ἐλάτρευον αὐτὰ τὰ ἄψυχα εἰκονίσματα. Μόνον δὲ οἱ ἱερεῖς ἐγνώριζον τὴν ἐν τῷ βάθει κεκρυμμένην ἀλήθειαν, δὲν μετέδιδον ὅμως αὐτὴν εἰς τὸν λαόν, ἀλλὰ τὴν διετήρουν ἐν *μυστικῇ διδασκαλίᾳ*, καὶ τὴν ἐφύλαττον ὡς ἴδιον ἀγαθὸν τῆς τάξεως αὐτῶν. Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν ἐφεύρον καὶ πολλοὺς λόγους ποιητικοὺς, διηγήματα καὶ μύθους περὶ τῶν θεῶν, τοὺς ὁποῖους ἐλάτρευον, καὶ ἔθηκαν οὕτω τὰ θεμέλια τῆς *μυθολογίας*, ἢ διδασκαλίας, περὶ τῶν θεῶν ἐν ᾗ παρεστάθησαν αἱ πράξεις καὶ τύχαι τῶν διαφορῶν θεῶν, καὶ συνάμα αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ὅχι ἐν σφει καὶ εὐλήπτῳ γλώσσει ἀλλὰ κεκαλυμμένη ὑπ' αἰνιγμωτώδεις σημασίας, ἀλληγορικὰς διηγήσεις καὶ εἰκονικοὺς λόγους. Ὅσῳ δὲ δημιουργικώτερα εἶναι λαοῦ τινος ἡ φανταστικὴ δύναμις, καὶ προσέχει εἰς τὰ θεῖα, τόσον μάλλον καὶ ἡ μυθολογία αὐτοῦ εἶναι πλουσιωτέρα. Κατοπτρίζεται δὲ προσέτι εἰς τοὺς μύθους ὁ ἐσωτερικὸς βίος ἐκάστου λαοῦ· καὶ διὰ

τοῦτο ἐχρησίμευσαν ὡς πλουσία πηγή τῆς καλλιτεχνίας καὶ ποιήσεως. Ὡς δ' οἱ περὶ τῶν θεῶν λόγοι παρήγον εἰς τὸν λαὸν τὴν δεισιδαιμονίαν, οὕτω καὶ ἡ πανηγυρικὴ λατρεία μὲ τὰς μυστηριώδεις αὐτῆς τελετὰς καὶ τὰ συμβολικὰ ἔθιμα εἰς τὰ ἱερὰ μέρη τοῦ ναοῦ, διετῆρει τὸν λαὸν εἰς σέβας καὶ εὐλάβειαν· καὶ διὰ τὰ βεβαιώσασαι περισσότερον τὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων συμβεβηκότων δύναμιν τῆς θεότητος, ὑπῆρχον ἐν περιβλεπτοῖς ναοῖς *μυρτεῖα*, ἐνθα ὁ εὐπίστος λαὸς ἠδύνατο νὰ διδάσκηται περὶ τοῦ μέλλοντος διὰ σκοτεινῶν καὶ πολλάκις διασφύων χρησμῶν. Οὕτω τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀπεπλανήθη ἐν τῇ ἐρεύρῃ αὐτοῦ περὶ τῆς θείας ἀληθείας, καὶ ἄλλοτε μὲν ἀπετυφλώθη εἰς μωρὰν θεολατρείαν, ἄλλοτε δ' ἀπενεκρώθη δουλεύον εἰς νόμους μόνον καὶ τύπους.

Α'. ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ.

1. ΦΥΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ.

§. 5. Ἡ Ἀσία, ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς Ἀνατολή ἐπονομασθεῖσα, εἶναι ἡ κοιτίς τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὰ γοητευτικὰ πεδία τῶν Ἰμαλαίων ὄρεων, τῶν ὁποίων ἡ κορυφή κρύπτεται εἰς τὰ νέφη, πρέπει νὰ ζητῆται ἡ ἔδρα τοῦ παραδείσου. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐγεννήθησαν κατὰ πρῶτον τὰ μεγάλα ἑκείνα κράτη καὶ ἐκείναι αἱ πόλεις, ἐξ ὧν οἱ ἄλλοι λαοὶ ἔλαβον μέρος τῶν πολιτικῶν αὐτῶν νόμων, τῆς θρησκείας καὶ τῆς παιδείας, καὶ τὰ ὁποῖα διὰ τοῦτο πολιτισμικά κράτη καλοῦσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐνθα ζῇ ἡ κάμηλος, τὸ πλοῦτον τῶν ἐρήμων, ἐμορφώθη κατὰ πρῶτον ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη μεσόγειος ἐμπορία, ἡ ὀνομαζομένη ἐμπορία τῶν καραβιῶν, ἥτις ἐπέδρασε τοσοῦτον εἰς τὴν πορείαν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Διὰ τὰ δύνανται δηλ. νὰ ὑπομένωσιν εὐκολώτερον τὰς δυσχερείας καὶ τοὺς κινδύνους μακρῶν ὁδοιποριῶν διὰ τόπων, οἵτινες ἦσαν ἀκόμη ὀλίγον γνωστοί, καὶ κατωκοῦντο πολλάκις ὑπὸ λαῶν ληστρικῶν, ἐμπορεύοντο οἱ ἔμποροι τῆς Ἀνατολῆς ἐν συνοδαίαις ἀποτελοῦντες δὲ μεγάλα, καὶ πολλάκις ὠπλισμένα στίφη, μετεκόμεζον τὰ ἐμπορεύματα ἐπὶ καμήλων καὶ ὑποζυγίων. Αἱ ἐμπορικαὶ δ' αὗται πορεῖαι ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς κτίσιν ἐμπορείων καὶ πόλεων, ἐμπορικῶν ἀποθηκῶν καὶ ξενοδοχείων, κατέστησαν δυνατὸν νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀμοιβαίαν ἐπιμιξίαν οἱ κάτοικοι πεδίων μακρὰν ἀπεχόντων, καὶ μετέδωκαν μετὰ τῶν προϊόντων καὶ

τὸν πολιτισμὸν προσέτι, τοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς καὶ τὴν πολιτικὴν εὐκοσμίαν τῆς μιᾶς χώρας εἰς τὴν ἄλλην. Διάσπῃσι δὲ ναοὶ καὶ μαντεῖα ἐχρησίμευον εἰς αὐτοὺς πολλάκις ὡς ἀγοραὶ καὶ ἐμπορεῖα, δι' ὧν ἠγιάζετο τὸ ἐμπόριον, καὶ ἡσκεῖτο ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς θρησκείας. — Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐγεννήθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν πάντα τὰ θρησκευόμενα, ἢ τε ἀπ' ἀρχῆς πίστις εἰς ἓνα Θεόν, ἥτις διέμενε μὲν εἰς τὸν Ἰουδαϊσμὸν, ἀνεράνη δὲ βραδύτερον μετὰ νέας δυνάμεις καὶ καθαριότητος ἐν τῷ Χριστιανισμῷ, καὶ κατεξουσίασε τελευταῖον διὰ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ Ἀνατολικοῦ κόσμου, καὶ ἡ *ἐθνικὴ εἰδωλολατρεία* μὲ τὴν μεγάλην αὐτῆς ποικιλίαν, μὲ τὸ ἱερατεῖον, τὰς θυσίας καὶ τὴν εἰς τελετὰς πλουσίαν αὐτῆς λατρείαν. Διότι πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν σχέσιν τοῦ πλάσματος πρὸς τὸν πλάστην, τοῦτο συντονώτατα καὶ μετὰ μεγάλου ζήλου ἐμελέτησαν οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἐφθασαν εἰς ἐξαγόμενα, πέραν τῶν ὁποίων οὐδὲν ἄλλο ἔθνος ἡδυνήθη νὰ προχωρήσῃ. — Μετ' ὀλιγωτέρας δὲ ποικιλίας ἢ τὰ διάφορα θρησκευόμενα, ἐμορφώθησαν τὰ διάφορα σχήματα τῆς *πολιτείας* καὶ *κυβερνήσεως* ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Καὶ παρὰ μὲν τοῖς *ρομάοις* ἤρχον οἱ *φυλάρχαι* μὲ πατριαρχικὴν ἐξουσίαν, εἰς δὲ τὰ κράτη, ἐνθα ὑπῆρχεν ἡ εἰς βίους διαίρεσις, αἱ ἐπικρατέστεραι τάξεις τῶν *ιερέων* καὶ *μαχιμῶν*. Ἐξ ἀμφοτέρων δὲ ἐγεννήθη κατὰ μικρὸν ἡ ἀπεριόριστος *δεσποτεία*, ἥτις παρῆγεν εἰς τὸν ἄρχοντα τὴν πατριαρχικὴν ἐξουσίαν τῶν *φυλαρχῶν* καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἀγιότητα τῶν βασιλέων τῶν εἰς βίους διηρημένων κρατῶν. Διὰ τούτων δὲ ἔγεινεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ βασιλικὴ δύναμις τόσον μεγάλη, ὥστε ὁ ταύτην περιεβλημένος μετέιχε θείας σχεδὸν τιμῆς. Ἐνώπιον τοῦ *δεσπότη* πάντες οἱ ἄλλοι ὑπάλληλοι φαίνονται ὡς εἰς τὸ κράτος ἀνήκοντες ὑπηρέται καὶ δοῦλοι, οὐδὲν ἔχοντες προσωπικὸν δικαίωμα ἢ ἰδιοκτησίαν. Ὁ βασιλεὺς μεταχειρίζεται ὅπως θέλει τὰ ἀγαθὰ καὶ τὴν ζωὴν τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ· δίδει καὶ λαμβάνει ὅπως ἀρέσκει εἰς αὐτὸν, καὶ μόνον μὲ κεκλιμένον σῶμα τολμᾷ τις νὰ παραστῇ ἐνώπιον αὐτοῦ ὡς δ' οἱ ἅγιοι θεοὶ, ζῇ ὁ βασιλεὺς ἐν *χαρᾷ* καὶ ἀπολαύσει, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ θεραπεόντων ἐκτελούντων τὰς διαταγὰς αὐτοῦ καὶ ὑπηρετούντων εἰς ὅλας τοὺς ὁρέξεις, περικυκλούμενος ὑφ' ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν καὶ πάντων τῶν θησαυρῶν, πάσης πολυτελείας καὶ λαμπρότητος τοῦ ἐδάφους τῆς γῆς. Τοιαῦτα κράτη, ἐνθα νόμοι καὶ δίκαια ἀνθρώπου οὐδεμίαν ἔχουσι χώραν, ἐνθα δεσποτεία μό-

νον καὶ δουλεία ἰσχύει, οὐδεμίαν ἔχουσι ζωῆς δύναμιν, καὶ οὐδεμίαν διαρκῆ πρὸς πολιτισμὸν δεξιότητα διὸ πάντα τὰ κράτη τῆς Ἀνατολῆς ἔγειναν λεία ξένων κατακτητῶν, ὅφ' οὗ; ὁ πρῶτος αὐτῶν πολιτισμὸς ἠφανίσθη, ἢ ἐμαράνθη καὶ ἔμεινε στάσιμος. — Ἡ φύσις τῆς Ἀνατολῆς κλίνει μᾶλλον πρὸς τὴν ἡσυχαστικὴν θεωρίαν (quietismus) καὶ τὴν ἀπόλαυσιν, ἢ τὴν ἐνέργειαν. Τοῦτο δ' εἶχεν ἀποτέλεσμα, ὅτι οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς οὐδέποτε ἐφθασαν εἰς ἐλευθερίαν καὶ προορισμὸν ἀφ' ἑαυτῶν· ἀλλ' εἴτε ὑπήκουον σιωπηλῶς εἰς ἐγγύριον μονάρχῃν ἢ ἐστέναζον ὑπὸ ζυγὸν ξένων κατακτητῶν. Καὶ ἐφθασαν μὲν ἕνεκα τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ἱκανότητος ταχέως εἰς ὀρισμένον τινὰ βαθμὸν πολιτισμοῦ, ἀλλ' ἔπειτα ἀφῆκαν ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἀδρανῆ ἀπόλαυσιν, μέχρις οὗ ἐβυθίσθησαν κατὰ μικρὸν εἰς λήθαργον καὶ μαλθακότητα. Ἡ δὲ μαλθακότης αὕτη ἐπληξήθη διὰ τοῦ ἰδιόζοντος εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἔθους τῆς πολυγαμίας, ἥτις ἀνέτρεψε τὸν οἰκογενειακὸν βίον, τὴν πηγὴν τῆς οἰκιακῆς ἠθικότητος καὶ ἀρετῆς. Ὡς πρὸς δὲ τὴν τέχνην τῶν Ἀνατολικῶν χωρῶν, εἶναι μὲν τὸ πελώριον μέγεθος τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἔργων, καὶ ἡ ἀπίστευτος ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονὴ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ τελείωσιν αὐτῶν τὰ μέγιστα ἀξιοθαύμαστος, ἀλλ' αὕτη δὲν ἐφθασεν οὔτε τὸ ἀρμονικὸν κάλλος, οὔτε τὴν ἀναλογίαν καὶ συμμετρίαν ἐλευθέρως ἐνεργούντων λαῶν. Τὰ προϊόντα τῆς καλλιτεχνίας καὶ βιομηχανίας αὐτῶν δεικνύουσι χειρωνακτικὴν μᾶλλον δεξιότητα, ἥτις ἀπεκτήθη διὰ πολλῆς ἀσκήσεως, καὶ διετηρήθη διὰ τῆς εἰς βίους διαίρέσεως καὶ τῆς καταναγκάσεως τῶν μοναρχούντων· οὐδέποτε ὅμως ὑπῆρξεν ἐλευθέρᾳ παραγωγῇ ἐφευρετικοῦ πνεύματος καὶ δεξιῶν χειρῶν. Ἡ δουλεία ἐπεκρέματο πάντοτε ὡς βάρος μολύβδου εἰς ὅλας τὰς βιωτικὰς ἐνεργείας τῶν Ἀνατολικῶν.

2. ΣΙΝΑΙ.

§. 6. Ἐπειδὴ ἡ πρόοδος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐν γένει ἠκολούθησε τὸν καθημερινὸν δρόμον τοῦ ἡλίου, διὰ τοῦτο ὀρθότατα ἀρχόμεθα τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν λαῶν τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς. — Ἐν τῇ μεγάλῃ Σινικῇ αὐτοκρατορίᾳ ζῇ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων λαὸς Μογγολικῆς καταγωγῆς, ὅστις χιλιετηρίδας διατηρεῖ ἀμετάβλητον τὸν αὐτὸν πολιτισμὸν καὶ τοὺς αὐτοὺς νόμους. Τὰ πάντα εἶναι κανονισμένα διὰ πατρίων νόμων καὶ τύπων, καὶ πᾶσα ἐλευθερία καταπεπιεσμένη.

Ἡ δ' ἐλλειψίς προοδευτικῆς ἀναπτύξεως προέρχεται τοῦτο μὲν ἐκ τοῦ ἡμέρου χαρακτῆρος τοῦ λαοῦ, ὅστις μένει σταθερὸς εἰς τὰς συν-
 ηθείας καὶ παραδόσεις, τοῦτο δὲ προέρχεται ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ κράτος
 κωλύεται δι' ὁρέων, θαλασσῶν καὶ τοῦ ὕψους, ὑπὲρ τὰ 300 δὲ μί-
 λια μακροῦ *Σινικοῦ τείχους*, ἀπὸ τῆς ἐπιμιξίας παντὸς ἄλλου ἔ-
 θνους, καὶ εἶναι αὐστηρῶς ἀπηγορευμένον εἰς πάντα ξένον ἢ εἰς τὸ
 κράτος εἰσοδος· τοῦτο δὲ ἔχει τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς εἰς τὰς
 πολιτικὰς διατάξεις. Καθότι ὁ ἀπεριόριστον κυριαρχικὴν ἐξουσίαν πε-
 ριβεδλημένος, ὡς *Υἱὸς τοῦ Οὐρανοῦ* δὲ καὶ *Ἁγιασμένος Κύριος*
 θείας χαίρων τιμὰς αὐτοκράτωρ, καὶ ἡ πολυπληθὴς τάξις τῶν προ-
 νομιούχων λογίων καὶ ὑπαλλήλων (*Μανδάρινων*) κρατοῦσι τὸν δούλον
 καὶ μεγάλως περιφρονούμενον λαὸν εἰς τοὺς πατέριους νόμους, καὶ
 τῷ ἀπαγορεύουσι πάντα νεωτερισμόν. Ὅθεν, ἐπειδὴ οἱ Σῖναι οὐδε-
 μίαν ἡδύναντο νὰ λάβωσι γινώσκιν τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν
 ξένων ἐθνῶν, ἔμειναν πάντοτε ὀπίσω τῶν ἄλλων ἐν τῷ πολιτισμῷ,
 ἂν καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους ἤδη χρόνους ἐγνώριζον τὴν *ναυτικὴν συ-
 ξίδα*, τὴν *πυρρίδα* καὶ εἰδὸς τι *τυπογραφίας*, εἶδειξαν δὲ εἰς πάντα
 χρόνον θαυμασίαν ἐνεργητικότητα καὶ φιλεργίαν. Καὶ αὕτη δὲ ἡ *βιο-
 μηχανία* τῶν δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν δραστηριό-
 τητα καὶ τὴν περὶ τὰς τέχνας ἀσχόλησιν τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν
 τῆς Δύσεως, ὅσον καὶ ἂν ἐφημιόθησαν ἀπ' αἰῶνος διὰ τὴν ἐπιδεξιό-
 τητα αὐτῶν ἐν τῇ *μεταξουργίᾳ*, τῇ κατασκευῇ λεπτῆς πορ-
 σελλάνης, γραφικῆς ὕλης, ξυλῶν κτλ. Ἡ δὲ γεωργία, διατε-
 λοῦσα ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ αὐτοκράτορος, οὕτως ὥστε ὁ ἴδιος
 καλλιεργεῖ καὶ ἐργάζεται ὠρισμένον μέρος γῆς, εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη
 καὶ μάλιστα τιμωμένη ἀσχολία, καὶ ἀποτελεῖ τὸ τακτικὸν καὶ
 σῶφρον στοιχεῖον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Σινικοῦ κράτους καὶ λαοῦ. Ἐκτὸς
 δὲ τῆς γεωργίας, τῆς ὁποίας ἡ ἀκμὴ ἀποδεικνύεται εἰς τοὺς ἐκτε-
 ταμένους σιτοφόρους καὶ ὀρυζοφόρους ἀγροὺς καὶ εἰς τοὺς πολυπλη-
 θεῖς κήπους, καυχῶνται προσέτι οἱ Σῖναι καὶ διὰ τὴν τὰ μέγιστα
 πραιοδοφόρον καλλιέργειαν τοῦ *τέλου* καὶ τὴν *μεταξουργίαν*.
 Καθὼς ὁ αὐτοκράτωρ θεωρεῖται προστάτης καὶ προβιβαστῆς τῆς γεωρ-
 γίας, αὐτῷ χαίρει ἡ αὐτοκρατεία θεωρουμένη ὡς ἡ πρώτη ἐπιμελή-
 τρια τῆς *μεταξουργίας*. Ἡ δὲ ἀνατροφή τῶν Σινῶν σκοπὸν δὲν προτί-
 θεται ν' ἀναπτύξῃ τὰς πνευματικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς γε-
 νικὴν τινα μόρφωσιν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐκμάθησιν ἐκείνων, τὰ ὅποια οἱ
 πρόγονοι ἔμαθον καὶ ἥσκησαν. Ἡ ἀνατροφή αὕτη, ὁ τρόπος τοῦ βίου

καὶ τὸ εἶδος τῆς κυβερνήσεως, καθιστᾷ τοὺς Σίνας δειλοὺς καὶ ἀδυνάτους. Καὶ ὅμως ἔχουσι τὴν μεγαλητέραν ἰδέαν περὶ τῆς λαμπρότητος αὐτῶν, καταφρονοῦσι μετ' ἀλαζονείας πάντα τοὺς ἄλλους λαοὺς, ἀποκαλοῦντες αὐτοὺς βαρβάρους. Ἡ δὲ γλῶσσα αὐτῶν, μὴ συνισταμένη ἐκ στοιχείων, ἀλλ' ἐκ σημείων ἢ εἰκόνων, εἶναι τόσον δύσκολος, καὶ ἔχει τόσην ἑλλειψιν βοηθημάτων, ὥστε διὰ νὰ μάθῃ τις νὰ ἀναγινώσκῃ ἀπαιτοῦνται πολλὰ ἔτη. Ὡς νομοθέτην δὲ καὶ καθιδρυτὴν τῆς θρησκείας αὐτῶν τιμῶσιν οἱ Σίνας παλαιὸν τινα σοφὸν ΚΟΜΦΟΥΚΙΟΝ (Cong-fu-tse), ὅστις συνέλεξε καὶ διέταξε τὰς παλαιὰς διδασκαλίας, ἱστορίας, νόμους καὶ παραδόσεις, καὶ ἔδωκεν οὕτως εἰς τὰ πάτρια ἰσχύϊν καὶ κύρος (π. Χ. 550).

3. ΙΝΔΟΙ.

§. 7. Πρὸς μεσημβρίαν τῶν χιονοσκεπῶν κορυφῶν τῶν γιγαντωδῶν Ἰμαλαίων ὄρεων ἐκτείνεται γόνιμός τις καὶ εὐδαίμων χώρα μετ' ὑγιᾶς, ποικίλῳ κλίμα, καὶ πλούσιον εἰς πολυτίμους παραγωγὰς παντοίων εἰδῶν. Ἐν δὲ τῇ ὑπὸ τοῦ Ἰνδοῦ, Γάγγου καὶ ἄλλων μεγάλων ποταμῶν, ἀρδευομένη ταύτῃ χώρᾳ ἔζη πρὸ αἰώνων ἔθνος λόγου ἄξιον, Ἰνδοὶ ὀνομαζόμενον· περὶ δὲ τοῦ ποτὲ μεγαλείου αὐτοῦ μαρτυροῦσιν ἔτι καὶ νῦν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα, εῤῥείπια πόλεων καὶ ναῶν, ἀξιολύμματα μνημεῖα, ἐγγραφὰ τε καὶ ἐν λίθῳ καὶ ἀναρίθμητοι ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις. Οἱ Ἰνδοὶ ἦσαν ἀπόγονοι τῶν Ἀρίων, οἵτινες κατελθόντες ἀπὸ τῶν κορυφῶν τοῦ Τιβέτ ὑπέταξαν τοὺς ὀλιγώτερον ἰσχυροὺς κατοίκους τῆς Ἰνδικῆς. Ἀντήλλαξαν δ' ἐνῶρίς τὴν πάτριον νομαδικὴν φύσιν πρὸς τὴν εἰς ΒΙΟΥΣ ΔΙΑΙΡΕΣΙΝ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωκεν τὸν αὐστηρότατον τύπον. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος καὶ μάλιστα ἐπιφανὴς βίος ἦτον ὁ τῶν κεκτημένων τὰ πλούτη, τὰς τιμὰς καὶ τὰ προνόμια ἱερέων ΒΡΑΧΜΑΝΩΝ καλουμένων· ἐνομιζοντο δ' οὗτοι ἱεροὶ καὶ ἀπαραβίαστοι καὶ δι' οὐδὲν ἔγκλημα ἠδύναντο νὰ τιμωρηθῶσι σωματικῶς· ἦσαν ἀτελεῖς φέρων, ἀπετέλουν τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως, καὶ κατεῖχον τὰς πλείστας πολιτικὰς θέσεις. Μετὰ δὲ τοὺς Βραχμᾶνας εἶποντο οἱ μάχιμοι, εἰς τοὺς ὁποίους, ἀντὶ χρημάτων καὶ προνομίων τινῶν, ἦτον ἀνατεθειμένον τὸ πολεμεῖν καὶ μάχεσθαι ὑπὲρ πατρίδος. Ἐπειδὴ ὅμως, διὰ τὸ πολὺ φιλήσυχον τοῦ λαοῦ καὶ τὸ ἀποκεκλεισμένον τῆς χώρας, σπανίως εἶχαν νὰ καταδιώξωσιν ἐχθροὺς καὶ νὰ διεξαγάγωσι πολέμους, ἀποχαυνωθέντες καὶ διαφθαρέντες οἱ μάχιμοι, κατέστησαν οὕτως εἰς τοὺς Βραχ-

μᾶλλον εὐκολωτέραν τὴν διατήρησιν αὐτῶν ἐν τῇ κυριαρχίᾳ. Εἰς τὸν βίον δὲ τῶν μαχίμων ἀνῆκον οἱ βασιλεῖς. Οἱ δὲ Γεωργοὶ καὶ Χειρῶνακτες κατεπιέζοντο βαρέως ὑπὸ τῶν φόρων, κατεῖχον τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς γαίαις ὅχι ὡς ἰδιοκτηταί, ἀλλ' ὡς ἐνοικιασταί. Οἱ δὲ ΠΑΡΙΑΙ (ἢ Tschandalu), ἐξ ὧν πιθανῶς κατάγονται οἱ Τσίγγακοι, εἶναι οἱ μελανόχροοι ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν ἀγρίων κατοίκων, θεωρούμενοι παρὰ τῶν ἄλλων Ἰνδῶν ὡς καθάρματα τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ περιφρονούμενοι ἀπανθρωπότατα. Οὗτοι δὲν ἐτόλμων νὰ κατοικῶσιν οὔτε εἰς πόλεις, κωμοπόλεις ἢ χωρία, ἀλλ' οὔτε πλησίον αὐτῶν· ὅτι ἡγγιζόν ἐθεωρεῖτο ἀκάθαρτον· καὶ ἀκάθαρτος ἐθεωρεῖτο πᾶς ὅστις προσέβλεψε μόνον εἰς αὐτούς. Ἀνάμιξις τῶν βίων δι' ἐπιγαμίας ἦτον αὐστηρῶς ἀπηγορευμένη· οἱ δ' ὑποπεσόντες εἰς τοιοῦτον ἁμάρτημα ἀπεβάλλοντο καὶ περιεφρονούντο ὡς ἀκάθαρτοι. Οὕτω διὰ τῆς αὐστηρᾶς διαιρέσεως, ἥτις παρίστατο ὑπὸ τῶν ἱερέων ὡς θεῖα τοῦ κόσμου διάταξις, ἐπῆλθε καὶ εἰς τὴν Ἰνδικὴν στασιμότης καὶ ἀκίνησις.

Θρησκεία. Φιλολογία. Τέχνη.

§. 8. Οἱ Ἰνδοὶ ἐτίμων ἐν τῷ Βράχμα θεῖον τι ὄν, ὅπερ ἐμφανίζεται ὑπὸ τρεῖς μορφαίς, ὡς Δημιουργός, Συντηρητής καὶ Καταστροφεὺς, καὶ ἐκτὸς τούτου πλῆθος πνευμάτων καὶ κατωτέρων θεῶν. Κεφάλαιον δὲ τῆς θρησκείας αὐτῶν ἦτον ἡ περὶ μετεμψυχώσεως καὶ ἀναγεννήσεως διδασκαλία. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν δηλ. ταύτην ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἐτέθη εἰς τὸ γήϊνον σῶμα μόνον πρὸς τιμωρίαν, σκοπὸς δ' αὐτῆς καὶ ὅρος, πρὸς ὃν τείνει, εἶναι ἡ μετὰ τῆς θείας τοῦ κόσμου ψυχῆς ἐνωσις. Ὅθεν ὁ Ἰνδὸς θεωρεῖ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ζωὴν ὡς καιρὸν τιμωρίας καὶ δοκιμασίας, ὃν διὰ βίου μόνου ἀγίου, δεήσεων καὶ προσευχῶν, μετανοιῶν καὶ καθαρισμῶν, δύνανται νὰ βραχύνη. Ἄν δ' ὁ ἄνθρωπος, παρὰ μετὰ τοῦτο καὶ βυθίζεται ὁσημέραι βαθύτερον εἰς τὸ κακὸν, ἀπομακρυνόμενος τῆς θεότητος, μεταβαίνει ἡ ψυχὴ αὐτοῦ μετὰ θάνατον εἰς ἄλλο, πολλάκις κατώτερον σῶμα (ζώου) καὶ μετὰ τοῦτο πάλιν εἰς ἄλλο, ἕως οὗ γείνηται ἐκ νέου ἄνθρωπος· ἐνῶ ἡ ψυχὴ τοῦ σοφοῦ, ἥρωος ἢ τιμωρηθέντος ἐνταῦθα, βαίνει τὴν πρὸς τὰ ἄνω ἄγουσαν ὁδὸν ἐν μέσῳ λαμπρόντων ἀστέρων, καὶ τέλος ἐνόνεται πάλιν μετὰ τὸ πρῶτον πνευματικὸν ὄν, ἐξ οὗ προῆλθεν. Ἡ δὲ διδασκαλία αὕτη ἐσήμαινε κατὰ τοὺς Βραχμᾶνας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀκαταπαύτως μόνον ἐνθυμούμενος τὸ θεῖον, καὶ ἀποχωριζόμενος τῶν γήϊνων, ἐπιτυγχάνει τὸν σκοπὸν τῆς ὑ-

πάρξενός του. Διὸ ἐτίμων μᾶλλον τὴν ἡσυχον θεωρίαν καὶ σιωπηλὴν σκέψιν, ἢ τὴν δραστήριον ζωὴν, ἀπέφευγον τὴν μετὰ τῶν κατωτέρων κλάσεων ἐπιμιξίαν, καὶ ἐπίστευον ὅτι ἀναγινώσκοντες καὶ μελετῶντες τὰ ἱερὰ συγγράμματα τῶν Βέδας, μετανοοῦντες καὶ βασιανίζοντες, ποιοῦντες ἐλεημοσύνας καὶ ἄλλα ἐξωτερικὰ ἔργα ἀγιότητος, προσέχοντες ἀκριβῶς εἰς ἀναριθμήτους προσευχὰς καὶ προγράμματα καθαρισμῶν, ἤθελον πλησιάσαι περισσότερον εἰς τὸ θεῖον. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν περὶ μετεμψυχώσεως διδασκαλίαν, ἥτο δυνατόν νὰ καταικῶσιν εἰς ζῶα ψυχὰ ἀνθρώπων, ὁ αὐτοῦ Βραχμὰν δὲν ἠδύνατο νὰ φρονεῖσθαι ἢ νὰ πληγῶσθαι ζῶον, ἢ νὰ γεύηται κρέατος, ἐκτὸς τοῦ τῶν θυσιῶν. Ἐκτὸς δὲ τῆς θρησκείας τοῦ Βράχμα, διεδόθη εἰς μεγίστην ἑκτασιν καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Βούδδα ὅςτις περὶ τὸ μέσον τῆς ἑκτης ἐκατονταετηρίδος ἐκήρυξε τὴν ἰσότητά των ἀνθρώπων ἄνευ καταναγκάσεως βίων καὶ τὴν ἐν τῷ θανάτῳ ἡσυχίαν ἄνευ ἀναγεννήσεως, ἐθεώρει δὲ πρῶτην ἀρετὴν τὴν πρὸς πᾶν ὃν ἀγάπην καὶ συμπάθειαν. Οἱ Ἴνδοι εἶχον δημιουργικὴν φαντασίαν καὶ αἴσθησιν τοῦ καλοῦ. Τοῦτο δὲ καταφαίνεται πρὸ πάντων ἐκ τῆς *Φιλολογίας* αὐτῶν. Τινὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν καὶ ποιημάτων, τὰ ὅποια εἶναι γεγραμμένα εἰς τὴν ἑρᾶν μὲν ἀλλὰ νεκρὰν τὴν σήμερον *Σανσκριτικὴν* γλῶσσαν, καὶ εἶναι στενώνυχτα συνδεδεμένα μὲ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν περὶ θεῶν διδασκαλίαν, εἶναι ἤδη τριῶν χιλιάδων ἐτών. Τὸ σπουδαιότατον δὲ σύγγραμμά εἶναι τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν Βέδας, ἅτινα τιμώμενα μὲν τὰ μέγιστα ὡς πηγὴ τῆς θρησκείας τῶν Βραχμάνων, περιέχοντα δὲ τοῦτο μὲν θρησκευτικὰ ἄσματα καὶ προσευχὰς, τοῦτο δὲ προγράμματα θυσιῶν, διδασκαλίαις καὶ ἀποφθέγματα, σπουδάζονται καὶ ἐκδίδονται ὑπὸ τῶν Βραχμάνων. Ἐκτὸς δὲ τοῦ τῶν Βέδας, τὸ μάλιστα περίφημον εἶναι τὸ βιβλίον τῶν νόμων τοῦ Μαρού, συλλογὴ παλαιῶν θεσμῶν, δικανικῶν ἐθίμων καὶ παραδόσεων. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἔχουσιν οἱ Ἴνδοι πλῆθος ποιημάτων παντὸς εἶδους, διαπρεπόντων διὰ τὴν πλουσίαν εἰς εἰκόνας γλῶσσαν, τὸ πάθος τῆς ἐκφράσεως καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα. Μετεφέρθησαν δ' εἰς τὴν Εὐρώπην πολλὰ τῶν ἔργων τούτων ὑπὸ τῶν κατακτησάντων τὴν χώραν Ἀγγλων, καὶ μετεφράσθησαν ἔπειτα εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας (1). Τὰ ἐπισημότερα δὲ πάντων εἶναι δύο ἡρώ-

(1) Τοιαύτην μετάφρασιν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔκαμεν ἐκ τῆς Σανσκριτικῆς Γαλλανός ὁ Ἀθηναῖος εἰς τοὺς κατ' ἡμᾶς χρόνους.

κα ποιήματα (π. X. 1000) ἡ *Μαγαβαράτα*, ἐν ᾗ ψάλλονται οἱ ἀγῶνες δύο ἡρωϊκῶν φύλων, τῶν Κουρού καὶ Πανδού, καὶ ἡ *Ρωμαϊάνα*, ἥτις ὑμνεῖ τὸν νικητὴριον δρόμον τοῦ ἥρωος Ῥάμα εἰς τὴν νότιον Ἰνδικὴν καὶ τὴν Κεϋλάνην, καὶ χαρίεν τι δράμα μεταγενεστέρων χρόνων, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Σακοτάλα*. Ὡς δ' ἡ φιλολογία, οὕτω καὶ ἡ τέχνη τῶν Ἰνδῶν εἶναι στενῶς συνδεδεμένη μετὰ τὴν θρησκείαν. Μάλιστα δὲ ἀξιοπαρατήρητοι εἶναι οἱ ἐν τοῖς βράχοις λελατομημένοι ναοὶ καὶ τὰ κατασκευαστὰ σπήλαια, ὧν τὰ περιφημότερα εὐρίσκονται πλησίον τῆς Ἑλλόρας (εἰς τὸ μέσον τῆς πρὸς δυσμὰς Ἰνδικῆς), τῆς Σαλαέτης (ὅχι μακρὰν τῆς Βομβάης) καὶ ἐπὶ τῆς νήσου Ἑλεφαντίνης (εἰς τὸν κόλπον τῆς Βομβάης). Ἐνταῦθα δὲ ὑπάρχουν σπήλαια, ναοὶ, οἰκίαι, στοὰ καὶ ἀγάλματα καὶ ἐπιγραφαί, ὑπὲρ ἄλλα καὶ παρ' ἄλλα λελατομημένα εἰς τοὺς βράχους. Τὰ κατασκευαστὰ δὲ ταῦτα σπήλαια δεικνύουσι ποσὸν ἄπειρον τεχνικῆς καὶ δυσχεροῦς ἐργασίας, ἥτις εἰς πολλὰς μόνον ἑκατονταετηρίδας ὑπὸ πολλῶν χιλιάδων χειρῶν, μετὰ μεγάλην ὑπομονὴν καὶ ἐπιμονὴν ἠδύνατο νὰ ἀποτελεσθῇ. — Ὁ πλοῦτος τῶν προϊόντων τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης, μαργαριτῶν, πολυτίμων λίθων, ἐλεφαντίνων ὀστέων, ἀρωμάτων, θυμιαμάτων, μετάξης καὶ ἄλλων, κατέστησε μὲν τὴν Ἰνδικὴν ἀπὸ τῶν παλαιῶν ἤδη χρόνων σκοπὸν καὶ κέντρον τοῦ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἐμπορίου, εἵλκυσεν ὅμως καὶ ξένους κατακτητὰς. Δισπαρμένους δὲ καὶ χωρισμένους ὑπὸ τῆς εἰς βλοῦς διαιρέσεως, καθὼς καὶ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, χαυνωθεῖς καὶ ἐπαμβλυθηεῖς ἕνεκα τῆς ἐλλειπούσης ἐλευθερίας ὁ Ἰνδικὸς λαὸς ἔγεινε πολλάκις λεία κατακτητῶν ἀπλήστων.

4. ΒΑΒΥΛΩΝΙΟΙ ΚΑΙ ΑΣΣΥΡΙΟΙ.

§. 9. Εἰς τὰς εὐφόρους πεδιάδας, τὰς ὁποίας διαβρέχει ὁ *Εὐφράτης* καὶ ὁ *Τίγρις*, καὶ ἐν τῇ ποάδει χώρα *Μεσοποταμίᾳ*, κητώκουν πρὸ αἰῶνων Σημιτικοὶ λαοί, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνῆκον οἱ *Βαβυλώνιοι* καὶ *Ἀσσύριοι*. Θεμελιωτὴς δὲ τοῦ Βαβυλωνικοῦ κράτους, μετὰ τῆς μεγάλης, τετραγώνου καὶ ὑπὸ τοῦ Εὐφράτου διαρρομένης πρωτευούσης *Βαβυλώως*, ἀναφέρεται ὁ ΝΕΒΡΩΔ (2100), γίγας κυνηγὸς ἐναντίον τοῦ Κυρίου ὑπὸ τῆς Ἀγίας Γραφῆς καλούμενος. Ἐκατὸν δ' ἔτη βραδύτερον ΝΙΝΟΣ (2000), ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, λέγεται ὅτι ἔκτισε παρὰ τὸν Τίγριν τὴν μεγάλην πόλιν, ΝΙΝΕΒΙ, καὶ ὑπέταξε τοὺς

Βαβυλωνίους. Ἡ δὲ σύζυγος καὶ διάδοχος τοῦ Νίνου, ἡ λεγομένη κόρη τῆς μαγίσσης Δερκετοῦς ὠραισιόατη ΣΕΜΙΡΑΜΙΣ, ἀναφέρεται ὡς ἡρώς καὶ πολλὰς κατακτήσασα χώρας· προέβη δὲ νικηφόρος μέχρι τῶν Ἰνδιῶν, ἐκόσμησε τὴν Βαβυλῶνα μὲ μεγαλοπρεπῆ κτίρια (τοὺς ἐπὶ ἀνδρῶν κρεμαστοὺς κήπους), καὶ ἐφρόντισε περὶ τεχνικῶν ὁδῶν, διωρύγων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν ἔργων παντὸς εἶδους. Ἐπὶ τῶν ἀνικάνων ὁμῶς καὶ μαλθακῶν αὐτῆς διαδόχων περιέπεσε τὸ Ἀσσυριακὸν κράτος κατὰ μικρὸν εἰς παρακμὴν, μέχρις οὗ τὴν θῆν ἐκατονταετηρίδα, μετὰ μεγάλας ἐμφυλίου διαμάχας περιῆλθεν ὁ θρόνος τῆς Νινευὶ εἰς νέον βασιλικὸν οἶκον. Ὑπὸ τὴν νέαν δὲ ταύτην δυναστείαν ἀπέκτισεν ἡ Ἀσσυρία νέας δυνάμεις. Πολεμικοὶ βασιλεῖς ἔσπεψαν τὰ ὅπλα αὐτῶν πρὸς δυσμὰς, καὶ κατέκτησαν τὴν Συρίαν παρὰ τὸ ὄρος Λίβανον καὶ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ὁ δ' ἐμπειροπόλεμος ΣΑΔΜΑΝΑΣΑΡΟΣ (π. Χ. 730) ὑπέταξε τὴν πλουσίαν Φοινικικὴν παραλίαν μέχρι τῶν ὀρίων τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἔφερε τοὺς κατοίκους τοῦ νικημένου κράτους Ἰσραὴλ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας αὐτοῦ. Ὁ διάδοχος δ' αὐτοῦ ΣΑΝΑΧΑΡΙΒΟΣ (π. Χ. 712) ἠπέλιψε μὲν καὶ αὐτὸς τὸν Ἰουδαν· ἀλλ' αἰφνίδιοι δυστυχίαι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ στρέψῃ ὀπίσω. Ἀποθανόντος δὲ τούτου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, παρήκμασε πάλιν τὸ κράτος τῆς Νινευὶ. Ὅθεν συμμαχήσαντες οἱ Μῆδοι καὶ Βαβυλώνιοι, διανοήθησαν νὰ ἐκπορθήσωσιν αὐτό. Ἐκστρατεύσαντες λοιπὸν ἀπὸ κοινοῦ, ὤρμησαν μὲν μετὰ μεγάλης δυνάμεως στρατοῦ κατὰ τῆς πρωτευούσης Νινευὶ, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ἐπανειλημμένως ὑπὸ τοῦ τελευταίου βασιλέως ΣΑΡΔΑΝΑΠΑΛΟΥ. (626 — 606), ὅστις, καίτοι παροιμιώδης καταστάς διὰ τὴν φιληδονίαν, μαλθακότητα καὶ τὴν τρυφὴν αὐτοῦ, ἔδειξεν ὁμῶς μεγάλην ἀνδρείαν ἐν τῷ ἐσχάτῳ τούτῳ ἀγῶνι, μέχρις οὗ ἡ ὁρμὴ πλημμύρας τινὸς διέρρηξε μέρος τοῦ τείχους, καὶ ἤνοιξε δρόμον εἰς τοὺς ἐχθρούς. Ὅτε δ' ὁ Σαρδανάπαλος ἀπηλπίσθη περὶ τῆς σωτηρίας, ἔθηκε πῦρ εἰς τὰ ἀνάκτορά του, καὶ ἐκὰν μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ θησαυρῶν αὐτοῦ. Τότε δὲ κατηράσθη ἐκ θεμελίων ἡ Νινευὶ, καὶ τὸ Ἀσσυριακὸν κράτος ἐμερίσθη μεταξὺ τῶν νικητῶν (606). — Τὰ ἐρείπια πολυτελῶν οἰκοδομῶν καὶ ἄλλων τεχνικῶν ἔργων μὲ γλυφὰς καὶ ἐπιγραφὰς, τὰ ὅποια ἐγνώσθησαν ἐξ ἀνασκαφῶν νεωστὶ γενομένων, μαρτυροῦσι περὶ τῆς ποτὲ πολυτελείας καὶ λαμπρότητος τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως, περὶ τῆς δυνάμεως καὶ ἀνατολικῆς δεσποτείας τῶν βασιλέων, καὶ περὶ τῆς φιλοκαλίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν κατοί-

κων αὐτῆς. « Ἴδου Ἀσσοὺρ κυπάρισσος ἐν τῷ Λιβάνῳ », λέγει ὁ Ἰεζεκιήλ, « καὶ καλὸς ταῖς παραφυαῖσι καὶ τῷ μεγέθει, εἰς μέσον νεφελῶν ἐγένετο ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, ὕδωρ ἐξέθρεψεν αὐτόν, ἡ ἄβυσσος ὑψώσεν αὐτόν, τοὺς ποταμοὺς αὐτῆς ἤγαγε κύκλῳ τῶν φυτῶν αὐτοῦ, καὶ τὰ συστήματα αὐτῆς ἐξαπέστειλεν εἰς πάντα τὰ ξύλα τοῦ πεδίου. Πᾶν ξύλον ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὠμοιώθη αὐτῷ ἐν τῷ κάλλει αὐτοῦ. »

§. 10. Ἐκτοτε ἐπεκράτουν οἱ ΧΑΛΔΑΙΟΙ ἢ ΒΑΒΥΛΩΝΙΟΙ, μάλιστα ὑπὸ τὸν ἐμπειροπόλεμον καὶ ἰσχυρὸν ΝΑΒΟΥΧΟΔΟΝΟΣΟΡΟΝ (604 — 561), ὅστις ἔκαμε φόρου ὑποτελῆ τὴν ἐπὶ νήσου πόλιν Τύρον, ἅμα δὲ τὸ Φοινικικὸν καὶ Συριακὸν κράτος, ὑπέταξε τὸ βασιλεῖον τοῦ Ἰουδά καὶ ἐστόλισε τὴν Βαβυλῶνα μὲ ἀνάκτορα, πύλας, ναοὺς καὶ ἄλλα καλλιτεχνήματα. Ἀλλὰ καὶ τῆς Βαβυλῶνος ἡ λαμπρότης παρήλθε μετ' ὀλίγον. Ἐνα αἰῶνα μετὰ ταῦτα ἐπικρατῶν λαὸς εἶνε οἱ Μῆδοι, τοὺς ὁποίους πάλιν ἀκολουθοῦσιν οἱ Πέρσαι. Ὑπὸ τῶν Χαλδαίων διεκοσμήθη ἡ Βαβυλὼν μὲ λαμπρὰ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα. Ὑψηλὸς καὶ εὐρύς περίβολος περιέθεεν ὅλην τὴν πόλιν, εἰς τὸν ὅποιον ἀπέδιδον περιφέρειαν ἐννέα μιλίων. Τὰ δὲ ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Εὐφράτου δύο βασιλικὰ ἀνάκτορα, ὁ ὑψηλὸς τετράγωνος πύργος τοῦ θεοῦ τοῦ ἡλίου *Βήλοι*, κεκοσμημένος πλουσίως μὲ ἀγάλματα καὶ κοσμήματα ἐκ χρυσοῦ, καὶ χρησιμεύων συγχρόνως ὡς ἀστεροσκοπεῖον, ἦσαν μετὰ τῶν σκρεμαστῶν κήπων τὰ μάλιστα λόγου ἄξια ἔργα. Πρὸς οἰκοδομὴν δὲ μετεχειρίζοντο οἱ Βαβυλώνιοι *πληθους ὀπίτας*. Μάλιστα δὲ περίφημα ἦσαν τὰ ὑδραυλικὰ ἔργα, οἷον γέφυραι, διώρυγες, ἐπιχώματα, προχώματα κτλ. Τὴν λατρείαν δὲ τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἑσπερων διεξήγον οἱ Βαβυλώνιοι ἱερεῖς (κατ' ἐξοχὴν *Χαλδαῖοι* καλούμενοι) κατ' ἀστρονομικὰς παρατηρήσεις· ἐλογαρίασαν δὲ τὸν δρόμον τοῦ ἡλίου καὶ διήρσαν τὸ ἔτος· ἐπροσδιόρισαν τὰς τροχιάς τῶν πλανητῶν, καὶ καθιέρωσαν εἰς αὐτοὺς τὰς ἐπτὰ ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος. Ἐπειδὴ ὅμως ἤνονον μὲ ταῦτα καὶ ἀστρολογικὰς ἐξηγήσεις, περιέπεσαν εἰς πλάνην, καὶ περιεφέροντο μετέπειτα εἰς τὸν κόσμον ὡς ψευδοπροφῆται, ἐξηγηταὶ ὀνείρων καὶ μάγοι. Ἔτι δὲ ἡ πρώτη διαίρεσις τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν, καθὼς καὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς γεωμετρίας καὶ τῆς ἱατρικῆς ἀποδίδονται εἰς τοὺς Χαλδαίους. Ἡ εὐφορία τοῦ ἐδάφους καὶ τὸ ἐκτεταμένον ἐμπόριον παρήγαγον πλοῦτον, καὶ ὡς ἐπακολούθημα τούτου πολυτέλειαν καὶ τρυφὴν. Ὅθεν οἱ Βαβυλώνιοι ἦσαν ὄχι ὀλιγώτερον περίφημοι καὶ διαβόητοι διὰ τὰ ἔργα τῆς πολυτελείας, π. χ. λεπτὰ ὑ-

(ΙΣΤΟΡ. ΤΟΥ ΠΑΛ. ΚΟΣΜΟΥ)

2

φάσματα πολυτίμους τάπητας κλ. ὅσον διὰ τὸ ἀνήθικον, τὴν φιλhedonίαν καὶ μαλθακότητα αὐτῶν. Πληθος ἐρειπίων καὶ χωμάτων, καὶ ὀλίγα μνημεῖα μετ' ἐπιγραφῶν, δεικνύουσι τὴν θέσιν, ὅπου ποτὲ ὑπῆρξεν ἡ πολυθρύλητος Βαβυλών. Ἄλλ' ἡ εὐδαίμων χώρα τῶν κήπων ἔγινεν ἔρημον ἀρπαγῆς πεδίον, ὅπου τὸ πάτημα τοῦ ὁδοιπόρου ἀποσοβεῖ ἄγρια θηρία· ἡ λαμπρὰ γῆ, τῆς ὁποίας ἡ γονιμότης διήγειρέ ποτε τὸν θαυμασμὸν ἀπάσης τῆς ἀρχαιότητος, εἶναι ἤδη κενή, ἔρημος· αἱ διώρυγες ἀπεξηράνθησαν, τὰ χῶματα κατηρέφθαισαν, καὶ τὰ ἐν τοῖς ὕδασιν οἰκοδομηθέντα κατέπεσον.

5. Αἴγυπτιοι.

§. 11. Οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον τὴν Αἴγυπτον «δῶρον τοῦ Νεῖλου» διότι διὰ τῶν κατ' ἔτος τακτικῶν πλημμυρῶν τοῦ ποταμοῦ τούτου, αἵτινες προέρχονται ἀπὸ τῶν ἐνιαυσίων βροχῶν εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἄβυσσινίας, καὶ διευθύνονται διὰ πολλῶν πρὸς ἄρδουσιν συντεινόντων ἔργων, οἷον διωρύγων, προχωμάτων, δεξαμενῶν κτλ. ἀποκτᾷ ἡ χώρα τὴν αὐτῆς εὐφορίαν. Ἐν παλαιοῖς ἤδη χρόνοις διήρουν τὴν κοιλάδα τῆς Αἰγύπτου εἰς τρία μέρη· 1) τὴν Ἄνω Αἴγυπτον, ἔνθα καὶ νῦν ἔτι μαρτυροῦσι τὴν ποτὲ πολυτέλειαν καὶ λαμπρότητα τῆς πόλεως τῶν Φαραίωνων Θεῶν τὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ ἀξιοθέατα ΕΡΕΙΠΙΑ ΤΩΝ ΘΗΒΩΝ μὲ γιγαντιώδη συντρίμματα ἀνδριάντων καὶ κιόνων», μὲ τὰς κολοσιαίας Σφίγγας (λέοντας μὲ κεφαλὰς γυναικῶν), τοὺς ἐν τῷ γυνῶν βράχῳ λελατομημένους «τάφους τῶν βασιλέων» καὶ ὑπογείους «νεκρικοὺς θαλάμους». ἔτι δὲ ὁ «γιγαντιώδης ἀνδριάς τοῦ Μέμνονος», ὅστις ἄλλοτὲ ἐφώνει ἀρμονικῶς κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου· 2) τὴν Μέσσην Αἴγυπτον μετὰ τῆς πρωτεύουσας ΜΕΜΦΙΔΟΣ, τῆς ὁποίας ἡ περιφέρεια εἶναι ὡσαύτως λόγου ἀξία διὰ μεγαλοπρεπῆ λείψανα ἱστορικοῦ παρελθόντος. Ἐνταῦθα ἀνήκουσι τὰ ἐρείπια τοῦ Λαβυρίνθου, μεγαλοπρεποὺς ἀνακτόρου, συγκειμένου ἐκ πολλῶν εἰς ἄλληλα ἀγόντων θαλάμων, αὐλῶν, προπυλαίων καὶ στοῶν, καὶ τὰ συστήματα τῶν πυραμίδων, αἵτινες καὶ σήμερον ἔτι θαυμάζονται ὡς θαύματα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Εἶνε δὲ κατεσκευασμέναι ἐκ σκληροῦ τετραγώνου λίθου, ὑψοῦνται ἐπὶ τετραγώνου ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βάσεως καὶ τελευτῶσιν ὑψόμεναι ἀμέτρως εἰς γωνιώδη κορυφὴν ἢ μικρὰν ἐπιφάνειαν, καὶ φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευον ὡς μνημεῖα τῶν βασιλέων· 3) τὴν Κάτω Αἴγυ-

πιον μετὰ τῆς παλαιᾶς πρωτεύουσας Ἡλιουπόλεως, ἥτις ὁμοῦς ἡμαυρώθη ὕστερον ὑπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ μετὰ τῶν ἱστορικῶς ἀξίων λόγου τόπων Σάϊος, Ναυκράτιος κλ. Δύο δὲ βραχίονες τοῦ Νείλου περικλείουσι τὴν κάτω Αἴγυπτον, καὶ δίδουσι εἰς αὐτήν, ἐκβάλλοντες εἰς τὴν θάλασσαν, τὸ τριγωνικὸν σχῆμα ἐξ οὗ ἔχει τὸ ὄνομα *Δέλτα*.

§. 12. Ἡ Αἴγυπτος εἶχεν ἐξ ἀμνημονεύτων ἤδη χρόνων ἀναριθμήτους πόλεις καὶ χωρία καὶ μέγαν πολιτισμόν. Αἱ ἐπιστήμαι, αἱ τέχναι καὶ πολιτικαὶ ἀσχολίαι, προώδυσαν αὐτοῦ τοσοῦτον, ὥς ἡ Αἴγυπτος ἐθεωρεῖτο ἑκπαλαί ὡς ἡ μυστηριώδης κοιτίς τοῦ ἀνθρωπίνου. — Ἀλλ' ἡ εἰς βίους διαίσεις ἐμπόδισε τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον. Τὸ πᾶν δηλ. συνίστατο εἰς τὴν λατρείαν σκοτεινῆς τιнос θρησκείας καὶ ἰσχυρᾶς ἱεραρχίας, ἥτις διε-ῆρει τὸν λαόν εἰς φόβον καὶ δεισιδαιμονίαν. Ἡ δὲ διδασκαλία ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ τότε μόνον ἐπιστρέφει εἰς αἰώνιον ἡσυχίαν, ὅταν διατηρῇται τὸ σῶμα, παρήγαγε τὸ ἰδιότροπον ἔθιμον νὰ *βαλναμύνωσι* τὰ σώματα τῶν ἀποθανόντων, διὰ νὰ προφυλάττωσιν αὐτὰ ἀπὸ τὴν σήψιν, καὶ διατηρῶσιν ὡς *ΜΟΥΜΙΑΣ* εἰς σπαραγγώδεις κρύπτας καὶ νεκρικοὺς θαλάμους. Διὰ τῆς πίστεως δὲ ταύτης ἔλαβον μεγάλην δύναμιν οἱ ἱερεῖς, οἵτινες ὡς δικασταὶ τῶν νεκρῶν εἶχον τὴν ἐξουσίαν νὰ παραδίδωσιν εἰς τὴν σήψιν τὰ σώματα τῶν ἀμαρτανόντων, καὶ ἀναγκάζωσιν οὕτω τὴν ψυχὴν αὐτῶν νὰ διέλθῃ διὰ «σωμάτων ζῶων.» — Ἡ δὲ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων ἦτο κυρίως λατρεία τοῦ ἡλίου, καὶ εἶχε σχέσιν μὲ τὸν Νεῖλον καὶ τὴν φυσικὴν ποιότητα τῆς χώρας. Ἡ σχέσις δ' αὕτη ἐξεδηλοῦτο αἰσθητῶς εἰς τὸν ἱερὸν γάμον τοῦ θεοῦ τοῦ ἡλίου *Ὀσίριδος* μετὰ τῆς θεᾶς τῆς χώρας τοῦ Νείλου *Ἰσιδος*. Ἀλλὰ καὶ πλείστοι τῶν ἐπιλοίπων φυσικῶν θεῶν τῶν Αἰγυπτίων, ὡς ὁ *Ῥᾶ* ἢ *Φρᾶ* (ὅθεν *Φαραὼν*) καὶ ὁ ἐν θήβαις *Ἀμμων*, ἦσαν κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῶν θεότητες τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἡλίου. Ἐπειδὴ δὲ ἐκτὸς τῶν θεῶν τούτων ἐλάτρευον καὶ ἱερὰ εἰς αὐτοὺς ζῶα, ἐξέπεσε κατὰ μικρὸν ἡ Αἰγυπτιακὴ θεολατρεία εἰς τὴν *μυσαρὰν ζωολατρείαν*. Ὅχι μόνον ὁ *Ἄπις*, ὅστις ὡς σύμβολον τοῦ ἡλίου ἐθεωρεῖτο τὰ μάλιστα ἱερός, ἀλλὰ καὶ ἀγελάδες, γαλαί, ἰδιδες, σπιζαί, κύνες καὶ κροκόδειλοι ἀπῆλθον θείας τιμῆς. Ἡ παρεκτροπὴ δὲ αὕτη παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν *τέχνην*. Διότι ἐνῶ κατ' ἀρχὰς τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν, καίπερ ἔχοντα ἄκαμπτον σχῆμα καὶ σεμνὴν μεγαλοπρεπῆ ἡρεμίαν παρίσταντο ὁμοῦς ἀκόμη ὑπὸ

μορφήν ἀνθρωπίνην, ἔχουσι μετὰ ταῦτα ἄλλοτε μὲν κεφαλὴν ζώου, ἄλλοτε δὲ καὶ ὅλως ζώου μορφήν. Καίτοι κατορθώσαντες τοσούτον μεγαλοπρεπῆ ἔργα οἱ Αἰγύπτιοι εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, καὶ δεῖξαντες τόσῳ πολλὴν ἐπιδεξιότητα καὶ τεχνικὴν ἐμπειρίαν εἰς τὴν γλυπτικὴν *χειρωναξίαν*, ὀλίγον ὅμως συνεβάλοντο εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν φιλολογίαν, καὶ τὸ ὀλίγον τοῦτο μάλιστα ἐκρατεῖτο μυστικὸν ἀπὸ τοῦ λαοῦ διὰ γραφικῆς εἰκονικῆς, τῶν **ΙΕΡΟΓΛΥΦΙΚΩΝ**. Ὑπῆρχον δὲ τρία εἶδη ἱερογλυφικῶν, τῶν ὁποίων μέρος μὲν εὐρίσκεται ἐπὶ τῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα οἱ Αἰγύπτιοι συνέγραφον ἐπὶ τοῦ ὕδατος τοῦ φυτοῦ **ΠΑΠΥΡΟΥ**, μέρος δὲ ἐπὶ τῶν **ΟΒΕΛΙΣΚΩΝ**, ἢ τετραγώνων ἐξ ἑνὸς στελέχους γρανίτου εἰργασμένων καὶ τὰ ἄνω εἰς ὀξὺ ληγόντων κινόνων, οἵτινες ἐτίθεντο πρὸ τῶν πυλῶνων τῶν ναῶν.— Ἐπὶ Ῥωμαίων ἤδη ἦτον ἡ Αἴγυπτος ἀντικείμενον θαυμασμοῦ καὶ περιεργείας, καὶ ἔμεινε τοιαύτη μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Τοῦτο μαρτυροῦσιν οἱ 41 ὀβελίσκοι καὶ τὰ ἀναριθμητὰ ἐκ σκληροτάτου λίθου Αἰγυπτιακὰ ἀγάλματα, ἅτινα καὶ νῦν ἔτι εὐρίσκονται ἐν Ῥώμῃ, καθὼς καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν μουμιῶν ἀρχαίων σκευῶν, κοσμημάτων, ἀγαλμάτων, παπύρων κλ., τὰ ὁποῖα βλέπει τις εἰς ὅλα τὰ ἀρχαιολογικὰ καὶ φυσικὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' ὅσον καὶ ἂν θαυμάζῃ τις τὴν ἐπιμονὴν, τεχνικὴν ἐμπειρίαν καὶ ἐπιτηδεϊότητα τῶν Αἰγυπτίων παρατηρεῖ ὅμως πανταχοῦ τὴν ἔλλειψιν τῆς ἐλευθέρως ἀναπτύξεως, τῆς δημιουργικῆς δραστηριότητος καὶ αὐτομικῆς ἐλευθερίας. Ἡ κατάρτα τῆς εἰς βίους διαιρέσεως παρίστατο εἰς πᾶσαν τῆς ζωῆς ἑκφράσιν, καὶ ἡ δεισιδαιμονία καὶ κατανάγκασις τῆς θρησκείας ἔδωκεν εἰς τὴν ὑπαρξιν σκυθρωπὸν ἦθος, καὶ κατέστρεψε πᾶσαν εὐθυμίαν καὶ χάριν τῆς ζωῆς.

§. 43. Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Δέλτα, ὅπου τὸ ῥεῦμα χωρίζεται εἰς πολλοὺς βραχίονας, ἔκειτο τὸ πανάρχαιον κράτος, τοῦ ὁποίου κέντρον ἦτο ἡ πόλις **ΜΕΜΦΙΣ**. Μετὰ τὸν **ΜΗΝΟΝ** (π. Χ. 3000) τὸν λεγόμενον θεμελιωτὴν τῆς πόλεως γνωστότατοι βασιλεῖς εἶναι ὁ **ΧΕΟΨ** (π. Χ. 2500) καὶ ὁ **ΜΟΙΡΙΣ**. (π. Χ. 2200)· ὁ μὲν πρῶτος ὡς οἰκοδομήσας τὴν μεγίστην τῶν πυραμίδων, 460 παρισινοὺς πόδας ὕψηλὴν, εἰς τὴν ὁποίαν εἰργάζοντο, ὡς λέγουσιν, 100,000 ἀνθρώπων ἐπὶ 40 ἔτη, ὁ δὲ δεῦτερος ἕνεκα τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθείσης δμωνύμου αὐτῷ λίμνης, χρησιμευούσης, ὡς φαίνεται, ἵνα κανονίζῃ τὰς πλημμύρας τοῦ Νείλου. Ὀλίγον δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μοίριδος, διηγοῦνται οἱ Αἰγύπτιοι, εἰσέβαλον (π. Χ. 2100) νομαδικὰ φύλα ἐκ τῆς Συρίας καὶ ἀρκτικῆς Ἀρα-

είας εἰς τὴν χώραν τοῦ Νείλου, ὑπέταξαν τὸ κράτος, καὶ ἤρξαν τρα-
 χέως καὶ βιαστικῶς ἐπὶ τοῦ ὀποτελοῦς λαοῦ. 500 δὲ περίπου ἔτη
 διήρκεσεν ἡ βία αὕτη ἀρχὴ τοῦ ποιμενικοῦ λαοῦ τῶν ΥἸΩΣ, μέ-
 χρις οὗ τέλος βασιλεῖς τινες τῆς ἄνω Αἰγύπτου (τῶν Θεβῶν) κατάρ-
 θωσαν (1580) ν' ἀπελευθερώσωσι τὴν χώραν. — Ἐκτοτε δ' ἦσαν αἱ
 «ἐκατόμυλοι» ΘΗΒΑΙ ἔδρα τῶν Φαραώνων, τῶν ὁποίων διασημό-
 τатος εἶναι Ῥαμσῆς ὁ Μέγας, ὁ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ΣΒΕΩΣΤΡΙΣ (1396
 — 1328) καλούμενος. Οὗτος ἠνάγκασε τοὺς Αἰθίοπας νὰ τελῶσι φό-
 ρον, καὶ προέβη νικητῆς μετὰ τὰ στρατεύματα αὐτοῦ καὶ τὰ πολεμικὰ
 ὅπλα εἰς τὴν Συρίαν, Μικρὰν Ἀσίαν καὶ Μεσοποταμίαν. Πρὸς τού-
 τοις δὲ ἐκόσμησε τὸ βασίλειον αὐτοῦ μετὰ βασιλικά ἀνάκτορα καὶ να-
 οὺς, τῶν ὁποίων ἡ πάλαι ποτὲ πολυτέλεια καὶ λαμπρότης φαίνεται
 ἔτι καὶ νῦν ἐκ τῶν συντριμμάτων τῶν κιόνων, καὶ τῶν μεγαλοπρε-
 πῶν ἐρειπίων ἀδριάντων καὶ ἄλλων γλυπτῶν. — Ἀλλὰ καὶ τῶν Θε-
 βῶν ἡ δύναμις παρήλθε. Τὴν ἐβδόμην δ' ἑκατονταετηρίδα ἔλαβεν ὁ
 ἐκ τῆς ἐν τῇ κάτω Αἰγύπτῳ Σάις ΨΑΜΜΗΤΙΧΟΣ, (670 — 616),
 μετὰ τὴν βοήθειαν Ἰώνων καὶ Καρῶν μισθοφόρων, τὴν κυριαρχίαν ὁ-
 λῆς τῆς χώρας. Ὅπως δ' ἐξασθενήσῃ τὴν δύναμιν τῶν ἱερέων, συνε-
 μάχησε μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἣ ἐδέχθη Ἑλληνας μισθοφόρους καὶ ἀ-
 ποίκους εἰς τὴν Αἴγυπτον. Δυσανεστηθέντες λοιπὸν διὰ τὸν νεωτε-
 ρισμὸν τοῦτον, ἀνεχώρησαν ὑπὲρ τὰς 200,000 Αἰγυπτίων ἐκ τῆς
 τάξεως τῶν ἱερέων καὶ μαχίμων εἰς τὴν Νουβίαν, καὶ ἱδρυσαν ἐκεῖ
 τὸ ἱερατικὸν κράτος Μερόη, τῆς ὁποίας ἡ παρὰ τὸν Νεῖλον θέσις
 εἶναι ἔτι καὶ νῦν ἐρημία πλήρης λίθων, διακοπτομένη ἐδῶ καὶ ἐκεῖ
 ὑπὸ διαφόρων συστημάτων φοινίκων, καὶ δηλοῦσα μίμησιν τοῦ κρά-
 τος τῶν Φαραώνων. Μεταξὺ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ Ψαμμητίχου μά-
 λιστα λόγου ἄξιος εἶναι ὁ ΝΕΚΩΣ (616—600), ὁ θεμελιωτὴς τοῦ
 ναυτικοῦ καὶ τῆς ναυτιλίας τῶν Αἰγυπτίων. Οὗτος προήγαγε περαιτέρω
 τὴν ἐπὶ Ῥαμσῇ ἀρξαμένην διώρυγα ἀπὸ Νείλου μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς Θα-
 λάσσης, καὶ διέταξε Φοίνικας ναύτας νὰ περιπλεύσωσι τὰ νότια παρά-
 λια τῆς Ἀφρικής. Μετ' αὐτὸν δ' ὁ φιλοπόλεμος ΑΜΑΣΙΣ (570—526)
 ἠδύνει τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ ἔθνη, καὶ ἐπέστρεψε
 τὴν ἀποίκισιν Ἑλλήνων ἐμπόρων, δι' ὧν εἰσῆλθεν εἰς τὴν κάτω Αἴγυπτον
 πλοῦτος, πολυτέλεια καὶ εὐζωία οὕτως, ὥστε ἡ Σάις ἠδύνατο νὰ ἐρίσῃ
 πρὸς τὴν Μέμφιν καὶ τὰς Θήβας κατὰ τὰ πολυτελῆ ἔργα καὶ τὰ μνημεῖα
 τῆς τέχνης. Ἀλλὰ τῆς λαμπρότητος αἱ ἡμέραι εἶχον ἤδη ἀπαριθμηθῇ.
 Μόλις εἶχε μετακομισθῇ ὁ Ἀμασις εἰς τὴν ἀλλήν τοῦ ἐν Σαῖ ναοῦ πρὸς

αίῳ νιον ἡσυχίαν, ὅτε ἐξεστράτευσεν ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Καμβύσης πρὸς τὴν πάλαι διάσημον Αἴγυπτον. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Ἀμάσιος Ψαμμήνιτος (π. Χ. 525) ἔδωκεν ἐν τῇ αἵματηρᾷ μάχῃ τοῦ Πηλουσίου (Σουέζ) τὴν νίκην καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς Πέρσας, οἵτινες ἐκυβέρνησαν ἔκτοτε δύο ἑκατονταετηρίδας εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἀλλ' ὁ λαὸς τῆς Αἰγύπτου δὲν ἀνεμιγνύετο μὲ τοὺς νικητάς· διετήρησε τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ διατάξεις, ἅμα δὲ καὶ τὴν πρὸς πᾶν ξένον ἀποστροφὴν.

6. ΦΟΙΝΙΚΕΣ.

§. 14. Ἐπὶ τῆς μεταξὺ τῆς Μεσογείου θαλάσσης καὶ τοῦ πολυκέδρου Λιβάνου στενῆς παραλίας κατῴκει ὁ «ναυτικὸς καὶ ἐμπορικὸς» λαὸς τῶν Φοινίκων εἰς πολλὰς καὶ πολυανθρώπους πόλεις τῶν ὁποίων σημαντικώταται ἦσαν ἡ ΣΙΔΩΝ καὶ ἡ διττὴ ΤΥΡΟΣ. Ὅντες δ' ἐργατικοὶ καὶ δραστήριοι, δὲν ὑπέφερον οἱ Φοινίκες τὴν περιοριστικὴν εἰς βίους διαίρεσιν, ἀλλ' ἐκάστη πόλις ἀπετέλει μετὰ τῆς περικειμένης χώρας ἀνεξίτητόν τι κοινόν, οὔτινος ἦρχε βασιλεὺς κατὰ διαδοχὴν· τοῦτον δὲ πάλιν ἐκράτουν εἰς μέγαν περιορισμὸν τὰ «ἀριστοκρατικὰ γένη» καὶ οἱ «ἱερεῖς». Ἀπετέλεσαν δ' ἔπειτα ὁμοῦ κοινὴν ΣΥΜΜΑΧΙΑΝ ΠΟΛΕΩΝ, ἧς κατ' ἀρχὰς μὲν προΐσταντο ἡ Σιδῶν αἱ ἀγορὰ τῶν ἐθνῶν, ὕστερον ὅμως ἐπρωτεύειν ἡ πλουσία Τύρος. Φιλεργία καὶ πνευματικὴ δραστηριότης ὠδήγησαν τὸν λαὸν τοῦτον εἰς διαφόρους ἐφευρέσεις ὡς τῆς ὑέλου, τοῦ χρώματος, τῆς πορφύρας καὶ τῶν γραμμῶν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν χώνευσιν τῶν μετάλλων, τὴν ὑφαντικὴν, ἀρχιτεκτονικὴν καὶ ἄλλα ἐξεῖχον. «Τὰ ὑφάσματα τῆς Σιδῶνος, ἡ πορφύρα τῆς Τύρου, αἱ Φοινικικαὶ ὑέλοι», τὰ ἐξ ἐλεφαντίνου ὀστοῦ, χρυσοῦ καὶ ἄλλων μετάλλων σκευή, ἐζητοῦντο καθ' ἅπασαν τὴν ἀρχαίότητα, καὶ ἦσαν πολύτιμα ἐμπορεύματα. Ἡ δὲ κατάλληλος τοποθεσία τῆς χώρας ἔφερεν αὐτοὺς εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τοῦ Λιβάνου αἱ κέδροι παρείχον ξυλείαν πρὸς κατασκευὴν πλοίων. Ἐπλεον δ' οἱ Φοινίκες μὲ τὰς κομψὰς αὐτῶν νῆας οὐ μόνον τὰς παραλίους χώρας καὶ νήσους τῆς Μεσογείου ὅπως ἐμπορεύωνται τοῦτο μὲν τὰ ἴδια ἔργα, τοῦτο δὲ τὰ προϊόντα τῆς πόρρω κειμένης Ἀνατολῆς, οἷον ἀρώματα, θυμιάματα, ἐλαιον, οἶνον, αἶτον καὶ δούλους, καὶ ὅπως κτιζῶσιν εἰς ἀρμοδίας θέσεις ἐργοστάσια πορφύρας καὶ ὀρύττωσι μέταλλα, ἀλλ' ἐτόλμησαν μάλιστα νὰ ὑπερβῶσι καὶ αὐτὰς τὰς ἐσθίας τοῦ Ἡρακλέους» (Γιβραλτάρ)· ἀντήλλαξαν κασσί-

τερον εἰς τὰς Βρεττανικὰς νήσους, καὶ ἤλεκτρον πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης· καὶ ἐπεχείρησαν τολμηρὰς θαλασσοπορίας πρὸς τὴν «μεσημβρινὴν Ἀραβίαν καὶ τὰς Ἰνδίας» (Ὀφίρ). Οὐδ' ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι Φοίνικες ναύται, ὑπηρετοῦντες τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Νεκώ, περιέπλευσαν εἰς τριετὴ πλοῦν τὴν Ἀφρικὴν, ἀναχωρήσαντες ἀπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, καὶ προχωρήσαντες πορρωτέρω παντὸς ἄλλου λαοῦ τῆς ἀρχαιότητος.—Οἱ Φοίνικες ἔκτισαν ἀποικίας ἐπὶ τῆς Κρήτης, τῆς Κύπρου, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Μελίτης, ἐτι δὲ εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰσπανίαν, ἐνθα, ὀρμώνοντες ἐκ τῆς πλουσίας πόλεως *Γαδείρων* (*Cadix*), ἐδέσποζον τῆς παρὰ τὸν ποταμὸν *Βαίτιρ* (Γουαδαλκιβίρ) μεταλλοφόρου χώρας Ταρσίδος καὶ τῆς βορείου Ἀφρικῆς. Ἡ δ' ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν Τυρίων, ὀδηγουμένων ὑπὸ τῆς βασιλείας ΔΙΔΟΥΣ, κτισθεῖσα (880) ἐμπορικὴ πόλις ΚΑΡΧΗΛΩΝ κατέστησεν ἀμαυροτέραν μετ' ὀλίγον τὴν δόξαν τῆς μητροπόλεως. Ὡς πρὸς δὲ τὴν θρησκείαν οἱ Φοίνικες ἐπεμελούντο αὐτῆς ὀλιγώτερον τῶν ἐπιλοίπων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς· ἡ «λατρεία τοῦ Μολώχ» (§. 4.) ἦτον ἡνωμένη μὲ σκληρὰς ἀνθρωποθυσίας καὶ ἡ «λατρεία τοῦ Βήλου καὶ τῆς Ἀστάρτης» μὲ ἀπρεπεῖς συνηθείας.

§. 15. Ἀγωνιζόμενοι δὲ πρὸς τοὺς παρακείμενους πολεμικοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας ἔδειξαν οἱ Φοίνικες ἀνδρείαν καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα. Ὅτε δ' ὁ Ἀσσύριος ΣΑΛΜΑΝΑΣΑΡΟΣ (730) ἔταξε τοὺς Φοίνικας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ, καὶ κατέστησεν αὐτοὺς φόρου ὑποτελεῖς, ὠκοδόμησαν οἱ Τύριοι ἐπὶ νήσου τινὸς βραχώδους, πλησίον κειμένης, τὴν νέαν *Τύρον*, ὅπου μέχρι τοῦδε εὐρίσκοντο μόνον τὰ ἱερὰ καὶ αἱ ἐμπορικαὶ ἀποθήκαι· ὑπερήσπισαν δ' αὐτὴν ἐπιτυχῶς πέντε ἔτη κατὰ τῶν ἀνωτέρων δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ ἐμπορικὸς στόλος τῆς Τύρου ἐκυριάρχησε πάλιν τῆς θαλάσσης. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Βαβυλώνιος ΝΑΒΟΥΧΟΔΟΝΟΣΟΡΟΣ, ὅστις ὑπέταξε (590) τὴν χώραν τῶν Φοινίκων, καὶ μετόκησε τοὺς κατοίκους τῆς παλαιᾶς Τύρου, περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὅτε καὶ τοὺς Ἰουδαίους, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους αὐτοῦ, δὲν ἡδυνήθη νὰ καταβάλλῃ τὴν γενναιοψυχίαν τῶν νέων Τυρίων. Ἰσχυρὰ διὰ τὴν θέσιν αὐτῆς, τὰ μεγαλοπρεπῆ τεῖχη καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν ὀχυρώματα, ἀνθίστατο ἡ ἐπὶ βράχου Τύρος εἰς ὅλας τὰς προσβολάς. Ἀλλ' αἱ ἀλλεπάλληλοι συμφοραὶ φαίνεται ὅτι κατέβαλον τὴν δύναμιν αὐτῶν· διότι, ὅτε ὀλίγον μετὰ ταῦτα ὑπέταξαν οἱ Πέρσαι (540) τὰς χώρας τῆς δυτικῆς Ἀσίας, ἀπώλεσε καὶ ἡ Τύρος τὴν ἐλευ-

θερίαν αὐτῆς καὶ αὐτονομίαν. Ἡ Φοινίκη ἔγεινε Περσικὴ ἐπαρχία. Περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος προεκάλεσεν (350) ἡ καταπίεσις τῶν ξένων ἐπάρχων ἀτυχῆ ἐπανάστασιν, ἧς πρωτουργὸς ὑπῆρξεν ἡ Σιδῶν. Καὶ ἐπανῆλθε μὲν ἡ Σιδῶν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν· ἀλλ' ὅτε οὗτος προσέταξε νὰ θανατώσῃ τοὺς εὐγενεστάτους πολίτας, ἔθηκαν οἱ κάτοικοι αὐτοὶ πῦρ εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐκάησαν μετὰ τῶν θησαυρῶν αὐτῶν. Ὀλίγω περισσότερον διήρκεσεν ἡ Τύρος. Ὅτε ὅμως ὁ Μακεδὼν Ἀλέξανδρος κατέστρεψε τὸ Περσικὸν κράτος, καὶ ἡ Τύρος συναισθανομένη ὑπερηφάνως τὸ παλαιὸν αὐτῆς μεγαλεῖον, ἐτόλμησε ν' ἀντισταθῇ πρὸς τὸν νικητὴν, ἐξεπορθήθη καὶ κατεστράφη (232) μεθ' ἐπτάμηνον πολιορκίαν (§. 81). Ἐκ τῆς συμφορᾶς ταύτης οὐδέποτε πλέον ἀνέλαθεν ἡ Τύρος. Τὸ δ' ἐμπόριον καὶ ἡ θαλάσσιος αὐτῆς δύναμις μετέβησαν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν.

7. Ο ΛΑΟΣ ΙΣΡΑΗΛ.

§. 16. Ἐνῷ σύμπας ὁ κόσμος ἦτο βυθισμένος εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, διετήρησε ποιμενικὸς τις λαὸς Σημιτικῆς καταγωγῆς ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ τὴν εἰς ἓνα Θεὸν παλαιὰν πίστιν. Ὁ ΑΒΡΑΑΜ (2000), εἷς τῶν πατριαρχῶν τοῦ ποιμενικοῦ τοῦτου λαοῦ, κατέλιπε κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἰεχωῦᾶ, μετὰ τὰ ποίμνια αὐτοῦ, τοὺς ὑπηρέτας, τὰς θεραπαινίδας καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Λώτ, τὰς νομάς τῆς πατρίδος αὐτοῦ, καὶ μετηνάστευσαν εἰς τὴν ἐγὴν τῆς ἐπαγγελίας» Χα-ναὰν (Παλαιστίνην), ὅπου ἐξηκολούθησαν τὸν ποιμενικὸν βίον, καὶ ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων οἱ «πέραθεν ἐλθόντες ξένοι» (Ἑβραῖοι). Καὶ ὁ μὲν ΙΣΑΑΚ, τὸν ὅποιον ἐγέννησεν ὁ Ἀβραάμ εἰς βαθὺ γῆρας προήγαγε τὸ γένος αὐτοῦ, ὁ δὲ Ἰσμαήλ υἱὸς τοῦ Ἀβραάμ ἐκ τῆς Ἀγαρ, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ἔρημον, καὶ ἐθεωρεῖτο ἀρχηγὸς τοῦ γένους τῶν Ἀράβων. Ὁ Ἰσαὰκ συνεζεύχθη μετὰ τὴν Ρεβέκκαν, μίαν τῶν συγγενῶν αὐτοῦ ἧτις ἐγέννησε δύο υἱούς, τὸν ΗΣΑΥ καὶ ΙΑΚΩΒ. Διὰ τῆς πανουργίας δὲ τῆς μητρὸς, ἐκηρύχθη μὲν παρὰ τὴν μέχρη τοῦδε συνήθειαν ὁ νεώτερος υἱὸς ΙΑΚΩΒ ἀρχηγὸς τῆς φυλῆς δὲν ἐδυνάμην ὅμως νὰ λάβῃ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, εἰμὴ μετὰ μακρὸν χρόνον ὑπηρεσίας παρὰ τῇ θείῳ αὐτοῦ Λάβαν. Ὁ Ἰακώβ εἶχε 12 υἱούς· ἐπειδὴ ὅμως ἡγάπα ὑπερβαλλόντως τὸν ΙΩΣΗΦ, τὸν ὅποιον εἶχε γεννήσει (1800) εἰς αὐτὸν ἡ ἀγαπητὴ του Ραχὴλ, φθονήσαντες

οἱ ἄλλοι διενόηθησαν ν' ἀπαλλαγῶσι τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν, καὶ τὸν ἐπώλησαν εἰς διαβαίνοντας ἐμπόρους, οἵτινες τὸν ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ἀνέστη ὁ Ἰωσήφ πρὸς τὰ δελεάσματα τῆς ἁμαρτίας, καὶ διέμεινε σταθερὸς εἰς τὴν ἀρετὴν διὸ ἀντήμειψεν αὐτὸν ὁ Θεὸς μὲ εὐτυχίαν καὶ σοφίαν. Γνωσθεῖσης δὲ τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ εἰς ἐξήγησιν τῶν ὀνείρων, ἀπέκτησε τὴν εὐνοίαν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἔφθασεν εἰς ὑψηλὰ ἀξιώματα καὶ τιμὰς. Ἐσώσε δὲ τὴν χώραν ἀπὸ λιμῶν, καὶ κατέστησεν ὅλους τοὺς ἀγροὺς ἰδιοκτησίαν τοῦ Φαραὼ οὕτως, ὥστε ὁ λαὸς ἐκαλλιέργει ἔκτοτε τοὺς ἀγροὺς ὡς ἐνοικιαστῆς, ἀποδίδων τὸ πέμπτον. Οὕτω δὲ ἀπέκτησεν ὁ Ἰωσήφ τοιαύτην ὑπόληψιν, ὥστε ἐπετράπη εἰς αὐτὸν νὰ καλέσῃ τὸν πατέρα καὶ τοὺς ἀδελφούς του εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου τοῖς ἐδόθη ἡ παχέια νομὴ τῆς ΓΕΣΕΜ ἐν τῇ κάτω Αἰγύπτῳ. Ἐνταῦθα δ' ἔβασκον ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας τὰ ποίμνια αὐτῶν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἡλιουπόλεως. Ὁ Ἰωσήφ ἔμεινε ὁ τύπος τοῦ ἀγαπητοῦ υἱοῦ εἰς τὴν ποίησιν καὶ τοὺς λόγους τῆς Ἀνατολῆς. (Κατὰ τὸ ἐπώνυμον δὲ τοῦ Ἰακώβ *Ἰσραήλ* ὠνομάζοντο ἔκτοτε οἱ Ἑβραῖοι συνήθως *ΙΣΡΑΗΛΙΤΑΙ*).

§. 17. Κατ' ἀρχὰς μὲν ἡδαιμόνουν οἱ Ἰσραηλῖται εἰς τὰς πλουσίας νομὰς τῆς Γεσέμ. Ἀλλ' ἀφροῦ ἀπέθανεν ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἦλθε νέος βασιλεὺς εἰς τὴν κυβέρνησιν, ὅστις δὲν ἐγνώριζε τὰς εὐεργεσίας τοῦ Ἰωσήφ, ὥθησε τοὺς Αἰγυπτίους τὸ πρὸς τοὺς ξένους μῖσος, καὶ ἡ καταφρόνησις τῆς ποιμενικῆς τάξεως, εἰς τραχύτητα καὶ ἀπανθρωπίαν πρὸς ἀλλοφύλους. Ἦρχισαν λοιπὸν νὰ καταπιέζωσιν αὐτοὺς μὲ σκληρὰν δουλείαν. Ὅτε δ' οὗτοι, καὶ τοὶ καταπιεζόμενοι, ἐπολλαπλασιάζοντο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ Αἰγύπτιοι τέλος ἐφοβήθησαν ἕνεκα τοῦ μεγάλου αὐτῶν πληθυσμοῦ, ἐξέδωκεν ὁ Φαραὼ διάταγμα νὰ πνίγωσιν ὅλα τὰ γεννώμενα ἄρρενα εἰς τὸν Νεῖλον. Ἡ δὲ τύχη αὕτη ἤθελεν εὖρει καὶ τὸν ΜΩΥΣΗΝ (1500), ἂν ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως, ἥτις ἔτυχε νὰ περιπατῇ εἰς τὴν ἄχθην, ὅτε ἔμελλε νὰ πνιγῇ, δὲν ἤθελεν εὐσπλαγχνιθῇ τὸ παιδίον, καὶ σώσει αὐτό. Ἐκομίσθη δὲ ὁ Μωϋσῆς εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Αἰγύπτου, ὅπου ἀνετράφη ἐπιμελῶς καὶ ἐδιδάχθη πᾶσαν σοφίαν. Φονεύσας Αἰγυπτίον τινα, ὃν εἶδε κακοποιῶντα Ἰσραηλίτην βαρέως ἐργαζόμενον, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ εἰς τὴν ἐρημον τῆς Ἀραβίας, ἔνθα ἐνεπνεύσθη εἰς αὐτὸν μεγάλη ἰδέα, νὰ γείνη σωτὴρ τοῦ λαοῦ ἐκ τῆς Αἰγυπτιακῆς δουλείας. Ὁ δὲ Φαραὼ ἠρνήθη μὲν κατ' ἀρχὰς νὰ ἀφήσῃ

τοὺς Ἰσραηλίτας νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἀλλ' ὅταν αἱ σταλεῖσαι εἰς τὴν χώραν δέκα πληγαὶ ἐπροξένησαν στενοχωρίαν καὶ φόβον, συγκατένευσε τέλος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀαρὼν ζητηθεῖσαν ἀναχώρησιν. Πρὸς ἀνάμνησιν δὲ τῆς ἐκ τῆς χώρας τῶν Αἰγυπτίων μεταναστάσεως ταύτης, καὶ τῆς μετ' αὐτῆς συνδεδεμένης θανατώσεως τῶν πρωτοτόκων τῆς Αἰγύπτου, διεκόσμησαν οἱ Ἰουδαῖοι τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα, τὴν διάβασιν δηλ. τοῦ Ἰεχωβά, καὶ ἐθυσίζον τότε τὸ ἀρνίον τοῦ Πάσχα ἔχοντες τὰς ὁφύας αὐτῶν περιζωσμένας καὶ τὰς βακτηρίας αὐτῶν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Ἡ δοκιμὴ δὲ τῶν Αἰγυπτίων νὰ ἐπαναγάγωσι πάλιν διὰ τῆς βίας τοὺς Ἰσραηλίτας, διαβάντας ἤδη τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἐπὶνεγκε τὴν ἀπώλειαν τῶν καταδιωκτῶν. Τὰ κύματα τῆς θαλάσσης ἐκάλυψαν τὰ στρατεύματα τοῦ Φαραὼ μετὰ τῶν ἵππων καὶ ἄρμάτων, καὶ ἡ Μαριάμ, ἀδελφὴ τοῦ Μωϋσέως, καὶ αἱ γυναῖκες τῆς στρατιᾶς ἐψάλαν ᾠδὴν εὐλογίας ἐν χορῷ καὶ τυμπάνῳ πρὸς τὸν Ἰεχωβά, τοῦ ὁποῖου ἡ ἰσχυρὰ χεὶρ συνέτριψε τοὺς ἐχθροὺς, καὶ ἐβύθισε τὰ ἄρματα καὶ τοὺς στρατοὺς τοῦ Φαραὼ εἰς τὴν δονακώδη θάλασσαν. «Ἀπέστειλας τὸ πνεῦμά σου, ἐκάλυψεν αὐτοὺς θάλασσα, ἔδυσαν ὥσει μόλυβδος ἐν ὕδατι σφοδρῶ».

§. 18. Τεσσαράκοντα ἔτη ᾠδήγει ὁ Μωϋσῆς τὸν γογγύζοντα λαόν, ὅστις συχνὰ ἐπόθει τὰ κρέατα τῆς Αἰγύπτου, εἰς τὴν ἔρημον τῆς Ἀραβίας ὅπως ἐνισχύσῃ τὸ σῶμα τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἐπαναγάγῃ πάλιν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν τὰ χρηστὰ ἦθη καὶ τὸ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν αἴσθημα, καὶ αὐξηθῇ νέον καὶ ἰσχυρὸν γένος, τὸ ὁποῖον νὰ ἐκπορθήσῃ γενναιοφύχως τὴν ἐπαγγελθεῖσαν χώραν. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους διεκόσμησεν ὁ Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ, διὰ τῶν δέκα ἐντολῶν καὶ ἄλλων νόμων, τὴν θρησκείαν καὶ πολιτείαν τῶν Ἰσραηλιτῶν. Αἱ ἐντολαὶ αὗται ἦσαν γεγραμμέναι ἐπὶ λιθίνων πλακῶν, καὶ διετηροῦντο ἀέν τῇ Κιβωτῇ τῆς Διαθήκης, ἥτις εὕρισκετο εἰς τὸ ἐσώτατον καὶ ἁγιώτατον μέρος τῆς «σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου», φορητοῦ τινος ναοῦ, ὡς ἀπῆτει ὁ πλανητικὸς βίος τῶν ποιμένων. Ἐξηγηταὶ δ' αὐτῶν ἦσαν οἱ ἱερεῖς ὧν ὑπέρτατος ἦτον ὁ ἀρχιερεὺς καὶ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο προσεκλήθη ὁ Ἀαρὼν καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ. Κατόπιν δ' αὐτῶν ἤρχοντο οἱ Λευῖται, ἱερεῖς τῶν θυσιῶν, διδάσκαλοι, εἰδῆμονες τῶν νόμων καὶ ἱατροί. Κατὰ τὴν διάταξιν δὲ τοῦ Μωϋσέως αὐτὸς ὁ Ἰεχωβά ἦτο κύριος καὶ βασιλεὺς· ἐν ὀνόματι αὐτοῦ εἰ-

χον οἱ μὲν ἀρχηγοὶ τῶν φυλῶν καὶ πρεσβύτεροι τῶν γενῶν τὴν κοσμικὴν διοίκησιν καὶ τὰ δικαστικά, οἱ δὲ ἄνωτεροι ἱερεῖς καὶ οἱ Λευῖται προΐσταντο τῶν θρησκευτικῶν θυσίαι δὲ καὶ ἑορταὶ (τοῦ Πάσχα, τῆς Πεντηκοστῆς, τῆς Σκηνοπηγίας) ἐζωπύρουν τὸν μεταξὺ τοῦ Ἰεχωῦθ καὶ τοῦ ἀεκληκτοῦ λαοῦ ἱλαρὸν δεσμόν. Τὰ σάββατα τῶν ἐτῶν ἔμενεν ἡ γῆ ἀκαλλιέργητος· ὅ,τι δ' αὐτομάτως ἐφύετο, κατελείπετο εἰς τοὺς πτωχοὺς· τὸ δ' ἔτος τῆς ἀγαλλιάσεως ἡ τὸν Ἰωβιλαῖον (πᾶν πεντηκοστὸν ἔτος) τὸ ἀπαλλοτριωθὲν κτήμα ἔπρεπε νὰ ἐπανέρχεται εἰς τὸν πρῶτον αὐτοῦ κτήτορα, διὰ νὰ μὴ γίνεταί ἡ ἀνισότης τῶν κτήσεων παραπολὺ μεγάλη. Ἀντὶ δὲ τῆς ποιμενικῆς ζωῆς προσδιώρισεν ὁ Μωϋσῆς τὴν «γεωργίαν» ὡς κυρίαν ἀσχολίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

§. 19. Δὲν ἔμελλεν ὅμως ὁ μέγας νομοθέτης νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν κάθοδον τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰς τὴν Γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ἄλλ' εἶδε μόνον ἐκ τοῦ ὅρους «Νεβὼ» τὰ ὠραία πεδία τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἀπεχαιρέτισεν ἔπειτα τὴν χώραν τῶν ζώντων. Ὁ ὀφθαλμὸς αὐτοῦ δὲν ἡμβλύθη, οὐδ' ἡ δύναμις αὐτοῦ ἡλαττώθη. Πρὶν δ' ἔτι ἀποθάνῃ, ἐξέλεξε (1450) διάδοχον αὐτοῦ ΙΗΣΟΥΝ τὸν υἱὸν τοῦ Ναυῆ ἐκ τῆς φυλῆς Ἐφραῖμ, προέτρεψε τὸν συναθροισθέντα λαὸν νὰ ἐμμένῃ πιστὸς εἰς τὸν θεὸν τῶν πατέρων αὐτοῦ καὶ τὸν συνεβούλευσε νὰ ἐξαφανίσῃ τοὺς Χαναταῖους. Ἀλλὰ μόλις ἐνίκησεν ὁ λαὸς, ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου Ἰησοῦ, τοὺς Ἀμορραῖους καὶ ἄλλα φύλα καὶ πάραυτα κατέπαυσεν τὸν ἀγῶνα, καὶ ἐζήτησε τὴν «διανομὴν τῆς κατακτηθείσης χώρας». Διενεμήθη δ' αὕτη, κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ Μωϋσέως, διὰ κλήρου μεταξὺ τῶν ἀπογόνων τῶν δώδεκα υἱῶν τοῦ Ἰακώβ, οὕτως ὥστε ὁ μὲν Ἰωσήφ, Ἐφραῖμ καὶ Μανασσῆ, ἔλαβον ἴσα μέρη διὰ τοῦτο ὅμως οἱ ἀπόγονοι τοῦ Λευὶ δὲν ἔλαβον ὀρισμένην μερίδα, ἀλλὰ πόλεις τινὰς μόνον καὶ τὸ δέκατον τῶν προσόδων τῆς γῆς. Καὶ ὁ μὲν Ρουβὴν, ὁ Γὰδ καὶ οἱ ἡμίσεις τοῦ Μανασσῆ ἐξέλεξαν τὰς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἰορδάνου νομάς, καὶ ἐξηκολούθησαν τὸν ποιμενικὸν βίον· οἱ δὲ λοιποὶ ἀπώκισθαν πρὸς δυσμὰς τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ συνείθισαν μετ' ὀλίγον εἰς τὴν τακτικὴν γεωργίαν, τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου, τῶν σύκων καὶ ἐλαιοδένδρων, καὶ κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ζωὴν τῶν πόλεων.

§. 20. Ἄλλ' οἱ ἰσχυροὶ ἔτι λαοί, ὡς οἱ Ἀμμωνῖται καὶ οἱ Φιλιισταῖοι ἔμενον ἀχέριωτοι καὶ ἐμπόδιζον τοὺς Ἰσραηλίτας εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν

κτημάτων αὐτῶν· φονικοὶ καὶ καταστρεπτικοὶ πόλεμοι παρήγαγον ὠρότητα καὶ ἀγριότητα· οὐχὶ δὲ σπανίως ἐλησμονοῦν τὸν ζῶντα θεὸν ὅστις ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς δουλείας καὶ περιέπιπτον εἰς εἰδωλολατρείαν, μέχρις οὗ ἦνται· καὶ συμφορὰ ἐπανεφέρων πάλιν αὐτοὺς εἰς τὴν εὐθείαν ὁδόν. Τότε δ' ἠγείροντο ἡρώικοι ἄνδρες, οἵτινες κατέβαλλον τοὺς ἐχθροὺς νικῶντες εἰς τὰς μάχας, καὶ ἀποκαθίστων πάλιν τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτῶν καὶ τὰ παλαιὰ ἔθνη. Οὗτοι δὲ φέρουσιν ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ τὸ ὄνομα τῶν ΚΡΙΤΩΝ (1280—1420). Διασημότετοι δ' αὐτῶν εἶνε ὁ Γεδεὼν, Ἰεφθάς, Σαμψών ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἡ ἡρώης Δεβώρα. Αἱ πράξεις αὐτῶν ἔζων εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ· περὶ τοῦ ἐκουσίου θιαύτου τῆς κόρης Ἰεφθάς, περὶ τῶν ῥιψοκινδύνων μηχανημάτων τοῦ Σαμψών, καὶ τῆς τρομερᾶς καταστροφῆς αὐτοῦ εἰς τὴν χώραν τῶν Φιλισταίων, διηγοῦντο οἱ χωρικοί, ὅταν ἐκάθηντο ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν φοινίκων καὶ συκῶν, καὶ οἱ ποιμένες ὅτε κατεκλίνοντο ὑπὸ τὴν νυκτερινὴν λάμψιν τῶν οὐρανίων ἀστέρων Ἀλλ' ἐπῆλθον βαρύτεραι ἐτι δοκιμασίαι ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ· οἱ Φιλισταῖοι ὑπέταξαν ὅλην τὴν χώραν μέχρι τοῦ Ἰορδάνου, καὶ κατεδυνάστευσαν τὸν λαὸν σκληρότατα. Τότε ὅμως ἐκάλεσεν ὁ ΣΑΟΥΛ, ἐμπειροπόλεμος ἀνὴρ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Βενιαμίν, τὸν λαὸν εἰς ἀγῶνα, καὶ ἐπόλεμην ἐντυχῶς ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν. Συγχρόνως δ' ἐπέτυχεν ὁ μέγας ἀρχιερεὺς ΣΑΜΟΥΗΛ (1400), εὐσεβὴς καὶ φιλόπατρις ἀνὴρ, νὰ συσφίγῃ πάλιν ἰσχυρότερον τὸν παλαιὸν θεσμὸν μεταξὺ τοῦ Ἰσραηλικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ, καὶ νὰ δώσῃ νέαν τιμὴν εἰς τοὺς νόμους τοῦ Μωϋσέως. Ἐκ δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῦ καθιδρυθέντων ἡ ἀναζωπυρηθέντων σχολείων τῶν προφητῶν διδασκομένων κοινῶς τὸν νόμον, τὴν μουσικὴν καὶ ᾠδὴν, ἐξῆλθον οἱ ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ θρησκείας καὶ ἀρετῆς ἐνθουσιῶντες ῥήτορες τοῦ λαοῦ, οἵτινες φέρουσιν ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ τὸ ὄνομα τῶν ΠΡΟΦΗΤΩΝ.

§. 24. Οἱ υἱοὶ ὅμως τοῦ Σαμουὴλ δὲν ἐπορεύθησαν τὴν ὁδὸν τοῦ πατρὸς αὐτῶν, ἀλλ' ἐξέκλιναν ἀπὸ τοῦ νόμου. Τότε δὲ ἐζήτησαν οἱ Ἰσραηλῖται, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν γειτόνων λαῶν, βασιλέα, ὅς τις ὡς μόνιμος ἀρχηγὸς ἤθελεν ὁδηγεῖ αὐτοὺς εἰς τοὺς πολέμους καὶ τὰς νίκας. Εἰς μάτην προσεπάθησεν ὁ γηραιὸς ἀρχιερεὺς νὰ τοὺς ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς αἰτήσεως ταύτης, ζωγραφῶν μὲ ζωηρότατα χρώματα τὰ δεινὰ καὶ τὰς καταπιέσεις, ἃς ἤθελον ὑποφέρει ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ βασιλέως. Οἱ Ἰσραηλῖται ἐπέμειναν εἰς τὴν γνώμην αὐ-

τῶν, καὶ ὁ Σαμουὴλ ἔχρισε τὸν ΣΑΟΥΛ. Ἦτο δ' ὁ Σαουλ (1050) ὠραῖος ἀνὴρ, ἀνδρείος, ἐμπειροπόλεμος καὶ εἶχε δοξασθῆ πολλὰκις εἰς τοὺς πολέμους ἐπειδὴ ὅμως εἶχε πολλὴν πεποθησιν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ δὲν ἐτήρει ἀκριβῶς τὰ παραγγέλματα τοῦ Ἰεχωβά, ἀπερρίφθη, καὶ ὁ Σαμουὴλ ἔχρισε τὸν νέον ποιμένα ΔΑΥΙΔ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα. Ἐκτοτε δ' ἐπήρχετο σκυθρωπὸν πνεῦμα μελαγχολίας ἐπὶ τὸν Σαουλ, ὃν μόνον ἐν κινύρῃ ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ ἠδύνατο νὰ πραύνη. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν φθόνος διὰ τὴν πολεμικὴν δόξαν τοῦ Δαυὶδ εἰς τοὺς πρὸς τοὺς *Φιλισταίους* ἀγῶνας, τοῦτο δὲ μυστικὴ προαίσθησις περὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ, ὥθησαν τὸν Σαουλ εἰς μῖσος καὶ καταδίωξιν τοῦ νέου ποιμένος, τὸν ὁποῖον ἐν τοσούτῳ ἡγάπα ὁ υἱὸς τοῦ Σαουλ Ἰωνάθαν μετ' ἀγάπην πιστήν. Ἐν μέσῳ δὲ κινδύνων καὶ ταιπωριῶν, ἀπέφυγε τέλος ὁ Δαυὶδ τὰς ἐνέδρας τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὅτε τέλος νικηθεὶς εἰς τινα μάχην ὁ Σαουλ, διέταξεν ἀπηλπισμένος νὰ βυθίσωσι τὸ ξίφος εἰς τὸ στήθος αὐτοῦ, ἀνεγνωρίσθη κατὰ μικρὸν ὁ Δαυὶδ περ' ὅλων τῶν φυλῶν.

§. 22. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Δαυὶδ (1030) εἶναι τὸ λαμπρὸν σημεῖον τῆς ἱστορίας τῶν Ἰουδαίων. Πολεμήσας εὐτυχῶς ἐξέτεινε τὸ κράτος πρὸς νότον καὶ πρὸς ἀνατολὰς, κατέστησε τὴν πόλιν τῆς Συρίας Δαμασκὸν ἢ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς Ἀνατολῆς, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, καὶ κατέβαλε διὰ παντός τὴν δύναμιν τῶν Φιλισταίων. Ἐξεπόρθησε δὲ τὴν πρωτεύουσάν τῶν Ἰεβουσαίων ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ μετὰ τῆς ὀχυρᾶς ἀκροπόλεως Σιών, καὶ ὥρσεν αὐτὴν ἔδραν καὶ κέντρον τῆς πανηγυρικῆς τοῦ Θεοῦ λατρείας· διὸ καὶ διέταξε νὰ μετακομίσωσιν ἐκεῖσε τὴν *Κιβωτὸν τῆς Διαθήκης*. Ἦτο δὲ προσέτι ὁ Δαυὶδ μέγας ποιητὴς καθὼς δεικνύουσιν αἱ ἐξοχοὶ αὐτοῦ *θρησκευτικαὶ ψαλμοὶ* (*ψαλμοί*). Καίτοι δ' ἁμαρτῶν ἐνίοτε βαρέως, ἐμεινεν ὅμως πάντοτε ἀγαθὸς ὁράσει Κυρίου, διότι ἐξομολογούμενος καὶ μετανοῶν, ἐλάμβανε πάλιν τὴν συγχώρησιν τοῦ Ἰεχωβά. Περὶ τὸ τέλος ὅμως τῆς ζωῆς αὐτοῦ κατελυτήθη ὑπὸ τῆς ἀποστασίας τοῦ ἀγαπητοῦ αὐτῷ υἱοῦ Ἀβессαλώμ, ἀποπλανηθέντος ὑπὸ κακῶν συμβούλων. Πεποιθὼς δηλ. εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ, τὴν ὁποῖαν ὁ μὲν πατὴρ ἀπώλεσε καταπιέζων καὶ τραχύτητα ἐπιδεικνύων, ὁ δὲ υἱὸς ἀπέκτησε φερόμενος εὐπροσηγόρως πρὸς πάντας, ἐδοκίμασεν ὁ καλλίκομος νεανίας νὰ ἀρπάσῃ τὸ στέμμα. Καὶ ὁ μὲν Δαυὶδ κατέλιπε τὴν πρωτεύουσάν, καὶ ἔφυγε πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Ἀλλ' ἡ εὐτυχία ἐστράφη πάλιν μετ' ὁ-

λίγον πρὸς τὸν φρόνιμον βασιλέα. Ὁ Ἀβεσσαλὼμ ἐθανατώθη φεύγων ὅτε ἐκρεμάσθη ἀπὸ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ κόμης, εἰς τοὺς κλάδους περεβίνθου τινός. — ΣΟΛΟΜΩΝ (π. Χ. 1000) ὁ Σοφὸς ἐτελείωσε τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ὡς δ' ὑπῆρξε μέγας εἰς τοὺς πολέμους ὁ Δαυὶδ, οὕτως ἔλαμψεν οὗτος εἰς τὰς τέχνας τῆς εἰρήνης. Ἐκόσμησε τὴν πρωτεύουσάν με λαμπράς οἰκοδομὰς, καὶ κατεσκεύασε διὰ Τυρίων τεχνιτῶν καὶ οἰκοδόμων, ἐπὶ τοῦ θρόνου Ἀμορία, τὸν λαμπρὸν «ναὸν τοῦ Σολομώντος», ὅστις ἔνεκα τοῦ πλούτου αὐτοῦ εἰς τὰς ἐπιχρυσώσεις καὶ τὰ κοσμήματα ἦτον ἀντικείμενον τοῦ κοινοῦ θαυμασμοῦ. Ἀλλ' ὁ Σολομὼν ἐξέκλινεν εἰς πολλὰ ἐκ τοῦ νόμου τοῦ Μωϋσέως. Ἐμπορεύετο με τοὺς γείτονας λαοὺς, καὶ ἐπεσώρευεν οὕτως ἀπείρους θησαυροὺς, οἵτινες ἠύξησαν τὴν κλίσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν πολυτέλειαν, τρυφὴν καὶ φιληδονίαν· διетῆρει δὲ προσέτι ξένας γυναῖκας, εἰς τὰς ὁποίας ἐπέτρεψε τὴν εἰδωλολατρείαν, λαβὼν μάχιστα καὶ ὁ ἴδιος μέρος εἰς αὐτήν. Οὕτω δὲν προεφύλαξαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς μωρίας τὸ μέγα πνεῦμα, ἡ θαυμασία νοσημοσύνη καὶ ἡ πολύτιμος αὐτοῦ σοφία, τῆς ὁποίας ἡ μνήμη σώζεται ἔτι καὶ νῦν εἰς τοὺς θαυμασίους καὶ μαγικοὺς λόγους τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ πολυτελής αὐτοῦ βίος καὶ αἱ μεγάλαι δαπάναι ἔγειναν αἷτιοι πολλῶν καταπιεστικῶν φόρων διὰ ζῶντος ἔτι τοῦ Σολομώντος, ἐξεργράγη ἐπανάστασις ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ΙΕΡΟΒΟΑΜ. Καὶ κατεπνίγη μὲν ἡ ἐπανάστασις αὕτη, καὶ ὁ πρωτουργὸς ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ· ἀλλ' ὅτε ὁ υἱὸς τοῦ Σολομώντος ΡΟΒΟΑΜ (975) ἠκολούθησε τὰ ἔχνη τοῦ πατρὸς καὶ ἀπέκρουσεν ἀπειλητικῶς τὰς πρὸς ἐλάφρωσιν τῶν φόρων παρακλήσεις τοῦ λαοῦ, ἀπεχωρίσθησαν αἱ δέκα φυλαὶ ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐξέλεξαν βασιλέα τὸν Ἱεροβοάμ. Μόνον δὲ ἡ φυλὴ τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Βεριαμὶρ ἔμειναν πισταὶ εἰς τὸ νομίμως ἄρχον γένος.

§. 23. Διὰ τῆς διαιρέσεως ταύτης ἐγεννήθησαν δύο ἄνισα τὸ μέγεθος βασίλεια· τὸ ἐκ τῶν δέκα φυλῶν συγκείμενον βασίλειον τοῦ ΙΣΡΑΗΛ ἢ ΕΦΡΑΙΜ, μετὰ τὰς πρωτεύουσας *Συχέμ* καὶ *Σαμάρειαν* καὶ τὸ ἐκ δύο φυλῶν συνιστάμενον βασίλειον τοῦ ΙΟΥΔΑ μετὰ τῆς *Ἱερουσαλὴμ*. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τελευταία πόλις ἐφύλαττε τὴν «Ἰερουσαλὴμ», καὶ ἐθεωρεῖτο διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν Λευϊτῶν καὶ πολλῶν εὐσεβῶν Ἰσραηλιτῶν ὡς ἡ ἀληθὴς πρωτεύουσα, κατεσκεύασεν ὁ Ἱεροβοάμ εἰδῶλα εἰς τε τὸ μεσημβρινὸν καὶ εἰς τὸ ἀρκτικὸν μέρος τοῦ κράτους αὐτοῦ καὶ εἰσήγαγε τὰς ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῶν ὄρεων θυσίας·

ταύτης δὲ τῆς ἁμαρτίας ὑπῆρξαν ἔνοχοι πάντες οἱ διάδοχοι αὐτοῦ. Εἰς δὲ τῶν ἰσχυροτάτων μεταξὺ αὐτῶν ἦτον ὁ Ἀχάθ (919—797), τοῦ ὁποίου ἡ γυνὴ Ἰεζάβεελ εἰσῆγαγεν ἐκ τῆς Τύρου τὴν μουσαρὰν «λατρείαν τοῦ Βήλου» καὶ ἐμαίνετο σκληρότατα κατὰ παντός, ὅς τις δὲν ἤθελε προσκυνῆσαι αὐτόν. Ἐπεβούλευσε δὲ τὴν ζωὴν τοῦ προφήτου Ἡλία καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ζητήσῃ καταφύγιον εἰς τὴν ἔρημον καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους Καρμήλου. Διὰ τῆς θυγατρὸς δ' αὐτῆς Ἀθάλλας συζευχθεῖσας μετὰ τινος βασιλέως τοῦ Ἰούδα, μετεφέρθη καὶ εἰς τὸ κράτος τοῦτο ἡ χαίρουσα εἰς σάρκα καὶ αἷμα θρησκευτικὴ αὐτῇ λατρεία, καὶ κύνόθη παρὰ τῆς αὐλῆς. Ἀποτελέσματα δ' ἦσαν ἀδιάλλακτον μῖσος, φιλονεικίαι καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι μεταξὺ τῶν δύο βασιλείων, δι' ὧν ἐξησθενίζοντο ἀμοιβαίως καὶ ἐαυνοηκολόγουν ἔπειτα πρὸς ξένους λαούς. Ἐδίδωσαν δὲ τοὺς προφήτας, οἵτινες μὲ τολμηρὰν παρρησίαν προέλεγον τὴν καταστροφὴν τοῦ βασιλείου, ἂν τὸ σέβας τοῦ Ἰεχωῦά υποχωρήσῃ εἰς τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων. Ἀλλ' ὅσον κατεδιώκοντο οἱ προφῆται τοσοῦτον ἐπετεινέτο ἡ γενναιοψυχία αὐτῶν καὶ ἡ ἀνδρεία. Εἰς τὰ ἔρημα καὶ χέρσα πεδία, ὑπὸ τὰς ἀτιμώσεις καὶ τὰς κολάσεις, ἐνισχύετο ἡ πίστις αὐτῶν καὶ ἐσωτερικὴ ὁρασις. Ὅτε δ' οἱ Ἀσσύριοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι ἠπέλυσαν τὴν χώραν, ὑπέδειξεν ὁ ΗΣΑΪΑΣ τὸν μέλλοντα ΜΕΣΣΙΑΝ ὡς τὸν μόνον σωτήρα καὶ ὁ ΙΕΡΕΜΙΑΣ ἐπεῖδε τὴν καταστροφὴν τοῦ κράτους, ἀφοῦ παρήνεσε πρότερον εἰς μάτην τὸν τυφλωμένον λαόν, καὶ ἐκλαυσεν εἰς τοὺς «θρήνους» τὴν πτώσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ.

§. 24. Καὶ πρῶτον μὲν ἔγινε φόρου ὑποτελὲς εἰς τοὺς Ἀσσυρίους τὸ Ἰσραηλιτικὸν βασίλειον τοῦ Ἐφραίμ. Ἀλλ' ὅτε ὁ βασιλεὺς ΩΣΗΕ ἔκαμε συνθήκην πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, ὅπως ἀπαλλοτρίωσιν τοῦ φόρου, εἰσέβαλεν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων ΣΑΔΜΑΝΑΣΑΡΟΣ μετὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, ἐξεπόρθησε τὴν Σαμάρειαν καὶ ἔφερε (722) τὸν βασιλέα μετὰ τοῦ μεγίστου μέρους τοῦ λαοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν ΑΣΣΥΡΙΑΚΗΝ ΑΙΧΜΑΔΩΣΙΑΝ. Ἀνεμίγησαν δὲ ξένοι λαοί, καὶ ἐκ τῆς ἀναμίξεως αὐτῶν μετὰ τῶν ἐπιμεινάντων Ἰσραηλιτῶν ἐγεννήθησαν οἱ ΣΑΜΑΡΕΙΤΑΙ. — Τὸ βασίλειον ὅμως τοῦ Ἰούδα διήρκεσεν 130 ἔτη περισσότερον. Διότι ἔγινε μὲν μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἰσραὴλ φόρου ὑποτελὲς εἰς τοὺς Ἀσσυρίους, ἀλλ' ὅτε οὗτοι περιῆλθον εἰς πῶλεμον πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, προσετέθη ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα εἰς τοὺς τελευταίους, καὶ ἠρνήθη εἰς τοὺς Ἀσσυρίους τὸν φόρον. Τότε δὲ

ᾠρμησεν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων Σαναχάριβος κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐπολιορκήσεν αὐτήν. Ἀλλ' ἡ ὥρα τοῦ Ἰούδα, ὅπου ἐβασίλευεν ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς Ἐζεκίας (725—96), δὲν εἶχε φθάσει ἀκόμη εἰς μίαν δηλ. νύκτα ἐξηφανίσθη σχεδὸν κατὰ κράτος τὸ στράτευμα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ὁ Σαναχάριβος κατέλιπε τὴν χώραν, κατεχόμενος ὑπὸ δεινοῦ τρόμου. Πρῶτον δ' εἰς τὸν νικηφόρον βασιλέα τῆς Βαβυλώνης NABOY-CHOΔONOSOPON ἦτο δεδομένον νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸ ὑπὸ νέας εἰδωλολατρείας μεμολυσμένον κράτος τοῦ Ἰούδα. Ἐξεπόρθησε δὲ (597) τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐσύλησε τὸν ναὸν, ἔφερε τὸν βασιλέα Ἰωαχέιμ καὶ τοὺς προκριτωτέρους κατοίκους εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κράτους αὐτοῦ, καὶ κατέπρεσε μὲ βαρεῖαν χεῖρα τοὺς ἐναπολειφθέντας. Τοῦτο δὲ παρεκίνησε τὸν τελευταῖον βασιλέα ΣΕΔΕΚΙΑΝ νὰ δοκιμάσῃ μίαν φορὰν ἀκόμη τὴν τύχην τῶν ὅπλων μὲ δλίγον ὅμως ἀποτέλεσμα. Ὁ Ναβουχοδονόσορος ἔκαυσε τὸν ναὸν καὶ τὴν πόλιν, ἔσφαξε τοὺς κατοίκους, καὶ ἔφερε τελευταῖον τὸν τυφλωθέντα βασιλέα μὲ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑΕΤΗ ΒΑΒΥΛΩΝΙΑΚΗΝ ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑΝ (588). Καταπιεσθέντες δ' ὑπὸ τῆς ἀνάγκης αἰεὶ τὸν ποταμὸν τῆς Βαβυλώνης ἐστράφησαν πάλιν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς τὸν θεὸν τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ εὗρον χάριν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Εἰς δὲ τῶν αἰχμαλώτων, ὁ προφῆτης ΔΑΝΙΗΛ ἔφθασεν εἰς μέγα ἀξίωμα, καὶ ἀνεκούφιζε τὴν τύχην τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. Μετὰ τινὰς τέλους δεκαετηρίδας ἐξεπορθήθη ἡ Βαβυλὼν ὑπὸ τῶν Περσῶν, ὅτε ὁ Κῦρος ἄφησε (538) πάλιν τοὺς Ἰουδαίους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πατρίδα των. Μικρὸν ὅμως μέρος ἐπέστρεψε κατὰ πρῶτον ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ζωράάβελ, καὶ ἤρχισε τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ἀπέφευγον πᾶσαν πρὸς τοὺς Σαμαρείτας ἀνάμιξιν, ἐκ μίσους ἐπεχείρησαν οὗτοι νὰ παρεμβάλλωσι κωλύματα εἰς τὸ σχέδιον αὐτῶν κατὰ πάντα τρόπον. Κετώρθωσαν δὲ νὰ ἐκδοθῇ διάταγμα ἀπαγορεύον (515) τὴν ἀρξαμένην οἰκοδομήν, ἥτις διὰ τοῦτο ἐπὶ Δαρείου μόνον ἀπετελέσθη. Βασιλεύοντος δὲ τῆς Περσίας τοῦ Ἀρταξέρξου, νέα πλήθη, ὁδηγούμενα ὑπὸ τοῦ ΕΣΔΡΑ καὶ ΝΕΕΜΙΑ, ἀνεχώρησαν (460) ὀπίσω πρὸς τὴν πατρίδα, ἔκτισαν τὴν πόλιν, καὶ ἀποκατέστησαν πάλιν τοὺς νόμους τοῦ Μωϋσέως. Αἱ συμφοραὶ εἶχον μόνον διδάξει αὐτοὺς, ὅτι ἤδη ἐμμένοντες σταθεροὶ εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτῶν ἤθελον ἐλπίσει σωτηρίαν διὸ ἀπέφευγον ἀπὸ τοῦδε ἐπιμελῶς τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων, καὶ πᾶσαν ἐπιμιξίαν πρὸς τοὺς προσκυνοῦντας τὰ εἰδῶλα ἐθνικούς.

Φιλολογία τῶν Ἑβραίων.

§. 24. β'. Ὡς ἡ ἱστορία, ἡ πολιτεία καὶ σύμπαρς ὁ βίος τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀνεφέρετο εἰς τὴν «*λατρείαν τοῦ Ἰεχωβά*», οὕτω καὶ ἡ φιλολογία αὐτῶν ἤτις διαιρεῖται εἰς ἱστορικά, ποιητικά καὶ προφητικά συγγράμματα. — Καὶ τὰ μὲν ἱστορικά βιβλία πραγματεύονται περὶ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ «*θεοκρατικοῦ*» συστήματος ἐν τῇ πολιτείᾳ, περιέχοντα καὶ τὴν ἀκριβῶς ὀρισμένην νομοθεσίαν αὐτοῦ. Ἀποχωρισμένα δ' ὀλοτελῶς ἀπὸ τῆς ἱστορίας τῶν ἄλλων λαῶν, φέρουσι τὰ βιβλία ταῦτα, ἐν τῇ αὐστηρῶς ἐθνικῇ καὶ θρησκευτικῇ αὐτῶν ιδιότητι, «*εἰπικόν*» χαρακτηρᾶ. — Τὰ δὲ ποιητικά ἔργα εἶναι τοῦτο μὲν «*καθαρώς*» λυρικά, ὡς οἱ τὴν λατρείαν τοῦ Ἰεχωβά ἀποβλέποντες «*ψαλμοί*», εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Δαβὶδ ἔδωκε τὸν ἀληθῆ αὐτῶν τύπον, ἂν καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν τῇ ὑπαρχούσῃ συλλογῇ (ψαλτηρίῳ) δὲν ἦναι αὐτοῦ τοῦ Δαβὶδ, τοῦτο δὲ «*ἐδιδασκτικὰ*», ὡς οἱ πρὸς ἐξύμνησιν τῆς θείας προνοίας καὶ δικαιοσύνης ποιηθέντες λόγοι τοῦ λαοῦ ὑπὸ τοῦ εὐσεβοῦς καὶ βαρείας ὑποστάντος δοκιμασίας «*ἰώδ*», ἔτι δὲ ἡ ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ λαοῦ προσελθοῦσα γνωμικὴ ἢ ἀποφθεγματικὴ ποίησις, ὡς εὐρίσκεται ἐν τῷ «*βιβλίῳ τῶν παροιμιῶν τοῦ Σολομῶντος*». — Ὡς δ' οἱ ψαλμοὶ μένουσι «*μέγα*» κάτοπτρον τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, οὕτω καὶ αἱ παραινέσεις, οἱ περὶ τιμωρίας λόγοι καὶ αἱ προφητεῖαι τῶν θεοπνευστῶν ὑπὸ τῆς θρησκείας καὶ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης ἐνθουσιῶντων «*προφητῶν*». Κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν πᾶσα μὲν σωτηρία προέρχεται ἐκ τῆς πληρώσεως τῶν θείων διαταγμάτων, πᾶσα δὲ συμφορὰ ἐκ τῆς καταφρονήσεως αὐτῶν· διὸ βλέπουσιν εἰς ὅλα τὰ δεινὰ καὶ πάθη τὴν τιμωροῦσαν καὶ ἀνταμείβουσαν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ἐπιστροφὴν καὶ μετάνοιαν τὸν μόνον τρόπον τῆς ἀπολυτρώσεως. Ἡ ἀποστροφή ὅμως αὕτη καὶ μετάνοια δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ βάσιν τὸν ἐξωτερικὸν ἀγιασμὸν, τὰς θυσίας, προσευχάς, καὶ νηστείας, ἀλλὰ τὴν ἠθικὴν διόρθωσιν καὶ τὸν ἀναμάρτητον βίον. Βυθισμένοι ὅλως εἰς τὴν θεωρίαν τῶν θείων, δὲν συγγράφουσιν οἱ προφῆται τὰς εἰς αὐτοὺς ἐμπνεομένας ἰδέας ὡς ἰδίαις ἑαυτῶν, ἀλλ' ὡς ἐννοίας, παραινέσεις, ἀπειλὰς καὶ διαταγὰς τοῦ Ἰεχωβά. Οἱ δραστηριώτατοι δ' αὐτῶν καὶ διασημώτατοι ἔζων περὶ τοὺς χρόνους τῶν πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους πολέμων, μεταξὺ τῶν ὁποίων πάλιν ἐξέχει λαμπρῶς ὁ «*Ἡσαίας*». Εἰς τὰς «*ἐπιστῆμας*» καὶ τὰς «*ἐδημιουργικάς*»

(ΙΣΤΟΡ. ΤΟΥ ΠΑΛ. ΚΟΣΜΟΥ)

3

τέχνας ὀλίγον προώδευσαν οἱ Ἰουδαῖοι· τὸ πνεῦμα αὐτῶν δὲν ἦτον εὐφυὲς πρὸς τὴν τέχνην, καὶ ὁ αὐστηρὸς μονοθεϊσμός ἐμπόδισε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πλαστικῆς καὶ ζωγραφίας.

8. ΜΗΑΟΙ ΚΑΙ ΠΕΡΣΑΙ.

§. 25. Ἡ *Μηδία* καὶ *Περσία*, χῶραι ἐνθα τραχέα, ἐνίοτε δὲ γοητευτικά ὁροπέδια, διαδέχονται νομάς χλοεράς καὶ ἀγροὺς γονίμους, κατοικοῦντό ποτε ὑπὸ φύλων, ἅτινα εἶλκον τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἐκ τῶν περαιτέρω πρὸς ἀνατολὰς κατοικούντων πάναρχαίων ΖΕΝΔΙΚΩΝ ΛΑΩΝ. Εἶχον δὲ θρησκείαν ἀξίαν λόγου, τὴν ὁποίαν παλαιὸς τις σοφρὸς, ὁ ΖΩΡΟΑΣΤΡΗΣ, εἶχε θεμελιώσει καὶ καταθέσει εἰς τὸ ἱερὸν βιβλίον *Zerdaβέστην*. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν δὲ ταύτην ὑπάρχει διττὸν πρωτόγονον ὄν, τὸ πνεῦμα τοῦ Φωτὸς (Ὁρομάζης) καὶ τὸ πονηρὸν πνεῦμα τοῦ Σκότους (Ἀριμάνιος). — Ἀμφότερα δ' ἔχουσι στρατιάς ὁμοίων πνευμάτων ὑφ' ἑαυτὰ, καὶ εὐρίσκονται εἰς ἀδιάλειπτον πόλεμον πρὸς ἄλληλα, περὶ τοῦ τίς θὰ λάβῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων, μέχρις οὗ νικήσῃ εἰς τὸ τέλος τοῦ κόσμου τὸ Πνεῦμα τοῦ Φωτὸς, ὅτε τὸ κακὸν ἐξαφανίζεται καὶ οἱ ἄνθρωποι γίνονται εὐδαίμονες. Ἡ πίστις δ' αὕτη περιεκαλύπτετο ὑπὸ τῆς ἐσχυρᾶς ἱσρατικῆς τάξεως τῶν *Μάγων* εἰς πανηγυρικὴν λατρείαν. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς τοῦ Φωτὸς προσεκυνεῖτο ὑπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ *Ἡλίου* καὶ τοῦ Φωτὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα τοῦ Σκότους ἐξήτουν ὡς ἀποδιώξωσι θύοντες καὶ προσευχόμενοι, λουόμενοι καὶ καθαριζόμενοι, καὶ νὰ σμικρύνωσι τὸ κράτος αὐτοῦ πολεμοῦντες καὶ ἐξαφανίζοντες τὸ κακὸν ἐν τε τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ καρδίᾳ.

§. 26. Καὶ πολὺν μὲν χρόνον ἦσαν οἱ *Μῆδοι* ὑπὸ τὴν ἀρχὴν ξένων βασιλέων, μέχρις οὗ ἀναλαβόντες τέλος θάρρος, ἠγωνίσθησαν ἀνδρείως, καὶ ἀνέκτησαν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐμπειροπόλεμοι βασιλεῖς κατῴρθωσαν νὰ καταπίεσωσι πάλιν τὴν νεωστὶ προσκτηθεῖσαν ἐλευθερίαν τοῦ λαοῦ, καὶ καθιδρύσωσιν ἀπεριόριστον σρατιωτικὴν ἐξουσίαν. Συγχρόνως δ' ὑπέταξαν ἄλλους γείτονας λαοὺς ἐν οἷς καὶ τοὺς ὁμοφύλους *Πέρσας*, οἵτινες ἀπὸ τινων ἑκατονταετηρίδων ἐποίμαινον ἐν τῇ ὠραίᾳ εἰπικῇ χώρᾳ *Περσιστάν* κατ' ἀρχαῖκον καὶ ἀπλοῦν τρόπον τὰ ποίμνια αὐτῶν, καὶ ἐνησχολοῦντο εἰς τὸ ἀγαπητὸν αὐτῶν κυνήγιον καὶ τοὺς πολέμους. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὐτῶν δὲν διήρκεσε

πολὺν χρόνον. ΑΣΤΥΑΓΗΣ (π. Χ. 575), ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῶν Μήδων εἶχεν ἰδεῖ ὄνειρον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ ὄνειροκρίται ἔδωκαν τὴν ἐξηγήσιν, ὅτι ὁ υἱὸς τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Μανδάνης ἠθελεν ἄρξει πο-
τὲ τῶν Μήδων καὶ τῆς δυτικῆς Ἀσίας. Ταραχθεὶς δ' ἐκ τούτων, συνέζευξε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ μετὰ τινος μικροῦ ἡγεμόνος τοῦ ὑπο-
τεταγμένου λαοῦ τῶν Περσῶν καὶ ὅτε αὕτη ἐγέννησεν υἱόν, ΚΥΡΟΝ
καλούμενον, διέταξεν ὁ Ἀστυάγης νὰ φονεύσωσιν αὐτὸν εἰς τὰ σκό-
τη μακρὰν ἀπέχοντος δάσους. Ἀλλ' ἡ συμπάθεια ποιμένος τινός,
εἰς ὃν εἶχεν ἀνατεθῇ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ φόνου, ἔσωσε τὸν Κύρον ἀπὸ
ταύτης τῆς συμφορᾶς. Καὶ ἀνετράφη μὲν ὡς υἱὸς ποιμένος, ἀλλὰ μει-
ράκιον ἔτι ὧν ἐδήλωσεν ἐν τινι παιδιᾷ τὴν ἐνοικοῦσαν αὐτῷ βασιλι-
κὴν φύσιν, ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ παρκατῇ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως
καὶ νὰ γνωρισθῇ. Ὁ δὲ Ἀστυάγης, ἡσυχάσας ἐκ τῶν λόγων τῶν μαν-
τείων, ἄφησε τὸν Κύρον ν' ἀνατραφῇ ἀξίως τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ κα-
ταγωγῆς, καὶ ἐπεμψεν αὐτὸν ἡλικιωθέντα εἰς τοὺς γονεῖς του ἐν
Περσίᾳ. Ἐνταῦθα δ' ἠγέρθη ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἡ ἰδέα, νὰ ἐλευθερώ-
σῃ τὸν γενναῖον μὲν, ἀλλ' ὑποτεταγμένον λαὸν ἀπὸ τῆς δουλείας τῶν
Μήδων, καὶ νὰ ἐξέλθῃ μετ' αὐτοῦ πρὸς νίκας καὶ κατακτήσεις. Ἡ
δὲ μεγαλοφυΐα καὶ βασιλικὴ αὐτοῦ φύσις παρώρμησε τοὺς Πέρσας εἰς
σεβασμὸν καὶ εὐπείθειαν. Ἐξεστράτευσεν λοιπὸν κατὰ τῶν Μήδων ὁ
δὲ Ἀστυάγης προδοθεὶς καὶ νικηθεὶς κατέλιπε τὸν θρόνον εἰς τὸν
εὐτυχῇ αὐτοῦ ἔγγονον, ὅστις ἐγενεν (π. Χ. 560) ἤδη θεμελιωτῆς κο-
σμοκρατορίας, περιλαμβανούσης πάντας σχεδὸν τοὺς πεπολιτισμένους
λαοὺς τῆς Ἀσίας.

§.27. Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐβασίλευσεν εἰς τὰς Σάρδεις πρωτεύ-
ουσαν τῆς *Λυδίας*, ὁ βασιλεὺς ΚΡΟΙΣΟΣ, ὅστις εἶχε τῶσαν μεγάλην
πλοῦτην, ὥστε τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατήντησε παροιμιώδες. Ἦτο δὲ φίλος
καὶ σύμμαχος τοῦ Ἀστυάγου, διὸ περιῆλθε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύρος μετ'
ὀλίγον εἰς πόλεμον. Ἀπατηθεὶς δ' ὑπὸ τινος δισήμου χρησμοῦ, διέβη
ὁ Κροῖσος τὸν ποταμὸν τῶν ὀρίων αὐτοῦ *Ἄλυν*, ἵνα προσδάλῃ τοὺς
Πέρσας. Ἀλλ' ἠττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ταχέως εἰς τὴν
πρωτεύουσάν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Κύρος ἠκολούθησεν αὐτὸν, ἐξεπώρθησε τὰς
Σάρδεις, καὶ διέταξε νὰ παραδώσωσιν εἰς τὰς φλόγας τὸν αἰχμάλωτον
βασιλέα. Ἦτο δ' ὁ Κροῖσος ἤδη ἄλυσίδετος ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ὅτε ἡ ἐνθού-
μησις τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ ΣΟΛΩΝΟΣ ἔσωσεν αὐτὸν (546) ἀπὸ τοῦ θά-
νάτου. Οὗτος δηλ. εἶχεν ἔλθει ποτὲ εἰς τὰς Σάρδεις, καὶ φιλοξενηθῇ
παρὰ τοῦ βασιλέως· συναισθανόμενος δ' ὑπερηφάνως τὴν εὐτυχίαν αὐ-

τοῦ διέταξεν ὁ Κροῖσος νὰ ἀδηγήσωσιν αὐτὸν εἰς ὅλα τὰ θησαυροφυλάκια, καὶ νὰ τῷ δείξωσι τὰ πλούτη του. Ἐπειτα δὲ τὸν ἠρώτησεν, ἂν νομίζῃ αὐτὸν τὸν ὀλβιώτατον θνητὸν, πεποιθὼς ἀκραδάντως ὅτι ὁ Σόλων ἤθελεν ὀνομάσει αὐτὸν. Ἀλλ' οὗτος ὀνόμασε πρῶτον μὲν τὸν Ἀθηναῖον Τέλλον, ὅστις ἔχων περιουσίαν ἐπαρκῆ, ἐγέννησεν ὠραίους καὶ εὐπαιδεύτους υἱοὺς καὶ ἐγγόνους, ἐπιζήσαντας αὐτῷ, ἔπесε μαχόμενος εἰς νικηφόρον ἀγῶνα κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς Πατρίδος καὶ ἐτάφη ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ εἰς τὴν θέσιν, ὅπου κατέλαθεν αὐτὸν ὁ θάνατος. Ἐπειτα δ' ἐρωτηθεὶς πάλιν, ἔκρινεν εὐδαιμονεστέρους κατὰ δεύτερον λόγον τοὺς δύο νέους Κλέσβιν καὶ Βίτωνα, υἱοὺς ἱερείας τινὸς τῆς Ἡρας ἐν Ἀργεῖ, καὶ διηγῆθη, ὅτι τούτων ἡ μήτηρ ὤφειλέ ποτε νὰ ὑπάγῃ πρὸς θυσίαν εἰς τὸν ἕξω τῆς πόλεως ναὸν, ἐπειδὴ δὲ οἱ μέλλοντες νὰ σύρωσι τὴν ἄμαξαν βόες δὲν ἤρχοντο ἐγκαίρως ἐκ τοῦ ἀγροῦ, ἐξεύχθησαν οἱ ἴδιοι νέοι εἰς τὴν ἄμαξαν, καὶ ἔσυραν αὐτὴν εἰς τὸν ναόν· τότε δ' ἰκέτευσεν ἡ μήτηρ νὰ πέμψῃ ἀντιμισθίαν εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτῆς ἡ Ἡρα ὅτι θὰ ἦτο καλλίτερον εἰς τοὺς ἀνθρώπους· μετὰ δὲ τοῦτο κοιμηθέντες οἱ νέοι εἰς τὸν ναόν, δὲν ἐξύπνησαν πλέον. Ὅτε δ' ὁ Κροῖσος ἐξέφρασε τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἀθηναῖος σοφὸς δὲν ἔκρινε τὴν ἰδικήν του εὐτυχίαν ἴσῃν τοῦλάχιστον πρὸς τὴν εὐτυχίαν ἀπλοῦ πολίτου, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν οὗτος τὴν ἀξιωματικόνευστον ἀπάντησιν ἐμψέειν πρὸ τοῦ τέλους μακάριζε. Αἱ δὲ λέξεις αὗται τῶν ὁποίων τὴν ἀλήθειαν ἐνόησεν ὁ Κροῖσος ὀλίγον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σόλωνος, ὅταν ἐφονεύθη ὁ ἀγαπητὸς αὐτοῦ υἱὸς Ἄτys, βληθεὶς ὁπὸ ἀκοντίου ἐν ᾧ ἐκυνήγει, ἤλθον καὶ τώρα εἰς τὴν ἐνθύμησιν τοῦ αἰχμαλώτου βασιλέως, καὶ ἐβόησεν ἐν μέσῳ τῶν ὀδυνῶν αὐτός· ὦ Σόλων! Σόλων! Σόλων! Ἡ φωνὴ αὕτη διήγειρε τὴν περιέργειαν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, τὸν διέταξε νὰ διηγηθῇ τὸ συμβεβηκὸς, καὶ συγκινηθεὶς ὑπὸ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων τοῦ Σόλωνος, ἡλευθέρωσε τὸν Κροῖσον, τὸν ἐτίμα μέγας, καὶ τὸν ἐσυμβουλευέτο εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐπιχειρήσεις.

§. 28. Ἐπίσης δ' εὐτυχῶς ὑπέταξεν ὁ Κύρος τὸ κράτος τῶν Βαβυλωνίων. Ὅτε δηλ. οἱ Βαβυλώνιοι, ἐν βεβαίᾳ συναισθήσει τοῦ ἀκαταμάχητου τῆς πόλεως αὐτῶν, ἐπανηγύριζον ἑορτὴν τινα, παροχτετεύσαντες οἱ Πέρσαι βραχίονα τοῦ Εὐφράτου, εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, ἔσφαξαν τὸν βασιλεῖα *Ναβόννηδορ* ἐν ταῖς ἀνακτόροις αὐτοῦ, καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν χώραν. Οὕτω δὲ καὶ ἡ Συρία, Παλαιστίνη καὶ Φοινίκη ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Πέρσας, καὶ οἱ αἰχμαλῶτοι Ἰουδαῖοι ἔλαβον (538)

τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν. (§. 24).— Ὅλιγον δὲ μετὰ ταῦτα ἐπεχείρησεν ὁ Κύρος ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν ΜΑΣΣΑΓΕΤΩΝ, ἀγρίου νομαδικοῦ λαοῦ πλησίον τῆς Κασπίας θαλάσσης. Ἐγένετο δὲ διὰ πανουργίας κύριος μεγάλου μέρους τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ, υἱοῦ τῆς βασιλείσης τῶν Μασσαγετῶν *Τομίρις*. τοῦτο δ' ἐλύπησε τὸν τελευταῖον τόσον πολὺ, ὥστε, καίπερ ἐλευθερωθεὶς ὑπὸ τοῦ Κύρου, ἠλτοχειρίσθη. Πλησθεῖσα δὲ ὀδυνῶν καὶ αἰσθημάτων ἐκδικήσεως, συνήθροισε τῶρα περὶ ἑαυτὴν ἡ βασίλισσα σύμπαντα τὸν λαὸν αὐτῆς, καὶ ἐνίκησε (§29) τοὺς Πέρσας εἰς φονικὴν παρὰ τὸν ποταμὸν *Ἰαξάρτην* μάχην, καθ' ἣν ἐφονεύθη αὐτὸς ὁ Κύρος μετὰ τῶν ἐπιλέκτων τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ. Τότε ἡ βασίλισσα *Τομίρις* ἐβύθισε τὴν ἀποκοπεῖσαν κεφαλὴν τοῦ ἰσχυροῦ βασιλέως τῶν Περσῶν εἰς ἀσκὸν πλήρη ἀνθρωπίνου αἵματος, ἐπιλέγουσα «κορέσθητι αἵματος τοῦ ὁποίου δὲν ἠδυνήθης νὰ πῆς ἀρκετὸν εἰς τὴν ζωὴν σου».

§. 29. Ὁ δὲ πολεμικὸς καὶ βίαιος υἱὸς τοῦ Κύρου ΚΑΜΒΥΣΗΣ (§29—§34) ἐξέτεινε τὸ περσικὸν κράτος, κατακτῆσας τὴν Αἴγυπτον. Τρομερὰ ἦτον ἡ τύχη τῶν παρὰ τὸν Νεῖλον οἰκούντων. Ὁ ἀτυχὲς βασιλεὺς *Ψαμμήνιτος* ἀπέθανε βίαιον θάνατον, ἀφοῦ ἐπέιδε τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐξύβρισιν τῶν υἱῶν του· οἱ ναοὶ καὶ τὰ ἱερὰ ζῶα ἐφονεύθησαν, οἱ θησαυροὶ διηρπάγησαν, οἱ κάτοικοι κατεπίεσθησαν καὶ κατεχλευάσθησαν. Ὁ Καμβύσης ὀργισθεὶς ποτε, διότι ὁ βασιλεὺς τῶν Αἰγυπτίων δὲν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θυγατέρα εἰς σύζυγον ἀλλὰ τὴν θυγατέρα τοῦ προκατόχου του, ἠνάγκασε τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως καὶ τὰς προκρίτους παρθένους τῆς χώρας νὰ ἐνδυθῶσι δουλικά ἐνδύματα καὶ νὰ φέρωσιν ὕδωρ καὶ διέταξε νὰ ἀπαγάγωσιν εἰς θάνατον τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως μετὰ δύο χιλιάδων νέων Αἰγυπτίων. Ἐνῶ δὲ πάντες οἱ παρόντες εἰς τὴν θέαν τοιούτων δεινῶν ἐθρήνουν μεγαλοφῶνως, μόνον ὁ *Ψαμμήνιτος* ἔμεινεν ἀδάκρυτος. Ἄλλ' ὅτε τις τῶν ποτὲ μὲν δημοτραπέζων αὐτοῦ, νῦν δ' ἐν γήρατι ἐπαίτης, διέβη ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἐζήτηε παρὰ τῶν στρατιωτῶν ἐλεημοσύνην, ἤρχισε νὰ κλαίῃ μεγαλοφῶνως. Ἐρωτηθεὶς δ' ὑπὸ τοῦ Καμβύσου τὴν αἰτίαν, ἀπεκρίθη· «ἡ μὲν συμφορὰ τοῦ οἴκου μου εἶναι παραπολὺ μεγάλη ἢ ὥστε νὰ κλαίω, ἀλλ' ἡ ἀνάγκη αὕτη τοῦ φίλου εἶναι ἀξία δακρύων». Ἀλλὰ καὶ τοὺς Πέρσας κατέλαβε τὸ βαρὺ πεπρωμένον. Δύο στρατοὶ, τοὺς ὁποίους ὁ Καμβύσης εἶχε στείλει πρὸς ἐκπόρθησιν τῆς ἐπικρατείας τῶν ἱε-

ρέων Ἀμμωνίου, ἀπωλέσθησαν εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Λιβύης. Ἡ ἐπικράτεια δ' αὕτη εἶχε τὸ κέντρον αὐτῆς εἰς τὸν *σαῦρ* καὶ τὸ *μαρτεϊον* τοῦ φέροντος κέρατα κριοῦ *Λιδὸς Ἀμμωνος*, ἐπὶ τῆς ὁάσεως *Σιδᾶ*, καὶ ἦτον ὡς τὸ παλαιὸν κράτος τῶν ἱερέων *Μερὴ*, ἥτις εὕρίσκετο ἐν τῷ μέσῳ τῆς Νουβίας μεταξὺ ἀγρίων Νηγριτικῶν λαῶν, ἀποικία τῆς πόλεως τῶν Φαραώνων Θηβῶν. — Ὁ Καμβύσης ἀπέθανε μεθ' ἐπταετῆ τυραννικῆν βασιλείαν ἐκ τυχαίας τινὸς πληγῆς, τὴν ὁποῖαν ἐπαθεν ὑπὸ τοῦ ἰδίου ξίφους. Οἱ δ' Αἰγύπτιοι ἀπέδωκαν τὸν ταχὺν αὐτοῦ θάνατον εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν θεῶν διὰ τοὺς βεβηλωθέντας αὐτῶν ναοὺς, καὶ τὰ ἐξυβρισθέντα ἱερὰ (μάλιστα δὲ διὰ τὴν σφαγὴν τοῦ ἱεροῦ βοῦς Ἀπιδος), καὶ διὰ τὸν φόνον τῶν ἱερέων.

§. 30. Ἐπειτα δ' ἔγεινε μὲν κύριος τοῦ θρόνου μάχος τις, ὅστις προσεποιεῖτο ὅτι ἦτον ὁ φονευθεὶς ἀδελφὸς τοῦ Καμβύσου *Σμέρδης*, ἀλλ' ἀνεκαλύφθη μετὰ τινὰς μῆνας, καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ ἐπτά προκρίτων Περσῶν. Νῦν δὲ συνεφώνησαν οὗτοι νὰ ἱπποδρομήσωσι πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον, καὶ οὗτινος ὁ ἵππος ἤθελε πρῶτος χρεμετίσαι, οὗτος νὰ γαίνη βασιλεύς. Οὕτω δ' ἐπέτυχεν ὁ γαμβρὸς τοῦ Κύρου ΔΑΡΕΙΟΣ (υἱὸς τοῦ Ἰστάσπου) τὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον κατέσχεν οὐχὶ ἄνευ δόξης ἐπὶ 36 ἔτη (521—485). Ὦν δὲ λαμπροτάτης καταγωγῆς, ἤνωνεν ἐν ἑαυτῷ τὴν δξύνειαν καὶ τὴν καρτερίαν τοῦ πολιτικοῦ μὲ τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὴν ἡρωϊκὴν ἀνδρείαν τοῦ στρατιωτικοῦ, καὶ ἦτον εὐσεβὲς ὁπαδὸς τῆς θρησκείας τοῦ Ζωροάστρου, χωρὶς ὅμως νὰ καταδικῇ ὡς ὁ θρησκομανὴς προκατόχος του τὰς ἄλλας θρησκείας. Ὁ Δαρεῖος διήρесе τὸ κράτος αὐτοῦ εἰς ἐπαρχίας (σατραπείας), ἐτακτοποίησε τὰ περὶ τοὺς φόρους, καὶ διεξήγαγε μεγάλους πολέμους. Τὰ ὅπλα του ὅμως δὲν ἦσαν πάντοτε νικηφόρα. Διότι ὅταν ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν νομαδικῶν κατοικῶν τῶν περὶ τὸν κάτω Δούναβιν μέχρι τοῦ Δανάπριος (Βορυσθένου) ἐρήμων χωρῶν οὔτινες ὠνομάζοντο τότε *Σκύθαι*, ἀπεσύροντο οὗτοι μὲ τὰς ἀγέλας αὐτῶν καὶ σκηνάς, καὶ ἄφρινον τοὺς ἀγροὺς τῶν ἐρήμων εἰς τοὺς ἐχθροὺς, οὔτινες πάσχοντες ἔλλειψιν τροφίμων, ἐφθασαν μετ' ὀλίγον εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀπωλείας, καὶ καταδικασμένοι ὑπὸ τῶν Σκυθῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι δυσκολωτάτην ὑποχώρησιν πέραν τοῦ Δουνάβεως.

§ 31. Ἀνὰ τὰ ἄλλα ἦτο καὶ ἡ πολιτικὴ ἀρετὴ τῶν Περσῶν διεφθέρησεν μετ' οὐ πολὺ. Ἡ δὲ πολυτελής αὐτῇ, ἐνθα σμήνη αὐλικῶν ὑπαλλήλων καὶ ἱερέων, συμβούλων, ὑπηρετῶν καὶ δορυφύρων, κατέ-

τρώγον τὸν μυελὸν τῆς χώρας, ἐξηφάνισε τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἐπαρχιῶν. Εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν εὐρίσκοντο τὰ σπανιώτατα καὶ ἐκ μακρυνῶν χωρῶν μετακομιζόμενα φαγητὰ καὶ ποτά. *Γυναικωνίτης* δὲ ἀσωτοτάτων καὶ δολοπλοκωτάτων γυναικῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἀπενέμοντο πολλάκις τὰ εἰσοδήματα ὀλοκλήρων πόλεων καὶ χωρῶν, διὰ τὰ ἐπαρκῶσιν εἰς τὰ κοσμήματα αὐτῶν καὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν ἐνδυμάτων, ἠύξησε τὰς δαπάνας καὶ τὴν τρυφήν. Ἦλассε δ' ἡ αὐλὴ τόπον διατριβῆς κατὰ τοῦς διαφόρους καιροὺς τοῦ ἔτους καὶ τὸν μὲν χειμῶνα διέτριβεν εἰς τὴν θερμὴν *Babylōna*, τὸ δὲ ἔαρ εἰς τὰ *Σοῦσα* καὶ τὸ θέρος εἰς τὰ δροσερὰ *Ἐκβάτανα*. Κἢ ποιεῖ δὲ πολυάριθμοι (Παράδεισοι), καὶ δάση μετὰ θηρίων ἐπίτηδες τρεφομένων, ἐχρησίμευον πρὸς εὐχαρίστησιν τῆς λεπτυνθείσης φιληδονίας καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ κυνηγίου τῶν βασιλέων τῆς Περσίας, εἰς τὰς διαφόρους διατριβὰς αὐτῶν. Οἱ δὲ σατράπαι τῶν ἐπαρχιῶν ἐμιμοῦντο τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς δαπάνας τῆς βασιλικῆς αὐλῆς πρὸς καταστροφὴν τῶν χωρῶν, αἵτινες ὑπ' οὐδενὸς ἐπροστατεύοντο νόμου ἢ τακτικοῦ δικαστηρίου κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τυραννίας. — Ἄλλως δὲ τὸ ἀπέραντον Περσικὸν κράτος ἦτον ἐπισώρευσις μόνον ἀνομοιοτάτων στοιχείων ἐνθα τὰ διαφορώτατα ἔθνη, ἤθη καὶ ἔθιμα, εὐρίσκοντο παρ' ἄλλήλοις, ἄνευ ἐσωτερικοῦ δεσμοῦ, δυνάμει καὶ στερρότητος. Καὶ εἰς αὐτὸν δὲ τὸν στρατὸν διετήρησαν οἱ διάφοροι λαοὶ τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ἐνδυμασίαν, τὸν ὄπλισμὸν αὐτῶν καὶ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν. Εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν φιλοσοφίαν ὀλίγον προώδευσαν οἱ Πέρσαι. Ἐξ ἐναντίας δὲ δεικνύουσι τὰ μεγαλοπρεπῆ «ἐρείπια τῆς Περσепόλεως» μὲ τοὺς πλήρεις γλυπτῶν κοσμημάτων κίονας, τὰς κεκοσμημένας κλίμακας καὶ τοὺς λαμπροὺς τοίχους, ὅτι δὲν ἔμειναν ὀπίσω τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν γλυπτικὴν.

Β'. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ.

1. ΣΥΝΟΨΙΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ.

α.) Ἑλληνικὴ Ἠπειρος.

§.32. Ἡ Ἑλλάς εἶναι τὸ μεσημβρινὸν μέρος μεγάλης χερσονήσου, ἥτις πρὸς βορρᾶν μὲν εἶναι εὐρεῖα καὶ συνεχῆς, πρὸς μεσημβρίαν δὲ στενὴ, ἀκανόνιστος καὶ πλήρης κόλπων. Διακοπτομένη δὲ ὑπὸ πολλῶν σειρῶν ὄρεων, συνίσταται ἐξ ὄρειων καὶ λοφωδῶν τόπων, οἵτινες διχιροῦσι τὴν ἡπειρον εἰς πλῆθος μικρῶν, ἀποκεκλεισμένων καὶ ἀποκεχωρισμένων πεδιάδων, καὶ ὑπεβοήθησαν τὴν γένεσιν πολλῶν κεχωρισμένων κρατῶν. — Ἡ Ἑλλάς διαιρεῖται εἰς «Βόρειον Ἑλλάδα», «Μέσην Ἑλλάδα», καὶ «Πελοπόννησον». Α'. Καὶ ἡ μὲν «Βόρειος Ἑλλάς» συνίσταται ἐκ τῆς ὀρεινῆς χώρας Ἠπείρου, καὶ ἐκ τῆς Θεσσαλίας. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων χωρῶν, προχωρεῖ ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν τὸ ἄγριον, δζυκόρυφον καὶ σχεδὸν πάντοτε χιονοσκεπὲς ὄρος Πίνδος. Ἡ δὲ Θεσσαλία εἶναι χώρα περικεκλεισμένη ὑπὸ διαφόρων βραχιόνων τῆς Πίνδου, μετ' εὐφώρων πεδιάδων καὶ νομῶν ἀρμυρίων πρὸς τροφὴν ἵππων. Ἡ δὲ κοιλάς τὰ Τέμνη, ὅχι μακρὰν τοῦ πολυκορύφου ὄρους τῶν θεῶν Ὀλύμπου, ἦτο περίφημος εἰς τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὰς φυσικὰς αὐτῆς καλλονάς. Μεταξὺ δὲ τῶν πόλεων λόγου ἄξια εἶναι ἡ Λάρισα, παρὰ τὸν Πηνειὸν, ἡ Φάρσαλος, περίφημος διὰ τὴν αὐτόθι συγκροτηθεῖσαν μάχην μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πρῶτου καὶ ἄλλαι. Ἡ δὲ μεσημβρινὴ ἄλυσις τῶν ὄρεων ὀνομάζεται Οἶτη· μεταξὺ δὲ τῶν προπόδων αὐτῆς καὶ τοῦ θαλάσσιου κόλπου κεῖται στενὴ κοιλάς, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν μόνην δυνατὴν εἴσοδον ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα· εἶναι αὕτη τὸ περίφημον στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. — Β'. Ἡ δὲ «Μέση Ἑλλάς», ἡ ἀπλῶς Ἑλλάς, διασχιζομένη ὑπὸ τῶν βραχιόνων τῆς Οἶτης, διαιρεῖται εἰς ὀκτὼ μικρὰς καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτήτους χώρας. Αἱ σημαντικώταται δ' αὐτῶν εἶναι· 1) ἡ Ἀττικὴ (ἐπὶ Περικλέους 500,000 κατοίκων), χώρα λοφώδης, πλουσία εἰς ἔλαιον, σῦκα καὶ μέλι, μετὰ τῆς πρωτεύουσας Ἀθηνῶν, τοῦ εὐλιμένου Πειραιῶς, καὶ τοῦ διὰ τὴν μάχην λόγου ἄξιου Μαραθῶνος. Ἀντικρὺ δὲ τῶν Ἀθηνῶν κεῖνται αἱ νῆσοι Ἀἶγνα καὶ Σαλαμίς· ἡ μὲν περίφημος διὰ τὸν πρῶτον αὐτῆς πολιτισμὸν, τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἡ δὲ διὰ τὴν κατὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον ναυμαχίαν. 2)

ἡ Βοιωτία, τόπος εὐφορος καὶ παράγων ἄφθονον αἶτον, μετὰ τῆς ἐπταπόλου πρωτευούσης Θηβῶν, μετὰ τὰς ἡρωϊκὰς Πλαταιῶς, καὶ μετὰ τὰ περίφημα διὰ τὰς μάχας πεδία Λεϊκτρα καὶ Χαιρώνεια· ἐπὶ δὲ μετὰ τοῦ ἱεροῦ ὄρους τῶν Μουσῶν Ἑλικῶνος, ὑπερκειμένου χώρας ὠραίας, ὀρεινῆς καὶ μεστῆς πηγῶν. 3) ἡ Φωκίς, μετὰ τὸ ὡς ἔδρα τῶν Μουσῶν περίφημον, ἀπότομον καὶ βραχῶδες ὄρος Παρνασσὸν, εἰς φυσικὴν τῶν πέριξ τόπων μεγαλοπρέπειαν· εἰς δὲ τοὺς πρόποδας αὐτοῦ, εἰς μέρος ὅπερ ἐνομιζέτο κέντρον (Ὀμφαλὸς) τῆς Γῆς, ἔκειτο ἡ ἱερὰ πόλις Δελφοί, μετὰ τὸν περίφημον μαντεῖον καὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ μετὰ πολυαριθμοὺς λαμπρὰς οἰκοδομὰς—Γ'. Ἡ Πελοπόννησος ἐνοῦται διὰ τοῦ στενοῦ καὶ βραχῶδους Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου μετὰ τὴν μέσσην Ἑλλάδα. Ἡ δὲ χερσονήσος αὕτη, ἡ καὶ κατὰ τὰ τέσσαρα αὐτῆς μέρη ὑπὸ θαλάσσης περικλυζομένη, εἶναι ὅλη σχεδὸν ὀρεινὴ χώρα. 1) Ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς ὑψοῦται ἡ τραχεῖα Ἀρκαδία μετὰ θελκτικὰς κοιλάδας καὶ πλουσίας νομάς, κατοικοιουμένη ὑπὸ ἀνδρείου ποιμενικοῦ λαοῦ. Ἐκ τῶν διασημωτάτων δὲ πόλεων τῆς χώρας εἶναι ἡ Μαρτίνηεια καὶ ἡ κατὰ βούλευμα τοῦ Ἐπαμεινώνδου κτισθεῖσα Μεγαλοπόλις. Εἰς δὲ τὸ ἀρκτικὸν τῆς χερσονήσου κεῖται 2) ἡ Ἀχαΐα παρὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον μετὰ 12 πόλεις, αἵτινες ἠνώθησαν κατὰ τὴν τρίτην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα εἰς τὴν περίφημον Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν (Αἴγιον, Πάτρας). Εἰς τὴν συμπολιτείαν δὲ ταύτην ἀνήκον προσέτι ἡ Σικυὼν, καὶ ἡ πλουσία καὶ φιλότεχνος Κόρινθος. Πρὸς ἀνατολὰς δ' ἦσαν 3) ἡ Ἀργολίς, χώρα πλήρης κόλπων καὶ βράχων μετὰ τῆς πρωτευούσης Ἀργεὺς καὶ τῶν παλαιῶν καθεδρῶν τοῦ Ἀγαμέμνονος Μυκηνῶν καὶ Τίρυνθος, πλησίον τῶν ὁποίων εὐρίσκονται λείψανα γιγαντωδῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἔργων (Κυκλωπεῶν τειχῶν). Πρὸς μεσημβρίαν δ' αὐτῶν ἔκειτο 4) ἡ τραχεῖα Λακωνικὴ ἢ Λακεδαίμων μετὰ τοῦ ὄρους Ταῦγέτου καὶ ὀλίγων εὐφύρων πεδίων εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα, ἐνθα εὐρίσκετο καὶ ἡ περιδοξὸς πόλις Σπάρτη, μετὰ 60 περίπου χιλιάδας κατοίκων. Δυστυχῶς δὲ τῆς Λακεδαίμονος ἐξεστίνετο μέχρι τῆς θαλάσσης ἡ εὐφορος καὶ ὑπ' ἐλαιῶνων κεκαλυμμένη Μεσσηνία μετὰ τῆς ἀκρωρείας Ἰθώμης καὶ τοῦ ὁμωνύμου φρουρίου καὶ τῆς παραλίας πόλεως Πύλου· καὶ ἀρκτικῶς ταύτης ἔκειτο 6) ἡ πλουσία, ὡς ἱερὰ θεωρουμένη, καὶ διὰ τοῦτο μὴ βλαπτομένη κατὰ τοὺς πολέμους χώρα Ἠλίας, μετὰ τῆς πεδιδάδος καὶ τοῦ ἱεροῦ ἔλσους τῆς Ὀλυμπίας, πε-

ριφήμου διὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, πολλὰς πολυτελεῖς οἰκοδομὰς καὶ καλλιτεχνικὰ ἔργα.

β'. Αἱ Ἑλληνικαὶ νῆσοι.

§. 33. Πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἑλλάδος κεῖνται πλῆθος μικρῶν καὶ μεγάλων νήσων, αἵτινες εἶναι λόγου ἄξιαι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐξείχον δ' ἅπασαι σχεδὸν κατὰ τὴν εἰς οἶνον, ἔλαιον, καρποὺς τῶν μεσημβρινῶν χωρῶν κτλ. γονιμότητα, ἥσκουν μέγα ἐμπόριον, καὶ εἶχον ἐν παλαιοῖς ἤδη χρόνοις μέγαν πολιτισμόν. Αἱ διασημότεραι δ' αὐτῶν εἶναι· 1) πρὸς δυσμὰς ἡ Κέρκυρα, ἐν παναρχαίαις ἤδη χρόνοις διάσημος διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῆς, ἔνθα βραδύτερον οἱ Κορίνθιοι καθίδρυσαν ἀποικίαν, καὶ ἡ «κραναή» Ἰθάκη, πατρὶς τοῦ Ὀδυσσεύος· 2) εἰς τὴν μεσημβρινὴν δὲ θάλασσαν, ἡ μεγάλη νῆσος Κρήτη, ἣτις ἐπὶ Ὀμήρου ἡρίθμει ἑκατὸν πόλεις, ἀλλ' ἦτο διαδόητος ἕνεκα τῆς πειρατείας καὶ τρομερὰ ἡ Κύπρος (κεκαλυμμένη ἤδη καὶ αὐτὴ ὑπὸ Φοινικικῶν ἀποικιῶν, ἃς ἰδιοποιήθησαν οἱ Ἕλληνες) καὶ τὰ Κύθηρα, γνωστὰ διὰ τὴν ἀκόλαστον λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης, ἐχούσης ἐνταῦθα ναοὺς ἐπιφανεῖς, πρὸς οὓς ἔπλεον πλήθη λαοῦ, καὶ ἡ Ρόδος, περίφημος διὰ τὴν χώνευσιν τῶν μετάλλων (ἣν εἶχον εἰσαγάγει Φοίνικες στήσαντες αὐτόθι τὰ χρωματιστήρια αὐτῶν καὶ τὰ χωνευτήρια τῶν μετάλλων), καὶ διὰ τὸ 70 πῆχεις ὕψηλὸν χάλκινον ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος (τὸν Κολοσσόν). 3) Πλείστα δὲ μεγάλας καὶ μικρὰς νήσους ἔχει τὸ πρὸς ἀνατολὰς Αἰγαῖον πέλαγος. Ἀντικρὺ δὲ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Μέσης Ἑλλάδος, χωριζομένη ἀπὸ ταύτης μόνον διὰ τοῦ πορθμοῦ Εὐρίπου, κεῖται ἡ εὐμήκης καὶ εὐφορος νῆσος Εὐβοία, μὲ τὰς παραλίους καὶ ἐμπορικὰς πόλεις Ἐρέτριαν καὶ Χαλκίδα. Πορρωτέρω δὲ πρὸς ἀνατολὰς ἀπαντᾷ τις τὴν Αἴμυρον, Θάσον, Ἰμβρον καὶ Σαμοθράκην, πολυθρυλήτους τὸ πάλαι ἔδρας μυστηριωδῶν θρησκευτικῶν ἐθίμων. Αἱ δὲ πλησίον τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Πελοποννήσου κείμεναι ὀνομάζονται Κυκλάδες, διότι κεῖνται ὡς εἰς κύκλον τινά. Τὸ κέντρον δ' αὐτῶν ἀποτελεῖ ἡ βραχέως Ἀἴλος, ὁ ἱερὸς τόπος τῆς γεννήσεως τῶν θεῶν τοῦ φωτός Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν, αἵτινες περιστοιχίζουσι ταύτην ἐν κύκλῳ, ση-

μαντικώταται εἶναι ἡ Πάρος, ἔνεκα τοῦ μαρμάρου αὐτῆς, καὶ μάλιστα ἡ γόνιμος εἰς οἶνον Νάξος πρὸς ἀνατολὰς δ' αὐτῶν ἀπαντᾷ τις τὰς Σποραδικῶς κειμένας Σποράδας νήσους. Σπουδαιόταται ὅμως διὰ τε τὸ μέγεθος, τὴν γονιμότητα καὶ τὸν πολιτισμὸν, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐμπορικὴν δύναμιν τῶν κατοίκων, εἶναι αἱ εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κείμεναι νῆσοι· Λέσβος μετὰ τῆς εὐδαίμονος καὶ ἀβροδιαίτου πόλεως Μιτυλήνης, Σάμος, Χίος, Κῶς, κτλ. καὶ τέλος ἡ βραχέως νήσος Πάτμος, περίφημος ὡς τόπος τῆς διαμονῆς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου.

2. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ.

§. 34. Εἰς κανὲν ἄλλο μέρος δὲν ἐμορφώθη ἡ ἐθνικὴ πολυθεία ἱλαρώτερον ἢ παρ' Ἑλλήσιν, ὧν τοὺς περὶ θεῶν λόγους (μύθους, ὅθεν μυθολογία) παρεδέχθησαν ὕστερον κατὰ μέγα μέρος οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἤνωσαν μὲ τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν θρησκείαν. Κατὰ τὴν θρησκευτικὴν δὲ ταύτην θεωρίαν, ὅπως ἐμόρφωσαν αὐτὴν προϊόντος τοῦ χρόνου οἱ Ἑλληνες, ὁ κόσμος ἦτον ἐξ ἀρχῆς ἀκατέργαστος καὶ ἄμορφος ὕλης ὄγκος, Χάος, ἐξ οὗ ἀπεχωρίσθησαν ὡς αὐτὴν παρκετοὶ θεότητες ἡ «ἐδρύτερος» Γῆ, ὁ Τάρταρος, τὸ Σκότος τῆς Νυκτὸς (τὸ ὅποιον ἐγέννησε τὸ Φῶς), καὶ τὸ δημιουργικὸν παλαιότατον ὃν ὁ Ἐρως. Ἡ Γῆ ἐγέννησεν ἐκ τοῦ κόλπου αὐτῆς τὸν Οὐρανὸν καὶ τὸν Πόντον, καὶ παρήγαγε τότε ὄντα ὑπερανθρώπου μεγέθους καὶ δυνάμεως, τοὺς Τιτᾶνας, οἵτινες ἐξουσίαζον κατ' ἀρχάς, μέχρις οὗ πνευματικώτερον γένος, συνταχθέν περὶ τὸν βασιλέα τοῦ Οὐρανοῦ Δία, ἀφῆρσε τὴν ἀρχὴν ἀπ' αὐτῶν, κατενίκητε τοὺς ταραξάντας τὸν Οὐρανὸν Τιτᾶνας καὶ Γίγαντας, καὶ κατέθαψεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἀβύσσους τῆς Γῆς. Ἀφοῦ δὲ κατεδαμάσθησαν οὕτως αἱ ἄγριαι δυνάμεις τῆς φύσεως, καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν στοιχείων, ὁ μὲν Ζεὺς ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Ὀλύμπου, ὁ δὲ Πλούτων (καὶ Ἄδης καλούμενος) ἤρχεν εἰς τὸ σκοτεινὸν βασίλειον τοῦ κάτω κόσμου (Ἄδης, Τάρταρος), καὶ ὁ Ποσειδῶν ἐδέσποζε μὲ τὴν τρίαιναν αὐτοῦ εἰς τὰ κύματα τῆς θαλάσσης. Ὁμοίως δὲ πρὸς αὐτοὺς τιμῆς ἀπήλαυνεν ἡ βασίλισσα τοῦ οὐρανοῦ Ἥρα, ἡ παρθένος «Παλλὰς Ἀθηνᾶ», ἡ μὲ κράνος καὶ ἀσπίδα ὥπλισμένη προστάτρια ὢλων τῶν τεχνῶν καὶ πνευματικῶν ἀσχολήσεων, ὁ λαμπρὸς θεὸς τοῦ φωτὸς Ἀπόλλων ἡ θελκτικὴ θεὰ τοῦ

ἔρωτος Ἀφροδίτῃ κλ. Ἐκτὸς δὲ τούτων εἶναι ζωογονημένα τὰ δάση καὶ τὰ ὄρη, οἱ ἄγροί καὶ λειμῶνες, οἱ ποταμοὶ καὶ αἱ θάλασσαι, μὲ ἀναριθμητον πληθος θεῶν ὄντων (Νύμφαι, Νηρηίδες, Τρίτωνες, Ὠραι, θεαὶ τῶν τεσσάρων ὥρων τοῦ ἔτους, αἱ μὲ μαγευτικὰ ἄσματα πρὸς ὄλεθρον θέλγουσαι *Σειρήνες* κ. ἄλ.) ἅτινα παριστάνουσιν εἰκονικῶς τὸ μεγαλοπρεπὲς κράτος τῆς φύσεως, καὶ ἐπενεργοῦσι συχνὰ εἰς τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων. Γένος δὲ ἡρώων, τὸ ὁποῖον ἔλκει τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ ἐκ τοῦ Διὸς, ἵσταται ὡς ἐνωτικὴ ἄλυσις μεταξὺ τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων· ὡς πάλιν τὸ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ βασιλείου τῶν ζώων χάσμα κατέχει τὸ κατώτερον γένος τῶν *Σατέρων*, οἵτινες ἔχουσιν ἡνωμένας τὰς ιδιότητας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων. Ὑπὸ τὸν κόσμον δὲ τοῦτον ἐννόουν τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν εἰς τὰς διαφορὰς αὐτῆς βαθμίδας, ἥτοι ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν δύνανται νὰ κληθῇ ζῶον ἢ πάλιν ἡμίθεος. Ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως παρκατέκει εἰς πάντα ἄνθρωπον, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐπιγείου αὐτοῦ ὑπάρξεως, προστατευτικόν τι πνεῦμα (*δαίμων*), καὶ ἐπενεργεῖ εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς βουλάς καὶ πράξεις, χωρὶς ὅμως νὰ περιορίζῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως. Ἡ δὲ τοῦ οἴκου ἐστία εἶναι ἡ ἑδρα «οἰκιακῶν καὶ οἰκογενειακῶν θεῶν», οἵτινες προφυλάττουσι τὴν οἰκίαν ἀπὸ τὰς συμφορὰς· καὶ πᾶν δὲ σπουδαῖον συμβᾶν τῆς ζωῆς εἶνε ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν ἰδίᾳς τινὸς θεότητος. Τοῦναντίον δὲ πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, καθ' ἣν ὁ ἐπὶ τῆς γῆς βίος θεωρεῖται ὡς χρόνος μόνον δοκιμασίας καὶ διαβάσεως πρὸς ἄλλον ὑψηλότερον, ἀπέδωσαν οἱ χαίροντες εἰς τὴν ζωὴν Ἑλληνας πᾶσαν ἡδονὴν εἰς τὴν ἐπίγειον ὑπαρξιν, καὶ παρέστησαν τὴν ἐν τῷ κάτω κόσμῳ σκοτεινὴν ζωὴν ὡς ταλαίπωρον ἐξακολούθησιν ταύτης. Ὅμοιοι μὲ σκιὰς καταβαίνουσιν αἱ ψυχαὶ εἰς τὸν Ἅδην, «ὅμοιοι μὲ νέφη καὶ ἀμυδρὸν φῶς τῆς ζωῆς» (1). Ἐπίστευον ὅμως «ἀνταπόδοσιν καὶ ζωὴν αἰώνιον». Οἱ δὲ ἀποθανόντες φέρονται ὑπὸ τοῦ νεκροπομποῦ Ἑρμοῦ ἐνώπιον τῶν τριῶν δικαστῶν τοῦ κάτω κόσμου *Μίνωος*, *Δαίκαο* καὶ *Ραδαμάνθυος*, καὶ κατὰ τὴν ἀπόφασιν τούτων στέλλονται εἰς τὴν διαμονὴν τῶν δικαίων (Ἠλύσια πεδία, νῆσοι μακάρων), ἢ εἰς τὸν σκοτεινὸν τόπον τῆς καταδίκης.

(1) Ψυχὴ δ' ἥντ' ὄνειρος ἀποπταμένη πεπότηται Ὀμήρ. Ὀδ. λ, 222.

Εἰς δὲ τὰς ψυχὰς ἢ τὰς σκιάς τῶν ἀποθανόντων προσφέρονται ὑπὸ τῶν ἐπιμεινάντων διάφορα ἐναγίσματα ἐπὶ τῶν τάφων. — Οὗτος ὁ μετ' ἐλευθερίας καὶ ὠραιότητος προικισθεὶς μυθολογικὸς κόσμος ἀπεικονίσθη εἰς τὰ τελειότατα ἔργα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ ποιήσεως.

Α'. Η ΕΛΛΑΣ ΠΡΟ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ.

Ι. Οἱ χρόνοι τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου.

Πελασγοί. Ἀποικοὶ ἐξ Ἀνατολῶν.

§. 25. Ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἀναφέρονται οἱ *Πελασγοί*. Ἦσαν δὲ λαὸς φιλήσυχος καὶ γεωργικὸς, μὲ θρησκείαν, βάσιν ἔχουσαν τὴν «λατρείαν τῆς φύσεως», καθ' ἣν ἀπῆλθον διαπρεπεστάτης τιμῆς ἢ γεωμήτωρ *Δήμητρα*, ὁ γενέτης τοῦ οἴνου *Διώνυσος* καὶ ὁ χρησμοδότης θεὸς τῆς φύσεως *Ζεὺς*, ἐδρεύων μάλιστα εἰς τὸ σύσκιον ἱερὸν τῆς *Δωδώνης*, ἐν Ἡπείρῳ. Ἡ φυσικὴ δ' αὕτη θρησκεία, καθὼς καὶ τὰ ἐρείπια παναρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν ἔργων, πόλεων, θησαυρῶν καὶ ἀνακτόρων, κατ' ὄνομα τὰ ἀκατάστροφα «Κυκλώπεια τείχη» ἐν Πελοποννήσῳ, ἅτινα ἐπεσωρεύθησαν ἐκ πελωρίων πολυγώνων λίθων, χωρὶς συνδετικοῦ κονιάματος, φέρουσιν εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι οἱ Πελασγοὶ εἶχον κατὰ τὴν διανοητικὴν μόρφωσιν καὶ τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα ὁμοιότητα πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς, καὶ ὅτι ἐπομένως πρέπει νὰ ὑπῆρξε προτέρα τις ἐπιμιξία μεταξὺ Ἑλλάδος, Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου. Ἡ ἰδέα δ' αὕτη ἐνισχύεται ὑπὸ τῶν περὶ Ἀνατολικῶν ἀποίκων λόγων, οἵτινες πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἀπέκνησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, σκεδάσαντες αὐτόθι τὸν σπόρον τοῦ πολιτισμοῦ. Οὕτως ὁ Αἰγύπτιος *Κέκροψ* ἦλθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν (Ἀθήνας), ὁ ἀπολέσας τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ *Εὐρώπην* Φοῖνιξ *Κάδμος* εἰς τὴν Βοιωτίαν (Θήβας), ὁ Φρυγὴς *Πέλοψ* καὶ ἄλλοι εἰς τὴν ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν Πελοπόννησον (νῆσον τοῦ Πέλοπος).

Φυλαί. Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία.

§. 36. Οἱ Πελασγοὶ ἐξεβλήθησαν ἢ ἐδουλώθησαν ὑπὸ τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν μαχίμων *Ἑλλήνων*, οἵτινες ὑπέταξαν κατὰ μικρὸν ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Διηροῦντο δὲ εἰς τρεῖς φυλάς· τοὺς ΔΩΡΙΕΙΣ (ἐν Πελοποννήσῳ), τοὺς ΙΩΝΑΣ (εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς νήσους)

καὶ τοὺς Αἰοαεῖς (ἐν Βοιωτίᾳ καὶ Ἀλλαχοῦ) καὶ ἀνεδείχθησαν ἐνώρις, μεγαλοεργήσαντες πολεμικῶς, καὶ κτίσαντες πόλεις καὶ μακρυνὰς ἀποικίας. Εἰς δὲ τοὺς ποιητικoὺς λόγους, τοὺς περὶ τῶν 12 ἁθλῶν τοῦ Ἡρακλέους, περὶ τοῦ πλοῦ τοῦ Ἀθηναίου ἥρωος Θησέως πρὸς τὴν κυρίαρχον τῆς θαλάσσης Κρήτην, καὶ περὶ τοῦ τολμηροῦ «πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν», περιέχονται τὰ πρῶτα ἔχνη πράξεων ἱστορικῶν, ἃν καὶ περιεκαλύφθησαν ὑπὸ σωρείας μύθων. — Τὴν ἀργοναυτικὴν ἐκστρατείαν ἐπεχείρησεν ὁ Θεσσαλὸς ΙΑΣΩΝ, κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως τῆς Ἰωλκοῦ Πελοῦ μετὰ τοὺς περιφημοτάτους ἥρωας τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ (ἐν οἷς ὁ Ἡρακλῆς, Θησεύς, Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης ἐκ Λακεδαιμόνος, ὁ Θρᾷξ ψάλτης Ὀργεὺς κ. ἄλ.) Ἐπέβη δ' ἐπὶ τοῦ πλοῦ τοῦ Ἀργεῦς πλέων πρὸς τὴν ἐν τῇ ἀνατολικῇ παραλίᾳ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μακρυνὴν «χώραν τοῦ ἡλίου» Κολχίδα, ὅπως φέρη ἐκεῖθεν τὸ ὑπὸ αὐπνου δράκοντος φυλασσόμενον «χρυσοῦν δένδρας» ὅπερ, ὡς διδάσκει ὁ μῦθος, εἶχε κρεμάσει αὐτόθι πρὸ πολλῶν ἐτῶν Θεσσαλὸς τις βασιλεὺς, ὁ Φρίξος. Οὗτος δηλ. ὁ Φρίξος καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Ἑλλη εἶχον μητρυιάν κακὴν, ἥτις ἐπεβούλευσε τὴν ζωὴν τῶν παιδῶν. Τότε δ' ἐφάνη εἰς αὐτὰ ἡ ἀποθανούσα μήτηρ, ἥ θεὰ τῶν νεφῶν Νεφέλη καὶ τοῖς ἔδωκε τὸν θαυμαστὸν ἐκείνον κριόν, ὅστις ἔφερεν αὐτὰ ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Καὶ ἡ μὲν Ἑλλη ἔπλεον εἰς θέσιν, ἥτις ὠνομάσθη ἐξ αὐτῆς Ἑλλησποντος, καὶ ἐπνίγη· ὁ Φρίξος ὅμως ἔφθασεν εἰς τὴν στερεάν, καὶ ἔθυσάσε τὸν κριόν. Μετ' ἐπίμοχθον δὲ πλοῦν ἔφθασεν ὁ Ἰάσων μετὰ τοὺς συνεταίρους αὐτοῦ εἰς τὴν χρυσοφόρον Κολχίδα, ἐξετέλεσε μὲ τὴν βοήθειαν τῆς μαγίσσης Μηδείας, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τοῦ τόπου ἐκείνου, τὴν ἐπιχειρήσιν, καὶ ἐπέστρεψεν ἔπειτα ὀπίσω μετὰ τῆς λείας. Ἀλλ' εἰς τὴν διὰ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τοῦ αἰνιγματώδους ποταμοῦ Ἡριδανὸς ἐπιστροφὴν, εἶχον γὰ ὑποστῶσιν οἱ Ἀργοναῦται πολλὰ τεράστια συμβάντα καὶ κινδύνους, οἵτινες ἐσχημάτισαν τὴν ὑπόθεσιν πολλῶν ποιητικῶν λόγων. Ἡ περὶ τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἀργοναυτῶν διήγησις φαίνεται ὅτι σημαίνει τὴν ἐμπορικὴν συγκοινωνίαν τοῦ Αἰολικοῦ φύλου μετὰ τὰς παραλίους χώρας τῆς δυτικῆς Ἀσίας.

Τρωϊκὸς Πόλεμος.

§. 37. Τὸ σπουδαιότατον ὅμως συμβάν τῆς ἡρώϊκῆς ἐποχῆς τῶν Ἑλλήνων εἶναι ὁ πολυθρύλητος ΤΡΩΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1183). Εἰς τὸ

Ἴλιον ἢ τὴν Τροίαν, ἐπὶ τῆς βορειοδυτικῆς παραλίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἦρχεν ὁ βασιλεὺς ΠΡΙΑΜΟΣ λαοῦ πλουσίου καὶ μορφωμένου. Ὁ νεώτατος δ' αὐτοῦ υἱὸς ΠΑΡΙΣ ἤρπασε τὴν ΕΛΕΝΗΝ, τὴν σύζυγον τοῦ βασιλέως τῆς Λακεδαιμόνος ΜΕΝΕΛΑΟΥ, ὅστις εἶχε δεχθῇ αὐτὸν φιλοφρόνως εἰς τὰ πλούσια εἰς χρυσὸν καὶ ἄργυρον ἀνάκτορά του. Τότε δ' ὁ ὀδυσθεὶς σύζυγος προσεκάλεσε τοὺς Ἕλληνας ἡγεμόνας εἰς ἐκστρατείαν πρὸς ἐκδίκησιν, ἥτις καὶ ἐξετελέσθη πάραυτα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐκ Μυκηνῶν ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΟΣ, ἀδελφοῦ τοῦ Μενελάου, καὶ τῇ συνεργίᾳ τῶν περιφημοτάτων ἡρώων τῆς Ἑλλάδος (ὁ ΑΧΙΛΛΕΥΣ καὶ ὁ φίλος αὐτοῦ Πάτροκλος ἐκ Θεσσαλίας, ὁ πανούργος ΟΔΥΣΣΕΥΣ ἐκ τῆς νήσου Ἰθάκης, ὁ Διομήδης ἐξ Ἀργούς, ὁ πολὺς ΝΕΣΤΩΡ ἐκ Πύλου, ὁ ΑΙΑΣ ἐκ Σαλαμίνος, ὁ ΙΔΟΜΕΝΕΥΣ ἐκ Κρήτης καὶ ἄλλοι). Ἐκ δὲ τοῦ λιμένος τῆς πόλεως Αὐλίδος, ὅπου ὁ Ἀγαμέμνων ἀπεφάσισε νὰ θυσιασθῇ εἰς τὴν Ἀρτεμιν ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἰφιγένεια, ἐπλευσεν ὁ στρατὸς ἐπὶ μεγάλου στόλου εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀσίας εὗρεν ὅμως τοὺς Τρῶας τόσον ἀνδρείους ἀντιπάλους, καὶ μάλιστα τὸν υἱὸν τοῦ Πριάμου ΕΚΤΟΡΑ καὶ τὸν ΑΙΝΕΙΑΝ, ὥστε μόλις μετὰ δεκαετῆς ἀγῶνας (πόλεμος ἑξαμήνων), καθ' οὓς αὐτοὶ οἱ θεοὶ ἐλάβανον μέρος, ἡδυνήθη ἡ πόλις νὰ ἐκπορθηθῇ καὶ καταστραφῇ διὰ τῆς πανουργίας τοῦ Ὀδυσσεὺς (διὰ τινος ξυλίνου ἔκπου, τοῦ καλουμένου Λουρέλου, γέμοντος ἀνδρῶν ἐνόπλων.) Καὶ ὁ μὲν Πριάμος καὶ οἱ πλείστοι τῶν Τρῶων ἐπεσάν κατὰ τὰς μάχας ἢ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπῆχθησαν εἰς δουλείαν. Ἀλλὰ καὶ οἱ νικηταὶ ὑπέφεραν διαφόρους ταλαιπωρίας. Ὁ Ἀχιλλεὺς, ὁ Πάτροκλος καὶ ἄλλοι, εὗρον εἰς τὸ Ἴλιον πρόωρον θάνατον· ὁ Ἀγαμέμνων ἐδολοφονήθη μετὰ πολύμοχθον ἐπιστροφὴν, διὰ τῶν μηχανημάτων τῆς ἀπίστου συζύγου αὐτοῦ Κλυταίμνηστρας καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπλανᾶτο, καταληφθεὶς ὑπὸ τρικυμιῶν, δέκα ἔτη εἰς ξένους αἰγιαλοὺς ἐπὶ νήσων καὶ θαλασσῶν, πρὶν ἢ τῷ ἐπιτραπῇ νὰ ἐπανίδῃ τὴν πιστὴν αὐτοῦ σύζυγον Πηνελόπην καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Τελέμαχον, καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν οἰκίαν του ἀπὸ τῶν ὑπερφιάλων μενηστήρων, οἵτινες ἐζήτουν τὴν χεῖρα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ κατέτρωγον τὰ ὑπάρχοντά του.

Ὅμηρος (π. Χ. 950). Ἡ ἐπικὴ ποίησις.

§. 38. Ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος εἶναι σπουδαιότερος διὰ τὴν ποίησιν

καὶ τὴν καλλιτεχνίαν, ἥ διὰ τὴν ἱστορίαν· διότι οἱ πόλεμοι τῶν ἡρώων καὶ τὰ τεράστια αὐτῶν συμβάντα, ἐτι δὲ αἱ πλάναι τῶν εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν ἐπιστρεφόντων, ἐσχημάτισαν διττοὺς κύκλους λόγων, οἵτινες ἐλαμβάνοντο πολλάκις ὡς ὑπόθεσις τῆς «ἐπικῆς ποιήσεως». Ὁ πρῶτος δὲ καὶ μέγιστος ποιητής, ὅστις μετεχειρίσθη τοὺς λόγους τούτους πρὸς ἔργον καλλιτεχνίας ἀθάνατον, ἦτον ὁ Ὅμηρος (π. X. 950), ὅστις κατὰ τὰ λεγόμενα ἦτο τυφλὸς ἀοιδός· ἡ δὲ ζωὴ αὐτοῦ εἰς τοσοῦτον εἶναι βυθισμένη σκότος, ὥστε ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἤδη ἐπὶ πόλεις ἤριζον περὶ τῆς τιμῆς τῆς γεννήσεώς του. Τὰ δύο δὲ μεγάλα ἡρωϊκὰ ποιήματα, ἅτινα φέρουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, εἶναι ἡ *Ἰλιάς*, ἐνθα ἐκτίθεται αἱ ἀργαὶ τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ ὁ ποιητὴς διηγεῖται τὰς ἐμπροσθεν τῆς Τροίας μάχας, κατὰ τὸ διάστημα 51 ἢ 53 ἡμερῶν τοῦ δεκαετοῦς τούτου πολέμου, καὶ ἡ *Ὀδύσσεια*, ἣτις ψάλλει τὰς τύχας καὶ τὰ τεράστια συμβάντα τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ τῶν συνεταίρων αὐτοῦ, εἰς τὴν δυτικὴν θάλασσαν καὶ περὶ τὴν Σικελίαν· ἐτι δὲ ἡρωϊκοκωμικόν τι ποίημα (*βατραχομουμαχία*), ἐνθα παριστάνονται αἱ μάχαι τῶν μυῶν καὶ τῶν βατράχων καθ' ὁμοίον τινα τρόπον, καθὼς ἐκεῖ αἱ μάχαι τῶν Ἑλλήνων καὶ Τρώων ἡρώων, ἀπεδίδετο, ἂν καὶ ἀδίκως, εἰς τὸν Ὅμηρον. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ τέχνη τοῦ γράφειν ἦτο εἰσέτι ἄγνωστος ἐν Ἑλλάδι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, τὰ ποιήματα ταῦτα μετεδίδοντο κατ' ἀρχὰς ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, ἐμανθάνοντο ἐκ στήθους καὶ ἐψάλλοντο κατὰ μέρη ὑπὸ περιουδούντων ῥαψωδῶν. Ἀλλὰ καὶ ὕστερον ἀκόμη, ὅτε συνηθοῖσθαι καὶ ἀνεγράφησαν, τὰ ἐνετύποντο εἰς τὴν μνήμην τῆς νεολαίας, καὶ τὰ μετεχειρίζοντο πρὸς ἐξέγερσιν τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης, τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς φιλοκαλίας. Ὀδοιποροῦντες δὲ ποιηταί, Ὀμηρίδαι καλούμενοι, ἐψάλλον μέρη τινὰ αὐτῶν εἰς τὰς πανηγύρεις τῶν Ἑλλήνων, ὧν προέταττον ἐπικλήσεις τῶν θεῶν, λυρικά ᾄσματα συνοδευόμενα ὑπὸ μουσικῆς (*Ὀμηρικοὶ ὕμνοι*). Ὡς δ' ὑπῆρξεν ὁ Ὅμηρος ἀρχηγὸς σχολῆς ἀοιδῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἣτις ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας εἰσέτι ἐξηκολούθει νὰ ποιῇ κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, οὕτως 100 περίπου ἔτη μετὰ τὸν Ὅμηρον ἦτον ὁ Ἡσίοδος (π. X. 850), ἀρχηγὸς Αἰολικῆς σχολῆς ποιητῶν ἣτις ἤκμασε μάλιστα ἐν Βοιωτίᾳ. Τοῦ Ἡσιόδου ἔχομεν ἐπικόν τι ποίημα περὶ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου, τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν διαφόρων τυχῶν τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν (*θεογονία*), καὶ διδακτικόν τι ποίημα, τὴν *Ἔργα*

καὶ ἡμέραι». Τὸ δὲ παρ' Ὀμήρῳ εὐχρηστον μέτρον, ἑξάμετρον, ἐξηκολούθουν νὰ μεταχειρίζωνται καὶ οἱ μεταγενέστεροι εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν.

Κάθεδος τῶν Ἡρακλειδῶν. Κόδρος.

§. 39. Ὀλίγον μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον συνέβησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα μεγάλαι παραχαὶ καὶ πολιτικαὶ μεταβολαί. Ἑλληνικοὶ τινες δηλονότι λαοὶ ἀπώθησαν τοὺς παλαιούς κατοίκους ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε κατοικιῶν αὐτῶν· οὗτοι δ' ἐπετέθησαν ἐπ' ἄλλα φύλα, μέχρις οὗ τέλος οἱ ἀσθενέστεροι, ἐπειδὴ δὲν ἤθελον νὰ ὑποπέσωσιν εἰς αἰχμαλωσίαν, ἀνεχώρησαν καὶ καθίδρυσαν διαποντίους ἀποικίας. Σπουδαϊοτάτη δὲ τῶν μεταναστάσεων τούτων ἦτον ἡ ἐκστρατεία (1104) τῶν ΔΩΡΙΕΩΝ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἡρακλέους (ὅθεν «Κάθεδος τῶν Ἡρακλειδῶν»). Διὰ τοῦ συμβάντος τούτου ἡλλοιώθη ἅπασα ἡ μορφή τῆς Πελοποννήσου· καθότι ἀντὶ τῶν μέχρι τοῦδε Ἰώνων καὶ Ἀχαιῶν κατοίκων, ἔλαβεν ὁ σκληραγωγημένος καὶ ὀρεινὸς λαὸς τῶν Δωριέων τὴν ἐπὶ τῆς χερσονήσου κυριαρχίαν. Μόνη δ' ἡ χώρα Ἀχαΐα, καὶ ἡ μεσόγειος ὀρεινὴ χώρα Ἀρκαδία, διετήρησαν τοὺς παλαιούς αὐτῶν κατοίκους. Οἱ Δωριεῖς ἐκυρίευσαν κατὰ μικρὸν τὴν Ἀργολίδα, Λακωνικὴν, Μεσσηνίαν, Σικωῶρα, Κόρινθον, καὶ πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ τὴν Μεγαρίδα. Βισέβαλον μάλιστα εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἡπείλησαν τὰς Ἀθήνας· ἠναγκάσθησαν ὅμως νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐνταῦθα διὰ τὸν ἐκούσιον θάνατον (1068) τοῦ βασιλέως ΚΟΔΡΟΥ. Χρησμός τις δηλαδὴ εἶχεν ἀναγγεῖλει, ὅτι ἡ νίκη ἤθελε στραφῇ πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος, τοῦ οὐοίου ὁ βασιλεὺς ἤθελε φονευθῇ. Ἀκούσαντες δὲ τοῦτο οἱ Δωριεῖς ἀπηγόρευσαν αὐστηρότατα νὰ μὴ κατοποιήσωσιν ὀλοτελῶς τὸν Κόδρον. Ἀλλ' οὗτος ἀντήλλαξε τότε τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ γολὴν πρὸς ποιμενικὸν ἔνδυμα, εἰσέδυσεν ἄγνωστος εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ἐκίνησεν ἐπίτηδες ἔριν, καὶ εὔρε τὸν θάνατον, ὃν ἐζήτηι. Οἱ δὲ Δωριεῖς, ἀπελπισθέντες περὶ τῆς νίκης, κατέλειπον πάραυτα τὰς Ἀθήνας, καὶ εὐχαριστήθησαν μὲ τὴν Μεγαρίδα. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐκήρυξαν ὅτι μετὰ τοιοῦτον ἡρωϊκὸν βασιλέα, οὐδεὶς ἦτο πλέον ἄξιος νὰ φέρῃ τὸ στέμμα, καὶ κατήργησαν τὸ βασιλικὸν ἄξιωμα εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν. Οἱ δὲ παλαιοὶ κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου ἔσχον τριπλὴν τύχην. Καὶ οἱ μὲν τολμηρότεροι μετηνάστευσαν, καὶ ἐθεμελίωσαν ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Ἀσίας, καὶ

(ΙΣΤΟΡ. ΤΟΥ ΠΑΛ. ΚΟΣΜΟΥ)

4

ἐπὶ τῶν νήσων Χίου, Λέσβου, Σάμου καὶ ἄλλων τόπων, τὰς ἸΩΝΙΚΑΣ ΑΠΟΙΚΙΑΣ, αἵτινες μετ' ὀλίγον διὰ τῆς εὐφορίας τῆς γῆς, καὶ διὰ τῆς ναυτιλίας, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἐφθασαν εἰς εὐδαιμονίαν καὶ πολιτισμὸν πολὺ ἀνώτερον τοῦ ἀναφυέντος ἐν τῇ μητρικῇ γῇ. Οἱ δὲ ἐπιμείναντες, ἢ ὑπετάγησαν *ἐκουσίως* εἰς τοὺς Δωριεῖς, καὶ τότε ἔγειναν φόρου ὑποτελεῖς, καὶ ἀπεκλείσθησαν μὲν πάσης μετοχῆς εἰς τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ διετήρησαν τοῦλάχιστον τὴν προσωπικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν καὶ ἰδιοκτησίαν, ἢ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποταγῶσιν ἔχοντες τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας, καὶ τότε περιῆλθον εἰς τὴνσχέσιν τῶν *δοῦλων*. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἐκαλοῦντο ἐν τῇ Λακωνικῇ ΠΕΡΙΟΙΚΟΙ ἢ *Λακεδαιμόνιοι* πρὸς ἀντίθεσιν τῶν Δωριέων Σπαρτιατῶν, οὗτοι δ' ὠνομάζοντο Εἰλωτες. Εἰς τὰς λοιπὰς ὅμως πόλεις, τὸ Ἄργος, τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Σικωνῶν, ἔγειναν δεκτοὶ καὶ οἱ εὐπατρίδαι τῶν Ἀχαιῶν μεθ' ὁμοίων δικαιοματίων εἰς τὴν Δωρικὴν ἐταιρίαν.

Ἀποικίαι.

§. 40. Αἱ Ἰωνικαὶ ἀποικίαι ἠνώθησαν κατὰ μικρὸν εἰς πολιτικὴν τινα δημοσπονδίαν ἐκ δώδεκα ἀστυκῶν κοινοτήτων, τῶν ὁποίων διασημότεραι ἦσαν ἡ Μίλητος, ἡ Ἐρεσος, μετὸν περίφημον ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος καὶ ἡ Σμύρνη. Συνήρχοντο δὲ ὅπως βουλευθῶσι κοινῶς, καὶ ἐορτάσωσι τὰς πανηγύρεις αὐτῶν, εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Μυκάλης. Καὶ αἱ δώδεκα Ἰωνικαὶ ἀποικίαι πρὸς βορρᾶν τῆς Ἰωνίας, καὶ αἱ ἐξ Ἰώνιοι πρὸς νότον, μετὰ τῆς νήσου Ρόδου, εἶχον ἅμοια καθεστῶτα. Σημαντικωτάτη δὲ τῶν τελευταίων ἦτον ἡ Ἀλικαρνασσός, διότι εἰς αὐτὴν ἐγεννήθη ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτος. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου καθιδρύθησαν, μέρος μὲν ἐκ τούτων τῶν ἀποικίων, μέρος δὲ ἐξ ἄλλων ματαναστάσεων ἐκ τῆς Ἑλλάδος νέαι Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι καὶ εἰς τὰς παραλίαις χώρας τοῦ Ἐλ-λησπόντου, τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Αἱ μάλιστα δὲ λόγου ἄξιαι ἦσαν τὸ Βυζάντιον, ἡ Σινώπη, Κερασσοῦς (πατρὶς τῶν κερασίων) καὶ Τραπεζοῦς. Εὐδαιμόνες δ' ἀποικίαι εὐρίσκοντο καὶ πορρωτέρω τῆς παραλίας τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, ὡς τὰ Ἀθήνηρα, ἡ Ἀμύπολις, Ὀλυνθος, Ποτίδαια καὶ ἄλ. καὶ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικίων ἦτο τοσοῦτος, ὥστε οἱ κάτοικοι τῆς μεσογαίας ὠμίλουν Ἑλληνιστὶ, καὶ ὠνόμαζον ὅλην τὴν χώραν Μεγάλην Ἑλλάδα. Περιφημότεται δ' αὐτῶν ἦσαν ὁ

Τάρας, ἡ πλουσία καὶ τρυφή ἡ Σύβαρις, ὁ Κρότων καὶ ἡ πανάρχαιος Κύμη, ἡ μητρόπολις τῆς Νεαπόλεως. Ἡ δὲ θελκτικὴ νῆσος Σικελία ἦτο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἔκτισαν αὐτόθι πολλὰς πλουσίας ἀποικίας· οὐδεμία ὁμως ἔφθασε κατὰ τὸ μέγεθος, τὴν δύναμιν καὶ τὸν πολιτισμόν, τὴν ἐμπορικὴν πόλιν Συρακούσας, ἀποικίαν Κορινθιακὴν. Ἐπὶ δὲ τῆς βορείου παραλίας τῆς Ἀφρικῆς ἤριζεν ἡ Κυρήνη κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἐμπόριον πρὸς τὴν Καρχηδόνα· καὶ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ ἦτον ἡ Μασσαλία πρὸς τοὺς τραχεῖς γείτονας παράδειγμα πολιτικῆς τάξεως καὶ φυτώριον τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀπασαὶ δ' αὗται αἱ πόλεις ἤσκουν μέγα ἐμπόριον μὲ τὰ προϊόντα καὶ τὰ ἔργα τῆς τέχνης· τὰ δὲ περίχωρα ἦσαν ὠραιότατα καλλιεργημένα, καὶ ἐφ' ἱκανὴν ἔκτασιν καθωραϊσμένα μὲ ἀγροτικὰς οἰκίας καὶ κήπους. Καὶ ναὶ μὲν ἐπέδρασαν εὐεργετικῶς ἐπὶ τὰ ἔθνη καὶ τὴν μόρφωσιν τῶν ἐγχωρίων, ἀλλὰ καὶ διεφθάρσαν κατὰ μικρόν· ἐπεὶ δὲ ὁ μέγας πλοῦτος καὶ ὁ πολιτισμὸς παρήγαγον τρυφήν, πολυτέλειαν καὶ χυανότητα.—Αἱ ἀποικίαι διετέλουν μὲν εἰς σχέσιν συγγενείας πρὸς τὴν ἐκπέμφασαν αὐτάς μητρόπολιν, ἦσαν ὁμως ὅλως ἐλεύθεραι καὶ διετήρουν τὰ ἔθνη καὶ τὰς θρησκευτικὰς συνηθείας τῆς μητροπόλεως, καὶ τὴν ἐτίμων μετὰ οὐκίης εὐσεβείας· ἀλλὰ δὲν ἦσαν παντάπασιν ἐξηρητημένοι, ὥς αἱ ἀποικίαι τῆς Ῥώμης, ἡ αἱ τῶν νέων χρόνων.

2. Οἱ χρόνοι τῶν σοφῶν καὶ νομοθετῶν.

α.) Φύσις τῶν Ἑλλήνων.

§. 41. Ἡ Ἑλλάς οὐδέποτε ἀπέτέλεσεν ἓν ὅλον κράτος, ἀλλὰ διηρεῖτο εἰς πλῆθος ἀνεξαρτήτων πόλεων, τῶν ὁποίων ἡ ἰσχυροτάτη ἐλάμβανε κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα μεγαλητέραν πολιτικὴν δύναμιν, ἔχουσα τὴν ἡγεμονίαν. Οὕτως ἡ Σπάρτη, αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Θῆβαι. Ἀλλ' ἡ γλῶσσα, τὰ ἔθνη καὶ τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα, συνέδεον ἀπάσας τὰς φυλὰς εἰς ἓν ἔθνος. Ὀνόμαζον δ' ἑαυτοὺς ΕΛΛΗΝΑΣ καὶ πάντες οἱ ἄλλοι λαοὶ περιελαμβάνοντο ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν ΒΑΡΒΑΡΩΝ. ὄντες δ' οἱ Ἕλληνες λαὸς εὐφυῆς, ἔχων εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ πρὸς μόρφωσιν ἐνδόσιμον, καὶ προέχων κατὰ τὴν σωματικὴν ὠραιότητα καὶ εὐρυθμίαν, ἔφθασαν εἰς βαθμὸν πολιτισμοῦ, ὅστις κατὰ πολλὰ ἔμεινεν ἔκτοτε ἀνυπέρβλητος. φιλελευθερία καὶ ἀνδρική δραστηριότης κατέστησαν αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ καθιδρῶσωσι πολλὰς ἀνεξαρτήτους δημοκρατίας, εἰς τὰς ὁποίας ἦσαν κατ' ἀρχὰς προσδεδεμένοι μετ' ἐνθουσιώσης φιλοπατρίας, καὶ τὰς ὁ-

ποίας υπερήσπιζον με τὸ αἷμα τῆς καρδίας αὐτῶν, μέχρις οὗ ἡ δι-
χόνοια ἐπνίξε τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα. Φιλεργία δὲ καὶ ἐπιμέλεια πα-
ρήγαγον κοινὴν εὐπορίαν, καὶ χώρα ὡραία ὑπ' οὐρανὸν ἀδιαλείπτως
αἰθριον με ὑγιὲς καὶ εὐκρατον κλίμα, καθίστων εὐχάριστον καὶ εὐ-
φρόσυνον τὸν βίον. Ἡ ἀπλότης τοῦ βίου καθίστα αὐτοὺς ὀλιγαρκεῖς
καὶ εὐθύμους· ἡ δὲ αὐτάρκεια εἰς ὅ,τι παρῆχεν ἄνευ μεγάλου κόπου τὸ
εὐφορον ἔδαφος, καὶ ἡ εὐφυὴς θέσις, εἰδῶκε τὰς φροντίδας καὶ λύπας,
καὶ ἐπέτρεπεν εἰς πάντας ν' ἀπολαμβάνωσι τὰς προσφερομένας πνευ-
ματικὰς τέρψεις τῆς φιλοσοφίας, ποιήσεως καὶ καλλιτεχνίας. Ἡ δ'
αὐστηρότης τῶν περὶ τοῦ δικαίου ἰδεῶν τῶν Ἑλλήνων, καθ' ἃς μόνον
ὁ τοῦ αὐτοῦ κράτους πολίτης ἀπήλαυε τῆς προστασίας τῶν νόμων,
καὶ καθ' ἃς ἡ παντοτεινὴ ἐξορία ἐθεωρεῖτο ὁμοία με τὸν θάνατον,
ἔγεινεν ἡπιωτέρα διὰ τῶν θρησκευτικῶν ἐθίμων, ἅτινα ἐξύπνιζον καὶ
διήγειρον τὰ αἰσθήματα τῆς φιλανθρωπίας καὶ φιλοξενίας. Οὕτω πε-
ριέκλειεν ὁ ἱερὸς δεσμὸς τῆς ξενίας πόλεις, γένη καὶ ἰδιώτας· οὐ-
τως υπερήσπιζεν ὁ εὐσεβὴς φόβος τὸν ζητοῦντα προστασίαν ἐκέτην,
ἂν ἐπίεζεν αὐτὸν μισοφονία τυχαία· ὁ δὲ κήρυξ ἐθεωρεῖτο ἱερὸς
καὶ ἀπαραδίαστος καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἠκούετο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ βρα-
σμοῦ τῆς μάχης.

Ἀμφικτυονικὸν Συνέδριον. Τὸ ἐν Δελφοῖς μαρτεῖον. Ἀγῶνες.

§. 42. Ἐθιμὰ τινα καὶ ἰδρύματα, ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὴν θρησκείαν,
ἦσαν κοινὰ εἰς ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ φύλα. Εἰς ταῦτα δ' ἀνῆκε πρῶτον μὲν
τὸ ΑΜΦΙΚΤΥΟΝΙΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ, κοινὸν δικαστήριον τῶν ὁμοσπόν-
δων, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπεμπον πρεσβευτάς ἱερομνήμονας καὶ πυλαγόρας
καλουμένους 12 Ἑλληνικαὶ πόλεις· σκοπὸς δ' αὐτοῦ ἦτο νὰ προστα-
τεύῃ τὸ ἐν Δελφοῖς ἐθνικὸν ἱερόν, καὶ νὰ ἐμποδίζῃ ὥστε νὰ μὴ γίνων-
ται παραπολὺ σκληροὶ καὶ καταστρεπτικοὶ οἱ πόλεμοι, τοὺς ὁποίους
πόλεις μετέχουσαι τοῦ συνεδρίου, ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλας· ἔπειτα
δὲ τὸ ΜΑΝΤΕΙΟΝ ΤΩΝ ΔΕΛΦΩΝ, μετὰ τοῦ πλουσίου ναοῦ. Εἰς πᾶ-
σαν δηλαδὴ σπουδαίαν ἐπιχείρησιν συνείθιζον νὰ ἐρωτῶσι τὸν ἐν Δελφοῖς
Ἀπόλλωνα, ὅστις ἀπεκρίνετο δι' ἐνθουσιώσης ἱερείας, τῆς Πυθίας, καθη-
μένης ἐπὶ χρυσοῦ τρίποδος, καὶ ἐκφερούσης σκοτεινοὺς, καὶ ὄχι σπα-
νίως δισήμους καὶ αἰνιγματώδεις χρησμούς. Εἶχε δὲ ὁ ἐν Δελφοῖς ναὸς
μεγάλαν τεμένην καὶ μεγάλους θησαυροὺς ἐξ ἀναθημάτων καὶ προσφο-
ρῶν εἰς θυσίαν. Τρίτος δὲ δεσμὸς, περιλαμβάνων πάσας τὰς Ἑλληνικὰς

πόλεις καὶ φυλὰς ἦσαν οἱ ΑΓΩΝΕΣ, μουσικοὶ καὶ γυμναστικοὶ διαγωνισμοί, συνδεδεμένοι μὲ τὰς ἱερὰς τελετὰς εἰς ἱερὰ διάσπῃμα. Τοιοῦτοι δ' ἀγῶνες ἦσαν τὰ Πύθια πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς, τὰ Ἰσθμια, ἱερὰ εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἐν τῷ Ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου, τὰ Νέμεα καθιερωμένα εἰς τὸν Δία ἐν τῇ πλησίον τῆς Πελοποννησιακῆς πόλεως Κλεωνῶν Νεμέα. Οὐδεὶς ὅμως ἦτο τόσον ἐνδοξος, ὅσον οἱ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 776 ἐπανηγυρίζοντο κατὰ πᾶσαν τετραετίαν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ὀλυμπίας ἐν Ἑλιδι· τότε δὲ, κατὰ τὸν ἱερὸν μῆνα τοῦ θέρους, κατέθετον οἱ διαμαχόμενοι Ἕλληνες τὰ ὅπλα, καὶ ἴσχυε κοινὴ τοῦ θεοῦ εἰρήνη. Συνίσταντο δ' οἱ ἀγῶνες ἐκ τοῦ δρόμου, τῆς πυγμῆς, τῆς πάλης, τοῦ δίσκου ἢ ἀκοντίου καὶ τῆς ἀρματοδρομίας, καὶ ὁ ἐκ κλάδου ἐλαίας στέφανος, ὅστις ἐδίδετο εἰς τὸν νικητὴν, ἐθεωρεῖτο ζηλωτὴ τιμῇ, ἥτις ὄχι μόνον τὸν λαμβάνοντα ἐλάμπρυνεν, ἀλλὰ καὶ ὅλον αὐτοῦ τὸ γένος καὶ τὴν πατρίδα. Ἐτι δὲ προσεῖχον καὶ εἰς τὰ ἔργα τῶν καλλιτεχνῶν, ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Κατὰ τινα μάλιστα πολὺ διαδεδομένον λόγον, Ἡρόδοτος, ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας, ἀνέγνωσεν αὐτόθι τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, καὶ παρώρμησεν οὕτως εἰς μίμησιν τὸν μέγιστον ὅλων τῶν ἱστορικῶν *Θουκυδίδην*. Ὁ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, καὶ τὸ κολοσσιαῖον ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, ὑπὸ τοῦ Φειδίου κατασκευασθὲν (καθήμενον) ἄγαλμα τοῦ βασιλέως τούτου τῶν θεῶν, ἀνῆκον εἰς τὰ ὠραιότατα ἔργα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Ὁ δ' ἐκ Θηβῶν μέγας λυρικὸς ποιητὴς ΠΙΝΔΑΡΟΣ ἐλάμπρυνε μὲ τὰς ἀθανάτους αὐτοῦ ᾠδὰς τοὺς νικητὰς καὶ τοὺς ἀγῶνας. (1)

Λυκούργος νομοθέτης τῶν Σπαρτιατῶν (π. 884).

§. 43. Εἰς τὰς νέας κατοικίας διεφθάρησαν κατὰ μικρὸν τὰ ἔθνη τῶν Δωριέων, καὶ ἀπόλεμον πνεῦμα ἠπείλει νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν· τὸ δὲ μεταξὺ τῶν νικητῶν καὶ νικηθέντων φυλῶν μῖσος ἐκώλυε τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσιν, καὶ ἀταξία ἐτάραττε τὰς πόλεις. Τούτου ἕνεκα ἐπεχείρησε φιλόπατρις τις Σπαρτιάτης ἐκ βασιλικοῦ αἵματος, ὁ ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ (π. X. 884), νὰ ἐπανορθώσῃ καὶ θεμελιώσῃ στερεῶς τοὺς παλαιούς Δωρίους θεσμοὺς τῆς πατρίδος αὐτοῦ, καὶ νὰ ἐπιφέρῃ οὕτω

(1) Καὶ ἐχρονολογοῦν δ' οἱ Ἕλληνες κατ' Ὀλυμπιάδας.—Ὅπως ἀναγὰγῃ τὰς Ὀλυμπιάδας εἰς ἔτη π. X. ἀφαίρ. ἐν ἔτος ἀπὸ τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ ἐν ἀπὸ τὰ περισσεύοντα ἔτη, πολλαπλασ. ἐπὶ 4 τὴν Ὀλυμπ., πρόσθεσε τὰ ἔτη καὶ ἀφαίρ. ἀπὸ 776, οἷον 72. 3=490 π. X.

τὴν ἐσωτερικὴν ἡσυχίαν, καὶ συγχρόνως τὴν ὑπὲρ τὰς ἄλλας πόλεις ὑπεροχὴν αὐτῆς. Ἀνεχώρησε λοιπὸν πρὸς τὴν διὰ τοὺς καλοὺς αὐτῆς νόμους προέχουσιν νῆσον Κρήτην, ἐγνώρισε τὰ ἐκεῖθι καθεστῶτα, καὶ συνέθηκεν ἔπειτα, ἐπιστρέψας εἰς τὴν Σπάρτην, τὴν ἀξιόλογον αὐτοῦ πολιτείαν, ἣτις ἔλαβε, προϊόντος τοῦ χρόνου, τὴν ἐξῆς μορφήν.

α.) Πολιτικά καθεστῶτα.

Σύμπασα ἡ δύναμις τῆς πόλεως, εὗρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Δωριέων, οἵτινες παρκιτήσαντες πάντα τὰ ἄλλα, ἡσχολοῦντο ἀποκλειστικῶς περὶ τὰ ὅπλα, ἐπολέμουν καὶ ἐκυβέρνην τὴν πόλιν. Εἰς δὲ τὰς Ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ ἐξέλεγον τοὺς Γερουσιαστὰς ἢ τὴν ΒΟΥΛΗΝ ΤΩΝ ΓΕΡΟΝΤΩΝ (Γερουσίαν), εἰς τοὺς ὁποίους ἦτον ἀνατεθειμένη ἡ διοίκησις καὶ τὰ δικαστικά, καὶ τοὺς πέντε ΕΦΟΡΟΥΣ, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ἐπεμελοῦντο τῆς ἐν τῇ πόλει τάξεως, ὕστερον ὅμως ἔλαβον τὴν ἀνωτάτην ἐθροεντικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ δημοσίου βίου καὶ τῶν πράξεων τῶν ἀρχόντων· κατὰ μικρὸν δ' ἐσφετερίσθησαν τοσαύτην δύναμιν, ὥστε καὶ αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖς ἐνήγον εἰς τὰ δικαστήρια. Ἡ δὲ γερουσία συνίστατο ἐξ 28 ἐξηκονταετῶν τοῦλάχιστον γερόντων, τὴν δὲ προεδρείαν αὐτῆς εἶχον οἱ ΔΥΟ ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ, οἵτινες ἔπρεπε νὰ ᾔναι ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἑρακλειδῶν, καὶ εἶχον τὸ ἀξίωμα αὐτῶν κληρονομίαν τοῦ γένους των. Καὶ ἐν Σπάρτῃ μὲν διατρέβοντες εἶχον ὀλιγωτέραν δύναμιν ἢ τιμὴν, ἐν πολέμῳ ὅμως ἦταν ἀδικοκλείπτως ἡγεμόνες, καὶ ἤρχον ἀπεριορίστως. Σύμπασα δὲ ἡ πολιτεία ἐθεμελιόυτο ἐπὶ τῆς *ισότητος* τῶν κτημάτων. Πρὸς τοῦτο δὲ διηρέθη ὅλη ἡ χώρα τῆς Λακωνικῆς, οὕτως ὥστε αἱ μὲν 9,000 Σπαρτιατικαὶ οἰκογένειαι διετήρησαν τοσαῦτα ἴδια, ἀδιαίρετα, καὶ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἀδελφῶν κληρονομούμενα κτήματα, αἱ δὲ 30,000 οἰκογένειαι τῶν *περιοίκων* ἔλαβον ἐπίσης ἴδια κτήματα μικροτέρα· ὅμως περιοχῆς. Οἱ δὲ *Ἑλλῶτες* ἀνεχώρησαν κενοὶ, καὶ ὥς δοῦλοι καὶ μισθωτοὶ ἐκαλλιεργοῦν τὰ κτήματα τῶν Δωριέων, καὶ ἀπέδιδον ὠρισμένον τι μέρος ἐκ τοῦ εἰς σίτον, οἶνον, ἔλαιον κτλ. εἰσοδήματος· εἰς τὸ Σπαρτιατικὸν ταμεῖον. Ὅντες δ' ἄγριοι καὶ ἰσχυρογνώμονες, ὑπέπερον τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας μετὰ μεγάλης ἀντιστάσεως, καὶ ἦσαν ἀδιαλείπτως ἑτοιμοὶ πρὸς μάχας καὶ ἐπαναστάσεις ἐναντίον τῶν καταπιεστῶν αὐτῶν. Ἐνεκα δὲ τούτου ἐδίδετο ἐξουσία εἰς τὴν νεολαίαν τῆς Σπάρτης, χάριν ἀσκήσεως εἰς τὴν στρατιωτικὴν πανουργίαν καὶ δεξιότητα, καὶ πρὸς ἀσφάλειαν

τῆς χώρας νὰ φονεύωσιν ἐπιβούλως τοὺς Εἰλωτας, ὥστε ὁ πολὺς ἀριθμὸς αὐτῶν νὰ μὴ γίνηται ἐπικινδύνος εἰς τοὺς πολίτας τῆς Σπάρτης (*κρυπτεῖται*). Πολλὰκις ὅμως ἐχάριζον εἰς τοὺς Εἰλωτας καὶ περὶ ὠρισμένα τινα πολιτικὰ δικαιώματα, ἂν εἶχον ἤδη εὐεργετήσῃ τὴν πόλιν, καὶ ἐν ἐπικινδύνοις καιροῖς τοὺς προσελάμβανον εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν (*γεοδαμῶδεις*).

6.) *Δίαιτα.*

Διὰ νὰ δύνανται δὲ οἱ Ἀωριεῖς νὰ διαφυλάττωσι τὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια ἐδίδεν εἰς αὐτοὺς ἡ γέννησις διὰ σωματικῶν καὶ πνευματικῶν πλεονεκτημάτων, ἀνέλαβεν αὐτὴ ἡ πόλις τὴν ἀνατροφὴν τῆς νεολαίας. Καὶ τὰ μὲν ἀσθενῆ ἢ ἀνάπηρα βρέφη ἐξεβάλλοντο εὐθὺς μετὰ τὴν γέννησιν, τὰ δὲ ὑγιῆ, ὑπερβάντα τὸ ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν, ἀπεμακρύνοντο τῆς οἰκίας τῶν γονέων, καὶ ἀνετρέφοντο δημοσίᾳ. Ἡ δ' ἀνατροφή αὕτη ἀπέβλεπε κυρίως τὴν σωματικὴν ἰσχύν· διὸ αἱ εἰς τὰς παλαιότρας σωματικαὶ ἀσκήσεις ἀπετέλουν τὸν οὐσιωδέστατον κλάδον αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ νοῦς αὐτῶν ἐγυμνάζετο, καθότι τὸ δόλιον καὶ πανούργον τῶν Σπαρτιατῶν δὲν ἦτον ὀλιγώτερον πολυθρύλητον ἢ ἡ πλήρης νοήματος συντομία τῶν λόγων αὐτῶν, τὴν ὁποίαν ἐσήμαινον διὰ τοῦτο μὲ τὴν λέξιν *Λυκωνισμόν* (1). Ἡ καρδιά μόνον καὶ ἡ φαντασία δὲν ἀνεπτύσσοντο διόλου, αἱ δ' ἐπιστῆμαι καὶ ἡ τέχνη τοῦ λέγειν οὔτε ἐτιμῶντο οὔτε εὕρισκον ὁπαδοὺς ἐν Σπάρτῃ· καὶ ἡ σοφὴρὰ *Δωρικὴ ποίησις*, ἡνωμένη μὲ ὥδην καὶ μουσικὴν, ἐχρησίμευε μόνον πρὸς ἔγερσιν καὶ ζωογόνησιν τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης, τῆς ἐπιθυμίας τῶν πολέμων καὶ τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος. Αὕτη μάλιστα ἡ *Δώριος τέχνη* προεῖχε μόνον κατὰ τὴν πελώριον δύναμιν· οὐχὶ δ' ὥς ἡ *Ἰώριος* κατὰ τὴν ὠραιότητα καὶ χάριν. Οἱ δὲ ἄνδρες ἀπεχωρίζοντο κατὰ τὴν ἡλικίαν εἰς ὁμοτραπέζους διὰ τὰ κοινὰ συσσίτια, οὕτως ὥστε 15 συνήθως ἐκάθηντο εἰς μίαν τράπεζαν. Τὰ συσσίτια δὲ ταῦτα ἦσαν λίαν ἀπλᾶ καὶ μέτρια, καὶ τὰ πρὸς ταῦτα ἀναγκαῖα ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν εἰσφορῶν τῶν Εἰλώτων. Ὁ δὲ καλούμενος μέλας (αἰμάτινος) ζωμὸς, καὶ ποτῆριον οἴνου, ἀπετέλουν τὴν κυριωτέραν τροφήν. Οἱ δὲ βασιλεῖς ἐκάθηντο

(1) Πρόβλ. τὸ περίφημον «ἔρρει τὸ κάλα· Μίνδαρος ἀπεσσία· πεινῶντι τῶνδρε· ἀπορίομες τί χρὴ δρᾶν» Ξενοφ. Ἑλλ. Α. 1, 23.

ὕψηλὰ εἰς τὰς τραπέζας αὐτῶν καὶ ἐλάβανον διπλὴν μερίδα. Ὁ-
φειλον δὲ νὰ ἀποφεύγῃσι κατὰ πάντα τρόπον τὴν πολυτέλειαν καὶ
μαλθακότητα ὅθεν καὶ αἱ οἰκίαι ἦσαν παντάπασιν εὐτελεῖς καὶ
χωρὶς ἀναπαύσεις, ἀφοῦ μόνον ὁ πέλεкус καὶ τὸ πριόνιον ἦσαν συγ-
χωρημένα πρὸς οἰκοδομὴν αὐτῶν. Ὅθεν καὶ πᾶν ἐκ πολυτίμου με-
τάλλου κομμένον νόμισμα ἦτον ἐξωρισμένον ἀπὸ τῶν καθ' ἡμέραν
συναλλαγῶν, διὰ νὰ μὴν ἔχῃ κανεὶς τὸν τρόπον νὰ πορίζηται πε-
ριττὰς ἀπολαύσεις· ἀτέχνως δὲ κατεσκευασμένα σιδηρᾷ νομίσματα
κατέλαβον εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ καθημερινοῦ βίου τὸν τρόπον τοῦ ἀρ-
γυρίου· καὶ διὰ νὰ μὴ γνωρίσῃ κανεὶς τὰς ἀπολαύσεις ταύτας καὶ συν-
εθίσῃ εἰς αὐτάς, ἦτον ἀπηγορευμένη εἰς τοῦ· Σπαρτιάτας πᾶσα εἰς
ἄλλας πόλεις ἀποδημία, καὶ εἰς τοὺς ξένους δὲν ἦτο συγχωρημένη
πολυχρόνιος ἐν Σπέρτῃ διμονή. Κυνήγιον καὶ ἄσκησις εἰς τὰ ὕψηλα
ἦτον ἡ κυρία ἀσχολία τοῦ ἐνῆλικος Σπαρτιάτου, ἡ δὲ καλλιέργεια
τῆς γῆς ἀφίνετο εἰς τοῦ· Εἰλωτας· τὸ δ' ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας
ἐπεμελοῦντο οἱ περίοικοι. Σύμπας δὲ ὁ βίος τοῦ Σπαρτιάτου εἶχεν
ἀναφορὰν πρὸς τὸν πόλεμον· ἐν τῇ πόλει ἔζη ὥς ἐν στρατοπέδῳ, καὶ
ὁ καιρὸς τοῦ πολέμου ἦτο καιρὸς πανηγύρεως καὶ χαρᾶς. Ἐνδεδυμέ-
νοι πορφυρᾷ ἐνδύματα, καὶ μὲ μικρὰν κόμην, ἐξεστράτευον οἱ Σπαρ-
τιάται ὑπὸ τὴν ἀρμονίαν τοῦ αὐλοῦ, καὶ ἐκοσμοῦντο πρὸ τῆς μάχης
ὥς εἰς πανηγύριν χρᾶς. Τὸ ἰσχυρότατον δὲ τοῦ στρατοῦ ἀπετέλουν
οἱ βαρέως ὤπλισμένοι ὀπλίται, οἵτινες συνίσταντο ἐκ πολλῶν ὑποδι-
αιρέσεων, καὶ διὰ τοῦτο ἠδύναντο χωρὶς ταραχῆς νὰ ἐκτελῶσι ποι-
κίλους ἐλιγμούς· καὶ κινήσεις. Μένων δὲ σταθερὸς ἐν τῇ τάξει, δὲν ὑ-
πεχώρει οὔτε ἐκινεῖτο ὁ Σπαρτιάτης, ἀλλ' ἡ ἐνίκη ἢ ἐπιπτεν εἰς τὴν
θέσιν του. Αὐστηρὰ δὲ εὐπείθεια καὶ ὑποταγὴ τοῦ νεωτέρου εἰς τὸν
πρεσβύτερον ἦτον ἡ ψυχὴ τῆς στρατιωτικῆς ἀνατροφῆς καὶ πολιτείας
ἐν Σπάρτῃ, ἥτις ἦτον ἀληθὲς γὰρ τῆς τιμῆς τοῦ γῆρατος.

Μεσσηνιακοὶ πόλεμοι.

§. 44. Ἐπικυρωθέντων δὲ τῶν νόμων τούτων ὑπὸ τοῦ ἐν Δελφοῖς
Μαντείου, ἐπεισαν ὁ Λυκούργος τοὺς Σπαρτιάτας νὰ ὀρκισθῶσιν, ὅτι
δὲν ἤθελον μεταβάλλει κανένα ἐξ αὐτῶν, μέχρις οὗ ἐπανέλθῃ πάλιν ἐκ
τῆς ἀποδημίας, ἣν προστίθετο νὰ κάμῃ. Μετὰ δὲ ταῦτα λέγεται ὅτι
ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Κρήτην, καὶ ἐκεῖ ἀπέθανεν.—Ὅλιγον δὲ μετὰ ταῦ-
τα εἰδείχθησαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς Λυκουργείου νομοθεσίας. Οἱ σκλη-
ραγωγηθέντες Σπαρτιάται οὐ μόνον ὑπέταξαν τοὺς γείτονας αὐτῶν,

τοὺς δημοφύλους ΜΕΣΣΗΝΙΟΥΣ, εἰς δύο μακροχρόνιους πολέμους, καὶ κατέλαβον ἐν βραχεί τὴν ἡγεμονίαν ὅλης τῆς Πελοποννήσου. Κατὰ τὸν πρῶτον ἤδη Μεσσηνιακὸν πόλεμον (743—724) ἔγειναν οἱ Μεσσηνιοὶ φρόνυ ὑποταλεῖς, ἀπὸ ἔπειτα τὸ ἰσχυρὸν αὐτῶν φρούριον Ἰθώμη, καὶ ὁ ἥρω· αὐτῶν ΑΡΙΣΤΟΔΗΜΟΣ ἐσφριξεν ἑαυτὸν ἀπηλιτισμένον· ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς ὑπ' αὐτοῦ θυσιασθείσης θυγατρὸς του. Μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον παρώξυνεν ἡ σκληρότης καὶ ὕβρις τῶν Σπαρτιατῶν τοῦ Μεσσηνίου· εἰς δεύτερον πόλεμον (685—680.) Ἐν τούτῳ δ' ὑπερίσχυσαν κατ' ἀρχῆς οἱ Μεσσηνιοὶ διὰ τῶν ἡρωϊκῶν πράξεων τοῦ ἀνδρείου καὶ πανούργου ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΟΥΣ τοσοῦτον, ὥστε οἱ Σπαρτιατῆς ἀθυμήσαντες καὶ καταβληθέντες ἐζήτησαν εἰρήνην. Ἀπὸ τῆς δουλοπείας ὅμως ταύτης ἀπηλλίχθησαν διὰ τοῦ (Δωρικοῦ) ποιητοῦ Τυρταίου, τὸν ὁποῖον προσεκάλεσαν ἐξ Ἀθηνῶν. Οὗτος ἐξέκαυσε τὴν κατασβεσθεῖσαν ἤδη φιλοπατρίαν, τὴν ὑπνώττουσαν φιλοτιμίαν καὶ τὸ ἀνδρῶδες φιλοπόλεμον, καὶ ἐξύπνισε συγχρόως τὴν πειθαρχίαν καὶ τὸ σέβας πρὸς τὰ παλαιὰ Δωρικὰ ἔθιμα καὶ νόμους ἀρχοντας. Ἀναθαρρήσαντες δ' οἱ Σπαρτιατῆς διὰ τῶν ἀσμάτων τούτων, κατέβαλον εἰς ἀνανεωθέντα πόλεμον διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ τανουργίας αὐτῶν τὴν δύναμιν τῶν ἐχθρῶν, ἔλαβον τὸν Ἀριστομένην αἰχμαλώτον, καὶ ἐνίκησαν ἐπὶ τέλους κατὰ κράτος τοὺς Μεσσηνίους. Καὶ μέρος μὲν τῶν Μεσσηνίων μετηνάστευσε καὶ ἐθεμελίωσεν ἐπὶ τῆς νήσου Σικελίας· τὴν Μεσσηνίαν, οἱ δὲ ἀπομείναντες ἐδουλώθησαν καὶ ὑπήχθησαν εἰς τὴν θλιβεράν τύχην τῶν Βιλώτων.

γ'.) Σόλων τομοθέτης τῶν Ἀθηναίων (περὶ τὸ 600 π. Χ.)

§. 45. Ἐνῶ οἱ Δωριεῖς Σπαρτιατῆς, σταθερὸν καὶ ἀμετάβλητον χαρακτῆρα ἔχοντες, διετήρουν ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας ὅλους τοὺς νόμους τοῦ Λυκούργου, εἰσήγαγον οἱ Ἰωνεῖς καὶ εὐκίνητοι Ἀθηναῖοι πάντα τὰ δυνατὰ σχήματα τῆς πολιτείας· παρ' ἑαυτοῖς. Μετὰ τὸν πολυθρόλητον θάνατον τοῦ Κόδρου κατελύθη (1068) τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ἰσόβιος δ' ἀρχὼν εἶχε μὲν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἄνευ τῆς ἐξόχου ἐπωνυμίας καὶ τιμῆς· εὐγενεῖς δὲ φύλαρχοι ἐξέλεγον αὐτόν, καὶ ἀπετέλουν τὸ μόνιμον αὐτοῦ συμβούλιον. Καὶ κατ' ἀρχῆς μὲν προετιμᾶτο κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀρχοντος τὸ γένος τοῦ Κόδρου· ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἐλάμβανε τὸ πολίτευμα τὸ σκῆμα τῆς ἀριστοκρατίας· καθότι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχοντος ἔβαινε προσιτὸν εἰς ὅλους τοὺς εὐπατρίδας, καὶ κατεβιβάσθη (752) ἡ διάρκεια αὐτοῦ εἰς δέκα ἔτη. Διὰ τὴν δύναν-

ται δὲ πολλοὶ, ἔχοντες τὰ τοιαῦτα δικαιώματα, νὰ μετὰσχῶσι τῆς τιμῆς ταύτης, κατῴρθωσαν ἐπὶ τέλους (682) νὰ ἐκλέγωνται κατ' ἔτος ἐννέα ἄρχοντες, (1) προϊστάμενοι τῆς διοικήσεως, τῶν θρησκευτικῶν, τῶν πολεμικῶν, τῆς νομοθεσίας καὶ τῶν δικασικῶν. Ἦδη λοιπὸν εἶχον οἱ εὐπατρίδαι ἅπασαν τὴν δύναμιν εἰς χεῖρας, καὶ ἀπέκλειον τὸν δῆμον πάσης μετοχῆς εἰς τὴν διοίκησιν καὶ δικαιοδοσίαν. Οὗτοι μόνον ἀπεφαίνοντο περὶ τοῦ δικαίου· διότι οὗτοι μόνον ἐγνώριζον τοὺς ἀγράφους, τοὺς ἐπὶ τῶν εἰωθότων γηριζομένους νόμους, ἐνθα δὲν ἔλειπον αὐθαίρεσία, προσωποληψία καὶ ἀδικία. Τοῦτο δὲ παρεκίνησε τοὺς πολίτας νὰ σπεύσωσιν εἰς σύνταξιν νόμων γραπτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου. Καὶ ἐπὶ πολὺν μὲν χρόνον ἤρνουντο οἱ εὐπατρίδαι νὰ δώσωσιν ἀκρόασιν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ λαοῦ· ἀλλ' ὅτε τέλος δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἀντισταθῶσιν, ἀπεφάσισαν νὰ καταθλίψωσι τὸν λαὸν κατ' ἄλλον τρόπον. Ἀνέθηκαν δηλ. εἰς ἓνα ἐξ αὐτῶν, τὸν σκληρὸν ΔΡΑΚΟΝΤΑ (624) τὴν συγγραφὴν νόμων. Ἦσαν ὁμῶς οὗτοι τοσοῦτον αὔτεροι, ὥστε ἔλεγον περὶ αὐτῶν, ὅτι ἐγράφησαν μὲ αἶμα. Εἰς πᾶν δηλ. ἐγκλημα ἦτον ὠρισμένη ποινὴ θανάτου, ἀξιώματα δ' ἐπεικειάς οὐδεμίαν εἶχον χώραν. Φόβος καὶ τρόμος ἐφάνησαν εἰς αὐτὸν τὰ μόνια μέσα τῆς διορθώσεως. Οὕτω δὲ ἐνόμισαν οἱ εὐπατρίδαι, ὅτι ἤθελον ἐπαναφέρει τὸ γογγύζον πλῆθος εἰς τὴν προτέραν ὑποταγὴν· ἀλλ' ἐπλανῶντο. Ἀγῶνες σκληροὶ ἀνεφάνησαν· αἱ δ' ἐριδὲς καὶ σάσεις ἔργιναν τόσον ἰσχυραί, ὥστε τὸ κράτος ἐφθασεν εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀπωλείας. Τότε ὁμῶς ἔσωσε τὴν πατρίδα ὁ ΣΟΛΩΝ (π. 594), εἰς τῶν ἐπὶ τῶν σοφῶν, ἀνὴρ μεγάλως τιμώμενος ὡς ποιητῆς καὶ φίλος τοῦ δήμου. Ἐδῶκε δὲ εἰς τὴν πόλιν νέον δημοκρατικὸν πολίτευμα, καθ' ὃ ἡ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ εἶχε τὴν ὑπερτάτην δύναμιν, ψηφίζουσα τοὺς νόμους, χειροτονοῦσα τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς δικαστάς, καὶ ἐκλέγουσα τὴν βουλὴν τῶν Τριρακοσίων (2) ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ στερεθῶσιν οὕτως ὑπὲρ τὸ δέον οἱ εὐπατρίδαι τὴν δύναμιν αὐτῶν, διε-

(1) Τούτων ὁ πρῶτος ὠνομάζετο ἐπὶ νόμος, ὁ δεῦτερος βασιλεὺς, ὁ τρίτος πολέμαρχος καὶ οἱ λοιποὶ ἐξ ἑοραιοῦται.

(2) Ταύτης ἔργον ἦτο τὸ προθυλαβεῖν. — Διήρξε δὲ προσέτι ὁ Σόλων τοὺς Ἀθηναίους εἰς πεντακοσιομεδίμνους, ἵππετες (300 μεδ.). ζευγίτας (200 μεδ.) καὶ θήτας.

τήρησεν εἰς αὐτοὺς ὁ νομοθέτης προνόμιά τινα· ἐξ αὐτῶν π. χ. ἐξελέγοντο ἀποκλειστικῶς οἱ ἄρχοντες, καὶ ἀπετέλουν, ἂν εἶχον διοικήσει καλῶς κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, τὴν ὑπατον βουλὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου, τὴν ὁποῖαν ὁ νομοθέτης κατέστησε φύλακα τῶν νόμων, τῆς πολιτείας καὶ τῶν ἡθῶν. Ἡ ὑπατος δ' αὖτε βουλὴ συνέλειτο ἐκ τῶν ἀξιοτιμοτάτων πολιτῶν, ἡγρούνηε ἐπὶ τῆς ἀνατροφῆς τῆς νεολαίας, καὶ ἐπέβλεπε τὴν διαγωγὴν τῶν πολιτῶν, ὅπως ἐπιμελῶνται τὰ χρηστὰ ἥθη καὶ τὴν καλὴν ἀνατροφὴν, διάγωσι βίον τίμιον καὶ ἐνεργόν, καὶ ἀποφεύγωσι τὴν πολυτέλειαν, τὸ πολυδάπανον καὶ καλλωπιστικὸν τῶν ἐνδυμάτων, καὶ τὴν ἀσωτείαν. Συγχρόνως δὲ ἀνεκούριεν ὁ Σόλων τὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ διὰ τῆς ὀνομασθείσης *σεισαρχείας*, δι' ἧς ἀφίνετο εἰς τοὺς πενестέρους πολίτας μέρος τῶν χρεῶν αὐτῶν, καὶ ἡλευθερόνετο ἡ ὑποθηκευμένη ἔγγραφος ἰδιοκτησία. Ἀρῶν δ' ἐτελείωσεν ὁ Σόλων τὴν νομοθεσίαν αὐτοῦ, ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ὀρκισθῶσιν, ὅτι δὲν ἤθελον μεταβάλλει αὐτὴν κατ' οὐδὲν ἐπὶ δέκα ἔτη, καὶ ἀνεχώρησεν ἔπειτα εἰς περιηγήσεις πρὸς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀσίαν, ὅπου, ὡς ἀνεφέραμεν, συνέθετο ὁ διάλογος· ἐκεῖνος μετὰ τοῦ Κροίσου (§. 27). Περὶ τὴν δύσιν ὅμως τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐπέστρεψε πάλιν ὁ Σόλων εἰς τὴν πατρίδα, ὅπου ἐν γῆρᾳ βαθεῖ, ἀκμάζων ἔτι κατὰ τὰς δυνάμεις τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας, ἐζητεῖ νὰ δικτηρήσῃ τὸν λαὸν μετὰ ἐμβριθῆ αὐτοῦ ποιήματα, εἰς τὴν δόδον τῆς ἀρετῆς, τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἡλευθερίας.

δ'.) *Οἱ τύραννοι.*

§. 46 Κατ' ἀρχάς μὲν ἐκυβέρνηον πάσας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις βασιλεῖς, οἵτινες ὡς ἀρχιερεῖς, δικασταὶ καὶ στρατηγοί, εἶχον πατριαρχικὴν ἐξουσίαν. Κατὰ μικρὸν ὅμως ἔλαβον τὴν ἐξουσίαν οἱ πρόκριτοι καὶ πλούσιοι εὐπατρίδαι, οἵτινες μέχρι τοῦδε ἀπετέλουν τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως, καὶ ὠφελήθησαν ἐξ εὐνοϊκῶν τινων περιστάσεων, ὅπως ἀπαλλαγῶσι μὲν τῆς ἀρχῆς τῶν βασιλέων, καθιδρῶσωσι δὲ ἀριστοκρατίαν, εἰς τὴν ὁποῖαν εἶχον οἱ ἴδιοι τὴν κυβέρνησιν. Ἀλλ' ἡ διάταξις αὕτη ἔγινε, προΐόντος τοῦ χρόνου, λίαν κατεπιστικὴ διὰ τὸν λαόν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ εὐπατρίδαι μόνοι εἶχον ὅπλα, καὶ ἐγνώριζον τὴν χρῆσιν αὐτῶν, ἀπέβαινε δύσκολον εἰς τὸν λαόν νὰ ἀφαιρῇ τὴν ἀρχήν. Τοῦτο δ' ἐγένετο τότε μόνον, ὅτε φιλάδοξός τις εὐπατρίδης ἀπεχωρίζετο τῶν ὁμοτίμων αὐτοῦ, καὶ ἐγένετο ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ. Καὶ κατα-

νικηθέντων ὁμως τῶν ἀριστοκρατικῶν δὲν εἰσήγετο παρευθὺς δημοκρατία, ἀλλ' οἱ δημαγωγοὶ κατελάμβανον εἰς τὰς πλείστας πόλεις τὴν μοναρχίαν. Ἐπονομάζονται δὲ *τέραννοι*, ἐξ ὧν πολλοὶ δὲν ἦσαν τυραννικοὶ ἡγεμόνες, ἀλλὰ πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἀδίκως ἐγκατασταθέντες μόναρχοι εἰς πόλιν δημοκρατουμένην πρότερον. Πλείστοι μάλιστα τῶν τυράννων τούτων εἶχον ἀξιόλογα βασιλικά πλεονεκτήματα, καὶ ἐκυβέρνησαν λαμπρῶς. Ὅπως δ' ἀπασχολῶσι τὸν λαόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐχρεώσθουν τὴν ἀνύψωσιν αὐτῶν, κατεσκεύαζον μὲν πολυτελεῖς οἰκοδομὰς, προεβίβαζον δὲ τὴν ναυτιλίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς ἀποικίσεις· τὰ δὲ πλούτη τοῖς παρῆγον τὴν εὐκολίαν νὰ προσκαλῶσι παρ' ἐκυτοῖς τεχνίτας καὶ ποιητάς· καὶ αἱ πολυτελεῖς αὐταὶ συνεισέφερον πρὸς αὐξήσιν τῶν πόλεων. Ἀλλ' αἱ τυραννίδες δὲν διήρκεσαν πολλὸν χρόνον. Οἱ εὐπατρίδαι προσεπάθουν νὰ τὰς ῥίψωσι κατὰ πάντα τρόπον, καὶ ὑπεστηρίχθησαν πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες εἰσῆγον ἀπανταχοῦ, ὅπου ἠδύναντο, τὰ ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματα. Πολλάκις δὲ καὶ οἱ ἐν τῇ ἀρχῇ ἠϋζημένοι υἱοὶ τῶν τυράννων ἐλησμόνουν τὰ πρὸς τὸν λαόν ὀφειλόμενα καθήκοντα αὐτῶν, καὶ ἐπέφερον τὴν πτώσιν των διὰ τῆς σκληρότητος καὶ τῆς βιαίας δεσποτείας.

§. 47. Ἐπισημότατοι δὲ τῶν τυράννων ἦσαν ΠΕΡΙΑΝΔΡΟΣ ὁ Κορίνθιος (600), ΠΟΛΥΚΡΑΤΗΣ ὁ Σάμιος καὶ ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ ὁ Ἀθηναῖος. Οἱ δύο πρῶτοι εἶναι γνωστοὶ ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν ποιητικῶν λόγων. Ὁ φίλος τοῦ Περιάνδρου, ὁ ἀοιδὸς Ἀρίων, τοῦ ὁποῖου οἱ διθύραμβοι ἐλάμπρυναν τὰς ἐν τῷ Ἰσθμῷ θυσίας, ἠθέλησέ ποτε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κόρινθον ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας ἐπὶ πλοίου. Οἱ δὲ ναῦται, ἐπιθυμήσαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ, οὗς εἶχε κερδίσει ἐν Τάραντι, ἐπεβούλευσαν τὴν ζωὴν του. Ὅτε λοιπὸν πᾶσα ἐλπίς σωτηρίας ἐξέλιπε, πλήζας ὁ Ἀρίων τὰς χορδὰς τῆς κιθάρας αὐτοῦ, ἔψαλε, καὶ ἐπῆδησεν ἔπειτα εἰς τὰ κύματα τῆς θαλάσσης. Ἀλλ' οἱ ἀκολουθοῦντες τὸ πλοῖον δελφῖνες ἔφεραν τὸν ἀοιδὸν εἰς τὴν ξηράν. Ἐσπευσε δὲ πρὸς τὸν Περιάνδρον ἐν Κορίνθῳ, ὅστις εὗρεν εὐκόλως τοὺς ἐνόχους, καὶ τοὺς ἐτιμώρησεν. — Ὅχι δ' ὀλιγώτερον πολυθρόνητος εἶναι ὁ περὶ τοῦ *δακτυλίου* τοῦ *Πολυκράτους* (π. X. 550) λόγος. Εἰς τὸν πλούσιον τοῦτον καὶ ἰσχυρὸν ἄρχοντα τῆς Σάμου πᾶσα ἐπιχειρήσεις ἀπέβλινεν εὐτυχής. Καὶ ποτε εὕρισκομένου παρ' αὐτῷ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυπτίων, ἦλθον ἄγγελοι εἰς μετὰ τὸν ἄλλον,

ὅπως ἀναγγεῖλωσιν αὐτῷ εὐτυχῇ συμβεβηκότα. Ὁ Ἀμασις ἔγεινεν ἐκ τούτου ὑποπτος, τὸν ὑπέμνησε τὴν ἀσταςίαν τῆς τύχης καὶ τὸν φθόνον τῶν θεῶν, καὶ τὸν συνεβούλευσε νὰ ῥίψῃ τὸ πολυτιμότατον τῶν κτημάτων αὐτοῦ, διὰ νὰ παρασκευάσῃ ὁ ἴδιος εἰς ἑαυτὸν λύπην καὶ νὰ ἐξιλέωσῃ τὰς οὐρανόους δυνάμεις. Τότε δ' ἔρριψεν ὁ Πολυκράτης τὸν τεχνικώτατον καὶ πολύτιμον αὐτοῦ δακτύλιον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. Οἱ θεοὶ ὅμως δὲν ἐδέχθησαν τὴν θυσίαν αὐτοῦ. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔφερον ἄλιεύς τις δῶρον εἰς τὸν ἡγεμόνα μέγαν ἰχθύν, καὶ ὅτε τὸν ἤνοιξαν εὗρον εἰς τὰ ἐντόσθια αὐτοῦ τὸν δακτύλιον. Ὅτε ὁ Ἀμασις ἔμαθε τοῦτο, βλέπων ἐν αὐτῷ προαγγελίαν ἐπικειμένης συμφορᾶς ἔλυσε τὴν πρὸς τὸν Πολυκράτην ξενίαν, καὶ ἀνεχώρησε περὶ λυπος (1). Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα προσεيلκυσθῇ ὁ Πολυκράτης ὑπὸ τοῦ Πέρσου σατράπου διὰ δολίων φανακισμῶν πρὸς τὴν Μαγνησίαν τῆς Ἀσίας, καὶ προσηλώθη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ — Περὶφημότατος ὅμως πάντων ὑπῆρξεν ὁ Ἀθηναῖος Πεισίστρατος (π. 560), ὅστις, ζῶντος ἔτι τοῦ Σόλωνος, κτύχησε νὰ μοναρχήσῃ. Πληγώσας ποτὲ ἑαυτὸν δολίως, καὶ προφασισθεὶς ἔπειτα ὅτι ἐπιβουλεύουσι τὴν ζωὴν του, κατώρθωσε νὰ τῷ δοθῇ σωματοφυλακὴ πεντήκοντα ῥοπαλοφόρων, καὶ νὰ καταβάλῃ τὴν ἀκρόπολιν. Κατώρθωσαν μὲν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ νὰ τὸν ἀποδιώξωσι δις ἐκ τῆς πόλεως ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἀλλ' ἐπανήρχετο πάλιν, καὶ ἐστήριξε τελευταῖον ἑαυτὸν ἐν τῇ κυριαρχίᾳ (2) τὴν ὁποίαν καὶ κατέλιπεν ἀποθανὼν (527) εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ υἱοὺς ΙΠΠΙΑΝ καὶ ΙΠΠΑΡΧΟΝ. Ὁ Πεισίστρατος, κατ' ἀρχὰς δὲ καὶ ὁ Ἰππίας, ἤρχον μετὰ πολλῆς δόξης. Ἡ γεωργία, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον, ἐπέδωκαν μεγάλως τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου, ἅτινα μέχρι τοῦδε προφορικῶς μόνον ἐψάλλοντο ὑπὸ περιοδεύόντων *ῥαψῳδῶν*, ἀνεγράφησαν τώρα καὶ διετηρήθησαν οὕτως εἰς τοὺς μεταγενεστέρους· τεχνῖται παντὸς εἶδους εὕρισκον παρ' αὐτοῖς μεγαλοδώρας προστάτας· αἱ Ἀθῆναι καθωράσθησαν μὲ ναοὺς καὶ δημοσίους οἰκοδομάς, καὶ ὁ μελοποιὸς ΑΝΑΚΡΕΩΝ ἔζη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἰππίου. Ἀλλ' ὅταν ὁ Ἰππαρχος, ἀνὴρ ἔκδοτος εἰς τὴν ἀσωτείαν καὶ τὰς ἀπολαύσεις τῶν αἰσθησέων, ἐφονεύθῃ ἐν τῇ παιγνύρει τῶν Πα-

(1) Ὁ Ἡρόδοτος (Δ'. 39) δὲν λέγει ὅτι ὁ Ἀμασις ἦτο παρὼν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Πολυκράτους, ἀλλ' ὅτι δι' ἐπιστολῶν ἔγεινεν αὐτὰ.

(2) Ἰδ. Ἡροδ. Α'. 59—65.

ραθηναίων ὑπὸ δύο Ἀθηναίων, τοῦ ΑΡΜΟΔΙΟΥ καὶ ΑΡΙΣΤΟΓΕΙΤΟΝΟΣ, ἐξ ἐκδικήσεως διὰ τινὰ πρὸς αὐτοὺς παρὰχθεῖσαν ὕβριν, ἄφηνεν ὁ Ἰππίας ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς τὴν ἀχαλίνωτον αὐτοῦ φύσιν. Διὰ τῆς ἀυθαριεσίας δὲ καὶ τραχύτητος αὐτοῦ ἐπέσυρε τὸ μίσος τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπήγαγεν (510) οὕτω τὴν ἐκδίωξίν του. Κατέφυγε δὲ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Δαρεῖον, καὶ ἐνίσχυεν αὐτὸν εἰς τὸ σχέδιον τοῦ νὰ κηρύξῃ πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ ἔφθασε τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα εἰς τὴν τελειότητα αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις.

§. 48. Οἱ ἐπτὰ σοφοί. — Πυθαγόρας, Περὶανδρος ὁ Κορίνθιος καὶ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος συγκατελέγησαν εἰς τοὺς ἐπτὰ σοφούς. Περιφημώτατος δὲ ἦτο καὶ ὁ Μιλήσιος Θαλῆς, ἀρχηγὸς τῆς σχολῆς τῶν Ἰώνων φιλοσόφων. Τὰ ἀξιώματα δ' αὐτῶν, καὶ τοὺς κανόνας τοῦ πρακτικοῦ βίου, κατέθετον εἰς βραχέα ἀποφθέγματα, οἷον: *Μελέτα τὸ πᾶν!* (Περὶανδρος). *Μηδὲν ἄγαν!* (Σόλων). *Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτα!* (1) (Θαλῆς). *Μέτρον ἄριστον!* (Κλεόβουλος). *Καιρὸν γινώθι!* (Πιπτακὸς ὁ Μιτυληναῖος). *Οἱ πλείους κακοί!* (Βίας). *Γινώθι πάντων!* (Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος). — Εἰς τῶν ἐπιστημοτάτων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὅστις ὅμως ἐπώνομαζεν ἑαυτὸν ὄχι σοφὸν ἀλλὰ φιλόσοφον, ἦτο ὁ Σάμιος Πυθαγόρας (γεν. 584), ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Πυθαγορείου δεσμοῦ, ἀριθμῶν εἰς Κρότωνα καὶ ἄλλας πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας πολλοὺς ὁπαδοὺς, καὶ χαίρων μεγάλην ὑπόληψιν. Οἱ ἐταῖροι αὐτοῦ διήγον βίον ἐγκρατῆ καὶ αὐστηρῶς ἠθικόν, ἔχοντες κοινὰς ἀσκήσεις καὶ δεῖπνα, καὶ ἐφέροντο πρὸς τὸν διδάσκαλον αὐτῶν μὲ μέγα σέβας (αὐτὸς ἔφα). Ἠσχολοῦντο δὲ περὶ τὰ μαθηματικά, τὴν γεωμετρίαν καὶ τὴν μουσικὴν, καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Πυθαγόρας εὔρε τὸ Πυθαγόρειον θεώρημα.

ἐ.) Ἡ Λυρική ποίησις.

§. 49. Εἰς τὰς αὐλὰς τῶν τυράννων, ἐνθα ποιηταὶ καὶ αἰδοὶ ηὐνοοῦντο μεγάλως, ἡ ζωὴ ἦτον εὐθυμος. Εἰς δὲ τὰς εὐθυμίας καὶ ἡδονάς, περὶ τὰς ὁποίας ἐσφρέροντο, δὲν ἤρμοζεν ἡ σοβαρὰ ἡρωϊκὴ ποίησις, ὅθεν ἀνεφάνη νέον εἶδος ἐλαφροτέρας καὶ συντομωτέρας ποιή-

(1) Στοβαίου Ἀνθολόγιον, περὶ προνήσεως Γ, 79. Σημαίνει δὲ, ἐγγυῶ, πάρεστι δὲ (τῇ πράξει) ζημία.

σεως, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζον *λυρικὴν*, διότι σκοπὸς αὐτῆς ἦτο νὰ ψάλλεται μὲ τὴν λύραν. Διὸ κατ' ἀρχὰς πάντα τὰ λυρικά ποιήματα ἦσαν ἄσματα εὐθυμᾶ, προτρέποντα εἰς ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς, διότι εἶναι βραχυχρόνιος, καὶ ἐγκωμιάζοντα τὸν οἶνον καὶ τὸν ἔρωτα, διότι δι' αὐτῶν διασκεδάζονται αἱ φροντίδες καὶ λύπαι. Εἰς τὸ εἶδος δὲ τοῦτο περιήρηκος μάλιστα εἶναι ὁ **ΑΝΑΚΡΕΩΝ** (433), ἐκ τῆς ἐν Ἰωνίᾳ Τέω, διὰ τριψᾶς εἰς διαφόρους ἀλλὰς καὶ ἀποθανὼν τέλος 85ετῆς περὶ τὸ 474 διὸ καὶ ὀνομάζουσι τὰ τοιαῦτα ἄσματα *ἀνακρεόντεια*. Ἐνῷ δ' οὗτοι, παρορμώμενοι ἐκ τοῦ βραχυχρόνιου τῆς ζωῆς καὶ τοῦ φθαρτοῦ τῶν γηίνων, περνοῦσι τὴν εὐθυμον ἀπόλαυσιν τῆς ὑπάρξεως, εὐρίσκουσιν ἄλλοι εἰς αὐτὰ ταῦτα αἰτίαν πρὸς λύπην καὶ βαρυθυμίαν, καὶ ὀδύρονται διὰ τὴν ἀστασίαν καὶ ἀβεβαιότητα τῆς γήϊνης εὐδαιμονίας ἢ δεικνύουσι τὰ ὑψηλότερα καὶ διαρκέστερα ἀγαθὰ, τὴν ἀρετὴν τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν πίστιν. Τὸ εἶδος δὲ τοῦτο ὀνομάζεται **ΕΛΕΓΕΙΑ**, καὶ τὸ εἰς αὐτὴν σύνθετος μέτρον εἶναι ὁ ἑξάμετρος, ἐνόμενος μετὰ τοῦ πενταμέτρου (*διότιμα*). Γνωστότατοι δ' ἐλεγειακοὶ ποιηταὶ εἶναι ὁ *Mimnermos ὁ Καλοφώνιος* (π. 600) καὶ *Σιμωνίδης ὁ Κεῖος* (559 — 469). Ἐκεῖνα δὲ τὰ λυρικά ποιήματα, ἐν αἷς ἐπικρατεῖ ὑψηλότερα φαντασία, καὶ ὁ ποιητὴς ψάλλει μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἢ πάθους, καὶ εἰς γλώσσαν πανηγυρικὴν λαμπρὸν τι ἀντικειμένον, ὀνομάζονται **ΩΔΑΙ**. Εἰς τὸ εἶδος δὲ τοῦτο διέπρεψεν ἡ διὰ τὰ ἐρωτικά αὐτῆς ἄσματα καὶ τὸ εἰς τὰ κύματα τῆς *Λευκάδος ὤλημα* γνωστὴ ποιητρίκα **ΣΑΠΦΩ** ἐκ Λέσβου (π. 610). Ἀλλὰ πρῶτον ὁ Θηβαῖος **ΠΙΝΔΑΡΟΣ** (524 — 441) ἔρρε τὴν ὠδὴν εἰς τὴν τελειότητα (§ 42). Βραδύτερον ὁμοίως κατηριθμεῖτο εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν καὶ πᾶν σύντομον εἶδος ποιήσεως καὶ ἂν δὲν ἐφάλλετο συνοδευόμενον ὑπὸ μουσικῆς. Οὕτω π. χ. τὸ **ΣΚΩΠΤΙΚΟΝ** εἶδος, οὗ ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ τιμωρήσῃ μὲ τὸ σκῶμμα τὰς κακίας καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἀνθρώπων, καὶ νὰ ἐπιφέρῃ οὕτω διόρθωσιν καὶ διδασκαλίαν. Πρῶτος δὲ σκωπτικὸς ποιητὴς ἀναφέρεται **ΑΡΧΙΛΟΧΟΣ** ὁ Πάριος (π. 700), ὁ ἐφευρὼν τὴν ἔκθεσιν, παρὰ τὸν ὁποῖον ἵσταται ἐπαξίως ὁ **ΜΙΤΥΛΗΝΑΙΟΣ ΑΓΚΑΙΟΣ** (π. 610), ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ κατὰ τῶν τυράννων ἐνθουσιῶν ποιητῆς. Ἐπειτα δὲ εἰ *ῥῖθαι* τῶν ζώων, βραχεῖαι τινες διηγήσεις, ἐνθα εἰσάγονται ζῶα ἐνεργοῦντα καὶ ὁμιλοῦντα, καὶ τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι παράγγελμά τι ἢ διδασκαλία. Εἰς τὸ εἶδος δὲ τοῦτο ἀπέκτεσε μεγάλην δόξαν ὁ **ΛΙΣΩΠΟΣ**

(π. 580), Φρύξ δούλος τοῦ οὐοίου ὁ βίος κείται ἐν σκότει, καὶ παρεμορφώθη ὑπὸ μυθωδῶν λόγων. Συγγενὴς δὲ τοῦ εἵδους τούτου εἶναι ἡ γνῶμικὴ ποίησις, ἡ ποίησις τῶν ἀποφθεγμάτων, ἥτις εἰς σύντομα ἀποφθεγμάτων ζητεῖ νὰ ἐντυπώσῃ διδασκαλίαν ἢ κανόνας τοῦ βίου. Ἐκ τῶν γνῶμικῶν δὲ ποιητῶν Θεόγνις ὁ Μεγαρεὺς (π. 510), ὁ σφοδρὸς ἀντίπαλος τῶν δημοκρατικῶν, οἵτινες ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ φύγῃ ἐκ τῆς πατρίδος του, εἶναι ὁ μάλιστα διαπρέπων, καὶ χρησιμεύει ὡς παράδειγμα.

Β'. ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

1. Περσικοὶ πόλεμοι.

§. 50. Αἱ καθ' ἅπασαν τὴν παραλίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀποικίαι ὑπετάγησαν ὑπὸ τοῦ ΚΥΡΟΥ εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Περσῶν. Συνεισμεναι δ' εἰς ζωὴν ἐλευθεράν, ὑπέφεραν μὲν τὸν ξένον ζυγὸν μετὰ μεγάλης ἀντιστάσεως, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποσείωσιν αὐτὸν, διότι οἱ πρωτεύοντες Ἕλληνες, οἱ ὑπὸ τῶν Περσῶν ἡγεμόνες ἢ τύραννοι εἰς τὰς διαφόρους πόλεις διοριζόμενοι, καὶ διὰ τοῦτο πιστοὶ εἰς τὴν αὐτὴν τῶν Σούσων, ἐγνώριζον νὰ διατηρῶσι τοὺς συμπολίτας αὐτῶν εἰς τὴν εὐπείθειαν. Εἰς δὲ τῶν ἰσχυροτάτων μεταξὺ αὐτῶν ἦτον ὁ ΙΣΤΙΑΙΟΣ, τύραννος τῆς Μιλήτου. Οὗτος συνεκστρατεύσας μετὰ τοῦ Δαρείου κατὰ τῶν Σκυθῶν, εἶχεν ἐντολὴν νὰ φυλάττῃ μετὰ τινων ἄλλων Ἑλλήνων τὴν γέφυραν, ἥτις εἶχε κατασκευασθῇ ἐπὶ τοῦ Δουναβίου. Ὅτε δ' ἠκούσθη ἡ περὶ τῶν ἀτυχημάτων τῶν Περσῶν εἰδήσις, συνεβούλευσε Μελτιάδης ὁ Ἀθηναῖος, ὅστις ἔχων με-

αὐτοῦ **ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑΝ** τὸν Μιλήσιον, νὰ διεγείρῃ εἰς ἐπανάστασιν τοὺς δυσαρεστημένους Ἑλληνας. Οὕτω δ' ἤλπιζε νὰ ἐπιτύχῃ εὐκαιρίαν, ὥπως ἐπιστρέψῃ. Τὸ σχέδιον ἐπέτυχεν. Βίς διάστημα ὀλίγου χρόνου ἔλαβον τὰ ὅπλα ἡ Μίλητος καὶ πᾶσαι αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Ὑπὴγαν δὲ νὰ ζητήσωσι βοήθειαν παρὰ τῆς Σπάρτης καὶ ἄλλων πόλεων τῆς μητρικῆς αὐτῶν χώρας· ἀλλὰ μόνον οἱ Ἀθηναῖοι, φοβούμενοι μήπως ὁ Δαρεῖος θελήσῃ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν ἐν τῇ αὐτῇ αὐτοῦ διατρίβοντα Ἰππῖαν (§. 47), καὶ ἡ μικρὰ πόλις τῆς Εὐβοίας *Ἐρέτρια* ἐπεμψαν μικρὸν τινα ἀριθμὸν πλοίων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν προώδευεν ἡ ἐπανάστασις· οἱ Ἕλληνες ἐξεπολιόρκησαν καὶ ἔκαυσαν τὰς *Σάρδεις*, τὴν πρωτεύουσιν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἡ δὲ ἀνταρσία διεδόθη καθ' ἅπασαν τὴν Ἰωνίαν. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἡ εὐτυχία ἐστράφη πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἡ ἰδίᾳ αὐτῶν διαφωνία, καὶ ἡ ἀνωτέρα δύναμις τῶν ἐχθρῶν, ἐπέφερε τὴν ἀπώλειαν ναυμαχίας τινὸς καὶ τὴν ἐκπόρθησιν καὶ καταστροφὴν τῆς Μιλήτου (494). Τῶν Μιλησίων ἄλλοι μὲν ἐφρονεύθησαν, ἄλλοι δὲ ἐξηνδραποδίσθησαν καὶ ὁ μὲν Ἀρισταγόρας ἐφυγε πρὸς τὴν Θράκην, ὅπου ἐφρονεύθη· ὁ δὲ Ἰστιαῖος, ὅστις ἀποσταλεῖς εἰς τὴν Ἰωνίαν προσετέθη εἰς τοὺς ἀποστάτας, ἀπέθανεν αἰχμαλωτισθεὶς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἡ Ἰωνία ἐπέσεν ἐκ νέου ὑπὸ τὸν Περσικὸν ζυγόν, καὶ ὁ Δαρεῖος ὤμοσε νὰ ἐκδικηθῇ μεγάλην ἐκδίκησιν τοὺς βοηθήσαντας τὴν ἐπανάστασιν Ἀθηναίους καὶ Ἐρετριεῖς.

Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη.

§. 51. *Μαρδόνιος*, ὁ γαμβρὸς τοῦ Δαρείου, ἐξεστράτευσεν πρῶτον κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Παρέπλεε δὲ στόλος τὴν παραλίαν τῆς Θράκης, καὶ παρ' αὐτὸν ἐπορεύετο ὁ στρατὸς, ἐν ᾧ κύρυκες ἐζήτουν γῆν καὶ ὕδωρ, τὰ σημεῖα τῆς ὑποταγῆς, παρ' ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Ἀλλὰ τρικυμία ἐξέριψε τὰ πλοῖα εἰς τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Ἄθω, καὶ οἱ λαοὶ τῆς Θράκης ἐσφαζαν μέρος τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς· ὥστε ὁ Μαρδόνιος ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἄπρακτος εἰς τὴν Ἀσίαν μὲ τὸ ἐπιλοιπον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ. Οἱ κήρυκες δὲν εὐτύχησαν περισσότερον· διότι ἔδωκαν μὲν εἰς αὐτοὺς ἡ Αἴγινα καὶ αἱ πλείους νῆσοι γῆν καὶ ὕδωρ, ἀλλ' ὅταν οὗτοι ἐζήτησαν τὰ αὐτὰ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Σπάρτην, ἐφρονεύθησαν ἐναντίον παντὸς δικαίου καὶ νόμου. Παροργισθεὶς δὲ διὰ τὴν ὕβριν ταύτην, ἐπεμψεν ὁ Δαρεῖος δεύτερον στόλον ὑπὸ τὸν *Δάτιν* καὶ *Ἀρταγέρην*. Οὗτος δὲ ὁ στόλος διέπλευσε τὸ Αἰγαῖον

(ΙΣΤΟΡ. ΤΟΥ ΠΑΛ. ΚΟΣΜΟΥ)

5

πέλαγος, ὅπου ἠνάγκασε τὰς Κυκλάδας νήσους νὰ ὑποταγῶσι, καὶ προσωρμίσθη ἔπειτα εἰς τὴν Εὐβοίαν. Προδοθεῖσα δ' ἡ Ἑρέτρια, ἔπασσε μετ' ἀνδρείαν ἀντίστασιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες κατέστρεψαν τὴν πόλιν ἐκ θεμελίων, καὶ ἀπέστειλαν τοὺς κατοίκους αὐτῆς εἰς τὴν Ἀσίαν. Κόπτοντες καὶ καίοντες διήλθον τῶρα οἱ Πέρσαι τὴν νῆσον, καὶ προσωρμίσθησαν ἔπειτα ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἴππίου, εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς, ὅπου ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος. Τότε δ' ἔπεμψαν οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ταχέως, ζητοῦντες βοήθειαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὗτοι δὲν ἔφθασαν ἐγκαίρως, κωλυόμενοι ὑπὸ ἀρχαίου θρησκευτικοῦ νόμου, καθ' ὃν δὲν ἐξεστράτευον πρὸ τῆς πανσελήνου, ὤρμησαν μόνοι, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν δέκα στρατηγῶν, θαρράλως ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπιφανέστατος δὲ τῶν στρατηγῶν τούτων ἦτον ὁ ΜΙΑΤΙΑΔΗΣ (§. 50), ὑπηρετήσας πρότερον εἰς τὸν Περσικὸν στρατὸν, καὶ γινώσκων καλῶς τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν αὐτῶν. Κατὰ προτροπὴν λοιπὸν αὐτοῦ προσέβαλον εἰς μέρος ἀκατάλληλον διὰ τὸ ἱππικὸν τοῦ ἐχθροῦ, 10,000 Ἀθηναῖοι καὶ 1,000 Πλαταιεῖς, τὸν πολυαριθμότερον στρατὸν τῶν Περσῶν, καὶ ἐνίκησαν (490) αὐτὸν κατὰ κράτος εἰς τὴν ἐν ΜΑΡΑΘΩΝΙ ΜΑΧΗΝ. Οἱ νικηταὶ συνήθροισαν λείαν πλουσίαν καὶ ἔδесαν μὲ τὰς εὐρεθείσας ἀλύσεις, αἵτινες ἦσαν προσδιωρισμένοι δι' αὐτοὺς, τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Μεγάλη δ' ἦτον ἡ δόξα τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἐδῶ πρῶτον ἐδειξαν ὅτι ἦσαν ἄξιοι τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας, ἥτις εἶχεν εἰσαχθῆ ὀλίγον πρὸ τούτου παρ' αὐτοῖς, καὶ πολλοὺς ἀκόμη αἰῶνας μετὰ ταῦτα οἱ φιλοπάτριδες ῥήτορες ἀνέφερον τὴν νίκην τοῦ Μαραθῶνος, ὅπως ἐνθουσιάζωσι τὸν λαόν. Μεταξὺ δὲ τῶν πεσόντων ἦτο καὶ ὁ Ἴππιος. Ἔτι δὲ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν βλέπει τις εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος λόφους, ἔνθα κατωρύχθησαν τὰ πτώματα τῶν βαρβάρων.

Ἀριστείδης καὶ Θεμιστοκλῆς.

§. 52. Ὁ Μιλτιάδης ὅμως, ὁ σωτὴρ τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἐχάρη πολὺν καιρὸν τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ἐπεισε δηλ. τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐξοπλίσωσι στόλον, ὅπως κυριεύσῃ τὰς ἐκουσίως ὑπαχθείσας εἰς τοὺς Πέρσας νήσους (489). Ἀποτυχούσης ὅμως τῆς ἐναντίον τῆς νήσου Πάρου προσβολῆς, κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰς τὰ ἔξοδα τῆς ἐκστρατείας, καὶ ἐρρίφθη, μέχρις οὗ ἀποτίσῃ αὐτὰ, εἰς τὴν εἰρκτὴν, ἔνθα ἀπέθανεν ὑπὸ πληγῆς, ἣν εἶχε λάβει πολιορκῶν τὴν Πάρον. Ὁ δὲ μεγαλόφρων υἱὸς

αὐτοῦ ΚΙΜΩΝ ἐπλήρωσε τὸ ποσὸν αὐτὸ, καὶ ἔθαψεν ἐντίμως τὸν πατέρα του. — Τότε ἔζων εἰς τὰς Ἀθήνας δύο ἄνδρες σπανίων πλεονεκτημάτων, ὁ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ, ὁ ἐπονομασθεὶς δίκαιος, καὶ ὁ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ. Ἀμφότεροι προσεπάθουν νὰ καταστήσωσι τὴν πατρίδα αὐτῶν μεγάλην, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους τρόπους. Ὁ μὲν Ἀριστείδης δὲν ἐπραττε τίποτε, τὸ ὅποσον δὲν ἦτο τελείως νόμιμον καὶ δίκαιον, καὶ δὲν ἀπεδέχετο κἀνὲν βούλευμα, τὸ ὅποσον ἐφαίνετο εἰς τὴν συνείδησιν αὐτοῦ ἀμφίβολον. Ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμῶς ἦτον ὀλιγώτερον εὐσυνείδητος· μόνον τὸ συμφέρον καὶ τὸ μέγεθος τῆς πατρίδος εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ πολλάκις κατέφευγεν εἰς τὸν δόλον καὶ τὴν ἀπάτην. Ὡν δὲ συνετώτερος καὶ μεγαλοφυέστερος τοῦ Ἀριστείδου, ἀπέκτισε μετ' ὀλίγον ὁ Θεμιστοκλῆς μεγαλητέραν ὑπόληψιν παρὰ τῷ λαῷ· καὶ διὰ νὰ μὴν ἐμποδίζεται εἰς τὰ σχέδια αὐτοῦ, ἐφρόντισε νὰ ἐξορισθῇ (483) ὁ χρηστὸς καὶ εὐθύς Ἀριστείδης διὰ τοῦ καλουμένου ΟΣΤΡΑΚΙΣΜΟΥ (1). — Οὕτω δ' ἔμεινεν ὁ Θεμιστοκλῆς μόνος κυβερνήτης τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινότητος, καὶ μετεχειρίσθη ὅλην αὐτοῦ τὴν πολιτικὴν δύναμιν, ὅπως κατορθώσῃ τὴν ἐπαύξειν τοῦ στόλου, διότι οὕτω μόνον ἠδύναντο νὰ νικήσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι. Χρησμὸς δέ τις τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, καθ' ὃν ἡ σωτηρία τῶν Ἀθηνῶν ἔσκεν εἰς τὰ ξύλινα τεῖχη, ἐδοθήθησεν αὐτὸν πολὺ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου αὐτοῦ. Οἱ δὲ φιλοπάτριδες Ἀθηναῖοι ἀπεδέχθησαν τὴν πρότασιν αὐτοῦ νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ εἰσοδήματα τοῦ ἀργυρωρυχείου (Λαυρίου) πρὸς κατασκευὴν πλοίων.

Θερμοπύλαι (480).

§. 53. Ἐν τῷ δὲ προπαρεσκευάζετο εἰς νέαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν ἀπέθανεν ὁ Δαρεῖος. Ὁ διάδοχος δ' αὐτοῦ ΞΕΡΞΗΣ, ἀνὴρ ἐμπεφυσημένος ὑπερηφανίας καὶ μεγαλαυχίας, παρέλαβε τὸ ἐκδικητικὸν σχέδιον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ἐξέτεινε τὰς προπαρασκευὰς εἰς τόσον μέγαν κύκλον, ὥστε συνήθροισε στρατὸν μὲν 1 1) 2) ἑκατομ. μαχητῶν, στόλον δὲ ἐκ πλειοτέρων ἢ 1200 μεγάλων πλοίων. Ἀλλὰ

(1) Ὁ ὀστρακισμὸς ἦτο διάταξις, καθ' ἣν πᾶς ὅστις ἕνεκα τῆς πολιτικῆς δυνάμεως ἢ ἄλλων πλεονεκτημάτων, προσέχε τόσον μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι ἐκινδύνευε δι' αὐτὸν ἡ πολιτικὴ ἰσότης καὶ ἡ δημοκρατικὴ πολιτεία, ἠδύνατο νὰ ἀπομακρυνθῇ ἐπὶ τινι χρόνον (συνήθως 10 ἔτη) δι' ἐξορίας, ἄλλως ἐντίμου εἰς αὐτόν.

τὸ ἄθροισμα τοῦτο στρατῶν παντὸς ἔθνους καὶ γλώσσης, μὲ ποικιλώτατα ὅπλα καὶ ἐνδymασίας, καὶ συνειθισμένων εἰς διάφορον τρόπον τοῦ πολεμεῖν, ἐκώλυε μᾶλλον ἢ ἐβοήθει τὴν ἐπιχείρησιν. Περαιτώσας δ' ὁ Ξέρξης τὰς προπαρασκευὰς αὐτοῦ, καὶ καταπαύσας μετ' ἐκπληκτικῆς ἐπιτυχίας ἐπανάστασιν τινα ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπερ ἐπηύξησεν ἐτι μᾶλλον τὸ θάρρος του, διέταξε τὰ στρατεύματα, ἀκολουθούμενα ὑπὸ πλήθους δούλων, φορτηγῶν ζώων, ἀμαξῶν κλ. νὰ διέλθωσιν εἰς ἑπτὰ ἡμέρας καὶ ἑπτὰ νύκτας ἐπὶ δύο γεφυρῶν, συντεθεισῶν ἐκ πλοίων, τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ νὰ προχωρήσωσι διὰ τῆς *Θράκης* καὶ τῆς *Μεκεδονίας* πρὸς τὴν Θεσσαλίαν, ἐν ᾧ ὁ στόλος παρέπλεε τὴν παραλίαν διὰ νὰ προμηθεύῃ εἰς τὸν στρατὸν τὰ ἀναγκαιοῦντα. Διὰ νὰ μὴ ναυαγήσωσι δὲ τὰ πλοῖα, ὡς κατὰ τὴν πρώτην ἐκστρατείαν, εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ *Ἄθω*, διέταξεν ὁ Ξέρξης Φοίνικας ἐργάτας νὰ διορύξωσι τὸν ἰσθμὸν αὐτοῦ. Ἡ Θεσσαλία ὑπετάγη ἀμαχητί· ἡ Βοιωτία, καὶ ἄλλα μικρότερα κράτη ἔδωκαν μικροψύχως γῆν καὶ ὕδωρ· ἀπειλῶν δ' ἐπροχώρει ὁ ἐχθρὸς πάντοτε πρὸς τὰ ἐμπρός. Τότε ὅμως ἔδειξεν ἡ Ἑλλὰς τί δύναται νὰ κατορθώσῃ ὁμόνοια, ἀνδρεία καὶ φιλοπατρία. Αἱ πλεῖσται πόλεις συνέδεσαν ταχέως συμμαχίαν καὶ κοινὴν εἰρήνην, καὶ ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης. Τὸν Ἰούλιον δὲ, ὅτε ἐπανηγύριζον τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ἐφάνη (480) ὁ Ξέρξης εἰς τὸ στενὸν ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ, τὸ ὁποῖον κατεῖχεν ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ΛΕΩΝΙΔΑΣ μετὰ 300 Σπαρτιατῶν καὶ τινων χιλιάδων συμμαχῶν. Προσκληθεὶς δὲ νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα ἀπήντησεν ὁ στρατηγὸς μὲ τὴν συνήθη τῶν Ἑρακλειδῶν ἀταραξίαν *μολὼν λάβε!*, καὶ εἰς τὴν παρατήρησιν ὅτι ἡ πληθὺς τῶν ἐχθρῶν εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε τὰ ἀναρίθμητα αὐτῶν βέλη καὶ ἀκόντια ἤθελον ἐπισκιάσει τὸν ἥλιον, ἀπεκρίθη ἕτερος *τόσῳ καλλίτερον, θέλωμεν πολεμήσει ὑπὸ σκιά!*. Εἰς μάτην ἔδοκίμασεν ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν πολλὰς ἡμέρας νὰ ἐκβιάσῃ τὴν δίοδον· χιλιάδες στρατιωτῶν αὐτοῦ ἔπεσαν ὑπὸ τὸ ξίφος τῶν ἀνδρείων Ἑλλήνων· αὐτοὶ μάλιστα οἱ καλούμενοι ἀθάνατοι (10,000), τὸ ἄνθος τῆς στρατιᾶς τῶν Περσῶν ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὴν δύναμιν τῶν Σπαρτιατῶν. Τότε ὅμως ὠδήγησε προδότης τις Ἕλληνα, Ἐφιάλτης καλούμενος, μέρος τῆς στρατιᾶς τῶν Περσῶν διὰ τινος ἀτραποῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους *Οἰτης*, οὕτως ὥστε οἱ βάρβαροι ἔπεσαν εἰς τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν εἰδήσιν δὲ ταύτην ἀπέπεμψεν ὁ Λεωνίδας τὰ στρατεύματα τῶν συμμαχῶν. Ὁ ἴδιος ὅμως μετὰ τῶν 300 αὐτοῦ Σπαρ-

τιατῶν, εἰς τοὺς ὁποίους, εἶχον προστεθῇ 700 ἔτι Θεσπιεῖς, ἐξέλεξε τὸν ἡρωϊκὸν ὑπὲρ πατρίδος θάνατον. Προσβληθέντες δ' οἱ Ἕλληνες ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἐπολέμουν μετ' ἀνδρείας λέοντος, μέχρις οὗ, καταπιεσθέντες ὑπὸ τῆς πληθύος τῶν ἐχθρῶν καὶ κατακουρασθέντες ὑπὸ τῶν μαχῶν καὶ τῶν φόνων, κατέπεσον ἅπαντες. Ὁ Λεωνίδας καὶ οἱ ἡρωϊκοὶ αὐτοῦ στρατιῶται ἔζων ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον εἰς τὰ ἔσματα, καὶ χαλκοὺς λέων ἐδείκνυνεν ἔπειτα εἰς τὸν ὁδοιπόρον τὴν θέσιν, ὅπου ἔπεσεν ὁ ἡρωϊκὸς βασιλεὺς τῶν Δωριέων (1). Ἀνεμποδίστως δ' ὑπέταξαν τώρα οἱ Πέρσαι τὴν Βοιωτίαν, ἐπροχώρησαν λεηλατοῦντες μέχρι τῆς Ἀττικῆς, καὶ μετέβαλον τὰς Ἀθήνας εἰς τέφραν. Καὶ οἱ μὲν γηραιότεροι πολεμισταί, οἵτινες εἶχον καταλάβει τὴν ἀκρόπολιν, ἐφονεύθησαν. Ἄλλ' ἅπαντες οἱ ἀξιόμαχοι πολῖται ἐχρησίμευσαν εἰς τὸν στόλον· αἱ δὲ γυναῖκες, τὰ παῖδια καὶ πάντα τὰ κινητὰ κτήματα αὐτῶν εἶχον ἀποκομισθῇ κατὰ συμβουλήν τοῦ Θεμιστοκλέους εἰς τὴν Σαλαμῖνα, Αἴγιναν καὶ Τροιζῆνα.

Ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία (480).

§. 54. Εὐθὺς δὲ μετὰ ταῦτα ὁ Θεμιστοκλῆς ὑπῆρξε σωτὴρ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἠνωμένος στόλος τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ἐκπλεῦσαι εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀρτεμισίου, ὅπου εἶχε πολεμήσει ἐπιτυχῶς ἐπὶ τινας ἡμέρας, καὶ μετ' ὀλίγον ἠκολούθησεν αὐτὸν ὁ Περσικὸς. Ἐνταῦθα δ' ἐκαταίωσεν ὁ Θεμιστοκλῆς διὰ τῆς φρονήσεως αὐτοῦ τὸ ὀλέθριον σχέδιον τοῦ ναυάρχου τῶν Σπαρτιατῶν *Εὐρυβιάδης*, τοῦ νὰ ἀναχωρήσῃ δηλ. μετὰ τῶν πλοίων τῆς Πελοποννήσου, καὶ νὰ συγκροτήσῃ τὴν ναυμαχίαν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, πείσας διὰ τῆς πανουργίας αὐτοῦ τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν νὰ προσβίλῃ τοὺς Ἕλληνας ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον εἰς τὰ στενὰ ὕδατα, ὅπου τὰ ἐχθρικά πλοῖα ἐκωλύοντο ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐαυτῶν πληθύος. Οὕτω λοιπὸν συνεκροτήθη (480) ἡ *ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ*, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν νίκην τελείαν. Ἀπηλπισμένος ἐβλεπεν ὁ Ξέρξης, ἀπὸ πλησίον κειμένου βράχου, τὴν καταστροφὴν τοῦ στόλου αὐτοῦ, καὶ ἔσπευσεν ἔπειτα ν' ἀναχωρήσῃ μὲ μέρος τοῦ στρατεύματός· του διὰ τῆς Θεσσαλίας, Μακεδονίας καὶ Θράκης, ὅπου πολλαὶ χιλιάδες ἔτι ἐκ

(1) Ὑπῆρξε δ' ἐπιγεγραμμένος καὶ τὸ ἑξῆς ἐλεγείον τοῦ Σιμωνίδου
 Ὡ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίαις, ὅτι τῆδε
 Κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

τῶν πολεμιστῶν αὐτοῦ ἀπώλεσθησαν ὑπὸ τῆς πείνης, τοῦ ψύχους καὶ τῆς ταλαιπωρίας. Στρατοὶ δὲ ὁλόκληροι ἐπνίγησαν εἰς τὸν ποταμὸν Στρυμόνα τοῦ ὁποίου τὸ κρύσταλλον θερμανθὲν ὑπὸ τοῦ ἡλίου, συνετρίβη.

Πλαταιαὶ (479). Μυκάλη. Εὐρυμέδων.

§. 55. Ἀναχωρῶν ὁ Ξέρξης εἶχεν ἀφήσει ὑπὸ τὸν ΜΑΡΔΟΝΙΟΝ 300,000 ἄνδρας ἐκ τῶν ἀρίστων αὐτοῦ στρατευμάτων εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Οὗτοι δὲ εἰσέβαλον τὸ προσεχὲς ἔαρ λεηλατοῦντες εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἠνάγκασαν τοὺς μόλις ἐπιστρέφοντας Ἀθηναίους νὰ μεταναστεύσωσι πάλιν. Ἀλλ' εἰς τὴν μεγάλην ΕΝ ΠΛΑΤΑΙΑΙΣ ΜΑΧΗΝ ἐνίκησαν (479) οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὴν συνετὴν ὁδηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ, ὃν ἐτάχθη ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς Ἀριστείδης, τὸν τρεῖς πολυπληθέστερον στρατὸν τοῦ Μαρδονίου νίκην τοσοῦτον ὁλοσχερῇ, ὥστε 40 μόνον χιλιάδες Περσῶν ἐσώθησαν πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον. Οἱ δὲ λοιποὶ, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγός, ἐφονεύθησαν, ἄλλοι μὲν εἰς τὴν μάχην, ἄλλοι δὲ εἰς τὴν ἐκπολιόρκησιν τοῦ στρατοπέδου αὐτῶν, ἄλλοι δὲ κατὰ τὴν φυγὴν. Ἡ λεία ἦτον ἄπειρος. Εἰς δὲ τὸν βωμὸν τοῦ ἐλευθερίου Διὸς ἀναψαν μεγάλην πυρὰν θυσίας οἱ θριαμβεύοντες Ἕλληνες.—Κατὰ τὴν αὐτὴν δ' ἡμέραν ἔπαθον οἱ Πέρσαι εἰς τὸ ἀκρωτήριο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ΜΥΚΑΛΗΝ, ὑπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ στόλου εὕρισκομένων Ἑλλήνων, δευτέραν ἤτταν. Καὶ ἐδῶ Σπαρτιάτης ὠδήγει τοὺς νικητὰς, ἀλλ' εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Μιλησίους ἀνήκει τῆς ἀνδρείας ἡ δόξα. Τὸ στρατόπεδον καὶ ὁ στόλος τῶν ἐχθρῶν ἐκυριεύθησαν καὶ ἐκυρπολήθησαν, τρομερὰ δ' ἐμαίνετο τὸ ξίφος τῶν Ἑλλήνων μεταξὺ τῶν ἀποπλανηθέντων καὶ φευγόντων σσιφῶν. Τὸ πνεῦμα ἐνίκησε τὴν ὕλην, καὶ ἡ δοξασία ὅτι ἡ φιλοπατρία καὶ φιλελευθερία νικᾷ καὶ τὸν πολὺ ἰσχυρότερον ἐχθρὸν ἐπεκυρώθη λαμπρότατα εἰς τὰς ἐνδόξους μάχας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν. Δέκα δ' ἔτη μετὰ ταῦτα ἔβηκε τέρμα ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὸν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν πόλεμον ἡ μεγάλη κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν νίκη (469) τοῦ ΚΙΜΩΝΟΣ, παρὰ τὸν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ποταμὸν ΕΥΡΥΜΕΔΟΝΤΑ. Οὐδὲν ἦττον ἡ Κιμωνίειος εἰρήνη, ἥτις ἡλευθέρωσε διήθεν ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ἀπὸ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας, εἶναι ἀμφίβολοι.

2. Ἡ Ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ ἐποχὴ
τοῦ Περικλέους.

§. 56. Μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν ὁ πόλεμος διεξήγετο κυρίως κατὰ θάλασσαν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ὀλίγα πλοῖα, περιῆλθε κατὰ μικρὸν ἡ ἡγεμονία εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες πρὸς τούτοις εἶχον δειχθῆ τοσοῦτον ἀνδρεῖοι καὶ κοινωφελεῖς διαρκούντος τοῦ πολέμου. Ἐτι δὲ ἡ προδοσία τοῦ στρατηγοῦ τῆς Σπάρτης ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ ἐδοήθησεν τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Πausanias δηλ. ἐκπολιορκήσας τὸ Βυζάντιον, εἶχεν αἰχμαλωτίσει πολλοὺς προκρίτους Πέρσας, ἐν οἷς καὶ τινὰς συγγενεῖς τοῦ βασιλέως. Ἐπεμψε δ' αὐτοὺς χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζωσιν οἱ λοιποὶ σύμμαχοι, πρὸς τὸν Ξέρξην ὀπίσω, καὶ ἐπροφασίσθη ἔπειτα ὅτι ἔφυγον κρυφίως· πρὸς τούτοις δ' ἐμήνυσεν εἰς αὐτὸν, ὅτι ἤθελε τὸν βοηθήσει νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Ἑλλάδος, ἂν ἔδιδεν εἰς αὐτὸν τὴν θυγατέρα του εἰς γάμον, καὶ τὸν δώριζε Σατράπην τῆς Πελοποννήσου. Ὅτε δ' ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἐδέχθη τοῦτο, ἔγεινεν ὁ μάταιος καὶ φιλόδοξος ἀνὴρ τοσοῦτον ὑψηλόφρων, ὥστε κατεφρόνησε παντάπασιν τοὺς Σπαρτιατικούς νόμους καὶ τὴν δίκαιαν τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἐνεδύετο πολυδάπανα ἐνδύματα, παρεσκεύαζεν ἀσώτους τραπέζας, καὶ εἶχε Πέρσας δορυφόρους νὰ τὸν συνοδεύωσι καὶ νὰ τὸν ὑπηρετῶσι. Συγχρόνως δὲ κατέστησε διὰ τῆς αὐθαδείας αὐτοῦ μισητὴν κοινῶς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Σπαρτιατῶν. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται, λαβόντες γνῶσιν τῆς διαγωγῆς ταύτης, ἀνεκάλεσαν μὲν τὸν ἄπιστον στρατηγὸν, ἀλλ' ὅμως ἢ εἰς τὰς παραλίους πόλεις ὑπόληψις αὐτῶν εἶχεν ἤδη ἐξαφανισθῇ τοσοῦτον, ὥστε οἱ ἴδιοι κατέλιπον τὴν ἡγεμονίαν. Ὁ δὲ Πausanias καὶ ἐν Σπάρτῃ ἀκόμη διετήρει μυστικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν. Φανερωθείσης ὅμως τῆς προδοσίας αὐτοῦ διὰ τινος δούλου, ἠναγκάσθη νὰ ἀποθάνῃ ἐκ πείνης εἰς τὸν ἐν Σπάρτῃ ναὸν τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, ὅπου εἶχε ζητήσῃ ἄσυλον ὡς ἱκέτης. Οἱ ἔφοροι δηλ. διέταξαν νὰ ἀποστεγῶσι τὴν χαλκὴν στέγην καὶ νὰ κλείσωσι τὰς θύρας τοῦ ναοῦ· λέγουσι δ' ὅτι αὐτὴ ἡ μήτηρ τοῦ Πausanias ἐθῆκε πρὸς τοῦτο τὸν πρῶτον λίθον.

Θάνατος τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Ἀρωσιίδου.

§. 50 Ἐνθ' δ' ὁ Πausanias ἡλάττογεν οὕτω τὴν δύναμιν τῆς πα-

τρίδος αὐτοῦ, συνεισέφερον πολὺ πρὸς ὕψωσιν τῆς ἰδίας αὐτῶν πόλεως οἱ τρεῖς στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων διὰ τῶν διαφόρων αὐτῶν πλεονεκτημάτων καὶ τῆς ἐξόχου μεγαλοφυΐας τῶν. Ὁ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ κατῴρθωσε μὲ δόλον καὶ πανουργίαν νὰ περιβληθῶσιν αἱ Ἀθηναὶ ἰσχυρὸν τεῖχος, καὶ ἐκτίσθῃ ὁ λαμπρὸς λιμὴν τοῦ Πειραιῶς, τὸν ὁποῖον ἤνωσαν ἔπειτα ὁ Κίμων καὶ Περικλῆς διὰ τῶν μακρῶν τειχῶν μὲ τὸ ἄστυ. Διὰ τῆς ἐπιχειρήσεως ὁμῶς ταύτης ἐπέσυρεν ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸς ἑαυτὸν τὴν ἀδιάλλακτον μίσος τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ υποφέρωσι τὸν περιτειχισμὸν τῶν Ἀθηνῶν διὸ καὶ τὸν ἐνοχοποίησαν βραδύτερον ὥς λαβόντα μέρος εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Πausaniou. Συνέβη δὲ τοῦτο εἰς καιρὸν, καθ' ὃν ἐπέτυχον οἱ ἐν Ἀθήναις ἐχθροὶ του νὰ ἐξορίσωσι τὸν φιλόδοξον ἄνδρα (471) ἐπὶ δέκα ἔτη ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ διὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ. Καταδιωκόμενος δὲ κατέφυγε νῦν ὁ μέγας στρατηγὸς μετ' ἀνκριθιμήτους κινδύνους εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐνθα ἔτυχε λαμπροτάτης ὑποδοχῆς παρὰ τῷ βασιλεῖ τῶν Περσῶν, ὅστις ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν τρεῖς πόλεις πρὸς διατροφὴν. Ἀλλ' ὅτε οὗτος προσεκάλεσεν αὐτὸν νὰ τὸν βοηθήσῃ πρὸς ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβεν, ὡς λέγεται, φάρμακον καὶ ἀπέθανε διὰ νὰ μὴ γείνη προδότης τῆς πατρίδος. Τὴν δὲ τέφραν αὐτοῦ μετεκόμισαν οἱ φίλοι του κρυφίως εἰς τὴν πάτριον γῆν. — Ὡς δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς διὰ τῆς συνέσεως αὐτοῦ, οὕτω προήγαγε καὶ ὁ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ τὰ πράγματα τῆς πατρίδος διὰ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ μεγάλη δὴλ. ἐμπιστοσύνη, ἣν εἶχον εἰς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν χρηστότητα αὐτοῦ, παρεκίνησε τὰς Ἑλληνικὰς νήσους καὶ τὰς παραλλίους πόλεις νὰ συναμολογήσωσι (476) πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνθήκην καθ' ἣν ὑπεχρεοῦντο νὰ παρέχωσι χρήματα καὶ πλοῖα πρὸς ἐξακολουθήσασιν τοῦ πολέμου. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον κατηρτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου τὸ ἐν *Μίλη* καθιδρυθὲν ταμεῖον καὶ διωρίσθησαν Ἀθηναῖοι (*Ἐλλαρηνοταμίαι*) πρὸς διοίκησιν τοῦ θησαυροφυλακίου, ὡς καὶ πρὸς ναυπηγίαν τοῦ κοινοῦ στόλου. Μετ' ὀλίγον ὁμῶς ἐφάνη βαρεῖα εἰς τὰ μικρὰ κράτη ἢ ἐξόπλισις καὶ χορήγησις πλοίων καὶ ἀπηλλάγησαν ἀσμένως διὰ τινος μεγαλητέρας συνεισφορᾶς χρημάτων, ἀπὸ τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης. Τοῦτο παρέσχεον ὕστερον εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν εὐάρεστον εὐκαιρίαν τοῦ νὰ αὐξάνωσιν ὁσημέραι πλεϊότερον τὸν στόλον αὐτῶν, νὰ τάσσωσι κατόπιν ὑφ' ἑαυτοὺς πολλὰς νήσους καὶ μικρὰς παραλλίους πόλεις, καὶ μεταχειρίζωνται αὐτάς ὡς φόρου ὑποτελεῖς ὑπηκόους. Ὁ Ἀριστείδης ἀπέθανε τόσον πτωχὸς, ὥστε ἡ πόλις ἠναγκάσθη

νὰ πληρώσῃ τὰ ἔξοδα τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν θυγατέρων του.

Κίμων καὶ Περικλῆς.

§. 58. Ἀλλὰ καὶ ὁ ΚΙΜΩΝ, ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου, καὶ ὁ ΠΕΡΙΚΛΗΣ δὲν συνεισέφερον ἐλιγώτερον εἰς τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος εὐηργέτησε τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐπιχειρήσας εὐτυχεῖς κατὰ θάλασσαν πολέμους, καὶ ἀπέκτησε τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ, φερόμενος φιλοφρόνως καὶ ἐλευθερίως. Ἐξέτεινε δὲ τὸ κράτος τῆς δημοκρατίας τῶν Ἀθηναίων, καὶ μετεχειρίσθη τὴν μεγάλην περιουσίαν πρὸς καθωράϊσιν τῆς πόλεως, φυτεύσας πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν ὥραιον κήπον, τὸν ἐπονομασθέντα Ἀκαδημίαν, καὶ οἰκοδομήσας περιφρῆμον Στοάν. Κατὰ τοὺς χρόνους δ' αὐτοῦ περιέπεσεν ἡ Σπάρτη εἰς μέγαν κίνδυνον, ἕνεκα τρομεροῦ τινος σεισμοῦ (465). Τὸ μέγιστον μέρος τῆς πρωτεύουστος κατέπεσε, καὶ διὰ τὴν φθάσῃ ὁ κίνδυνος εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, ὥρμησαν οἱ Μεσσήνιοι καὶ Ἐλλωτες εἰς τὰ ὅπλα, ὅπως ἀνακτήσωσι διὰ τοῦ πολέμου τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν. Ἐν τῇ ἀνάγκῃ δ' αὐτῶν προσεκάλεσαν οἱ Σπαρτιάται τοὺς Ἀθηναίους εἰς βοήθειαν, καὶ ὁ Κίμων, ὅστις εἶχε κλίσιν πρὸς τὴν πόλιν ταύτην ἕνεκα τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος αὐτῆς, κατώρθωσε νὰ ἀποσταλῇ στρατὸς πρὸς βοήθειαν. Ἀλλ' οἱ δυσπιστοῦντες Σπαρτιάται ἐπεμψαν αὐτὸν ὀπίσω. τοῦτο δ' ἐλύπησε τοὺς Ἀθηναίους τόσον πολὺ, ὥς ἐξωστράκισαν τὸν Κίμωνα, καὶ παρεχώρησαν εἰς τοὺς Μεσσηνίους νὰ κατοικήσωσι τὴν παράλιον πόλιν Ναύπακτον (456), ἀφοῦ ἡναγκάσθησαν οὗτοι μετὰ δεκαετῇ πόλεμον νὰ παραδώσωσι τὸ φρούριον Ἰθώμην. Ὁ Κίμων ἀπέθανε κατὰ τινὰ νέαν πρὸς τοὺς Πέρσας ἐκστρατεῖαν, τιμώμενος μεγάλως καὶ θρηνούμενος, ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ τὸ 449 π.Χ. — Ὁ δὲ Περικλῆς, ἀνὴρ πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς, ἐξέχων διὰ τὰ μεγάλα αὐτοῦ πλεονεκτήματα, τὴν παιδείαν καὶ τὴν εὐγλωττίαν, εἶχε κατὰ τὸ διάστημα τῆς ζωῆς αὐτοῦ τοσαύτην δύναμιν εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸν λαὸν τῶν Ἀθηναίων, ὥστε οἱ χρόνοι τῆς διοικήσεως αὐτοῦ ὀνομάζονται ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ (π. 450). Τοῦτο δὲ λέγοντες ἐννοοῦμεν τοὺς χρόνους, καθ' οὓς αἱ Ἀθηναῖαι ἐφθασαν εἰς τὴν μεγίστην αὐτῶν ἀκμὴν ἐν τῷ ἰσχυροτέρῳ, καὶ τὴν ἀνωτάτῃ αὐτῶν δύναμιν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὁ Περικλῆς καθωράϊσε τὰς Ἀθήνας, ἀνεγείρας ναοὺς καὶ πολυτελεῖς οἰκοδομὰς (τὸν Παρθενῶνα, τὰ Προπύλαια), καὶ προεβίβασε τὰς τε-

χνας καὶ ἐπιστήμας εἴλκυε μεγαλοφύεις ἄνδρας, πρὸ πάντων τὸν μέγαν τεχνίτην ΦΕΙΔΙΑΝ, εἰς τὴν φιλόξενον αὐτοῦ οἰκίαν· παρέσχεν εἰς ἕκαστον τὰ μέσα καὶ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ νὰ μορφωθῇ καὶ ἐπιδειχθῇ, καὶ κατώρθωσεν οὕτω νὰ φθάσῃ ἡ αἴσθησις τῆς καλλιτεχνίας, φιλολογίας καὶ ποιήσεως μέχρι τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ λαοῦ. Καὶ τοι δὲ καταγόμενος ἐξ ἐπιφανοῦς καὶ πλουσίας οἰκογενείας, ἦτον ὅμως δημοτικὸς ἄνθρωπος, καὶ εἶχε φρονήματα δημοκρατικά. Ἐνήργησε δὲ νὰ ἐκδοθῇ ψήφισμα, καθ' ὃ πᾶς Ἀθηναῖος πολίτης, εἴτε κρίνων ἐπὶ τῆς δικαστικῆς ἐδρας, εἴτε παρὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ, εἴτε ὑπηρετῶν εἰς τὸν στρατὸν ἢ τὸν στόλον, ἤθελε λαμβάνει μισθόν τινα· διέταξε νὰ διανεμῶσι δόσεις ἐλευθερίους εἰς τὸν ἐνδεῆ ὄχλον, καὶ διεκόσμησε πολυτελεῖς ἐορτάς, θέατρα καὶ πομπάς, πρὸς διασκέδασιν τοῦ φιλοθεάμονος λαοῦ. Διοικούντος δ' αὐτοῦ, ἐφθάσεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν εἰς τοσοῦτον βαθμὸν διανοητικῆς ἀναπτύξεως, ὥστε πάντες σχεδὸν οἱ πολῖται, ὡς ἴσσοι κατὰ τὴν ἱκανότητα, ἠδύναντο νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς ὅλας τὰς ἀρχὰς καὶ δημοσίας πράξεις· ὅθεν καὶ ἡ διάταξις, ὅτι αἱ πλείσται τῶν δημοσίων θέσεων ἤθελον κατέχεσθαι διὰ κλήρου, ἐφέρει ἐν Ἀθήναις ὀλιγώτερα ἀτοπήματα, ἢ ὅσα ἤθελεν ἐπιφέρει ἐπὶ σαχθεῖσα ἀλλαχοῦ ἡ τοιαύτη διάταξις. Συγχρόνως δὲ ἀπέκτησαν αἱ Ἀθηναὶ διὰ τοῦ Περικλέους τὴν μεγίστην δόξαν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἀθηναϊκὰ πλοῖα ἐκυριάρχουν τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καὶ ἠνάγκαζον τοὺς κατοίκους τῶν νήσων νὰ τελῶσι φόρους, ἐξ ὧν ἔρρεον εἰς τὴν πρωτεύουσιν ἀναρίθμητα πλούτη· τὸ ἄγαλμα τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς ἐφόρει ἐν τῷ Περθεωνί πέπλον ὀλόχρυσον, καὶ τὰ Ἀθηναϊκὰ στρατεύματα ἐνίκων μαχόμενα πρὸς τοὺς Θηβαίους καὶ Σπαρτιάτας, μέχρις οὗ ἡ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΟΡΩΝΕΙΑΣ ἐθῆκε (417) τέρμα εἰς τὴν εὐτυχίαν τῶν ὅπλων αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὴν μάχην ταύτην, καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι μέρος ἐφονεύθησαν, μέρος δ' ἠχμαλωτίσθησαν, ἠναγκάσθη ὁ Περικλῆς νὰ σπεύσῃ πρὸς σωτηρίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἀπομακρύνων διὰ τῆς ΠΕΡΙΚΛΕΙΟΥ ΣΥΝΘΗΚΗΣ τὴν ἐπαπειλουμένην συμφορὰν (445).

3. Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος (431—404).

§. 59. Ἡ Περικλῆς συνθήκη ὀλίγον διήρκησε. Ἡ εὐτυχία τῶν Ἀθηναίων διήγειρε τὸν φθόνον καὶ τὸ μῖσος τῆς Σπάρτης. Ἡ δὲ ὑπερηφάνεια καὶ σκληρότης, μεθ' ἧς ἐκείνοι μετεχειρίζοντο τοὺς ὑποτε-

ταγμένους συμμάχους, μάλιστα δὲ τοὺς μετὰ μακροὺς πολέμους νικηθέντας νησιώτας *Αἰγυρίτας*, παρήγαγον ἐπὶ τέλους ἀγανάκτησιν καὶ μῖσος. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀντιπαρετάχθησαν αἱ δύο δυνάμεις ἐξωπλισμένοι κατ' ἀλλήλων· ἡ κατὰ θάλασσαν ἰσχυρὰ *Ἀθηναϊκή συμμαχία*, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκον αἱ πλείσται παράλιοι πόλεις καὶ νῆσοι, καὶ πρὸς ἣν ἔτεινε νὰ ἐνωθῇ ἡ δημοκρατικὴ μερίς τοῦ λαοῦ ὄλων τῶν πόλεων· καὶ ἡ κατὰ γῆν ὑπερτεροῦσα *Πελοποννησιακὴ συμμαχία*, ἡγουμένης τῆς Σπάρτης, μεθ' ἧς συνεμάχουν αἱ Δωρικαὶ καὶ πλείσται τῶν Αἰολικῶν πόλεων (Βοιωτία κ. ἄλλ.), καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἀνέθετε τὰς ἐλπίδας αὐτῆς ἡ ἀριστοκρατικὴ μερίς τῶν διαφόρων πόλεων. Καὶ πολὺν μὲν χρόνον ἀπέφευγον οἱ Σπαρτιαῖται νὰ ἀρχίσωσι τὸν πόλεμον· ἀλλ' ὅταν οἱ *Κορίνθιοι* προσήγαγον τὰς κατηγορίας, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι παρέβησαν τὰς συνθήκας, βοηθήσαντες τὴν νῆσον Κέρκυραν εἰς τὸν κατὰ τῆς μητροπόλεως αὐτῆς Κορίνθου πόλεμον, καὶ πολιορκοῦντες τὴν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἀποικίαν τῶν Κορινθίων *Ποτίδαιαν*, ὅτε ἡ μικρὰ Δωρικὴ πόλις *Μέγαρα*, ἥτις ἔζη σχεδὸν μόνον ἐκ τοῦ μετὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐμπορίου, παρεπονήθη, ὅτι ἀπεκλείετο ἀφ' ὄλων τῶν λιμένων καὶ τῶν ἀγρῶν τῆς Ἀττικῆς, τότε ἤρχισεν ὁ *Πελοποννησιακὸς πόλεμος* ὅστις κατερῆμωσε τρομερώτατα ἐπὶ 27 ἔτη τὴν Ἑλλάδα. (431—404.)

Τὰ μέχρι τῆς εἰρήνης τοῦ Νικίου (421).

§. 60. Κηρυχθέντος δὲ τοῦ πολέμου, εἰσέβαλεν ὁ στρατὸς τῆς Σπάρτης, ἡγουμένος τοῦ *Ἀρχιδάμου*, εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐδενδροτόμησε τὴν χώραν. Ἀλλ' ἤδη εἶχε καλέσει ὁ Περικλῆς τοὺς ἐν τοῖς ἀγροῖς τῆς Ἀττικῆς κατοικοῦντας εἰς τὸ ἄστυ, ἐξώπλισε δὲ στόλον, μεθ' οὗ προσωρμίζοντο οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννησίου καὶ ἐξεδίκουντο τοὺς Πελοποννησίους. Τοῦτο δ' ἐμελλε νὰ γίνηται συνεχῶς, ὅτε ἔνεκα τῆς συσσωρεύσεως τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀνεφύη τρομερὸς *λοιμὸς* (529), ἐξαφανίσας χιλιάδας ἀνθρώπων, καὶ τελευταῖον καταβιβάσας καὶ αὐτὸν τὸν Περικλέα εἰς τὸν τάφον, ἀφοῦ εἶδεν ἀποθανόντας τοὺς δύο αὐτοῦ υἱοὺς καὶ πολλοὺς φίλους καὶ συνεταίρους. Καύχημα δ' αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου ἦτον, ὅτι κανεῖς Ἀθηναῖος δὲν ἐμελανοφόρησεν ἐξ αἰτίας του. Ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς ἦτο διὰ τὰς Ἀθήνας μεγάλη δυστυχία ἐπειδὴ δημαγωγοὶ τῶρα, τὸ ἴδιον μόνον ἐπιδιώκοντες συμφέρον, ὥς

ὁ βυρσοδέψης ΚΑΒΩΝ, ἀπέκτησαν μεγάλην δύναμιν, ἡπάτων τὸν λαὸν διὰ τῆς κολακείας, καὶ ἐζήτουν νὰ παρατείνωσι τὸν πόλεμον. Ἐξασθενισθέντες δὲ ὑπὸ τῶν φιλονεικίων καὶ τῶν στασιαστικῶν αὐτῶν κομμάτων οἱ Ἀθηναῖοι, ἠναγκάσθησαν νὰ περιῶσι τοὺς Πλαταιεῖς, τοὺς πιστοτάτους αὐτῶν συμμάχους πίπτοντας μεθ' ἡρωϊκωτάτην ἀντίστασιν ὑπὸ τὸ ξίφος τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Βοιωτῶν, τὰς Πλαταιὰς κατεδαφίζομένας, τοὺς ἀξιωμαχοὺς αὐτῶν πολίτας φονευομένους καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα ἐξανδραποδίζόμενα. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι πάλιν ὑπέταξαν τὴν ἀποστατήσασαν Λέσβον μετὰ τῆς Μιτυλήνης. Ἐμετρίασαν, προτείναντος τοῦ Διοδότου, τὸ κατὰ τὸν πρῶτον θρασυὴν ἀποφασισθὲν, νὰ φονεύωσι πάντας τοὺς αὐτοὺς ἄνδρας καὶ νὰ ἐξανδραποδίσωσι τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παῖδια, καὶ περιώρισαν τὴν τιμωρίαν εἰς χιλιούς. — Μετ' ὀλίγον δ' ἐπέτυχεν ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ, νὰ καταλάβῃ (425) τὴν θέσιν τῆς Μεσσηνίας ΠΥΛΟΝ, καὶ νὰ ἀνησυχῇ ἐκεῖθεν διὰ καταστρεπτικωτάτων ἐπιδρομῶν τοὺς Λακεδαιμονίους. Εἰς μάτην ἐδοκίμασαν οἱ Σπαρτιάται νὰ ἐκβάλωσιν αὐτοὺς ἐκεῖθεν ἢ προσβολὴ αὐτῶν ἀπεκρούσθῃ, καὶ πλείονες τῶν 400 ὀπλιτῶν τῆς Σπάρτης ἀπεκλείσθησαν εἰς τὴν ἔρημον νῆσον *Σφακτηρίαν*. Ἐνταῦθα δὲ περιῆλθον εἰς μεγάλην ἀπορίαν. Τροφὰς δὲν ἐλάμβανον εἰμὴ παρὰ τινων ῥιψοκινδύνων Βιλώτων, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ Σπαρτιάται ὑπέσχοντο τὴν ἐλευθερίαν, ἂν μετεβίβαζον ἐκεῖσε τροφάς. Διὰ νὰ ἀποφύγωσι δὲ τὸν ἐπαπειλοῦντα αὐτοὺς θάνατον, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν Κλέωνα, ὅστις ἦλθεν ἐνταῦθα μετ' ἐπικουρίας. Ἡ δὲ ἐκβασίς αὕτη ἐπηύξησε τὴν ὑψηλοφροσύνην τοῦ δημαγωγοῦ, ὅστις ἐνόμισεν ἐκυτὸν μέγαν ἥρωα καὶ κατώρθωσε νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ ἡγεμονία τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐμελλε νὰ πολεμήσῃ πρὸς τὸν Σπαρτιάτην στρατηγὸν ΒΡΑΣΙΔΑΝ ἐν Θράκῃ. Ἀλλ' ἐπάθε πρὸ τῆς ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ ἥτταν αἰσχρὰν, καὶ ἐφονεύθη φεύγων μετὰ δὲ τοῦτο ὑπερίσχυσεν ἐν Ἀθήναις ἡ ἐναντία μερίς, καὶ διέπραξε τὴν ΝΙΚΙΕΙΟΝ ΕΙΡΗΝΗΝ (424). — Τρομερὰ ἐν τούτοις ἐμαίνοντο οἱ πόλεμοι τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ δημοκρατικῶν κομμάτων εἰς τὰς πλείστας πόλεις τῆς Ἑλλάδος, οὐδαμοῦ ὅμως φονικώτερον ἢ ἐν τῇ νήσῳ *Κερκύρα*, ὅπου αἱ πρόκριτοι οἰκογένειαι ἐξηφανίσθησαν παντελῶς. Βοηθούτων τῶν Ἀθηναίων, ἔλαβον ἐκεῖ οἱ δημοκρατικοὶ τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν εἰς τὴν ἐξουσίαν των, ἐνέκλεισαν αὐτοὺς εἰς οἰκοδόμημά τι, καὶ τοὺς κατελιθοβόλησαν ἄνωθεν ἐκ

τῆς στέγης. Ἐντεῦθεν δ' ἡ τέως ἀκμάζουσα νῆσος, μετὰ τῶν πλουσίων αὐτῆς ἐλαιῶνων, ἔλαβε πληγὴν καιρίαν. Εἰς ἀπάσας δὲ τὰς πόλεις, ὅπου ἐνίκων οἱ Σπαρτιάται, ὑπερίσχυον οἱ ἀριστοκρατικοί, καὶ ἐτιμῶρουν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν μὲ θάνατον καὶ ἐξορίαν· ὅπου δ' εἶχον τὴν ὑπεροχὴν οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχοντο οἱ δημοκρατικοὶ ἐπὶ τῶν πλοίων, καὶ μετεχειρίζοντο τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν μετ' ἴσης σκληρότητος.

Ἀλκιβιάδης. Μάχη ἐν Μαρτυρείῳ.

§. 61. Ἡ συνομολόγησις τῆς εἰρήνης διεχώρισε τοὺς Σπαρτιάτας ἀπὸ τῶν Κορινθίων. Ὅθεν ἠνώθησαν οὗτοι μετὰ τοῦ Ἀργούς, τῆς Ἡλίδος καὶ τινῶν Ἀρκαδικῶν πόλεων, ὅπως στερήσωσι τοὺς Σπαρτιάτας τὴν ἡγεμονίαν τῆς Πελοποννήσου. Πρὸς τοῦτο δ' ὑπεστηρίχθησαν ὑπὸ τοῦ εἰκοσαετοῦς ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ, υἱοῦ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Περικλέους, ὅστις ἐδῶ πρῶτον ἐπέδειξε τὴν ἐπιδειξιότητα αὐτοῦ καὶ τὴν εὐγλωττίαν. Ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε τὰ μέγιστα φυσικὰ καὶ πρόσκτητα πλεονεκτήματα. Ἦτο πλούσιος, ὥρατος, πεπαιδευμένος καὶ προσέτι ῥήτωρ ἐξοχος, καὶ καθόλου θὰ ἦτον ἀρμόδιος νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν τοῦ Περικλέους, ἂν ἦτο μᾶλλον φιλήσυχος καὶ φρόνιμος. Ὁ δὲ πόλεμος ἦν ἐμελλὼν νῦν νὰ πολεμήσωσιν οἱ Σπαρτιάται πρὸς τοὺς Κορινθίους καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν, ἤθελεν ἀμαυρώσει τὴν δόξαν τῆς Σπάρτης, ἂν οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἐνίκων (418) εἰς τὴν EN MANTINEIA ΜΑΧΗΝ.

Ἐκστρατεία εἰς τὴν Σικελίαν.

§. 62. Ὅχι δὲ πολὺ μετὰ ταῦτα ἔπεμψαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν Σικελίαν (415) τὸν ὠραιότατον στόλον καὶ τὸν λαμπρότατον στρατὸν, ὅστις ποτὲ ἐξέπλευσεν ἐκ τοῦ Πειραιῶς ὑπὸ τὸν Ἀλκιβιάδην Νικίαν καὶ Λάμαρχον, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ τὴν Δωρικὴν πόλιν ΣΥΡΑΚΟΥΣΑΣ. Ἡ ἐπιχείρησις ὁμῶς αὕτη, δι' ἧς ἀνήφθη πάλιν ἐκ νέου τὸ μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν φυλετικὸν μῖσος, ἀπέτυχεν. Ἀπὼν δ' Ἀλκιβιάδης κατηγορήθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του ὡς καταγελάσας τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια καὶ κόψας διὰ νυκτὸς τοὺς ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἑρμᾶς, καὶ προσεκλήθη μετὰ σπουδῆς ὀπίσω ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀθηναίων. Διψῶν δ' ἐκδίκησιν κατέφυγε πρὸς τὴν Σπάρτην, καὶ προέτρεψεν αὐτὴν εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ ὁ μὲν ἀνδρεῖος Λάμαρχος ἔ-

πεσε πολιορκῶν τὰς Συρακούσας, αἱ δὲ νῆες τῶν Ἀθηναίων κατεποντίσθησαν εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως ταύτης· καὶ ὅτε ὁ Νικίας ἠθέλησε νὰ σωθῇ κατὰ ξηρὰν, μετὰ τὸ ἐπίλοιπον τοῦ στρατοῦ πρὸς τινα φιλικὴν πόλιν, κατελήφθη ὑπὸ τῶν Συρακουσίων καὶ τῶν ἐπικουρικῶν στρατευμάτων τοῦ Σπαρτιάτου *Φιλίππου*, ἐν ᾧ ἔμελλε νὰ ἀναχωρήσῃ τὴν νύκτα, καὶ μετὰ φονικὴν ἀντίστασιν ἐλήφθη αἰχμάλωτος μεθ' ὅλων αὐτοῦ τῶν πολεμιστῶν. Ὅσοι δὲν ἐξωλοθρεύθησαν εἰς τὸν πόλεμον, ἠναγκάσθησαν ὑποδουλωθέντες νὰ ἐργάζωνται εἰς τὰ λατομεῖα, ὁπόθεν ἐσώθησαν πολλοὶ ἄδοντες τεμάχια ἐκ τῶν δραμάτων τοῦ Εὐρίπιδου. Οἱ δὲ ἀνδρεῖοι στρατηγοὶ Νικίας καὶ Δημοσθένης ἀπέθανον εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν Συρακουσῶν ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ δημίου (413).

Τελευτή τοῦ Ἀλκιβιάδου.

§. 63. Σκοτεῖναι φῆμαι ἔφεραν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν πρώτην ἀγγελίαν περὶ τῆς καταπληκτικῆς συμφορᾶς· ὅτε δ' ἐπεβεβαιώθη ἡ τρομερὰ εἰδησις, καμμία σχεδὸν οἰκογένεια δὲν ἔμεινε χωρὶς πένθους. Οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων ἀπεστάτησαν, καὶ προσετέθησαν εἰς τοὺς ἐχθρούς· οἱ δὲ Σπαρτιάται ἀνενέωσαν τὸν πόλεμον κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ Πέρσου Σατράπου τῆς Μικρῆς Ἀσίας. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δὲ πάλιν τῆς πόλεως τῶν ἔξῃται ἡ ἀριστοκρατορικὴ μερίς νὰ καταστρέψῃ τὴν πολιτείαν, καὶ συνωμολόγησε κρυφίως πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας προδοτικὴν συνθήκην. Καὶ ὅμως διετηρήθησαν αἱ Ἀθηναὶ ὀκτῶ ἔτη ἀκόμη κατὰ τῆς ἀνωτίρας δυνάμεως τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐνίκησαν δύο ἔτι σημαντικὰς νίκας κατὰ θάλασσαν, ἐν Κυζίκῳ καὶ ἐν Ἀργινοῦσαις, ὅτε ὁ μὲν Σπαρτιάτης ναύαρχος Καλλικρατίδας ἐπνίγη, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐθανάτωσαν τοὺς ἐξ στρατηγούς, διότι δὲν ἔσωσαν τοὺς ναυαγούς. Ἀλλ' οὐδεμία προσπάθεια ἠδύνατο νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἐξησθετισμένην πόλιν εἰς τὸ πρότερον αὐτῆς μέγεθος. Εἰς μάτην προσεκάλεσαν τὸν Ἀλκιβιάδην εἰς τὴν πατρίδα, διώρισαν αὐτὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ, καὶ ἐκρήμνισαν τὰς στήλας, ἐφ' ὧν ἦσαν γεγραμμένα τὰ ἐγκλήματα τοῦ, εἰς τὴν θάλασσαν· οὐδ' αὐτὸς ἠδύνατο νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν παλαιὰν λαμπρότητα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου. Ὀλίγους μῆνας ἀφοῦ, ἀλαλάζοντος τοῦ λαοῦ, κατήλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀφῆρέθη πάλιν ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἀρχιναυαρχία, διότι ὁ ὑποναύαρχος ἀπώλεσε κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ τὴν ναυμα-

χίαν τῆς *Ἐφρέσου* (407). Ἀνεχώρησε δὲ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου τρία ἔτη μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν ὑπὸ τῶν Περσῶν βίαιον θάνατον. Ἡ κατοικία αὐτοῦ περιετοιχίσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Σατράπου ὑπὸ στρατευμάτων, καὶ ἐπυρπολήθη· ὁ ἴδιος δὲ θελήσας νὰ σωθῇ διὰ τῶν φλογῶν ξιφήρης, ἐφονεύθη μακρόθεν διὰ βελῶν. Ἐκηδεύθη δὲ ὑπὸ τῆς προσφιλοῦς αὐτῷ Τιμάνδρας εἰς ἡλικίαν 44 ἐτῶν.

Πτώσις τῶν Ἀθηναίων. Οἱ 30 Τύραννοι.

§. 64 Περὶ τούτους δὲ τοὺς χρόνους ἐπέτυχον οἱ Σπαρτιάται ἔξοχον ναύαρχον, τὸν πονηρὸν καὶ εὐτολμον ΛΥΣΑΝΔΡΟΝ ὅστις μετεχειρίσθη τὴν εὐνοίαν τοῦ νέου Σατράπου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, *Κύρου* τοῦ νεωτέρου, ὅπως αὐξήσῃ μὲ τὴν Περσικὴν βοήθειαν τὸν στόλον τῶν Λακεδαιμονίων. Ἐπειτα δ' ὠφελήθη ἀπὸ τὴν ἀμέλειαν τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν, οἵτινες νομίζοντες ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς, εἶχον παραμελήσει τὴν πειθαρχίαν καὶ εἶχον ἀφήσει τὰ πληρώματα τῶν νηῶν εἰς τὴν στερεάν, διὰ νὰ προσβάλῃ (405) αὐτοὺς ἀπροπαρασκευάτους παρὰ τοὺς Αἰγῶς ΠΟΤΑΜΟΥΣ, εἰς τὸν ἀναπεπταμένον αἰγιαλὸν τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ νὰ κυριεύσῃ ὅλα αὐτῶν τὰ πλοῖα, ἐκτὸς ἐννέα, ἀναχωρησάντων μετὰ τοῦ νικήσαντος· ἔπειτα ἐν *Κριθῶ* καὶ ἀνοικοδομήσαντος πάλιν τὰ τεῖχη τῶν Ἀθηναίων, *Κόρινθος*. Ἀπὸ τοῦ συμβάντος τούτου δὲν ἀνέλαβε πλέον ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων. Ὑποτάξας δ' ὁ Λύσανδρος τὰς φιλικῶς διακειμένας πρὸς τὰς Ἀθήνας πόλεις καὶ νήσους, ἐπολιόρκησεν ὁ ἴδιος τὰς Ἀθήνας κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ ἠνάγκασε τὴν ὑπερπλησθεῖσαν ἀνθρώπων, καὶ ὑπὸ τῆς μανίας τῶν κομμάτων κατεσπαραγμένην πόλιν, νὰ παραδοθῇ ὑπὸ τῆς πείνης. Τὰ μακρὰ τεῖχη καὶ ὁ περίβολος τοῦ Πειραιῶς κατερρίφθησαν (404), παιανίζοντος τοῦ αὐλοῦ, τὰ πλοῖα παρεδόθησαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ἐκτὸς 12, καὶ κατήχθησαν ἅπαντες οἱ φυγάδες καὶ ἐξόριστοι. Τότε δὲ κατέλυσεν ὁ Λύσανδρος τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, καὶ παρέδωκε τὴν κυβέρνησιν εἰς 30 προκρίτους, μετὰ τῆς Σπάρτης ἠνωμένους Ἀθηναίους. Οἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ τῶν ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΤΥΡΑΝΝΩΝ γνωστοὶ οὗτοι ἀριστοκρατικοί, προϊσταμένου τοῦ εὐφυοῦς μὲν, ἀλλὰ βιαίου *Κριτίου*, ἐμαίνοντο φονεύοντες καὶ ἐξορίζοντες τοὺς δημοκρατικούς, καθὼς καὶ τοὺς μετρίους ἐκ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν τάξεως, ἀφοῦ κατάρθρωσεν ὁ Κριτίας νὰ ῥίψῃ καὶ τὸν τῶος σφόδρα ἀριστοκρατικὸν *Θηραμένην* εἰς τὸ δεσποτήριον, καὶ νὰ ποτίσῃ

αὐτὸν τὸ κώνειον. Ἄλλ' ἡ κυβέρνησις αὕτη τοῦ τρόμου ὀλίγον διήρκεσεν. Ὁ ΘΡΑΣΥΒΟΥΔΟΣ, ἀνὴρ φιλόπατρις, συνήθροισε τοὺς φυγάδας καὶ ἐξορίστους περὶ ἑαυτὸν, καὶ ἐξεστράτευσεν πρὸς τὰς Ἀθήνας. Καὶ ὁ μὲν Κριτίας ἐφονεύθη εἰς τὴν μάχην, οἱ δὲ λοιποὶ ἔπεσαν, προδοθέντες, εἰς τὰς χεῖρας τῶν νικητῶν, οἵτινες ἀπέκτειναν αὐτούς· ἀνθρωπώθη δὲ πάλιν τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, καὶ ἐπανῆλθεν ἡ τάξις καὶ ἡ ἡσυχία μετὰ τὴν ἀμνηστειάν, διαβεβαίωσιν ὅτι θέλουσι συγχωρῆσαι καὶ λησμονῆσαι τὸ παρελθόν (403). Ἀλλὰ τὰ ἦθ' ἔθ' ἐν συνεφώνουν πλέον μετὰ τοὺς παλαιούς νόμους καὶ τὰς παλαιὰς πολιτικὰς διατάξεις· ἀνάπαυσις καὶ σκιαγραφία ἐπῆλθεν ἀντὶ τῆς προτέρας σωματικῆς σκληραγωγίας· ῥαθυμία καὶ φιληδονία παρήγαγεν ἀηθρίαν τῇ στρατιωτικῇ ἀσκήσει καὶ ἐργασίαις, ἐταῖραι δ' ἀνετωτέρων ἡθῶν παρέλυσαν τὴν ζωὴν τῆς οἰκογενείας καὶ τὴν αὐστηρὰν ἠθικὴν τῶν παλαιῶν χρόνων.

4. Σωκράτης.

§. 65. Διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου κατεστράφη ὅχι μόνον ἡ εὐτυχὴς τῶν Ἑλλήνων κατάστασις εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκμὴ τῶν πόλεων εἰς τὸ ἐσωτερικόν· ἔτι δὲ τὰ ἦθ' ἐ διεφθάρησαν· αἰσχροκέρδεια καὶ πλεονεξία ἐπινίχυν τὰ εὐγενῆ αἰσθημάτων· χρηστότης δὲ καὶ πολιτικὴ ἀρετὴ ἐτιμᾶτο ὀλιγώτερον ἢ φρόνησις ἰδιοτελής καὶ δημαγωγία. Εἰς τὴν διαφθοράν δὲ ταύτην τῶν ἡθῶν συνετέλεσαν ἐν Ἀθήναις μάλιστα οἱ ΣΟΦΙΣΤΑΙ, ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρέδιδον σοφίαν τινὰ πρὸς τὸ φαινόμενον, ἢν ἐστήριζον ἐπὶ λεπτολόγων ἀντιλογιῶν καὶ σοφισμάτων, καὶ κατετόλμων διὰ τῆς ῥητορικῆς καὶ τῶν διαλεκτικῶν τεχνασμάτων, τὸ μὲν ψεῦδος νὰ παριστῶσιν ὡς ἀλήθειαν, τὴν δὲ ἀλήθειαν νὰ μεταβάλλωσιν εἰς ψεῦδος. Εἵλκυον δὲ πλουσίους νέους πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ ἐδίδασκον, ἀντὶ μεγάλης χρημάτων πληρωμῆς, τὴν ψευδῆ ταύτην διδασκαλίαν, δι' ἧς ἐδηλητηριάσθη μέχρι μυελοῦ ὁ οἰκιακὸς καὶ δημόσιος βίος. Τότε δὲ ἐφάνη ὁ Σωκράτης, Ἀθηναῖος πολίτης, ἀπεκάλυψε τὰς ἀγυρτείας τῶν σοφιστῶν, καὶ διήγειρε τὸ πρὸς τὴν θρησκείαν, τὰ χρηστὰ ἦθ' καὶ τὸ δίκαιον αἶσθημα εἰς τὴν καρδίαν τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Οὐχὶ διὰ τεχνικῶν ἀπὸ καθέδρας λόγων, ἀλλὰ δι' ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων εἰς τὰς ὁδοὺς, εἰς τὸ ὑπαιθρον ἢ εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν τεχνιτῶν, ἐδίδασκεν ὁ Σωκράτης τὴν βιωτικὴν αὐτοῦ ἐπιστήμην τῆς ὁποίας κε-

φάλακρον ἦτο τὸ ἀγνώθι σαυτόν. Ἐνώπιον δὲ τῆς ἐξόχου αὐτοῦ νομοσύνης, τῆς ἀπλῆς καὶ δικαίας αὐτοῦ ζωῆς, καὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀξίως, ἀπεστομίσθησαν οἱ σοφισταί, καὶ οἱ πλουσιώτατοι καὶ εὐφύεσται νεοί, ὡς ὁ Ἀλκιβιάδης, Κριτίας καὶ ἄλλοι, προσετέθησαν εἰς αὐτόν. Τοῦτο δὲ παρῶξινε τοὺς κενοδόξους καὶ πλεονέκτας σοφιστάς, καὶ ἐπομένως κατηγορήσαν αὐτόν, ὅτι δῆθεν διαφθείρει τὴν νεολαίαν καὶ εἰσάγει νέους θεοὺς. Δι' ἀπλῆς ἀπολογίας ἀπέδειξεν ὁ Σωκράτης ἐνώπιον τῶν ἡλιαστῶν (δικαστῶν ἐκ τοῦ λαοῦ) τὸ ψεῦδος τῆς κατηγορίας. Ἀλλ' ἀντὶ ὧς συνήθως ἐγίνετο, νὰ παρακαλέσῃ τὴν ἀθώωσιν αὐτοῦ μὲ ἱκεσίας καὶ θρήνους, ἐπέρανε τὸν λόγον τῆς ἀπολογίας τοῦ ἰσχυριζόμενος, ὅτι εἶναι ἄξιός νὰ καταταχθῇ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀξιῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες διὰ τὰς πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθοεργίας αὐτῶν, ἐτρέφοντο δι' ἐξόδων τῆς πόλεως εἰς δημόσιόν τι οἰκοδόμημα, καλούμενον *Πρυτανεῖον*. Τοῦτο δὲ παρῶργισε τοὺς δικαστάς, καὶ ὁ Σωκράτης κατεδικάσθη εἰς θάνατον μὲ μικρὰν πλειονοψηφίαν. Εἰς μάτην ἐκοπιάσαν τινες τῶν φίλων του, μάλιστα ὁ πλούσιος αὐτοῦ συμπολίτης Κρίτων, νὰ καταπείσωσιν αὐτόν νὰ φύγῃ ἐκ τῆς φυλακῆς· ὁ Σωκράτης ἀπέρριψε τοιαύτην πρότασιν, καὶ ἐν μέσῳ ὑψηλῶν διαλόγων περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς (Πλάτωνος Φαίδων), *ἔπιε* (399) τὸ *κώρειον*, καὶ ἀπέθανε μὲ τὴν ἰλαρότητα καὶ ἡσυχίαν ἐκείνην τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς σοφοὺς. Αὐτὸς ὁ Σωκράτης οὐδὲν κατέλιπε σύγγραμμα· ἀλλ' ὁ περίφημος αὐτοῦ μαθητὴς ΠΛΑΤΩΝ ἔθηκεν εἰς τὸ στόμα τοῦ Σωκράτους τὰς ἰδίας ἐαυτοῦ δοξασίας, ὡς ἐδίδασκεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν. Αὐτὸς δὲ ὁ Πλάτων τοσοῦτον ἦτον ἔξοχος καὶ μεγαλοφυῆς συγγραφεὺς, ὥστε προσηγόρευον αὐτόν θεῖον οὐ μόνον διὰ τὰς ὥραιας ὑψηλὰς αὐτοῦ ἰδέας καὶ τὰς ποιητικὰς εἰκόνας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τελείαν τέχνην τοῦ λόγου, τὴν ὁποίαν φέρουσι τὰ ἐν εἰδεί διαλόγων συγγράμματα αὐτοῦ. Μετ' αὐτὸν δὲ ΞΕΝΟΦΩΝ ὁ Ἀθηναῖος συγγραφεὺς ἅμα καὶ στρατηγός, ἦτον ὁ περιφημώτατος μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, τοῦ ὁποίου τὸν τρόπον καὶ τὴν διδασκαλίαν περιέγραψεν εἰς πλεῖστα φιλοσοφικὰ συγγράμματα («Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους»).

5. Ἡ κατάβασις τῶν μυρίων (400).

§. 66. Τὸ λαμπρότατον ἱστορικὸν ἔργον τοῦ Ξενοφῶντος εἶναι ἡ Ἀνάβασις, ἥτοι ἡ ἐξιστόρησις τῆς ἐκστρατείας τοῦ νεωτέρου Κύρου (ΙΣΤΟΡ. ΤΟΥ ΠΑΛ. ΚΟΣΜΟΥ)

πρὸς τὴν Περσίαν, καὶ τῆς καθόδου τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁδήγίαν. Μετὰ τοῦ; πρὸς τοῦ; Ἑλλήνας πολέμους τὸ Περσικὸν κράτος ἐγίνετο καθ' ἑκάστην ἀσθενέστερον. Εἰς τὰς ἐπαρχίας διώκουν οἱ σατράπαι κατὰ τὴν αὐθαιρεσίαν αὐτῶν, καὶ ἐπέφερον διὰ τῆς καταπίσεως συχνὰς ἐπαναστάσεις. Εἰς δὲ τὴν αὐλὴν ἦγον καὶ ἔφερον αὐθαίδη καὶ μηχανορράφα γύναια, τὰ ὅποια ἔπραττον μυσαρῶτατα ἀνοσιουργήματα, παρεδίδοντο εἰς πᾶσαν ἡδονὴν καὶ ἀκολασίαν, καὶ ἐτάραττον τὸ κράτος διὰ τῶν περὶ θρόνου πολέμων. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας συνέλαβε ΚΥΡΟΣ Ο ΝΕΩΤΕΡΟΣ, σατράπης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸ σχέδιον νὰ ἀρπάσῃ ἀπὸ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀρταξέρξη τὴν βασιλείαν. Συνήθροισε λοιπὸν στρατεύματα μισθωτῶν λόγου ἄξιον, τοῦ ὁποῦ τοῦ ἀνθοῦ ἀπετέλουν Σπαρτιάται, Ἀρκάδες καὶ ἄλλοι Ἑλληνες μισθοφόροι, καὶ ἐξεστράτευσεν μετὰ τούτων πρὸς τὴν Περσίαν. Εἰς δὲ τὴν πεδιάδα τῶν Κουνάξων, μίλια τινα μακρὰν τῆς Βαβυλωνος, συνεκροτήθη μάχη, καθ' ἣν ἐνίκησαν μὲν οἱ Ἑλληνες, ἀλλ' ὁ Κύρος ἔπεσεν ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ ἀδελφοῦ. Νῦν δὲ προέτειναν οἱ Πέρσαι εἰς τοὺς Ἑλλήνας νὰ παραδοθῶσι, καὶ ὅτε οὗτοι ἠρνήθησαν, προσεκάλεσαν τὸν Κλέαρχον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀξιωματικοὺς εἰς συνομίαν, καὶ ἐφόνευσαν αὐτοὺς προδῶσαντες πᾶσαν πίστιν. Τότε δ' ἔμεινε Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος, ὅστις εἶχε προστεθῇ εἰς τὴν στρατιὰν ὡς ἐθελοντῆς, ἀρχηγὸς τοῦ πολυπαθοῦς στρατοῦ καὶ ὠδήγησεν αὐτὸν μετ' ἀπιστεύστου δυσκολίας πρὸς τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Μαύρην θάλασσαν, καὶ ἐκείθεν πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ἀπειροὶ ὄντες τῆς χώρας καὶ τῆς γλώττης, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ εὗρωσιν ὁδηγὸν ἀσφαλῆ, ἠναγκάζοντο νὰ ἀναβαίνωσιν ἄβυσσους ὄρη, νὰ διαβαίνωσι ποταμοὺς καὶ νὰ διέρχωνται χώρας ἀφιλοξένους, σκεπασμένας ὑπὸ παχείας χιόνος, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ προσβαλλόμενοι ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων. Ὅτε δ' εἶδον ἀπὸ τινος ὑψώματος τὴν Μαύρην θάλασσαν, ἔπεσαν εἰς τὰ γόνυα, καὶ ἐχαίρετσαν αὐτὴν μετ' ἀλαλαγμῶν χαρᾶς ὡς τὸ τέλος τῶν δεινῶν των.

6. Οἱ χρόνοι τοῦ Ἀγησιλάου καὶ Ἐπαμεινώνιδου.

§. 67. Διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἔγεινεν ἡ Σπάρτη ἡ πρώτη δύναμις τῆς Ἑλλάδος· κατεχρήσθη ὅμως τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς πρὸς καταπίεσιν τῶν λοιπῶν πόλεων, καὶ ἐπέσυρεν οὕτω πρὸς ἑαυτὴν τὸ μῖσος τῶν συμμάχων, ὡς πρότερον αἱ Ἀθηναί. Οἱ Σπαρτιάται εἰ-

χον ἀπομακρυνθῇ πολὺ ἀπὸ τῆς ἀπλότητος καὶ αὐστηρότητος τῶν ἡθῶν τοῦ Λυκούργου· ὁ ἐν τῇ ξένῃ πόλεμος ἔφερε πλοῦτον· οὗτος δὲ παρήγαγε πλεονέξϊαν καὶ φιληδονίαν, ἐξ ὧν προέκυψαν πολλὰ ἐγκλήματα. Βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες ἡγοράζοντο διὰ μεγάλης ποσότητος χρημάτων, καὶ ἡτιμάζοντο διὰ τῆς δωροδοκίας. Ἀμετρα δὲ πλούτη καὶ ἀγαθὰ ἐπεσωρεύθησαν εἰς ὀλίγας οἰκογενεάς, αἵτινες μόναι ἐτρέφον καὶ ἡσυχάζοντο, ἐνῶ αἱ πενέστεραι ἐστεροῦντο καὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Τὸ ἐλάττωμα δὲ τοῦτο δὲν ἡδυνήθη νὰ θεραπεύσῃ οὐδ' αὐτὸς ὁ ἰσχυρὸς καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Σπαρτιατικὴν ἀρετὴν, αὐστηρότητα καὶ ἀπλότητα τῶν ἡθῶν, πολλὴν ἔχων κλίσιν ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ (389—361). Ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις εἶχον ἀπομακρυνθῇ πολὺ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς καὶ φιλοπατρίας τῶν προτέρων χρόνων. Οἱ πολῖται ἀπεσυνείθιζον ὁσημέραι πλείότερον τὰ ὅπλα, καὶ κατέλειπον τὴν διεξαγωγὴν τῶν πολέμων εἰς μισθωτοὺς στρατιώτας· καὶ ὅτε ὁ Ἀγησίλαος ἐπεχείρησε πόλεμον κατὰ τοῦ σαθροῦ κράτους τῆς Περσίας, καὶ εἰσεχώρησε νικητὴς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐλησμόνησαν οἱ Ἀθηναῖοι, Βοιωτοὶ, Κορίνθιοι καὶ ἄλλοι, τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν τιμῆς τοσοῦτον, ὥστε ἐνέδωκαν εἰς τὰς παρακινήσεις τῶν Περσῶν καὶ ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Σπάρτης· ἐκ τούτου δ' ἠναγκάσθη ὁ Ἀγησίλαος νὰ ἐπιστρέψῃ, καὶ παρατάξῃ ὁ ἴδιος εἰς τὸν ὀνομασθέντα Κορινθιακὸν πόλεμον τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐχθρῶν. Ἡ δὲ διχόνοια, χαλάρωσις καὶ ὁ φθόνος ἐπήγαγον τελευταῖον τοσαύτην ἀναισθησίαν καὶ ἀπόνοιαν, ὥστε σύμψασαι αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐθήρευσαν τὴν εὐνοίαν τῶν Περσῶν, καὶ συγκατένευσαν (387) εἰς τὴν αἰσχροὺς ΑΝΤΑΛΚΙΔΕΙΟΝ ΕΙΡΗΝΗΝ, καθ' ἣν αἱ παράλαιοι πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπετάγησαν εἰς τὴν Περσίαν καὶ ἀπώλεσαν οὕτω διὰ παντὸς τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν καὶ τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἑνωσιν.

Κατάληψις τῆς Καδμείας.

§. 68. Ἡ συνθήκη τοῦ Ἀνταλκίδου περιεῖχε προσέτι τὸν ὅρον, ὅτι πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἀφίνοντο ἐλεύθεραι. Ἐντεῦθεν εὖρον ἀφορμὴν οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες εἶχον διορισθῇ φύλακες καὶ ἐκτελεσται τῆς συνθήκης, νὰ διαλύσωσι πάσας τὰς συμμαχίας τῶν πόλεων καὶ νὰ αὐξήσωσι τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν δύναμιν. Ἀλλ' ἡ ὑπερηφάνεια αὐτῶν ἐτιμωρήθη μετ' ὀλίγον. Ἡ ἐν Μακεδονίᾳ δηλ. Ἑλληνικὴ πόλις

Ὀλυνθος ἤνωσε γείτονάς τινας πόλεις εἰς ὁμοσπονδίαν, τῆς ὁποίας προΐστατο αὐτὴ ὡς πρωτεύουσα. Τοῦτο δὲ ἀπηγόρευσαν οἱ Σπαρτιάται, διότι δὴθεν ἀντέδωκαν εἰς τὴν Ἀνταλκίδειον εἰρήνην, καὶ ἐισβαλόντες μὲ στρατὸν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἀφοῦ οἱ Ὀλύνθιοι δὲν διέλυσαν τὴν συμμαχίαν, ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν καὶ τὴν ἡνάγκασαν νὰ ὑποταγῇ. Διαβλίνων δ' ὁ στρατηγὸς τῆς Σπάρτης Φοιδίδας διὰ τῆς Βοιωτίας, κατεπίσθη ὑπὸ τοῦ ἐν Θήβαις ἀριστοκρατικοῦ κόμματος, νὰ καταλάβῃ (380) τὴν ἀκρόπολιν, καὶ νὰ καταστρέψῃ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα. Ἡ ἐπιχείρησις ἐπέτυχεν. Ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος ἄλλοι μὲν ἐφονεύθησαν, ἄλλοι δὲ ἐξωρίσθησαν καὶ ἄλλοι ἐβρίβησαν εἰς τὰ δεσμοτήρια· οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἔλαβον εἰς χεῖρας τὴν κυβέρνησιν, καὶ ἤρχον βιαίως καὶ ὕβριστικῶς, πεποιθότες εἰς τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης.

Ἡ ἐν Λεύκτροις μάχη (371).

§. 69. Ἡ ἐκδίκησις ὁμῶς κατέλαβεν αὐτοὺς μετ' ὀλίγον. Οἱ δημοκρατικοὶ φυγάδες συνηθροίσθησαν ἐν Ἀθήναις, ὅθεν διετήρουν σχέσεις μετὰ τῶν ἐν Θήβαις ὁμοφρόνων αὐτῶν. Λαβόντες δὲ παρὰ τούτων εἰδησιν, ἐπέστρεψαν κρυφίως μετὰ τινα χρόνον ἐνδεδυμένοι ὡς χωρικοὶ, συνηνώθησαν εἰς τὴν οἰκίαν φίλου τινός, τοῦ *Χάρωνος*, καὶ ἐπέπεσαν, προβάσης τῆς νυκτός, κατὰ τῶν εἰς ἄσπτον δεῖπνον ἡνωμένων ἀριστοκρατικῶν. Σφάζαντες δ' αὐτοὺς, προσεκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς ἐλευθερίαν, ἀποκατέστησαν πάλιν τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, καὶ ἡνάγκασαν τὴν Σπαρτιατικὴν φρουρὰν νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς ἀκροπόλεως. Τοῦτο δ' ἐπὶ νῆγε πόλεμον μετὰ τὸν *Θηβαίων* καὶ *Λακεδαιμονίων*.—Τὸ κοινὸν τῶν *Θηβῶν* διωκεῖτο τότε ὑπὸ δύο ἀνδρῶν, οἵτινες ἤνωνον φιλοπατρίαν καὶ ἀρετὴν μετ' ἀνδρείας καὶ στρατιωτικῶν πλεονεκτημάτων, καὶ ἦσαν συνδεδεμένοι εἰς φιλίαν πιστοτάτην—τοῦ *ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑ* καὶ *ΠΕΛΟΠΙΔΑ*. Ἐνόσαντες οὗτοι τὰς δυνάμεις αὐτῶν, προσεπάθουν νὰ ἀνυβώσωσι τὴν πατρίδα. Καὶ ὁ μὲν *Ἐπαμεινώνδας* εἰσήγαγε νέον εἶδος πολεμικῆς προσβολῆς τὴν *τῆς λοῆς γάλαγγος* (1), ὁ δὲ *Πελοπίδας* συνέστησε τὸν *ιερόν λόχον*, συγκείμενον ἐκ νέων συνδεδεμένων διὰ φιλίας στενῆς, ἐνθουσιῶντων ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἀνθισταμένων ἐπιτυχῶς πρὸς

(1) Ἰδὲ *Πλουτ.* *Πελοπίδ.*

τοὺς Σπαρτιάτας. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι, κατ' ἀρχὰς μὲν παρείχον βοήθειαν εἰς τοὺς Θηβαίους, καὶ ἐβλαπτον μεγάλως τοὺς Λακεδαιμόνιους κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, διὰ τῶν στρατηγῶν αὐτῶν Ἰφικράτους (πελτασταί), Χαβρίου καὶ Τιμοθέου· ἀλλ' ὅτε αἱ Θῆβαι ὑπέταξαν (374) εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν τὰς μικροτέρας πόλεις τῆς Βοιωτίας, καὶ κατέστρεψαν ἐκ νέου τὰς τε Θεσπιάς καὶ τὴν πιστοτάτην τῶν Ἀθηνῶν σύμμαχον τὰς Πλαταιάς, αἵτινες εἶχον ἀνοικοδομηθῆ μετὰ τὴν Ἀνταλκίδειον εἰρήνην, τότε ἀφυπνίσθη καὶ πάλιν ἡ παλαιὰ ἀντιζήλια. Μεταξὺ δ' Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης διωμολογήθη συνθήκη, καὶ ὅταν οἱ Θηβαῖοι δὲν ἠθέλησαν ν' ἀποδεχθῶσι τοὺς ὄρους αὐτῆς, εἰσέβαλον οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκ δευτέρου μὲν στρατὸν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν· ἔπαθον ὅμως εἰς τὴν ἐν ΛΕΥΚΤΡΟΙΣ ΜΑΧΗΝ (371), ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ τοῦ Πελοπίδου τοσοῦτω τρομερὰν ἦτταν, ὥστε ἔκτοτε ἐξηφανίσθη ἡ δύναμις αὐτῶν· Τετροκόσιοι πόλινται Σπαρτιάται καὶ 600 περίοικοι ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν λειποτακτησάντων ἦτο τόσῳ μέγας, ὥστε ὁ βασιλεὺς Ἀγησίλαος συνεβούλευσε νὰ ἀφήσῃσι νὰ κοιμηθῇ ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος Σπαρτιατικὸς νόμος, καθ' ὃν οἱ φυγάδες ἐκηρύττοντο ἄτιμοι.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Μάχη ἐν Μαντινείᾳ (362).

§. 70. Μετ' ὀλίγον δ' ἐξεστράτευσεν ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἐπλησίασε τὴν ἀτείχιστον πρωτεύουσάν τῆς Λακωνικῆς, ἥτις ἀπὸ 5 ἑκατονταετηρίδων ἤδη δὲν εἶχεν ἰδεῖ κανένα ἐχθρὸν πλησίον. Αἱ πρὸς ὑπεράσπισιν ὅμως προπαρασκευαί τοῦ γέροντος βασιλέως Ἀγησιλάου, καὶ ἡ ἀποφασιστικὴ ἀνδρεία τῶν Σπαρτιατῶν, τοὺς ὁποίους καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα ἐβοήθησαν, ἀπέκρουσαν τὰς ἐχθρικὰς τοῦ Ἐπαμεινώνδου προσβολάς. Ἄλλο τι ὅμως κατώρθωσεν οὗτος δι' οὗ καὶ ἐθεράπευσε μεγαλοφύχως παλαιὰν ἀδικίαν. Ἐκάλεσε δηλ. τοὺς Μεσσηνίους εἰς ἐλευθερίαν, καὶ ἀπέδωκεν εἰς τοὺς ἐκ τῆς ξένης ἐπιστρέψαντας ἀπογόνους τὴν χώραν τῶν πατέρων αὐτῶν μετὰ τῆς νεοκτίστου πόλεως Μεσσηνίας. Νῦν δὲ ἡγεμόνευον οἱ Θηβαῖοι ἐν Ἑλλάδι, καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας διηλθεν ἐπανειλημμένως τὴν Πελοπόννησον. Ὅτε δ' ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ἐφάνη τὸ τέταρτον αὐτόθι, διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὴν νεωστὶ συστασάν συμμάχίαν τῶν Ἀρκαδικῶν πόλεων, μετὰ τῆς πρωτεύουσας αὐτῶν Μεγα-

λοπόλεως, ἥτις μεγαλοφρονοῦσα ἐζήτει ὑπερῆφάνως τὴν ἡγεμονίαν, ἀντιπαρετάχθησαν οἱ Σπαρτιᾶται, μεθ' ὧν εἶχεν ἐνωθῆ μέρος τι τῶν Ἀρκάδων, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Ἀγησιλάου, καὶ συνεκρότησαν (362) οὕτω τὴν ἐν ΜΑΝΤΙΝΕΙΑ ΜΑΧΗΝ. Ἐν ταύτῃ δὲ ἐνίκησαν μὲν οἱ Θηβαῖοι, ἀλλ' ἠγόρασαν ἀκριβῶς τὴν νίκην, ἀποθανόντος τοῦ Ἐπαμεινώνδου. Εἰς τὸ στήθος δηλ. αὐτοῦ εἶχεν ἐμπαγῇ ἀκόντιον· ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν ἔμαθε τὴν ἥτταν τῶν ἐχθρῶν, διεταξε νὰ τὸ ἀφελκύσωσιν ἀπὸ τῆς πληγῆς, καὶ ἐξέπνευσεν οὕτω τὴν ἡρωϊκὴν αὐτοῦ ψυχὴν. Δύο δ' ἔτη πρότερον (361) εἶχε φανευθῇ ὁ τολμηρὸς Πελοπίδας εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀπέθανε καὶ ὁ Ἀγησίλαος ὀγδοηκονταετῆς (361), ἰδὼν τὴν μεγίστην ἀκμὴν καὶ τὴν βαθυτάτην πτώσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἦτο μεγάλοφρων, ἐμπειροπόλεμος, καὶ τόσον δίκαιος, τόσον ἀφιλοκερδὴς καὶ τόσον πένης, ὅσον ὁ Ἀριστείδης· συναισθανόμενος τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ ἀξίαν, καὶ τὸν ὑψηλότερον αὐτοῦ προορισμὸν, κατεφρόνει τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰς ἀπολαύσεις, καὶ ὁ μόνος τριῶν, τὸν ὅποιον εἶχεν, ἐκότμει αὐτὸν περισσότερον, ἢ ἂν εἶχεν ἀποκτήσει ὅλα τὰ πλούτη. Τὸν θάνατον δ' αὐτοῦ ἠκολούθησε γενικὴ νάρκωσις ἐν Ἑλλάδι.

7. Ἀκμὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν τέχνην.

§. 71. Ἐνῷ οἱ Ἕλληνες συνέτριβον διὰ τῶν ἐμφυλίων πολέμων τὰς ἐκείνων δυνάμεις, καὶ ἐπαραινέτο ἡ πολιτικὴ αὐτῶν ζωὴ, ἐφθασαν αἱ τοῦ λόγου καὶ αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι εἰς τὴν ἀνωτάτην αὐτῶν ἐντέλειαν. Ἡ δραματικὴ ποίησις, ἥτις κατ' ἀρχὰς ἦτο συνδεδεμένη μὲ τὰς θρησκευτικὰς ἐορτὰς τοῦ Θεοῦ τοῦ οἴνου Διονύσου, ἐφθασε διὰ τῶν τριῶν μεγάλων ποιητῶν Αἰσχύλου, Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου, εἰς ἀξιοθαύμαστον ὕψος. Οἱ χρόνοι τῆς ζωῆς τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐμόρφωσαν τὴν Τραγωδίαν, συμπίπτουσι πῶς μὲ τὴν μάχην τῆς Σαλαμῖνος· διότι ὁ μὲν Αἰσχύλος ὢν 45 ἐτῶν ἐπολέμησεν εἰς τὴν τάξιν τῶν τότε πολεμιστῶν, ὁ δὲ δεκαπενταετῆς Σοφοκλῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν χορὸν τῶν νέων, οἵτινες ἐξελέχθησαν διὰ νὰ ψάλῃσι τὸν νικητήριον παιᾶνα, καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐγεννήθη κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἡμέραν. Εἰς τὰ ἑπτὰ δράματα τοῦ Αἰσχύλου (525—456. Προμηθεὺς, Δεσμώτης, Πέρσαι, Ἀγαμέμνων καὶ

ἄλλα) ἀναγνωρίζομεν τοὺς μεγάλους χρόνους τῶν περσικῶν πολέμων, καθ' οὓς εὐγενής ἐνθουσιασμός ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ἐφλεγε τὰ στήθη τῶν Ἑλλήνων. Τὰ δράματα αὐτοῦ, τὰ ὅποια ἡ τολμηρὰ τῶν ἐννοιῶν πτῆσις καὶ ἡ σεμνὴ καὶ πλήρης ἐξάρσεων γλῶσσα, καθιστῶσιν ἐνίοτε δυσχερὴ καὶ σκοτεινὰ, ἐμπνέουσι σέβας πρὸς τοὺς θεοὺς, τιμὴν πρὸς τοὺς παλαιοὺς θεσμοὺς καὶ τὸ συναίσθημα μεγάλης ἀνθρωπίνης ψυχῆς. — Εἰς δὲ τὰς τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους (496 — 405), τῶν ὁποίων ἐπτά ὡσαύτως σώζονται μέχρις ἡμῶν (Ἀντιγόνη, Οἰδίπους, Πλέκτρα κλ.), ἀναγνωρίζομεν τὴν ἐποχὴν τοῦ Περικλέους μὲ τὴν πρόοδον αὐτῆς καὶ τὴν εὐφυῆ κοινωνίαν· ὅθεν καὶ ὅλα αὐτοῦ τὰ δράματα εἶναι ἀνυπέβλητα πρωτότυπα καλλοπῆς καὶ ἁρμονικῆς ἐντελείας. — Ὁ δὲ Εὐριπίδης (480 — 406), ἐκ τοῦ ὁποίου ἔχομεν δεκαεννέα δράματα (Μήδεια, Ἐκάβη, Ἰφιγένεια, Φοίνισσαι κλ.), ἀνήκει εἰς χρόνους μαλακωτέρους, καθ' οὓς τὰ πάθη τῆς ψυχῆς προβαίνουσιν ἰσχυρότερα, καὶ ὁ ποιητὴς ὥρειλε νὰ προσέξῃ περισσότερον εἰς τὰ τρυφερὰ αἰσθήματα. Ὅθεν ἐνδιατρίβει ἀσμενέστερον εἰς τὰς δικαστικὰς σκηνάς, εἰς τὰς ὁποίας μάλιστα ἠρέσκοντο πολὺ οἱ Ἀθηναῖοι, παρασκευάζει πολλάκις τεχνικωτάτους λόγους, ἀποφθέγματα καὶ γνώμας οἷα ἔφερον τότε διὰ στόματος οἱ φιλόσοφοι τῆς ἐποχῆς, καὶ ζητεῖ νὰ συγκινήσῃ τοὺς θεατὰς μὲ σκηνὰς θρήνων καὶ ὀδυρμῶν. Τὴν δημιουργικὴν δὲ δύναμιν καὶ τὸ ἀληθὲς αἶσθημα τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀντικαθιστᾷ μὲ τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὸ λειὸν καὶ γλαφυρὸν τῆς γλώσσης. — Ὁ δὲ σύγχρονος τοῦ Εὐριπίδου Ἀθηναῖος Ἀριστοφάνης (423) προσέβλεπε τὴν κωμῶδιαν εἰς τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς τελειότητα. Τὰ δράματα αὐτοῦ, ἐν οἷς ἀντιθέτει τὰ ἐλαττώματα τῆς ἐποχῆς τοῦ πρὸς τὰς ἱρετὰς τῆς προτέρας γενεᾶς, ἐπενήργουν τοσοῦτω μᾶλλον, ὅτω πολλάκις εἰσῆγοντο ὀνομαστὶ ζῶντα πρόσωπα, καὶ ἐσημαίνοντο τοσοῦτον προδήλως, ὥστε πᾶς τις ἠδύνατο νὰ τὰ ἀναγνωρίσῃ. Οὕτως ἐσκώψεν εἰς τοὺς Βατράχους καὶ ἄλλο τι δράμα (Θεσμοφοριαζούσας) τὸν Εὐριπίδην μὲ τὰς συγκινητικὰς αὐτοῦ καὶ λεπτὰς τὸ αἶσθημα τραγωδίας· εἰς τὰς Νεγέλας κατεγέλασεν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σωκράτους τοὺς σοφιστὰς, οἵτινες ὑπέσκαπτον τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ· καὶ εἰς τοὺς Ἰππεῖς ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἰσχυρὸν Κλέωνα καὶ τοὺς αὐθιδαίς δημαγωγούς. — Ὁ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν δράμα ἰδιάζων χαραὲς ἐκφράζει εἰς ἥρεμα λαυρικά ἄσματα τὰ ἐσωτερικὰ αὐτοῦ συναίσθηματα καὶ τὰς

ιδίας αὐτοῦ παρατηρήσεις περὶ τῶν συμβαινόντων ἐν τῇ σκηνῇ. Καταλείπει τὸν στενὸν κύκλον τῆς πράξεως, διὰ τὴν ἑπекταθῇ περὶ τοῦ παρελθόντος καὶ μέλλοντος, περὶ τῶν πόρρω χρόνων καὶ λαῶν, περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐν γένει, διὰ τὴν συναγᾶγῃ τὰ μεγάλα ἀποτελέσματα τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ἐκφράσῃ τὰς διδασκαλίας τῆς σοφίας. Περιτοχιζὼν δὲ τὸν κορυφαῖον, ἐξέφραζεν ὁ χορὸς ἔμπροσθεν τῆς σκηνῆς (εἰς τὴν ὀρχήστραν), ὁρχούμενος ῥυθμικῶς, καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς μουσικῆς, τὰς παθήσεις καὶ ἐντυπώσεις αὐτοῦ, τὰς ὁποίας παρήγεν εἰς τοὺς θεατὰς ἢ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἀνελίσσόμενη πρᾶξις. — Τὰ δὲ λαμπρὰ θέατρα, τὰ ὅποια ἐκτίσθησαν ἀπανταχοῦ καὶ ἦσαν μεγαλοπρεπῆ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα, συνεισέφερον πολὺ εἰς τὴν πρόοδον τῆς δραματικῆς τέχνης. Οἱ δὲ πλούσιοι πολῖται δὲν ἠδύναντο νὰ γείνωσιν ἄλλως ἀγαπητότεροι παρὰ τῷ λαῷ, ἢ δαπανῶντες πρὸς παράστασιν τῶν δραμάτων (*χορηγίαι*).

§. 72. Περὶ τοῦδε αὐτοῦδε χρόνου ἐφθασε καὶ ὁ ἀπειρὸς λόγος τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ τελειότητα. Εἰς τοὺς διολόγους τοῦ Πλάτωνος (429—348) ὑψηλαὶ ἰδέαι πνεύματος πλουσίου καὶ δημιουργικοῦ ἐνεδύθησαν ὠραιότατην γλῶσσαν καὶ μορφήν. Ὁ δὲ Ἀλικαρνασσεὺς Ἡρόδοτος (π. X. 450) θεωρεῖται ὡς ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας. Περιέγραψε δὲ εἰς ἀφελῇ καὶ εὐρουν γλῶσσαν τοὺς πολέμους τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Πέρσας· παρενέβαλεν ὅμως, ὅσας ἐτύχαιεν εὐκαιρίας, καὶ τὴν παλαιότεραν ἱστορίαν τῶν Ἀνατολικῶν καὶ τῶν Ἑλληνικῶν λαῶν, εἰς τὴν ὁποίαν, ἐννοεῖται, δὲν παρέτρεξε μυθῶδη τινά, τὰ ὅποια ἔγραψε κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν ἱερέων. Περιγηθεὶς δὲ τὰς πλείστας χώρας, τῶν ὁποίων διδάσκει τὴν ἱστορίαν, ἔμαθε τὰ κατ' αὐτὰς ἐξ ἰδίας ὀψews. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ ἐγράφη διὰ τὸν λαόν· διὸ καὶ ἡ γλῶσσα εἶναι ἀπλὴ καὶ ἐναργής· δεικνύει πῶς ἡ φιλευλευθερία, τὸ εὐτακτὸν καὶ ἡ ὀλιγάρκεια τῶν Ἑλλήνων, ἐνίκησε τὸ δουλικὸν φρόνημα, τὰ ἄτακτα πλήθη καὶ τὰς θεατρικὰς προπαρασκευὰς τῶν Ἀσιανῶν. Πανταχοῦ δ' ἀπαντᾷ τις τὴν θρησκευτικὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ ἱστορία δὲν εἶναι εἰμῇ τὸ παραγόμενον ὑψηλοτέρας τινὸς τοῦ κόσμου διατάξεως, καὶ ὅτι ἡ θεότης δίδει δύναμιν εἰς τὸν ἀσθενῆ καὶ ταπεινόν, καὶ τοῦναντίον φέρει πρὸς τὴν πτώσιν τὸν ὑπερβολικὸν καὶ ὑψηλόφρονα. — Τοῦ Ἡροδότου τὰ ἱστορικὰ βιβλία ἐξέκαυσαν, ὡς λέγεται, τὴν φιλοτιμίαν τοῦ φιλοπάτριδος Ἀθηναίου Θουκυδίδου (π. 430). Οὗτος μὴ δυνθεὶς νὰ φθάσῃ ἐγκαίρως εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀμφιπόλεως, ἐξώρισθη ἐκ

τῆς πατρίδος αὐτοῦ, καὶ ἀφιέρωσε τὰ ἔτη τῆς ἐξορίας του πρὸς συγγραφὴν τῆς *ἱστορίας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου*. Ἡ πλήρης ἐννοιῶν γλῶσσά του καὶ τὸ βάθος τῶν ἐννοιῶν τούτων, καθιστῶσι τὸ σύγγραμμά του καταληπτὸν μόνον εἰς τοὺς *Λογίους*. Ἐνῶ δὲ παρ' Ἡροδότῃ ἐπικρατεῖ ἐπικὴ ἡσυχία καὶ πλατυρῥημοσύνη, τὰ πάντα παρὰ Θουκυδίδῃ ἐμφανίζονται ἐν δραματικῇ ζωηρότητι. Ὁ μέγας ὁμοῖς ἱστορικὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ, τὸ ὅποιον τελειώνει εἰς τὸ 21 ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Φαίνεται δ' ὅτι μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐξορίας καθόδον αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας ἐδολοφανήθη τὸ 403. Ὅπου δὲ παύει ὁ Θουκυδίδης, λαμβάνει τὸ ἱστορικὸν νῆμα ὁ διάδοχος αὐτοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν *Ξενοφῶν* (π. 400.). Ὁ Ξενοφῶν ἐξέχει μὲν κατὰ τὴν σαφήνειαν, εὐκολίαν καὶ ὠραιότητα τοῦ ὕφους, ὑπολείπεται ὅμως πολὺ τοῦ Θουκυδίδου κατὰ τὸ βάθος καὶ τὴν ἱστορικὴν πίστιν. Καίπερ ὢν Ἀθηναῖος, τιμᾷ ὅμως καὶ ἐγκωμιάζει ὁ Ξενοφῶν τοὺς Σπαρτιάτας, μάλιστα δὲ τὸν βασιλέα αὐτῶν Ἀγησίλαον, τοῦ ὁποίου καὶ περιέγραψε τὸν βίον. Διὰ τὰ Ἑλληνικὰ αὐτοῦ συνεγράφησαν μὲ προσωποληψίαν ἐν γνώσει, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μεγάλων Θηβαίων *Πελοπίδου* καὶ *Ἐπαμεινώνδου* ἐπεσκιάζθησαν παντελῶς. Ἡ ἱστορία αὐτοῦ παύει μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην. Ὁ Ξενοφῶν συνέγραψε προσέτι τὴν *ἱστορίαν τῆς ἀνατροπῆς τοῦ παλαιότερου Κύρου* (Κύρου παιδεῖαν), εἶδος μυθιστορηματος, ἐν ᾧ παρέστησε τὸν θεμελιωτὴν τοῦ Περσικοῦ κράτους ὡς ὑπόδειγμα τῶν κυβερνώντων. Περιέχον ἀλήθειαν καὶ ποίησιν, σαλεύεται τὸ βιβλίον ἐπὶ ἐδάφους ἐπισφαλοῦς.

§. 73. Ἀλλὰ καὶ ἡ *Ρητορικὴ* ἐφθασεν ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς τελειότητα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο δῶρον τῆς φύσεως, *πλεονέκτημα ἔμφυτον*· μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν ὁμῶς πόλεμον ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζωνται αὐτὴν ὡς *τέχνην*, καὶ νὰ εὐρίσκωσι παραγγέλματα καὶ κανόνες. Συνέστησαν δὲ *ρητορικὰ σχολεῖα*, ἐν οἷς ἐδιδάσκοντο οἱ νέοι τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἤθελον ἐπιδοθῶσιν εἰς τὸν δημόσιον βίον, τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας καὶ τὰ δικαστικά. Διότι εἰς κοινὸν δημοκρατικὸν, ὅποιον ἦτο τὸ τῶν Ἀθηνῶν, ἐκεῖνος μάλιστα ἡδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ, ὅστις εἵξευρε νὰ ὁμιλῇ εὐγλώττως. Μεταξὺ δὲ τῶν δέκα Ἀττικῶν *ρητόρων*, οἵτινες κατέλιπον γραπτοὺς λόγους, κατέχει ὁ *Ἰσοκράτης* (436—338) προέχουσαν θέσιν, διὰ τε τὴν μεγάλην τέχνην καὶ τὴν τελειότητα τοῦ ὕφους τῶν ἰδίων λόγων, καὶ μάλιστα διὰ τὴν μεγάλην ἐνέργειαν τοῦ

ρήτορικῷ αὐτοῦ σχολεῖον. Περιφημότατος δὲ μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους ἦτον ὁ Δημοσθένης (385—322), ὅστις ἐκ νεότητος ἐπέδωκε τὸν σκοπὸν αὐτοῦ μὲ τόσον ζῆλον, ὥστε κατεπολέμησε μετ' ἀπιστεύτου ἐπιμονῆς τὰ ἐμπόδια τῆς φύσεως, διὰ νὰ μορφωθῇ ῥήτωρ. Οὐδεὶς εἶχεν ὡς αὐτὸς τὴν δύναμιν νὰ διεγείρῃ τοὺς ἀκροατάς, νὰ τοὺς δεσμεύῃ καὶ νὰ τοὺς ἐνθουσιάζῃ· ζωηρότης τοῦ λόγου, μεταλλαγὴ σπουδαίων καὶ σκωμμάτων, πικροὶ σαρκασμοὶ καὶ ἀστεῖαι ἀποστροφαί, τὰ πάντα ἐχρησίμευσεν εἰς αὐτὸν ὡς ὅπλα. Ἐξέχουσι δὲ μάλιστα οἱ δώδεκα κατὰ τοῦ Μακεδόνος Φιλίππου ἐκφωνηθέντες λόγοι (Φιλιππικοί), δι' ὧν ἐξήτει νὰ διεγείρῃ τοὺς Ἀθηναίους πρὸς καταπολέμησιν τοῦ μεγαλοπράγμονος τούτου βασιλέως, τοῦ ἀπειλούντος τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀντίπαλος δὲ τοῦ Δημοσθένους ἦτον ὁ ἐπίσης μέγας ῥήτωρ Αἰσχίνης († 314) χαριζόμενος ὅμως εἰς τὸν Μακεδόνα καὶ εἰς τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ. Ἀπονειμάσης δὲ ποτε τῆς βουλῆς τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν Δημοσθένην, διὰ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα εὐεργεσίας αὐτοῦ, χρυσοῦν στέφανον, ἐζήτησεν ὁ Αἰσχίνης νὰ ἀκυρώσῃ τὴν ἀπόφασιν μὲ λαμπρὸν λόγον, ἀρνούμενος τὰς ἐκδουλεύσεις αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Δημοσθένην νὰ καταπολεμήσῃ τοσοῦτον τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ, εἰς τὸν περὶ Στεφάνου λαμπρότατον αὐτοῦ ἀπολογητικὸν λόγον, ὥστε κατεδικάσθη οὗτος εἰς ἀειφυγίαν, καὶ μετόκησεν εἰς Ῥόδον, ὅπου συνέστησε ῥητορικὸν σχολεῖον.

§. 74. Ἀπὸ τοῦ Περικλέους μέχρι τοῦ Ἀλεξάνδρου, αἱ ὥραιαι τέχναι ἦσαν εἰς τὴν ἀνωτάτην αὐτῶν ἀκμὴν· ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, λέγω, γλυπτικὴ καὶ ζωγραφικὴ. Τὸ ἔμφυτον εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ διὰ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτοὺς ἐπαυξηθὲν ἐνεργὸν καὶ βαθύ πρὸς τὸ ὥραιον αἶσθημα, καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ δώσωσιν εἰς τὸ αἶσθημα τοῦτο ἐξωτερικὴν μορφήν, ἔδωκεν εἰς τὴν παρ' Ἕλλησι τέχνην σημασίαν καὶ ἑκτασιν, καὶ ἀνεβίβασαν αὐτὴν εἰς τοσοῦτον ὕψηλὸν βαθμὸν τελειότητος, ὅποιον δὲν ἔχει νὰ δείξῃ ποτὲ ἄλλοτε, οὔτε ὕστερον, οὔτε πρότερον, ἡ ἱστορία. Ἡ τέχνη συνηυξήθη ἐν Ἑλλάδι μεθ' ὅλου τοῦ λαοῦ, καὶ ἀπετέλει οὐσιώδες στοιχεῖον τοῦ δημοσίου αὐτῶν βίου· ἡ δὲ φιλοκαλία ἦτο κοινὸν ὄδρον ὅλων τῶν τάξεων. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἐπεκράτει πρὸ πάντων *συμμετρία* καὶ *ἁρμονία* (συμφωνία ὅλων τῶν μερῶν), ὥστε πᾶν ἀρχιτεκτονικὸν ἔργον ἀποτελεῖ *ἐν ὁμαίῳ ὅλῳ*. Μέρος δ' οὐσιώδες τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων τῆς Ἑλλάδος εἶναι οἱ τρεῖς μάλιστα διὰ τῶν *κιονοκράνων* αὐτῶν διακρινόμενοι ῥυθμοί· ὁ

ἰσχυρὸς καὶ ἄνευ κοσμημάτων *Δώριος*, ὁ εὐμήκης *Ίώνιος* μετὰ βο-
στρυχώδους κιονοκράνου, καὶ ὁ πλουσίως κεκοσμημένος *Κορίνθιος*.
Μετ'εχειρίζοντο δὲ μάλιστα αὐτοὺς εἰς τὰς εἰσόδους τῶν ναῶν καὶ
τὰς στοάς. Αἱ ιδιωτικαὶ ὅμως οἰκαὶ τῶν παλαιῶν ἦσαν μικραὶ καὶ
ταπειναί· διὸ καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτῶν εἰς τὰ δημόσια μόνον ἐρ-
γα ἠδύνατο νὰ ἐπιδειχθῇ. Εἰς ταῦτα δὲ ἀνάγονται *ταοί*, *θέατρα*,
βουλευτήρια, *μημηεῖα* καὶ τὰ ὅμοια.—Τὴν γλυπτικὴν ἔφεραν
οἱ Ἕλληνες εἰς μεγίστην ἐντέλειαν, ὥστε τὰ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος
μέχρις ἡμῶν διατηρούμενα ἀριστουργήματα μένουσιν ἔτι καὶ νῦν ἀ-
νυπέβλητα πρότυπα καλλονῆς. Ἐκ τῶν τεχνιτῶν δὲ, τῶν μετὰ
τὸν *Φειδίαν*, γνωστότατοι εἶναι *Σκόπας* ὁ Πάριος, ὁ *Πραξιτέλης*
καὶ *Λύσιππος* ὁ Σικυώνιος. Ἐπειδὴ δ' ἐν Ἑλλάδι δὲν ἠδύναντο νὰ
τιμῆσωσι λαμπρότερον τοῦ ἐνδόξου καὶ ἀξίου ἀνδρα, ἢ ἐγείρον-
τες εἰς αὐτοῦ ἀνδριάντας καὶ κατασκευάζοντες τὰς προτομὰς ἢ
τοῦ; *Ἑρμῆς* αὐτῶν, εὗρισκον οἱ τεχνίται παντοῦ ἀσχολίαν καὶ ἐμ-
ψύχωσιν. Καὶ ἄλλως ὅμως πᾶσα πόλις ἐφιλοτιμεῖτο νὰ κοσμῇ τὰς
ὁδοὺς αὐτῆς καὶ τὰς δημοσίας πλατείας μὲ πολλὰ ἀγάλματα. Τὸ δὲ
ῥαῖον σῶμα τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὅποιον δὲν ἀσχήμιζε κἄνεν δύσμορ-
φον ἔνδυμα, καὶ ἡ εὐκαιρία τοῦ ὅτι ἔβλεπον εἰς τὰς γυμναστικὰς
ἀσκήσεις γυμνὰ σώματα εἰς τὰς διαφορωτάτας θέσεις, ἐβοήθει τὴν
ἀνάπτυξιν τῆς γλυπτικῆς. Τὸ ἄγαλμα τοῦ *Βελθερείου Ἀπόλ-
λωνος*, τὸ σύμπλεγμα τοῦ *Λαοκόοντος*, ἡ *Ἀφροδίτη* (1) τῶν *Μεδί-
κων*, ἡ *Ἀφροδίτη* τῆς *Μήλου*, τὸ σύμπλεγμα τῶν *Νιοβιδῶν*, καὶ ἀνα-
ρίθμητα ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα (ἐκτύπου ἐργασίας) εἶναι λαμπρὰ
ἀπόδειξις τῆς τελειότητος τῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων. — Εἰς δὲ τὴν
ζωγραφικὴν ἐφημέισθησαν μάλιστα ὁ *Ζεῦξ*, *Παρόραστος* καὶ ὁ *Ἀ-
πελλῆς* (Ἀφροδίτη). Ἐκ τῶν παλαιῶν ὅμως ζωγραφῶν δὲν ἔχμεν
κἀμμίαν πλῆον, ἐκτὸς τινων ἀπεικονισμάτων, εὗρισκομένων ἐπὶ
τῶν ἐξ ὀπτῆς γῆς κτετακτισμένων Ἑλληνικῶν ἀγγείων καὶ τι-
νων τοιχογραφῶν ἐπὶ λειψίνων πελοποννησιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἐκαλ-
λιεργήθησαν δ' ὡσαύτως μετὰ ζήλου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἡ μουσικὴ,
ἡ ὑποκριτικὴ καὶ ἡ ὀρχηστικὴ, τῶν ὁποίων ἐγίνετο μάλιστα χρῆσις
εἰς τὰς θεησκευτικὰς πανηγύρεις.

(1) Ὅχι ὅμως ἡ τοῦ *Πραξιτέλου*, ἀλλ' ἄλλη μεταγενεστέρων χρόνων,
ἔργον *Κλεομένηου* Ἀπολλοδώρου κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν αὐτῆς,
ἰδ. *Ροσσίου ἀρχαιολ.* 5. 185.3.

Γ'. ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ.

1. Φίλιππος ὁ Μακεδῶν (361—336).

§. 75. Πρὸς βορρᾶν τῆς Ἑλλάδος κεῖται ἡ τραχεῖα καὶ ὄρεινὴ χώρα *Μακεδονία*, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι κατ' ὀλίγον μόνον μέρος ἦσαν Ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἃν καὶ παρέλαβον, προϊόντος τοῦ χρόνου, τὴν Ἑλληνικὴν τακτικὴν τοῦ στρατοῦ καὶ τινὰς Ἑλληνικὰς διατάξεις, καὶ ἠδύναντο νὰ ἀγωνισθῶσιν εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας (1). Ὁ λαὸς ἦτο πολεμικὸς, καὶ εὕρισκεν εὐχαρίστησιν εἰς πολέμους καὶ κυνήγια, εἰς ἵπποδρόμια καὶ συμπόσια. Πρὸς διοίκησιν δὲ ταύτης ἤλθεν (361), ἐν ἔτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ὁ ΦΙΛΙΠΠΟΣ, ἀνὴρ ἐνόμων μὲ τὴν φρόνησιν καὶ ἐπιδεξιότητα τοῦ πολιτικοῦ στρατηγικὰ πλεονεκτήματα, βασιλικὴν μεγαλοψυχίαν καὶ ἐλευθεριότητα. Καίτοι δ' ἀγαπῶν τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τιμῶν τοὺς καλλιτέχνας καὶ ποιητάς, παρέμεινεν ὅμως πιστὸς εἰς τὰ ἥθη τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ μετείχε μάλιστα τῆς φιλοποσίας τῶν εὐγενῶν ἱπποτῶν. Εἶχε δὲ στρατὸν καλῶς ἐξοπλισμένον καὶ μάχιμον, ὅστις κατέστη μάλιστα τρομερώτερος διὰ νέας τακτικῆς τοῦ πολέμου, ὁνομασθείσης *φάλαγγος*.

Οἱ ἱεροὶ πόλεμοι.

§. 76. Τοῦ Φιλίππου ὁ σκοπὸς ἔτεινε κυρίως πρὸς καθυπόταξιν τῶν διχονοουσῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Πρὸς τοῦτο δὲ παρέσχον εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιθυμητὴν εὐκαιρίαν Οἱ ΙΕΡΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ (355—346). Οἱ Θηβαῖοι δηλ. ἠθέλησαν νὰ λάβωσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν τὴν πλησίον χώραν *Φωκίδα*, καὶ ἐκατηγόρησαν διὰ τοῦτο τοὺς Φωκεῖς εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ «Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου», ὅτι ἔλαβον εἰς τὴν κατοχὴν αὐτῶν καὶ ἐναλλιεργήσαν μέρη ἀνήκοντα εἰς τὰ τεμένη τοῦ ναοῦ τῶν Δελφῶν. Τὸ δὲ δικαστήριον κατεδίκασε τοὺς Φωκεῖς εἰς βαρὺ πρόστιμον, καὶ ὅταν οὗτοι ἤρνηθησαν τὴν πληρωμὴν, ἀπέκλεισεν αὐτοὺς τῶν ἱερῶν καὶ ἀνέθηκε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς τιμωρίας εἰς τοὺς Θηβαίους. Οἱ δὲ Φωκεῖς κατέλαβον τὸν ἐν Δελφοῖς ναόν, ἤρπασαν τοὺς ἐκεῖ κατατεθειμένους θησαυροὺς, καὶ συνέλεξαν οὕτω μέγαν μισθοφορικὸν στρατὸν, μεθ' οὗ ἀνθίσταντο ἐπὶ δέκα ἔτη εὐτυχῶς καθ' ὅλων τῶν

(1) Τοῦτο ὅμως εἰς μεταγενεστέρους χρόνους· διότι πρότερον μόνον εἰς τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν, καταγομένους ἀπὸ τοῦ Ἑρακλέους, ἐπετρέπετο.

προσβολῶν τῶν πολεμίων. Τότε δὲ προσεκάλεσαν οἱ Θηβαῖοι τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας πρὸς βοήθειαν. Οὗτος ἐδέχθη τὴν πρόκλησιν· ὑπέταξε δὲ πρῶτον τὴν Θεσσαλίαν, καὶ εἰσέβαλεν ἔπειτα διὰ τοῦ στενοῦ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὴν Φωκίδα. Καὶ τοι δ' ἀντισταθέντες ἀνδρείως, ἠναγκάσθησαν ὅμως ἐπὶ τέλους νὰ ἐνδώσωσιν οἱ Φωκεῖς. Ἀπεβλήθησαν δ' ὡς θεοκατάρτοι ἐκ τοῦ συνεδρίου καὶ ὁ Φίλιππος κατέλαβε τὴν θέσιν αὐτῶν· καὶ αἱ μὲν πόλεις αὐτῶν κατεσκάφησαν, οἱ δὲ κάτοικοι μέρος μὲν μετηνάστευσαν, μέρος δ' ἐξηνδραποδίσθησαν, καὶ οἱ ἀπομεινάντες ἔγειναν φόρου ὑποτελεῖς.

Ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη (338). Θάνατος τοῦ Φιλίππου.

§. 77. Ἐτι πρότερον εἶχε τάξει ὑπὸ τὸ σκήπτρον αὐτοῦ ὁ Φίλιππος τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἑλληνικὰς ἀποικίας *Ἀμφιπολιν* καὶ *Ποτίδαιαν*, καὶ κτίσει πλησίον τῆς πρώτης, εἰς πεδιάδα γέμουσαν μεταλλείων χρυσοῦ, τὴν ἰσχυρὰν πόλιν *Φιλίππου*· ἔπειτα δ' ὑπέταξε τὴν ὑπερήφανον *Ὀλυθον*, καὶ ἐτιμώρησεν αὐτὴν στερήσας ἀγαθῶν καὶ ἐλευθερίας. Ἀλλὰ διὰ τοῦ «Λοκρικοῦ πολέμου» (339—338) πρῶτον ἔφθασεν εἰς τὸν ὄρον τῶν προσπαθειῶν αὐτοῦ. Ὡς πρότερον οἱ Φωκεῖς, οὕτω νῦν οἱ Λοκροὶ ἐνοχοποιήθησαν, ὅτι ἤρπασαν μέρος γῆς ἐκ τοῦ τεμένου· τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ καὶ ὠκοδόμησαν ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς ὁμοίως ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου τῶν Ἀμφικτυόνων χρηματικὸν πρόστιμον. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐπλήρονον, ἀνέθηκαν τὴν τιμωρίαν οἱ Ἀμφικτύονες κατ' εἰσήγησιν τοῦ ῥήτορος *Αἰσχίνου*, εὐρίσκομένου τότε παρ' αὐτοῖς ὡς πρεσβευτοῦ τῶν Ἀθηναίων, εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Ὁ δὲ *Φίλιππος* ἔσπευσε μὲ δύναμιν στρατοῦ πρὸς τὰ ἐκείσε, ὑπέταξε τοὺς Λοκροὺς, καὶ κατέλαβεν ἔπειτα ὅλως ἀπροσδοκῆτως τὴν εἰς σπουδαίαν θέσιν κειμένην *Ελλάειαν*. Τὸ πραξικόπημα τοῦτο ἐξήγειρε τοὺς Ἀθηναίους ἐκ τοῦ ληθάργου, καὶ παρασκεύασεν ἀκρόασιν εἰς τοὺς λόγους τοῦ *Δημοσθένους*. Ὁ ἴδιος ἐμειδίτευσεν νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν Θηβαίων, καὶ κατάρθωσεν νὰ ἐξοπλισθῇ στρατὸς λόγου ἄξιος. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τάχος συναθροισθέντα, καὶ ὑπὸ ἀνικάνων στρατηγῶν ὀδηγούμενα στρατεύματα, δὲν ἠδύναντο νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν τακτικὴν τῶν Μακεδόνων. Καίπερ ἀντιστάντος ἀνδρείως τοῦ ἱεροῦ τῶν Θηβῶν *Λόχου*, ὅστις κατεκόπη ὅλος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἐνίκησεν (338) ὁ Φίλιππος εἰς τὴν ἐν ΧΑΙΡΩΝΕΙΑ ΜΑΧΗΝ, ἥτις ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν. Ὁ *Δημοσθένης* ἐξεφώνησε λόγον ἐπιτάριον

εἰς τοὺς πεσόντας, καὶ ὁ σχεδὸν ἑκατονταετής Ἰσοκράτης ἠτοκτόνησεν, ὅπως μὴ ἐπιδῇ τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.— Ἄλλως ὅμως μετεχειρίζετο ὁ Φίλιππος τοὺς Ἕλληνας μὲ γλυκύτητα καὶ φιλοφροσύνην, διὰ νὰ συνειθίσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν Μακεδονικὴν ἀρχήν. Προέτεινε δὲ νὰ προσβάλῃ ὡς ἀρχηγὸς συμπασῶν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τὸ σεσηπὸς Περσικὸν κράτος, καὶ συνεκάλεσε πρὸς τοῦτο (337) ἐν Κορίνθῳ ἐθνικὰς συνέδριον, ὅπως κυρώσῃ εἰρήνην καὶ συμμαχίαν τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Μακεδονίας. Εἶχε δ' ὀνομασθῇ ἤδη ἀπεριόριστος σχεδὸν ἀρχιστράτηγος, καὶ προσδιορίσει εἰς ἑκάστην πόλιν τὸν ἀνάλογον ἀριθμὸν τῶν στρατευμάτων, ὅτε πανηγυρίζων τοὺς γάμους αὐτοῦ ἐν Πέλλῃ τῆς Μακεδονίας, ἐφονεύθη (336) ὑπὸ τινος ὕβρισθέντος σωματοφύλακος Πανσακίου, ὡς δ' ἄλλοι νομίζουσι, κατὰ προτροπὴν τῆς ἀποπεμφθείσης αὐτοῦ συζύγου Ὀλυμπιάδος. Καὶ ὁ μὲν φονεὺς κατεσφάγη εὐθὺς ἐκεῖ ὑπὸ τῶν ἐξαγριωθέντων στρατιωτῶν· ἡ Ὀλυμπιάς ὅμως ἐτίμησε τὴν ἐνθύμησιν αὐτοῦ, καὶ ἔβαλε νὰ φονεύσωσι πάραυτα τὴν δευτέραν τοῦ Φιλίππου σύζυγον Κλεοπάτρην καὶ τὸν μικρὸν αὐτῆς υἱόν.

2. Ἀλέξανδρος ὁ μέγας. (336—323).

Καταστροφή τῶν Θηβῶν.

§. 78. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Φιλίππου, ἀνέβη εἰς τὸν Μακεδονικὸν θρόνον ὁ μεγαλόφρων, παντὸς μεγάλου καὶ γενναίου ἐπιδεκτικὸς, υἱὸς αὐτοῦ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, εἰς τὸ 21ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Ἀνετράφη δὲ καὶ εἰσέχθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν ὑπὸ τοῦ μεγίστου φιλοσόφου ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ· διὸ καὶ παρέμεινε καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον φίλος καὶ θαυμαστὴς τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ φιλολογίας. Ἀμα δὲ ἐστερεώθη ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἀλέξανδρος ἀνεγνωρίσθη πάραυτα, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀρχιστράτηγος κατὰ τῶν Περσῶν. Πρὶν ὅμως δυνηθῇ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατὰ τῆς Ἀσίας ἐκστρατείαν, εἶχε νὰ ὑποστῇ δεινούς πολέμους κατὰ τινων ἀγρίων λαῶν, οἵτινες εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Μακεδονίαν. Τότε δὲ διεδόθη αἰφνιδίως κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ φήμη ὅτι δῆθεν ἀπέθανε, καὶ οἱ Ἕλληνες ἤλπισαν, ὅτι ἡδύναντο πάλιν ν' ἀναλάβωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν Θηβαῖοι ἐφόνευσαν μέρος τῆς ἐν τῇ ἀκροπόλει αὐτῶν Μακεδονικῆς φρουρᾶς, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ Πελοποννήσιοι παρεσκευάζοντο εἰς πόλεμον. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἐφθασεν ὡς ἀστραπὴ ἐνταῦθα· αἱ Θῆβαι ἐξεπο-

θῆσαν, αἱ οἰκίαι καὶ τὰ τεῖχη κατηδαφίσθησαν, καὶ οἱ κάτοικοι ἐξηνδραποδίσθησαν. Ἐφείσθη δὲ ὁ Ἀλέξανδρος μόνον τῆς ἀκροπόλεως, τῶν ναῶν καὶ τῆς οἰκίας τοῦ ποιητοῦ Πινδάρου. Τοῦτο δὲ κατετρόμαξε τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας, καὶ ὁ νικητὴς μετανοήσας μετ' ὀλίγον διὰ τὴν αὐστηρότητα αὐτοῦ ἔγεινεν ἡπιώτερος καὶ τοὺς ἐτυγχώρησεν.

Ἡ ἐν Γρανικῷ Μάχῃ. (334).

§. 79. Τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους 335 ἐξεστράτευσεν ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τῆς Περσίας μὲ στρατὸν μικρὸν μὲν, ἀλλ' ἀνδρείον, τοῦ ὁποῖου προΐσταντο ἑξοχοὶ στρατηγοί, οἷοι ὁ Κλεῖτος, Παρμενίων, Πτολεμαῖος, Ἀντίγονος καὶ ἄλλοι. Πορευόμενος δὲ τὴν ὁδὸν, ἣν εἶχε διέλθει ποτὲ καὶ ὁ Ξέρξης, κατ' ἀντίστροφον μόνον διεύθυνσιν, ἔφθασεν ὁ στρατὸς εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Κατὰ τὴν διάβασιν δὲ πρῶτος ὁ Ἀλέξανδρος ἐπήδησεν εἰς τὴν ἡπειρον τῆς Ἀσίας, καὶ διέταξεν ἔπειτα πανηγυρικοὺς ἀγῶνας καὶ θυσίας πρὸς τιμὴν τῶν ὑπὸ τὸ Ἰλίου πεσόντων ἡρώων. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἦτο τὸ παράδειγμα αὐτοῦ· διὸ καὶ ἔφερε τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη πάντοτε μεθ' ἑαυτοῦ. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα συνεκροτήθη (334) ἡ παρὰ τὸν ποταμὸν ΓΡΑΝΙΚΟΝ πρώτη μάχη, καθ' ἣν ὁ Ἀλέξανδρος ἐνίκησε τὴν πολὺ ἰσχυροτέραν δύναμιν τῶν Περσῶν. Ἡ ἀνδρεία ὅμως καὶ ἡ ἵπποτική αὐτοῦ γενναϊότης περιέστησαν αὐτὸν εἰς μέγαν περὶ ζωῆς κίνδυνον, ἐξ οὗ τὸν ἔσωσε μόνον ἡ ἔγκαιρος βοήθεια τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Κλείτου. Τὴν δὲ νικητὴν ταύτην παρεκολούθησεν ἡ κατὰκτησις τοῦ δυτικοῦ μέρους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Καὶ ἡ μὲν Ἀλικαρνασσός, ὑπερασπιζομένη ἀνδρείως καὶ ἐπιδεξίως ὑφ' Ἑλλήνων μισθοφόρων, ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου· αἱ δὲ λοιπαὶ Ἑλληνικαὶ πόλεις ὑπετάγησαν ἐκουσίως, καὶ προσεφώνησαν τὸν ὁμόφυλον ἡρωϊκὸν βασιλέα μὲ περιχαρῇ ἐνθουσιασμόν. Εἰς δὲ τὴν πόλιν Γόρδιον εὐρέθη ἡ πανάρχαιος ἅμαξα τοῦ μυθικοῦ βασιλέως Μίδα, μὲ δεσμὸν τεχνικώτατα περιπεπλεγμένον, περὶ οὗ χρησμός τις εἶχε παραγγεῖλει, ὅτι ὁ λύσας αὐτὸν ἤθελε λάβει τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀσίας. Ἐξεπλήρωσε δ' ὁ Ἀλέξανδρος τὴν προφητείαν ταύτην κόψας τὸν Γόρδιον δεσμὸν μὲ τὸ ξίφος. Ἐντεῦθεν δ' ἐξεστράτευσεν, πορευόμενος ὁδοῦς λίαν ἐπικινδύνους, πρὸς τὴν ὀρεινὴν χώραν τῆς Κιλικίας, ὅπου λουσθεὶς εἰς τὸ ψυχρὸν ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ Κέδρου, κατελήφθη ὑπὸ κινδυνώδους ἀσθενείας, ἀφ' ἧς τὸν ἔσωσε μόνον ἡ ἱκανότης τοῦ Ἑλλήνος ἱατροῦ Φιλίππου, καὶ ἡ ἰδία αὐτοῦ πεποίθησις εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀρετήν. Ἐπιστολὴ

δηλ. του Παρμενίωνος είχε συμβουλευσει αὐτὸν νὰ φοβῆται τὸν Ἀλιππον, διότι ἀγορασθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐμελλε νὰ τὸν δηλητηριάσῃ. Χωρὶς δὲ νὰ κλονισθῇ εἰς τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος, ἔλαβε τὸ ἱατρικόν, δίδων συγχρόνως τὸ περιέχον τὴν ψευδῇ κατηγορίαν γράμμα εἰς τὸν ἱατρὸν.

Ἡ ἐν Ἰσσοῦ Μάχη (333).

§. 80. Ἐπειτα δὲ ἀντιπαρατάχθη αὐτὸς ὁ ΚΟΔΩΜΑΝΟΣ ΔΑΡΕΙΟΣ μὲ στρατὸν πολὺ ἰσχυρότερον κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἔπαθεν (333) εἰς τὴν ἐν ἸΣΣΩ μεγάλην ΜΑΧΗΝ ἥτταν παντελῇ. Ὅσοι δὲν ἐφονεύθησαν, διεσκορπίσθησαν ἢ ῥιμαλωτίσθησαν. Ὁ δὲ δυστυχὴς, καλλιτέρας τύχης ἄξιος, βασιλεὺς, κατέφυγε μὲ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ ἐσωτερικόν τοῦ κράτους αὐτοῦ, ἐν ᾧ ὁ Ἀλέξανδρος ἡτοιμάζετο νὰ καθυποτάξῃ τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Φοινίκην, διὰ νὰ μὴν ἀφῆσθαι χώρας ἀνικήμενους ὀπισθέν του. Ἡ λεία ἦτον ἄμετρος, ὥς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰχμαλώτων, ἐν οἷς εὗρίσκοντο ἡ μήτηρ, ἡ σύζυγος καὶ δύο θυγατέρες τοῦ Δαρείου, τὰς ὁποίας παρὰ τὰ ἥθη τῆς ἀρχαιότητος μετεχειρίσθη ὁ νικητὴς μεγαλοψύχως. Ὑπερηφάνως δ' ἀπέβριψεν ὁ Ἀλέξανδρος τὴν προταθείσαν εἰρήνην καὶ τὴν κατοχὴν τῆς δυτικῆς Ἀσίας.

Πολιορκία τῆς Τύρου. Ἀλεξάνδρεια. (332).

§. 81. Καὶ ἡ μὲν Παλαιστίνη καὶ ἡ Φοινίκη ὑπετάγησαν ἄνευ ἀντιστάσεως· ἡ Τύρος ὅμως μόνη ἀπέκρουσεν ἀγερῶχος τὴν περὶ παραδόσεως πρότασιν, θαρροῦσα εἰς τὴν ὀχυρὰν αὐτῆς θέσιν. Τότε δ' ἐπεχειρήσεν ὁ Ἀλέξανδρος τὴν ἀξιομνημόνευτον ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΝ ΤΗΣ ΤΥΡΟΥ, διαοκέσασαν ἑπτὰ μῆνας. Κατεσκευάσε δ' ἀπὸ τῆς ἡπείρου μέχρι τῆς νήσου Τύρου ἐπίχωμα μὲ πύργους, ὁπόθεν στρατιῶται, μὲ λιθοβόλους μηχανάς καὶ ἄλλα τεχνικά μέσα, προσεπάθουν νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν, ἐνῶ ὁ στόλος αὐτοῦ ἐκράτει τὴν νῆσον ἀποκλεισμένην ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης. Ἀλλ' οἱ Τύριοι ἐματαιόνον τὰς παρασκευὰς αὐτοῦ διὰ τεχνικωτάτων ἀντεφωρέσεων, καὶ παρείχον ἀπελπιστικὴν ἀντίστασιν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ σκληρῶς μετενόησεν ἡ Τύρος κυριευθεῖσα (332). Ὅσοι τῶν κατοίκων δὲν ἔφυγον ἢ ἀπέθανον, ἐξηνδραποδίσθησαν, καὶ ἡ πόλις κατηδαφίσθη· καὶ διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ κόσμου νέαν διεύθυνσιν, ἔκτισε, κατακτῆσας τὴν Ἀγυπτὸν, ἐπὶ τινος βραχίονος τοῦ Νείλου τὴν ΑΛΕ-

ΞΑΝΑΡΒΙΑΝ, ἥτις ἔγεινε μετ' ὀλίγον τὸ κέντρον τῆς ἐπιμιξίας καὶ τῆς παιδείας. Ἐκ τῆς Μέμφιδος δ' ἐπεχείρησε τὴν δυσχερῆ καὶ ἐπικίνδυνον πορείαν πρὸς τὴν διὰ τὰ δάση τῶν φοινίκων, τοὺς λειμῶνας καὶ τοὺς γονίμους ἀγροὺς ἐξέχουσάν ὅασιν *Σιβὰ*, εἰς τὸ πολυθρόλητον μαντεῖον τοῦ *Διδος Ἀρμωρος*, τοῦ ὁποίου οἱ ἱερεῖς ἐκήρυζαν αὐτὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ· τοῦτο δὲ παρέσχεν εἰς αὐτὸν, ἐμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν τῶν δεισιδαιμόνων κατοίκων τῆς Ἀνατολῆς, μεγάλην ὑπόληψιν.

Μάχη ἐν Ἀρβήλοις καὶ Γαυγαμήλοις (331).

§. 82. Ἀποκαταστήσας δ' ὁ Ἀλέξανδρος νέαν κυβέρνησιν ἐν Αἰγύπτῳ, τῆς ὁποίας τὴν κατάστασιν διευκόλυνε πολὺ ἡ πρὸς τοὺς Πέρσας ἀποστροφή τῶν ἐγγχωρίων, ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ Δαρείου, συναθροίσαντος πάλιν ἐν τῇ μεταξὺ μεγάλῃν στρατοῦ δύναμιν. Διαβὰς δ' ἐπὶ γεφυρῶν, κατασκευασθεῖσων ἐκ πλοίων, τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν, συνεκρότησεν ὅχι μακρὰν τῆς περιφήμου Νινευί, μὲ στρατὸν εἰκοσάκις ὀλιγαριθμότερον, τὴν *ΕΝ ΑΡΒΗΛΟΙΣ* καὶ *ΓΑΥΓΑΜΗΛΟΙΣ ΜΑΧΗΝ*, καθ' ἣν ἐνίκησε (331) τὰ ἀναριθμητὰ πλήθη τῶν Περσῶν, συναθροισθέντα ἀπὸ τῶν πόρρω χωρῶν τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὰς *Πεδιάδας τῆς Βαβυλωνίας*. Ἐξεπορτήθη δ' ἡ *Βαβυλὼν*, καὶ κατελήφθησαν αἱ πρωτεύουσαι *Σούσα* καὶ *Περσέπολις*, μὲ τοὺς ἀμετρήτους αὐτῶν θησαυρούς. Τὰ δὲ ἐρείπια τῆς *Περσέπολεως* καὶ τῶν *Πασαργαδῶν*, ὅπου ἴσταντο οἱ ἐπὶ βράχου λελαξευμένοι τάφοι τοῦ Κύρου καὶ τοῦ Δαρείου μαρτυροῦσιν ἔτι καὶ νῦν τὴν παλαιὰν πολυτέλειαν τῆς «κοιτίδος» ταύτης τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Περσῶν, ἥτις ἐξηφανίσθη ὑπὸ τῶν μεθυσμένων ἐκ τῆς νίκης ἡρώων τῆς Μακεδονίας. Ἐξ *Ἐκβατάνων* δὲ, τῆς ἐν θέρει τερπνῆς κατοικίας τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, ἔφυγεν ὁ Δαρεῖος πρὸς τὴν ὄρεινὴν χώραν *Βακτρίαν*, ἔπεσεν ὅμως (330) ἐκεῖ ὑπὸ τῆς δολοφόνου χειρὸς τοῦ ἀπίστου ἐπάρχου *Βήσσου*. Ἐκλαυσε δ' ὁ Ἀλέξανδρος τὴν μοῖραν τοῦ ἀτυχοῦς αὐτοῦ ἀντιπάλου, καὶ διέταξε νὰ προσηλώσῃ κατὰ τὸ Περσικὸν ἔθος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸν δολοφόνον, ὅστις εἶχε λάβει τὴν βασιλικὴν ἐπωνυμίαν, ἐνίκηθη ὅμως καὶ ἡχηλωτίσθη μετ' ὀλίγον ὑπὸ τῶν Μακεδόνων.

Πορεία τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Βακτριανήν (329—328).

§. 83. Ὑπερβάς δὲ τολμηρότατα τὸν χιονοσκεπαστὸν Ἰνδικὸν Καύκασον, ὅπου οἱ στρατιῶται ἐκινδύνευσαν νὰ καταβληθῶσιν ὑπὸ τῆς

(ΙΣΤΟΡ. ΤΟΥ ΠΑΛ. ΚΟΣΜΟΥ) 7

πείνης καὶ τῶν ταλαιπωριῶν, ἐπέτυχεν ὁ τολμηρὸς κατακτητὴς νὰ κυριεύσῃ τὰς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τῆς Κασπίας θαλάσσης ὁρεινὰς χώρας, καὶ κατασκευάσας λεωφόρους, νὰ καταστήσῃ αὐτὰς προσιτάς. Ἡ μεγαλοφυΐα δ' αὐτοῦ δὲν διευθύνετο μόνον πρὸς πολέμους καὶ κατακτήσεις, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκπολίτευσιν τῶν ἀγρίων κατοίκων. Τέσσαρες δὲ νεωστὶ κτισθεῖσαι πόλεις, ὀνομασθεῖσαι κατὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἀλεξάνδρειαί, ἔγειναν εἰς τὸ ἐξῆς κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῶν καραβανίων, καὶ διέδωκαν τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, γλῶσσαν καὶ τέχνην, πορρωτάτῳ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Κυριεύσας δ' ὄχυρόν τι ὁρεινὸν ἔρυμα, ἡχμαλώτισε τὴν ὠραίαν ἡγεμονίδα Ῥωξάνην, τὸν μαργαρίτην τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὴν τὸν νομφικὸν δακτύλιόν του.

Ἐκστρατεία πρὸς τὴν Ἰνδικήν (326).

§. 84. Καὶ τοι δὲ δηλωσάντων ἐπανειλημμένως τῶν Μακεδόνων τὴν δυσἀρέσκειαν αὐτῶν διὰ τὸν ἀκόρεστον κατακτητικὸν πόθον τοῦ βασιλέως, ἐξεστράτευσεν (327) ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος πορρωτέρω, διὰ νὰ καθυποτάξῃ τὰς παρὰ τὸν ΙΝΔΟΝ χώρας, τὰς ἔχούσας πολλὰ θαυμάσια καὶ μυθεύμενα. Ἀλλ' οἱ μάχιμοι, ὑπὸ τῶν ἱερέων αὐτῶν καὶ ἀσκητῶν προζυνόμενοι, κάτοικοι τῆς βορείου Ἰνδικῆς, ἀντέταξαν εἰς αὐτὸν μεγαλειτέραν ἀντίστασιν, ἢ οἱ δειλοὶ ὑπήκοοι τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν. Πλεονάκις δὲ περιῆλθεν ἡ ζωὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, πολιορκούντος τὰ ὄχυρά φρούρια, εἰς μέγαν κίνδυνον. Ἡ πρὸς ἀλλήλους ὅμως ἔχθρα τῶν ἐγχωρίων ἡγεμόνων διευκόλυνε τὴν κατάκτησιν τῆς Πενταποταμίας. Τινὲς μάλιστα αὐτῶν ἠνώθησαν (326) μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον κατὰ τοῦ ΠΩΡΟΥ, τοῦ ἰσχυροτέρου τῶν ἡγεμόνων τούτων, πέραν τοῦ Ὑδάσπου (Dechelum). Ἡ δὲ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἐχθρῶν διὰ τοῦ ποταμοῦ τούτου διάβαισις τοῦ στρατοῦ, καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα μάχη, καθ' ἣν ἐπληρώθη καὶ ἡχμαλωτίσθη ὁ ἀνδρεῖος Πῶρος, ἀνήκουσιν εἰς τὰς μεγίστας πολεμικὰς πράξεις τῆς ἀρχαιότητος. Δύο δὲ νεόκτιστοι πόλεις, ἡ Βουκεράλεια, (πρὸς τιμὴν τοῦ πεσόντος πολεμικοῦ ἵππου τοῦ Ἀλεξάνδρου) καὶ ἡ Νίκαια (πόλις τῆς νίκης) ἔμελλον νὰ ἐπεκτείνωσι καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν. Διερχόμενος δὲ ὁδοὺς λίαν δυσχερεῖς, ἐπροχώρει πορρωτέρω πάντατε πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ ΥΦΑΣΙΟΣ, καὶ παρεσκευάζετο ἤδη νὰ προσθέσῃ τὰς πλουσίας χώρας τοῦ Γάγγου εἰς τὸ παγκόσμιον αὐτοῦ κράτος. Τότε ὅμως ἤρχισαν οἱ Μακεδόνες νὰ γογγύζωσι τόσον πολὺ, ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος καὶ περ δυ-

σανασχετῶν μεγάλως, ἤναγκάσθη ὅμως νὰ υποχωρήσῃ. Δώδεκα δὲ λίθινοι βωμοὶ εἰς τὴν ἑσθὴν τοῦ ποταμοῦ, ἐσήμαινον τὸ ἀνατολικὸν τέρμα τῶν πρὸς ἀπὸ κατακλιθεῖσιν στρατειῶν. Καταλιπὼν δὲ εἰς τὸν Πῶρον καὶ τοὺς ἄλλους Ἰνδου ἐπὶ τὰς χώρας αὐτῶν, ὑπὸ τὴν Μακεδονίᾳ ὡς πάντοτε βασιλείαν, κατέπλευσε τὸν Ἰνδόν, διὰ νὰ ζητήσῃ νέαν οδὸν ἐπιστροφῆς. Ἀλλ' ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ἀπέτυχε καταστραπτικώτατα. Εἰς τὰς τρομερὰς ἐρήμους τῆς « Γεδρωσίας » ἀπωλέσθησαν εἰς δύο μῆνας τὰ τρία τέταρτα τοῦ στρατοῦ. Οἱ γενναῖοι πολεμισταί, οἵτινες εἰς τοσαύτας μάχας ἀντέσχον εἰς τὸ ξίφος καὶ τὴν λόγχην, κατεβλήθησαν (325) εἰς τὰς καυστικές καὶ ἀνδρὺς ἐρήμους, τοῦτο μὲν ὑπὸ τῶν ἐλλείψεων καὶ τῶν ταλαιπωριῶν, τοῦτο δὲ ὑπὸ τῆς θλεθρίας ἐπιδράσεως τοῦ κλίματος, τοῦ καίοντος ἡλίου, τοῦ διαπύρου κονιορτοῦ καὶ τοῦ νυκτερινοῦ ψύχους. Γενναίως δὲ συνεμερίζετο ὁ Ἀλέξανδρος πάσας τὰς δυσχερεῖας καὶ τοὺς κινδύνους μετὰ τοῦ ταπεινοτάτου τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, καὶ ἀντήμειψε τοὺς σωθέντας εἰς τὴν πλουσίαν ὅσιν *Ποῦρα* μὲ δῶρα καὶ ἑορτὰς, καθ' ἃς ἡ ἀπόλαυσις ἦτο τόσοσιν ὑπερβολικὴ, ὅσον πρότερον ἡ στέρησις. Προμπεθευθέντες δὲ πλουσίως τὰ ἀναγκαῖα, ὥδυσαν ἔπειτα ἀκινδύνως εἰς τὴν πλήθουσιν ἀνθρώπων *Καραμανίαν*.

Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου.

§. 85. Ἐπιστρέψας δ' ὁ Ἀλέξανδρος, ἄφησε τοὺς ἀπομάχους (γῆραιους στρατιώτας) νὰ ἐπανεέλθωσι (324) μὲ πλούσια δῶρα εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν, ἐτιμώρητε τοὺς ἀπίστους ἐπάρχους καὶ ὑπαλλήλους, οἵτινες εἶχον πράξει κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ δεινὰς ὕβρεις καὶ καταπίσεις, καὶ ἐπεδίωξεν ἔπειτα μετὰ ζήλου τὸ σχέδιον τοῦ νὰ προσπλησιάσῃ τοὺς νικηθέντας λαοὺς εἰς τοὺς νικητὰς, καὶ νὰ ἐνώσῃ αὐτοὺς εἰς ἓν μόνον ἔθνος, μετέχον Ἑλληνικῆς παιδείας. Ἐφέρετο λοιπὸν πρὸς τοὺς Πέρσας μὲ γλυκύτητα, ἵνα προσελκύσῃ αὐτοὺς πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ. Περιεστοιχίσθη κατὰ τὸν τρόπον τῶν Ἀνατολικῶν βασιλέων ὑπ' αὐλῆς, ἐφόρεσε τὸ βασιλικὸν ἔνδυμα καὶ διάδημα, καὶ μετεχειρίζετο Πέρσας δορυφόρους καὶ αὐλικούς. Ἐπροίκισε τὰς ἐγχωρίους παρθένους, ὅπως συζεύξῃ αὐτὰς μετὰ τῶν στρατηγῶν καὶ πολεμιστῶν αὐτοῦ, καὶ ὁ ἴδιος ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ Δαρείου *Βαρσίνην*. Κατ' αὐτὸν ὅμως τὸν τρόπον δυσηρέστησεν ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς Μακεδόνas καὶ Ἕλληνας, οἵτινες ἤθελον νὰ ἄρχωσι τῶν ἡττημένων. Ἐπὶ

τῆς πρὸς τὴν Βακτριανὴν ἤδη ἐκστρατείας ἐδειξαν οἱ στρατιῶται θορυβοῦντες τὴν δυσαρέσκειαν καὶ δυσθυμίαν αὐτῶν. Ἐκ τούτου δ' ἡ-
ναγκάσθη ὁ Ἀλέξανδρος νὰ διατάξῃ (329) τὴν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ
λιθοβολήσιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν δυσαρεστημένων ΦΙΛΩΤΑ, τοῦ ποτὲ
συμπαίκτηρος αὐτοῦ, ὡς καὶ τὸν φόνον τοῦ πολιοῦ πατρὸς τούτου
Παρμενίωνος ὅστις εἶχεν ἀπομείνει εἰς τὴν Περσίαν. Καὶ κατ' ἀρχὰς
μὲν ἐμιμήθη ὁ Ἀλέξανδρος τὰ ἤθη τῶν βασιλέων τῆς Περσίας μό-
νον ἔνεκα τούτου, ὅπως ἀποκτήσῃ τὴν ἀγάπην τῶν νικηθέντων
λαῶν· μετ' ὀλίγον ὅμως εὗρεν εὐχαρίστησιν εἰς τὴν πολυτέλειαν
τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ἐν *Babyloni* αὐλὴ αὐτοῦ, ἣν ὥρισε πρωτεύουσαν
τοῦ παγκοσμίου κράτους, ἡκτινοβόλει πολυτελεστάτην λάμψιν·
συνπόσια δαπανηρὰ διεδέχοντο μεγαλοπρεπεῖς πανηγύρεις, καὶ ἐν
τῇ παραφορᾷ τῶν κατ' αἴσθησιν ἡδονῶν ἐπραξεν ἐνίοτε πράξεις, δι'
ἃς πικρῶς ἔπειτα μετενόησεν. Εἰς ταύτας ἀνήκει ὁ φόνος τοῦ περι-
φήμου στρατηγοῦ *Κλείου*, ὅστις εἶχε μὲν σώσει παρὰ τὸν Γρανι-
κὸν τὴν ζωὴν αὐτοῦ, διήγειρεν ὅπως ἐν τινι συμποσίῳ διὰ τῶν ἀ-
νοήτων αὐτοῦ σκωμμάτων, τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως. Οἱ κόλακες διέ-
φθειραν τὴν καρδίαν του, καὶ ἐδίωξαν ἀπ' αὐτοῦ τοὺς εὐνοϊκοὺς καὶ
εἰλικρινεῖς συμβούλους. Ἡ δ' ἄμετρος ἀπόλαυσις οἶνων διαπύρων
κατέστρεψε τὴν ὑγίαν αὐτοῦ, καὶ τὸν κατεβίβασεν εἰς πρόωρον τά-
φον. Ἡ λαμπρὰ κηδεία, ἣν ἡτοίμασεν εἰς τὸν ἐνωρὶς ἀποθανόντα φί-
λον αὐτοῦ *Ἡμιστίωνα*, ἦτο μία τῶν τελευταίων πράξεων τοῦ ἡ-
ρώος. Δὲν εἶχε δὲ παρέλθει ἀκόμη τὸ διὰ τὸν φίλον τῆς νεότητος
αὐτοῦ πένθος, ὅτε ἀρρώστια τὸν ἐκρήμινεν (323) εἰς τὸν τάφον,
σχεδιάζοντα νέα κατακτητικὰ σχέδια, πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ ἀποφασίσῃ
ῥηστικῶς περὶ τοῦ διαδόχου. Ἐρωτηθεὶς δὲ εἰς τίνα ἀφίνει τὴν ἀρ-
χὴν, «Εἰς τὸν ἄριστον», εἶπεν. Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ μετεκομίσθη ἀπὸ
τῆς Βαβυλωνος εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ κατετέθη ἐκεῖ. Ὁ Ἀλέ-
ξανδρος διέμεινεν ὁ ἥρωας τῆς ποιήσεως καὶ τῶν λόγων εἰς τὴν Ἀ-
νατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Ἡ γοητεία ζωῆς νεανικῆς, πλήρους ἀδια-
λείπτων ἡρώϊκων πράξεων καὶ μεγαλοπρεπῶν ἐπιχειρήσεων ἐνέπλη-
σε τὸν σύγχρονον καὶ τὸν μεταγενέστερον κόσμον ἐκπληκτικοῦ
θαυμασμοῦ· ὅσῳ δὲ τάχιον παρήλθε τὸ λαμπρὸν ἄστρον, τοσοῦτῳ
ἰσχυρότερον ἐφάνη εἰς τὰς μεταγενεστέρas γενεὰς τὸ φῶς τῆς ἡρωί-
κῆς αὐτοῦ μορφῆς.

3. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ χρόνοι.

α.) Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἀλεξάνδρου.

§. 86. Ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξανδρος οὐδένα κατέλιπε κληρονόμον ἄξιον νὰ κυβερνήσῃ, ἀλλὰ μόνον ἀμβλύνουν τινὰ ἀδελφὸν καὶ δύο ἀνήλικα τέκνα, διὰ τοῦτο ἡ κοσμοκρατορία αὐτοῦ διελύθη τόσον ταχέως, ὅσον καὶ κατεκτῆθη. Οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ ἤρπασαν μετὰ φονικούς καὶ βδελυροὺς πολέμους, καθ' οὓς ἐξωλοθρεύθη σύμπας ὁ οἶκος τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὰς διαφόρους χώρας καὶ ἀνυψώθησαν εἰς βασιλεῖς ἀνεξαρτήτους. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπισημότατος ἦτον ὁ ΠΕΡΔΙΚΑΣ, εἰς τὸν ὅποιον εἶχε δώσει ὁ Ἀλέξανδρος τὸν σφραγιστικὸν αὐτοῦ δακτύλιον, καὶ ὅστις ἔλαβε τὸ ἄξιωμα τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ κράτους. Ἐφανεύθη (321) ὅμως ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατιωτῶν πολεμῶν πρὸς τὸν ἑπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖον· καὶ μετὰ τοῦτο ἔλαβεν ὁ ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ τὴν μεγίστην δύναμιν. Καταλαβὼν δηλ. οὗτος τὸν ἐν Σούσις θησαυρὸν, ἐπολλαπλασίασε (316) τὸν ἀριθμὸν τῶν μισθωτῶν αὐτοῦ στρατευμάτων τόσον πολὺ, ὥστε ἠδύνατο νὰ ἀνθίσταται καὶ ἀναγκάζῃ πάντας τοὺς ἄλλους στρατηγοὺς νὰ ἀναγνωρίζωσιν αὐτὸν ἐπίτροπον καὶ ἄρχοντα τοῦ κράτους. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἦτο δύσκολον νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι ἐπεδίωκε τὴν ἀρχὴν σύμπαντος τοῦ παγκοσμίου κράτους τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἠνώθησαν οἱ ἐπίλοιποι στρατηγοί, ὁ ΣΕΛΕΥΚΟΣ τῆς Συρίας, ὁ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ τῆς Αἰγύπτου καὶ ὁ ΚΑΣΑΝΔΡΟΣ τῆς Μακεδονίας κατὰ τοῦ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ὅστις βραδύτερον ἔλαβε τὸ ἐπώνυμον τοῦ «ΠΟΛΙΟΡΚΗΤΟΥ». Ἐντεῦθεν δὲ προήλθε πόλεμος μακροχρόνιος καὶ πολλὰς λαβῶν μεταβολὰς τύχης, διεξαχθεὶς ἐν τε τῇ Ἀσίᾳ καὶ Ἑλλάδι, καὶ καταπαυθεὶς μόλις διὰ τῆς ἐν ἸΨΩ τῆς μικρᾶς Ἀσίας μεγάλης ΜΑΧΗΣ, καθ' ἣν ἔπεσε (301) μὲν ὁ ὀγδοηκονταετῆς ἥρως Ἀντίγονος, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Δημήτριος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ. Μετὰ πολλὰς δὲ διαίρεσεις καὶ ἀμοιβαίας περιπετείας, προέκυψαν τέλος ἐκ τοῦ παγκοσμίου κράτους τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐκτὸς μικροτέρων τινῶν κρατῶν, τὰ ἐξῆς μέγала βασίλεια:

1. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ καὶ ΒΑΛΛΑΣ.
2. ΤΟ ΣΥΡΙΑΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΣΕΛΕΥΚΙΔΩΝ.
3. Ἡ ΑἰΓΥΠΤΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥΣ.

β'. Ἡ τελευταία πάλη τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία.

§. 87. Ἀπὸ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης (§. 77) ἡ Ἑλλὰς εὗρίσκετο ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Μακεδόνων, ἢ ὑπὸ τὴν ἐπιβρῶν τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας· πᾶσα δὲ δοκιμὴ πόλεων τινῶν, ὅπως ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῆς κυριαρχίας ταύτης, ἀπέτυχεν. Οὕτως ἡ ἐπιχειρήσις τοῦ ἀνδρείου βασιλέως τῆς Σπάρτης Ἀγιδος τοῦ Β', ἀποθανόντος (330) ἡρώϊκῶς εἰς τὴν φονικὴν μάχην τῆς Μεγαλοπόλεως μετὰ 5000 τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ. Ἐν Ἀθήναις δὲ ἐξηκολούθουν ἀκόμη κατὰ τοὺς Μακεδονικοὺς χρόνους αἱ μεταξὺ τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν ἐριδες. Ἐπιτυχόντων δὲ τῶν ἀριστοκρατικῶν, τῶν ὁποίων κορυφαῖος ἦτον ὁ χρηστὸς ΦΩΚΙΩΝ, νὰ λάβωσι προσωρινῶς τὴν ὑπεροχὴν μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν Μακεδόνων, μετηνάστευσαν πολλοὶ δημοκρατικοί, ἐν οἷς καὶ ὁ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ, ὁ σφοδρότατος τῶν πρὸς τὸν βασιλικὸν οἶκον τῆς Μακεδονίας ἀντιπολιτευομένων. Ὅτε δ' οἱ ἐναντίοι ἠπέλησαν ὅτι θέλουσι τὸν παρὰδῶσαι, κατέφυγεν ὁ μέγας ῥήτωρ εἰς τὸν ἐν Καλαυρίᾳ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ὅπου ἀπέθανε (322) πῶν ἐκουσίως δηλητήριον, διὰ νὰ μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. «Λαμπρὸν καταφύγιον εἶναι ὁ θάνατος», ἐφώναξε πρὸς τὸν ὁπαδὸν τῶν Μακεδόνων, ὅστις ἤθελε νὰ λάβῃ αὐτὸν ζῶντα, «προφυλάττει ἀπὸ τοῦ ὄνειδος!» Ἡ δὲ τέφρα του μετεκομίσθη βραχδύτερον εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἡ ἐνθύμησις του διέμεινε τιμὰ. Μετὰ τινὰ δ' ἔτη ὑπερῖσχυσαν πάλιν οἱ δημοκρατικοί, καὶ ἠνάγκασαν τότε (371) καὶ τὸν ὀγδοηκονταετῆ Φωκίωνα νὰ πῇ τὸ κῶνειον. Τελευταία δ' αὐτοῦ παραγγελία εἰς τὸν υἱὸν του Φῶκον ἦτο ἀνὰ μὴ μνησικακῇ εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐκτοτε δ' ἡλαττώθη μὲν ἡ μανία τῶν κομμάτων ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ τὸ φιλελεύθερον φρόνημα, ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ πολιτικὴ ἀρετὴ ἐξέλιπον πλέον διὰ παντός. Ἡ τρυφὴ καὶ φιληδονία ἐπνίξαν τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα καὶ ἀν' ἐξηκολούθουν εἰσέτι νὰ ἀκμάζωσιν αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι, καὶ αἱ Ἀθηναῖοι παρέμενον τὸ κέντρον πάσης παιδείας, τὸ μεγάλειον ὅμως τοῦ λαοῦ εἶχεν ἤδη παρέλθει. Οἱ πολῖται ἀπεχαιρέτισαν πᾶσαν αἰδῶ διὰ τῆς κολακείας καὶ χαμπεπείας, μάλιστα ὅτε οἱ δύο ΔΗΜΗΤΡΙΟΙ, ὁ Φαληρεὺς καὶ ὁ Πολιορκητῆς, διέτριβον εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, καὶ ἀνέτρεψαν πᾶν χρηστὸν ἦθος διὰ τῆς ἀκολασίας καὶ ἀσωτείας.

§. 88. Περὶ τὸ μέσον ὅμως τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος ἀνεδείχθη

πάλιν ὀλίγον τῆς Ἑλλάδος ἡ πολιτικὴ ὑπαρξίς, διὰ τῆς ΑΧΑΪΚΗΣ
 συμπολιτείας (250), εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ Σικυώνιος ΑΡΑΤΟΣ ἔδωκε τοι-
 αύτην δύναμιν καὶ σημασίαν, ὥστε ἠδύνατο νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἡγεμο-
 νίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος· μάλιστα ἀπὸ προσέ-
 λαθεν ἀκρόπολιν τὴν *Ἰχθυάν Κορινθον*. Τοῦτο ὅμως διήγειρε τὸν φθό-
 νον τῆς Σπάρτης, ὅπου συγχρόνως δύο μεγάλῳψυχοι βασιλεῖς, ΑΓΙΣ
 ὁ Γ' (242—337) καὶ ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ (236—220), προσεπάθουν νὰ
 ἐπαναφέρωσι τὴν παλαιὰν δύναμιν καὶ πολεμικὴν ἀρετὴν. Ἀφ' οὗτου
 δηλ. ἐπεκράτησεν ἐν Σπάρτῃ ἡ συνήθεια νὰ περιέρχωνται πλείονες τῆς
 μιᾶς ἰδιοκτησίας εἰς ἓνα ἰδιοκτήτην, περιῆλθε κατὰ μικρὸν πᾶσα ἡ
 ἀκίνητος περιουσία εἰς τὰς χεῖρας ὀλίγων πλουσίων οἰκογενειῶν, αἵ-
 τινες ἐκυβέρνηον τὴν πόλιν, καθότι ἐξ αὐτῶν ἐξελέγοντο οἱ ἔφοροι. Οἱ
 δὲ λοιποὶ πολῖται οὐδὲν εἶχον δικαίωμα ἢ δύναμιν, καὶ συγχρόνως
 ὥφειλον πᾶσα ὑπέρσχεα εἰς τοὺς πλουσίους. Ταύτην λοιπὸν τὴν
 κακὴν κατάστασιν ἐζήτουν νὰ θεραπεύσωσιν οἱ δύο βασιλεῖς, κα-
 τὰλυόντες τὸ ἀξίωμα τῶν ἐφόρων, ἀκυρόγοντες τὰ χρεώγριφα, διατέ-
 μοντες ἐκ νέου τὰς γαίας καὶ ἐπαγαγόντες τοὺς Λυκούργειους θεσμοὺς
 καὶ τὴν ἀρχαίαν δίκαν. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἅγις κατεβλήθη ὑπὸ τῶν ἐχ-
 θρῶν αὐτοῦ, καὶ ἐφρονεύθη (237) σκληρῶς· ὁ δὲ Κλεομένης ἐξετέλεσε
 μὲν τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἐν Σπάρτῃ, δείξας μεγάλην σταθερότητα, καὶ
 ἠθέλησεν ἔπειτα νὰ ἀναγκάσῃ τὰς λοιπὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου
 νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ἀπώλεσε (222)
 πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Μακεδόνων βοηθουμένην Ἀχαϊκὴν συμμαχίαν τὴν
 μάχην τῆς *Σελλασίας* ἐν Λακωνίᾳ, καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ
 εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου αὐτὸς καὶ οἱ πιστοὶ αὐτοῦ ὀπαδοὶ ἐβύθισαν
 (220) μετὰ ματαίαν ἐπανάστασιν, τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τὸ στήθος. Δώ-
 δεκα δ' ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡρώου Κλεομένου, ἐκυριεύθη
 (208) ἡ Σπάρτη ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου ΦΙΛΟΠΟΙΜΕΝΟΣ, ὅστις ἔγεινε,
 μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Μακεδονικῆς μηχανορραφίας δηλητηρίασιν τοῦ
 Ἀράτου, ἀρχηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας, καὶ ὀλίγον χρόνον μετὰ
 ταῦτα ἠναγκάσθη νὰ προσέλθῃ καὶ αὐτὴ εἰς τὴν συμπολιτείαν, καὶ νὰ
 καταργήσῃ παντελῶς τὴν Λυκούργειον νομοθεσίαν. Ὑπ' ἀγρίων δὲ
 στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν, ἢ μᾶλλον τυράννων (ὡς τοῦ Νάβιδος), ἐφρονεύ-
 θησαν ἢ ἐξωρίσθησαν πάντες οἱ ἐπιφανέστατοι καὶ εὐπορώτατοι πολί-
 ται, καὶ ἡ παλαιὰ πόλις τῶν ἡρώων μετεβλήθη εἰς φωλεὰν ληστῶν.
 Ἀλλὰ καὶ ὁ Φιλοποίμην ἐπασεν ὕψερρον, κατὰ τινα πρὸς τοὺς Μεσσηνίους
 πόλεμον, εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἠναγκάσθη (183) νὰ πῇ τὴν

φαρμακερὸν ποτήριον. Ἀποθανόντος δ' αὐτοῦ, τοῦ *τελευταίου* "Ελλήκου», ἐξέλιπεν ἡ δύναμις τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας· ὅθεν οἱ Ῥωμαῖοι ἠδυνήθησαν μετ' ὀλίγον νὰ κυριεύσωσιν ὅλην τὴν χώραν, χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσωσι καταστρεπτικούς πολέμους.

γ') *Οἱ Πτολεμαῖοι καὶ οἱ Σελευκίδαι.*

§. 89. Τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου εὐτυχέστατοι ἦσαν ὁ ΣΕΛΕΥΚΟΣ καὶ ὁ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἐπέτυχε μετὰ πολλοὺς ἀποτελεσματικούς πολέμους, νὰ ὑποτάξῃ πάσας τὰς ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ χώρας, καὶ νὰ συστήσῃ οὕτω τὸ ΣΥΡΙΑΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΣΕΛΕΥΚΙΑΩΝ. Ἐκτίσε δὲ τὴν λαμπρὰν ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΝ περὶ τὸν Ὀρόντην, καὶ τὴν Σελεύκειαν παρὰ τὸν Τίγρην. Διὰ τούτων δὲ, ὡς καὶ διὰ τῶν 40 ἄλλων πόλεων, τὰς ὁποίας αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἔκτισαν, κατέστησαν τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ γλῶσσαν δοσιμέραι ἐπικρατεστέρας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὥστε ἔγειναν ἔκτοτε ἡ μικρὰ Ἀσία, Συρία καὶ Αἴγυπτος, αἱ κύριαὶ ἑδραὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐπιμιξίας τοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἡ κατάστασις αὕτη τοῦ ὑψηλοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἦτον εὐάρεστος. Ἀπειρα πλοῦτη, συρρεῦσαντα αὐτόθι, ἐπήγαγον μαλθακότητα, τρυφὴν καὶ φιληδονίαν· χαννότης δ' ἐξηθένισε τὸν λαόν, καὶ παρήγαγε δουλικὸν φρόνημα, προφανῶς δεικνύμενον εἰς τὴν πρὸς τοὺς μοχθηροὺς βασιλεῖς χαμερπεττάτην κολασίαν. Βδελυραὶ μισοφονίαι, κράτος γυναικῶν καὶ ἐννοουμένων, κοινὴ φυχρότης καὶ διαφθορὰ τῶν ἡθῶν, ἀποτελοῦσι τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἱστορίας τῶν Σελευκιδῶν, τῶν ὁποίων γνωστότατος εἶναι διὰ τε τὰς εὐτυχεῖς αὐτοῦ πρὸς τὰς Ἰνδίας ἐκστρατείας, καὶ διὰ τοὺς ἀτυχεῖς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πολέμους ΑΝΤΙΟΧΟΣ (224—187) ὁ Γ' (ὁ Μείγας). Ὑπὸ κυβερνήτας τοσοῦτον ἀδυνάτους καὶ φαύλους, δὲν ἦτο δύσκολον βεβίαιως εἰς τινὰς τολμηροὺς ἄνδρας νὰ καθιδρύσωσι μικρότερα αὐθύπαρκτα κράτη. Περιφημότατα δὲ τούτων ὑπῆρξαν τὸ βασίλειον τῆς Περγᾶμου εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, καὶ τὸ κράτος τῶν Πάρθων εἰς τὰ βορειοανατολικά τοῦ Εὐφράτου.—Εἰς ὁμοίαν δὲ κατάστασιν εὗρίσκετο καὶ ἡ Αἴγυπτος ὑπὸ τοῦς Πτολεμαίους. Οἱ τρεῖς πρῶτοι βασιλεῖς (1) συνέστησαν μεγάλην στρατιωτικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν, δι' ἧς ἐξέτειναν τὴν ἐπικράτειαν αὐτῶν πρὸς ὅλα τὰ μέρη. Ἐμπόριον δὲ καὶ ἐπιμιξία πα-

(1) Πτολεμαῖος ὁ Σωτήρ (ὁ Ἀγάου) † 280, Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος † 273 καὶ Πτολεμαῖος ὁ Εὐεργέτης † 221.

ρήγαγον πλούτη· ἡ διοίκησις καὶ τὰ περὶ τοὺς φόρους ἀνεπτύχθησαν εἰς μέγαν βαθμόν· ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦτο ἡ ἐδρα τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τὸ κέντρον τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, φιλολογίας καὶ παιδείας· τὸ περίφημον εἰς τὸν κόσμον ΜΟΥΣΕΙΟΝ, με τοὺς πολυαριθμοὺς κυλίνδρους τῶν βιβλίων, καὶ τὰς κατοικίας τῶν λογίων καὶ ποιητῶν, ἦτον ἡνωμένον μετὰ τὰ βασιλικὰ ἀνάκτορα. Ἄλλ' οἱ παραγαγόντες τὴν ἀκμὴν ταύτην ἄνδρες, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια, ἦσαν ξένοι, Ἕλληνες καὶ Ἰουδαῖοι. Διὸ καὶ ἡ λάμψις τῆς ἀρχῆς τῶν Πτολεμαίων ὀλίγον διήρκεσε· διότι ἡ Ἀλεξανδρινὴ παιδεία δὲν εἶχε τὰς ρίζας αὐτῆς εἰς τὸν λαόν. Ἦτο φυτὸν ξένον, ὅπερ ἀπετόρνευε μόνον τὴν ἐπιφάνειαν, χωρὶς νὰ ἐξυγενίζῃ τὴν καρδίαν. Ἡ δὲ αὐλὴ τῆς Ἀλεξανδρείας δὲν ἦτον ὀλιγώτερον διάσπημος διὰ τὰς βδελυράς αὐτῆς πράξεις, τὴν ἀσωτείαν καὶ διαφθοράν τῶν ἡθῶν, ἢ διὰ τὴν λάμψιν, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν παιδείαν.

δ'.) Οἱ Ἰουδαῖοι ὑπὸ τοὺς Μακκαβαίους.

§. 90. Ἡ ΙΟΥΔΑΙΑ ὑπῆρξεν ἐπὶ πολὺ τὸ μῆλον τῆς ἐριδος μεταξὺ τῶν Σελευκιδῶν καὶ τῶν Πτολεμαίων. Καὶ πρῶτον μὲν κατέλαβον τὴν χώραν οἱ τελευταῖοι καὶ κατέστησαν αὐτὴν φόρου ὑποτελῆ, ἄφησαν ὅμως νὰ ὑπάρχωσι τὰ παλαιὰ καθεστῶτα καὶ ἐπέτρεψαν νὰ διευθύνῃ ὁ μέγας ἀρχιερεὺς, μετὰ τοῦ μεγάλου συνεδρίου τῶν ἐβδομήκορτα, τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὰ ἐσωτερικά. Πολλοὶ δὲ Ἰουδαῖοι μετηνάστευσαν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου ἀπέκτησαν μὲν πλοῦτη καὶ δύναμιν, ἀλλ' ἀπώλεσαν κατὰ μικρὸν τὰ πάτρια ἥθη, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν, ἢ ἀνέμιζαν αὐτὴν μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς. Ἡ δὲ κατὰ παραγγελίαν τοῦ δευτέρου Πτολεμαίου ὑπὸ 72 Ἀλεξανδρινῶν Ἰουδαίων ἐπιτελεσθεῖσα μετὰ φρασὶς τῶν ἱερῶν γραφῶν τῶν Ἑβραίων εἰς τὸ Ἑλληνικόν (284) (ἥτις εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ἑβδομήκορτα) ὑπῆρξεν ἔπειτα λίαν ὠφέλιμος πρὸς τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ.—Ὑπὸ δὲ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου τοῦ Γ' (τοῦ Μεγάλου) ὑπετάγη ἡ Ἰουδαία εἰς τοὺς Σελευκίδας, καὶ κατεπίσθη διὰ φορολογίας σκληροτάτης. Ὁ δεῦτερος· μάλιστα αὐτοῦ διάδοχος Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς (176—164) ἐπώλησε τοὺς θησαυροὺς τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν τῇ ἰδιοτροπίᾳ αὐτοῦ ἐπεχείρησε νὰ καταργήσῃ μὲν τὰς Ἰουδαϊκὰς διατάξεις καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Ἰεχωβά, νὰ εἰσαγάγῃ δ' αὐτότερος τὴν Ἑλληνικὴν εἰδωλολατρείαν. Οἱ Ἰουδαῖοι ὅμως ἀντέστησαν ἐπιμόνως, καὶ ἐπέσυραν διὰ τοῦτο βαρείας καθ' ἑαυτῶν καταδιώξεις. Ὅτε δ' αὐταὶ ὑπε-

ρέθησαν πᾶν μέτρον, ἡγέρθη ὁ ἀπελπισθεὶς λαὸς κατὰ τῶν βασανιστῶν αὐτοῦ, καὶ ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Σύρους ἀνδρείως καὶ ἀποταλεσματικῶς, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ ἀρχιερέως ΜΑΤΑΘΙΑ καὶ τῶν πέντε γενναιοψύχων αὐτοῦ υἱῶν ΜΑΚΚΑΒΑΙΩΝ (142—135). Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος υἱὸς ΙΟΥΔΑΣ ΜΑΚΚΑΒΑΙΟΣ ἐπέτυχεν εἰρήνην, δι' ἧς ἐπετράπη ἡ ἐπαναγωγὴ τῆς Ἰουδαϊκῆς θεολατρίας, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ ΣΙΜΩΝ ἡλευθέρωσε τὴν Ἰουδαίαν ἀπὸ τοῦ κράτους τῆς Συρίας, καὶ ἐκυβέρνησε σοφῶς καὶ δικαίως ὡς ἡγεμὼν καὶ ἀρχιερεὺς. Ἐπὶ τῶν διαδόχων δ' αὐτοῦ ἐξετάθησαν τὰ ὅρια τοῦ κράτους, καὶ οἱ Ἑσδομίται ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθῶσι τοὺς Ἰουδαϊκοὺς νόμους. Ἀλλ' ἐσωτερικαὶ διχόνοιαὶ καὶ μίτος τῶν αἱρέσεων παρέλυσαν πάλιν μετ' ὀλίγον τὴν δύναμιν τοῦ λαοῦ. Καὶ οἱ μὲν ΦΑΡΙΣΑΙΟΙ ἠκολούθουν αὐστηρῶς τὸν Μωσαϊκὸν νόμον καὶ τοὺς Προφῆτας, ἀπέδιδον μεγάλην ἀξίαν εἰς τὴν ἀκριβῆ τήρησιν μικρολόγων παραγγελμάτων καὶ ἐξωτερικῶν ἐθίμων, καὶ περιέπεσον διὰ τοῦτο εἰς ὑπόκρισιν καὶ πρὸς τὸ φαινόμενον χρηστότητα, οἱ δὲ ΣΑΔΟΥΚΑΙΟΙ διατήρουν τὸν Μωσαϊκὸν νόμον ὀλιγώτερον αὐστηρῶς, καὶ ἐξήτουν νὰ φέρωσιν αὐτὸν εἰς ἁρμονίαν πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ ἥθη καὶ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ φιλοσοφίαν· καὶ οἱ ΕΣΣΑΙΟΙ ἔζων ὡς ἀδελφοὶ τάγματος ἐν κοινοκτημοσύνῃ καὶ ἐλάτρευον τὸν θεὸν ἀπέχοντες τοῦ κόσμου, καὶ ἀσκούντες εὐσέθειαν, μετάνοιαν καὶ ἔργα τῆς ἀγάπης. Ἡ δὲ διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἔχθρας τῶν αἱρέσεων τούτων προσελθοῦσα ἐκασθένησις ἔφερε τελευταίον τὸν Ἰουδαϊκὸν λαὸν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης. Ὁ τελευταῖος Μακκαβαῖος ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Ἐδομίτου ΗΡΩΔΟΥ (π. Χ. 30—6 μ. Χ.) αὗτος δ' ἐκάθισεν ἔπειτα μετ' ἡν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸν θρόνον τοῦ Δαυὶδ, καὶ ἐκυβέρνησεν τὴν Ἰουδαίαν ὡς βασιλεὺς φόρου ὑποτελῆς (τετράρχης). Διὰ νὰ ἀποκτήσῃ δὲ τὴν εὐνοίαν τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες ἐμίσουν αὐτὸν ὡς ξένον, διέταξε μὲν νὰ μεγεθύνωσι καὶ καθωραϊσῶσι τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος, παρεφέρθη ὅμως τελευταίον, ἔνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ δυσπιστίας, εἰς ἀίμοδιψῆ ἀπανθρωπίαν, αὐτὸς ὅστις ἐπεβόλευσε καὶ τὴν ζωὴν τοῦ πρὸς λύτρωσιν τῆς διεφθαρμένης ἀνθρωπότητος ἀποσταλέντος ΙΗΣΟΥ ΤΟΥ ΝΑΖΩΡΑΙΟΥ.

Ε. Πολιτισμὸς καὶ φιλολογία τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς.

§. 91. Διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, διεδόθη ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία πόρρω εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὸ

μέγιστον ἐν γένει μέρος τοῦ παλαιοῦ κόσμου, καὶ προέκυψεν ἐντεῦθεν μέγας πολιτισμός. Τὸ δὲ παγκόσμιον ἐμπόριον καὶ ἡ ἐπιμιξία τῶν λαῶν, λαβοῦσα νῦν πολὺ περισσοτέραν ἔκτασιν ἢ πρότερον, ἐβοήθει τὰ μέγιστα τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ τούτου. Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπέκτασιν δὲν ἐβίβριζεν ἀναλόγως καὶ ἡ ἐσωτερικὴ δύναμις. Καὶ εἰς μὲν τὴν ποίησιν ἐκτὸς τῶν εἰδυλλίων, εἰς τὰ ὅποια ὁ Σικελιώτης ΘΕΟΚΡΙΤΟΣ (π. 280) περιγράφει βίον ποιμενικὸν πλήρη ἀφελείας καὶ ἀθωότητος καὶ τινων δραματικῶν ποιημάτων τὰ ὅποια ὅμως δὲν περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, οὐδὲν λόγου ἄξιον φαίνεται ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ· ἡ δὲ ἱστορία καὶ ἡ ρητορικὴ ἐμείναν πολὺ ὀπίσω τῶν μεγάλων ὑποδειγμάτων τῶν προτέρων χρόνων. Τοῦναντίον δ' ἐφθασαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν αἱ πολυμάθειαι ἀπαιτοῦσαι σπουδαί, καὶ αἱ τὴν πείραν καὶ ἐρευναν βάσιν ἔχουσαι πρακτικαὶ ἐπιστῆμαι. Λόγιοι κριτικοὶ καὶ γραμματικοὶ διέτασσαν καὶ ἡρμήνευσαν τὰ παλαιότερα Ἑλληνικὰ συγγράμματα· ἐμορφώθησαν δ' αἱ φυσικαὶ καὶ αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι, ἡ γεωγραφία καὶ ἀστρονομία, αἵτινες πρότερον εἰς τὰ σπάργανα μόνον εὐρίσκοντο. Καὶ ὁ μὲν ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ (π. 280), σύγχρονος τῶν πρώτων Πτολεμαίων, συνέγραψε διδασκτικὸν βιβλίον τῆς γεωμετρίας, τὸ ὁποῖον ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας ὅλας μετεχειρίζοντο εἰς τὴν διδασκαλίαν· ὁ δὲ Συρακούσιος ΑΡΧΙΜΗΔΗΣ († 212) ἀπέκτησε δόξαν ἀθάνατον διὰ τῶν ἀνακλύψεων αὐτοῦ εἰς τὴν μηχανικὴν καὶ φυσικὴν καὶ ἡ παρὰ τοῦ ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ δὲ πρῶτον ἐπιστημονικῶς θεμελιωθεῖσα ἱατρικὴ ἐμορφώθη τελείως ὑπὸ τῶν ἱατρῶν τῆς Ἀλεξανδρείας. — Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐκαλλιεργεῖτο ἡ φιλοσοφία. Διότι, ἐπειδὴ ἡ ἐθνικὴ θρησκεία, παρακμάζουσα ἤδη, δὲν παρεῖχεν ἡσυχίαν εἰς τὴν ψυχὴν, οὔτε στήριγμά τι εἰς τὰ βιωτικά, κατέφευγον εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἐξέτεινον δὲ περαιτέρω τὰ θεωρήματα τῶν μεγάλων σοφῶν τῶν παρελθόντων χρόνων, καὶ συνέταττον κατ' αὐτὰ τοὺς κανόνας τῆς ζωῆς αὐτῶν. Οὕτως ἔλαβον γένεσιν αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαί, ὧν ἄλλαι μὲν ἀνεφέροντο εἰς τὸν ΠΛΑΤΩΝΑ ἢ εἰς τὸν ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΝ, ἄλλαι δ' εἰχον θεμελιωτάς μαθητάς τοῦ Σωκράτους καὶ ἄλλων σοφῶν. Ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν δὲ τούτων σχολῶν περιφημότεραι κατέστησαν ἡ τῶν ΣΤΩΙΚΩΝ καὶ ΕΠΙΚΟΥΡΕΩΝ. Ὁ Σωκράτης δηλ. εἶχε διδάξει, ὅτι ἡ εὐδαιμονία εἶναι σκοπὸς τῆς ζωῆς. Ὁ δὲ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀρτιθένης ἐνόμισεν, ὅτι δύναται τις νὰ φθάσῃ ἀσφαλέστατα εἰς τὴν εὐδαιμονίαν παρα-

μελῶν πᾶσαν ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς, καὶ ὥρισε διὰ τοῦτο ὑπέρτατον ὅρον τῆς σπουδῆς τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν ἀναγκῶν, τὴν αὐτάρκειαν καὶ ἀπορίαν. Πορρωτάτω δ' εἰς τοῦτο προέβη ὁ μαθητὴς αὐτοῦ ΔΙΟΓΕΝΗΣ, ὅστις ἐξήλθε εἰς ἕνα πῖθον, ἀπέριψεν ἐκουσίως πάντα τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς, καὶ διήγειρε διὰ τοῦ «ἡρωϊσμοῦ» τούτου τῆς ἐνδείας, τὸν θαυμασμόν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὡνόμαζον δὲ τὴν σχολὴν ταύτην *κυνικήν*, ἀπὸ τοῦ τόπου, ἐνθα ἐδίδασκεν ὁ Ἀρτισθένης· ἐντεῦθεν δὲ παίζοντες ἐπωνόμαζον τὸν Διογένην *κύνα*, διότι ἡ πτωχὴ καὶ ἄνευ ἀπολαύσεων ζωὴ, τὴν ὁποίαν ἐζη, ἐφαίνετο ἀρμόζουσα εἰς κύνα μᾶλλον ἢ ἄνθρωπον. Τὴν διδασκαλίαν δὲ ταύτην μετερρύθμισεν εἰς μορφήν ἐξηγενησιμένην ἡ ΣΤΩΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, τὴν ὁποίαν ἐδίδασκεν ὁ Ζήνων (+ 264), σύγχρονος τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἰς τὴν στοάν τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ τὴν δοξασίαν δ' αὐτοῦ, τότε μόνον φθάνει ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, ὅταν ὑποφέρῃ πάσας τὰς τύχας καὶ μεταβολὰς τοῦ βίου, χαρὰς καὶ λύπας, εὐτυχίας, μετ' ἀταράχου ἀπαθείας, τὸ ὅποιον εἶναι τοσούτω μᾶλλον χρέος αὐτοῦ, καθ' ὅσον τὰ πάντα εἶναι προωρισμένα ἀκριβῶς ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τινος *φυσικῆς ἀνάγκης* ἢ *εἰμαρμένης*.—Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὴν διδασκαλίαν ταύτην ὁ Κυρηνάιος ΑΡΙΣΤΙΠΠΟΣ, ἄλλος μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, ἐθεώρει τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς ὡς ἀνώτατον ὅρον, καὶ ἐδίδασκε τὴν τέχνην τοῦ ἐνόνειν σοφῶς μετ' ἀλλήλων τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς ἡδονάς. Ὁ δὲ μαθητὴς αὐτοῦ ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ (+ 269) συμπεριέλαβε τὴν τέχνην ταύτην τῆς ἀπολαύσεως εἰς σύστημά τι, τὸ ὅποιον ἡρίθμει πολλοὺς ὁπαδοὺς. Ἀλλ' ἐνῶ ὁ Ἐπίκουρος ὥρισε τὴν εὐδαιμονίαν ἐλευθερίαν ἀπ' ὅλων τῶν *λυπηρῶν καὶ ἀποφυγῆν τῶν ταραττόντων τὸν ἄνθρωπον* οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ ὑπέβησαν τὰ ὅρια τῆς μετριότητος, καὶ σκοπὸν τῆς ζωῆς ὥρισαν τὴν εὐζωίαν καὶ εὐχαρίστησιν τῶν ἐπιθυμιῶν, μορφώσαντες τὴν ἐπικούριον φιλοσοφίαν τῆς μιλθακότητος καὶ φιληδονίας.

Γ'. ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ.

Λαοὶ καὶ ἡθὴ τῆς παλαιᾶς πολιτείας.

§. 92. Ἡ ὠραία χερσόνησος, ἥτις πρὸς βορρᾶν μὲν ὀρίζεται ὑπὸ τῶν *Ἀλπεων*, πρὸς ἀνατολὰς δὲ, μεσημβρίαν καὶ δύσιν, περικλύζεται ὑπὸ μερῶν τῆς *Μεσογείου* θάλασσης, καὶ δισχιζέται καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ μῆκος ὑπὸ τῶν *Ἀπεννίνων*, κατωκίετο πρὸ αἰώνων ὑπὸ πολλῶν λαῶν διαφόρου καταγωγῆς. Καὶ ἐν τῇ *ΑΝΩ* μὲν *ΙΤΑΛΙΑ*, παρὰ τὰς δύο ὄχθας τοῦ *Πάδου*, ἔζων λαοὶ *Γαλλικοί*, οἵτινες διηρημένοι εἰς πολλὰς φυλάς καὶ ἐπικρατείας, εἶχον πολυαρίθμους πόλεις, εἰς τε τὴν εὐκαρπον πεδιάδα καὶ εἰς τὴν παραθαλασσίαν. Ἡ δὲ *ΜΕΣΗ ΙΤΑΛΙΑ* κατωκίετο ὑπὸ πολλῶν μικρῶν λαῶν, ὧν ἄλλοι μὲν ἦσαν κατωκισμένοι ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων εἰς τὴν χώραν, καὶ ἐθεωροῦντο ὡς ἰθαγενεῖς, ἄλλοι δ' εἶχον μεταναστεύσει ἀπὸ τῆς ξένης. Καὶ εἰς μὲν τοὺς τελευταίους ἀνήκει ὁ λόγος ἄξιος λαὸς τῶν *ΕΤΡΟΥΣΚΩΝ*, εἰς δὲ τοὺς πρώτους τὸ ἰσχυρὸν φύλον τῶν *Σαβέλων*, τὸ ὁποῖον πάλιν διηρεῖτο εἰς διαφόρους πολεμικοὺς καὶ φιλελευθέρους λαοὺς, τῶν ὁποίων ἐπισημότατοι ἦσαν οἱ *ΣΑΒΙΝΟΙ*, *ΣΑΜΝΙΤΑΙ* καὶ *ΑΙΚΟΥΟΙ*. Οἱ δὲ *ΛΑΤΙΝΟΙ*, λαὸς ἀκριαῖος καὶ γεωργικὸς πρὸς νότον τοῦ *Τιβέρεως*, ἦσαν μίγμα ἰθαγενῶν καὶ μεταναστῶν, μεθ' ὧν ἠνώθη, ὡς λέγεται, καὶ τινες *Τρωϊκὴ ἀποικία*, ἐλθοῦσα μετὰ τὴν πτώσιν τῆς *Τρωάδος* ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ *Αἰνείου*. Ἡ δὲ *ΚΑΤΩ ΙΤΑΛΙΑ*, εἰς μὲν τὰ παράλια ἐκαλύπτετο ὑφ' Ἑλληνικῶν ἀποικίων, εἰς δὲ τὰ μεσόγεια κατωκίετο ὑπὸ φύλων μαχίμων *Σαβελλικῆς* καταγωγῆς, οἷον *Σαμνιτῶν*, *Καμπαῶν* καὶ *Λευκανῶν*. Ἡ δὲ *Καμπανία* μὲ τοὺς πλουσίους εἰς σίτον καὶ οἶνον ἀγροὺς αὐτῆς ἀνήκει εἰς τὰς ὠραιότατας καὶ γονιμωτάτας πεδιάδας τῆς γῆς· ὅθεν οἱ *Ρωμαῖοι* ἔκτιζον αὐτόθι πλῆθος ἀγροκηπίων πολυτελῶν. — Ἐκ τῶν λαῶν τῆς Μέσης Ἰταλίας ἀξιομνημόνευτοί μάλιστα εἶναι οἱ *Ἐτροῦσκοι*. Ἀπετέλουν δὲ ὁμόσπονδον πολιτείαν ἐκ δώδεκα πόλεων ἀνεξαρτήτων, τῶν ὁποίων γνωστόταται εἶναι ἡ *Καίρη*, *Ταρκυνία*, *Περουσία*, ὅχι μακρὰν τῆς *Τρασυμένης Ἀλμυρῆς*, τὸ *Κλοβίσον* καὶ οἱ *Βήιοι*. Ἐκάστη δὲ ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ εὐγενῶν ἱερέων. Τὰ ἐπιφανῆ δὲ ταῦτα γένη (*Λουκούμωροι*) ἐξέλεγον τὸν ἀρχηγὸν τῆς ὁμοσπονδίας, εἰς τὸν ὁποῖον ἐδίδοντο ὡς σημεῖον τῆς ἀρχῆς θρόνος ἐλεφάντινος, πορφύρᾳ τήβεννος καὶ ἀκολουθία δώδεκα ραβδούχων μὲ δέσμην ῥάβδων καὶ πέλεκυν (*fascēs*), ὡς βραδύ-

τερον εἰς τοὺς Ῥωμαῖκούς ὑπάτους. Οἱ Ἑτροῦσκοι ἦσαν λαὸς θεοσεβής, δίδων πολλὴν σημασίαν εἰς τὴν διὰ τῶν θυσιῶν καὶ οἰωνοσκοπιῶν μαρτυρίαν (auspicia). Εἶχον δὲ μεγάλην τέχνην εἰς τὴν χωρευσιν τοῦ χαλκοῦ, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ πηλοῦ καὶ μετέλλων, καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ οἰκοδομικῇ ἐπιδεξιότητος αὐτῶν μαρτυροῦσι τὰ μέχρι τοῦδε σωζόμενα γιγαντώδη τείχη καὶ λείψανα ναῶν, χωμάτων, ὁδῶν κ. τ. ὅμ. Πολυάριθμα δὲ, μὲ ζωγραφίας στολισμένα πηλίνα ἀγγεῖα καὶ τεφροδόχοι λάγνηοι (Ἑτρουσκικὰ ἀγγεῖα) ἀνορυπτόμενα (1) ἀπὸ τῆς γῆς μαρτυροῦσι περὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς βιομηχανίας τῶν Ἑτρούσκων. Ἀλλ' ἡ καταπιεστικὴ δύναμις τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἥτις ἀφῆρει ἀπὸ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν χωρικῶν πᾶσαν ἐλευθερίαν καὶ εὐθυμίαν τοῦ βίου τοσοῦτον ἐπενήργησεν, ὥστε ὁ πολιτισμένος βίος τῶν Ἑτρούσκων ἐνωρὶς ἐμαράνθη καὶ ἀπέθανεν. Οἱ δὲ Σαβῖνοι, Σαμνῖται καὶ ἄλλοι Σαβελλικοὶ λαοί, ἔζων εἰς τὰς ἀνοικτάς, ἢ ὀλίγον ὠχυρωμένας αὐτῶν χώρας ζῶν ἀπλῆν καὶ σῶφρονα. Ἡγάπων τὸν ποιμενικὸν βίον, τὴν γεωργίαν καὶ τὸν πόλεμον, καὶ ἐλάτρευον τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ὡς τὸ πολυτιμώτατον κτῆμα. Κατὰ τὰ διάφορα δὲ χρονικὰ διαστήματα πύχοντο (ἐτασσον) ἱερὸν τι ἔαρ, καθ' ὃ πᾶν νέον κτῆνος ἐθυσιάζετο ἢ ἀπελύετο ὑπὸ τῶν θεῶν, καὶ ἡ κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ γεννηθεῖσα νεολαία ἐξεπέμπετο ἀποικος μετὰ εἰκοσιν ἔτη. Διὰ τοῦ ἔθους δὲ τούτου ὠκονομεῖτο ὁ ὑπερβολικὸς πληθυσμὸς τῆς χώρας, καὶ τὸ φύλον διεδίδετο περαιτέρω. Οἱ δὲ Λατῖνοι κατόικουν εἰς τριάκοντα πόλεις, ἠνωμένας εἰς ὁμοσπονδίαν πόλεων, τῆς ὁποίας πρωτεύουσα ἦτον ἡ *Alba Longa*. Παρ' αὐτοῖς δ' ἤνθησεν ἡ γεωργία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία, καὶ ἡ θρησκεία αὐτῶν ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς λατρείας τῆς φύσεως καὶ εἶχε σχέσιν πρὸς τὴν γεωπονίαν. Ἐδῶ ἀνήκει ὁ θεὸς τῶν σπαρτῶν *Κρόνος* (Σατοῦρνος) καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ *Ρέα* (Ops), ἡ ἀπὸ τῆς γῆς ῥέουσα ἀφθονία καὶ ἄλλοι. Προσέτι δὲ ἡ σεμνοπρεπὴς θεὰ *Εστία*, τῆς ὁποίας τὸ ἅγιον ἄσθεστον πῦρ ἐφυλάττετο ὑπὸ δώδεκα παρθένων (*Ῥητιάδων*), ἦτο πατρώα παρὰ τοῖς Λατῖνοις. Εἰς ἄλλος δέ τι τοῦ «Ἀλβανοῦ ὄρους» ἐποιοῦν οἱ ὁμόσπονδοι τὰς συνελεύσεις αὐτῶν.

(1) Σημειωτέον ὅμως ὅτι, κατὰ τοὺς νεωτέρους ἀρχαιολόγους, τὰ πλεῖστα τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀνορυπτομένων ἀγγείων, ἢ μετεκομιθῆσαν ἐξ Ἑλλάδος, ἢ κατεσκευάσθησαν ἐκεῖ ὑπὸ τεχνιτῶν Ἑλλήνων.

Α'. Η ΡΩΜΗ ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ

ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΚΙΩΝ.

1. Ἡ ἐποχὴ τῶν βασιλέων (753—509).

§. 93. Παλαιὰ τις παράδοσις λέγει, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀλβας Λόγγας Νομήτωρ, ἀπόγονος τοῦ Τρωαδίτου Αἰρείου, (§. 37) ἐστερῆθη παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀμουλλοῦ τὸν θρόνον, καὶ ὅτι ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Πρία Σιλβία καθιερώθη μεταξὺ τῶν ἀγίων παρθένων εἰς τὴν Ἑστίαρ, ἵνα μείνῃ ἄγαμος καὶ ἄτεκνος. Ὅτε δ' ἐγέννησεν αὕτη μετὰ τοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου Ἀρεως τοὺς διδύμους ΡΩΜΥΛΟΝ καὶ ΡΩΜΟΝ, διέταξεν ὁ σκληρὸς θεὸς νὰ ἐκθέσωσι τὰ τέλνα εἰς τὴν ὄχθην τοῦ Τιβέρεως, ὅπου ὅμως ἐθήλασαν τοὺς μαστοὺς λυκαίνης τινὸς, καὶ εὗρεθέντες παρὰ τινος ποιμένος, ἀνετράφησαν ὑπ' αὐτοῦ. Πληροφορηθέντες δὲ κατὰ τύχην περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν καὶ τῆς συμφορᾶς τοῦ πάππου των, ἀπέδωκαν εἰς τὸν Νομήτορα τὸν θρόνον τῆς Ἀλβας Λόγγας, καὶ ἔπειτα, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς σωτηρίας αὐτῶν, ἐκτίσαν (753) εἰς τὴν ἀριστεράν ὄχθην τοῦ Τιβέρεως, ἐπὶ τοῦ ὄρους Παλατίου, τὴν πόλιν ΡΩΜΗΝ (1), τῆς ὁποίας ὅμως τὰ νεόκτιστα τείχη ἐκκληιδώθησαν ὑπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Ῥώμου, τὸν ὁποῖον ἐφόνευσεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ῥωμύλος εἰς τινα ἔριδα.

§. 94. Ἀμα δ' ἀποτελεσθείσης τῆς μικρᾶς πόλεως, ἐκήρυξεν αὐτὴν ὁ Ῥωμύλος (π. 730) *ἀστυλ* εἰς πάντας τοὺς φυγάδας, καὶ εἰλκυσεν οὕτω πολλοὺς κατοίκους πρὸς αὐτήν. Ὑπειδὴ ὅμως δὲν εἶχον γυναῖκας, καὶ οἱ γειτόνες λαοὶ ἐδίσταζον νὰ συζεύξωσι τὰς θυγατέρας των με' αὐτῶν, διεκόσμησαν ἀγῶνας, καὶ προσεκάλεσαν εἰς αὐτοὺς τοὺς περιοίκους. Δοθέντος δὲ σημείου, ἀπήγαγον οἱ Ῥωμαῖοι τὰς πανηγυριζούσας παρθένους τῶν Σαβίνων εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν. Ἀρπάσασα δ' οὕτω τὰς Σαβινίδας περιέπεσαν ἡ νέα ἀποικία εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Σαβίνους. Ἦσαν δ' ἀντιπαρεταγμένα ἤδη τὰ δύο στρατεύματα, ὅταν αἱ ἑρπαγμένα παρθένοι ἐρρίφθησαν εἰς τὸ μέσον τῶν ὀπλισμένων λύσασαι τὴν κόμην αὐτῶν καὶ διαρρηξάσαι τὰ ἱμάτιά των· καὶ κηρύττουσαι ὅτι συμμερίζονται τὴν τύχην τῶν Ῥωμαίων, κατέπαυσαν τὸν ἀγῶνα. Συνωμολογήθη δὲ συνθήκη, καθ' ἣν οἱ ἐπὶ

(1) Κατὰ τινὰς τῶν νεωτέρων ἀρχαιολόγων τὸ ὄνομα εἶναι Ἑλληνικόν, τὸ ὅποτον εἶναι καὶ τὸ πιθανώτερον (ἐξ ἀποικίσεως):

τοῦ *Καπιτωλίνου* λόφου οἰκοῦντες. ΣΑΒΙΝΟΙ ἠνώθησαν εἰς μίαν κοινότητα μετὰ τῶν ΛΑΤΙΝΩΝ ἐπὶ τοῦ *Παλατίου*, καὶ τινα χρόνον ἔπειτα καὶ μετὰ τινος ἀποικίας τῶν ΕΤΡΟΥΣΚΩΝ ἐπὶ τοῦ *Καίλιου*, καὶ συνεφώνησαν ὥστε ὁ βασιλεὺς τῶν Σαβίνων *Τίτος Τάτιος* νὰ κυβερνήσῃ κοινῶς μετὰ τοῦ *Ῥωμύλου*, καὶ ἔπειτα νὰ ἐκλέγῃται ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ τῆς *Γερουσίας* βασιλεὺς εἰς Λατίνος καὶ εἰς Σαβίνος. Ὁ *Ῥωμύλος* ἔγεινεν ἄφαντος ἀπὸ τῆς γῆς κατ' ἄγνωστον τρόπον, καὶ ἡζιώθη τιμῆς θείας ἐπονομασθεὶς *Κυρήνιος*. Ἐκτοτε οἱ *Ῥωμαῖοι* πολῖται ἀπεκαλοῦντο καὶ *Κυρήται*.

§. 95. Τὸν πολεμικὸν δὲ *Ῥωμύλον* διεδέχθη μετὰ τινα μεσοβασιλείαν, ὁ σοφὸς Σαβίνος ΝΟΥΜΑΣ ΠΟΜΠΙΛΙΟΣ (π. 700), ὅστις διεκόσμησε τὸ νέον κράτος διὰ νόμων καὶ θρησκευτικῶν διατάξεων, ἐξηγένησε καὶ διέπλανε τοὺς κατοίκους, ἔκτισε ναοὺς καὶ ἐρρύθμισε τὰ θρησκευτικά· ἐπολλαπλῶσεν τὸν ἀριθμὸν τῶν *ἱερέων*, καὶ ἐκανόνισε τὰ περὶ τὰς *θυσιῶν* καὶ τὰς *μαρτυρίων*. Εἰς δὲ τὸν διπρόσωπον *Ἰανὸν*, τὸν θεὸν πάσης ἀρχῆς ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ, ἀφιέρωσε παρὰ τὴν εἰσόδον τῆς ἀγορᾶς *ναὸν* ἢ *πυλῶνα*, οὗτινος αἱ θύραι ἐν πολέμῳ μὲν ἦσαν ἀνοικταί, ἐν εἰρήνῃ δὲ κλεισταί — Ὡς δ' οἱ Ἕλληνες ἐπεκύρουν τοὺς νόμους αὐτῶν διὰ χρησμῶν, οὕτω καὶ ὁ *Νουμάς Πομπίλιος* ἐθεβαίωσεν, ὅτι ἔλαβε τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ διατάξεις παρὰ τῆς νύμφης *Ἡγερίας*, τῆς ὁποίας τὸ ἱερὸν ἄλσος ἔκειτο πρὸς μεσημβρίαν τῆς *Ῥώμης*.

§. 96. Οἱ δύο ἐπόμενοι βασιλεῖς, ὁ Λατίνος ΤΥΛΛΟΣ ΟΣΤΙΔΙΟΣ (π. 650) καὶ ὁ Σαβίνος ΑΓΚΟΣ ΜΑΡΚΙΟΣ (π. 625), ἐξέτειναν τὴν ἐπικράτειαν τῆς μικρᾶς πόλεως δι' εὐτυχῶν πολέμων, οὕτως ὥστε μὲ τοὺς τρεῖς μνημονευθέντας λόφους ἠνώθησαν ἀκόμη τέσσαρες ἄλλοι, καὶ κατὰ μικρὸν ἐκατοικήθησαν. Ὅθεν ἡ *Ῥώμη* ἀπεκαλεῖτο *ἐπτάλοφος* (1). Ἐπὶ Τύλλου Ὀστιλίου περιέπεσαν οἱ *Ῥωμαῖοι* εἰς πόλεμον πρὸς τὴν *Ἀλβαν Λόγγαν*. Ὅτε δὲ τὰ δύο στρατεύματα ἀντιπαρετάχθησαν ὀπλισμένα, συνεφώνησαν νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς τύχης ἀμφοτέρων τῶν πόλεων ἡ ἐκδοχὴς μονομαχίας τινός. Ἐξέλεξαν δὲ πρὸς τοῦτο ἐξ ἑκατέρου μέρους τρεῖς τριδύμους ἀδελφοὺς, τοὺς *Ὀρατίους* καὶ *Κουρατίους*. Εἶχον δὲ φονευθῇ ἤδη δύο ἐκ τῶν *Ῥωμαίων* πολεμιστῶν, ὅτε διὰ τῆς πανουργίας καὶ ἀνδρείας τοῦ τρίτου ἐκρίθη ὑπὲρ τῶν

(1) Ἐπειτα δὲ καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις (ν. ε. ε. *Ῥώμη*), ὡς κτισθεῖσα ὁμοίως ἐκείνη.

Ῥωμαίων ἡ νίκη. Διὰ τὴν μερίσιν δηλ. τὸν ἀγῶνα, ἐτράπη ὁ ἔτι ἀτραυματίστος Ὀράτιος εἰς φυγὴν, ἐλπίζων ὅτι οἱ ἐχθροί, οἵτινες καὶ οἱ τρεῖς ἦσαν πληγωμένοι, ἤθελον ἐπιδιώξει αὐτὸν, ἕκαστος ὅπως ἤθελεν ἐπιτρέψει εἰς αὐτὸν ἡ πληγὴ του. Καὶ οὕτως ἐγένετο. Ὅτε δηλ. μετὰ τινα χρόνον ἔστρεψεν ὀπίσω τὰ βλέμματά του, εἶδεν αὐτοὺς ἀκολουθοῦντας εἰς πολὺ μακρυνὰ· ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις, τὸν ἕνα ὅμως ὅχι μακρὰν αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτον λοιπὸν ἔδραμε μετὰ μεγάλης ὁρμῆς καὶ κατέβαλεν αὐτὸν, πρὶν δυνηθῶσιν οἱ ἄλλοι δύο νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειάν του· ἔπειτα δ' ἔσπευσε πρὸς τὸν δεύτερον, καὶ ὅταν ἐνίκησε τοῦτον εἰς πεισματώδη ἀγῶνα, ἡ ἀπόδοσις δὲν ἦτο πλέον ἀμφίβολος. Ὁ τρίτος, ὅστις ἀπὸ ἀδυναμίας μόλις ἠδύνατο νὰ κρατῇ τὴν ἀσπίδα, δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ἀντιστοθῇ εἰς τὸν ἐκ τῶν νικῶν ἰσχυρὸν ἐχθρόν. Ἐπεσε, καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ ἀπεφάσισε τὴν δουλείαν τῆς Ἀλβας Λόγγας. Καὶ ἡ μὲν πόλις κατηδαφίσθη, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς μετωκίσθησαν εἰς τὴν Ῥώμην. Αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐπαθὸν ἐπὶ τοῦ Ἀγκου Μαρκίου καὶ τινες τῶν ἄλλων περικειμένων πόλεων. Οἱ δὲ νικηθέντες πολῖται ἀπωκίζοντο εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐλάβανον μὲν κατοικίας καὶ μικράν τινα ἰδιοκτησίαν, ἀλλὰ δὲν συνεμερίζοντο τὰ δικαιώματα τῶν παλαιῶν πολιτῶν. Καὶ οἱ μὲν τελευταῖοι οὗτοι ἔφερον ἀπὸ τοῦδε τὸ ὄνομα ΠΑΤΡΙΚΙΟΙ, οἱ δὲ νέοι ἄποικοι ὠνομάζοντο ΠΛΗΒΕΙΟΙ. Τῶν δὲ κατακτηθεισῶν πόλεων, τὰς ὁποίας δὲν ἀπωκίζον εἰς Ῥώμην, ἐλαμβάνετο συνήθως τὸ τρίτον τῶν ἀγρῶν αὐτῶν, καὶ μετεβάλλετο εἰς ἀγροτικάς τῶν Ῥωμαίων ἰδιοκτησίας (γῆδια), δι' ὧν ἡ δημόσιος χώρα τῆς Ῥώμης ἠβλήθη κατὰ πολὺ. Ὁ Ἀγκος Μάρκιος ἔκτισεν εἰς τὸ στόμιον τοῦ Τιβέρεως τὸν λιμένα Ὡστίαν.

§. 97. Οἱ δὲ τελευταῖοι βασιλεῖς ΤΑΡΚΥΝΙΟΣ ὁ Πρεσβύτερος (PRISCUS), ΣΕΡΒΙΟΣ ΤΥΛΛΙΟΣ καὶ ΤΑΡΚΥΝΙΟΣ ὁ Ὑπερήφανος (SUPERBUS), ἀνῆκον εἰς τὸ Ἑτρουσκικὸν φύλον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν καὶ τῆς μεταφυτεύσεως Ἑτρουσκικῶν διατάξεων εἰς Ῥώμην.—Ὁ πρεσβύτερος Ταρκύνιος (π. 600) ἔθηκε τὰ θεμέλια τῆς ἰσχυρᾶς οἰκοδομῆς τοῦ ΚΑΠΙΤΩΛΙΟΥ, τὸ ὅποιον ἐτελείωσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος, κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ πατρός. Συνίστατο δ' ἐκ τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ. Ἐτι δὲ πρὸς καθαρισμόν τῆς πόλεως ἔκτισε τὰς ἐκ τετραγώνων λίθων συμπεπηγμένους πελωρίους ΚΛΟΑΚΑΣ (ὑπογείους ὑπονόμους), καὶ καθίδρυσε τὸν ἵππόδρομον (Circus Maximus) καὶ τὴν μεγάλην ἀγορὰν

(ΙΣΤΟΡ. ΤΟΥ ΠΑΛ. ΚΟΣΜΟΥ)

(Forum).—Φονευθέντος δὲ τοῦ Ταρκυνίου ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ, ἔλαβε τὴν κυβέρνησιν ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ ΣΕΡΒΙΟΣ ΤΥΛΛΙΟΣ (π. 550). Οὗτος διέπραξεν ἐν τῇ πολιτείᾳ δύο τινὰ σημαντικώτατα. Πρῶτον μὲν διήρσε τοὺς πληθεῖους τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων εἰς 30 φυλάς, μετ' ἰδίων φυλαρχῶν καὶ συνελεύσεων. Ἐπειτα δὲ διήρσεν ἅπαντας τοὺς κατοίκους τοῦ κράτους κατὰ τὰς περιουσίας αὐτῶν (sensus) εἰς 5 κλάσεις καὶ ταύτας πάλιν εἰς λόγους (centurias), καθ' ἃς διαίρεσεις ἐφορολογούντο, ἐστράτευον εἰς τὸν πόλεμον καὶ ἐψηφοφόρου. Οὕτω δ' ἔλαβον μὲν οἱ πλούσιοι μεγαλητέραν δύναμιν, ἀλλ' εἶχον καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑπηρετῶσιν εἰς τὸν πόλεμον μὲ ἴδια ἔξοδα καὶ χωρὶς μισθοῦ, ὥς βαρέως ὠπλισμένοι στρατιῶται. Ἐκτὴ δὲ κλάσις, ἣτις περιλαμβάνει τοὺς Προλεταρίους, τοῦτέστι τὸν ἀκτήμονα ὄχλον ἦτο μὲν ἀπηλλαγμένη φορολογίας καὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἀλλὰ καὶ χωρὶς δυνάμεως εἰς τὰ πολιτικά. Διὰ τῶν διατάξεων δὲ τούτων, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν κατὰ μικρὸν ἀνάμειξιν τῶν πληθεῖων μετὰ τῶν γενῶν τῶν πατρικίων, καὶ νὰ ὑποστρώσῃσιν εἰς τὴν βασιλείαν εὐρύτερον θεμέλιον, τὸ ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ λαοῦ, ἐπέστυρεν ὁ Σέρβιος Τύλλιος τὸ μῖσος τῶν πατρικίων πρὸς ἑαυτὸν, καὶ ἐφανεύθη μὲ τὴν βοήθειαν τούτων ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Ταρκυνίου Σουπέρβου. Γνωστὸν δ' εἶναι πῶς ἡ σύζυγος τοῦ τελευταίου ἤλασεν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ ἰδίου ἑαυτῆς φονευθέντος πατρός.

§. 98. ΤΑΡΚΥΝΙΟΣ δ' ὁ ΥΠΕΡΗΦΑΝΟΣ (533—509) ἐξέτεινε τὰ ὅρια τοῦ κράτους δι' εὐτυχῶν πρὸς τοὺς Λατίνους πολέμων, οὓς ἠνωσεν εἰς *συμμαχίαν* ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τῆς Ῥώμης, *ἐτελείωσε τὴν Καπιτώλιον*, διέταξε νὰ φυλάττωσι τὴν συλλογὴν παλαιῶν χρημῶν, *Σιβυλλικῶν βιβλίων* καλουμένων, καὶ ἱδρυσεν τὰς πρώτας ἀποικίας εἰς τὴν χώραν τῶν γειτόνων Οὐόλσκων, διὰ νὰ ἐκτείνῃ περαιτέρω τὸ κράτος τῆς Ῥώμης. Ἀλλὰ καὶ τοι τοσοῦτον προαγαγὼν τὴν δόξαν τῆς πατρίδος, ἐμισθῆν ὅμως ὑπὸ τῶν πατρικίων, ὅτε συνέλαβε τὸν στοχασμὸν νὰ μεγεθύνῃ τὴν περιορισμένην αὐτοῦ βασιλικὴν δύναμιν. Αἱ κατὰ τῆς Συγκλήτου καὶ τῶν πατρικίων βιαιοπραγίαι αὐτοῦ, ἠνωμέναι μὲ τὰς καταπιεστικὰς φορολογίας καὶ ἀγγρασίας, δι' ὧν ἐπεβάρυνε τοὺς πληθεῖους παρήγαγον κοινὴν δυσἀρέσκεϊαν, ἣτις τελευταίον μετεβλήθη εἰς ἀποστασίαν, ὅταν ἔγινε γνωστὸν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅτι τὸ παρά τινος τῶν υἱῶν τοῦ βασιλέως

(Σέξτου) πρᾶχθεν πρὸς τὴν ἐνάρετον ΛΟΥΚΡΗΤΙΑΝ ἄτιμον ἀνοσιούργημα ἔφερεν αὐτὴν εἰς θέσιν νὰ αὐτοκτονήσῃ. Δύο δὲ συγγενεῖς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, Δεύκιος Ταρκύνιος ΚΟΛΛΑΤΙΝΟΣ, ὁ σύζυγος τῆς Λουκρητίας, καὶ ὁ Ἰούνιος ΒΡΟΥΤΟΣ, ὠρκίσθησαν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τῆς φονευθείσης τὸν ὅρκον τῆς αἱματηρᾶς ἐκδικήσεως, καὶ ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς ἐλευθερίαν καὶ καθάρσιν τῆς τυραννικῆς δυναστείας. Μαθὼν δὲ τὰ ἐν Ῥώμῃ συμβάντα, ἔσπευσεν ὁ βασιλεὺς ὅστις τότε ἐπολιόρκει τὴν παραλίαν Ἀρδέαν, μὲ τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐκείσε, ὅπως καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν· εὗρεν ὅμως τὰς πύλας κεκλεισμένας καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς ἐξορίαν, ἀφοῦ ψήφισμά τι τῆς συνελεύσεως τοῦ λαοῦ ἔπαυσεν αὐτὸν (509) ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ στρατὸς εἶχεν ἤδη ἀποστατήσῃ ἐναντίον αὐτοῦ.

2. Ἡ Ῥώμη δημοκρατουμένη ὑπὸ τοῦς πατρίκίους.

α.) Ὁράτιος Κόκλῃς. *Δήμαρχος Κοριολάτος.*

§. 99. Ἐξωσθείσης δὲ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἔλαβεν ἡ ΣΥΓΚΛΗΤΟΣ τὴν μεγίστην ἐν Ῥώμῃ ἐξουσίαν. Ἐπεκύρυνε τοὺς εἰς τὰς *συνελεύσεις* τοῦ λαοῦ ψηφίζομένους νόμους, καὶ ἐπρότεινε τοὺς ἀρχοντας, οὓς ἐμελλε νὰ ἐκλέγῃ ὁ λαός. Ἀντὶ δ' ἐνὸς βασιλέως, ἐκυβέρνηων τὴν πόλιν ΔΥΟ ΥΠΑΤΟΙ, οἵτινες ἐξελέγοντο κατ' ἔτος ἐκ νέου, ἐπεμελοῦντο τῆς δικαιοδοσίας, καὶ ἦσαν ἐν πολέμῳ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ. Κατ' αὐτοὺς δ' ἐσημαίνετο καὶ τὸ ἔτος ἐν τοῖς Καλενδαρίοις. Μόνον δὲ εἰς τὸν βασιλεῆ τῶν θυνσιῶν, ὅστις ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐπίβλεψιν τῆς συγκλήτου ἐπεμελεῖτο πάντων τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν θρησκείαν τῆς πολιτείας καὶ τὴν θεολατρείαν, ἔμεινε καὶ τοῦ λοιποῦ ἡ βασιλικὴ προσωνομία, εἴνα μὴ ἀπολέσωσιν οἱ θεοὶ τὸν συνήθη αὐτῶν μεσότην». Εἰς ταῦτα δὲ καὶ πάσας τὰς ἄλλας θέσεις οἱ πατρίκιοι μόνον ἠδύναντο νὰ προσέλθωσιν.—Ἄλλ' ἡ νεωστὶ ἐλευθερωθεῖσα πόλις εἶχε νὰ ὑποστῇ μεγάλους ἀγῶνας, εἰς τε τὸ ἐσωτερικὸν καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἐπὶ τῶν ΠΡΩΤΩΝ ἤδη ΥΠΑΤΩΝ, ΒΡΟΥΤΟΥ καὶ ΚΟΛΛΑΤΙΝΟΥ, ἐξύφanan εὐγενεῖς τινες νέοι τῆς Ῥώμης συνωμοσίαν ὅπως ἐπαναφέρωσι τὴν ἐξορισθεῖσαν βασιλικὴν οἰκογένειαν. Ἀνακαλυφθείσης δὲ ταύτης, ἐτιμώρησεν ὁ αὐστηρὸς Βροῦτος τοὺς ἐνόχους, ἐν οἷς ἦσαν καὶ δύο τῶν ἰδίων αὐτοῦ υἱῶν, μὲ τὸν θάνατον. Ἄλλ' ὁ μέγιστος ἐξωτερικὸς κίνδυνος ἠπειλῆσε τοὺς Ῥω-

Εργασία

μαίους παρὰ τοῦ βασιλέως Ἑτρούσκων ΠΟΡΣΗΝΝΑ, τοῦ ὁποίου ἐζήτησε τὴν βοήθειαν ὁ Ταρκύνιος, καὶ ὅστις ἐπελθὼν κατέλαβε τὸν *Ianiclor λόγον* ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τιβέρεως. Καὶ ἐζήτουν μὲν νὰ ἐκβῶλωσιν αὐτὸν ἐκεῖθεν οἱ Ῥωμαῖοι, ἀπεκρούσθησαν ὅμως, καὶ δὲν ἐσώθησαν εἰμὴ διὰ τῆς ἀνδρείας τοῦ ΟΡΑΤΙΟΥ ΚΟΚΑΗΤΟΣ, ὅστις ὑπερῆσπιζε τὴν ξυλινὴν γέφυραν τοῦ Τιβέρεως. Ὅτε δηλ. οἱ Ῥωμαῖοι κατέστησαν εἰς ἀσφάλειαν καὶ εἶχον ἤδη ἀποκόψει τὴν γέφυραν, ἐπήδησεν ὁ Κόκλης ἐξωπλισμένος εἰς τὸ ῥεύμα, καὶ ἐκολύμωσεν πρὸς τὴν ἐπέκεινα ὄχθην. Πρὸς ἀνταμοιβὴν δὲ ἀνέγειρεν ἔπειτα εἰς αὐτὸν ἡ πολιτεία ἀνδριάντα, καὶ τῷ ἐχάρισεν τοσαύτην γῆν, ὅσην ἠδύνατο νὰ περιαρόσῃ ὁ ἴδιος εἰς μίαν ἡμέραν. Ἄλλος δὲ τις Ῥωμαῖος, ΜΟΥΚΙΟΣ ΣΚΑΙΟΛΑΣ, ἐπροχώρησεν εἰς τὸ Ἑτρούσκικὸν στρατόπεδον, σκοπὸν ἔχων νὰ φονεύσῃ τὸν βασιλέα. Ὑπειδὴ δὲ ὠμίλει τὴν γλῶσσαν τῶν Ἑτρούσκων, κατάρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ὅπου ἵστατο ἡ σκηνὴ τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ἀγνοῶν τίς ὁ βασιλεὺς, ἐφόνευσεν ἀντ' αὐτοῦ θεράποντά τινα πολυτελῶς ἐνδεδυμένον. Ὅτε δ' ἔπειτα ἠθέλησεν ὁ Πορσῆννας νὰ τὸν ἀναγκάσῃ μὲ ἀπειλὰς νὰ ὁμολογήσῃ τὰ κατ' αὐτὸν, ἐξέτεινεν ὁ Μούκιος τὴν δεξιὰν χεῖρα εἰς τὸ ἐκεῖ πλησίον ἐπὶ ἐσχάρας καίον πῦρ, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι οὔτε πόνους οὔτε θάνατον φοβεῖται. Ἐντεῦθεν δ' ἐπωνομάσθη *Σκαιοχειρ* (Scoevola). Ταράχθεις δ' ὑπὸ τοιούτων ἀποδείξεων ἀνδρείας καὶ φιλοπατρίας ὁ Πορσῆννας, συνωμολόγησε ταχέως συνθήκην, ὡς λέγει ἡ ἱστορικὴ παράδοσις, καὶ ἀνεχώρησεν. Οὐδὲν ἦττον οἱ Ῥωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσωσι (507) τὸ τρίτον μέρος τῆς χώρας αὐτῶν, καὶ νὰ δώσωσιν ὁμήρους. Ἀλλὰ καὶ οἱ *Οὐπῆνταροι*, καὶ ἡ *συνμαχία* τῶν *Λατίνων* ἐξεστράτευσαν ὑπὲρ τῶν Ταρκυνίων. Τότε δὲ συνηντήθησαν ὁ Βροῦτας, ὁ ἰδρυτὴς τῆς δημοκρατίας καὶ ὁ Ἀρούντας Ταρκύνιος εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ διετρώπησαν ἀλλήλους. Βίς δὲ τὸν κατὰ τῶν Λατίνων πόλεμον ἀνηγόρευσαν κατὰ πρῶτον οἱ Ῥωμαῖοι (496) ΔΙΚΤΑΤΩΡΑ ὅστις ἦτον ἀνώτερος τῶν ὑπάτων, καὶ εἶχεν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν εἰς τε τὴν πόλιν καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον. Τοιοῦτος δὲ δικτάτωρ ἀνηγορεύετο μόνον ἐν καιρῷ ἀνάγκης καὶ κινδύνου ἐπὶ ἑξ μῆνας, καὶ ἀπέθετε, μετὰ τὴν παρέλευσιν αὐτῶν, τὴν *ἐκτακτον* αὐτοῦ ἀρχήν. Ἡ δ' ἀναγόρευσις ἐγένετο παρὰ τῶν ὑπάτων εἰς τὴν σιωπηλὴν ὥραν τοῦ μεσονυκτίου μὲ θρησκευτικὰς συνηθείας.

§. 400. Ὅτε δ' ἄπασαι αἱ προσπάθειαι τοῦ Ταρκυνίου, ὅπως λάβῃ

πάλιν τὸ βασιλικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, ἐματαιώθησαν, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Κόμην τῆς Κάτω Ἰταλίας, ὅπου ἀπέθανε (495). Νῦν δ' ἤρχον οἱ πατρίκιοι τῆς πολιτείας, καὶ κατεπίεζον τοὺς πληθεῖους μὲ τοὺς τραχεῖς αὐτῶν ΠΕΡΙ ΧΡΕΩΝ ΝΟΜΟΥΣ. Οἱ πληθεῖοι ἔπρεπε νὰ πληρῶνῃσιν ἔγγειον γόσον ἐκ τῆς μικρᾶς αὐτῶν ἰδιοκτησίας, καὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπηρετῶσιν εἰς τὸν πόλεμον χωρὶς μισθοῦ, παρασκευάζοντες μάλιστα ἀφ' ἑαυτῶν τὸν ἐξοπλισμόν. Ὅτε δ' εὕρισκοντο ἐν πολέμῳ, οἱ ἄγροί αὐτῶν ἐγεωργοῦντο κακῶς· αἱ σπανοκαρπία παρήγον πενίαν, καὶ διὰ τὰ ἀποφύγωσι τὴν στιγμιαίαν ἀνάγκην, ἐδανείζοντο χρήματα παρὰ τῶν πλουσίων πατρικίων. Ἄν δ' ἔπειτα ὁ πληθεῖος δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τὸν μέγαν τόκον (8—10 τοῖς 100), ἐγένετο αὐτὸς καὶ τὰ κτήματα αὐτοῦ ἰδιοκτησία τοῦ δανειστοῦ, ὅστις ἠδύνατο νὰ πωλήσῃ αὐτὸν καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ δούλους εἰς τὴν ξένην, ἢ νὰ τοὺς κρατήσῃ παρ' ἑαυτῷ ὑπηρέτας. Ὅτε δ' ἡ κατάστασις αὕτη ἔγινε λίαν καταπιεστικὴ, καὶ οὐδεὶς νόμος ἐπροστάτευσεν τὸν δυστυχεῖ χρεώστην κατὰ τοῦ σκληροκάρδου δανειστοῦ ἐπεχείρησαν οἱ πληθεῖοι τὴν Εἰς τὸ ἱερὸν ὄρος μετοικέσιαν, 1 1]2 ὥραν μακρὰν τῆς Ῥώμης (494), σκοπὸν ἔχοντες νὰ κτίσωσιν αὐτόθι νέαν πόλιν. Οἱ δὲ πατρίκιοι ἔπεμψαν τὸν *Metricus Agrippa*, διὰ νὰ πείσῃ αὐτοὺς νὰ ἐπανεέλθουν. Οὗτος δ' ἀπέδειξε τὸ ἐπιζήμιον τῆς τοιαύτης διχονοίας, διηγουμένος μῦθόν τινα, πῶς δηλ. ἤρισάν ποτε τὰ μέλη πρὸς τὸν στόμαχον, καὶ περιήλθεν οὕτως ὅλον τὸ σῶμα εἰς κίνδυνον, καὶ ὑπεσχέθη εἰς αὐτοῦς κατάπαυσιν τῶν δεινοπαθειῶν. Οἱ δὲ πληθεῖοι κατεπέσθησαν, καὶ ἔλαβον ἐπιστρέψαντες ΔΗΜΑΡΧΟΥΣ, κατ' ἀρχὰς πέντε, ἔπειτα δὲ δέκα. Ἦσαν δ' οὗτοι κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἱεροὶ καὶ ἀπαρβίαστοι, ἠδύνατο νὰ ποιῶσιν ἐνστάσεις (veto) κατὰ παντὸς ψηφίσματος τῆς συγκλήτου καὶ παντὸς διατάγματος τῶν ὑπάτων, τὸ ὅποιον ἐφαίνετο ὅτι ἐνέβαλλεν εἰς κίνδυνον τὰ πράγματα τῶν πληθείων, καὶ ἠδύνατο, ἂν τοῦτο δὲν ὠφέλει, νὰ ἐμποδίσωσι τὴν στρατολογίαν καὶ φορολογίαν. — Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα (490) συνέβη ἐν Ῥώμῃ λιμός, καὶ ὅτε τέλος ἦλθον πλοῖα κομίζοντα ἐκ τῆς Σικελίας σίτον, εἶπεν ὁ ὑπερήφανος πατρίκιος ΜΑΡΚΟΣ ΚΟΡΙΟΛΑΝΟΣ γνῶμην, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τοὺς πληθεῖους ἀπὸ τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν σίτον πρὶν συγκατανεύσωσιν εἰς τὴν κατάργησιν τῶν δημάρχων. Τότε δὲ ἐξεφώνησαν οἱ πληθεῖοι ἐν τῇ συνελεύσει αὐτῶν τὴν κατ' αὐτοῦ

προγραφὴν, καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ῥώμην. Διψῶν δ' ἐκ-
 δίκησιν ἀνεχώρησε πρὸς τοὺς Οὐδόλσκους, καὶ κατέπεισεν αὐτοὺς νὰ
 εἰσβάλωσιν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν.
 Εἶχον δὲ προχωρήσει ἤδη λεηλατοῦντες μέχρι τοῦ πέμπτου μιλιαρίου,
 ὅτε κατῴρθωσαν αἱ ἡνωμένοι παρὰ κλήσεις τῆς μητρὸς καὶ τῆς γυ-
 ναικὸς τοῦ στρατάρχου, νὰ συγκινήσωσι τὴν συνείδησιν αὐτοῦ, καὶ νὰ
 τὸν πείσωσι νὰ ἀποχωρήσῃ. Ὁργισθέντες δ' ὡς λέγεται διὰ τοῦτο οἱ
 Οὐδόλσκοι ἐφόνευσαν μὲν αὐτὸν διετήρησαν ὅμως τὰς κυριευθείσας πόλεις.

β'.) Οἱ Φάβιοι. *Κικκινῆτος. Οἱ δέκαρχοι.*

§. 401. Ἀντιφερομένων δὲ τῶν δύο τάξεων, ἐξησθενίσθη κατὰ μι-
 κρὸν ἡ Ῥώμη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ ἐξωτερικοὶ ἔχθροί ἤρπαζον τὸ ἐν
 τμημα τῆς χώρας μετὰ τὸ ἄλλο, καὶ ἐσμίκρυνον οὕτω τὴν Ῥωμαϊκὴν
 ἐπικράτειαν. Οἱ πληθεῖοι, τῶν ὁποίων οἱ βραχίονες ἔφερον εἰς τὰς
 μάχας τὸ δόρυ, ὀλίγην εἶχον ἐπιθυμίαν νὰ χύνωσι τὸ αἷμα αὐτῶν, διὰ
 νὰ ἰσχυροποιῶσι καὶ πλουτίζωσι τοὺς καταπιστάς τῆς τάξεώς των·
 ἐνίοτε μάλιστα ἐτρέποντο εἰς φυγὴν ἐκούσιον, διότι διεύθυνεν αὐτοὺς
 ἄσπλαγχνός τις πατρίκιος. Οὕτω π. χ. συνέβη εἰς πόλεμόν τινα
 κατὰ τῶν ΟΥΗΙΕΝΤΑΝΩΝ, καθ' ὃν εἶχε τὴν ἀρχιστρατηγίαν ΦΑ-
 ΒΙΟΣ τις. Τὸ ὄνειδος δὲ τοῦτο μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσιν οἱ με-
 γαλόψυχοι Φάβιοι, ἤλλαξαν ἔκτοτε φρόνημα, ἐπελήφθησαν τῆς προ-
 στασίας τῶν πληθεῖων, καὶ ἐξήλθον ἔπειτα εἰς ἀγῶνα κατὰ τῶν
 Οὐήιεντανῶν ἰδίαις δαπάναις. Ἐξορμῶντες δ' ἀπὸ τινος ὄχρου τόπου
 ἐπροξένουν μεγάλας ζημίας εἰς τοὺς ἐχθροὺς, καὶ ἐπέστρεψαν ἀπὸ πολ-
 λῶν συμπλοκῶν νικηφόροι καὶ βαρύτιμα φέροντες λάφυρα, μέχρις οὗ
 τελευταῖον, ἀγόμενοι ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ ἄρπάσωσιν ἀγέλην
 τινὰ ζῶων, ἐπίτηδες διωχθέντων εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἔπεσαν εἰς ἐνέδραν,
 καὶ ἐσφάγησαν ὅλοι ὁμοῦ μετ' ἀνδρειοτάτην ὑπεράσπισιν (479).
 Εἷς δὲ μόνος, ὅστις δὲν ἦτον εἰσέτι εἰς ἡλικίαν, ἐπέζησεν εἰς τὴν
 ἀπώλειαν τοῦ γένους αὐτοῦ. Ὡς δ' ἀπ' ἄρκτου ἀνησχοῦν τὴν Ῥω-
 μαϊκὴν ἐπικράτειαν οἱ Οὐήιεντανοί, οὕτως ἀπὸ μεσημβρίας ἐποιοῦν
 καταστρεπτικωτάτας ἐκδρομάς οἱ ΟΥΟΛΣΚΟΙ καὶ ΑΙΚΟΥΟΙ. Οἱ τε-
 λευταῖοι μάλιστα, τῶν ὁποίων τὰ ὄρια ἐξετείνοντο μέχρι τῆς Πραι-
 νεατοῦ, ὀλίγα μίλια μακρὰν τῆς Ῥώμης, ἠγωνίσθησάν ποτε πρὸς
 τοὺς Ῥωμαίους, παρὰ τὸ ὅρος Ἀλγιδῶν, μετὰ τοιαύτης ἐπιτυχίας,
 ὥστε ἤθελον οὗτοι περικυκλωθῇ εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν καὶ γεί-

νει αἰχμάλωτοι, ἂν δὲν ἡλευθέρονεν αὐτοὺς ὁ ΚΙΓΚΙΝΝΑΤΟΣ. Ὅτε δηλ. ἐπληροφορήθη ἡ σύγκλητος περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ στρατοῦ, ἀνηγόρευσε τὸν πατρίκιον Κιγκιννάτον δικτάτωρα (458). Οὗτος δ' εἶχε περιπέσει εἰς τοσαύτην πενίαν ὑπὸ τῶν ἀτυχιῶν ὥστε δὲν τῷ ἔμεινε πλέον εἰμὴ μικρόν τι κτῆμα εἰς τὴν δεξιάν ὄχθην τοῦ Τιβέρεως, τὸ ὅποιον ἐκαλλιέργει ὁ ἴδιος ὅταν ἡ πρόσκλησις τῆς Συγκλήτου ἔφθασεν εἰς αὐτόν. Κατέλιπε δὲ πάραυτα τὸ ἄροτρον, ἔσπευσε μὲ τὴν περὶ αὐτὸν συλλεχθεῖσαν νεολαίαν τῆς Ῥώμης εἰς τὸν τόπον τοῦ κινδύνου, καὶ περιεκύκλωσε διὰ νυκτὸς τοὺς Αἰκούς. Ὅτε δὲ τὴν ἐπαύριον πρῶτον ἐξεγερθέντες οὗτοι ὑπὸ μεγάλης κραυγῆς, ἀνεγνώρισαν τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἠναγκάσθησαν νὰ γείνωσιν αἰχμάλωτοι, καὶ παραδόντες τὰ ὅπλα, τὰ σκεύη, τοὺς ἵππους καὶ ὑποζύγια αὐτῶν, νὰ διαβῶσιν ὑπὸ ζυγὸν σχηματισθέντα ἐκ τριῶν δοράτων.

§. 402. Πεισματῶδεςτέρους ὅμως ἀγῶνας διεξήγαγον οἱ πληθεῖοι πρὸς τοὺς πατρίκιους, ζητοῦντες παρ' αὐτῶν ἰσότητα τῶν δικαιωμάτων. Ἐζήτουν δὲ μάλιστα νόμους κληρουχικοὺς (περὶ ἀγρῶν), δίκαιον ἔγγραφο καὶ μετοχὴν εἰς τὰς ἀρχάς. Ἡ Ῥωμαϊκὴ πολιτεία κατεῖχε μεγάλους ἀγροὺς καὶ νομὰς, αἵτινες οὐδενὸς μὲν ἦσαν ἰδιοκτησία, τῶν ὁποίων ὅμως τὴν κάρπωσιν εἶχαν οἱ πατρίκιοι ἐπὶ τῷ ὄρῳ τοῦ νὰ εἰσφέρωσι τὸ δέκατον τοῦ εἰσοδήματος εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Τὴν δημοσίαν δὲ ταύτην χώραν (ager publicus) ἐθεώρουν οἱ πατρίκιοι ὡς ἰδιοκτησίαν τῶν, ἐγώργουν αὐτὴν διὰ τῶν πελατῶν αὐτῶν (clientes,) καὶ παρέβλεπον, χριζόμενοι ἀλλήλοις, ἂν ὁ συμφωνηθεὶς φόρος ἢ τὸ ὀφειλόμενον ἀργύριον τῆς νομῆς ἐπληρόνετο ἀκριβῶς εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἀπὸ καιροῦ δ' εἰς καιρὸν ἐζήτουν ἤδη οἱ πληθεῖοι ΝΟΜΟΥΣ ΠΕΡΙ ΧΩΡΑΣ, δι' ὧν νὰ ἀφίνεται εἰς αὐτοὺς μέρος τῆς δημοσίου χώρας. Ἀλλ' ὁσάκις καὶ ἂν παρουσιάζετο τὸ ζήτημα τοῦτο, εὗρισκεν ἐπιμονωτάτην ἀντίστασιν. Ὁ δὲ ὑπατος Σπύριος Κάσσιος, ἀνὴρ ἐνδοξος καὶ πλείστου ἄξιος, ὅστις εἰσήγαγε τὸν πρῶτον κληρουχικὸν νόμον, ἐκρημνίσθη (486) ἀπὸ τῆς Ταρπηίας πέτρας τοῦ Καπιτωλίου, καὶ ἡ θέσις, ὅπου ἵστατο ἡ οἰκία αὐτοῦ, ἔμεινεν ἔρημος.

§. 403. 2. Ἡ δικαιοδοσία εὗρίσκετο ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς χεῖρας τῶν πατρίκιων οἵτινες ἀπεφαίνοντο κατὰ τὰ πατροπαράδοτα καὶ τὸ ἄγγραφον δίκαιον τῆς συνηθείας, καὶ ἤσκουν οὕτω πολλὴν αὐθαίρεσιν καὶ προσωποληψίαν. Ὅπως ἀπαλλαγῶσιν ὅσον ἔνεστι τάχιον ἀπὸ τῆς

αυθαιρεσίας ταύτης, ἀπήτησαν οἱ πληθεῖτοι σταθεροὺς ἐγγράφους νόμους· εὗρον ὅμως σφοδρὰν ἀντίστασιν παρὰ τοῖς πατρικίοις. Μετὰ πολλοὺς δὲ θυσελώδεις ἀγῶνας, κατάρθωσαν ἐπὶ τέλους οἱ δῆμαρχοι νὰ πεμφθῶσι (452) προσβευταὶ εἰς τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας, ἵνα ἐξετάσωσι τοὺς ἐκεῖθι νόμους, καὶ ἐκλέξωσι τοὺς καταλλήλους. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν δ' αὐτῶν συνεφώνησαν καὶ αἱ δύο τάξεις οὕτως, ὥστε νὰ παυθῶσι μὲν τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν παῖσαι αἱ ἀρχαὶ (ὑπατοὶ, δῆμαρχοι κ. λ.), νὰ δοθῇ δὲ εἰς δέκα πατρικίους ἀπεριόριστος ἐξουσία, ἵνα συγγράψωσι τὸ νέον δίκαιον τῆς χώρας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν (450) οἱ νέοι ἄρχοντες, ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν ΔΕΚΑΡΧΟΙ ὀνομασθέντες, ἐξετέλουν κάλλιστα τὸ ἀνατεθὲν εἰς αὐτοὺς ὑποῦργημα, καὶ οἱ νόμοι αὐτῶν εὗρον περὶ τὸ τέλος ἔτους, εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ, τοιαύτην ἀποδοχὴν, ὥστε πρὸς καθολικὴν ἀποτελέσειν τοῦ ἔργου, ἄφησαν νὰ ὑπάρχῃ ἡ δεκαρχία καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος (449). Ἀλλὰ τῶρα κατεχρήσθησαν οἱ πατρικιακοὶ δέκαρχοι τὴν ἀπεριόριστον αὐτῶν δύναμιν, ἐξοκέλλοντες εἰς αὐθαιρεσίας καὶ βιαιοπραγίας. Ἐμαίνοντο δὲ ῥίπτοντες εἰς τὴν εἰρκτὴν, ἐπιβάλλοντες πρόστιμον, καταδικάζοντες εἰς ἐξορίαν ἢ εἰς τὸν πέλεκυν τοῦ δημίου, τοὺς πληθεῖους αὐτῶν ἐναντίους, καὶ ἐκραγέοντας πολέμου τινὸς πρὸς τοὺς Αἰκούους καὶ Οὐόλσκους, ἔβαλον νὰ φονεύσωσιν εἰς τὸ στρατόπεδον γηραδὴν τινα ἥρωα τῶν πληθείων· καὶ ἀφοῦ παρήλθε τὸ δευτέρον ἔτος, καὶ ἀπετελέσθη ἤδη ἡ συγγραφή ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΤΩΝ ΔΩΔΕΚΑ ΠΙΝΑΚΩΝ, ἐξηκολούθησαν νὰ κατέχωσιν αὐτογνομόνως τὴν ἀρχήν. Ἐφερε δ' εἰς ἔκρηξιν τὴν κοινὴν δυσἀρέσειαν τὸ ὑβριστικὸν ἀνοσιούργημα τοῦ ἀλαζόνος εὐπατρίδου ΑΠΗΙΟΥ ΚΛΑΥΔΙΟΥ (448), τοῦ ἐπισημοτάτου τῶν δεκάρχων. Τοῦτου δηλ. τὰ στήθη ἐφλέξεν ἔως πρὸς τὴν ὠραίαν ΒΙΡΓΙΝΙΑΝ, θυγατέρα ἀρχηγοῦ τινος τῶν πληθείων καὶ μνηστὴν ἐνὸς ἄλλου. Διὰ νὰ δυνθῇ δὲ νὰ τὴν ἀποκτήσῃ, ἐπεισεν ἕνα τῶν πελατῶν αὐτοῦ νὰ κηρύξῃ τὴν παρθένον δραπετίν δούλην του, καὶ νὰ ζητήσῃ αὐτὴν παρὰ τῆς δικαστικῆς ἑδρας τῆς δεκαρχίας, ὡς ἰδιοκτησίαν του. Ἐνώπιον μεγάλῃς πληθούς ἀνθρώπων ἤκουσεν ὁ Ἀππίος Κλαύδιος εἰς τὴν ἀγορὰν τὴν κατηγόριαν· μόλις ὅμως παρέδωκεν ἡ δικαστικὴ αὐτοῦ κρίσις τὴν Βιργινίαν εἰς τὸν κατήγορον, καὶ πάραυτα ὁ πατήρ ἔσπευσεν ἐκεῖσε, καὶ ἐβύθισε τὸ ἐγχειρίδιόν του εἰς τὴν καρδίαν τῆς κόρης. Ἐκπλαγεὶς δὲ διὰ τὴν ἀνῆκουστον ταύτην πράξιν, περιστείχισε τῶρα ὁ λαὸς τὸν νεκρὸν τῆς ὠραίας παρθένου, ἐν ᾧ ὁ

στρατὸς τῶν πληθείων εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, ὀδηγούμενος ὑπὸ τῶν δημάρχων αὐτοῦ, καὶ στρατοπεδεύσας ἐπὶ τοῦ Ἀδεντίου, ἀπῆτησεν ἀπειλῶν τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν δεκάρχων καὶ τὴν ἐπάνοδον τῆς παλαιᾶς τάξεως. Ἀμφότερα ἐγένοντο. Καὶ ὁ μὲν Ἀππίος Κλαύδιος ὑποτακτόνησεν εἰς τὸ δεσποτήριον, ἄλλος δέ τις ἐθανατώθη, καὶ οἱ λοιποὶ ἐτιμωρήθησαν διὰ τὰ κακουργήματα αὐτῶν, καταδικασθέντες εἰς ἐξορίαν διὰ βίου. Οἱ νόμοι ὅμως τῶν δώδεκα πινάκων ἔμειναν ἐν ἐνεργείᾳ καὶ ἔγειναν τὸ θεμέλιον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου.

§. 104. 3. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα κατώρθωσαν (445) οἱ πληθεῖται νὰ γείνη συνομολογία τις, καθ' ἣν ἀμφότεραι αἱ τάξεις ἠδύναντο νὰ συνάπτωσι πρὸς ἀλλήλους γάμους ἐγκύρους, χωρὶς τὰ στερεῶνται τὰ γεννόμενα τέκνα τῶν δικαιωμάτων τῆς τάξεως· καὶ τελευταίον ἀπῆτησαν καὶ μεταχῆν εἰς τὴν ὑπατείαν. Ἀλλ' εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην ἀντέστησαν παντὶ σθένει οἱ πατρίκιοι· καὶ ὅτε τέλος ἐμπόδισαν οἱ δημαρχοὶ τὴν στρατολογίαν διὰ τὴν πολεμικὴν ὑπηρεσίαν, ἐκήρυξαν ἐκεῖνοι, ὅτι προτιμῶσι νὰ μὴν ἔχωσι κἀνένα ὑπατον, ἢ νὰ συγκατανεύσωσιν εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν πληθείων. Ἐντεῦθεν δὲ συνεφωνήθη (444) νὰ ἐκλέγωνται κατ' ἔτος τρεῖς ἢ τέσσαρες ΧΙΔΙΑΡΧΟΙ, ὑπατικῇ ἐξουσίᾳ ἔχοντες, ἐξ ἑκατέρας τῶν δύο τάξεων, ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ ἀνώτατοι ἄρχοντες. Ἡ δὲ διάταξις αὕτη διήρκεσε περὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη. Οὐδὲν ἦττον ὑπῆρξαν περιστάσεις, καθ' ἃς οἱ πατρίκιοι ἐλάβανον τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν, καὶ τότε ἐξελέγοντο ἐπὶ τινα ἔτη πάλιν ὑπατοι, ἢ ἄφινον κατὰ μέρος τοὺς πληθειακοὺς χιλιάρχους. Ὡς ἀποζημιῶσιν δὲ τῆς ἀπωλείας ταύτης συνέστησαν οἱ πατρίκιοι τὴν εἰς αὐτοὺς μόνον ἐπιτροπομένην ἀρχὴν τῶν ΤΙΜΗΤΩΝ. Οὗτοι δὲ δύο τὸν ἀριθμὸν ὄντες ἐκράτουν τοὺς καταλόγους, ἐν οἷς ἦσαν καταγεγραμμένοι ἅπαντες οἱ Ῥωμαῖοι καὶ τὴν περιουσίαν καὶ τὸ ἀξίωμα των, ὡς συγκλητικῶν, ἱππεῖς καὶ πολῖται, διεύθυνον τὴν οἰκοδομὴν τῶν ναῶν, ὁδῶν καὶ γεφυρῶν, εἶχον καὶ δικαστικὴν τινα ἐπιθεώρησιν τῶν ἡθῶν, τιμωροῦντες ἠθικὰ πλημμελήματα καὶ πράξεις κατὰ τῆς κοσμιότητος καὶ τῆς δημοσίας ἠθικῆς, διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτου, ἢ διὰ ὑποβιβάσεως ἀπὸ τάξεώς τινος ἀνωτέρας εἰς ἄλλην κατωτέραν.

γ.) "Αλωσις τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν Γάλλων (389) καὶ οἱ νόμοι τοῦ Δικινίου Στόλωνος (336).

§. 105. Διακρούντων τῶν ἐσωτερικῶν τούτων ἀγώνων, οἱ Ῥωμαῖκοι στρατοὶ ἡγωνίζοντο νικηφόροι κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Θεσπισθέντος δὲ νὰ λαμβάνωσιν οἱ πολῖται κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου μισθόν τινα, ἡδύναντο ἤδη τὰ στρατεύματα νὰ μένωσι χρονιότερον ἐν τοῖς στρατοπέδοις. Ἐκτείναντες λοιπὸν τὴν ἐπικράτειαν αὐτῶν πρὸς μεσημβρίαν, ἔσρεψαν ὅλην αὐτῶν τὴν δύναμιν κατὰ τῆς Ἑτρουρίας, καὶ ΕΚΥΡΙΕΥΣΑΝ (396) μετὰ δεκαετῆ πολιορκίαν, ὑπὸ τὸν ΚΑΜΙΛΛΟΝ, τὴν ἐχθρὰν πόλιν ΒΗΪΟΥΣ, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι μέρος μὲν ἐσφάγησαν, μέρος δὲ ἡχμαλωτίσθησαν. Ἐκτοτε δὲ κατέπεσαν ἡ δύναμις τῆς Ἑτρουρίας. Ὁ δ' ὑπερήφανος στρατάρχης, ὅστις τελέσας ἐπιδεικτικὸν θρίαμβον, καὶ μερίσας ἀνίσως τὰ λάφυρα, ἐρείδκυσε τὸ μῖσος τῶν πληθείων, ἀνεχώρησεν εἰς ἐκούσιον ἐξορίαν, ὅταν οἱ δήμαρχοι προσεκάλεσαν αὐτὸν νὰ δώσῃ λόγον καὶ ἐστέρησεν οὕτω τὴν πόλιν τῆς βοηθείας αὐτοῦ εἰς καιρὸν καθ' ὃν ἦτο τὰ μάλιστα ἀναγκαία.

§. 106. Περὶ τοὺς αὐτοὺς δηλ. χρόνους ἀνέβησαν οἱ Γάλλοι ἀπὸ τῶν πεδιάδων τοῦ Πάδου τὰ Ἀπέννινα, καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Ἑτρουσκικὴν πόλιν Κλούσιον. Οἱ δὲ κάτοικοι ἐζήτησαν μὲν βοήθειαν παρὰ τῶν Ῥωμαίων· ἀλλ' οὗτοι πρεσβευτὰς μόνον ἐπεμψαν πρὸς αὐτοὺς, ὅπως μεπιτεύσωσι πρὸς συμφιλώσιν. Μὴ κατωρθωθέντος δὲ τούτου ἀνεμίχθησαν οἱ πρεσβευταὶ εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ ἐφόνευσαν Γάλλον τινὰ στρατάρχην. Ἡ παράβασις αὕτη τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν κατέστησε τοὺς Γάλλους μανιακοὺς. Κατέλιπον πάραυτα τὸ Κλούσιον, ὥρμησαν μὲ βῆμα ταχὺ κατὰ τῆς Ῥώμης, καὶ ἐνίκησαν (389) τὸν Ῥωμαϊκὸν στρατὸν παρὰ τὸ ποτάμιον ΑΛΔΙΑΝ τοσοῦτον παντελῆ νίκην, ὥστε ὀλίγοι μόνον φυγόντες ἐσώθησαν διὰ τοῦ Τιβέρεως πρὸς τοὺς Βηήτους, καὶ ἡ ἡμέρα τῆς μάχης (18 Ἰουλίου) ἐσημειώθη μετέπειτα εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν Καλενδάριον *μαῖρη*, καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀποφράς. Καὶ αὕτη ἡ Ῥώμη, ἥτις εἶχε καταληφθῇ παρὰ τῶν γυναικῶν καὶ παιδίων ἔπεσε χωρὶς ἀντίστασιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐχθρῶν. Οἱ Γάλλοι ἐνέπρησαν τὴν κενὴν πόλιν, ἐφόνευσαν εἰς τὴν ἀγορὰν περὶ τοὺς 80 γέροντας, οἵτινες ἤθελον νὰ πέσωσιν ὡς ἐξιλεωτικὴ θυσία, καὶ ἐπολιόρκησαν ἔπειτα τὸ Καπιτώλιον, ὅπου εἶχον ἀποσυρθῇ οἱ μάχιμοι ἄνδρες. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ φρουρά, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἡρώικου Μάρκου ΜΑΝΛΙΟΥ, πα-

ρείχεν ἀνδρείαν ἀντίστασιν, καὶ τὰ τάγματα τῶν Γάλλων ἡραιούντο ὑπὸ λιμοῦ καὶ λοιμικῶν ἀρρώστων, συνωμολογήθη μεθ' ἐπτάμηνον πολιορκίαν συνθήκη, καθ' ἣν οἱ Γάλλοι ὑπεσχέθησαν ν' ἀναχωρήσωσι, λαμβάνοντες λύτρα 1000 λίτρας χρυσοῦ. Γνωστὸν δ' εἶναι πῶς ὁ ἀνένδοτος στρατηγὸς ΒΡΕΝΝΟΣ (τ. ἔ. βασιλεὺς στρατοῦ) ἐπηύξησεν ἀκόμη τὸ συμφωνηθὲν πᾶσιν μὲ τὸ βάρος τοῦ ξίφους αὐτοῦ, τὸ ὅποιον ἔρριψεν εἰς τὴν πλάστιγγα, ἐπειπὼν τὰ παροιμιῶδες· «οὐαὶ τοῖς νικηθεῖσιν!» Ἡ δὲ διήγησις, ὅτι ὁ ἐξορισθεὶς Κάμιλλος ἐπετέθη μετὰ στίφους φυγᾶδων Ῥωμαίων κατὰ τῶν ἀναχωρούντων ἐχθρῶν, καὶ ἤρπασε πάλιν ἀπ' αὐτῶν τὴν λείαν μένει ἀμφίβολος, καὶ δὲν συγκαταριθμεῖται χωρὶς λόγου εἰς τὰς Ῥωμαϊκὰς μεγαλαυχίας.

§. 107. Ἀναχωρησάντων δὲ τῶν ἐχθρῶν, ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς εἶχεν ἀποθαρρυνθῆ τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἤθελε νὰ ἀνοικοδομήσῃ πλέον τὴν πόλιν, ἀλλὰ νὰ μεταναστεύσῃ πρὸς τοὺς κενοὺς Βῆτους. Μετὰ κόπου δὲ μόνον κατάρθωσхан οἱ πατρίκιοι νὰ ἐμποδίσωσι τὴν πρόθεσιν ταύτην, καὶ ὅπως μὴ ἐπέλθῃ ποτὲ ὁμοία ἰδέα, κατελείφθησαν αἱ ἐν Βῆτοις οἰκίαι εἰς τὸν λαὸν νὰ κατασκαφῶσι, καὶ κατηράσθησαν τὸ ἔδαφος εἰς αἰώνιον ἐρημίαν. Μόλις δὲ ἀνοικοδομήθη ἐν τάχει ἡ Ῥώμη μὲ στενὰς καὶ σκολιὰς ὁδοὺς καὶ μικρὰς οἰκίας, ὅτε ἤρχισαν πάλιν οἱ πατρίκιοι νὰ ζητῶσιν ἐκ νέου πάντα τὰ προνόμια αὐτῶν, καὶ μάλιστα νὰ φέρωσιν εἰς χρῆσιν τοὺς περὶ *χρεῶν νόμους* μὲ τὴν παλαιὰν αὐτῶν αὐστηρότητα. Ὁ δὲ σωτὴρ τοῦ Καπιτωλίου Μάρκος Μάρκιος (Καπιτωλίος), προστεθὲν μὲν εἰς τοὺς ταλαιπώρους καὶ πτωχοὺς πληθεῖους, ἐπέσυρεν ὅμως οὕτω τὸ μῖσος τῶν ὁμοτίμων αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὑπὸ τὴν μηδαμινὴν πρόφασιν, ὅτι ἐπιθυμεῖ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, κατεδίκασαν αὐτὸν οὗτοι εἰς θάνατον μετὰ δὲ τοῦτο ἐκρημνίσθη (383) ἀπὸ τῆς *Ταρπητίας πέτρας*, ἡ οἰκία αὐτοῦ κατεστράφη, καὶ ἡ μνήμη αὐτοῦ ἐβλάσφημήθη.—Ἀλλ' ἡ κατὰ τῶν φιλοδῆμων ἀνδρῶν σκληρότης αὕτη ἐξήγειρε τοὺς πληθεῖους ἀπὸ τῆς νωθρότητος αὐτῶν. Δύο δὲ μεγαλόφρονες καὶ συνετοὶ δῆμαρχοι, ΛΙΚΙΝΙΟΣ ΣΤΟΛΩΝ καὶ ΔΕΥΚΡΙΟΣ ΣΕΒΕΤΙΟΣ, εἰσέγαγον (375) τὰ ἐξῆς τρία *ψηφίσματα*· 1) Νὰ ἐκλέγωνται καὶ πάλιν δύο ὅπατοι, ἀλλ' ὁ ἕτερος αὐτῶν νὰ ᾔναι πάντοτε πληθεὺς. 2) Κάνειν πολίτης νὰ μὴ δύναται νὰ κατέχῃ καὶ *ἐνοικιάζῃ* πλείονα τῶν 500 πλέθρων τῆς δημοσίας χώρας· τὸ δὲ ἐπίλοιπον νὰ διανεμηθῇ κατὰ μικροῦς κλήρους εἰς τοὺς πληθεῖους ὡς *ιδιοκτησία*. 3) Ἀπὸ τὸ κεφάλαιον νὰ ἀφαιρεθῇ

ὁ πληρωθεὶς ἤδη τόκος, καὶ τὸ ἐπίλοιπον γὰρ ἐξοφληθῇ εἰς τρία ἔτη. Καὶ κατεπολεμήθησαν μὲν αἱ προτάσεις αὐταὶ ἐπὶ δέκα ἔτη ὑπὸ τῶν πατρικίων παντὶ σθένει, ἀλλὰ πᾶσαι αὐτῶν αἱ προσπάθειαι ἐναυάγησαν εἰς τὸν βράχον τῆς ἐπιμονῆς τῶν δύο δημάρχων, οἵτινες ἐμπόδισαν τὴν ἐκλογὴν ἀρχόντων καὶ τὴν στρατολογίαν. Αἱ δὲ προτάσεις ἔλαβον ἰσχὺν νόμου, καὶ ἐκλόνησαν οὕτω τὰ προνόμια τῶν πατρικίων (336). Καὶ ἔμειναν μὲν ἀκόμη τὰ ἀξιώματα τῶν ἱερέων, τὸ νεωστὶ συσταθὲν ἀξίωμα τοῦ *πραίτωρος* διὰ τὴν πολιτικὴν διακαιοδοσίαν καὶ τινες ἄλλαι θέσεις, ὥς κτήσεις ἀποκλειστικαὶ τῶν πατρικίων, ἀλλὰ μετ' ὀλίγας δεκαετηρίδας ἐπειράπη καὶ εἰς τοὺς πληθεῖους ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς ταύτας πρόσδοσ· ὥστε ἐπηκολούθησεν (302) ἡ ἐντελής ἐξίσωσις τῶν δύο τάξεων. Ἡ δ' ὁμόνοια, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Κάμιλλος ἐγκαινίσεν ἱερὸν, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Καπιτωλίου, μνημεῖον τοῦ ἐξίλασμοῦ τῆς παλαιᾶς διχονοίας, ἔφερεν ἔκτοτε χρόνους πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ ἡρωικοῦ μεγαλείου.

Β'. ΗΡΩΪΚΗ ΕΠΟΧΗ ΡΩΜΗΣ.

1. Οἱ χρόνοι τῶν πρὸς τοὺς Σαμνίτας πολέμων, καὶ οἱ πρὸς Πύρρον ἀγῶνες.

§. 108. Ἀσκήσαντες δ' οἱ Ῥωμαῖοι τὴν πολιτικὴν αὐτῶν δύναμιν εἰς τινὰς πρὸς τὰ πλανώμενα στίφη τῶν *Γάλλων* νικηφόρους ἀγῶνας, καθ' οὓς διέπρεψε μάλιστα δι' ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων ὁ *Τίτος Μάρκιος* (*Τουρκουάτος*) καὶ ὁ *Μάρκος Βαλέριος* (*Κόρβος*), ἐζήτησαν γὰρ τάξωσιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν τοὺς γείτονας λαούς. Ἐκ τούτων δ' ἐπησχόλησαν αὐτοὺς μάλιστα οἱ ἐμπειροπόλεμοι καὶ φιλελεύθεροι ΣΑΜΝΙΤΑΙ, κατοικοῦντες εἰς τὰ ὕψη τῶν Ἀπεννίνων ὀρέων· διὸ καὶ ἐπολέμουν κατ' αὐτῶν, πλὴν ὀλίγων διακοπῶν, ὑπὲρ τὰ 70 ἔτη. Ἀφορμὴν δ' εἰς τὸν πόλεμον ἔδωκαν οἱ κάτοικοι τῆς *Καπύης* καὶ τῆς *Καμπανικῆς* πεδιάδος. Πρὸ ἐτῶν δηλ. λησται Σαμνῖται εἶχον καταλάβει τὴν ἀποικίαν τῶν Ἐτρούσκων *Καπύην*, ἀλλὰ ταχέως διεφθάρησαν εἰς τὴν ἀπόλιν ταύτην τῆς *τρυφῆς*. Ὅτε δ' οἱ ἐν ὄρεσι κατοικοῦντες ἰσχυροὶ Σαμνῖται, ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐν τῇ πεδιάδι μαλθακῶν αὐτῶν ὁμοφύλων, δὲν ἡδυνήθησαν οὗτοι γὰρ ἀντισταθῶσιν εἰς τὰς ἐχθρικὰς ἐκείνων προσβολάς, καὶ ἐστράφησαν ἕνεκα τούτου πρὸς τὴν Ῥώμην, ζητεῦντες βοήθειαν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι

κατ' ἀρχάς μὲν ἠρνοῦντο τὴν βοήθειαν· ὅτε ὁμως οἱ Καπυαῖοι ἐτέθησαν ὅλως ὑπὸ προστασίαν αὐτῶν καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν των, ἐξεστράτευσαν καὶ ἐνίκησαν (352) μετὰ μεγάλης ἀνδρείας τοὺς παρὰ τὴν *Kilyur* εἰς τὸ ὄρος *Γαῖρον*. Δεύτερος δὲ στρατὸς τῶν Σαμνιτῶν ἔπαθεν εἰς τὴν εἰσόδον τῶν κατὰ Καύδιον στενῶν τοιαύτην καταστροφὴν, ὥστε 40,000 ἀσπίδας αὐτῶν συνήθροισαν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης.

§. 109. Μετ' ὀλίγον δ' οἱ Ῥωμαῖοι εἶδον ἑαυτοὺς ἀπειλουμένους πολεμικῶς ὑπὸ τῶν μέχρι τοῦδε συμμάχων αὐτῶν ΛΑΤΙΝΩΝ. Οὗτοι δηλ. δὲν ἤθελον νὰ ἀναγνωρίσωσι πλέον τὴν Ῥώμην ἀρχηγὸν τῆς ὁμοσπονδίας, ἀλλ' ἐζήτουν παντελῆ ἐξίσωσιν καὶ μετοχὴν εἰς τὴν γερουσίαν, ὑπατείαν καὶ πάσας ἐν γένει τὰς ἀρχάς. Τότε δ' οἱ Ῥωμαῖοι μὴ θέλοντες νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας ἐποίησαν (340) ταχέως εἰρήνην καὶ συνθήκας πρὸς τοὺς Σαμνίτας, διὰ νὰ γρέψωσι τὰ ὅπλα αὐτῶν κατὰ τοῦ πλησιεστέρου ἐχθροῦ. Παραταχθέντων δὲ τῶν δύο στρατῶν παρὰ τὸν Οὔεσουόβιον, ἀπηγόρευεν ὁ ὕπατος ΜΑΝΑΙΟΣ ΤΟΥΡΚΟΥΑΤΟΣ πᾶσαν χωρὶς αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς μάχην. Παρὰ τὴν στρατιωτικὴν ὁμως διαταγὴν, ἐπέδραμεν ὁ ἴδιος αὐτοῦ ἀνδρῆς υἱὸς κατὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἐνίκησε μὲν, καταδικάσθη ὁμως εἰς θάνατον ὑπὸ τοῦ αὐστηροῦ πατρὸς ἕνεκα τῆς παρακοῆς. Οὐδὲν ἦττον οἱ πολεμισταὶ ἐτίμησαν τὴν μνήμην τοῦ ἥρωος, προπέμψαντες μεγαλοπρεπῶς τὸν νεκρὸν εἰς τὸν τάφον. Διὰ δὲ τῆς φιλοπατρίας τοῦ πληβείου ὑπάτου ΔΕΚΙΟΥ ΜΥΟΣ, ὅστις προσεκάλεσε πρῶτον ἱερέα τινὰ νὰ καθιερώσῃ αὐτὸν εἰς τὸν θάνατον, καὶ ἔπειτα περιβεβλημένος λευκὸν ἱμάτιον, ὥρμησεν ἑφιππος εἰς τὸ πυκνότατον στίφος τῶν ἐχθρῶν, ἢ παρὰ τὸν Οὔεσουόβιον μάχην ἐκρίθη (338) ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων· μετὰ δὲ ταύτην οἱ Λατίνοι ὥς καὶ οἱ γείτονες αὐτῶν, Οὐόλακοι, Αἰκονοὶ καὶ Ἐργικοὶ, ὑπετάγησαν καὶ ἐτάχθησαν εἰς τὴν σχέσιν τῶν συμμάχων τῆς Ῥώμης μὲ διάφορα δικαιώματα. Ὡς τοιοῦτοι δὲ ὤφειλον μὲν νὰ ὑπηρετῶσι πολεμικῶς εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς στρατοὺς, ἠδύναντο ὁμως νὰ διοικῶσι αὐτοὶ ἑαυτοὺς. Τὰ δὲ χαλκὰ ἔμβολα (*rostra*) τῶν ἐν τῇ πόλει τῶν Οὐόλακων Ἀντίω λαφυραγωγηθεῖσων νηῶν ἐκόσμουσαν ἕκτοτε τὸ ῥητορικὸν βῆμα τῆς ἀγορᾶς τῶν Ῥωμαίων.

§. 110. Ἡ εὐτυχία τῶν Ῥωμαίων διήγειρε τὸν φθόνον τῶν Σαμνιτῶν. Ὅθεν περὶ ὀρίων ἐριδὲς ἐπήγαγον (325) μετ' ὀλίγον ἀνανέωσιν τοῦ πολέμου, ὅστις κατ' ἀρχάς μὲν ἐπολεμεῖτο ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων,

ἔπειτα ὁμῶς ἡ ἀπρονόητος προχώρησις τῶν ὑπᾶτων *Βετουρίου καὶ Ποστουμίου* ἔφερε τὸν στρατὸν ἐν τοῖς **ΚΑΤΑ ΚΛΑΥΔΙΟΝ ΣΤΕΝΟΙΣ** (321) εἰς τοσοῦτον ἀπηλπισμένην θέσιν, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν ἀρχηγὸν τὸν ἐχθρὸν *Πόντιον*, ὅστις ἐκράτει αὐτοὺς περικεκλεισμένους, καὶ παραδῶσας τὰ ὅπλα νὰ διαβῇ ἐπὶ νειδί-
 στως ὑπὸ τὸν ζυγόν. Τὴν συνθήκην ὁμῶς, ἣν εἶχον συνομολογήσει πρὸς τὸν Πόντιον οἱ ἀρχηγοὶ ἀναγκασθέντες, ἐκήρυξεν ἡ σύγκλητος τῶν *Ῥωμαίων* μετ' ἀνηκούστου διπροσωπίας *Ἄκυρον*, καὶ παρέδωκε τοὺς ἐνόχους ὑπάτους, ἀλυσιδέτους εἰς τὴν διάθεσιν τῶν *Σαμνιτῶν*. Ἄλλ' οὗτοι δὲν παρεδέχθησαν τοὺς πεμφθέντας στρατάρχας, καὶ ἐκτὸς τούτου ἐφείσθησαν μεγαλοψύχως τῶν ὁμήρων, οἵτινες ὥφειλον νὰ ὑποστῶσι θάνατον κατὰ τὸ δίκαιον τοῦ πολέμου. Πλήρης ἐντροπῆς καὶ πικρίας ἠγέρθη τῶρα ἐκ νέου ἡ *Ῥώμη*. Οἱ δ' ἐπόμενοι στρατηγοί, μάλιστα δὲ ὁ βεζύς *Παπίριος Κούρσιος* (δρομεύς) καὶ ὁ *Φάβιος Μάξιμος*, προσεπάθουν παντὶ σθένει νὰ ἐξαλείψωσι πάλιν τὸ ὄνειδος, καὶ αἱ ἐπιχειρήσεις αὐτῶν ἐστέφθησαν ὑπὸ τοιαύτης ἐπιτυχίας, ὥστε μετὰ τινα ἔτη οἱ *Σαμνῖται* δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποστῶσι μόνοι τὰς προσβολὰς τῶν *Ῥωμαίων*, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς ξένας βοηθείας. Συνεμάχησαν λοιπὸν μετὰ τῶν *Ὀμβρῶν, Γάλλων καὶ Ἑτρούσκων*, ἀπειλουμένων ὡσαύτως ὑπὸ τῆς πλεονεξίας τῶν *Ῥωμαίων* καὶ διὰ νὰ πλησιάσωσι περισσότερον πρὸς τοὺς νέους συμμάχους, κατέλιπον τὴν ἔρημον αὐτῶν χώραν, καὶ μετηνάστευσαν εἰς τὴν *Ὀμβρικὴν*. Ἄλλ' ἡ **ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΣΕΝΤΙΝΟΥ** (295) κριθεῖσα ὑπὲρ τῶν *Ῥωμαίων* διὰ τῆς εἰς θάνατον καθιερώσεως τοῦ νεωτέρου **ΔΕΚΙΟΥ ΜΥΟΣ**, ὅστις ἐμιμήθη τὸ παράδειγμα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀφῆρεσε καὶ τὴν τελευταίαν ἐλπίδα τῶν συμμάχων. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα ἔπεσεν ὁ μέγας αὐτῶν στρατηγὸς Πόντιος εἰς τὰς χεῖρας τῶν *Ῥωμαίων*, καὶ ἐθανατώθη κατὰ τρόπον βίαιον. Εἰς μάτην ἐδοκίμασεν ἀκόμη μίαν φορὰν ὁ ἱερὸς *Λόχος* τῶν *Σαμνιτῶν* τὰς δυνάμεις αὐτοῦ καὶ τὸ ἀνδρεῖον ἔλ-
 φος πρὸς τοὺς *Ῥωμαίους*. Ὁ **ΚΟΥΡΙΟΣ ΔΕΝΤΑΤΟΣ** ἐπήνεγκε κατ' αὐτῶν δευτέραν ἥτταν, καθ' ἣν ἡ νεολαία τῶν *Σαμνιτῶν*, τὸ καύχημα τοῦ ἔθνους, ἔβριψεν τὸ πεδίον τῆς μάχης μὲ τὸ αἷμα αὐτῆς. Νῦν δ' ἠναγκάσθησαν οἱ *Σαμνῖται* καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν *Ὀμβροί, Ἑτρούσκαί καὶ Σέρρορες Γάλλοι*, νὰ ἀναγνωρίσωσι (290) τὴν κυριαρχίαν τῆς *Ῥώμης*, καὶ νὰ ἀκολουθῶσιν ὡς σύμμαχοι τοὺς στρατοῦς τῶν νικητῶν. Οἱ δὲ *Ῥωμαῖοι* ἐξησφάλισαν μὲν εἰς ἑαυτοὺς τὰς

ὑποταχθεῖσας χώρας, πέμψαντες πολυαρίθμους στρατιωτικὰς ἀποικίας, μετεχειρίσθησαν ὁμῶς τοὺς νικηθέντας μετὰ συνετῆς ἡπιότητος.

§. 111. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν Σαμνιτικῶν πολέμων εἶχον φερθῇ ἀμφιβόλως οἱ πλοῦσιοι, ἐκτεθληγμένοι καὶ δειλοὶ ΤΑΡΑΝΤΙΝΟΙ, δι-
αρπάσει Ῥωμαῖκὰ πλοῖα, καὶ καταχλευάσει Ῥωμαῖόν τινα πρεσβευ-
τὴν, ὅστις ἐπρότεινεν ἐπεικὴ εἰρήνην. Διὸ μόλις ἐνίκησαν οἱ Ῥω-
μαῖοι κατὰ κράτος τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν, καὶ ἔστρεψαν πάραυτα τὰ
ὄπλα πρὸς τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Τότε δὲ προσεκάλεσαν οἱ Ταραντί-
νοι εἰς βοήθειαν αὐτῶν τὸν ἐμπειροπόλεμον ΠΥΡΡΟΝ, βασιλεὺς τῆς
ΗΠΕΙΡΟΥ, ὅστις ἔδραξεν ἀσμένως τὴν περίστασιν ταύτην πρὸς πο-
λεμικὴν δόξαν καὶ κατακτήσεις, καὶ διέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ
στρατοῦ ποικίλως συγκεκροτημένου. Τοῦτο μὲν διὰ τῆς ἀρίστης αὐτοῦ
ἐν τῇ μάχῃ παρατάξεως, τοῦτο δὲ διὰ τῶν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἀγνώ-
στων ἐλεφάντων, ὃ Πύρρος ἔμεινε νικητὴς εἰς δύο μάχας (280
καὶ 279), καὶ ἡ σύγκλητος δὲν ἐφαίνετο ἀπρόθυμος νὰ συνθηκολογή-
σῃ ἐπιζημίως μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἤδη ἐπῆρχετο κατὰ τῆς Ῥώ-
μης. Ἄλλ' ὁ τυφλὸς Ἀππίος Κλαύδιος, διατάξας νὰ φέρωσιν αὐ-
τὸν κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην ὥραν εἰς τὴν σύγκλητον, συνεβού-
λευσε κατὰ τοῦ σχεδίου τούτου, καὶ ἔπεισε τὸ συνέδριον νὰ ἀπο-
κριθῇ, ὅτι τότε μόνον ἡδύνατο νὰ διαπραγματευθῇ περὶ εἰρήνης,
ὅταν ὁ Πύρρος ἤθελεν ἀποχωρῆσαι τῆς Ἰταλίας. Ἡ δὲ σύνεσις καὶ τὸ
πλήρες ἀξιώματος σχῆμα τῆς συγκλήτου, ἥτις ἐφάνη εἰς τοὺς ἀπε-
σταλμένους (Κιτέας) τοῦ Πύρρου ὡς «συνέδριον βασιλέων», ἡ ἀρε-
τὴ τῶν πολιτῶν, ἡ χρηστότης καὶ ἀπλότης τῶν στρατηγῶν τῆς
Ῥώμης ΦΑΒΡΙΚΙΟΥ καὶ ΚΟΥΡΙΟΥ ΔΕΝΤΑΤΟΥ, διήγειραν ὅχι ὀλι-
γώτερον τὸν θαυμασμόν τοῦ βασιλέως, ὅστις δὲν ἐγνώριζεν ἕως
τότε εἰμὴ τὸν διεφθαρμένον Ἑλληνικὸν κόσμον, ἢ ὅσον τὸ ἔρωϊ-
κὸν πνεῦμα, ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ πολεμικὴ τέχνη τῶν λεγεῶνων. Ὁ-
λίγον δὲ μετὰ ταῦτα προσεκλήθη ὁ Πύρρος ὑπὸ τῶν Συρακουσίων
εἰς τὴν Σικελίαν ἵνα βοηθήσῃ αὐτοὺς κατὰ τῶν Καρχηδονίων. Φερό-
μενος δ' ὑπὸ τοῦ πόθου τῶν ῥιψοκινδύνων ἐπιχειρήσεων καὶ κατα-
κτήσεων, ἐπείσθη εὐκόλως εἰς τὴν πρόσκλησιν, καὶ ἔσπευσε νὰ
ἀγωνισθῇ πρὸς τοὺς Καρχηδονίους. Ὅτε ὁμῶς διενοήθη νὰ κυριεύ-
σῃ τὴν ὥραιαν νῆσον, ἠναγκάσθη ὑπὸ τῶν Σικελιωτῶν Ἑλλήνων νὰ
στρέψῃ ὀπίσω. Ἐπέστρεψε λοιπὸν πάλιν πρὸς τὸν Τάραντα· ἀλλὰ
τὰ πτερὰ τοῦ αἵματός εἶχον ἤδη κοπῇ. Ὅχι δὲ πολὺ μετὰ ταῦτα
ἐπαθεν (275) ὑπὸ τῆς κρατερᾶς τῶν Ῥωμαίων ὑπὸ τὸν Κούριον Δεν-

τατον δυνάμενος παρὰ τὸ *Maléberton* (ἔκτοτε ὀνομασθέν *BENEBENTON*) τοιαύτην ἤτταν, ὥστε εἶδεν ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ ἀναχωρήσῃ ταχέως. Ἔτη δὲ τινα μετὰ ταῦτα ἔπεσεν ὁ Πύρρος εἰς πυκνὴν τινα ὄχλου ἔριδα ὑπὸ βολῆς λίθου ἔμπροσθεν τῆς πόλεως. Ἀργότες ἐν Πελοποννήσῳ (272), καὶ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἔγεινεν ὁ Τάρας φόρου ὑποτελῆς εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἀπώλεσε τὸν στόλον αὐτοῦ καὶ μέρος τῶν πολυτίμων ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης. Τὴν δὲ πῶσιν τοῦ Τάραντος ἠκολούθησεν ἡ κατὰκτησις ὅλης τῆς κάτω Ἰταλίας, ὅπου μάλιστα ὑπεβλήθησαν εἰς δεινὰ αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις. Οἱ δὲ νικηθέντες λαοὶ ὤφειλον νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, μέρος μὲν ὡς *σύμμαχοι*, μέρος δὲ ὡς *ὑπήκοοι*, καὶ αἱ ἐρημωθείαι ἀνθρώπων πόλεις συνεδέθησαν μετὰ τῆς Ῥώμης, δι' εἰσοικίσεως Ῥωμαίων ἀποίκων, εἰς τοὺς ὁποίους ἦσαν ὑποτεταγμένοι οἱ λοιποὶ κάτοικοι.

2. Ἡ ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ.

α.) Ὁ πρῶτος Καρχηδονικὸς πόλεμος (264—241).

§. 112. Εἰς τὰ βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς Φοίνικες ἀποικοὶ εἶχον κτίσει (880) πρὸ πολλῶν αἰώνων τὴν ἐμπορικὴν (§. 14.) πόλιν ΚΑΡΧΗΔΟΝΑ, προαχθεῖσαν μετ' ὀλίγον εἰς δύναμιν καὶ εὐδαιμονίαν διὰ τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος καὶ τῆς συνέσεως τῶν κατοίκων. Οἱ Καρχηδόνιοι εἶχον ἐκτεταμένον ἐμπόριον καθ' ἀπάσας τὰς χώρας, αἵτινες περικλύζονται ὑπὸ τῆς Μεσογείου, ἵδρυσαν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰσπανίαν τὴν *Σικελίαν* καὶ ἄλλους τόπους, ἀποικίας τελοῦσας φόρους, καὶ ἀπέκτησαν τασαῦτα πλούτη, ὥστε ἐκαλλιέργησαν τὰ περὶχωρὰ τῆς πόλεως αὐτῶν ὡς κήπους, καὶ ἐκόσμησαν αὐτὰ μὲ πολυαριθμούς πολυτελεῖς οἰκίας. Ἀλλὰ πολιτικὴ ἐλευθερία, διάπλοσις πνεύματος καὶ εὐγένεια ἦθους, ἦσαν ἀλλότρια πρὸς τοὺς Καρχηδονίους ἀγαθὰ. Ἡ κυβέρνησις καὶ δικαιοδοσία εὕρισκετο εἰς χεῖρας ἀριστοκρατίας ὑπερηφάνου διὰ τὰ πλούτη αὐτῆς· τέχνη δὲ καὶ φιλολογία ὀλίγον ἐτιμῶντο, καὶ ἡ θρησκεία αὐτῶν ἦτο τοσοῦτον ὥμῃ, ὥστε ἐπεκράτει παρ' αὐτοῖς τὸ ἔθιμον τῶν ἀνθρωποθυσιῶν· ἡ δ' ἀπιστία καὶ πανουργία αὐτῶν τοσοῦτον ἦσαν γνωστά, ὥστε ἡ «Καρχηδονικὴ πίστις» ἐσήμαινε παροιμιωδῶς τὴν ἀπιστίαν καὶ τὸν δόλον. — Καὶ ἐπὶ πολὺ μὲν ἐπολέμουν οἱ Καρχηδόνιοι πρὸς τοὺς Συρακουσίους περὶ τῆς κατοχῆς τῆς νήσου Σικελίας. Ὅτε δ' ὁ τολμηρὸς τυχοδιώκτης

Ἀγαθοκλῆς ἀπὸ τῆς ταπεινῆς τάξεως τοῦ κεραμέως προήχθη εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Συρακουσῶν, ὁ πόλεμος διεξήχθη μὲ τοιαύτην μεταβολὴν τύχης, ὥστε κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν οἱ Συρακούσαιοι ἐπολιορκούντο (317) ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, ἐπολιορκεῖτο καὶ ἡ Καρχηδὼν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀγαθοκλέους. Ὁ δὲ τελευταῖος ἐκυρίευσεν τὰ βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς, καὶ ἔλαβε τὴν βασιλικὴν ἐπωνυμίαν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὰ πράγματα μετεβλήθησαν, καὶ ὁ μὲν στρατὸς αὐτοῦ ἐξηφανίσθη, αὐτὸς δὲ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ κρυφίως πρὸς τὰς Συρακούσας, ὅπου ἐστερέωσεν ἐκ νέου τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ φόνων καὶ σκληροτήτων, μέχρις οὗ φάρμακον δοθὲν εἰς αὐτὸν, ἐξησθένεισε τοσαύτον τὴν ζωϊκὴν του δύναμιν, ὥστε ὁ πολὺς τύραννος συγκατένευσεν εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ κατάκαυσιν. Ὁ θάνατος δ' αὐτοῦ ἐπήνεγκεν εἰς τὴν Σικελίαν κατάστασιν ἀγρίας ἀνομίας, καθότι οἱ μισοφύροί αὐτοῦ, οἱ ἐκ τῆς Καμπανίας ΜΑΜΕΡΤΙΝΟΙ, κατέλαβον (289) ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν, τὴν πόλιν Μετρήνην καὶ κατασφάζαντες ἢ διώξαντες τοὺς ἄνδρας, ἐνέπλησαν ἔπειτα ὅλην τὴν νῆσον ἄρπαγῶν καὶ ἐρημώσεων (281). Ἐν τῇ ἀνάγκῃ δὲ ταύτῃ ἐξέλεξαν οἱ Συρακούσαιοι βασιλέα ἑαυτῶν τὸν ἄνδρσιον καὶ εὐτυχῇ Ἰέρωνα. Οὗτος δ' ἐξεστράτευσεν (270) ἐναντίον τῶν Μαμερτινῶν, συμμαχήσας μετὰ τῶν Καρχηδονίων, τοὺς ἐνίκησε, καὶ ἐπολιορκήσας τὴν πόλιν αὐτῶν Μεσσήνην. Οὕτω δὲ περιήλθον μετ' ὀλίγον οἱ Μαμερτινοὶ εἰς τοιαύτην στενοχωρίαν, ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ στραφῶσι πρὸς τὴν Ῥώμην ζητοῦντες βοήθειαν.

§ 113. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι δὲν ἐδίστασαν ἐπὶ πολὺ νὰ λάβωσι τοὺς ληστρικοὺς Μαμερτινοὺς ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν, καὶ νὰ εὕρωσιν οὕτως ἀφορμὴν πρὸς κατάκτησιν τῆς ὥραιας καὶ πλουσίας νήσου, ἃν καὶ πρόβλεπεν ὅτι οἱ ζηλότυποι Καρχηδόνιοι, κατέχοντες ἤδη τὸ φρούριον τῆς Μεσσήνης, ἐμελλόν ν' ἀντισταθῶσι πρὸς αὐτοὺς ἐκ παντὸς τρόπου. Ἐπικουρικὸς δέ τις στρατὸς τῆς Ῥώμης ἐπέτυχε πάραυτα νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς διχονοήσαντας ἐχθροὺς ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, νὰ πείσῃ τὸν Ἰέρωνα νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῆς Ῥώμης, καὶ νὰ ἀρπάσῃ ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων τὴν πολλοῦ λόγου ἀξίαν πόλιν Ἀκράγαντα (261). Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα κατασκευάσαντες οἱ Ῥωμαῖοι στόλον, κατὰ παράδειγμα Καρχηδονικοῦ τινος πλοίου ναυαγῆσαντες, ἐκέρδησαν (260), ὑπὸ τὸν ὑπατον ΔΟΥΓΓΙΔΙΟΝ, ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΕΝ ΜΥΛΑΙΣ ΝΑΥΜΑΧΙΑΝ, ὅχι μακρὰν τῶν Λιπαραιῶν νήσων μεταχει-

(ΙΣΤΟΡ. ΤΟΥ ΠΑΛ. ΚΟΣΜΟΥ)

ριζόμενοι τοῦ καλουμένου *κάρakas*, δι' ὧν ἠδύναντο νὰ κρατῶσι στερεῶς τὰ πλοῖα τῶν ἐχθρῶν, ὥστε ἡ ναυμαχία νὰ ὁμοιάζῃ μάχην τῆς ξηρᾶς. Ἐνθαρρυνθέντες δ' ὑπὸ τῆς νίκης ταύτης, ἀπεφάσισαν ἥδη οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ἀρπάσωσιν ἀπὸ τοὺς Καρχηδόνιους τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάσσης, καὶ διέβησαν μὲ στόλον καὶ στρατὸν μέγαν ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον ὑπατον Ῥήγουλον εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Λεηλατῶν δὲ καὶ καταστρέφων ἐφθασε κατὰ μικρὸν ὁ Ῥήγουλος μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Καρχηδόνας, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἀποστατησάντων λαῶν καὶ πόλεων. Καὶ προέτειναν ὅτε οἱ καταβληθέντες Καρχηδόνιοι εἰρήνην· ἐπειδὴ ὅμως ἐπέβλεπεν εἰς αὐτοὺς ὁ ὑπερήφανος νικητὴς σκληρὰς συμφωνίας, ἐξωπλίσθησαν πρὸς ἀπηλπισμένην ἀντίστασιν· ἐπολλαπλασίασαν τὸν ἀριθμὸν τῶν μισθοφορικῶν αὐτῶν στρατευμάτων, καὶ παρέδωκαν τὴν διοίκησιν τοῦ ἀμυντικοῦ πολέμου εἰς ἐξησκημένον στρατηγόν, τὸν Σπαρτιάτην *Ξάνθικπον*. Οὗτος δ' ἐνίκησε παρὰ τὴν εὐλίμενον πόλιν *Τύνιδα* (255) τοὺς Ῥωμαίους εἰς τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἐκ τοῦ ὠραίου στρατοῦ 2,000 μόνον ἄνδρες ἐσώθησαν· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων, οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ ἡχμαλωτίσθησαν μετὰ τοῦ ὑπάτου. Τρομερὰ δ' ἐτιμώρησαν οἱ Καρχηδόνιοι τὰς ἀποστατησάσας κοινότητας, στερήσαντες αὐτὰς ζωῆς καὶ κτημάτων· 3,000 ἀρχηγοὶ τῶν Νομάδων προσηλωθήσαν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.

§. 114. Τὴν συμφορὰν ταύτην ἠκολούθησε σειρά ἀτυχιῶν. Δύο στόλοι κατεποντίσθησαν ὑπὸ τρικυμιῶν, ὥς οἱ Ῥωμαῖοι κατέλιπον ἐπὶ τινα ἔτη τὸν κατὰ θάλασσαν πόλεμον· κατὰ ξηρὰν δὲ μικροὺς μόνον ἐπεχείρησαν πολέμους, φοβούμενοι τοὺς ἐλέφαντας, οἵτινες ἐπροξένησαν τὴν ἐν Τύνιδι ἥτταν, τοὺς ὁποίους ὅμως αὐτοὶ ποτὲ δὲν μετεχειρίσθησαν. Ἀλλὰ μετὰ τινα ἔτη ἀνέλαβον πάλιν· ἐξώρμησαν εὐτυχῶς ἀπὸ τοῦ *Πανέρμου* (Palermo), ἔτρεψαν (250) εἰς φυγὴν τοὺς Καρχηδόνιους, καὶ ἔλαβον ὅλους τοὺς ἐλέφαντας αὐτῶν εἰς τὴν ἐξουσίαν των. Τότε δ' ἐπεμψαν οἱ Καρχηδόνιοι τὸν Ῥήγουλον εἰς τὴν Ῥώμην, διὰ νὰ ἐνεργήσῃ ἀνταλλαγὴν τῶν αἰχμαλώτων, ἀφοῦ ἠνάγκασαν αὐτὸν πρῶτον νὰ ὀρκισθῇ, ὅτι ἂν τοῦτο δὲν ἐπιτύχῃ, θέλει ἐπιστρέφει πάλιν ὀπίσω εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὁ δὲ Ῥήγουλος συνεβούλευσε τὴν σύγκλητον κατὰ τῆς ἀνταλλαγῆς, διότι ἦτον ἀσύμφορος εἰς τὴν πατρίδα, καὶ ἀνεχώρησεν ἔπειτα, πιστὸς εἰς τὸν ὅρκον αὐτοῦ, πρὸς τὴν Καρχηδόνα. Παροργισθέντες δ' ἔνεκα τούτου οἱ Καρχηδόνιοι, ἐφόνευσαν τὸν μεγαλόφυχον ἄνδρα κατὰ τρόπον μαρτυρικόν.—Ἡ νίκη ἀμ-

φεταλαντεύετο εἰσέτι ἐπὶ τινας ἐνιαυτούς. Τελευταῖον δ' ἐκυρίευσεν ὁ ἑνδοξος τῶν Καρχηδονίων στρατάρχης ΑΜΙΑΚΑΣ ΒΑΡΚΑΣ τὸν *Ἐρυκα*, καὶ ἐπετῆρει ἀπὸ βραχύδους τινὸς ὑψώματος πάσας τὰς κινήσεις τῶν Ῥωμαίων. Τοῦτο δ' ἐπὶ τοσοῦτον μόνον χρόνον ἦτο δυνατόν, ἐφ' ὅσον αὐτὸς μὲν ἠδύνατο νὰ προμηθεύηται ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Δρεπάνου πάντα τὰ ἀναγκαῖα, οὐδεὶς δὲ Ῥωμαϊκὸς στόλος ἐμπόδιζε τὴν κατὰ θάλασσαν μετακόμισιν αὐτῶν. Ἀμα ὅμως ἡ Ῥώμη συναθροίσασα ποσὴν μέγα χρημάτων, ὅπερ προσήνεγκαν οἱ φιλοπάτριδες πλούσιοι τῇ πατρίδι καὶ λαβοῦσα τοὺς θησαυροὺς τῶν ναῶν, ἐξώπλισε πάλιν στόλον 200 πλοίων, καὶ ὁ ὕπατος ΔΟΥΤΑΤΙΟΣ ΚΑΤΑΟΣ ἐνίκησε (242) τὴν ἐχθρικὸν στόλον παρὰ τὰς ΑΙΓΟΥΣΑΣ ΝΗΣΟΥΣ, ἠναγκάσθησαν οἱ Καρχηδόνιοι νὰ συγκατανεύσωσι τάχιστα εἰς εἰρήνην, καθ' ἣν ἐγκατέλειπον μὲ τὴν Σικελίαν, ὑπέσχοντο δὲ νὰ πληρώσωσι διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου μέγα τι ποσὴν χρημάτων.

β'.) Ὁ δεύτερος Καρχηδονικὸς πόλεμος (218—201.)

§. 115. Ἐνῷ δ' οἱ Καρχηδόνιοι εἶχον νὰ πολεμήσωσι μετὰ τὴν εἰρήνην τρομερὸν τριετῆ πόλεμον ἐναντίον τῶν ἐπαναστατησάντων μισθοφορικῶν αὐτῶν στρατευμάτων, οἱ Ῥωμαῖοι ἐξέτεινον τὴν ἐπικράτειαν αὐτῶν καθ' ὅλα τὰ μέρη. Μετέβαλον (238) τὴν Σικελίαν εἰς τὴν πρώτην Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἐκυρίευσαν τὴν Κέρρον καὶ τὴν Σαρδῶ μετὰ δεινούς πολέμους πρὸς τοὺς ἡμιαγρίους αὐτῶν κατοίκους, καὶ ἤρπασαν ἀπὸ τοὺς πειρατικούς Ἰλλυριοὺς τὴν νῆσον Κέρκυραν καὶ τινὰς ἄλλας παραλίους πόλεις. Δεινότατον ὅμως ἀγῶνα ὑπέστησαν (226—222) πρὸς τοὺς ἐντὸς τῶν Ἀλπεων κατοικοῦντας Γάλλους, οἵτινες βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν τραχέων αὐτῶν ὁμοφύλων, εἰσέβαλον ἐκ τῶν Ἀλπεων καὶ τῶν κοιλάδων τοῦ Ἄνω Ῥήνου καταστρέφοντες εἰς τὴν Ἑτρουρίαν. Νικήσαντες δ' οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς ἀνδρείους μὲν, ἀλλὰ κακῶς ὥπλισμένους ἐχθροὺς εἰς δύο φονικὰς μάχας, μετέβαλον τὰς ἐντὸς καὶ πέραν τοῦ Πάδου γονίμους χώρας εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλλίαν, καὶ ἤνωσαν αὐτὴν διὰ δύο ὁδῶν μετὰ τῆς Ῥώμης.

§. 116. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οἱ Καρχηδόνιοι ἐποιοῦν κατακτήσεις εἰς τὴν γέμουσαν μεταλλείων μεσημβρινήν Ἰσπανίαν, πρῶτον μὲν ὑπὸ τὸν ἀνδρείον Ἀμίλκην Βάρκαν, ἔπειτα ἀποθανόντος αὐτοῦ εἰς μάχην τινὰ, ὑπὸ τὸν συνετὸν Ἀσδρούβαν, καὶ ἱδρυσαν εἰς τὴν νέαν Καρχηδόνα (Καρθαγένην) λαμπρὸν ὀρμητήριον πολέμου. Τοῦτο δὲ διήγειρε

τὸν φόβον καὶ τὸν φθόνον τῶν Ῥωμαίων, καὶ παρεκίνησεν αὐτοὺς νὰ συνδέσωσιν ἐπιμαχίαν μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἀποικίας **ΣΑΓΟΥΝΤΟΥ**, εἰς τὰ βορειοανατολικά παράλια τῆς Ἰσπανίας. Καὶ ὁ μὲν Ἀσδρούβας ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ὑπὸ χειρὸς δολοφόνου· ἀλλ' εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἦλθεν ὁ 25ετής υἱὸς τοῦ Ἀμίλκα **ANNIBAS**, ὅστις ἠνώσε μὲ τὴν σύνεσιν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ τὴν τόλμην καὶ τὰ στρατηγικὰ πλεονεκτήματα τοῦ πατρὸς του, καὶ μειζόνιον ἔτι ὢν, εἶχεν ὁμοσεὶ ἐπὶ τοῦ πατρικοῦ βωμοῦ αἰώνιον μῖτος κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Μετὰ τινὰς δ' ἀποτελεσματικὰς πολέμους πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Ἰσπανίας, ἔλαβεν ἀφορμὴν ὁ Ἀννίβας ἐριδᾶ τινὰ περὶ συνόρων, ὅπως πολιτορχήσῃ (219) τὸ σύμμαχον τῆς Ῥώμης Ἑλληνικὸν Σάγουντον. Εἰς μάτην ἀπέτρεπον αὐτὸν οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Ῥώμης· οὗτος ἐπέμψεν αὐτοὺς· νὰ ἀποτεινῶσι τὰ παράπονά των εἰς τὴν βουλὴν τῆς Καρχηδόνας. Ἐν τασούτῳ δὲ ἐστενοχώρησε τὴν πόλιν τοσοῦτον, ὥστε τὸν ὄγδοον ἤδη μῆνα ἐκυρίευσεν αὐτήν. Τῶν δὲ κατοίκων οἱ μὲν ἀποφασιστικώτεροι ἔφερον τὰ κτήματα αὐτῶν εἰς τὴν δημοσίαν ἀγορὰν, ἔβαλαν πῦρ, καὶ ἔπειτα ἐρρίφθησαν οἱ ἴδιοι εἰς τὰς φλόγας· οἱ δὲ λοιποὶ ἀπέθκνον ὑπὸ τοῦ ξίφους τῶν ἐχθρῶν ἢ ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκιῶν των. Τὸ Σάγουντον μετεβλήθη εἰς σωρὸν ἐρείπειων. Νῦν δ' ἀπήτησαν οἱ ἐν Καρχηδόνι πρεσβευταὶ τῆς Ῥώμης τὴν παράδοσιν τοῦ στρατηγοῦ· ὅτε δ' ἡ συνελευσά βουλὴ ἐβράδυνε νὰ ἀποφασίσῃ εἶπεν ὁ ῥήτωρ τῆς πρεσβείας **ΚΟΙΝΤΟΣ ΦΑΒΙΟΣ**, ὅτι ἔφερον ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ πόλεμον καὶ εἰρήνην, καὶ ἠδύναντο νὰ ἐκλέξωσιν· ὅτε δ' ἐπεθύμησαν φανερά τὸν πόλεμον, ἠνοιξε τὴν ἐπτυγμέντην αὐτοῦ τήβεννον.

§. 117. Ἦτον ἄνοιξις τοῦ ἔτους 218, ὅτε ὁ Ἀννίβας διέβη τὸν Ἑβρὸν, ὑπετάξε τοὺς λαοὺς τῆς χώρας ἐκείνης καὶ ἔπειτα ὤρμησε πέραν τῶν *Πυρηναίων* πρὸς τὴν Γαλλίαν, μὲ στρατὸν 60,000 πεζῶν, 9,000 ἱππέων καὶ 37 ἐλεφάντων, ἐν ᾧ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀσδρούβας ἐκράτει εἰς ὑπακοὴν τὴν Ἰσπανίαν μετὰ στρατοῦ ἀναμίκτου καὶ στόλου ἀξιολόγου. Ἀφοῦ δ' ὁ Ἀννίβας διέβη πολέμων τὴν μεσημβρινὴν Γαλλίαν, καὶ ἐπέρασε τὸν Ῥοδανόν, ἐπέχειρσεν (218) τὴν αἰωνίως ἀξιομνημόνευτον **ΔΙΑ ΤΩΝ ΑΛΠΕΩΝ ΠΟΡΕΙΑΝ** (πιθανῶς εἰς τὸ ὄρος Κένις). Πολεμοῦντες ἀκαταπαύστως πρὸς τοὺς τραχεῖς κατοίκους τῶν Ἀλπεων, ἀνέβησαν οἱ στρατιῶται τὰς μετὰ χιόνα καὶ πάγον κεκαλυμμένας ἀκρωρεῖας χωρὶς ὁδὸν καὶ κατάλυμα, ὑπὲρ βράχους καὶ ἀβύσσους. Τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ στρατοῦ καὶ ὅλα τὰ ὑποζύγια ἀπω-

λέσθησαν αὐτόθι. Ἄλλ' αἱ ἀπώλειαι ἀνεπληρώθησαν μετ' ὀλίγον, ὅτε ὁ Ἀννίβας ἔφθασε μετὰ δεκατεσσάρων ἡμερῶν πορείαν εἰς τὴν Ἀνω Ἰταλίαν. Μόλις δηλ. ὁ μὲν ὕπατος ΚΟΡΝΗΛΙΟΣ ΣΚΙΠΙΩΝ ἐνικήθη εἰς τὴν ΠΑΡΑ ΤΟΝ ΤΙΚΙΝΟΝ (Tessin) ΙΠΠΟΜΑΧΙΑΝ καὶ ἐπληρώθη βαρέως, αὐτὸς δὲ καὶ ὁ συνύπατος αὐτοῦ, ὁ ἄφρων ΣΕΜΠΡΩΝΙΟΣ, καὶ τοὶ θαυμασίαν ἐπιδειξάντων ἀνδρείαν τῶν κεκηνηκότων, πειναλέων καὶ καθύγρων αὐτῶν στρατιωτῶν, ἡττήθησαν κατὰ κράτος εἰς τὴν ἀπερίσκεπτον ΠΑΡΑ ΤΟΝ ΤΡΕΒΙΑΝ μάχην, καὶ πάραυτα πᾶσα ἡ ἐστὸς τῶν Ἀλπεων Γαλλία ὑπετάγη εἰς τὸν Ἀννίβαν (217). Ἀναπαυθεὶς δ' ὀλίγον ἐν τῇ Λυγυστικῇ, ἐπεχείρησεν ἔπειτα ὁ Καρχηδόνιος στρατάρχης τὰ μάλιστα δυσχερῆ πορείαν (καθ' ἣν ἀπώλεσεν ἕξ ὀφθαλμίας τὸν ἑνα ὀφθαλμὸν) διὰ τῶν τραχέων Ἀπερινίων, καὶ εἰσέβαλε δι' ἐπισφαλεστάτων ὁδῶν καταστρέφων εἰς τὴν Ἐτρουρίαν. Παρὰ τὴν ΤΡΑΣΙΜΕΝΗΝ δὲ ΛΙΜΝΗΝ ἀπῆντησεν αὐτὸν ὁ ὕπατος ΦΛΑΜΙΝΙΟΣ, ἔπαθεν ὅμως ἕνεκα τῆς ἀπερίσκεπτου αὐτοῦ ταχύτητος ΠΑΝΤΕΛΗ ΗΤΤΑΝ, καθ' ἣν αὐτὸς μὲν ἀπωλέσθη, οἱ δὲ πολεμισταὶ τοῦ μέρους μὲν ἐσφάγησαν μέρος δὲ ἐπνίγησαν εἰς τὰ κύματα τῆς λίμνης. Τοσούτῳ δὲ σφοδρὸς ὑπῆρξεν ὁ ἄγων, ὥστε σεισμός τις, ὅστις διέρρηξε τὴν γῆν κατὰ τὴν ὁμιχλωδὴν ἡμέραν τῆς μάχης, καὶ ἤνοιξε τάφον εἰς τοὺς εἰσπεσόντας, ἔμεινεν ἀπαρατῆρτος. Νῦν δὲ ἡ πρὸς τὴν Ῥώμην ὁδὸς ἦτον ἀνεωγμένη εἰς τὸν νικητὴν, ἀλλ' ἀπεφάσισε νὰ παρευθῇ πρὸς τὴν Ἀπουλίαν, διὰ νὰ κινήσῃ εἰς ἐπανάστασιν τοῦ λαοῦ τῆς κάτω Ἰταλίας.

§. 118. Ἐνταῦθα δ' ἀντηγωνίσθη πρὸς τὸν στρατηγὸν τῆς Καρχηδόνης ἀνὴρ, ὅστις διὰ τοῦ προνοητικοῦ καὶ τῆς συνετῆς προφυλάξεως περιέπλεξεν αὐτὸν εἰς μεγάλας δυσχερείας — ὁ δικτάτωρ ΦΑΒΙΟΣ ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΜΕΛΛΗΤΗΣ. Οὗτος ἀπέφυγε μὲν πᾶσαν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην, ἠκολούθει ὅμως πᾶν βῆμα τοῦ ἐχθροῦ, καὶ παρέδλαπτεν αὐτὸν εἰς πᾶσαν δυσχερῆ θέσιν. Καταλαβὼν δ' ἐν Καμπανίᾳ τὰ ὕψη τῶν ὄρεων, ἔφερεν αὐτὸν εἰς τόσον ἐπικίνδυνον θέσιν, ὥστε διὰ πανουργίας μόνον ἡδυνήθη νὰ σωθῇ ὁ Ἀννίβας (ἀπολύσας εἰς τὸ ὄρος βόας μὲ καιομένας δέσμας φρυγάνων ἐπὶ τῶν κεράτων, καὶ ἀπατήσας οὕτω τὸν ἐχθρόν). Ἡ πρόνοια δ' αὕτη τοῦ στρατηγοῦ, καὶ ἡ σταθερὰ πίστις τῶν συμμάχων ἔσωζον τὴν Ῥώμην. Ἄλλ' οἱ ψιθυρισμοὶ τοῦ ἀνόητου ὄχλου διὰ τὴν βραδείαν ταύτην διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου, παρώρμησε τὸ ἐπιόν ἔτος τὸν ὕπατον ΤΕΡΕΝΤΙΟΝ ΟΥ-

ΑΡΡΩΝΑ [νά τολμήσῃ πάλιν νέαν μάχην, παρὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ συνυπάτου αὐτοῦ **ΠΑΥΔΟΥ ΑΙΜΙΔΙΟΥ**. Τότε δ' ἐπηκολούθησεν ἡ ἐν **ΚΑΝΝΑΙΣ** (216) τρομερὰ **ΗΤΤΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ**, καθ' ἣν ὁ ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων ἦτο τόσο μέγας, ὥστε λέγουσιν ὅτι ὁ Ἀννίβας ἐστειλεν εἰς τὴν Καρχηδόνα τρεῖς μεδίμνους χρυσῶν δακτυλίων, τοὺς ὁποίους ἀπέσπασαν ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν φονευθέντων ἱππέων. Μεταξὺ δὲ τῶν πεσόντων εὐρίσκετο καὶ ὁ μεγαλόψυχος Παῦλος Αἰμιλίου. Ὡς δ' ἡ ἡμέρα τῆς παρὰ τὸν Ἀλλίαν μάχης, ἐσημειώθη καὶ ἡ ἡμέρα τῆς ἐν ταῖς Κάρραις ἡττης ὡς ἀπαισία εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν καλενδάριον. Ἀλλ' ἡ ἀπώθητος γερούσια διετήρησε τὸ θάρρος αὐτῆς καὶ τὴν εὐβουλίαν· πάντες οἱ φυγόντες ἀπὸ τὰς Κάννας ἐκηρύχθησαν ἄτιμοι, καὶ ἀπεβλήθησαν ἀπὸ τοῦ στρατοῦ· ἡ δὲ σύγκλητος πύχαισεν τὸν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπιστρέψαντα ὕπατον, δοῦναι δὲν ἀπηλλοτριῆσθαι περὶ τῆς ἰσότητος τῆς πατρίδος. Τὰ κόμματα συνδιαλλάγησαν, καὶ ἤριζον μόνον περὶ τῆς εἰς τὴν πατρίδα πίστεως.

§. 119. Ὁ δὲ Ἀννίβας δὲν ἔκρινεν εὐλογον νὰ ὀρμήσῃ πάραυτα μετὰ τὸν ἐξησθετισμένον αὐτοῦ στρατὸν κατὰ τῆς Ῥώμης, ἀλλὰ διεχείμασεν ἐν τῇ πλούσιᾳ καὶ τρυφηλῇ πόλει **Καπύη**. Ἐνταῦθα ὅμως ἐμαλακύνθησαν οἱ τραχεῖς αὐτοῦ πολεμισταί, καὶ ἀπώλεσαν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πολέμου. Τοῦναντίον δ' οἱ Ῥωμαῖοι παρεσκευάσθησαν ἐκ νέου μετ' ἀπαρδειγματίστου δραστηριότητος, οὗ ὡς ὥστε τὸ ἔαρ ἡδυνήθησαν νὰ στείλωσιν εἰς ἐκστρατεῖαν νέα καὶ ἀκμάζοντα στρατεύματα, ἐνῷ τοῦ Ἀννίβα ὁ στρατὸς δὲν ἐνισχύετο ἀπὸ τῆς Καρχηδόνης. Δύο δ' εὐτυχῇ περιστατικὰ (215, 214) ἐνέπλησαν τοὺς Ῥωμαίους θαρρόους, καὶ κατέστησαν αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ κολάσωσι τὰς ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Σικελίᾳ πόλεις, αἵτινες εἶχον ἀποστατήσει πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἀννίβα μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην. Ὁ **ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ** δηλ. ἐξέπλευσε πρὸς τὴν Σικελίαν, καὶ ἐπολιόρκησε (212) τὰς **Σιρακούσας**, αἵτινες ὑπερησπίζοντο τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἐφευρετικωτάτου μαθηματικοῦ καὶ φυσικοῦ **ΑΡΧΙΜΗΔΟΥΣ** ἀνδρείως καὶ εὐτυχῶς, οὕτως ὥστε ὁ Μάρκελλος διὰ μεγίστων μόνον προσπαθειῶν καὶ τριετοῦς πολιορκίας ἔγεινε κύριος τῆς πόλεως. Τρομερὰ δ' ἦτον ἡ ἐκδίκησις τῶν Ῥωμαίων· οἱ στρατιῶται ἔσφαξαν καὶ διήρπασαν, ὁ Ἀρχιμήδης ἐφονεύθη ἐν ᾧ ἐμελέτα, τὰ ὠραιότατα καλλιτεχνήματα μετεκομίσθησαν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ τῶν Συρακουσῶν ἡ λαμπρότης ἐσβέσθη διὰ παντός. Ὁμοίαν δὲ τύχην ὑπέστη καὶ ἡ Καπύη. Δύο

δηλ. Ῥωμαῖκαὶ λεγεῶνες ἐπολιορκήσαν στενωὺς τὴν πόλιν· οἱ δὲ κατ'οικοὶ στενοχωρούμενοι ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν αὐτῶν τὸν Ἀννίβαν, ὅστις ὤρμησε πρὸς τὰς πόλεις τῆς Ῥώμης, ἐλπίζων ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἤθελον σπεύσει πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως αὐτῶν, καὶ καταλίπει τὴν πολιορκίαν. Ἀλλὰ μία λεγεὼν, ἐνωθεῖσα μετ' ἄλλων στρατευμάτων, ἤρκεσεν, ὅπως ἀναγκάσῃ τὸν Ἀννίβαν ν' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τῶν ἐρημωθέντων περιχώρων τῆς Ῥώμης· εἰς δὲ τὰς ἄλλας ἠναγκάσθη νὰ παροδοθῇ ἡ πάσχουσα ὑπὸ λιμοῦ Καπύη (211). Καὶ 27 μὲν Καπούσιοι συγκλητικοὶ νύτοχειρίσθησαν, 53 δὲ ἀπέθανον ὑπὸ τοῦ πελέεως τοῦ δημίου· οἱ πολῖται ἐδουλώθησαν, καὶ αἱ ἰδιοκτησίαι αὐτῶν ἐδωρήθησαν εἰς ξένους ἀποίκους. Οἱ θησαυροὶ τῆς Καπύης μετεκομίσθησαν εἰς τὴν Ῥώμην, ἐξηφανίσθησαν ἅπαντα τὰ δικαιώματα αὐτῆς, καὶ Ῥωμαῖκοὶ ἐπαρχοὶ ἤρχον ἕκτοτε ἐν τῇ πόλει. Δύο δ' ἔτη μετὰ ταῦτα ἔπεσε πάλιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥωμαίων καὶ ὁ *Tarras*, ὅστις εἶχε προτεθῇ ὡσαύτως εἰς τὸν Ἀννίβαν. Ὁ Φάβιος Μάξιμος ἀπήγαγε τοὺς κατοίκους εἰς αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔγεινε κύριος τῶν θησαυρῶν αὐτῶν· ἀλλ' ἄφησε νὰ ἴστανται τὰ ἀγάλματα τῶν παροργισθέντων διὰ τὴν προτέραν ἀρπαγὴν θεῶν. Τρόμος δ' ἠνάγκασε μετ' ὀλίγον τὰ ἀποστατήσαντα κράτη νὰ προστεθῶσι πάλιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ τοῦ Ἀννίβα ἡ θέσις, ἄνευ χρημάτων, ἐπικουρικῶν στρατευμάτων καὶ σίτου, ἐγένετο καθ' ἐκάστην ἐπισφαλεστέρα. Ἡ δὲ παρὰ τὴν *Βερονσίαν* νίκη ἔνθα ἔπεσεν (208) ὁ *Marc'ellus*, τὸ ἐξίφος τῆς Ῥώμης, διὰ τινος ἐνέδρας, ἦτον ἡ τελευταία εὐτυχὴς πράξις τῶν Καρχηδονικῶν ὅπλων.

§. 120. Ἐκτοτε ἦτον ἡ *Isparia* ἡ μόνη ἐλπίς τοῦ Ἀννίβα, διότι ἐγκατέλειψεν αὐτὸν ἡ ἀχάριστος πατρίς. Ἐκεῖ δ' ἦτον ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀννίβα *As'roubas*, ὅστις πολεμήσας ἐπὶ πολὺν χρόνον εὐτυχῶς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, τελευταῖον ἐστενοχωρήθη ὑπὸ τοῦ μεγάλοφρονος νέου ΚΟΡΝΗΛΙΟΥ ΣΚΙΠΙΩΝΟΣ τόσον πολὺ, ὥστε δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ παραμείνῃ, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, ὅστις ἐκάλει αὐτὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς δὲ ὁδοῦ τῶν Ἀλπεων, ὡς πρότερον ὁ Ἀννίβας, ἐστράτευσε (208) πρὸς τὴν Ἀνατολίαν, καὶ ἔπειτα ἐγράφη πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους, ὅπως ἐνωθῇ μὲ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ὅστις ἦτο στρατοπεδευμένος ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ ἀντικρὺ τοῦ ὑπάτου *Κλαυδίου Νέρωτος*. Ἀλλ' ἡ τολμηρὰ ἀπόφασις τοῦ ὑπάτου τούτου, ὅστις πορευθεὶς ταχέως πρὸς Ὀμβρικήν, ἠνώθη ἀπαρατηρήτως μετὰ τοῦ συνυπάτου αὐτοῦ Δι-

ΒΙΟΥ ΣΑΔΙΝΑΤΩΡΟΣ, ἐπήνεγκε τὸν θάνατον τοῦ εὐτόλμου Ἀσδρούβια καὶ τὴν καταστροφὴν (207) τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ παρὰ τὸ ποτάμιον **ΜΕΤΑΥΡΟΝ**, πρὶν εἶτι λάβῃ ὁ Ἀννίβας εἰδῆσιν περὶ τῆς ἐλευσεως αὐτοῦ, διότι οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον συλλάβει πάντας τοὺς μηχανυτάς. Ἀπὸ τῆς αἵματοφόρου ὁμῶς κεφαλῆς τοῦ Ἀσδρούβια, ἣν ἐσφενδόνισεν ὁ ἐπιστρέψας ὑπάτος εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἐχθροῦ, ἐνόησεν ὁ καταβληθεὶς στρατάρχης «τὴν τρομερὰν τῆς Καρχηδόνας εἰμαρμένην».

§. 121. Ἐν τῇ δυστυχίᾳ ἀνέπτυξεν ὁ Ἀννίβας τὸ ἀληθὲς μέγεθος τῶν στρατηγικῶν αὐτοῦ πλεονεκτημάτων. Ἄνευ βοηθείας ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἄνευ συμμάχων ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, διετηρήθη ἀκόμη μὲ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τινὰ ἔτη εἰς τὰ νοτιώτατα τῆς Ἰταλίας, κατὰ τοῦ ἀνωτέρου ἐχθροῦ. Ἀλλ' ὅταν ἐπιστρέψας νικηφόρος ὁ Σκιπίων, μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Ἰσπανίας, διέβη ἀπὸ τῆς Σικελίας εἰς τὴν Ἀφρικὴν μὲ στίφη φυγάδων καὶ ἐθελοντῶν, καὶ πυρπολήσας (204) παρὰ τὴν πόλιν Ἰτύκην τὸ ἐκ καλάμων καὶ ἀχύρων συγκείμενον στρατόπεδον τῶν ἐχθρῶν, κατέστησεν αὐτοὺς εἰς ταραχὴν, τότε προσεκλήθη ὁ Ἀννίβας πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος (303). Θλιβόμενος δὲ καὶ βαρυθυμῶν κατέλιπε τὸ στάδιον τῆς δόξης αὐτοῦ. Εἰς μάτην προσεπάθησεν, εἰς προσωπικὴν μετὰ τοῦ ἐχθροῦ συνέντευξιν, νὰ πείσῃ τὸν Σκιπίωνα, ὅτι συμφέρει εἰς αὐτὸν νὰ συνθηκολογήσῃ, ἐξαικονίζων ζωηρῶς τὸ ἄστατον τῆς τύχης· ὁ Σκιπίων δὲν ἠθέλησε νὰ ἐνδώσῃ εἰς τοῦτο· ὅθεν ἐπηκολούθησεν ἡ **ΒΝ ΖΑΜΑ ΜΑΧΗ** (202), ἥτις, καίτοι ἀγωνισθέντων μετὰ μεγάλης ἀνδρείας τῶν ἀρχαίων πολεμιστῶν, καὶ παρατάξαντος τεχνικώτατα τῆς φάλαγγας τοῦ ἐμπειροπολέμου ἀρχηγοῦ, ἐτελείωσεν ἐπιφέρουσα τὴν ἥτταν τῶν Καρχηδονίων. Νῦν δ' αὐτὸς ὁ Ἀννίβας συνεβούλευσε νὰ εἰρηνεύσωσιν, ὅσον ἀκληραὶ καὶ ἂν ἦσαν αἱ συνθήκαι. Οἱ Καρχηδόνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποσχεθῶσιν, ὅτι δὲν ἤθελον ποτὲ ἀρχίσειν πόλεμον χωρὶς τῆς συγκαταθέσεως τῶν Ῥωμαίων, ὑπεχρεώθησαν ν' ἀποχωρήσωσι τῆς Ἰσπανίας, νὰ παραδώσωσι τὰ πολεμικὰ αὐτῶν πλοῖα, καὶ ὥφειλον νὰ πληράνωσι κατ' ἑτος μέγα τι ποσὴν χρηματικῶν φόρων. Πυρποληθέντος δὲ τοῦ Καρχηδονικοῦ στόλου, καὶ ἀπονειμηθέντος τοῦ βασιλείου τῆς *Νουμιδίας* εἰς τὸν φίλον τῶν Ῥωμαίων *Μασσανάσσην*, ὅστις ὥφειλε νὰ θυσιάσῃ εἰς τὸ μῖτος τῶν Ῥωμαίων τὴν ὥραιαν αὐτοῦ Καρχηδονίαν σύζυγον *Σωφρονίσθην*, ἐπέστρεψεν ὁ Σκιπίων, ἐπονομασθεὶς ἔκτοτε **ΑΦΡΙΚΑΝΟΣ**, εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου λαμπρὸς θρίαμβος περιέμενε τὸν νικητὴν εἰς τὰς κεκοσμημένας

ὁδοῦς. Ὁ Ἀννίβας τοῦναντίον ἠναγκάσθη μετὰ τινα χρόνον νὰ φύγῃ ὡς καταδιωκόμενος ἐξόριστος τὴν πατρίδα, καὶ ἔφερε μεθ' ἐαυτοῦ τὸ μῖσος τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου.

γ'.) Ἡ Μακεδονία κυριεύεται ἡ Κόρινθος καὶ ἡ Καρχηδὼν καταστρέφεται (146).

§. 122. Περί τούτους τοὺς χρόνους ἐκυβέρνησα τὴν Μακεδονίαν καὶ μέρος τῆς Ἑλλάδος ὁ βασιλεὺς ΦΙΛΙΠΠΟΣ Γ'. ἄνθρωπος νέος, πολλὰ κεκτημένος πλεονεκτήματα, εὐφυὲς, σύνεσις καὶ πρὸς κατακτήσεις τε νουνεχὲς, ἀλλ' ἄπιστος, ἡδυπαθὴς, καὶ ἄδικος. Οὗτος εἶχε συνθηκολογήσει πρὸς τὸν Ἀννίβαν καὶ πολέμησει πρὸς τοὺς Ῥωμαίους καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Διὸ ἔστρεψαν τὴν ὥρην οἱ Ῥωμαῖοι κατ' αὐτοῦ τὰ ὅπλα. Ἐπεμψαν δ' εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν πολυμήχανον, τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ φιλολογίας ἐραστὴν, στρατηγὸν ΤΙΤΟΝ ΚΟΪΝΤΙΟΝ ΦΛΑΜΙΝΙΟΝ, ὅστις ἐκάλεσε τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις εἰς ἐλευθερίαν καὶ ἔπειτα ἐνίκησε (197) τοὺς Μακεδόνας εἰς Κυνὸς Κεφαλᾶς, σειρὰν λόφων τῆς Θεσσαλίας ὅχι μακρὰν τῆς Φαρσάλου. Οὕτως ἠναγκάσθη ὁ Φίλιππος νὰ συνομολογήσῃ συνθήκην, καθ' ἣν ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, παρέδωκε τὸν στόλον καὶ ἱκανὸν ποσὸν χρημάτων, ἀπέχωρσε πασῶν τῶν ἐξωτερικῶν αὐτοῦ κτήσεων, καὶ ἐστερήθη τοῦ δικαίωματος τοῦ ἐπιχειρεῖν αὐτεξουσίως πόλεμον. Διὰ νὰ κολακεύσῃ δὲ τὴν μεταίτιότητα τῶν Ἑλλήνων, ἀνήγγειλεν ἔπειτα ὁ πανοῦργος Φλαμίνιος εἰς τὴν πανηγυρίαν τῶν Ἰσθμίων κατὰ τὸν λαμπρότατον τρόπον, τὴν ἀπὸ τῆς Μακεδονικῆς ἀρχῆς ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος (196). Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐδείχθη, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεδίωκον τόσον πολὺ τὴν ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κυριαρχίαν, ὅσον πρότερον τὴν ἐπὶ τῶν Μακεδόνων. Ἐνεκὰ δὲ τούτου πολλοὶ Ἕλληνικοὶ λαοί, πρὸ πάντων δὲ οἱ φιλοπόλεμοι Αἰτωλοὶ, οἵτινες εἶχον συνδέσει συμπολιτείαν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν Ἀχαιῶν, προσέκλεισαν εἰς βοήθειαν τὸν Βασιλέα τῆς Συρίας ΑΝΤΙΟΧΟΝ τὸν Γ'. (§ 89). Ὁ δὲ Ἀντιόχος, παρ' ᾧ διέτριβεν ὁ Ἀννίβας, ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν· ἀντιὸς μὲν νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Φιλίππου, καὶ νὰ προσβάλῃσιν, ἐνώσαντες τὰς δυνάμεις αὐτῶν, πάραυτα τοὺς Ῥωμαίους, κατηνάλισκεν ἄδρανως τὸν καιρὸν αὐτοῦ εἰς πανηγύρεις καὶ ἀσωτείας, καὶ ἐλύπησε τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας, θάψας μετὰ μεγάλης πομπῆς τοὺς ἐν Κυνὸς Κεφαλᾷ πεσόντας καὶ ἔτι ἀτάφους

μένοντας πολεμιστάς, ἐν ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι εἰσέβαλον ταχέως εἰς τὴν Θερσαλίαν, καὶ διαβάντες μετ' ἐπίμονον μάχην τὸ στενὸν τῶν Θερμοπιδῶν διὰ τοῦ Πορκίου ΚΑΤΩΝΟΣ, ἠνάγκασαν τὸν βασιλεῆ τῆς Συρίας νὰ στραφῇ ὀπίσω εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἠκολούθησεν αὐτὸν κατὰ πόδα Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν *Λεύκιον Κορνήλιον Σκιπίωνα* (παρ' ᾧ ἐτάχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ Ἀφρικανὸς, ὡς σύμβουλος). Ἐν ΜΑΓΝΗΣΙΑ δὲ, τῇ πρὸς τῷ ὄρει Σιπύλῳ, συνεκροτήθη (191) φοινικὴ μάχη, ἣτις ἐκρίθη κατὰ τοῦ Ἀντιόχου, καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀγοράσῃ τὴν εἰρήνην, ἀποχωρήσας μὲν πασῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν αὐτοῦ κατακτήσεων καὶ πάσης τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου δυτικῆς Ἀσίας, ἀποτίσας δὲ μέγα ποσὸν ἀποζημιώσεως. Οἱ δὲ ληστρικοὶ *Αἰτωλοὶ* ὑπετάγησαν ὡσαύτως, καὶ ἐστερήθησαν χρημάτων καὶ ἔργων τῆς τέχνης.—Ὁ δὲ Ἀννίβας, ἀπειληθεὶς νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, κατέφυγε πρὸς τὸν βασιλεῆ τῆς *Βυθυρίας Προουίαν*. Ἀλλ' ὅτε καὶ οὗτος δὲν ἐτόλμα πλέον νὰ προστατεύσῃ αὐτὸν πλείοτερον χρόνον, ἔπειν (173) εἰς ἐρημικὸν τινα πύργον δηλητήριον, διὰ νὰ μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν θανασιμῶν αὐτοῦ ἐχθρῶν, πιστῶς φυλάξας κατὰ τὸν πεντηκονταετῆ ἀγῶνα τὸν ὄρκον, ὃν εἶχεν ὁμόσει μειράκιον ἔτι ὢν. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἀπέθανε καὶ ὁ μέγας αὐτοῦ ἀντίπαλος *Σκιπίων* εἰς τὰ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ κτήματα αὐτοῦ, μακρὰν τῆς Ῥώμης, ὅθεν τὸν εἶχεν ἐξορίσει ἡ δυσμένεια τῶν ἐχθρῶν του. Καὶ ὅπως τὸ ἔτος τοῦτο ἀποβῇ τὰ μάλιστα μοιραῖον, ἔπει κατ' αὐτὸ καὶ ὁ *Φιλοπόμην* τὸ κώνειον (§. 88).

§. 123. Τοῦ Φιλίππου δὲ Γ', ὁ κακεντρεχὴς υἱός, ΠΕΡΣΕΥΣ, ἐβάδιζε διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν ἐγκλημάτων πρὸς τὸν Μακεδονικὸν θρόνον, παρapiέας τὸν δύσπιστον αὐτοῦ πατέρα νὰ φονεύσῃ τὸν γενναιοφρόνα καὶ εὐμενῆ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους υἱὸν αὐτοῦ *Δημήτριον* (181). Ὁθεν μόλις κατέβη ὁ Φίλιππος εἰς τὸν τάφον (179) πλήρης μετανοίας καὶ θλίψεως, καὶ λαβὼν ὁ Περσεὺς τὴν βασιλείαν, παρωξύνθη ὑπὸ τοῦ κατὰ τῶν Ῥωμαίων μίσους πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ πολέμου. Τὰ δ' ἀμύθητα αὐτοῦ πλοῦτη τὸν καθίστων ἱκανὸν νὰ παρασκευάσῃ μεγάλας ἐξοπλίσεις· ἀλλὰ φιλαργυρία καὶ ἄσκοποι σκέψεις ἐπήνεγκον μετ' ὀλίγον τὸν ὄλεθρόν του. Νικήσαντος δ' αὐτὸν παρὰ τὴν ΠΥΔΝΑΝ τοῦ ἐμπειροπολέμου καὶ λογίου ΠΑΥΔΟΥ Αἰμιδίου, παρεδόθη (168) ὁ Περσεὺς εἰς τὴν νῆσον Σαμοθράκην, ὅπου εἶχε καταφύγει μετὰ τινῶν τῶν πιστῶν αὐτοῦ, εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ῥωμαίου ναυάρχου

Ὀκταβίου, καὶ ἀπήχθη μετ' ὀλίγον ἐν θριάμβῳ μετὰ τῶν θησαυρῶν καὶ τῶν αἰχμαλωτισθέντων αὐτοῦ παίδων καὶ φίλων διὰ τῶν ὁδῶν τῆς κοσμοκράτορος πόλεως, ὅπως τελειώσῃ μετ' ὀλίγον τὰς ἡμέρας αὐτοῦ εἰς μονήρητιν ἐν Ἀλβᾷ φυλακῇ. Ἡ δὲ Μακεδονία διηρέθη εἰς τέσσαρας νομοὺς, καὶ ἐκυβερνᾶτο κατὰ τρόπον δημοκρατικόν. Χίλιοι δ' εὐγενεῖς Ἀχαιοὶ ἐν οἷς καὶ ὁ μέγας ἱστοριογράφος ΠΟΛΥΒΙΟΣ, ἀπήχθησαν (151) ἕνεκα μυστικῆς μετὰ τοῦ Περσέως συνεννοήσεως ὡς ὅμηροι εἰς τὴν Ῥώμην, 17 δ' ἔτη μετὰ ταῦτα ὕψωσε λεγόμενος τις υἱὸς τοῦ Περσέως, κοινῶς *Ψευδογέλιππος* καλούμενος, τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας. Τοῦτο δὲ παρέσχεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὴν ἐπιθυμητὴν ἀφορμὴν τοῦ νὰ **ΜΕΤΑΒΑΛΩΣΙ** (148), νικῆσαντες τὸν ἀπατεῶνα **ΔΙΑ ΤΟΥ ΜΕΤΕΛΛΟΥ, ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ Εἰς ΡΩΜΑΪΚΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΝ**. Δὲν εἶχε δ' ἀκόμη ἐγκαταλείψει τὴν νικηθεῖσαν χώραν ὁ Μέτελλος, ὅτε καὶ ἡ **ΑΧΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ** ἔλαβε τὰ ὅπλα, διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῆς καταπίεσεως τῆς ἀρχῆς τῆς Ῥώμης. Ὁ δὲ Μέτελλος ἐνίκησε μὲν εἰς δύο μάχας τοὺς κατ' αὐτοῦ στρατεύσαντας Ἀχαιοὺς, ἠναγκάσθη ὅμως νὰ ἀφήσῃ τὴν τελείωσιν τοῦ πολέμου εἰς τὸν τραχὺν αὐτοῦ διάδοχον **ΜΟΥΜΜΙΟΝ**, ὅστις **ΕΞΕΠΟΡΘΗΣΕ ΚΑΙ ΕΠΥΡΠΟΛΗΣΕ** τὴν πλουσίαν **ΚΟΡΙΝΘΟΝ** (146). Οἱ κάτοικοι ἐσφάγησαν ἢ ῥυπαλωτίσθησαν, τὰ καλλιτεχνήματα συνετριβήσαν ἢ ἀπεκομίσθησαν εἰς Ῥώμην καὶ ἡ *Ἑλλάς μετεβλήθη εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν* ὀνομασθεῖσα τότε **ΑΧΑΪΑ**. Ὑπὸ τὰς ράβδους δὲ καὶ τοὺς πελέκεις τῆς Ῥώμης, καὶ ὑπὸ τὴν καταπίεσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς φορολογίας, ἐξέλιπε μετ' ὀλίγον ἡ εὐδαιμονία τῶν ποτὲ ἀκμαζουσῶν πόλεων, καὶ ἐσθῆσθη πᾶν ζῶπυρον τῆς φιλευθερίας καὶ φιλοπατρίας τῶν προτέρων αἰώνων. Καὶ οἱ μὲν Σπαρτιᾶται ἐξηκολούθησαν ὡς μισοφόροι τὰ τραχὺ αὐτῶν στρατιωτικὸν ἐπάγγελμα, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐζητοῦντο μὲν πρὸς διασκέδασιν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ὡς καλλιτέχναι καὶ λόγιοι, ὡς ὑποκριταὶ καὶ ὀρχησταί, ὡς ποιηταὶ καὶ φιλόκαλοι, ὀλίγον ὅμως ἐτιμῶντο.

§. 124. Ἐν τούτοις ἔφθασε πάλιν ἡ Καρχηδὼν εἰς εὐδαιμονίαν τινα κατάστασιν. Τοῦτο δὲ διήγειρεν ἐκ νέου τὸν φθόνον τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἐνίσχυσε τοὺς λόγους τοῦ *Κάτωνος* ὅτι πρέπει γὰρ καταστραφῇ ἡ *Καρχηδὼν*. Πεποithὼς λοιπὸν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν προστασίαν, ἠύξησεν ὁ βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας *Μασσανάσης* τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ πρὸς βλάβην τῶν Καρχηδονίων, καὶ παρώξυνε τελευταῖον αὐτοῦς

δι' ἐπανελημμένων περὶ ὁρίων ἐρίδων καὶ ἀδίκων προσβολῶν τόσον πολλὸν, ὥστε ἔλαβον οὗτοι τὰ ὅπλα, ὅπως ὑπερασπίσωσι τὴν χώραν αὐτῶν. Τοῦτο δ' ἐθεωρήθη ἐν Ῥώμῃ ὡς παράβασις τῆς συνθήκης, καὶ ἐπήνεγκε πολεμικὴν διακήρυξιν. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι καθικέτευον νὰ φρεισθῶσιν αὐτῶν, καὶ παρέδωκαν κατ' αἵτησιν τῶν Ῥωμαίων πρῶτον μὲν 300 ἐπισήμους ὁμήρους, ἔπειτα δὲ τὰ ὅπλα αὐτῶν καὶ τὰ πλοῖα. Ἀλλ' ὅταν ἀνεγνώσθη τὸ ἀπάνθρωπον ψήρισμα, τὸ διατάττον νὰ κατεδαφισθῇ ἡ Καρχηδὼν, καὶ νὰ κτισθῇ νέα πόλις ἀπέχουσα τῆς παραλίης τοῦλάχιστον 2 μίλια, τότε ἀπεφάσισαν οἱ κάτοικοι νὰ ταφῶσι μᾶλλον ὑπὸ τὰ εἰρεῖπια τῶν οἰκιῶν αὐτῶν, ἢ νὰ συγκατανεύσωσιν εἰς τὸ ὄνειδος τοῦτο. Τολμηρὸν δὲ πνεῦμα καὶ φιλόπατρι φρόνημα κατέλαβε πύσας τὰς τάξεις καὶ πάντα τὰ γένη. Ἡ πόλις Ῥωμοίᾳζε στρατόπεδον, οἱ ναοὶ μετεβλήθησαν εἰς ἐργαστήριον ὅπλων, καὶ τὰ πάντα ὤφειλον νὰ ὑπηρετήσωσι τὸν ὑψηλὸν σκοπὸν, τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος. Εἰς τοιοῦτον δ' ἐνθουσιασμὸν οὐδ' αὐταὶ αἱ εἰς τὸν πόλεμον ἡσκημέναι λεγεῶνες τῶν Ῥωμαίων ἡδυνήθησαν νὰ ἀντισταθῶσιν. Πλειστάκις ἀποκρουθεῖσαι, περιῆλθον εἰς κίνδυνον, μέχρις οὗ ΣΚΙΠΙΩΝ Ο ΝΕΩΤΕΡΟΣ, ὁ μεγαλοφυὴς υἱὸς τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, ὅστις εἶχεν υἱοθετηθῇ παρὰ τῆς οἰκογενείας τῶν Σκιπίωνων, ἔλαβε πρὸ τῆς νομίμου ἡλικίας τὴν ὑπατείαν μετὰ τῆς δικτατορικῆς ἐξουσίας. Οὗτος δὲ τέλος ἐπέτυχε νὰ ἐκπορθῇ (146) τὴν ὑπὸ τρομερᾶς πείνης καὶ λοιμοῦ βρυσανισομένην πόλιν, μετ' ἀπληπισμένην ἀντίστασιν καὶ ἐξαήμερον φονικὸν ἐν ταῖς ὁδοῖς ἀγῶνα. Ἡ μανία τῶν ἐξηγριωμένων πολεμιστῶν καὶ τρομερὰ πυρκαϊὰ ἐπήνεγκον ταχὺν θάνατον εἰς τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ. Στίφος δὲ τι φιλοκινδύνων προσφύγων ἐκ Ῥώμης, οἵτινες εἶχον καταλάβει μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀσδρούβου, τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ, εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τὴν ὑψηλοτάτην κορυφὴν τῆς ἀκροπόλεως καὶ ὑπερήσπισαν αὐτὴν μέχρι τελευταίας ἐλπίδος, ἔβαλον πῦρ εἰς τὴν οἰκοδομὴν, ὅτε ἀπλησίστησαν πλέον ὅτι θὰ σωθῶσι, καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φλόγας. 50,000 κατοίκων, τῶν ὁποίων ἐφείσθη τὸ ξίφος, ἡχμαλωτίσθησαν ὑπὸ τοῦ νικητοῦ, ὅστις ἔφερεν ἑκτατὴ τὴν ἐπωνυμίαν ΑΦΡΙΚΑΝΟΥ ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ, καὶ μέρος μὲν ἐπωλήθησαν, μέρος δὲ ἀπῆχθησαν, ὅπως τῆκωνται βραδέως ἐν ταῖς εἰρκταῖς. Μετὰ δὲ ταῦτα διέταξεν ἡ Σύγκλητος νὰ κατεδαφισθῇ ἡ πόλις Καρχηδὼν καὶ ἰσοπεδωθῇ, νὰ φέρωσι δὲ τὸ ἄροτρον ἐπὶ τοῦ κενοῦ χώρου, καὶ νὰ καταρασθῶσι τὸ ἔδα-

φοι. Ἑπταήμερος δὲ πυρκαϊὰ μετέβαλε τὴν ὑπερήφανον κυρίαρχον τῆς Μισσογείου εἰς σωρὸν ἔρειπών, καὶ ὅπου οἱ φιλόπονοι Φοίνικες ἡμίσειαν χιλιετηρίδα ἀπησχολήθησαν καὶ ἐνήργησαν, ἔδοσκον ἔκτοτε οἱ δούλοι τῶν Ῥωμαίων τὰ ποίμνια τῶν πόρρω οἰκούντων κυρίων αὐτῶν. Ἀποτελεσθέντος δὲ τοῦ καταστρεπτικοῦ ἔργου, μετεβλήθη ἡ ὑποταχθεῖσα ἐπικράτεια εἰς ἐπαρχίαν, ὀνομασθεῖσαν Ἀφρικὴν.

δ'. Πολιτισμός καὶ ἡθὴ τῶν Ῥωμαίων.

§. 125. Ἡ μετὰ τῆς Ἑλλάδος σχέσις τῶν Ῥωμαίων μεγάλως ἐπέδρασεν εἰς τὸν πολιτισμὸν, τὰ ἥθη καὶ τὴν διαίταν. Τὰ ἐκ τῶν κυριευθεισῶν πόλεων ἀποκομισθέντα ἔργα τῆς τέχνης καὶ φιλολογίας, παρήγαγον εἰς τὸ εὐγενὲς καὶ ἐπιδεκτικὸν διαπλάσεως μέρος τοῦ ἔθνους κλίσιν πρὸς τὴν παιδείαν, καὶ διήγειραν νέα αἰσθήματα. Ἰσχυρὰ δὲ τις μερίς, ἡγουμένων τῶν Σκιπίωνων, τοῦ Μαρκελλοῦ, τοῦ Φλαμινίου καὶ ἄλλων, ᾗδυνει τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, ποίησιν καὶ τέχνην, συνετῆρει καὶ ἐπροστάτευσεν Ἑλληνας λογίους, ποιητὰς καὶ φιλοσόφους, καὶ ἐζήτηε νὰ μεταφέρῃ εἰς τὴν Ῥώμην, μετὰ τῶν θησαυρῶν τῆς τέχνης, καὶ τὸ πνεῦμα προσέτι καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ νικηθέντος λαοῦ. Ὑπὸ τὴν προστασίαν δὲ τῶν Σκιπίωνων ἐποιοῦν οἱ Ῥωμαῖοι ποιηταὶ καθ' Ἑλληνικὰ ὑποδείγματα. Οὕτως οἱ κωμικοὶ ποιηταὶ Π. Λαῦτος (+ 184) καὶ Τερέντιος (154), τῶν ὁποίων ὁ τελευταῖος ἐβιοτήθη, ὡς λέγεται, εἰς τὰς ἐργασίας αὐτοῦ ὑπὸ Σκιπίωνος τοῦ νεωτέρου καὶ τοῦ φίλου αὐτοῦ Αὐιλίου. Καὶ τοῦ μὲν Πλάτου ἔχομεν εἰσέτι εἰκοσι, τοῦ δὲ Τερεντίου ἑξ δράματα, τὰ ὅποια πολλάκις ἐμιμήθησαν οἱ νεώτεροι δραματικοὶ ποιηταί. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ κλίσις τῶν Ῥωμαίων διευθύνετο ὅλως πρὸς τὸ πρακτικόν, τὰ στρατιωτικὰ, τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας καὶ τὴν δικαιοδοσίαν, διὰ τοῦτο ἡ πνευματικὴ μόρφωσις οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς τόσον ὑψηλὸν βαθμὸν, ὅσον παρ' Ἑλλήσι· προσέτι δὲ ὁ λαὸς εὗρισκε περισσότεραν εὐχαρίστησιν εἰς τὰ κατ' αἴσθησιν θεάματα, τοὺς ὠμοὺς μονομάχους καὶ τὰς θηριομαχίας, ἢ τὰ πνευματικὰ προϊόντα. — Ἐν τούτοις δὲν περιελάμβανον μόνον τὴν τέχνην καὶ φιλολογίαν, ἀλλ' ὥκειοποιουντο προσέτι καὶ τὴν κομψότητα καὶ λογιότητα τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ἀνατολικῶν λαῶν εἰς τὰ κατὰ τὴν οἰκιακὴν διαίταν, πολυτέλειαν καὶ ἀσωτεῖαν, εἰς τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ τῆς τραπέζης, τοὺς λείους καὶ κομψοὺς τρόπους, εἰς τὴν κοινωνικὴν συναναστροφὴν, τὰς

κατ' αἴσθησιν ἀπολαύσεις καὶ τὰς ἄβρὰς ἡδονὰς τῆς ζωῆς. Μετὰ τῶν θησαυρῶν δὲ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ συνεκκληρονόμησαν οἱ νικηταὶ καὶ τὰς ἐπιθυμίας καὶ κακίας τῶν ὑποταχέντων λαῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἠπειλοῦντο οὕτω τὰ πατρῶα ἦθῃ, ἡ ἀνατροφή, ἀπλότης, μετριότης καὶ σωμασκία, ἀντιπαρετάχθη σπουδαίως ἐναντία τις μερίς, ἡγουμένου τοῦ *Περικίου Κάτωνος*. κατὰ τῶν νεωτερισμῶν τούτων. Ἡ δ' αὖσθηρότης μὲ τὴν ὁποίαν ὁ λόγου ἄξιος οὗτος ἀνὴρ ἐπολέμησε τὴν νέαν τάσιν ὡς *τιμητῆς*, κατέστησε τὸ ὄνομα αὐτοῦ παροιμιώδες. Συνεργίᾳ αὐτοῦ ἐξωρίσθησαν ἀπὸ τῆς Ῥώμης οἱ Ἑλληνες *φιλόσοφοι*, ἐκλείσθησαν τὰ *σχολεῖα* τῶν *ῥητόρων*, ἀπηγορεύθησαν αἱ ἀνήθικοι ἐορταὶ τοῦ Βάκχου καὶ ἄλλαι θρησκευτικαὶ συνήθειαι, ἃς ἔλαβον παρὰ τῶν ξένων, ἐτιμωρήθησαν οἱ Σκιπίωνες ὡς διαφθορεῖς τῶν ἠθῶν, καὶ ἐξεδόθησαν νόμοι κατὰ τῆς ἀσωτείας καὶ πολυτελείας. Καὶ ὅπως ἀντενεργήσῃ πρὸς τὴν νέαν φιλολογίαν, συνέγραψεν ὁ ἴδιος συγγράμματα περὶ τῆς *γεωργίας*, ἐφ' ἧς ἠρείδετο ἡ παλαιὰ δόξα τῆς Ῥώμης, καὶ περὶ τῶν *παλαιῶν κατοίκων* τῆς *Ἰταλίας*, τῶν ὁποίων τὴν ἀπλότητα καὶ καθαριότητα τῶν ἠθῶν ἤθελε νὰ ἀντιπαραθέσῃ πρὸς τὴν ἀρχομένην διαφθοράν τῆς ἐποχῆς του. Ἀλλὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Κάτωνος, ὅστις εἰς βαθὺ ἔτι γῆρας ἐσπούδαζε τὰ Ἑλληνικὰ, ἀποδεικνύει ὅτι τὸ αὐστηρὸν πρὸς τὰ παλαιὰ καὶ πατρῶα σέβας ὑποχωρεῖ πάντοτε εἰς τὰς νέας προπαιδευτικὰς τάσεις.

Γ'. ΔΙΑΦΘΟΡΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ.

1. Νουμαντία, Τιβέριος καὶ Γάιος Γράγχος.

§. 126. Ὅσῳ μᾶλλον ηὔξανετο τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος κατὰ τὴν περιφέρειαν, τόσῳ μᾶλλον ἐξέλειπε τὸ ἡρωϊκὸν *φρόνημα*, ἡ πολιτικὴ ἀρετὴ καὶ *φιλοπατρία*, τὰ ὅποια εἶχον θεμελιώσει τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης. Ἐκ τῶν πλουσιῶν καὶ προκρίτων ἐσχηματίσθη κατὰ μικρὸν νέα ἀριστοκρατία τῶν οἰκογενειῶν, ἥτις ἐσφετερίσθη πάντα τὰ ἀξιώματα καὶ τὰς ἀρχάς, ὡς πρότερον οἱ πατρίκιοι. Διὰ νὰ αὐξήσωσι δὲ τὴν παρὰ τῶν προγόνων ληφθεῖσαν δόξαν διὰ νικῶν καὶ θριάμβων, ἐζήτουν ἀδιαλείπτως νέους πολέμους, τῶν ὁποίων ἡ διεξαγωγή ἀνῆκε μόνον εἰς αὐτούς· καὶ διὰ νὰ μὴ ἐλαττώσωσι τὰ πλοῦτη, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο ἡ λάμψις καὶ δύναμις τῶν οἰκογενειῶν, καὶ ὅμως νὰ δύνανται νὰ παραδίδωνται εἰς ὅλας τὰς ἡδονὰς καὶ ἀπολαύσεις, διήρπαζον τὰς ἐπαρχίας, καὶ ἐλάμβανον ἀναγκαστικῶς παρὰ τῶν πελατῶν καὶ

προστατευομένων δῶρα καὶ φόρους. Ὡς ἀνθρώποι δὲ καὶ ἀντιπαι-
 τωρες διηύθυνον μὲ πλῆθος γραφέων καὶ ὑπαλλήλων τὴν διοίκησιν
 καὶ τὴν δικαιοδοσίαν εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας· εἶχον ἐνταῦθα
 ὑπ' ὅσιν τὸ ἴδιον μᾶλλον συμφέρον ἢ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀρχομένων.
 Ὡς κυριώτεροι δ' ἐκμισθῶντο ἀνελάμβανον οἱ πλούσιοι ἱκνῶνται
 τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων, δασμῶν καὶ τελῶν, εἰς ποσὸν ὠρισμένον
 καὶ πολὺ συμφέρον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, καὶ ἐξήτουν ἔπειτα
 δι' αἰσχίστων καταπιέσεων, παρὰ τῶν τελωνῶν, εἰσπρακτόρων καὶ
 κατωτέρων ἐκμισθωτῶν ἐνεργουμένων, νὰ κερδήσῃσι πάλιν τὰ
 ἔξοδα αὐτῶν μετ' ἀπείρου κέρδους. Ὅ,τι δ' ἄφρονον ἐπίλοιπον οἱ
 ὑπάλληλοι καὶ ἐκμισθῶνται, εἰζευρον νὰ φέρωσι πρὸς ἑαυτοὺς πει-
 ναλέοι ἔμποροι καὶ τοκογλύφοι, ὥστε ὀλίγαι δεκαετηρίδες ἤρουν,
 ὅπως ἐξαφανίσῃσι τὴν εὐδαιμονίαν Ῥωμαϊκῆς τινος ἐπαρχίας. Καὶ
 ὑπῆρχε μὲν νόμος δίδων εἰς τὰς διαρπασθείσας ἐπαρχίας τὸ δι-
 καίωμα νὰ κατηγορήσῃσι τοὺς καταπιεστάς αὐτῶν, παρελθόντος
 τοῦ χρόνου τῆς ἀρχῆς τῶν, πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ἀρπαγέντων·
 ἐπειδὴ ὅμως οἱ δικασταὶ ἀνῆκον ἅπαντες εἰς τοὺς πλουσίους ἢ εὐ-
 γενεῖς ἀριστοκρατικούς, οἱ ἔνοχοι συνήθως ἠθρόνουντο ἢ κατεδικά-
 ζοντο πρὸς τὸ φαινόμενον εἰς μικρὸν τι ποσὸν χρημάτων, ἢ ἐξωρίζοντο
 ἐπ' ὀλίγον χρόνον ἐκ τῆς Ῥώμης. Ἐνίοτε δὲ προσεπάθουν ἐπαρ-
 χία τινὲς νὰ ἀποτινάξωσι τὸν καταπιεστικὸν τοῦτον ζυγὸν, καὶ νὰ
 ἐπανακτῇσιν πάλιν μὲ τὴν δύναμιν τῶν ὀπλῶν τὴν ἐλευθερίαν αὐ-
 τῶν. Τὸ πρῶτον δὲ παράδειγμα τοιαύτης ἀποστασίας ἔδωκαν οἱ
 κάτοικοι τῆς Πυρηναικῆς χερσονήσου, πρὸ πάντων δὲ τὰ ἡρωϊκὰ
 φύλα τῆς Ἰσπανίας, τῶν ὁποίων πρωτεύουσα ἦτον ἡ NOYMANTIA.
 Ἐπὶ πάντε ἐπὶ ὑπέμενον οὗτοι πάσας τὰς προσβολὰς τῶν Ῥωμαίων,
 καὶ ἠνάγκασαν ὑπατὸν τινα, ἐγκλείσαντες αὐτὸν εἰς ὄρεινὰ κοιλά-
 ματα, νὰ συνομολογήσῃ συνθήκην, καθ' ἣν ἀνεγνωρίζετο ἡ ἀνεξαρτη-
 σία αὐτῶν (140). Ἀλλ' ἡ σύγκλητος δὲν ἐπεκύρωσε τὴν συνθήκην,
 καὶ ἔπραξεν ὡς μετὰ τὴν ἐν ταῖς κατὰ Κλαύδιον πόλεις ἦτταν (§. 140).
 Ἀλλ' ὅτε Σκιπίων ὁ νεώτερος, ὁ ἐκπορθητῆς τῆς Καρχηδόνας, ἐσφά-
 τευσεν ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ, καὶ ἐπανεφέρειν εἰς τὸ στρατόπεδον
 τὴν ἐκλιπούσαν τέως δύναμιν καὶ πειθαρχίαν, ἠναγκάσθη ἡ Nou-
 mantia νὰ παραδοθῇ (133) διὰ τῆς πείνης μετ' ἀπηλπισμένον ἀγῶ-
 να. Ἡρωϊκῶς δ' ἐφόνευσαν οἱ πολῖται ἑαυτοὺς, διὰ νὰ μὴν ἀναγ-
 κασθῶσι νὰ ὑποφέρωσι τοὺς μυκτηρισμοὺς τῶν ἐχθρῶν. Ὁ δὲ Σκιπίων
 (ἐπονομασθεὶς ἔκτοτε καὶ Noumantinos) κατέστρεψε τὴν κενὴν ἀν-

θρώπων πόλιν, τῆς ὁποίας τὰ ἐρείπια μένουσιν ἐτι καὶ νῦν μνημεῖα ἀναμιμνήσκοντα εἰς τοὺς μεταγενεστέρους μεγαλοπρεπεῖς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνας.

§. 127. Αἱ νέαι εὐγενεῖς οἰκογένειαι οὐ μόνον ᾤκειοποιοῦντο πάσας τὰς ἀρχάς καὶ ἀπέκλειον τῶν τιμῶν πάντας τοὺς ἄνευ ἐνδόξων προγόνων γένους ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ κατελάμβανον πάντας τοὺς ἀγροὺς, ἀντιποιοῦμενοι πάλιν τὸ νὰ κατέχωσι μόνοι τὰς δημασίους γαίας, καὶ νὰ προσκτῶνται τὰς μικρὰς τῶν χωρικῶν ἐπαύλεις ἀγοράζοντες, τοκίζοντες χρήματα, δολιεύμενοι, ἐνίοτε δὲ καὶ βιαιοπραγοῦντες. Ταῦτα δ' ἔγειναν αἰτία μεγίστης ἀνισότητος τῶν κτημάτων. Ἡ δὲ τάξις τῶν ἐλευθέρων χωρικῶν, ἐφ' ἧς ἤρειδετο ἡ παλαιὰ δύναμις τῆς Ῥώμης, ἡ χρηστότης καὶ πολεμικὴ ἀρετὴ, ἐξέλιπε παντελῶς, καθότι οἱ πρόκριτοι περιελάμβανον ἀμετρήτους ἀγροὺς εἰς ἓν ὅλον, καὶ ἐκαλλιεργοῦν αὐτοὺς διὰ πλῆθους δοῦλῶν, αἰχμαλωτισθέντων εἰς τοὺς πολέμους. Πλήθη δὲ πτωχευσάντων χωρικῶν, οἵτινες ἀπεδιώχθησαν τῶν οἰκιῶν καὶ αὐλῶν αὐτῶν ὑπὸ σκληροκαρδίῶν γεωκτημόνων, περιεφέροντο εἰς τὴν χώραν, εἰκῶν τῆς ἀθλιότητος καὶ ταλαιπωρίας. — Τότε δὲ προέβη εἰς τὸ μέσον (133) ὁ εὐγενὴς δήμαρχος ΤΙΒΕΡΙΟΣ ΓΡΑΚΧΟΣ (εὐδὲ τῆς Κορινθίας θυγατὴρ τοῦ μεγάλου Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ, κόσμημα δ' αὐτῆς καὶ καύχημα) προστάτης τῶν καταπιεζομένων πενήτων προτείνων καὶ ἀνάντων τὸν περὶ ἀγρῶν *Λικίνιον Νέμον* (§. 107), καθ' ὃν οὐδεὶς μὲν ἠδύνατο νὰ κατέχῃ χώραν δημοσίαν πλειοτέραν τῶν 500 πλέθρων, τὸ δ' ἐπίλοιπον αὐτῆς ἔπρεπε νὰ διανεμηθῇ κατὰ μικρὰς μερίδας εἰς ἀπόρους οἰκογενεῖας ὡς ἰδιοκτησίαι. Τοῦτου δ' ἕνεκα διήγειρον οἱ πρόκριτοι τρομερὰν ταραχὴν, καὶ ἐδωροδόκησαν ἄλλον τινὰ δήμαρχον, ὅπως ἀντείπῃ εἰς τὴν πρότασιν. Κατὰ τοὺς Ῥωμαίους δὲ νόμους, οὐδεμία πρότασις ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἰσχὺν νόμου, ἂν πάντες οἱ δήμαρχοι (καὶ οἱ δέκα) δὲν ἦσαν σύμφωνοι. Τοῦτου δ' ἕνεκα ἠναγκάσθη ὁ Γράκχος νὰ ἀποπλανηθῇ εἰς τὴν παράνομον πρᾶξιν, τοῦ νὰ ἐνεργήσῃ διὰ τοῦ λαοῦ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἀποκομὴν τοῦ ἀντιτείνοντος δημάρχου, καὶ προσέβαλεν οὕτω καιοίως τὴν ἰερότητα τοῦ ἀξιώματος τῶν δημάρχων. Τοῦτο λοιπὸν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ νὰ διαδώσωσι τὴν ὑπόψιν ὅτι ὁ Γράκχος μελετᾷ νὰ καταστρέψῃ τὴν πολιτείαν, ὅπως ἰδιοποιηθῇ βασιλικὴν ἐξουσίαν. Ἀπώλεσε δὲ τὴν εὐνοίαν τοῦ ἐξαπατηθέντος λαοῦ, καὶ ἐσφάγη ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου μετὰ 300 ἐκ τῶν ὁπαδῶν

αὐτοῦ εἰς νέαν τινὰ δημαρχικὴν ἐκλογὴν. Ὑστερον ὁμοῦς ἐννόησεν ὁ λαὸς τὴν ἀπάτην αὐτοῦ, καὶ ἐτίμησε τὸν μεγαλόψυχον προστάτην, ἀνεγείρων εἰς αὐτὸν ἀνδριάντα.

§. 128. Ἡ ἑκθασίς αὕτη δὲν ἀπεδείλινε τὸν νεώτερον, μεγάλη-
τερα κεκτημένον πλεονεκτήματα, ἀδελφὸν αὐτοῦ ΓΑΪΟΝ ΓΡΑΚΧΟΝ,
ὅπως εἰσαγάγῃ ἐκ νέου (123), 40 ἔτη μετὰ ταῦτα, τοὺς ΠΕΡΙ
ΑΓΡΩΝ ΝΟΜΟΥΣ καὶ ἐνώσῃ μετ' αὐτῶν νέον τινὰ ΠΕΡΙ ΣΙΤΟΥ
ΝΟΜΟΝ (καθ' ὃν διενέμετο εἰς τοὺς πενεστέρους πολῖτας· αἷτος ἐκ
τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν ἐπὶ τιμῇ μετρίᾳ) καὶ ἄλλας δημοτικὰς
προτάσεις. Ἡ μεγάλη δ' αὐτοῦ εὐγλωττία, καὶ ἡ φιλάνθρωπος τάσις
του, παρέσχον εἰς αὐτὸν ἰσχυροὺς ὁπαδοὺς ἐκ τῶν κατωτέρων τάξεων
τοῦ λαοῦ τῶν ὁποίων ἐζήτει νὰ θεραπεύσῃ τὴν στιγμιαίαν ἀνάγκην
κατασκευάζων ὁδοὺς καὶ ἄλλα δημόσια ἔργα. Ὅτε ὁμοῦς, ὠθούμενος
ὑπὸ τοῦ σφοδροῦ αὐτοῦ φίλου ΦΟΥΛΒΙΟΥ ΦΛΑΚΚΟΥ, εἰσήγαγε τὴν
πρότασιν, νὰ δοθῇ εἰς τοὺς συμμάχους τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου
πολίτου, διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀκολουθίαν καὶ δύναμιν αὐτοῦ, ἐθορυ-
βήθησαν οἱ πρόκριτοι μεγάλως, καὶ ἐζήτουν νὰ τὸν ἀφανίσωσιν. Ὡς
δ' εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, οὕτως ἀντετάχθη καὶ τώρα εἰς τὰς προτά-
σεις τοῦ Γαίου δῆμαρχος δωροδοκηθεὶς ὑπὸ τῆς μερίδος τῶν εὐγενῶν,
καὶ κατέστησεν αὐτὸν μισητὸν εἰς τὸ εὐκολόπιστον πλῆθος. Εἰς τινα
δὲ συνέλευσιν τοῦ λαοῦ ἠγέρθη τρομερὰ μάχη μεταξὺ τοῦ ἀριστοκρατι-
κοῦ κόμματος, ἡγουμένου τοῦ ὑπάτου Ὀπιμίου καὶ τῶν ὁπαδῶν τοῦ
Γράκχου καὶ Φουλβίου. Οἱ τελευταῖοι ἠττήθησαν. Ὁ Φούλβιος καὶ
8,000 τῶν ἀκολουθῶν αὐτοῦ ἐφονεύθησαν, καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν
ἐρρίφθησαν εἰς τὸν Τίβεριν. Ὁ δὲ Γράκχος κατέφυγεν εἰς ἄλσος τι
ἐπέκεινα τοῦ ποταμοῦ, καὶ διέταξε δοῦλόν τινα νὰ βυθίσῃ (121) τὸ
ξίφος εἰς τὸ στήθος του. Οἱ νόμοι δὲ αὐτῶν καὶ ἄλλαι διατάξεις
ἠκυρώθησαν καὶ οἱ ὁπαδοὶ αὐτῶν ἐτιμωρήθησαν μὲ θάνατον, εἰρκτὴν
καὶ ἐξορίαν. Ἦδη δὲ οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἦσαν μᾶλλον ἢ ἄλλοτε ποτε
κυρίαρχοι τῆς πολιτείας. Καὶ κατηράσθησαν μὲν τὴν ἐνθούμησιν τῶν
Γράκχων, ἀλλ' ὅμως δι' αὐτὸ τοῦτο ὁ παρὰ τοῦ λαοῦ πρὸς τὸ εὐγε-
νὲς ζεῦγος τῶν ἀδελφῶν σεβασμὸς ὑπῆρξεν ἐτι μεγαλύτερος.

2. Οἱ χρόνοι τοῦ Μαρίου καὶ Σύλλα.

§. 129. Ο ΙΟΥΓΟΥΡΘΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (112—106). Οἱ ἀριστο-
κρατικοὶ κατήσχυναν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν διὰ τῆς πλεονεξίας καὶ τῶν
(ΙΣΤΟΡ. ΤΟΥ ΠΑΛ. ΚΟΣΜΟΥ)

δωροδοκιῶν, καὶ ἀπεχαιρέτισαν πᾶν δίκαιον καὶ πᾶσαν αἰδῶ. Πεποι-
 θῶς δ' εἰς τὴν ἡθικὴν ταύτην διαφθορὰν καὶ εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι τὰ
 πάντα εἶναι ὧνια ἐν Ῥώμῃ, ἐφόνευσεν ὁ ΙΟΥΓΟΥΡΘΑΣ, ὁ πανοῦρ-
 γος, ἐμπειροπόλεμος καὶ φίλαρχος ἀπόγονος τοῦ βασιλέως τῆς Νου-
 μιδίας, Μασσανάσσου, δύο υἱοὺς τοῦ θεοῦ αὐτοῦ, οὓς εἶχεν ἐκεῖνος
 διορίσαι συγκληρονόμους του, ἤρπασε τὰ κράτη των, τὰ ὑποῖα
 εἶχον ἐγγυηθῆ εἰς αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ δωροδοκήσας τοὺς ἐπι-
 σημοτάτους τῶν ἐν Ῥώμῃ συγκλητικῶν, ἔφερε τὰ πράγματα εἰς
 τοιαύτην θέσιν, ὥστε ἔμεινεν ἐν τῇ κατοχῇ τῆς ἀρπαγῆς αὐτοῦ,
 καὶ ἐπεσώρευεν ἀτιμωρητὶ ἐγκλήματα ἐπὶ ἐγκλημάτων. Καὶ ὅτε
 δ' ἀκόμη ἡ ἀγανάκτησις τοῦ λαοῦ ἠνάγκασεν ἐπὶ τέλους τὴν
 Σύγκλητον νὰ πέμψῃ στρατὸν πρὸς τὴν Ἀφρικὴν, ἐπέτυχεν ὁ
 βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας διὰ δωροδοκιῶν καὶ ἀπάτης, νὰ εἰσα-
 γάγῃ τοιαύτην ἀταξίαν καὶ χαλάρωσιν εἰς αὐτὸν, ὥστε κατὰ τὴν
 πρώτην ἤδη συμπλοκὴν ἡττήθη, καὶ ἠναγκάσθη νὰ διαβῇ ὑπὸ
 τὸν ζυγόν. Τὸ ὄνειδος δὲ τοῦτο διήγειρε μεγίστην ἐν Ῥώμῃ ἀγα-
 νάκτησιν, ὥστε ἡ Σύγκλητος ἐβιάσθη νὰ προνοήσῃ σπουδαιότερον,
 ὅπως καθησυχάσῃ τὸν γογγύζοντα λαόν, καὶ ἱκανοποιήσῃ τὴν
 προσβληθεῖσαν δικαιοσύνην, τιμωροῦσα τὸν αὐθάδη κακοῦργον.
 Ὅθεν ἐπεμψε (109) τὸν χρηστὸν ΜΕΤΕΛΛΟΝ μετὰ νεοσυλλέκτου
 στρατοῦ εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Οὗτος δ' ἐπανέφερε πάλιν τὴν στρατιω-
 τικὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατὸν, καὶ ἐπανώρθωσεν, ἀγωνισθεὶς
 εὖτυχῶς καὶ κατακτῆσας πολλοὺς τόπους, τὴν τιμὴν τῶν Ῥω-
 μαϊκῶν ὀπλῶν· ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἦτο τόσον παρωρισμένον κατὰ
 τῶν ἀριστοκρατικῶν, ὥστε ἀπεφάσισε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῶν
 τὴν κυριαρχίαν διὰ πάσης θυσίας. Πρὸς τοῦτο δ' εἶχεν ἀνάγκη
 στρατηγοῦ τολμηροῦ, καὶ τοιοῦτος ἐνεφανίσθη ὁ φιλόδο-
 ξος καὶ φίλαρχος ΓΑΙΟΣ ΜΑΡΙΟΣ, ἀνὴρ ἐκ ταπεινῆς μὲν κατα-
 γόμενος γενεᾶς, ἐνόνων δὲ μὲ τὴν ἀνδρείαν, τὰ στρατηγικὰ πλεο-
 νεκτήματα καὶ τὴν ἀγρίαν στρατιωτικὴν ἀρετὴν, ἥθη τραχέα, μί-
 σος κατὰ τῶν εὐγενῶν, καὶ καταφρόνησιν τῆς παιδείας αὐτῶν καὶ
 τῆς λεπτῆς ἀγωγῆς· ὑπηρέτει δὲ τότε ὡς ὑποστράτηγος εἰς τὸν
 στρατὸν τοῦ Μετέλλου. Δυσανεστηθεὶς δὲ ἐνεκα τῆς ὑπερηφανίας
 τοῦ ἀριστοκρατικοῦ τούτου στρατάρχου, ἀνεχώρησεν ὁ Μάριος εἰς
 τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐξελέχθη ὑπὸ τοῦ δημοτικοῦ κόμματος ὑπατος,
 καὶ ἀνέλαβε (107) τὴν διεξαγωγὴν τοῦ Ἰουγουρθικοῦ πολέμου. Εἰς
 τὸν δραστήριον δὲ Μάριον, καὶ τὸν ὑπὸ τῆς ἀνδρικῆς ἀσκήσεως ἐ-

σκληρυμμένον αὐτοῦ στρατὸν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντισταθῇ ἐπὶ πολὺν χρόνον ὁ Ἰουγούρθας, καὶ τοι πανούργος λίαν καὶ ἐφευρετικώτατος νοός. Νικηθεὶς λοιπὸν κατέφυγε πρὸς τὸν ἄπιστον βασιλέα τῆς *Mauritaniae Bόαχον*· ἀλλὰ παρεδόθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν συνετὸν καὶ ἐπιδέξιον ὑποστράτηγον ΔΕΥΚΙΟΝ ΚΟΡΝΗΛΙΟΝ ΣΥΛΛΑΝ (106), καὶ ἀπήχθη ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν Ῥώμην, ἔνθα ὁ υἱὸς τῆς ἐρήμου εἶχε νὰ ὑποστῇ τὸν ἐκ τῆς πείνης θάνατον εἰς τὴν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ ὑπόγειον εἰρκτὴν τῆς πόλεως, εἰς τὸ αἰσχυρὸν βαλανεῖον, ὡς ὠνόμασεν αὐτὴν εἰσερχόμενος.

§. 130. ΚΙΜΒΡΟΙ καὶ ΤΕΥΤΟΝΕΣ. Δὲν εἶχε δ' ἀκόμη τελειώσει ὁ Μάριος τὸν Ἀφρικανικὸν πόλεμον, ὅτε οἱ ΚΙΜΒΡΟΙ καὶ ΤΕΥΤΟΝΕΣ ἐφάνησαν εἰς τὰ ὅρια τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἦσαν δ' οὗτοι ἀρκτοὶ λαοὶ, Γερμανικῆς καταγωγῆς, γιγαντώδους ἀναστήματος καὶ δυνάμεως, μεταναστεύσαντες μετὰ γυναικῶν, παιδῶν καὶ κτημάτων, διὰ νὰ ζητήσωσι θώρακας, καὶ ἔφερον ἰσομήκεις τῷ σώματι ἀσπίδας, μακρὰ ξίφη καὶ βαρέα ῥόπαλα. Ἐνίκησαν δὲ πρῶτον τοὺς Ῥωμαίους ἐν *Καρινθία* εἰς φονικὴν τινα μάχην (113) ἔπειτα δὲ διέδραμον τὴν *Γαλλίαν* λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες, καὶ ἐξηφάνισαν ἐντὸς τεσσάρων ἐτῶν, παρὰ τὸν Ῥοδανὸν καὶ τὰς λοφώδεις ἀκτὰς τῆς Λεμανικῆς (τῆς Γενεύης) λίμνης, πέντε ὑπατικοὺς στρατοὺς. Τότε δ' ἀνεδείχθη σωτὴρ τῆς πατρίδος ὁ Μάριος (105—100), ὃν οἱ Ῥωμαῖοι πεντάκις ἐξέλεξαν ἄλλεπαλλήλως ὑπατον ἐναντίον τοῦ νόμου. Ἀσκήσας οὗτος τοὺς στρατοὺς αὐτοῦ εἰς ταφρείας καὶ ἄλλα ἐπίπονα ἔργα, ἐνίκησε (102) παρὰ τὰ *ΣΕΒΤΙΑ ΥΔΑΤΑ* (Αἰξ ἐν τῇ Προδικίᾳ) ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ τοὺς *Τεύτονας* εἰς φονικὴν τινα μάχην. Ἐν τούτοις δ' ἐχωρίσθησαν μὲν ἀπ' αὐτῶν οἱ *Κίμβροι*, καὶ εἰσέβαλον διὰ τῆς *Τυρολίδος* χώρας καὶ τῶν κοιλάδων τοῦ Ἀθέσιος εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, παρεδόθησαν ὅμως ἐδῶ ἀφρόντιδες εἰς τὰς ἡδονάς, τὰς ὁποίας προσέφερεν ἡ πλουσία χώρα, μέχρις οὗ ἔπαθον (101) ὁμοίαν τρομερὰν ἦτταν ὑπὸ τοῦ Μαρίου, ὅστις εἶχεν ἐνωθῇ μετὰ τοῦ συνυπάτου αὐτοῦ *Λουταρίου Κάτλου*, εἰς τὴν *ΡΩΔΙΚΗΝ ΠΕΔΙΑΔΑ* παρὰ τὰς Βαρκελλὰς. Ὁ δὲ σκληρὸς ἥρωϊσμός τῶν Γερμανῶν τούτων, οἵτινες ἔσφαζαν ἑαυτοὺς καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, διὰ νὰ μὴ πέσωσιν αἰχμάλωτοι, ἔκαμε τοὺς Ῥωμαίους νὰ τρέμουν. Ὀλίγα δὲ λείψανα τῶν Κίμβρων ἐζήτησαν ἄσυχον εἰς τὰς βενετικὰς Ἀλπεις καὶ εἰς τὰ ὄρη τῆς *Τυρολίδος*, ὅπου

ὡς πιστεύεται, οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν διατηρήθησαν μέχρι τῆς σήμερον.

§. 131. Ο ΣΥΜΜΑΧΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (100). Ἐκτενέστερος ἡ ἀντήμειψις τὸν Μάριον, τὸν σωτῆρα τῆς Ἰταλίας, τὸ καύχημα καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς μερίδος τοῦ λαοῦ. Τῇ συνεργείᾳ τούτου ὑπερίσχυσαν τανὺν οἱ δημοκρατικοί διὸ συνετάχθησαν οἱ ἀριστοκρατικοὶ περὶ τὸν ΚΟΡΝΗΛΙΟΝ ΣΥΛΛΑΝ, ἄνδρα πολιτικῆς συνέσεως, φιλόδοξον καὶ ἐμπειροπόλεμον, ἐνόνοντα εἰς ἑαυτὸν τὴν παιδείαν καὶ φιλοτεχνίαν τῶν εὐγενῶν μεθ' ὅλων τῶν κακιῶν καὶ φιληθονιῶν αὐτῶν, ἔχοντα δὲ σῶμα ἰσχυρὸν καὶ ψυχὴν ἔτι δυνατωτέραν. Ἐκότε δ' ἀντιπαρετάχθησαν δύο ἰσχυρὰ κόμματα, ἐξωπλισμένα εἰς πόλεμον πρὸς ἄλληλα· οἱ δημοκρατικοὶ περὶ τὸν Μάριον καὶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ περὶ τὸν Σύλλαν. Ἡ δὲ παράνομος διαγωγή τοῦ εὐγλώττου δημάρχου Σατουρνίνου, ὅστις βοηθούμενος κρυφίως ὑπὸ τοῦ Μαρίου, ἤρχε μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν σπείρας τῆς συνελύσεως τοῦ λαοῦ, καὶ διὰ τὰς ἀποκρίσεις αὐτοῦ, ὁπαδοὺς αὐτοῦ, εἰσήγαγε πρότασιν νὰ διανεμῶσι μὲν σίτον εἰς τοὺς πένητας, νὰ μοιράσῃσι δὲ τοὺς ἐν Γαλλίᾳ καὶ βορείῳ Ἀφρικῇ ἀγροὺς εἰς τοὺς στρατιώτας τοῦ Μαρίου, ἦτο τὸ προανάκρουσμα τοῦ τρομεροῦ πολέμου τῶν κομμάτων, ὅστις ἐπῆρχετο ὁσημέραι ἀπειλητικώτερος. Ἡ δ' ἐξορία (99) τοῦ ὑπερηφάνου μὲν, ἀλλὰ χρηστοῦ Μετέλλου, σκοπὸν εἶχε νὰ τρομάξῃ τοὺς συγκλητικούς, ὅπως καταλίπῃσι τὰς ἀντιστάσεις. Μὲ φόβους δὲ καὶ ἀνοσιουργήματα κατάρθρωσεν ὁ Σατουρνίνος, εἰς ἑαυτὸν μὲν νὰ παραταθῇ ὁ χρόνος τῆς δημαρχίας, εἰς τὸν συνεταῖρον δ' αὐτοῦ, τὸν ἀνόσιον Γλαυκίαν, νὰ δοθῇ τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα. Αἱ δὲ παράνομοι αὗται πράξεις διέρρηξαν πάντα δεσμὸν τάξεως, καὶ μετέβαλον τὴν ἀνακίνησιν τοῦ λαοῦ εἰς φανεράν ἀνταρσίαν καὶ πόλεμον ἐν ταῖς ὁδοῖς, καθ' ὅν οἱ μὲν δημαγωγοὶ ἐφρονεύθησαν μετὰ πολλῶν ἐκ τῶν ὁπαδῶν αὐτῶν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ ὑπὸ τῆς νεολαίας τῶν προκρίτων, βαλοῦσης πρὸς τοῦτο τὰς κεραμίδας τῆς ἀποκαλυφθείσης στέγης, οἱ δὲ δημοκρατικοὶ ἐταπεινώθησαν. Καὶ οὕτως ὅμως δὲν ἐπανήλθεν ἡ ἡσυχία. Ὁ εἰς ἀπορίαν καταστάς λαὸς καὶ οἱ Ἰταλοὶ σύμμαχοι, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον δώσει τὴν ἐλπίδα τοῦ δικαιώματος τοῦ Ῥωμαίου πολίτου, ἦσαν ἀδιαλείπτως ἔτοιμοι πρὸς ἀταξίας καὶ βιαιοπραγίας. Εἰς μάτην παρενέβη Ἀίλιος Δροῦσος ὁ νεώτερος, ἀνὴρ φιλόπατρις διὰ τὰ φρονήματα, ἀλλ' ὀρμητικῆς φύσεως, ὡς μεσότης καὶ εἰρηνοποιός, ζητῶν νὰ οἰκονομήσῃ τὴν ἀπορίαν διὰ νόμων περὶ ἀγρῶν,

ἀποικίσεων καὶ διανομῶν οἴτου, προσπαθῶν νὰ ἀπονείμῃ εἰς τοὺς συμμάχους τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου· τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἐναυάγησεν εἰς τὴν σκληροτραχηλίαν τῶν ἀριστοκρατορικῶν ἐκτυπήθη δὲ ἐν τῇ αὐτῇ τῆς ἰδίας αὐτοῦ οἰκίας, καθ' ἣν στιγμὴν ἀπεχαίρετα τὸ συνοδεύον αὐτὸν πλῆθος ὑπὸ χειρὸς δολοφόνου τοσοῦτον εὐστόχως, ὥστε ἀπέθανεν ὀλίγας ὥρας μετὰ τοῦτο. Καὶ ὁ μὲν αὐτοεργὸς δὲν ἀνεκαλύφθη, τὰ δὲ νομοσχέδια τοῦ Δρούσου ἔμειναν ἀνεκτέλεστα. Τότε δὲ οἱ οὕτως ἀπατηθέντες σύμμαχοι, οὗ· εἶχε καλέσει ὁ Δρούσος εἰς βοήθειαν καὶ ἐνθουσιάζει ἐκθέτων εἰς αὐτοὺς τὰ σχέδιά του καὶ ὑποσχόμενος, ἔλαβον τὰ ὅπλα, ὅπως ἡ ἀποσπασθῶσι τῆς Ῥώμης, ἢ λαβῶσι μαχόμενοι τὴν ἀρνηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἰσότητα τῶν δικσιωμάτων. Τοῦτο δ' ἐπήνεγκε τὸν δεινὸν ΣΥΜΜΑΧΙΚΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ (90—83). Ἀπαντες οἱ Σαβελλικῆς καταγωγῆς λαοὶ ἡγουμένων τῶν μαχίμων Σαμνιτῶν καὶ Μάρσων, ἠρνήθησαν νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἀπετέλεσαν ΙΤΑΛΙΚΗΝ ΣΥΜΜΑΧΙΑΝ, καὶ ἐκήρυξαν τὸ Κοργίνιον, ὅπερ ἔνεκεν τοῦτου ἐμελλε νὰ ὀνομάζηται Ἰταλική, πρωτεύουσαν τῆς νέας ὁμοσπονδίας. Ἡσκημένοι δ' εἰς τὰ ὅπλα στρατοὶ ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων. Ἐν Ῥώμῃ ἐνεδύθησαν οἱ πολῖται ἱμάτια πένθιμα, ἐξώπλισαν τοὺς ἀπελευθέρους, καὶ ἀπένειμαν, εἰς τοὺς μείναντας πιστοὺς *Λατίρους*, Ἑτρούσκους καὶ Ὀμβρους, τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου, φοβούμενοι μήπως τυχὸν προστεθῶσι καὶ οὗτοι εἰς τοὺς λαιπούς. Οὕτως ἐπέτυχον οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τινες συγχρούσεις ἀγχιστρόφου τύχης καὶ πολλὰς φονικὰς μάχας, νὰ γένωσι κατὰ μικρὸν κύριοι τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ τόσον ἀπειλητικὸς ἦτον εἰσέτι ὁ ἀναβρασμὸς οὗτος, ὥστε οἱ Ῥωμαῖοι ἐνόμισαν ἀναγκαῖον νὰ προλάβωσι πᾶσαν νέαν ἀνταρσίαν, ἀπορέοντες εἰς πάντας τοὺς συμμάχους τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου. Ἐν τούτοις ἐπερίορισαν τὰ ἐκλογικὰ δικαιώματα τῶν νέων τούτων πολιτῶν.

§. 132. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΜΙΘΡΙΑΔΟΥ ΠΟΛΕΜΟΣ. Μόλις δ' εἶχον καταπραῦνει τοὺς συμμάχους ὅτε ἠπέλησεν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς τοὺς Ῥωμαίους συνετὸς ἄμα καὶ ἀνδρεῖος ἐχθρὸς—ὁ ΜΙΘΡΙΑΔΗΣ, βασιλεὺς τοῦ παρὰ τὴν Μαύρην θάλασσαν βασιλείου τοῦ Πόντου. Ἐχθρὸς τῶν Ῥωμαίων, ὡς ὁ Ἀννίβας, ἐζήτει ὁ γλωσσομαθὴς καὶ ἐμπειροπόλεμος ἡγεμὼν νὰ ἐνώσῃ τὰ Ἀσιατικὰ καὶ Ἑλληνικὰ κράτη, ἅτινα εἶχε φέροι εἰς ἀπελπίσιν ἢ καταπίσεις τῶν ἐνοικιστῶν

τῶν φόρων καὶ τελωνῶν, εἰς μεγάλην συμμαχίαν, καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς Ῥώμης. Καθ' ὅλην δὲ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐφονεύθησαν κατὰ προσταγὴν αὐτοῦ, εἰς τρομερὰν τινα φονικὴν ἡμέραν, ἅπαντες οἱ Ῥωμαῖοι ὑπήκοοι (Togati), 80,000 τὸν ἀριθμόν. Συγχρόνως δ' ἐκυρίευσε καὶ τινὰς συμμαχοὺς τῶν Ῥωμαίων πόλεις, καὶ ἐπέμφε στρατὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ ὑπερασπισθῇ τοὺς Ἀθηναίους, Βοιωτοὺς καὶ ἄλλα κράτη, ἅτινα εἶχον προστεθῇ εἰς αὐτόν. Τότε δ' ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἔδωκε (88) τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ πρὸς τὸν Μιθριδάτην πολέμου εἰς τὸν Σύλλαν, ὅστις διαπρέψας ἐπὶ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου εἶχε λάβει πρὸς ἀνταμοιβὴν τὴν ὑπατείαν. Ἀλλ' ὁ Μάριος ἐφθόνηε τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ διὰ τὴν εἰς τὴν Ἀσίαν ἐκστρατείαν, καὶ κατῴρθησε, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ μοχθηροῦ δημάρχου Σουλπικίου καὶ τῶν νέων πολιτῶν, νὰ ἐκδοθῇ ψήφισμα τοῦ λαοῦ, καθ' ὃ ἀντιτίθετο εἰς αὐτὸν ἡ διεξαγωγή τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου. Δύο δὲ ἀξιώματικοί, κομίσαντες εἰς τὸν ἐν Νώλῃ στρατοπεδευμένον Σύλλαν τὸ ψήφισμα τοῦ λαοῦ, ἐλιθοβολήθησαν πάραυτα ὑπὸ τῶν ἐξαγριωθέντων στρατιωτῶν. Μετὰ δὲ τοῦτο ὥρμησεν ὁ Σύλλας πρὸς τὴν Ῥώμην, διέταξε νὰ προγράψωσι τὸν Μάριον μεθ' ἑνδεκα τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ὡς προδότης τῆς πατρίδος, καὶ ἐξέδωκε σκοπίμους διατάξεις πρὸς διατήρησιν τῆς ἡσυχίας. Προσηνέχθη ὁμῶς ἡπίως, ὅπως δυνηθῇ νὰ ἐπιχειρήσῃ πάραυτα τὴν κατὰ Μιθριδάτου στρατείαν. Ὁ δὲ Μάριος, μετὰ πολλοὺς κινδύνους καὶ παραβόλους τύχας, ἐσώθη διὰ τῶν ἐλῶν τῆς Μιτωόρου εἰς τὴν Ἀφρικὴν.

§. 433. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. Διαβὰς δ' ἔπειτα ὁ Σύλλας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐξεπολιόρκησε τὰς Ἀθήνας (87), αἵτινες ἐτιμωρήθησαν μὲ τρομερὰν αἵματοχυσίαν διὰ τὴν ἀποστασίαν αὐτῶν, ἥρπασεν ἐν *Δελφοῖς* τοὺς θησαυροὺς τοῦ ναοῦ, καὶ ἐνίκησεν εἰς δύο μάχας τοὺς στρατηγούς τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου. Ἐπειτα δ' ἐστράτευσεν διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ἠνάγκασε τὸν Μιθριδάτην, ὅστις εἶχεν ἤδη τραπῇ εἰς φυγὴν ὑπὸ τοῦ Μαριανοῦ *Φλαβίου Φιμβρία*, τοῦ σκληροῦ καταστροφῆως τοῦ νέου Ἰλίου, νὰ διομολογήσῃ εἰρήνην, καθ' ἣν ἡ Ῥώμη οὐ μόνον ἀνελάμβανε τὴν προτέραν αὐτῆς ἐφ' ὅλης τῆς πρὸς δυσμὰς Ἀσίας κυριαρχίαν, ἀλλὰ καὶ ἀπεζημιούτο διὰ μεγάλου ποσοῦ χρημάτων καὶ τῆς παραχωρήσεως τοῦ Ποντικοῦ στόλου. Αἱ δ'

ἀποστατήσασαι πόλεις καὶ χῶραι ἐτιμωρήθησαν βαρέως, ἀπολέσασαι τὰ κτήματα καὶ τὸ ἀργύριον αὐτῶν. Ὁ δὲ Φιμβρίας ἀπειληθεὶς ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, ἐφόνευσεν ἑαυτὸν εἰς νάον τινα τῆς Περγᾶμου. — Ἐν τῷ μεταξὺ δ' ἐπέστρεψε πάλιν ὁ Μάριος ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς Καρχηδόνης εἰς τὴν Ἰταλίαν, συνήθροισε στίφος ῥιψοκινδύνων ἀνθρώπων περὶ ἑαυτὸν, καὶ ἐνώθει μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος, Κίττα καὶ Σερτωρίου, ὥρμησε πρὸς τὰς πύλας τῆς Ῥώμης. Ἡ δ' ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς διχονοίας ἐξαφανισθεῖσα πόλις ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ, καὶ ὁ Μάριος ἄρῃσε μετὰ τοῦτο ἐλευθέρων δρόμον εἰς τὸ φιλέκδικον αὐτοῦ. Στίφη ἀπηνῶν στρατιωτῶν διῆλθον τὴν πρωτεύουσαν, ληστεύοντα καὶ φονεύοντα. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ κόμματος, ἐν οἷς οἱ περιφημότατοι συγκλητικοὶ καὶ ὑπατικοὶ ἐσφάγησαν, αἱ οἰκίαι αὐτῶν διηρπάγησαν καὶ ἡρημώθησαν, τὰ κτήματα αὐτῶν ἐδημεύθησαν, καὶ τὰ πτώματα ἀφέθησαν λεῖα τῶν κυνῶν καὶ τῶν ἀρπακτικῶν ὀρνέων. Κορεσθεὶς δὲ τῆς ἐκδικήσεως, ἐξελέχθη (86) τὸ βέδομον ἦδη ὁ Μάριος ὑπάτος, καὶ ἐπέτυχεν οὕτω τὸ τέλος ἐκεῖνο, περὶ οὗ εἶχε διαβεβαιώσει αὐτὸν ἐν τῇ νεότητι χρησμός τις, καὶ τὸ ὅποῖον ἀπὸ πολλῶν ἦδη ἐτῶν μετὰ παιδικῆς δεισιδαιμονίας ἐπέδωκε. Ἡ τρομερὰ ὁμῶς ταραχὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἔρριψεν αὐτὸν ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ φονικὴ μανία, καὶ ὁ μετὰ φθόνου ἠνωμένος φόβος τῆς εὐτυχίας καὶ φιλεκδικίας τοῦ Σύλλα, ἀπεσόβησαν τὴν ἡσυχίαν ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. ἀδιαλείπτως δὲ περιεπλανᾶτο καὶ ἐζήτει νὰ ναρκώσῃ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διὰ τοῦ οἴνου, μέχρις οὗ φλογώδης πυρετὸς μετ' ἀγρίων φανταστικῶν ἰνδαλμάτων ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν ζωὴν του. Δύο δ' ἔτη μετὰ ταῦτα ἐφονεύθη ὁ Κίττας εἰς τινα στάσιν στρατιωτικὴν.

§. 134. Τὸ 83 ἔτος π. Χ. προσωρμίσθη ὁ Σύλλας μετὰ τὸ τέλος τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὥρμησε πρὸς τὴν Ῥώμην βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν. Ἐν δὲ τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐνίκησεν εἰς διαφόρους συμπλοκάς τοὺς δημοκρατικούς ὑπάτους, ἠνάγκασε Μάριον τὸν νεώτερον, πολιορκήσας αὐτὸν (82) στενῶς ἐν τῇ ὀχυρᾷ πόλει Πραίνεστῳ νὰ αὐτοκτονήσῃ, καὶ ἐξηφάνισεν ἔπειτα εἰς φονικὴν τινα μάχην πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ῥώμης τοὺς Μωριανοὺς καὶ τοὺς ἀποστατήσαντας Σαμνίτας, τῶν ὁποίων 4,000 αἰχμάλωτοι ἐσφάγησαν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς τρεμούσης συγκλήτου ἐν τῷ ἱπ-

ποδρόμῳ. Εἶχε δ' ἐξολοθρεῦσαι ἤδη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἑκατὸν χιλιάδας ἀνθρώπων, ὅτε ὁ Σύλλας (ἐπονομασθεὶς εὐτυχῆς), πρὸς συμπλήρωσιν τῆς νίκης αὐτοῦ, ἐγνωστοποίησε τοὺς ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΦΩΝ (proscriptiones,) ἐφ' ὧν ἐγράφησαν τὰ ὀνόματα τῶν Μαρριανῶν ἐκείνων, οἵτινες ἔπρεπε νὰ φονευθῶσι, καὶ τῶν ὁποίων τὰ κτήματα ἔμελλον νὰ δημευθῶσιν. Οὕτω δὲ διασπάσθησαν πάντες οἱ δεσμοὶ τῆς συγγενείας, φιλίας, εὐνοίας καὶ εὐσεβείας· υἱοὶ ὠπλίσθησαν κατὰ πατέρων, δοῦλοι κατὰ κυρίων ἢ συκοφαντία ἀντημεύετο· τρόμος δὲ καὶ ἡθικὴ διαφορὰ ἐπεκράτουν ἀπανταχοῦ. Ὁ δὲ Σύλλας, ἀναγορευθεὶς ΔΙΚΤΑΤΩΡ (82) ἐπ' ἀόριστον χρόνον, ἐξέδωκεν ἔπειτα τοὺς ΚΟΡΝΗΛΙΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ, δι' ὧν περιήρχετο μὲν πᾶσα ἡ δύναμις τῆς πολιτείας εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἔπειτα δὲ ἡ δύναμις τῶν δημάρχων, καὶ μετερρυθμίζοντο τὰ τῆς δικαιοδοσίας καὶ τῆς φορολογίας. Τελειώσας δ' ὁ εὐτυχῆς Σύλλας τὰς διατάξεις ταύτας, ἀπεχώρησεν εἰς τὰ ἀγροτικά αὐτοῦ κτήματα, ἔνθα ἀπέθανε (78) μετ' ὀλίγον ὑπὸ τρομερᾶς ἀσθενείας, προσελθούσης ἐκ τῆς ἀσωτίας καὶ ὑπερβολικῆς φιληδονίας. Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ ἐκομίσθη εἰς τὴν Ῥώμην μετὰ πομπῆς ἀπεράντου, καὶ ἐν τῷ μέσῳ μεγαλοπρεπῶν πανηγύρεων πένθους παρεδόθη εἰς τὰς φλόγας ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἀρεως. Μὴ πιστεύων εἰς ἀνωτέραν διάταξιν τοῦ κόσμου, ἐνεπιστεύετο εἰς τὴν τύχην αὐτοῦ καὶ τὸ ἰσχυρὸν τοῦ πνεύμα, καὶ προσεπάθει νὰ πνίξῃ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως προσέχων δεισιδαιμόνως εἰς προγράμματα θυσίων.

3. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Γαίου Παμπηίου καὶ Μάρκου Τυλλίου Κικέρωνος.

§. 135. Ἄλλ' ὁ θάνατος τοῦ Σύλλα δὲν ἐπανάφερε τὴν ἡσυχίαν εἰς τὴν κατεσπαραγμένην πόλιν. Οἱ προγεγραμμένοι καὶ καταδιωγμένοι Μαρριανοὶ συνηθροίσθησαν περὶ τὸν ἀνδρῆον καὶ χρηστὸν ἀρχηγὸν τῶν δημοκρατικῶν ΣΕΡΤΩΡΙΟΝ (75—72), καὶ ἡγωνίσθησαν ἐν Ἰοπάρια εὐτυχῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς ἐναντίον τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατῶν. Βοηθούμενοι δ' ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων λαῶν, τῶν ὁποίων τὴν εὐνοίαν κατάρθωσε νὰ ἐλκύσῃ ὁ ἱπποτικὸς στρατάρχης, διανοήθησαν νὰ ἱδρύσῃσι πολιτείαν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς Ῥώμης. Μόλις δ' ὅτε ὁ Σερτώριος ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν φθονερῶν αὐτοῦ ἐταίρων εἰς συμπόσιόν τι, ἐπέτυχεν (72) ὁ ἐμπειροπόλεμος ΠΟΜΠΗΙΟΣ, ὅστις νεανίας ἔτι ὧν εἶχε προστεθῇ εἰς τὸν Σύλλαν καὶ ἐθεωρεῖτο τῶρα ὡς ἀρχηγὸς τῶν ἀριστοκρατικῶν, νὰ κατανικήσῃ τοὺς ἀποστατήσαντας. Ὁ δ' ἥπιος καὶ συν-

διαλλακτικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ, καὶ ἡ φιλόφρων καὶ δημοτικὴ αὐτοῦ φύσις, τὸν καθίσταν εὐτυχῇ μεσίτην τῶν ἐχθρικῶν διαθέσεων. Ὅτε μὲν ἡρωϊκῶς, διὰ δὲ ῥιψοκινδύνως, εἰξευρεν ὁ τολμηρὸς στρατηγὸς νὰ διεγείρῃ διὰ τῆς ἱπποτικῆς αὐτοῦ φύσεως τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ, καὶ νὰ ζωοποιῇ τὸ φιλοπόλεμον τῶν μαχητῶν.

§ 436. Ἐπιστρέψας δ' ὁ Πομπήιος ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας εἰς τὴν Ἰταλίαν, εὗρε (72) νέον ἐχθρόν—ΤΟΥΣ ΑΠΟΣΤΑΤΗΣΑΝΤΑΣ ΔΟΥΛΟΥΣ. Ἐβδομήκοντα ξιφομάχοι (gladiatores) ἐφυγον ἐν Καπύῃ τὰς μαστιγώσεις τοῦ δεσμοφύλακος αὐτῶν, διέβρηξαν τὰς ἐν τῇ Κἀτῳ Ἰταλίᾳ ἀσπίδας τῶν δούλων, καὶ ἐκάλεσαν αὐτοὺς εἰς ἀγῶνα ὑπὲρ ἐλευθερίας. Ἐν βραχεὶ δ' ὑψήθη ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἰς 70,000. Ἀρχηγὸς δ' αὐτῶν ἦτον ὁ τολμηρὸς Θράξ ΣΠΑΡΤΑΚΟΣ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν σκοπὸν εἶχον νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν νικῆσαντες ὅμως δύο Ῥωμαϊκοὺς στρατοὺς οἵτινες παρενέβαλον ἐμπόδια εἰς τὴν πορείαν αὐτῶν, ἤλπισαν, ὅτι θέλουσι καταβάλλει τὴν ἀρχὴν τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐκδικηθῇ αὐτοὺς διὰ τὰς μέχρι τοῦδε κακώσεις. Μέγας ἦτον ὁ κίνδυνος τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλ' ἔλλειψις στρατιωτικῆς πειθαρχίας καὶ ὁμοιοῦς ἐπήνεγκε χωρισμὸν τῶν δούλων καὶ ἀσκόπους ἐπιδρομὰς, δι' ἃς ὑτύχησεν ὁ ὕπατος ΜΑΡΚΟΣ ΚΡΑΣΣΟΣ νὰ ἀποκλείσῃ τὰ κακῶς ὥπλισμένα στίφη εἰς τὴν ὄρεινὴν κοιλάδα Σίλλιν, καὶ νὰ νικήσῃ αὐτὰ ἀπομονωθέντα. Καὶ ὑτύχησε μὲν νὰ διαβῇ ὁ ἀρχηγὸς (74) μετὰ μέρους τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Λευκανίαν ἀλλ' ἢ παρὰ τὸν ποταμὸν Σίλλαρὸν (Sele) φονικὴ μάχη, καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ Σπάρτακος ἀγωνισθεὶς ἡρωϊκῶς, κατέβαλε διὰ παντὸς τὴν δύναμιν αὐτῶν. Πάντες οἱ αἰχμαλῶτοι ἀπέθανον μαρτυρικὸν θάνατον· διεσπαρμένα δὲ τινὰ λείψανα ἐσώθησαν πρὸς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ὅπου ἐξηφανίσθησαν παντελῶς ὑπὸ τοῦ Πομπηίου. Τὸ δὲ προσεχὲς ἔτος ἀντημέλθησαν ἀμφότεροι οἱ νικηταί, γινόμενοι ὕπατοι καὶ ἤριζον ἀντιζήλως περὶ τῆς εὐνοίας τοῦ λαοῦ, χορηγοῦντες εἰς αὐτὸν μεγαλοδῶρος συμπόσια καὶ ἀγῶνας.

§ 473. Πλειότερον δ' ἔτι ἢ εἰς τοὺς πολέμους τούτους, ἐλάμπρυνεν ὁ Πομπήιος τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου ἐτελείωσε (67) τὸν ΠΕΙΡΑΤΙΚΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ καὶ τὸν ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΜΙΘΡΙΔΑΤΙΚΟΝ (74—65). Εἰς τὰ ἄγωνα ὁροπέδια τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους τῆς Ἀσίας κατώριον τολμηροὶ λησται, οἵτινες ἀνησυχοῦν ὅλην τὴν Μεσόγειον θάλασσαν διὰ τῶν πειρατειῶν αὐτῶν, διήρχοντο νήσους καὶ παραλίας ἀρπάζοντες καὶ λεηλατοῦντες, ἀπῆγον αἰχμαλώτους προκρίτους Ῥωμαίους, διὰ νὰ ἀπαιτήσωσι βαρεὰ λύτρα, καὶ ἐτάραττον τὸ

ἐμπόριον καὶ τὴν συγκοινωνίαν. Τότε δ' ἔλαβεν (67) ὁ Πομπήιος τὴν ΔΙΚΤΑΤΩΡΙΑΝ ἐφ' ὅλων τῶν ΠΑΡΑΛΙΩΝ, ΝΗΣΩΝ καὶ ΘΑΛΑΣΣΩΝ μὲ ἀπεριόριστον πληρεξουσιότητα. Παρασκευασθεὶς δ' ἄριστα μὲ πλοῖα καὶ στρατεύματα, ἐκαθάρισεν ὁ Πομπήιος εἰς τρεῖς μῆνας ὅλην τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἀπὸ τῶν πειρατῶν, ἐξεπολιόρκησεν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρα τὰ ἰσχυρὰ φρούρια καὶ τὰς πόλεις, καὶ ἀπώκισε τοὺς αἰχμαλωτισθέντας εἰς τὴν πόλιν τῆς Κιλικίας *Σόλους*, μετανομασθεῖσαν ἔκτοτε *Πομπηίουπολιν*. Μόλις δ' εἶχεν ἐξασφαλίσει ὁ Πομπήιος, ἐξολοθρεύσας τοὺς πειρατὰς, τὴν ἐπὶ τῆς θαλάσσης κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, ὅτε ἐπέτυχε διὰ τοῦ *Μαρίλλου* νόμου τὴν εἰς τὸν *Μιθριδατικὸν πόλεμον* ἀρχιστρατηγίαν.

§. 438. Ἐν τῷ μεταξὺ δηλαδὴ εἶχεν ἀναλάβει πάλιν ὁ *Μιθριδάτης* ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τῶν ἐσωτερικῶν κατασπαραγμῶν τῆς Ῥώμης τὰ πρότερα αὐτοῦ περὶ κατακτήσεων καὶ ἀπελευθερώσεως σχέδια. Ἦδη δ' ἐπολιόρκει τὴν πλουσίαν καὶ φίλην τῶν Ῥωμαίων νησόπολιν *Κύζικον*, ὅτε προσέβαλεν αὐτὸν ὁ ΛΟΥΚΟΥΛΛΟΣ, καὶ ἐπὶ νύκτι τοιαύτην ἦταν, ὥστε ἐπέστρεψε ταχέως εἰς τὸ βασιλεῖόν του Πόντον· πεσόντος δὲ καὶ τούτου εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ νικητοῦ, ἐζήτησε (69) προστασίαν καὶ βοήθειαν παρὰ τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ *Τιγράνη* βασιλεῖ τῆς Ἀρμενίας. Ἀλλ' ὁ Λούκουλλος ἐνίκησε καὶ τὸν ἀπειράριθμον στρατὸν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρμενίας ἐν τῇ πρωτεύουσῃ αὐτοῦ *Τιγρανοκέρτοις*, καὶ παρσκευάζετο ἤδη νὰ ὑποτάξῃ ὅλον τὸ βασιλεῖον, καὶ ἐκτείνῃ τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος μέχρι τῆς *Περσίας*, ὅτε οἱ λεγεῶνες δὲν ἤθελον πλέον νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὸν στρατηγόν. Ὅθεν ὁ Λούκουλλος ἐπέστρεψεν εἰς τὰ πλοῦτῃ αὐτοῦ καὶ τοὺς εὐθόμους κήπους, ὁ δὲ Πομπήιος ἤνωσε τὴν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου ἀρχὴν μὲ τὰ λοιπὰ αὐτοῦ ἀξιώματα. Ἐνίκησε τὸν *Μιθριδάτην*, ὅστις εἶχεν ἀποκηθῇ νέας πολεμικὰς δυνάμεις, εἰς νυκτερινὴν τινα μάχην παρὰ τὸν *Εὐφράτην*, ἠνάγκασε (66) τὸν βασιλέα τῆς Ἀρμενίας νὰ ὑποταγῇ καὶ ζητήσῃ συγγνώμην, ἔθηκεν ἔπειτα *τέρμα* εἰς τὴν ἐν *Συρίᾳ* ἀρχὴν τῶν *Σελευκιδῶν*. Ὁ δὲ *Μιθριδάτης*, στερηθεὶς τῶν πλείστων αὐτοῦ χωρῶν, καὶ ἀπελπισθεὶς περὶ εὐτυχοῦς ἐκδόσεως, ἔγεινεν αὐτόχειρ. Διατάξας δ' ὁ Πομπήιος ὅπως ἤθελε τὰς κατακτηθείσας χώρας, οὕτως ὥστε τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἠβέβη κατὰ τρεῖς ἐπαρχίας, καὶ τινες πόρρω ἀπέχουσαι χώραι κατελείποντο εἰς βασιλεῖς φόρου ὑποτελεῖς, ἐπέστρεψεν (62) ὀπίσω εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐτέ-

λασε διήμερον μεγαλοπρεπή θρίαμβον, καὶ ᾠξήσῃ τὸ δημόσιον ταμεῖον μετὰ πλοῦτῃ ἄπειρα.

§. 139. Ὁλίγῳ δὲ πρότερον εἶχεν ἀξιώθῃ ὁ φίλος καὶ ὁμόφρων τοῦ Πομπηίου ΜΑΡΚΟΣ ΤΥΛΛΙΟΣ ΚΙΚΕΡΩΝ τῆς τιμητικῆς ἐπωνυμίας τοῦ «πατὴρ τῆς Πατρίδος». Ὁ Κικέρων, γεννηθεὶς ἐν τινι πολισματίῳ ὑπὸ γονέων ταπεινῶν, τοσοῦτον εἶχε διαπρέψει διὰ τοῦ πνεύματος, τῆς δραστηριότητος καὶ τοῦ ἀμέμπτου αὐτοῦ βίου ὥστε καὶ τοὶ στερούμενοι εὐγενοῦς καταγωγῆς (homo poverus) κατώρθωσαν τὰ γένη ὑπάτους. Εἶχε δ' ἀσχοληθῇ τοσοῦτον ἐν Ἀθήναις καὶ Ῥόδῳ περὶ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, καὶ ἀφιερωθῇ μετὰ τοσοῦτου ζήλου καὶ τοσαύτης ἐπιτυχίας εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἐπιστήμας, καὶ μάλιστα τὴν ῥητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν, ὥστε ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ κατὰ τὴν ῥητορικὴν τέχνην καὶ τὸν πολιτικὸν τοῦν πρὸς τὸν Δημοσθένην, καὶ συνέγραψεν ἀκριβῆ συγγράμματα περὶ ῥητορικῆς καὶ φιλοσοφίας. Καὶ τοὶ δ' ἁμαρῶν τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ διὰ τῆς ματαιότητος, μεγαλαυχίας καὶ τοῦ εὐμεταβλήτου τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ φρονημάτων, ἔδειξεν ὅμως σπανίαν πολιτικὴν ἀρετὴν, μεγίστην φιλοπατρίαν καὶ καθαρὰν ἀγάπην τοῦ δικαίου. Ἐπὶ τῆς ὑπατείας δ' αὐτοῦ (62) συνόφανε· ὁ ΚΑΤΙΛΙΝΑΣ, ἀνὴρ ἐξ ἐπιφανοῦς μὲν καταγόμενος γένους, κηλιδώσας ὅμως τὸν βίον αὐτοῦ διὰ τρομερῶν ἐγκλημάτων καὶ ἀνηκούστων κακουργημάτων, μετὰ τινων ἄλλων ῥιψοκινδύνων Ῥωμαίων, συνωμοσίαν, τῆς ὁποίας σκοπὸς ἦτο νὰ φονεύσωσι τοὺς ὑπάτους, νὰ πυρπολήσωσι τὴν Ῥώμην, νὰ ἀνατρέψωσι τὴν πολιτείαν καὶ νὰ καταλάβωσιν ἐν τῇ παραχῇ ταύτῃ τὴν ἀρχήν, βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ ὄχλου καὶ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Σύλλα. Ἀλλ' ὁ ἄγρυπνος ὑπάτος ἐματαίωσε τὴν ὀλεθρίαν αὐτῶν ἐπιχείρησιν. Διὰ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ κατὰ Κατίλιναν λόγων ἀπεκάλυψεν ἐν τῇ Γερουσίᾳ τὸν ὑπουλον κακοῦργον, καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ φύγῃ πρὸς τὴν Ἑβρουρίαν, ἔνθα ἔπεσεν ἀγωνισθεὶς ἀνδρείως πρὸς τοῦ, κατ' αὐτοῦ ἐξεληθόντος ὑπατικοῦ στρατοῦς. Πέντε δὲ τῶν συνωμοτῶν ἀπέθανον ἐν τῷ δεσμοωτηρίῳ ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ δημίου.

4. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Γαίου Ἰουλίου Καίσαρος.

§. 140. Ἡ ΠΡΩΤΗ ΤΡΙΑΝΔΡΙΑ. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Σύλλα διέχειρε φιλοδόξους ἄνδρας πρὸς μίμησιν αὐτοῦ. Ἐκαστος δ' ἐζήτει νὰ ἔχῃ τὰ πρωτεία, καὶ νὰ διευθύνῃ τὴν πολιτείαν κατὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Πομπήιος, βασιλικὴν σχεδὸν ἀπολαμβάνων τιμὴν, ἡσύχαζεν

εἰς τὰς δάφνας αὐτοῦ, παραδεδομένος εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ἡδονικῆς εὐζωίας ὑπερέβηκεν αὐτὸν κατὰ μικρὸν ὁ μέγας αὐτοῦ ἀντίπαλος ΓΑΙΟΥΣ ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ. Οὗτος ἦγονεν εἰς ἑαυτὸν φυσικά τε καὶ πρόσκτητα πλεονεκτήματα, καὶ δὲν διέπρεψε μόνον ὡς στρατάρχη καὶ πολεμιστῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς ρήτωρ καὶ συγγραφεὺς. Καὶ ἡ μεγαλοψυχία μὲν αὐτοῦ τῷ ἔδωκε κτῆμα τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ, ἡ δὲ φιλοδοξία τὸν ὠδήγει πρὸς μεγαλουργήματα. Διὰ τὴν δυνήθη δὲ νὰ διαγωνισθῇ πρὸς τοὺς παλαιὸς δημοκρατικοὺς, τῶν ὁποίων κορυφαῖος ἦτον ὁ σταθερὸς εἰς τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ ΜΑΡΚΟΣ ΠΟΡΚΙΟΣ ΚΑΤΩΝ, ὁ νεώτερος, συνέδεσεν (60) ὁ ΚΑΙΣΑΡ μετὰ τοῦ ΠΟΜΠΗΙΟΥ καὶ ΚΡΑΣΣΟΥ συμμαχίαν, ΤΡΙΑΝΔΡΙΑΝ ἐπικληθεῖσαν, ἐν ᾗ συνυπεσχέθησαν ἀμοιβαίαν βοήθειαν. Ἐκτοτε δ' ἤρχον τῆς πολιτείας οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες, χωρὶς νὰ φροντίζωσι πλέον παντάπασιν περὶ τῆς συγκλήτου. Μετὰ τινα δὲ χρόνον (58) κατάρθρωσεν ὁ Καίσαρ νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ ἐπαρχία τῆς Γαλλίας, ἐνθα εἶχε νὰ διεξαγάγῃ μακροὺς πολέμους. Ὅπως δὲ μὴ διαταράττῃται εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ, ἀνενέωσεν (55) εἰς τινα ἐπὶ τῆς Αὐστρίας συνέντευξιν τὴν μετὰ τῶν ἄλλων δύο τριανδρίαν. Οὕτω δ' ἔμεινεν εἰς αὐτὸν ἡ ἐπαρχία τῆς Γαλλίας ἐπὶ 5 ἀκόμη ἔτη. Ὁ δὲ Πομπήιος ἔλαβε μὲν τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἰσπανίας, ἐκυβέρνησεν ὅμως αὐτὴν ἀποστέλλων ἐπαρχοὺς, καὶ διέτριβεν ἐν Ῥώμῃ, ἀσκῶν δικτατορικὴν ἐξουσίαν. Ὁ δὲ Κράσσος, ὁ πλουσιώτατος τῶν ἐν Ῥώμῃ, προστίμησε τὴν πόρρω ἀπέχουσαν Συρίαν, ὅπως κορέσῃ τὴν πλεονεξίαν αὐτοῦ μετὰ τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς· ἐνίκηθον ὅμως ὑπὸ τῶν Πάρθων εἰς τινα ἀμυώδη ἔρημον τῆς Μεσοποταμίας, καὶ ἐφονεύθη ἐν τῇ φυγῇ (53). Σκώπτοντες δ' αὐτὸν, ἐνέπλησαν οἱ νικηταὶ χρυσοῦ τὸ ὥχρον στόμα τοῦ ἀκορέστου στρατηγοῦ. Καὶ ὁ μὲν ἄνδρειος αὐτοῦ υἱὸς καὶ σύμπασα σχεδὸν ἡ στρατιὰ ἔμειναν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης· αἱ δὲ Ῥωμαῖκαὶ σημαῖαι ἔπεσαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐχθρῶν.

§. 141. ΓΑΛΛΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ (58—50). Ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ κατόικουν πρὸ αἰώνων οἱ Κελτοί, διαιρούμενοι εἰς πολλὰς μικρὰς ἐπικρατείας καὶ φυλάς· τῆς Γαλλίας δὲ ταύτης εἶχεν ἤδη γένειν Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία (διὰ Προβηγκία) τὸ νοτιοανατολικὸν μέρος, ὅτε διενεώθησαν οἱ Ἑλβετοὶ νὰ καταλίπωσι τὴν ἄκαρπον αὐτῶν ὄρεινὴν χώραν, καὶ νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν τῆς Γαλλίας παρὰ τὸν Γαροῦμναν ποταμὸν καὶ τὰ Πυρηνναῖα ὄρη. Τοῦτο οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ ὑποφέρωσιν διὰ εἰσεβαλεῖν ὁ Καίσαρ

εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐνίκησε δὲ τοὺς Ἑλβετοὺς εἰς μίαν μάχην, ἡνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ὀπισθοχωρήσωσι πρὸς τὰ πυρποληθέντα αὐτῶν χωρία καὶ τοὺς ἐρημωθέντας νομοὺς, καὶ κατέστησεν αὐτοὺς φόρου ὑποτελεῖς. Ἐπειτα δ' ἐνίκησε τὸν στρατάρχην τῶν Γερμανῶν *Αριόβιστον*, ὅστις κατεδυνάστευε μὲ τὴν ἄσπλαγχνον αὐτοῦ ἀρχὴν τοὺς ἐν τῇ ἀνατολικῇ Γαλλίᾳ κατοικοῦντας *Σηκουανοὺς* καὶ *Αἰδούους*, καὶ ἡνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀναζητήσῃ πάλιν τὴν πέραν τοῦ Ῥήνου πατρίδα του. Νικήσας δὲ προσέτι ὁ Καῖσαρ τοὺς Βέλγας καὶ τινὰς ἄλλους λαοὺς τῆς Γαλλίας, διέβη δις τὸν Ῥήνον, ὥπως φοβήσῃ τοὺς πολεμικοὺς κατοίκους τῆς τραχείας καὶ δρυμώδους *Γερμανίας*, καὶ ἐμποδίσῃ τὰς ἐχθρिकास αὐτῶν πρὸς τὴν Γαλλίαν ἐπιδρομάς. Εἰς τὴν ἐπιχείρησιν δὲ ταύτην ὀφείλουσιν οἱ Γερμανοὶ τὴν πρώτην τῆς πατρίδος αὐτῶν βραχείαν περιγραφὴν εἰς τὰ *ὑπομνήματα* τοῦ *Γαλλικοῦ πολέμου* τοῦ *Καίσαρος*. Ἐν τούτοις ὁ στρατάρχης τῆς Ῥώμης σκοπὸν δὲν εἶχε νὰ κάμῃ διαρκεῖς κατακτήσεις, οὔτε ἐν *Γερμανίᾳ* οὔτε ἐν *Βρεττανίᾳ*, εἰς τῆς ὁποίας τὴν παραλίαν προσωρμίσθη ὡσαύτως δις. Μετὰ τινὰς δ' ἀγῶνας πρὸς τοὺς δέρματα θηρίων ἐνδεδυμένους *Κελτοὺς* κατοίκους τῆς *Βρεττανικῆς νήσου*, ἐπλευσε πάλιν πρὸς τὴν Γαλλίαν, ὥπως ὑποτάξῃ καθ' ὁλοκληρίαν τοὺς λαοὺς αὐτῆς· ἐπειδὴ οὗτοι, ἀνησυχοὺ καὶ εὐταβλήτου φύσεως ὄντες, ἀπεστάτουν πάντοτε καὶ ἐλάμβανον τὰ ὅπλα, ὡσάντις ὁ Καῖσαρ ἦτον ἀλλαχοῦ ἀπασχολημένος. Μόλις δ' ἀφοῦ κατίσχυσε (53) τῆς ἐν *Ἀλεσίᾳ* τῆς *Βουργουνδίας* γενικῆς ἐπαναστάσεως, κατώρθωσε νὰ καθυποτάξῃ κατὰ μικρὸν τὴν χώραν μέχρι τοῦ Ῥήνου, καὶ νὰ μεταβάλλῃ αὐτὴν εἰς ἐπαρχίαν τοῦ παγκοσμίου κράτους τῆς Ῥώμης. Ἡ δὲ *Κελτικὴ θρησκεία* τῶν *Δρυῶν*, μὲ τὰς βδελυράς αὐτῆς ἀνθρωποθυσίας, ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Ῥωμαϊκὴν ἅμα εἰδωλολατρεῖαν.

§. 142. Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (49—48). Ἐν τούτῳ εἶχεν ἐπαυξηθῇ ἐν Ῥώμῃ ἡ μανία τῶν κομμάτων εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, καὶ συνηθέστατα πράγματα ἦσαν ἀρπαγαὶ καὶ φόνοι. Ἰσχυροὶ δ' ἀρχηγοὶ προσέβαλλον ἀλλήλους ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ πλατείαις, συνοδευόμενοι ὑπὸ σιφῶν ἐνόπλων, καὶ ὁ θρασὺς *Κλώδιος* ἐσφάγη ὑπὸ τοῦ φίλου τοῦ *Κικέρωνος* *Μιλωνος* ἐν τῇ Ἀππία ὁδῷ. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ Σύγκλητος καὶ οἱ παλαιοὶ δημοκρατικοὶ ἐνόμισαν φρονιμώτατον νὰ πρoστεθῶσιν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν *Πομπήιον*, καὶ νὰ παραδώσωσι τὴν ὑπατείαν εἰς αὐτόν. Τὴν μεγάλην δὲ

ταύτην δύναμιν μετεχειρίσθη ὁ Πομπήιος, ὅπως βλάβῃ τὸν Καίσαρα, τοῦ ὁποίου ἐφθόνην τὴν πολεμικὴν δόξαν. Δι' ἐνεργείας λοιπὸν αὐτοῦ ἀπέστειλεν, ἀποτελεσθέντος τοῦ Γαλλικοῦ πολέμου, πρὸς αὐτὸν ἡ Σύγκλητος τὴν διαταγὴν νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν καὶ νὰ ἀπολύσῃ τοὺς στρατοὺς αὐτοῦ. Δύο δὲ δῆμαρχοι (ὁ *Kourbion* καὶ ὁ *Ἀρτώριος*), οἵτινες ἀπεφάνθησαν κατὰ τοῦ ψηφίσματος τούτου, καὶ ἀπήτησαν νὰ καταθέσῃ καὶ ὁ Πομπήιος τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, ἀπεδιώχθησαν. Κατέφυγον δὲ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος καὶ προέτρεψαν αὐτὸν νὰ προβῇ εἰς τὸ μέσον ὡς προστάτης τῶν προσβληθέντων δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ. — Μετά τινα δὲ σκέψιν διέβη ὁ Καίσαρ τὸν ποταμὸν τῶν συνόρων *Ρουδίκωνα*, καὶ ὥρμησεν ἔπειτα (19) πρὸς τὴν *Ῥώμην*. Μόλις δὲ τῶρα, λίαν ὁμως βραδέως, ἐξεγερθεὶς ὁ Πομπήιος ἐκ τῆς ἀδρανείας αὐτοῦ καὶ ἀπρονοησίας, δὲν ἐτόλμησε νὰ περιμένῃ αὐτὸν ἐν *Ῥώμῃ*· ἔσπευσε δὲ μὲ τὰ ὀλίγα αὐτοῦ στρατεύματα καὶ μέγα μέρος συγκλητικῶν καὶ ἀριστοκρατικῶν εἰς τὸ *Βρεντήσιον*, καὶ πλησιάζοντος τοῦ νικητοῦ εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἔφυγε διὰ τοῦ *Ἰονίου* πελάγους εἰς τὴν *Ἠπειρον*. Ὁ Καίσαρ ὁμως δὲν κατεδίωξεν αὐτὸν, ἀλλ' ἐστράφη ὀπίσω πρὸς τὴν *Ῥώμην*, ὅπου κατέλαβε τὸ δημόσιον ταμεῖον, καὶ ἔπειτα ἀνεχώρησεν εἰς τὴν *Ἰσπανίαν*. Ἐνταῦθα δ' ἠνάγκασε τὰ στρατεύματα τοῦ Πομπήιου νὰ διομολογήσῃαι συνθήκην, καθ' ἣν οἱ μὲν στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοὶ ἀφέθησαν ἐλεύθεροι, οἱ δὲ κοινοὶ στρατιῶται μετέβησαν κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰ τάγματα τοῦ νικητοῦ. Ἐν τῇ ἐπιστροφῇ δ' αὐτοῦ ἐπολιόρκησε στενῶς καὶ καθυπέταξε τὴν *Μασσαλίαν*, ἥτις ἤθελε νὰ μένῃ οὐδέτερα, ἐτιμώρησε τοὺς πολίτας ἀποστερήσας αὐτοὺς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, ἐπορεύθη πάλιν εἰς τὴν *Ῥώμην*, ἔνθα ἀνηγόρευσαν αὐτὸν *δικτάτωρα* καὶ τὸν ἐξέλεξαν ὑπάτον διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος καὶ ἐξέδωκε πλεῖστα εὐεργετικά ὄντως διατάγματα. Ἐπειτα δὲ διέπλευσε τὸ *Ἰόνιον* πέλαγος ὅπως ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τὸν Πομπήιον. Μετ' ὀλίγον δὲ (48) συνεκροτήθη εἰς τὰς πεδιάδας τῆς *Θεσσαλίας* ἡ ἀποφασιστικὴ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΦΑΡΣΑΛΟΥ, καθ' ἣν οἱ ἐξησκημένοι εἰς τὰς μάχας πολεμισταὶ τοῦ Καίσαρος ἐνίκησαν νικὴν λαμπράν τὴν ἰσχυροτέραν ἢ κατὰ τὸ διπλοῦν δύναμιν τῶν ἐχθρῶν. Συνοδευόμενος δ' ὑπ' ὀλίγων πιστῶν εἰς αὐτὸν ἐπιμεινάντων, κατέφυγεν ὁ Πομπήιος διὰ τῆς *Μικρᾶς Ἀσίας* εἰς τὴν *Αἴγυπτον*, ὅπου ὁμως ἀντὶ νὰ εὕρῃ φιλοξενίαν, ὡς ἤλπιζεν, εὗρε τὸν θάνατον ὑπὸ χειρὸς

δολοφόνου. Ὁ Πτολεμαῖος δηλ. ἐλπίζων ὅτι ἤθελε κερδίσει τὴν εὐνοίαν τοῦ Καίσαρος διέταξε νὰ φονεύσῃσι τὸν νικηθέντα Πομπήιον, ὅτε προσωρίζετο εἰς τὸ Πηλοῦσιον, καὶ νὰ ρίψῃσι τὸ σῶμα αὐτοῦ ἄταρον εἰς τὴν ἀκτὴν.

§. 143. Ο ΚΑΙΣΑΡ ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΑΙΟΥΧΟΣ. Ὅλιγον δὲ μετὰ ταῦτα ἦλθε καὶ ὁ Καίσαρ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἔχυσε δάκρυα συμπαθείας διὰ τὸν θάνατον τοῦ Πομπήιου, καὶ κηνήθη εἰς τὸν ἐργάτην τοῦ φόνου τὴν ἐλπισθεῖσαν ἀνταμοιβήν. Ἐκλεχθεὶς δηλ. διαιτητὴς, ὅπως κρίνῃ τὴν μεταξὺ Πτολεμαίου καὶ τῆς ὥρας ἀδελφῆς του Κλεοπάτρας ἐριδα, ἀπεφάσισε μὲν ὑπὲρ τῆς τελευταίας, περιέπεσεν ὅμως διὰ τοῦτο εἰς πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὸν λαὸν τῆς Αἰγύπτου, ἕνεκα τοῦ ὁποῦ ἠναγκάσθη νὰ μείνῃ ἐννέα ὅλους μῆνας εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ περιῆλθεν εἰς μέγαν κίνδυνον. Πυρποληθέντων δὲ τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων, ὅπου ὑπερασπίζετο μὲ θαυμασίαν ὄντως τέχνην, μετὰ τινος μέρους τῆς περιφήμου βιβλιοθήκης, μετέβη εἰς τὴν ἀπέναντι νῆσον Φάρον, ἥτις ἐχρησίμευσεν εἰς αὐτὴν ὡς ὀχύρωμα. Μόλις δ' ὅτε ἦλθον εἰς αὐτὸν νέα ἐπικουρικὰ στρατεύματα καὶ ὁ Πτολεμαῖος ἐπνίγη μετὰ τινα ἀτυχῇ μάχην εἰς τὸν Νεῖλον, ἐδυνήθη νὰ δώσῃ τὴν διοίκησιν τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν Κλεοπάτραν (τῆς ὁποίας τὰ θέλητρα εἶχον γοητεύσει αὐτὸν) καὶ νὰ ἐξέλθῃ εἰς νέους ἀγῶνας. Ἡ δὲ ταχεῖα νίκη, τὴν ὁποίαν ἐνίκητε διὰ τοῦ τρόμου ὃν ἐπροξένει τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄνομα, κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιθριδάτου, διακωλύθη διὰ τῆς ἀξιομνημονεύτου ἐκείνης ἐπιστολῆς: *ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα*, (*veni, vidi, vici*). Διατρίψας δ' ὀλίγον ἐν Ῥώμῃ, διέβη τὴν Ἀφρικὴν ὅπου εὐρίσκοντο οἱ φίλοι τῆς δημοκρατίας καὶ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Πομπήιου μετὰ μεγάλης δυνάμεως στρατοῦ. Ἐνταῦθα δ' ἐνίκησεν (46) ὁ Καίσαρ εἰς τὴν φοινικὴν ΜΑΧΗΝ ΤΗΣ ΘΑΨΟΥ, ἔνθα ἐξέλιπον αἱ ἐλπίδες τῶν δημοκρατικῶν. Χιλιᾶδες νεκρῶν ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἐκ δὲ τῶν ἐπιζησάντων πολλοὶ ἐφονεύθησαν ἰδιοχείρως, ἐν οἷς καὶ ὁ μεγάλόψυχος ΚΑΤΩΝ, ὅστις ἠτύχευε μὲ τὴν συνήθη αὐτῷ ἀταραξίαν ἐν Ἰτύκῃ. Πολυτελὲς δὲ τετραήμερος θρίαμβος περιέμενε τὸν νικητὴν ἐπιστρέψαντα εἰς Ῥώμην, τὴν ὁποίαν ὅμως κατέλιπε πάλιν μετ' ὀλίγον, διὰ νὰ προσβάλλῃ τοὺς ἐν Ἰσπανίᾳ περὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ Πομπήιου συναθροισθέντας τελευταίους αὐτοῦ ἐχθρούς. Ἐν δὲ τῇ τρομερᾷ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΜΟΥΝΔΑΝ ΜΑΧῃ (45), ἔνθα πάντες ἠγωνίσθησαν μετ' ἀνδρείας καὶ ἀπελπισίας, ἐξηφα-

νίσθησαν τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν *Πομπητιανῶν* καὶ δημοκρατικῶν. Καὶ ὁ μὲν εἰς τῶν υἱῶν τοῦ Πομπηίου ἐφρονεῦθη φεύγων, ὁ δὲ ἐπιζήσας διήγαγεν ἔκτοτε βίον ληστρικόν, μέχρις αὐτοῦ ἐφρονεῦθη μετὰ δέκα ἔτη ὑπὸ χειρὸς δολοφόνου.

§. 144. ΦΟΝΟΣ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ. Ἄμα δ' ἀποτελέσας ταῦτα, ἐπέστρεψεν ὁ Καῖσαρ ὡς κύριος καὶ μονάρχης τοῦ παγκοσμίου κράτους εἰς τὴν πρωτεύουσάν, ἔνθα ὑπεδέχθησαν αὐτὸν ὡς πατέρα τῆς πατρίδος, καὶ τὸν ἀνηγόρευσαν δικτάτωρα διὰ βίου. Ἐζήτηε δὲ νὰ κερδίσῃ τὴν ἀγάπην τῶν μὲν στρατιωτῶν καὶ τοῦ λαοῦ, δίδων μὲ χεῖρα ἐλευθέριον, τῶν δὲ προκρίτων, ἀπονέμων εἰς αὐτοὺς διαφοροὺς ἀρχάς· προήγαγε τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν γεωργίαν, καθωράτισε τὴν πόλιν οἰκοδομήσας ναοὺς, θέατρα καὶ πλατείας, διώρθωσε τὸ *Kalendarion* διὰ τοῦ Ἑλληνος *Σωσιγέτους*, καὶ ἐξέδωκε παντοῖα ἐπωφελῆ διατάγματα.—Ἄλλ' ἢ προφανῆς αὐτοῦ ἐπιθυμία τοῦ νὰ προσλάβῃ τὴν ἐπωνυμίαν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ βασιλέως, ὥθησέ τινας τῶν μανιακῶν φιλελευθέρων εἰς συνωμοσίαν ἐναντίον αὐτοῦ. Ὁ φίλος δηλ. αὐτοῦ καὶ κόλαξ *Μάρκος Ἀρτώιος* ἐπέθηκεν εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ κατὰ τινα ἑορτὴν τὸ βασιλικὸν διάδημα· καὶ τοι δ' ἀπωθήσαντος αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος μετὰ ἐπιτετηδευμένης ἀγανακτήσεως, ἐγνώσθη ὅμως ἡ ἐνδόμυχος αὐτοῦ εὐαρέσκεια. Πρωτοῦργοι δὲ τῆς συνωμοσίας ἦσαν ὁ μεγάλωφρων καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἐνθουσιῶν *Μάρκος Ἰούλιος ΒΡΟΥΤΟΣ*, φίλος τοῦ Καίσαρος, καὶ ὁ αὐστηρὸς δημοκρατικὸς *Γάιος ΚΑΣΣΙΟΣ*. Ὁ δὲ Καῖσαρ, καὶ τοι πολλῶν ἀποτρεψάντων αὐτὸν, συνεκάλεσε τὴν Σύγκλητον εἰς τὴν *Στοὰν* τοῦ Πομπηίου κατὰ τὰς εἰδοὺς τοῦ *Μαρτίου* (15 *Μαρτίου*). Ἐνταῦθα δ' ἔπεσεν ἄπνους διατρυπηθεὶς ὑπὸ εἰκοσιτριῶν ἐγχειριδίων καὶ μόλις ἐπιφωνήσας «καὶ σὺ, Βρούτε!», παρὰ τὸν ἀνδριάντα τοῦ ποτὲ ἀντιπάλου αὐτοῦ, ἀφοῦ ἐφρόντισε νὰ καλυφθῇ μὲ τὴν τέβεννον, ὅπως πέσῃ ἀξιοπρεπῶς καὶ εὐσχημόνως.

5. Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δημοκρατίας.

§. 145. Μετ' ὀλίγον δ' ἀπεδείχθη ὅτι ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας ἔζη εἰσέτι μόνον εἰς τὰς κεφαλὰς ὀλίγων τινῶν ἀνδρῶν, ἐχόντων εὐγενῆ φρονήματα, εἶχε δ' ἀποσβεσθῇ παντάπασιν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ. Ὁ κατ' ἀρχάς ἐνθουσιασμὸς διὰ τὴν νεωστὶ ἀνακτηθεῖσαν ἐλευθερίαν, μετετρέπη ταχέως εἰς μίσος καὶ ἀγανάκτησιν κατὰ τῶν φονέων τοῦ

δικτάτωρος, ὅτε ὁ Μάρκος Ἀντώνιος ἐξόψωσεν εἰς τινὰ τεχνικώτατον λόγον, ὃν ἐξεφώνησε κατὰ τὴν κηδεῖαν αὐτοῦ, τὰς ἀγαθὰς πράξεις καὶ τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἀνδρός, καὶ διέταξε νὰ διανεῖμωσιν εἰς τοὺς πένητας χρηματικὰς δωρεάς. Τοῦναντίον δ' ἡ Σύγκλητος ἀπεφάνθη κατὰ μέγα μέρος ὑπὲρ τῶν συνομοσάντων, καὶ ἀπένειμεν εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν ἐπαρχίας πρὸς διοίκησιν· καὶ ὅτε ὁ Ἀντώνιος ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ διὰ τῆς βίας μίαν τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, κατώρθωσεν ὁ Κικέρων, διὰ τῶν φιλιππικῶν αὐτοῦ λόγων, νὰ κηρύξῃ αὐτὸν ἡ Σύγκλητος ἐχθρὸν τῆς πατρίδος. Ὁ Ἀντώνιος ἡττήθη ἐν τῇ ἐμπροσθεν τῆς Μοδίνης (Modena) μάχῃ, καὶ κατέφυγε πρὸς τὸν ἐπαρχον τῆς πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλλίας *Λέπιδον*. Νῦν δ' ἀπέδειξεν ὁ Σύγκλητος ἀποδήλωσιν τὴν πρὸς τοὺς συνομόσαντας δημοκρατικοὺς εὐνοίαν αὐτῆς, καὶ προσέβαλε συγχρόνως τὸν ἐννεακαιδεκαετῆ ἀνιψιὸν τοῦ Καίσαρος Ὀκτάβιον, ὅστις ὡς κληρονόμος τοῦ ὀνόματος ἐκείνου (*Καῖσαρ Ὀκταβιανός*, μετέπειτα *Αὔγουστος*), εἶχε τοὺς παλαιοὺς στρατιώτας ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Διὸ ἀνύψωσεν ὁ ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΣ τὴν σημαίαν τῆς ἐκδίκησεως τοῦ αἵματος τοῦ Καίσαρος, καὶ συνεφώνησεν ἐπὶ τινος μικρᾶς νήσου τοῦ ποταμοῦ Ῥήνου, ὅχι μακρὰν τῆς Βονωνίας, τὴν ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΤΡΙΑΝΔΡΙΑΝ μετὰ τοῦ ΑΝΤΩΝΙΟΥ καὶ ΔΕΠΙΔΟΥ (43). Νέαι δὲ *πραγματοὶ* ἐξεδόθησαν, ὀλέθριαι μάλιστα εἰς τὴν τάξιν τῶν συγκλητικῶν καὶ ἱποτῶν. Οἱ μάλιστα ἐπιφανεῖς καὶ λόγου ἄξιοι πολῖται ἔπεσαν ὑπὸ τὰ ξίφη τῶν φονέων· αἱ στενότηται σχέσεις, τὰς ὁποίας συνέδεον ἡ συγγένεια, φιλία καὶ εὐσέβεια, διεσπάρηθησαν. Μεταξὺ δὲ τῶν θυμάτων τοῦ Ἀντωνίου εὐρίσκετο καὶ ὁ Κικέρων ὅστις ἐφονεύθη ἐν ᾧ ἔφρευγεν. Ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ καὶ ἡ δεξιὰ χεὶρ ἐστήθησαν εἰς τὸ βῆμα τῶν ῥητόρων.

§. 146. Κορέσαντες δὲ αἱ δυνάμεις τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν ἐν Ἰταλίᾳ, ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τῶν δημοκρατικῶν, οἵτινες συνελέχθησαν περὶ τὸν Βροῦτον καὶ Κάσιον, καὶ συνέστησαν τὰ στρατεύματα αὐτῶν ἐν Μικεδονίᾳ. Ἐνταῦθα δὲ συνεκροτήθη (42), ἐν τῇ πεδιάδι τῶν ΦΙΛΙΠΠΩΝ, ἡ κρίσιμος ΔΙΤΤΗ ΜΑΧΗ, καθ' ἣν ὁ μὲν ΚΑΣΣΙΟΣ ὑπεχώρησεν εἰς τὸν Ἀντώνιον, ὁ δὲ Βροῦτος ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς λεγώνας τοῦ Ὀκταβιανοῦ. Ἀλλ' ὅτε ὁ Κάσιος, ἀπατηθεὶς ὑπὸ ψευδοῦς φήμης, ἔσπευσε νὰ ἐμπήξῃ εἰς τὸ γῆθος αὐτοῦ τὸ ξίφος, καὶ συναθροίσαντες οἱ τρεῖς ἄνδρες τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἀνενέωσαν μετὰ 20 ἡμέρας

τὴν μάχην, κατεβλήθη καὶ ὁ Βροῦτος αὐτὸς τελευταῖος Ῥωμαῖος, καὶ ἐνέπηξεν ὡσαύτως τὸ ξίφος εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Ἡ δὲ σύζυγος αὐτοῦ *Πορκία* (θυγάτηρ τοῦ Κάτωνος) ἐτελεύτησεν ἐκουσίως τὸν βίον διὰ καιόντων ἀνθρώπων, ἡτοκτόνησαν δὲ καὶ πολλοὶ φιλελευθεροὶ μαχηταί, οὕτως ὥστε οἱ Φίλιπποι ὑπῆρξαν ὁ τάφος τῆς δημοκρατίας. Ἐκτοτε δ' ἤρριζον περὶ τῆς κυριαρχίας, οὐχὶ δὲ πλέον περὶ τῆς ἐλευθερίας. Οἱ νικηταὶ διεμοιράσθησαν τὴν Ῥωμαϊκὴν κράτος, οὕτως ὥστε ὁ μὲν Ἀντώνιος ἔλαβε τὴν Ἀνατολήν, ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς τὴν Δύσιν. Ὁ δ' ἀσθενὴς Δέπιδος, ὅστις κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχε λαβεῖν τὴν ἐπαρχίαν Ἀφρικὴν, ἀλλ' οὐδέποτε ἀπέκτησε πολλὴν ἰσχὺν, ἐστερήθη μετ' ὀλίγον τῆς μερίδος αὐτοῦ.

§. 147. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ φιλήδονος Ἀντώνιος ἐνετρώφα εἰς τὰ εὐθυμιάματα τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰς ἀῆδονάς τῆς Ἀσίας, καὶ διῆγε βίον ἄσωτον εἰς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ αὐτὴν τῆς Κλεοπάτρας, ἀνέκτησεν ὁ Ὀκταβιανὸς, καὶ ὁ μεγάλοφρων αὐτοῦ ναύαρχος *Ἀγρίππας*, τὰς καρδίας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ διὰ μεγαλοδωρῶν δαπανῶν καὶ μεγαλοπρεπῶν ἀγώνων, ἀντήμειψε τοὺς στρατιώτας, διανείμας εἰς αὐτοὺς ἀγροὺς, καὶ διετήρει ἐν ἐνεργείᾳ στρατὸν καὶ στόλον. Καὶ ὅτε τέλος ἐκστρατεύσας ὁ Ἀντώνιος ἀτυχῶς κατὰ τῶν Πάρθων, ἐνέπαιξε τὴν τιμὴν καὶ τὸ αἷμα τῶν Ῥωμαίων, συναζεύχθη μετὰ τῆς Κλεοπάτρας, ξένης βασιλίσσης, καὶ ἐχάριζεν εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτῆς Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας, τότε ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἀγομένη Σύγκλητος ἐστέρησε τὸν Ἀντώνιον πάντων αὐτοῦ τῶν ἀξιομάτων, καὶ ἐκήρυξε πόλεμον ἐναντίον τῆς Κλεοπάτρας. Ἀνατολὴ καὶ Δύσις ἐξωπλίσθησαν (31) πάλιν ἐναντίον ἀλλήλων. Ἀλλ' ἡ ἐν ΑΚΤΙΩ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ἐκρίθη ὑπὲρ τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ἂν καὶ ἡ Αἰγυπτιακὴ δύναμις ἦτον ἀνωτέρα. Ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα ἔφυγον. Ὅτε δ' ὁ νικητὴς ἐπλησίασεν εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐβύθισεν ὁ Ἀντώνιος πρῶτος τὸ ξίφος εἰς τὸ στήθος αὐτοῦ, καὶ ἡ Κλεοπάτρα παρατηρήσασα ὅτι τὰ θέλητρά αὐτῆς οὐδεμίαν εἶχον ἰσχὺν ἐπὶ τοῦ νέου δυνάστου, καὶ ὅτι οὗτος σκοπὸν εἶχε, πρὸς λάμπρυνσιν τοῦ θριάμβου αὐτοῦ, νὰ τὴν ἀπαγάγῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ἐδηλητηρίασεν (30) ἑαυτὴν διὰ δύο ἀσπίδων (ὄφρων). Ἡ Αἴγυπτος ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἐπαρχία τῆς ΡΩΜΑ-Ι-ΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ.

Δ'. Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ.

1. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Καίσαρος Ὁκταβιανοῦ Αὐγούστου.

(30 π. Χ.—14 μ. Χ.)

§. 148. Οἱ φονικοὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι εἶχον ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς ἱκανοὺς καὶ φιλελευθέρους ἄνδρας, τὸ δὲ ἐπιλειπόμενον πλῆθος ἄρτον μόνον καὶ θεάματα ἐξήκει, καὶ ἐλησμόνει ἐν τῇ στιγμιαίᾳ ἀπολαύσει πᾶσαν ἐλευθερίαν καὶ πολιτικὴν ἀρετὴν. Ὅθεν δὲν ἦτο δύσκολον εἰς τὸν συντόν Ὁκταβιανόν, ὅστις ἔφερε τοῦ λοιποῦ τὴν ὑπὸ τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ λαοῦ δοθείσαν εἰς αὐτὸν τιμητικὴν προσωνομίαν τοῦ «Σεβαστοῦ» (Αὐγούστου), νὰ μεταβάλλῃ τὴν Ῥωμαϊκὴν δημοκρατίαν εἰς *μοναρχίαν*· καὶ ὅμως ὑπεχώρησεν εἰς τὰς προλήψεις τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε δὲν ὠνόμαζεν ἑαυτὸν *βασιλεῖα* ἢ κύριον (*δεσπότην*), ἀλλὰ διετήρησε τὰ ὀνόματα καὶ τοὺς τύπους τῆς δημοκρατίας καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Καίσαρος, καὶ ἐνήργησεν οὕτως, ὥστε νὰ λάβῃ μὲν κατὰ μικρὸν παρὰ τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ λαοῦ πάσας τὰς ἀρχάς καὶ πάσας τὰς ἐξουσίας, ν' ἀνανέωνῃ δ' αὐτάς εἰς ἑαυτὸν κατὰ χρονικὰ διαστήματα. Ἦνονε δὲ βαθύνοισιν καὶ εὐφυΐαν εἰς τὸ ἀρχειν μετ' ἡπίοιτο, μετριότητος καὶ ἐπιμονῆς, καὶ ἐπειδὴ ὑπῆρξεν ὁ ἐπιτηδειότατος τῶν ὑποκριτῶν, καὶ εἰζέυρε νὰ ὠφεληται ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας, ἐπέτυχεν ἀσφαλέστερον τοῦ σκοποῦ ἢ ὁ μέγας αὐτοῦ θεὸς Καίσαρ. Ἐλαβὲ δὲ ἐπὶ Αὐγούστου τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος τὴν μεγίστην δύναμιν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, καὶ τὴν πλείστην ἀνάπτυξιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Ἐξετείνεται δὴλ. ἀπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ μέχρι τοῦ Εὐφράτου, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ καὶ Ῥήνου μέχρι τῶν ὀρέων τοῦ Ἀτλαντος καὶ τῶν καταρρακτῶν τοῦ Νεΐλου. Καὶ ἡ τέχνη δὲ καὶ φιλολογία ἤκμασαν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ὠνόμαζαν τὴν ἀρχὴν τοῦ Αὐγούστου *χρυσὸν αἰῶνα*. Μεγάλαι ὁδοί, εἰς διάφορα διαστήματα τῶν ὁποίων ὑπῆρχον λίθιναι κίονες, σημαίνοντες τὸ μέτρον τῆς ὁδοῦ, συνέδεον τὰς 25 ἐπαρχίας μετὰ τῆς Ῥώμης, καὶ διευκόλυνον τὴν ἐπιμιξίαν· μεγαλοπρεπῇ δὲ ὑδραγωγείᾳ, *διωρυγες* κτλ. ἐδήλουν τὸ τολμηρὸν ἔμα καὶ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ· αὐτὴ δὲ ἡ Ῥώμη ἐκοσμήθη μὲ ναοὺς, θέατρα καὶ λουτρὰ, καὶ τοσοῦτον μετεβλήθη, ὥστε ὁ Αὐγούστος ἠδύνατο νὰ εἴπῃ, ὅτι παραλαβὼν τὴν Ῥώμην πλινθόκτιστον, κατέλιπεν αὐτὴν μαρμαρίνην. Ὁ δὲ ναὸς, ὃν ὁ Ἀγρίππας καθεύρωσεν εἰς πάντας τοὺς θεοὺς (Πάνθειον), διαμένει ἔτι καὶ νῦν ἐν τῶν ὠραιότατων κοσμημάτων τῆς αἰωνίας πόλεως. Ὁ Αὐ-

γουστός, καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ *Μαικήνας*, *Πολέμων* καὶ ἄλλοι, ἐπροστάτευσον τὴν φιλολογίαν καὶ καλλιτεχνίαν, καὶ ἠνθύνουν τοὺς ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς. Ἐπὶ τοῦ *Παλατινοῦ λόφου* ὠκοδομήθη ἡ πρώτη δημοσία βιβλιοθήκη· ἡ δὲ τάξις τῶν πολιτῶν, ἥτις δὲν ἐστράτευσεν πλέον εἰς τοὺς πολέμους, καὶ κατέλιπε τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς συμβούλους αὐτοῦ καὶ ὑπαλλήλους, ἐσχόλαζε περὶ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ συγγραφὴν, καὶ μετέβη ἀπὸ τῶν πράξεων εἰς τοὺς λόγους, ἀπὸ τῶν πραγμάτων εἰς τὰς σκέψεις· ἐντεῦθεν δὲ ἐπεξετάθη ταχέως λεπτὸς πολιτισμὸς καὶ εὐτραπελίς ἀστική (*urbanitas*) καθ' ὅλας τὰς τάξεις.

§. 149. *Ρωμαϊκὴ φιλολογία.* Μεταξὺ τῶν ποιητῶν οὔτινες κοσμοῦσι τὴν ἐποχὴν τοῦ Αὐγούστου, κατέχουσι τὴν πρώτην τάξιν ὁ *Βιργίλιος*, *Ὀράτιος* καὶ *Ὀβίδιος*. Καὶ ὁ μὲν φιλόπατρις καὶ φρονημοσύνης Βιργίλιος († 19 π. Χ.) ἐποίησε τὴν *Αἰνείαδα*, ἡρώϊκὸν ποίημα κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ὀμήρου, τὰ *Βουκολικά*, καὶ τι διδακτικὸν ποίημα περὶ γεωργίας· ὁ δ' *Ὀράτιος* († 8. π. Χ.), εἰς τὸν ὁποῖον ὁ προστάτης, αὐτοῦ *Μαικήνας* ἐχάρισεν ἑπαυλὶν τινα ἐν τῇ χώρᾳ τῶν *Σαβίνων*, ἔγραψεν *ᾠδὰς*, *Σατύρας* καὶ *Ἐπιστολάς*, ἐν αἷς ἐκφράζει μετ' ἀστείότητος καὶ χάριτος τὰς εὐθόμους αὐτοῦ περὶ ζωῆς ἰδέας. Ὡν δ' αὐτάρκης, ἐπροτίμησεν ἐν μέσῳ περιωρισμένων σχέσεων καὶ μετρίων ἀπολαύσεων, ζωὴν ἀνεξάρτητον μᾶλλον, ἢ τὴν λαμπρὰν καὶ πολυτελεῖαν τῶν κενοδόξων εὐγενῶν. Ὁ δὲ *Ὀβίδιος* († 17 μ. Χ.) ὁ εὐφυὲς ποιητὴς τῶν μυθολογικῶν διηγήσεων (μεταμορφώσεων), ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου εἰς τὴν παρὰ τὸν *Κύξεινον Πόντον* τραχείαν τῶν στεππῶν χώραν, ὅθεν ἔγραψε πρὸς τὴν μακρὰν ἀπέχουσαν πατρίδα τὰς *θρηνώδεις* αὐτοῦ *ἐπιστολάς* (*tristia*). Κατέσχισε δὲ προσέτι τὸ εὐρὺ κράτος τοῦ *Ἐρωτος* ἀντικείμενον πολυαριθμῶν (ἐλεγεσιακῶν) ποιήσεων. Ἐκτὸς δὲ τούτων, ἀπέκτησαν μεγάλην δόξαν οἱ *ἐλεγειακοὶ ποιηταὶ Κάτουλλος*, *Τίβουλλος*, *Προπέρτιος* καὶ ὁ εὐφυὲς ποιητὴς *Λουκρήτιος Κάρες* (π. 80 π. Χ.), ἀφηγηθεὶς ποιητικῶς ἐν τῷ περὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων διδακτικῷ αὐτοῦ ποιήματι τὰς φιλοσοφικὰς δοξασίας τοῦ *Ἐπικούρου*. Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους ἔζη καὶ ὁ ποιητὴς τῶν γνωστῶν μύθων *Φαίδρος*, δοῦλος ἐκ *Θράκης*, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Αὐγούστος εἶχε χάρισει τὴν ἐλευθερίαν. — Μεταξὺ δὲ τῶν *ιστοριογράφων* μάλιστα λόγου ἄξιοι εἶναι ὁ

Σαλλούστιος (π. 50 π. Χ.), διαγράφας πιστὴν μὲν, ἀλλὰ φρικώδη εἰκόνα τῆς διεφθαρμένης ἐκείνης ἐποχῆς εἰς τὸν *Ιουγουρθικὸν καὶ Κατ'Ανναῖκον αὐτοῦ πόλεμον*, ὁ Τίτος Αἰβίος (59 π. Χ. - 47 μ. Χ.), ὁ ἐκπαιδευσας ἕνα τῶν ἐγγόνων τοῦ Αἰγούστου, συγγράψας δὲ ἐν 142 βιβλίοις (ἐξ ὧν ὅμως 35 μόνον σώζονται) πλήρη *Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν* ἐκ τοῦ συγχρόνου δ' αὐτοῦ Κικερωνίου Νέπωτος ἔχομεν βιογραφίας ἐνδόξων ἀνδρῶν. Εἶχον δ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τε τῇ τέχνῃ καὶ φιλολογίᾳ τοὺς Ἑλλήνας ὡς πρότυπα, ἂν καὶ ἔμειναν πολὺ ὀπίσω αὐτῶν οὐδ' ἀπαντᾷ τις ἶχνος τῆς ἐλευθέρως ἐκχομένης πηγῆς, ἐξ ἧς ἤρουντο οἱ Ἕλληνες. — Οὐχί δὲ σπανίως ἐξέλεγον τότε καὶ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἀντικείμενον τῆς συγγραφῆς αὐτῶν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν οὕτω π.χ. ἐκτὸς τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ Πολυβίου, ἐκ τῶν χρόνων τῶν Καρχηδονικῶν πολέμων, ὁ σύγχρονος τοῦ Διδοῦ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς συνέγραψε *Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν*.

2. Οἱ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνες τῶν Γερμανῶν.

§. 150. Τὸν καιρὸν περίπου, καθ' ὃν ἐγεννήθη ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ὁ λυτρωτὴς τοῦ κόσμου ἐν ταπεινότητι καὶ μετριοφροσύνῃ, ὅπως ἀναγγεῖλῃ εἰς τὴν ἀπολυτρώσεως χρῆζουσαν ἀνθρωπότητα τὴν χαρμόσυνον τῆς σωτηρίας ἀγγελίαν (*εὐαγγελισμόν*), διεξῆγον οἱ πρόγονοι τῶν νῦν Γερμανῶν πολυμόχθους ἀγῶνας ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων, πρὸς διατήρησιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ἡθῶν τῶν πατέρων αὐτῶν. Ὁ ἀνδρείος προγονὸς τοῦ Αἰγούστου ΔΡΟΥΣΟΣ ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος Ῥωμαῖος, ὅστις ἠδυνήθη νὰ κατακτήσῃ τὰς παρὰ τὴν δεξιὰν τοῦ Ῥήνου χώρας. Κατεπολέμησε δ' εἰς πολὺς εὐτυχεῖς ἐκστρατείας τοὺς εἰς τὴν *Συμμαχίαν* τῶν Σουέβων ἀνήκοντας λαοὺς, μεταξὺ Ῥήνου καὶ Ἀλβίου, ἦτοι τοὺς Χερουσκούς, Χάιτους καὶ ἄλλους, καὶ προσεπάθησε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν κτῆσιν τῆς χώρας διὰ τάφρων καὶ χαρακωμάτων. Ἀφοῦ δ' ἐπιστρέφων εἰς τὴν πατρίδα, κατέπεσεν ἀπὸ τοῦ ἵππου, καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ (4 μ. Χ.), ἀπετέλεσεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ΤΙΒΕΡΙΟΣ, ὠφεληθεὶς μᾶλλον συνετῶς ἐκ τῆς διχονοίας τῶν Γερμανῶν ἢ κατισχύσας αὐτῶν διὰ τῶν ὀπλῶν, τὴν κατὰ τὴν *τῆς δοτικῆς Γερμανίας* μετὰ δὲ τοῦτο προσετέθη εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ὡς ἐπαρχία ἡ μεταξὺ Ῥήνου καὶ Βισούργιδος χώρα. Μετ' ὀλίγον δὲ τὰ ἦθῃ, ἡ γλῶσσα καὶ οἱ νόμοι τῶν ξένων, ἠπέλουν νὰ ἐξαφανίσωσιν ἐν βραχεὶ χρόνῳ τὴν ἐθνικότητα τῶν Γερμανῶν ἥδη

Γερμανοὶ πολεμιστὰι κατετάσσοντο εἰς τὰ τάγματα τῶν Ῥωμαίων, ὅτε ἡ ἀλαζονεία καὶ ἡ ἀμέλεια τοῦ ἐπάρχου ΚΟΙΝΤΙΔΙΟΥ ΟΥΓΑΡΟΥ ἐξήγειρε τὴν ὑπνώττουσαν φιλελευθερίαν τῶν Γερμανικῶν λαῶν. Κατ' εἰσήγησιν λοιπὸν τοῦ τολμηροῦ ἡγεμόνος τῶν Χερούσκων ΕΡΜΑΝ-ΝΟΥ (ΑΡΜΙΝΙΟΥ), ὅστις εἶχεν ὑπηρετήσει εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς στρατοὺς, συνέδεσαν πολλοὶ Γερμανοὶ συμμαχίαν, ὅπως ἀποτινάξωσι τὸν ξένον ζυγόν. Εἰς μάτην συνεβούλευσε τὸν ὀκνηρὸν ἐπαρχον ὁ Σέγεστος, τοῦ ὁποῦ τὴν θυγατέρα ΘΟΥΣΝΕΔΔΑΝ εἶχεν ἀρπάσει ὁ Ἑρμᾶννος, καὶ νυμφευθῇ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Ὅπως καταπαύσῃ ἐπανάστασιν τινα ἐπίτῃδες διεγερθεῖσαν ὑπὸ τῶν συμμαχησάντων, ἐξεστράτευσεν (9) ὁ ὑπερήφανος Οὐαρος μετὰ τριῶν λεγεῶνων καὶ πολλῶν ἐπικουρικῶν στρατευμάτων διὰ τοῦ ΤΕΥΤΟΝΙΚΟΥ ΔΑΣΟΥΣ· ἔπαθεν ὅμως ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Ἑρμᾶννου τοιαύτην ἥτιαν, ὥστε ὁλόκληρον τὸ δάσος ἐκαλύφθη ὑπὸ νεκρῶν Ῥωμαίων, οἱ ἅστοι (σημαῖται) ἀπωλέσθησαν καὶ ὁ Οὐαρος κῆρυκεν. Οἱ δὲ Γερμανοὶ ἐξεδικήθησαν σκληρότατα τοὺς ἐχθροὺς, καὶ ἔσφαξαν πολλοὺς τῶν αἰχμαλώτων ἐπὶ τῶν βωμῶν τῶν θεῶν αὐτῶν. Εἰς δὲ τὴν εἰδήσιν ταύτην ἀνεφώνησεν ὁ Αὐγουστος ἀπληπισμένος· «Οὐαρε, ἀπάδος μοι τὰς λεγεῶνας!»

§. 151. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Αὐγούστου (14), τὸ 76 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἐν Νόλῳ τῆς Κάτω Ἰταλίας, διέβη πάλιν ὁ μεγαλόψυχος υἱὸς τοῦ Δρούσου, ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ, τὸν Ῥήνον, κατερῆμωσε τὴν χώραν τῶν Χάιτων ("Εσσην"), ἔθαψε τὰ λευκὰ ὀστέα τῶν ἐν τῷ Τευτονικῷ δάσει πεσόντων Ῥωμαίων, καὶ ἀπήγαγεν αἰχμαλώτων τὴν μεγαλόφρονα τοῦ Ἑρμᾶννου σύζυγον Θουσνέδδαν, παραδοθείσαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοῦ ἰδίου αὐτῆς πατρὸς. Ἀλλ' ἂν καὶ ὁ Ῥωμαῖος στρατάρχης, ὃν συνώδευεν ἡ εὐγενὴς αὐτοῦ σύζυγος Ἀγριππίνα, ἐγγόνῃ τοῦ Αὐγούστου, ἐνίκησε δις τὴν συμμαχίαν τῶν Χερούσκων, καὶ ἐστενοχώρησε μέγας ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς θάλασσης τὴν Γερμανίαν, οὐδεμίαν ὅμως ἔλαβεν ἰσχὺν ἢ διάρκειαν ἡ Ῥωμαϊκὴ ἀρχὴ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὀχθῆς τοῦ Ῥήνου. Καὶ τρικυμία μὲν συνέτριψεν τὸν στόλον, ἄβαστοι δὲ πεδιάδες καὶ τὸ ξίφος τῶν Γερμανῶν ἔφεραν εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀπωλείας τὸν στρατὸν τῆς ξηρᾶς· καὶ ὅτε τέλος ἀνεκλήθη ὁ Γερμανικὸς παρὰ τοῦ φθονεροῦ αὐτοῦ θεοῦ Τιβερίου, καὶ ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἀπέθανε δηλητηριασθεὶς ἐν Συρίᾳ (19), ἡσύχασαν πλέον οἱ Γερμανοὶ ἀπὸ τὴν πλεονεξίαν τῶν Ῥωμαίων. Ἐκτοτε δ' ἔστρεψεν ἡ συμμαχία τῶν ἐν τῇ Κάτῳ

Γερμανία *Χεροδσκωρ* τὰ ὄπλα αὐτῆς κατὰ τῆς ἐν τῇ Ἀνω Γερμανίᾳ *συμμαχίας* τῶν *Μαρκομάννων*, τῶν ὁποίων ἀρχηγὸς ἦτον ὁ *Μάρδοδος*· τοῦτο δὲ παρέσχεον ἀφορμὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ ταράττωσιν ἀπὸ μεσημβρίας τὴν Γερμανίαν. Καὶ ὁ μὲν *Μάρδοδος* ἔπεσεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ἔτρεπον αὐτὸν εὐσπλαγχνιζόμενοι ἐπὶ 18 ἔτη ἐν Ῥαβέννῃ· ὁ δ' Ἑρμᾶνος ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν φθονερῶν αὐτοῦ φίλων. Καὶ ἡ μὲν *Θουσνέλδα* ἀπέθανε ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ αἰχμαλωσίᾳ, ὁ δ' ἐν τῇ ξένῃ γεννηθεὶς υἱὸς αὐτῆς (*Θουμέλικος*) ἀνετράφη πιθανῶς ἐν Ῥαβέννῃ ὡς *ξυφομάχος*. Διὰ τῆς θυγατρὸς δὲ τοῦ Γερμανικοῦ Ἀγριππίνης (§. 151) ἤρχιζε νὰ ἀκμαζῇ ἡ παλαιὰ πόλις τῶν Οὐρίων *Κολωρί* (*Colonia Agrippina*).

§. 152. Ὁ *Τάκιτος* περὶ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῆς Γερμανίας. Ἐκατὸν περίπου ἔτη μετὰ τὸν Αὐγουστον συνέγραψεν ὁ μέγας ἱστοριογράφος *Τάκιτος* (αὐτὸς οὗτος, ὅστις ἐν τοῖς χρονικοῖς καὶ ταῖς ἱστορίαις αὐτοῦ ἀφηγήθη τὴν ἱστορίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας μετὰ τοσαύτης περὶ τὰ ἀνθρώπινα γνώσεως, παρρησίας καὶ τέχνης) περὶ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῶν *Γερμανικῶν λαῶν*, καὶ ἐξωγράφησεν αὐτὰ μὲ τὰ λαμπρότατα χρώματα, ὅπως τὰ προτείνει ὡς παράδειγμα εἰς τοὺς διεσθαρμένους συμπολίτας του. Εἰς τὴν συγγραφὴν ταύτην χρεωστοῦσιν οἱ Γερμανοὶ τὰς πρώτας ἀκριβεῖς γνώσεις περὶ τῆς χώρας καὶ τῶν προπατόρων αὐτῶν. Ἐντεῦθεν δὲ μανθάνομεν, ὅτι ἡ Γερμανία κατοκεῖτο ὑπὸ μεγάλου ἀριθμοῦ λαῶν ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων, καὶ πολλάκις μὲν συμμαχοῦντων, πολλάκις δὲ πρὸς ἀλλήλους διαμαχομένων, οἵτινες ὠθοῦμενοι ὑπὸ ἐσωτερικῆς πρὸς μετανάστασιν ὁρμῆς δὲν ἤλασσαν Ἰσπανίᾳ τὰς κατοικίας αὐτῶν. Κυριώτεραι δ' ἀσχολίαι τῶν Γερμανῶν ἦσαν τὸ κυνήγιον καὶ ὁ πόλεμος· οὐδ' ὠκοδόμουν πόλεις καὶ πύργους· αἱ δὲ αὐλαὶ καὶ καλύβαι αὐτῶν ἔκειντο διεσπαρμέναι εἰς τὸ μέσον τῶν ἰδιοκτησιῶν των, διότι βίος ἡσυχος ἐντὸς τειχῶν ἀπῆρσεν εἰς τὸ φιλελεύθερον καὶ φιλοπόλεμον τοῦ ἀνδρείου τούτου ἔθνους. Μὲ τὰ ἐξωτερικά δὲ πλεονεκτήματα, ὅποια εἶναι μέγα ἀνάστημα, ὠραιότης τοῦ σώματος, ἰσχύς καὶ ἀνδρεία, ἤνονον καθαρότητα ἡθῶν, φιλοξενίαν, πίστιν καὶ δικαιοσύνην, τιμὴν τοῦ γυναικείου φύλου καὶ ἀγνότητά τοῦ γάμου. Ἐλαττώματα δὲ αὐτῶν ἀνεφέρονται ἡ φιλοποσία καὶ φιλοπαίγμοσύνη. Ἦθη δὲ χρηστά ἰσχυρὸν παρ' αὐτοῖς πλειότερον ἢ παρ' ἄλλοις νόμοι καλοὶ. Ἠγάπων δὲ τὴν ποίησιν καὶ μουσικὴν καὶ μετέδιδον προφορικῶς τὰ ᾄσματα αὐτῶν, ἐν οἷς ἄλλοτε μὲν ὠμοῦχον τὰ ἐν ἀρχῇ

σύμφωνα (Alliteration), ἄλλοτε δὲ κατέλτηγον εἰς τὸν αὐτὸν τὰ ἐν τέλει φωνήεντα (Assonance) προσέτι δ' εἶχον καὶ γραφὴν συγχειμένην ἐκ στοιχείων (Runen, ρουμανικὴ γραφή). Ἐξερχόμενοι δ' εἰς τὰς μάχας συνείθιζον νὰ ψάλλωσι τραχέα *πολεμικὰ ᾠσματα*, τοῦτο μὲν ὅπως ἐνθαυρνῶσιν αὐτοὶ ἑαυτοὺς, τοῦτο δὲ ὅπως ἐκπλήξωσι τοὺς ἐχθρούς. Προσέτι δὲ γίνεται μνεῖα ἀοιδῶν παρ' αὐτοῖς καὶ ποιητῶν ἐξ ἐπαγγέλματος, *Bárðar* καλουμένων. Τοὺς θεοὺς δ' αὐτῶν δὲν ἐτίμων εἰς ναοὺς, ἀλλ' εἰς σκοτεινὰ δάση καὶ ὑπὸ ἱερὰ δένδρα. Καὶ ὁ μὲν *Boðar* ἢ *Óðinn*, τὸ πρότυπον τῆς ἐνεργούσης ἡρωϊκῆς *δυναμειῶς*, ἦτον ὁ μέγιστος αὐτῶν θεὸς καὶ πάντων πατήρ (Allvater), οἱ δὲ δώδεκα *Ásio* (Asen) ἐβοήθουν αὐτὸν εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κόσμου. Καὶ σύζυγος μὲν τοῦ Ὀδίνου ἦτον ἡ *Frígg*, ἡ προστάτρια τοῦ γάμου· υἱοὶ δ' αὐτῆς ὁ θεὸς τοῦ πολέμου *Tíur*, ὁ *Bálder*, ὁ καθαρὸς θεὸς τοῦ φωτός καὶ ἄλλοι. Τὸν ἐν ταῖς μάχαῖς θάνατον ἐνόμιζον ἐνδοξότατον· καὶ τοὺς μὲν ἐν πολέμοις πεσόντας ἥρωας περιέμενεν εὐφρόσυνός τις ζωὴ ἐν *Βαλχάλλα*, οἱ δ' ἀναιμῶς ἀποθανόντες διῆγον βίον σκοτεινὸν εἰς τὸ βασιλεῖον τῆς *Εἰλας*. Ἦσαν δὲ παρ' αὐτοῖς συνήθεις καὶ αἱ ἀνθρωποθυσίαι, καθ' ἃς ἐθυσίαζον κακούργους, αἰχμαλώτους καὶ δούλους.

3. Οἱ Αὐτοκράτορες τοῦ Αὐγουστείου οἴκου.

§. 153. Οἰκιστικαὶ δασυχνίαι ἐτάραττον τὸν βίον τοῦ Αὐγουστου. Οἱ εὐέλπιδες υἱοὶ τῆς μετὰ τοῦ Ἀγρίππα συζευχθείσης αὐτοῦ θυγατρὸς *Ίουλίης* ἀπέθανον νέοι ἔτι καὶ ἀκμάζοντες· ἡ δὲ *Ίουλίς* κατεπύκρανε δι' ἀνθηθίκου διαγωγῆς τὴν καρδίαν τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐπὶ τέλους ἐξώρισεν αὐτήν. Οὕτω δὲ περιῆλθε τὸ κράτος εἰς τὸν θετὸν προγονὸν τοῦ Αὐγουστου TIBERION (14—37) διὰ τῶν ῥαδιουργιῶν τῆς φιλάρχου *Λιβίας*, τρίτης συζύγου τοῦ Καίσαρος. Ἡ κατ' ἀρχὰς ἡπίοτης τοῦ ὑποκριτοῦ τυράννου ὑπεχώρησε μετ' ὀλίγον εἰς τὴν ἔμφυτον αὐτῷ μοχθηρίαν, μάλιστα δ' ὅτε ὁ καταχθόνιος αὐτοῦ καὶ πανούργος εὐνοούμενος ΣΗΤΑΝΟΣ ἐβοήθησεν αὐτὸν πρὸς ἱδρυσιν στρατιωτικῆς δεσποτείας. Συνεβούλευσε δηλ. αὐτὸν νὰ ἐνώσῃ τὴν ΣΩΜΑΤΟΦΥΛΑΚΗΝ ΤΩΝ ΠΡΑΙΤΩΡΙΑΝΩΝ εἰς *μόνιμον στρατόπεδον* (23) ἔμπροσθεν τῆς Ῥώμης. Ἐκεῖ δ' ἐγένεον οὗτοι μετ' ὀλίγον οἱ δυνάσται τοῦ λαοῦ, ἀνυψόνοντες καὶ καταβιβάζοντες αὐτοκράτορας, καὶ εἰσαγαγόντες καταθλιπτικὴν τυραννοκρασίαν. Ἐκτοτε δ' ἔπαυσαν αἱ *συνελεύσεις* τοῦ λαοῦ, καὶ ἡ δειλὴ σύγκλητος ἐξετελείσθη, γενομένη τυφλὸν ὄργανον

τοῦ δεσπότου. Τὰ δὲ τρομερὰ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΗΤΟΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ, τὰ ὅποια ἔκρινον περὶ τῶν ἐγκλημάτων τῆς καθοσιώσεως, ἐχρησίμευον πρὸς ἐξαφάνισιν παντὸς μεγαλόφρονος πολίτου· καθότι ἐτιμώρουν, στεροῦντα ζωῆς καὶ ιδιοκτησίας, ἔχι μόνον ἕνεκα πράξεων, ἀλλὰ καὶ δι' ἄπλους λόγους καὶ στοχασμούς. Μισθωτοὶ δὲ κατὰ σκοποὺ ὑπέσκαπτον τὴν πίστιν καὶ ἐμπιστοσύνην ἐν τῷ λαῷ, καὶ κατεσθέντων διὰ τοῦ τρόμου πᾶν ζώον ἐλευθερίας. Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ διήγαγεν ὁ μισάνθρωπος τύραννος, ὁ ὑπὸ τῆς τύψεως τοῦ συνειδότος καὶ τοῦ τρόμου βασανιζόμενος Τιβέριος, ἐπὶ τῆς νήσου *Καπρίης* (*Kapri*) ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ, ὅπου παρεδίδετο εἰς τὴν φιληδονίαν καὶ τὰς ἀκολαστοτάτας ἀπολαύσεις τῶν αἰσθήσεων, ἐν ᾗ ὁ Σηϊανὸς ἐπρατεῖται ἐν Ῥώμῃ φρικτὰ κακουργήματα. Ὅτε ὅμως ἐπὶ τέλους (31) ἐπεθύμησεν οὗτος νὰ καταλάβῃ καὶ τὸν θρόνον, ἀπέστειλεν ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς τὴν σύγκλητον τὴν διαταγὴν νὰ φονεύσῃ αὐτόν. Καταβεβλημένος δ' ὑπὸ τῆς ἡλικίας καὶ ἀρρωστίας ἀπεφάσισε τέλος νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ Τιβέριος εἰς Ῥώμην· ἀλλὰ διατρίβων εἰς τὴν ἐν Κάτῳ Ἰταλίᾳ ἑπαυλίῳ αὐτοῦ ἔπεσεν εἰς λειποθυμίαν ὁμοίαν πρὸς τὸν θάνατον καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἔσπευσαν νὰ προσφωνήσωσιν αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν τοῦ ἀνέψιου τοῦ Καλιγόλαν. Ἀλλ' ὁ Τιβέριος ἀνέλαβε πάλιν· ὅθεν ἐκεῖνοι, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἀπειλοῦσαν αὐτοῦ καταστροφὴν, ἐπετάχυναν τὸν βραδύνοντα θάνατον, πνίξαντες τὸν τύραννον ἐντὸς τῶν προσκεφαλίων. Οὕτως ἀπέθανεν ὁ Τιβέριος βίαιον θάνατον, εἰς τὸ 78 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ.

§. 154. Ὁ διαδεχθεὶς δ' αὐτὸν Γάιος ΚΑΛΙΓΟΛΑΣ, (37—44), ὁ ἀνάξιος υἱὸς τοῦ γενναίοφρονος Γερμανικοῦ καὶ τῆς μεγαλόφρονος Ἀγριππίνης ὑπῆρξεν αἰμοδιψὴς τύραννος, ὑπογράφων πρὸς διασκέδασιν αὐτοῦ θανατικὰς καταδίκας καὶ διατάττων νὰ τὰς ἐκτελῶσι, παραφρόνως καταναλίσκων τὰ χρήματα τοῦ κράτους, καὶ ἐπιχειρῶν τὰ ἀνοητότατα οἰκοδομικὰ ἔργα, ἀλαζὼν καὶ κομπαστὴς, κατάγων πολυτελεῖς θριάμβους ἐκ τῶν Γερμανῶν καὶ Βρεττανῶν, οὓς μόλις εἶδε, καὶ ἐπιτάττων νὰ ἀπονέμωσιν εἰς αὐτὸν θείας τιμὰς· ἅμα δὲ γαστρίμαργος τοῦ ὁποίου ἡ ἄσωτος τράπεζα κατεβρόχθισε μεγάλας χρημάτων ποσότητας. Κουρασθέντες τέλος ἀπὸ τὰς πολλὰς αὐτοῦ θανατώσεις, δημεύσεις περιουσιῶν καὶ δασμολογίας, συνύφαντες τινες τῶν ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῆς αὐτῆς προκρίτων Ῥωμαίων συνωμοσίαν, καθ' ἣν ἐφόνευσαν δύο ἀρχιγοὶ τῆς σωματοφυλακῆς τὸν παράφρονα τύραννον· μετὰ δὲ τοῦτο οἱ Πραιτωριανοὶ ἀνύψωσαν εἰς τὸν θρόνον τὸν θεῖον αὐτοῦ,

τὸν ἀσθενῆ ΚΛΑΥΔΙΟΝ (41—54), ἀφ' οὗ ἐξήγαγον αὐτὸν τρέμοντα ἐκείθεν, ὅπου ἦτο κρυμμένος. Οὗτος δ' ἤγετο καὶ ἐφέρετο ὑπὸ γυναικῶν καὶ εὐνοουμένων· καὶ οὗτοι μὲν, πρὸ πάντων οἱ ἀπελευθεροὶ *Νάρκισσος* καὶ *Πάλλας*, περιεβλήθησαν τὰ ὑπέρτατα ἀξιώματα, καὶ ἀπέκτησαν μέγιστα πλοῦτη ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ἀθλοῦ λαοῦ, ἡ δὲ σύζυγος αὐτοῦ *Μεσσαλλίνα* παρεδίδοτο εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς αἰσχροὺς ἐπιθυμίας, καὶ κατεπάτησεν ἀναισχύτως πᾶσαν αἰδῶ καὶ εὐσχημοσύνην. Τελευταῖον δὲ διέταξεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ φονεύσωσιν αὐτήν, καὶ συνεζεύχθη ἔπειτα μετὰ τῆς φιλάρχου καὶ κακοῦθους αὐτοῦ ἀνεψιάς· Ἀγριππίνης, ἥτις ὅμως ἐφρόντισε μετ' ὀλίγον νὰ ἐξαποστείλῃ ἐκ τοῦ κόσμου δηλητηριάσασα τὸν ἀσθενῆ καὶ γυναικομανῆ ἄνδρα τῆς, ὅπως φέρῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου διεσθαρμένον αὐτῆς υἱὸν ΚΛΑΥΔΙΟΝ ΝΕΡΩΝΑ.

§. 153. Ἡ ἡπιότης, ἣν ὁ Νέρων (54—68) ἔδειξεν ἐν ἀρχῇ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ, ὑπεχώρησε μετ' ὀλίγον εἰς τὴν μοναδικὴν αὐτοῦ σκληρότητα. Ἐκείνος, ὅστις μέλλων ποτὲ νὰ υπογράψῃ θανατικὴν καταδίκην, πῦχετο νὰ μὴν εἰζευρὲ νὰ γράψῃ, οὐ μόνον διέταττε νὰ καταδιώκωσι, φονεύωσι καὶ δημεύωσι τὴν περιουσίαν παντὸς πολίτου, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς φλέβας ἔρρεεν ἀκόμη πολιτικὴ ἀρετὴ καὶ ῥωμαϊκὸν φρόνημα, ἀλλ' ἐμαίνετο καὶ κατ' αὐτῶν ἔτι τῶν πλησιεστάτων αὐτοῦ συγγενῶν. Καὶ ὁ μὲν ἑτεροθαλὴς αὐτοῦ ἀδελφὸς *Βρεττανικὸς* ἀπέθανε δηλητηριασθεὶς εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν τράπεζαν· ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ πρῶτον μὲν κατεποντίσθη ἐπὶ τινος πλοίου εἰς τὴν θάλασσαν, ἔπειθ' ὁ δ' ἔπειτα ἐσώθη, ἐφονεύθη ὑπὸ φονέων ἐπίτηδες ἀπασταλέντων· ἡ δὲ ἐνάρτεος αὐτοῦ σύζυγος *Ὀκταβία*, θυγάτηρ τοῦ Κλαυδίου, εὗρεν εἰς λουτρὸν ὑπέρθερμον βίαιον θάνατον. Συνωμοσία δέ τις, ἐν ἣ περιεπλήχθη ὁ δημοκρατικὰ φρονήματα τρέφων ποιητῆς *Λουκιανὸς* (εἰς τοῦ ὁποίου τὸ ἡρωϊκὸν ποίημα *Pharsalia* ἐπιπνέει ἔτι τὸ παλαιὸν τῆς Ῥώμης φρόνημα), παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅπως οὐ μόνον ἐξαφνίσῃ τοῦτον, ἀλλὰ καὶ τὸν θεῖον αὐτοῦ, τὸν *Στωϊκὸν φιλόσοφον* *Σενέκαν*, τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ διδάσκαλον. Ὁ *Σενέκας* ἦνοιξε μόνος τὰς φλέβας αὐτοῦ. Ὡθούμενος δ' ὑπ' αὐλικῶν καὶ κακούργων ἐταίρων (*Ποππαιὰ Σαβίνα*), ἔπραξεν ὁ Νέρων ἀπίστευτα αἰσχροῦργήματα καὶ βδελυρωτάτας μωρίας· θεατρικοὶ δ' ἀγῶνες καὶ ἄσωτοι περιπλανήσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐλάμβανεν ὁ ἴδιος μέρος ὡς κιθαρῳδὸς μετὰ τῶν συνεταίρων τῶν ἡδονῶν αὐτοῦ, πολυδάπανοι ἐστιάσεις καὶ συμπόσια, καὶ ἀνόητοι ἀσωτεῖαι παντὸς εἶδους, κατηνάλισκον τὰ εἰσο-

δύματα τοῦ κράτους. Ἐν τῇ κακούργῳ δ' αὐτοῦ ὕβρει διέταξεν ὁ τύραννος νὰ πυρπολήσῃ τὴν Ῥώμην, ἵνα ψάλῃ ἀπὸ τῶν ἐπάλληλων τῶν ἀνακτόρων αὐτοῦ τὴν πυρπόλησιν τῆς Τροίας, καὶ ἀπέδωκεν ἔπειτα. ὅπως παρατρέψῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ μῖσος τοῦ λαοῦ, τὴν αἰτίαν τοῦ κακοῦ εἰς τοὺς χριστιανούς, οἵτινες ὑπέστησαν διὰ τοῦτο δεινότατον διωγμόν. Ἡ ἀνοικοδόμησις δὲ τῆς πόλεως καὶ ὁ ἐχρυσοῦς οἶκος» τοῦ Νέρωνος ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου ἐπολλαπλασίασαν τὴν καταπίεσιν, μέχρις οὗ τέλος ἐπήγαγον τὰ συσσωρευθέντα κακουργήματα τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ λεγεῶνων. Ὅτε δ' οὗτοι ἐπλησίασαν εἰς τὴν πρωτεύουσιν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Γάλβας, κατέφυγεν ὁ Νέρων εἰς ἀγροτικὴν οἰκίαν, ἐνθα τρέμων διέταξεν ἀπελεύθερόν τινα νὰ τὸν διατρυπήσῃ.

§. 156. Μετὰ τὸν Νέρωνα ἐξηρμώθη ὁ οἶκος τοῦ Αὐγούστου. Διεδέχθη δ' αὐτὸν ὁ ΓΑΛΒΑΣ (68). Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ φιλάργυρος γέρον δὲν πύχαρίσθησε τὴν πλεονεξίαν τῶν Πραιτωριανῶν, προσέκλεσαν οὗτοι εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τὸν ΟΘΩΝΑ, καὶ ἐφόνευσαν τὸν Γάλβαν καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἀναγορευθέντα διάδοχον. Συγχρόνως ὅμως ἀνυψώθη παρὰ τὸν Ῥήνον καὶ ὁ ΟΥΙΤΕΛΛΙΟΣ (68—70), ὅστις ἐξεστράτευσεν μὲ τοὺς λεγεῶνας αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐνίκησε παρὰ τὸν Πάδον τὴν στρατιάν τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ὀθων καὶ πολλοὶ τῶν πιστῶν αὐτοῦ νύτοχειρίσθησαν. Ὁ Οὐιτέλλιος ἦτο τραχὺς γαστρίμαργος, εἰς ἄσπτα μόνον συμπόσια εὐρίσκων ἡδονήν. Ὅθεν ὅτε ὁ Οὐεσπασιανὸς, τὸν ὁποῖον ἀνηγόρευαν αὐτοκράτορα αἱ Συριακαὶ λεγεῶνες, ἐπλησίασεν εἰς τὰς πύλας τῆς Ῥώμης, ἐφονεύθη ὁ Οὐιτέλλιος ὑπὸ στίφους ὤμων στρατιωτῶν μετὰ βραχὺν ἐμφύλιον πόλεμον (καθ' ὃν ὁ ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου λαμπρὸς ναὸς ἔγινε παρηνάλωμα τοῦ πυρός), ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἀπεκόπη καὶ τὸ σῶμα καθελκίσθη δι' ἀγκίστρων πρὸς τὸν Τίβεριν. Διαρκούντων δὲ τῶν βδελυρῶν τούτων πολεμικῶν ἔργων, ἐπεδίωκεν ἀναισθητῶν ὁ ἐν Ῥώμῃ ἐκμαλθακωθείς καὶ ἐξαμβλυνηθεὶς λαὸς τὰς συνήθεις αὐτῷ ἡδονὰς καὶ ἀπολαύσεις τῶν αἰσθησιῶν καὶ παρεδίδοτο εἰς ἡλιθιωτάτην δεισιδαιμονίαν.

4. Οἱ Φλάβιοι καὶ Ἀντωνῖνοι.

§. 157. ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ (70—79) δὲ ὁ ἐκ τοῦ γένους τῶν Φλαβίων, ὁ καὶ πρῶτος ἐν τῇ τάξει τῶν καλῶν αὐτοκρατορῶν, ἀποκατέστησεν εἰς τὸν στρατὸν καὶ τοὺς Πραιτωριανούς τὴν πειθαρχίαν διὰ τῆς αὐστηρότητος αὐτοῦ, ἐβελτίωσε τὰ δικαστικά, καταργήσας τὸν

περὶ καθοσιώσεως νόμων, καὶ ἐπλούτισε διὰ φειδωλίας καὶ καλῆς οἰκονομίας τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἐκάλλυνε πρὸς τούτοις τὴν πόλιν οἰκοδομήσας τὸν γὰρ τῆς εἰρήνης καὶ τὸ ἀμνησέαιρον, τοῦ ὁποῖου τὰ γιγαντώδη λείψανα (Κολοσσαῖον) διεγείρουσιν ἔτι καὶ νῦν τὸν θαυμασμόν τῶν περιηγητῶν, καὶ ἐξέτεινε τὰ ὅρια τοῦ κράτους, ὑποτάξας τὴν Ἰουδαίαν καὶ Βρετανίαν.

§. 158. Ἡ καταπίσις τῶν διοικούντων τὴν Ἰουδαϊκὴν χώραν ἐπάρχων τῆς Ῥώμης ὤθησε τέλος τὸν λαὸν αὐτῆς εἰς ἐπαναστασιν. Καὶ ἡγωνίσθη μὲν μὲ τὴν ἀνδρείαν τῆς ἀπελπισίας κατὰ τῶν εἰσβαλόντων λεγεῶνων, κατενικήθη ὁμως ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας δυνάμεως τῶν Ῥωμαίων καὶ συνεκλείσθη ἐντὸς τῆς πρωτεύουσας, πολι-ορκηθείσης τότε ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Οὐεσπασσιανοῦ Τίτου. Εἰς δὲ τὴν ἀνθρώπων ἐμπλησθεῖσαν ταύτην πόλιν ἀνεφάνη μετ' ὀλίγον ἡ πείνα καὶ ὁ λοιμός, ἐξ ὧν χιλιάδες δυστυχῶν κατεβιβάζοντο εἰς τὸν τάφον. Εἰς μάτην προσέφερεν ὁ φιλόανθρωπος στρατάρχης τὴν χάριν αὐτοῦ· λύσσα καὶ τυφλὸς θρησκευτικὸς ζήλος ὥθουν τοὺς Ἰουδαίους εἰς δύσελπιν ἀγῶνα. Ἐξορμῶντες δ' ἀπὸ τοῦ ναοῦ, ὑπερήσπιζον ἐαυτοὺς καταφρονούντες τὸν θάνατον, μέχρις οὗ, κυριευθείσης τῆς πόλεως, ἔγεινεν ἡ λαμπρὰ οἰκοδομὴ παρανάλωμα τοῦ πυρὸς, καὶ ὁ θάνατος ἐμαίνετο εἰς μορφήν τρομερὰν ἐμπροσθεν τῶν νικηθέντων. Ἐντεῦθεν ἐπηκολούθησεν (70) ἡ ὁλοσχερὴς ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ἸΕΡΟΥΣΑΛΗΜ. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλωτισθέντων, οἵτινες ἠκολούθησαν τὸ θριαμβευτικὸν ἄρμα τοῦ νικητοῦ, εὗρίσκετο καὶ ὁ ἱστορήσας ἑλληνιστὶ τὸν πόλεμον τοῦτον Ἰουδαῖος ΙΩΣΗΠΠΟΣ. Ἐτι δὲ καὶ νῦν δεικνύει ἡ ἐν Ῥώμῃ θριαμβευτικὴ ἀψὲς τοῦ Τίτου τὰ ἀπεικονίσματα τῶν Ἰουδαϊκῶν τοῦ ναοῦ κειμηλίων, τὰ ὁποῖα τότε μετεκομίσθησαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κόσμου. Μεγάλῃ δ' ἦτον ἡ καταπίσις, ἣν ἐμελλον ἔκτοτε νὰ ὑποφέρωσιν οἱ ἐπιμεινάντες τῶν Ἰουδαίων ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν· ὅτε δὲ 60 ἔτη μετὰ τὴν καταστροφὴν ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ ἐθνικὴ ἀποικία ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἐδάφους τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἥτις ἐμελλεν ἔκτοτε νὰ ὀνομάζεται *Aelia Capitolina*, καὶ ἐπὶ τοῦ ὑψώματος ἐνθα ποτὲ ἵστατο ὁ ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος ἀνεγερθεὶς ναὸς τοῦ Ἰεχωῦβ, ὡκοδομήθη γὰρ τοῦ *Δαὺδ*, τότε ἔλαβον ἀκόμη μίαν φορὰν οἱ ὑπὸ ψευδοῦς Μεσσίας πλανηθέντες Ἰουδαῖοι τὰ ὅπλα ὅπως ἀποπλύνωσι τὸ ὄνειδος τοῦτο. Εἰς τριετή (132—135) δὲ φονικὸν πόλεμον, καθ' ὃν ὑπὲρ τὸ ἥμισυ ἑκατομμύριον ἐγχωρίων

ἐσφάγη, ὑπέκυψαν οἱ Ἰσραηλῖται εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν Ῥωμαίων. Οἱ δ' ἐπιζήσαντες μετηνάστευσαν ἀγέληδόν πρὸς ξένους τόπους· ἡ χώρα ὠμοιάζεν ἔρημον, καὶ τὸ Ἰουδαϊκὸν κράτος ἔλαβεν οὕτω τέλος. Ἐκτοτε δὲ ζῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι διεσπαρμένοι εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς γῆς, ἀκοινωνήτοι πρὸς τοὺς ἄλλους λαοὺς, καὶ πιστοὶ εἰς τὰ ἥθη, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν αὐτῶν. Μετέπειτα δὲ ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς ἐξορισθέντας νὰ κλαίωσιν ἅπαξ κατ' ἔτος ἐπὶ τῶν ἐρείπων τῆς ἱερᾶς αὐτῶν πόλεως, ἀντὶ ποσοῦ τινος χρημάτων.

§. 159. Ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ κατέκτησεν ὁ μεγαλόψυχος ΑΓΡΙΚΟ-ΛΛΑΣ, ὁ πενθερὸς τοῦ ἱστοριογράφου *Τάκιτον*, ὃν οὐ καὶ συνεγρᾶφεν ὁ βίος αὐτοῦ, τὴν *Βρεττανίαν* μέχρι τῆς θρείνης χώρας *Καλιθονίας* (Σκωτίας), καὶ εἰσήγαγεν αὐτόσε Ῥωμαϊκὴν διοίκησιν, ἥθη καὶ γλῶσσαν. Περὶ τὰ 400 δ' ἔτη ἔμεινεν ἔκτοτε ἡ Βρεττανία ὑποτελής εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἡ θρησκεία τῶν Δρυϊδῶν ὑπεχώρησε κατὰ μικρὸν εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν ἐθνισμὸν, καὶ ὁ ξένος πολιτισμὸς ἐρριζώθη μετ' ὀλίγον στερεώτατα εἰς τὴν χώραν. Ἀλλ' εἰσαγομένου τοῦ πολιτισμοῦ ἐξησθενίζετο κατὰ μικρὸν ἡ πολεμικὴ δύναμις τοῦ λαοῦ· διὸ πολλὰ ὀλίγον ἠδύναντο νὰ ἀντισταθῶσιν ἔπειτα εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἀγρίων *Καλιθονίων* (*Πίκτων καὶ Σκώτων*)· οὐδ' αὐτὸ δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ χτισθὲν *τείχος τῶν Πίκτων* (περιχαρρακωμένη τάφρος), συνετέλεσε πολὺ εἰς τὸ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν.

§. 160. Τὸν ἀπλοῦν καὶ ἰσχυρὸν Οὐεσπασιανὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ ΤΙΤΟΣ (79—84), ὅστις ἀναβὰς εἰς τὸν θρόνον, κατέλιπε τὰ ἐλαττώματα καὶ σφάλματα τῆς νεότητος αὐτοῦ, καὶ κατέστη τοσοῦτον εὐγενὴς ἡγεμὼν, ὥστ' ἐπωνόμαζον αὐτὸν *ἀγάπην καὶ ἐντρυφήματα τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων*. Ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως δ' αὐτοῦ τρομερὰ ἐκρηγῆς τοῦ Οὐεσπουβίου κατέχωσε τὰς πόλεις *Ἡράκλειον*, *Πομπηίαν* καὶ *Σταβίαν*. Κατὰ τὴν ἐκρηγῆν δὲ ταύτην ἐπνίγη ὑπὸ τοῦ ἐξερχομένου αἵματος ὁ φιλόσοφος ἐρευνητὴς τῆς φύσεως ΠΑΙΝΙΟΣ ὁ πρεσβύτερος, ὡς διδάσκει ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ *Πλίνιος ὁ νεώτερος*, ὡς φίλος καὶ ἐγκωμιστὴς τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ, εἰς δύο ἐπιστολάς πρὸς τὸν ἱστοριογράφον *Τάκιτον*. Ἡ δὲ πρὸ 100 περίπου ἐτῶν ἀρξαμένη ἀνασκαφὴ τῶν συντεταγμένων τούτων πόλεων, πρὸ πάντων τῆς Πομπηίας, ὑπῆρξε τὰ μάλιστα σπουδαία τοῖς τε περὶ τὰ ἀρχαῖα ἀσχολουμένοις, καὶ τοῖς καλλιτέχναις τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

§. 161. Αυστυχῶς τὸν χρηστὸν ἡγεμόνα διεδέχθη ὁ σκληρὸς αὐτοῦ ἀδελφὸς ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ (81—86), σκυθρωπὸς καὶ μισάνθρωπος τύραννος, εὐρίσκων ἡδονὴν εἰς θηριομαχίας μόνον καὶ ξιφομαχίας. Φονευθέντος δὲ τούτου κατ' ἐπιβουλὴν τῆς κακούργου αὐτοῦ γυναικὸς, ἔλαβε τὸν θρόνον ὁ γηραιὸς συγκλητικὸς ΝΕΡΟΥΑΣ (96—98). Οὗτος δ' υἱοθέτησε τὸν δραστήριον Ἰσπανὸν ΤΡΑΙΑΝΟΝ (98—117), ὅστις διὰ τῆς ἐσωτερικῆς μὲν αὐτοῦ κυβερνήσεως ἡξιώθη τῆς ἐπωνυμίας τοῦ ἀρίστου, διὰ τῶν πολεμικῶν δὲ κατορθωμάτων τῆς δόξης τοῦ μεγίστου αὐτοκράτορος. Ἐφρόντισε δὲ περὶ τῆς καλῆς δικαιοδοσίας, διευκόλυνε τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἐπιμιξίαν, κατασκευάσας νέας ὁδοὺς καὶ λιμένας (Civita Vecchia), καὶ ἐκάλλυνε τὴν Ῥώμην μὲ δημοσίας οἰκοδομάς, ναοὺς καὶ νέαν ἀγορὰν, ἐνθα διέταξε νὰ ἐγείρωσι τὴν ἐπὶ σωζομένην στήλην τοῦ Τραϊανοῦ. Συγχρόνως δ' ἐνίκησε τοὺς μαχίμους Δακοὺς παρὰ τὸν Δούναβιον, καὶ ἱδρυσεν ἐπὶ τῆς ἀρκτέας ὄχθης τοῦ ποταμοῦ τούτου τὴν ΒΗΡΑΧΙΑΝ ΔΑΚΙΑΝ, (Βλαχίαν καὶ Τρανσυλβανίαν), κατοικηθεῖσαν ὑπὸ Ῥωμαίων ἀποίκων. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ κατεπολέμησε τοὺς Πάρθους, ἐκυρίευσεν τὴν Βαβυλῶνα, Σελείκειαν καὶ ἄλλας πόλεις, καὶ μετέβαλε τὴν Ἀρμενίαν καὶ Μεσοποταμίαν εἰς Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας. Ἡ δ' ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Ἀνω Ῥήνου χώρα (Μέλαν Δάσος) παρεχωρήθη εἰς Γάλλους καὶ Γερμανοὺς ἀποίκους, καὶ ἐπροστατεύθη βραδύτερον διὰ ταφρώδους χαρακώματος κατὰ τῶν εἰσβαλόντων ἐχθρῶν. Ὀνομάσθη δὲ χώρα τῶν δεκάτων (Δεκουματία), καὶ μετέσχε τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὥς μαρτυροῦσι τὰ εἱρεῖπια πολλῶν πόλεων καὶ αἱ αὐτόθι ἀνορυχθεῖσαι ἀρχαιότητες. Γνωστόταται δὲ Ῥωμαϊκαὶ πόλεις ἐν τῇ χώρᾳ τῶν δεκάτων, ἐκτὸς τῶν παρὰ τὸν Ῥήνον κυριωτέρων θέσεων, εἶναι μάλιστα πάντων ἡ Κωνσταντία καὶ τὸ Βριγάντιον παρὰ τὴν Βοδαμικὴν λίμνην, ἡ Βαρδεβείλη καὶ τὰ Αὐρηλιανὰ ὕδατα (Βαδενβάδη) παρὰ τοὺς ἔμπροσθεν λόφους τοῦ Μέλανος Δάσους, τὸ Αὐδεμβοὺργον παρὰ τὸν Νεϊκρον καὶ ἄλλαι.

§. 162. Ὁ δὲ συγγενὴς καὶ διάδοχος τοῦ Τραϊανοῦ Ἀέλιος ΑΔΡΙΑΝΟΣ (117—138) ἐσκέπτετο μᾶλλον περὶ διατηρήσεως, ἢ περὶ ἐκτάσεως τῶν ὀρίων τοῦ κράτους, καὶ εὗρισκε περισσοτέραν εὐχαρίστησιν εἰς τὴν φιλολογίαν καὶ τέγνην ἢ εἰς τὸν πόλεμον. Ὑπῆρξε δ' ἀνὴρ πολλῆς μὲν παιδείας, ἀλλὰ μάταιος καὶ εὐπρόσιτος εἰς τὴν κολακείαν. Ἡ φιλομάθεια δ' αὐτοῦ καὶ φιλοτεχνία παρεκίνησαν αὐτὸν

εἰς μεγάλας καὶ πολυτελεῖς περιηγήσεις (πρῶτον μὲν πρὸς ἀνατολὰς, ἔνθα διέτρισεν ἐν Ἑλλάδι, Ἀσίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ, ἔπειτα δὲ πρὸς δυσμὰς, ἔνθα ἐπεσκέφθη τὴν Γαλλίαν, Ἰσπανίαν, Βρεττανίαν καὶ τὰς παρὰ τὸν Ῥῆνον χώρας. Ἐκ τῶν πολλῶν δὲ συγγραφέων, τεχνιτῶν καὶ τερατοσκοπῶν, οἵτινες περιστοιχίζον τὴν λαμπρὰν αὐλὴν τοῦ αὐτοκράτορος, ἐπισημότερος ἦτον ὁ Ἕλλην ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ (+ 120), συγγραφεὺς πολυκρίθμων συγγραμμάτων. Οἱ παράλληλοι μάλιστα αὐτοῦ βίοι Ἑλλήνων τε καὶ Ῥωμαίων, στρατηγῶν καὶ πολιτικῶν, εἶναι κατάλληλοι, ὅπως διεγείρῃσι τὸν πρὸς τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις καὶ τὸ μέγα φρόνημα τῆς ἀρχαιότητος θαυμασμόν. Περὶ δὲ τῆς φιλοτεχνίας τοῦ Ἀδριανοῦ μαρτυροῦσι πρὸ πάντων τὰ ἐρεῖπια τῆς ἐν *Τιβουλῳ* ἐπαύλεως αὐτοῦ, τὸ μεγαλοπρεπὲς *Μαυσωλεῖον*, ὁ *Πύργος* τοῦ Ἀδριανοῦ (πύργος τοῦ Ἀγγέλου) ἐν Ῥώμῃ, καὶ πολυάριθμα λείψανα ἀρχιτεκτονικῶν καὶ γλυπτικῶν ἔργων.

§. 163. Τοῦ Ἀδριανοῦ δὲ ὁ θετὸς υἱός, ὁ ἀπέριττος καὶ ἀγαθὸς ΑΝΤΩΝΙΟΣ Ο ΕΥΣΕΒΗΣ (ΠΙΟΣ 138 — 161), ὑπῆρξε κόσμημα τοῦ θρόνου. Ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος, ὅτι «ἐπροτίμα νὰ σώσῃ ἓνα πολίτην ἢ νὰ φονεύσῃ χίλιους ἐχθρούς», ἀπέφευγε τὸν πόλεμον, ὅπως στρέψῃ δλὴν αὐτοῦ τὴν προσοχὴν πρὸς τὰς τέχνας τῆς εἰρήνης. Διανομὴ τῆς δικαιοσύνης, ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα καὶ πένητες, ἔχαιρον ἰδιάζουσιν παρ' αὐτῷ προστασίαν, οὕτως ὥστε ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ δύναιται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων τῆς Ῥώμης. Ὁ διάδοχος δ' αὐτοῦ ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ, ἡ *Ἀντωνίνος* ὁ φιλόσοφος (161 — 180), ὑπῆρξεν ἐπίσης διάσημος ἐν πολέμῳ τε καὶ ἐν εἰρήνῃ. Ἐνίκησε τοὺς *Μαρκομάννους* ἐπὶ τοῦ κατεψυγμένου Δουνάβεως, καὶ ἀπώθησε, διεξαγαγὼν μακροχρόνιον πόλεμον, πέραν τῶν ὁρίων τοὺς Γερμανικοὺς λαοὺς, οἵτινες ἀνῆκον εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν *Μαρκομάννων*. Ἀπέθανε δ' ἐν τινὶ ἐκστρατείᾳ εἰς *Βινδοβάρνταν* (Βιέναν). Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ὑπῆρξεν ἀνὴρ ἀπλοῦς καὶ εὐσταθής, διαμείνας πιστὸς ἐπὶ τοῦ θρόνου εἰς τὴν *Στωϊκὴν* ἀρετὴν καὶ αὐστηρότητα τῶν ἡθῶν. Ἐπροστάτευσεν δὲ τὴν παιδείαν καὶ τὰ ἐπωφελῆ καταστήματα, καὶ περὶ τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ προαιρέσεως καὶ ἐνεργείας μαρτυρεῖ συλλογὴ σκέψεων ἃς ὁ ἴδιος συνέγραψε, καὶ ἐπιγράφει «*Εἰς ἑαυτὸν*».

§. 164. *Πολιτισμὸς καὶ ἡθῃ*. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπεκράτει εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος, ὁ μέγιστος πολιτισμὸς, ἂν καὶ ὁ λαὸς ἐ-

ξέπιπτε καθ' ἑκάστην εἰς ἠθικὴν διαφθοράν. Αἱ τέχναι καὶ ἐπιστήμαι ἐκαλλιεργοῦντο εἰς τὰς αὐτὰς τῶν αὐτοκρατόρων καὶ εἰς τὰς μεγάλας τῶν πλουσιῶν οἰκίας· καὶ πᾶσαι δὲ αἱ τάξεις ἐλάβανον εἰς αὐτὰς μέρος. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία ἤμαζον· εὐπορίαι δὲ καὶ παντοῖα ἀνάπτυξις διεδηλοῦντο εἰς τὰς πολυανθρώπους πόλεις καὶ τὰς κομφᾶς κατοικίας· εἰς δὲ τὴν Ῥώμην καὶ τὰς ἐπισημοτέρας πόλεις τῶν ἐπαρχιῶν ἀνεγείροντο ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα. Τὰ δὲ ἐρείπια τῶν οἰκοδομῶν, λεωφόρων καὶ γεφυρῶν, τὰ ὅποια ἔτι καὶ νῦν, οὐ μόνον ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰς ἐπαρχιακὰς πόλεις (Τρεῖρη, Νίμαι) θαυμάζομεν, οἱ ἀνδριάντες, σαρκοφάγοι καὶ βωμοὶ μετ' ἀναγλύφων καὶ ἐπιγραφῶν, πῆλινα καὶ χάλκινα ἀγγεῖα τεχνητοῦ σχήματος, ἀπὸ τῆς γῆς ἀνορυττόμενα, τὰ πάντα μαρτυροῦσι περὶ τῆς φιλοτεχνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαῶν ἐν τοῖς αὐτοκρατορικοῖς ἐκείνοις χρόνοις. Ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς οὗτος ἐλείπαινε μόνον τὴν ἐπιφάνειαν· ἠθικότης δὲ καὶ εὐγένεια ψυχῆς καὶ δυνάμεις χαρακτῆρος οὐδεμίαν εἶχον χώραν· ἡ δ' ἐλευθερία ἦτον ἀγαθὸν ἄγνωστον. Ὁ λαὸς μὴ ἐνισχυόμενος πλέον ὑπὸ τοῦ πολέμου καὶ τῆς γεωργίας, περιέπεσεν εἰς μαλθακότητα καὶ φιληδονίαν, ἐτρέπετο εἰς τοὺς σκληροὺς ἀγῶνας τῶν μονομάχων καὶ τὰς ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις θηριομαχίας καὶ κατέλειπεν ἑαυτὸν εἰς τὰς παραλυοῦσας τὸν ἄνθρωπον χρήσεις τῶν ἀβρῶν λουτρῶν (θερμῶν), ὅποια οἱ αὐτοκράτορες ὠκοδόμησαν πολλὰ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, ὅπως ἀπομακρύνωσι τοὺς πολίτας ἀπὸ σποιδαίων πραγμάτων. Εἰς μάτην ἐπιστεῖει ὁ Πέρσιος (84—62) ἀγανακτῶν τὴν μάστιγα τῆς σοβαρᾶς σατύρας κατὰ τῆς διεφθαρμένης γενεᾶς, καὶ ζητεῖ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν παλαιὰν δύναμιν, ἠθικὴν καὶ ἀπλότητα.—εἰς μάτην ἀποκαλύπτει ὁ εὐφυὴς Ἰουβενάκιος (π. 100), εἰς τὰς γλευσαστικὰς αὐτοῦ σατύρας, τὴν τρομερὰν ἄβυσσον τῶν κακιῶν καὶ ἐλαττωμάτων καὶ τιμωρεῖ τοὺς διεφθαρμένους αὐτοῦ συγχρόνους· εἰς μάτην σκώπτει ὁ ἐλαφρὸς καὶ εὐτράπελος Ἑλλήν Λουκιανὸς (π. 200), εἰς τὰ ἀστεῖα καὶ σατυρικά αὐτοῦ συγγράμματα, πᾶσας τὰς ὑφισταμένας καταστάσεις ἐν τε τῇ θρησκείᾳ καὶ τῷ βίῳ, ὅπως ἐξουθενίσῃ τὰ παλαιὰ, καὶ παρασκευάσῃ χώραν εἰς νέα καὶ καλλιώτερα· αἱ ἀνθρώπινοι συμβουλαὶ ἐπῆλθον πολὺ βραδέως, καὶ ἀνωτέρα μόνον δυνάμεις ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὸν ἐν τῇ ἀπωλείᾳ κόσμον· ἡ δὲ πρὸς τοῦτο βοήθεια εἶχε μὲν ἦδη ἀναφανῆ, ἀλλ' οἱ τετυφλωμένοι Ῥωμαῖοι δὲν ἀνεγνώρισαν αὐτήν, διότι δὲν πρόβλεψεν μὲ τὸ μεγαλεῖον τῆς κυριαρχίας, ἀλλ'

ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τῆς ταπεινοφροσύνης. Μόνον δὲ ἡ *νομικὴ ἐπιστήμη* (*jurisprudentia*) ἐφθάσε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Αἱ περιπεπλεγμέναι σχέσεις τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου, καὶ ἡ ἔλλειψις πίστεως καὶ χρηστότητος ἐν τῷ λαῷ, κατέστησαν ἀναγκαιάν τὴν μόρφωσιν διαφόρων δικαστηρίων, καθ' ὅλας αὐτῶν τὰς διακλαδώσεις. Ὅθεν οἱ νομομαθεῖς τῆς περιόδου ταύτης, *Γάιος*, *Παπινιανός*, *Οὐλιανός* καὶ *Παῦλος*, ὀνομάζονται πρὸ πάντων οἱ *κλασικοί*.

5. Ἡ Ῥώμη ὑπὸ τὴν στρατοκρατίαν.

§. 165. Ἀπὸ ΚΟΜΟΔΟΥ (180—192), τοῦ ἀναξίου υἱοῦ τοῦ Ἀδρηνίου, ἀρχεῖται ἡ παρακμὴ τῆς Ῥώμης. Οὗτος ὑπῆρξεν ὥμῳ καὶ ἄγριος τύραννος εἰς ξιφομαχίας μόνον καὶ θηριομαχίας εὐρίσκων ἡδονήν, καὶ βασιανίζων τὴν λαὸν κατὰ πάντα τρόπον, μέχρις οὗ τέλος ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ ἀκολούθων. Ὁμοίαν δὲ τύχην ἔλαβεν ὁ δραστήριος αὐτοῦ διάδοχος ΠΕΡΤΙΝΑΞ (193), μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὁποίου τοσοῦτον προέβη ἡ θρασυτής τῶν Πραιτωριανῶν, ὥστε ἐξέθηκον τὸν θρόνον εἰς πλειοδοτικὴν δημοπρασίαν. Πρῶτον δ' ὁ ΣΕΠΤΙΜΙΟΣ ΣΕΒΗΡΟΣ (193 — 211) ἐγαλιναγώγησε διὰ τῆς ἀδυσωπότητος αὐτοῦ αὐστηρότητος τὴν αὐθαδέϊαν αὐτῶν, καὶ ἐστέρησε πάλιν τὸν θρόνον. Ὡν δὲ τραχὺς στρατιωτικὴς, ἐξέτεινε τὸ κράτος διὰ κατακτητῶν πρὸς ἀνατολὰς, ἐνθα ἤρπασεν ἀπὸ τῶν Πάρθων τὴν *Μεσσοποταμίαν* καὶ ἐπροστάτευσεν τὴν Βρεττανίαν, κατασκευάσας ἰσχυρὰ *χαρὰκώματα* καὶ *φρούρια* περὶ τὰ *σύνερα*, πρὸς ἀποκρούσιν τῶν ἀκατασχέτων *Πίκτων* καὶ *Σκώτων*. Ἐπειδὴ ὥμως ἐστέφησε τὴν Σύγκλητον καὶ τῆς τελευταίας αὐτῆς δυνάμεως, καὶ ἐστήριξεν ὅλην αὐτοῦ τὴν ἐμπιστοσύνην ἐπὶ τοῦ στρατοῦ, ὑπῆρξεν ὁ καθ' αὐτὸ ἰδρυτὴς τῆς στρατοκρατίας.

§. 166. Ὁ ἐν Ἐβροῶν (Ἰόρκη) τῆς Βρεττανίας θάνατος τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου ἔφερεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν σκληρὸν αὐτοῦ υἱὸν ΚΑΡΑΚΑΛΛΑΝ (211—217) ὅστις πιστὸς εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοὺς στρατιώτας μόνον ἐτίμα, τοὺς δὲ λοιποὺς μεταχειρίζετο μὲ καταφρόνησιν. Ἐφόνευσεν δὲ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ *Γ'έτα* εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς του, καὶ διέταξε νὰ θανατώσῃ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ, τὸν μέγαν ΝΟΜΟΜΑΘΗ ΠΑΠΙΝΙΑΝΟΝ, διότι ἠρνήθη νὰ δικαιολογήσῃ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὅπως δὲ πολλαπλασιάσῃ τοὺς φόρους, ἀπένειμεν εἰς ἅπαντας τοὺς ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει *ἐλευθέρους* τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Φονευθέντος δὲ τοῦ μικροῦ τυράννου εἰς τινα κατὰ τῶν Πάρθων ἐκστρατείαν ὑπὸ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ στρατιωτῶν, ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ συγγενὴς αὐτοῦ ἱερεὺς τοῦ ἐν Συρίᾳ Θεοῦ Ἥλου ΠΑΙΟΥΒΑΛΔΟΣ (Ἐλαγάβαλος 218—222), φιλήδονος καὶ σκληρὸς θηλυδρίας, ὅστις εἰσαγαγὼν ἀπὸ τῆς Συρίας τὴν ἀκόλαστον λατρείαν τοῦ *Βήλου*, κατέστρεψε καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς παλαιᾶς ἀνατροφῆς καὶ ἠθικότητος τῆς Ῥώμης. Οἱ Πραιτωριανοὶ ὥμως ἐφόνευσαν τελευταῖον τὸν ὑπὸ τῆς ἡδυπαθείας ἐξησθετισμένον τύραννον, καὶ ἀνύψωσαν εἰς τὸν θρόνον τὸν ἐξ ἀδελφῶν

αὐτοῦ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ [ΣΕΒΗΡΟΝ] (222—235). Οὗτος δ' ἦτο μὲν χρηστὸς ἀνὴρ, καὶ διέταξέ τινα καλῶς, δίδων ἀκρόασιν εἰς τὴν εὐνοοῦσαν τὸν χριστιανισμόν νοήμονα μητέρα του, ἀλλ' αἱ δυνάμεις αὐτοῦ ἦσαν λίαν ἀσθενεῖς πρὸς διοίκησιν τῶν δυσχερῶν περιστάσεων τοῦ κράτους. Οἱ Πραιτωριανοὶ ἐφάνευσαν ἀτιμωρητὶ, ἐμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν του, τὸν ὑπαρχὸν αὐτῶν τὸν μέγαν νομομαθὴ ΟΥΔΙΑΝΟΝ, παροξυνθέντες διὰ τὴν αὐστηρότητα αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ ἀνατολικά ὄρια τοῦ κράτους ἀνέτρεψεν ὁ Ἀρταξέρξης (Ardsehir) τὴν ἀρχὴν τῶν Πάρθων, καὶ ἱδρύσας τὸ ΝΕΟΝ ΠΕΡΣΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΣΑΣΣΑΝΙΔΩΝ, οἵτινες εἰσέβαλον μετ' ὀλίγον λεηλατοῦντες εἰς τὰς Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας. Ἀναζωογονήσαντες δὲ τὴν παλαιὰν Περσικὴν τοῦ Ζωροάστρου λατρείαν τοῦ Ἥλιου καὶ τοῦ Πυρός, ἐζήτουν νὰ διεγείρῳσιν οἱ Σασσανίδαι εἰς τὸν λαὸν φρόνημα φιλόπατρι καὶ αἰσθημα ἐθνικόν.

§. 167. Φανευθέντος δὲ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ κατὰ τινα ἀνταρσίαν τῶν στρατιωτῶν ἐν Μογουντία, περιῆλθε (235) τὸ κράτος εἰς τοιαύτην ταραχὴν, ὥστε ἐντὸς 20 ἐτῶν ἀναψώθησαν καὶ ἔπεσαν 12 αὐτοκράτορες. Καὶ ὁ μὲν ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΑΡΑΨ' (243—249) ὅστις ὑπῆρξε φίλος τῶν Χριστιανῶν, ὡς καὶ ὁ Σεπτίμιος Σεβήρος, ἐζήτησε νὰ λαμπρύνῃ τὴν κυβένησιν αὐτοῦ, παρηγυρίων λαμπρῶς τὴν *χιλιετηρίδα τῆς Ῥώμης*. ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ ΔΕΚΙΟΣ (249—251) κατεδίωξε τοὺς Χριστιανούς, καὶ εὔρε πρόωρον θάνατον πολευῶν πρὸς τοὺς ΓΟΤΘΟΥΣ, φύλον γερμανικόν, ὅπερ ἀποκατασταθὲν παρὰ τὸν Κάτω Δούναβιν ἐπεχείρει ἐκείθεν ληστρικὰς ἐκστρατείας κατὰ τὴν γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Δεκίου, ἐφαίνετο ὅτι προσήγγιζεν ἡ διάλυσις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, διότι οἱ ἐν ταῖς διαφόροις ἐπαρχίαις στρατάρχαι κατῴρθουν νὰ ἀναγορεύωται αὐτοκράτορες, οὕτως ὥστε οἱ τότε ἱστοριογράφοι ὀνομάζουσι τὰ ἔτη ἐκεῖνα, καθ' ἃ ἐκυβέρνα μὲν ἐν Ῥώμῃ ὁ ΓΑΛΙΗΝΟΣ (259—268), κατετήκετο δὲ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Οὐαλεριανὸς ὑπὸ τῆς δυστυχίας, αἰχμαλωτισθεὶς ἐν Περσίᾳ, ἐποχὴν τῶν *τριῶκοιτα τυράννων*. Ἐν τῷ μεταξύ δ' ἐπέδραμον ἐξ Ἀνατολῶν οἱ νέοι Πέρσαι, στρατηγὸν ἔχοντες τὸν ἀνδρεῖον Σαπώρην (Scharur) καὶ γερμανικοὶ λαοὶ ἠπειλουν τὰ λοιπὰ ὄρια τοῦ κράτους. Καὶ ἐνίκησε μὲν παρὰ τὴν ἐν Παννονίᾳ Σέρμιον ὁ ἐμπειροπόλεμος αὐτοκράτωρ Κλαύδιος Β', ὁ Γοτθικός (268—270) τοὺς Γότθους, ἀλλ' ἀπέθανε μετ' ὀλίγον κατὰ τινα λοιμὸν.

§. 168. Τότε δ' ἐγένεεν ἐπανορθωτὴς τοῦ κράτους ὁ ΑΥΡΗΛΙΑΝΟΣ (260—275), ἀνὴρ παλαιᾶς Ῥωμαϊκῆς ἀνδρείας καὶ στρατιωτικῆς ὁλως ἀνατροφῆς. Οὗτος κατένικησε τοὺς ἀπειθεῖς στρατάρχας, καὶ ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ ΠΑΛΜΥΡΗΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΟΥ, ὅπερ εἶχεν ἱδρύσει ὁ Ὀδατραβὸς ἐπὶ τινος ἐν Συρίᾳ ὁάσεως, καὶ τοῦ ὁποίου ἤρχεν ἀποθανόντος αὐτοῦ, ἡ ὠραία καὶ ἡρωϊκὴ σύζυγός του ΖΗΝΟΒΙΑ. Ἡ ΠΑΛΜΥΡΑ (πόλις φοινίκων) ἀκμάζουσα τότε εἰς τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμης, καὶ τὸ ἐμπόριον, ἐκυριεύθη καὶ κατεστράφη, καὶ ἡ Ζηνοβία

ἀπήχθη ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν Ῥώμην. Ὁ δὲ διδάσκαλος αὐτῆς καὶ σύμβουλος, ὁ χρηστός φιλόσοφος *Λογγίνος*, ἀπέθανε θάνατον βίαιον. Ὁπαδὸς ὢν κατ' ἀρχὰς τῶν *Νεοπλατωνικῶν*, οἵτινες ἤνονον τὴν βαθύνοιαν, τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν εἰς τὰ θαύματα πίστιν τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν μετὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος, καὶ ἀντὶ τῆς πρακτικῆς νοημοσύνης τῆς παλαιᾶς Ῥώμης, εἰσήγαγον τὴν ἀδρανῆ θεωρίαν τῆς Ἀνατολῆς, εἶχεν ἀπομακρυνθῆ μετὰ ταῦτα ὁ Λογγίνος ἀπὸ τῆς ἀσαφοῦς ταύτης φιλοσοφίας. Ἐτι δὲ καὶ νῦν δεσμεύουσι τὰ *εἰρήνια τῆς Παλμύρας* τὴν προσοχὴν τῶν περιηγητῶν. Πρὸς βορρᾶν δ' ἀποκατέστησεν ὁ Αὐρηλιανὸς τὰ ὅρια τοῦ Δουναβέως, κατέλιπεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν ἐπέκεινα ἐπαρχίαν Δακίαν, καὶ μετώκησε τοὺς κατοίκους ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης· ὡχρώσας δὲ πρὸς τοῦτοις τὴν πρωτεύουσιν Ῥώμην μετὰ κυκλοειδὲς τείχος, ὅπως μὴ κινδυνεύῃ εὐκόλως ἐξ αἰφνιδίας ἐισβολῆς τῶν ἐχθρῶν.

§. 169. Ἀφοῦ δ' ὁ μὲν αὐστηρὸς Αὐρηλιανὸς ἐφρονεῦθη ὑπὸ τῶν ἐαυτοῦ στρατιωτῶν, ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ, ὁ πλούσιος ΤΑΚΙΤΟΣ (ἀπὸγονος τοῦ ἱστοριογράφου, 275—276) ἀπωλέσθη εἰς τινα κατὰ τῶν Γότθων ἐκστρατείαν, ἀνυψώθη εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀνδρείος καὶ χρηστός ΠΡΟΒΟΣ (276—282). Οὗτος δὲ ἐξέτεινε καὶ ὡχρώσεν ἀπὸ τοῦ Βαυαρικοῦ Δουναβέως μέχρι τοῦ Ταύρου τὰ *στρατικὰ χαρακτηριστικά* (αἰτίχη τοῦ διαβόλου), καὶ ἐξησφάλισεν αὐτὰ καταστήσας αὐτόθι Ῥωμαίους φρουροὺς· προσέτι δ' ἐφύτευσε παρὰ τὸν Ῥήνον καὶ ἐν τῇ Οὐγγαρίᾳ *ἀμπελῶνας*, καὶ ἐβελτίωσε τὰ στρατιωτικά. Φονευθέντος δὲ τούτου ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐαυτοῦ στρατιωτῶν, διεδέχθη αὐτὸν ὁ ΚΑΡΟΣ (282—284)· ἀφοῦ δὲ καὶ οὗτος ἐκστρατεύων κατὰ τῶν Περσῶν, ἐθανατώθη ὑπὸ κεραυνοῦ ἢ ὑπὸ χειρὸς δολοφόνου, ἤλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ συνετὸς Διοκλητιανός.

§. 170. Ο ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΣ (284—305) ἡύξησε τὴν δύναμιν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἡλάττωσε τὴν ὑπόληψιν τῆς Συγκλήτου· ἔπειτα δ' ἐπεχείρησε *διαίρειναι* τὴν κράτους, ὅπως ἀνθίσταται εὐκολώτερον εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν ἐχθρῶν. Καὶ αὐτὸς μὲν εἶχε τὸν τίτλον τοῦ «ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ», καὶ ἤρχε τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τῆς Θράκης, ὁ δὲ βοηθὸς αὐτοῦ εἰς τὴν *κυβέρνησιν* («ΚΑΙΣΑΡ») ΓΑΛΕΡΙΟΣ πρόστατο τῶν *Ἰλλυρικῶν ἐπαρχιῶν*· ὡσαύτως δὲ ὁ μὲν ΜΑΞΙΜΙΑΝΟΣ, ἐπικαλούμενος «ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ», εἶχε τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῶν νήσων, ὁ δὲ γαμβρὸς αὐτοῦ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ (ὁ Χλωρὸς) ἐκυβέρνηα ὡς ΚΑΙΣΑΡ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας Ἰσπανίαν, Γαλλίαν καὶ Βρεττανίαν. Εἰκοσιν ἔτη ἤρξεν ὁ Διοκλητιανὸς ἰσχυρῶς καὶ ἐπιδεξίως τοῦ παρακμάζοντος ἤδη κράτους, ὅπερ εἶδεν ἐπ' αὐτοῦ ἡμέρας τινὰς ἰσχυροὺς καὶ δόξης. Παραπλανηθεὶς ὅμως, καὶ διατάξας φονικώτατον ΔΙΩΓΜΟΝ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ, ἐμόλυνε τὸν δόσιν τοῦ ἐνδόξου αὐτοῦ βίου, καὶ προσῆψεν εἰς τὸ ὄνομα καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ αἰώνιον ὄνειδος. Ἐτι δ' ἐμαίνετο τὸ ζῆφος τοῦ διωγμοῦ ἐν μέσῳ τῶν πιστευόντων εἰς τὸν ἐσταυρωμένον Ἰησοῦν, ὅτε ὁ Διοκλη-

τιανός κατέλιπε τὸν θρόνον (305), ὅπως διαγάγῃ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἡσυχάζων εἰς ἀγροκήπιόν τι ἐν *Σάλατι* τῆς *Δαλματίας* (παρὰ τὸ σημερινὸν *Srpalato*), καὶ λησμονήσῃ, καταγινόμενος εἰς τὴν τακτοποίησιν τῶν ἀνακτόρων αὐτοῦ καὶ κήπων, τὴν τύρβην τοῦ κόσμου. Ἐκεῖ δ' ἀπέθανε τὸ ἔτος 313.

§. 171. Τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ ἠκολούθησαν χρόνοι πλήρεις ταραχῶν καὶ φονικῶν ἐμφυλίων πολέμων, οἵτινες τότε πρῶτον ἔλαβον τέλος, ὅτε παρέλαβε τὴν κυβέρνησιν τῆς δύσεως ὁ ἄνδρας καὶ συνετὸς υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, καὶ ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τοῦ σκληροκαρδίου υἱοῦ τοῦ Μαξιμιανοῦ ΜΑΞΕΝΤΙΟΥ. Ὁ Κωνσταντίνος, εὐνοῶν τὸν Χριστιανισμόν ἕνεκα τῆς μητρὸς αὐτοῦ ΕΛΕΝΗΣ, ἐνίκησεν ὑπὸ τὴν *σηραίαν* τοῦ *Σταυροῦ* (λάβαρον) τὸν σκληρὸν Μαξέντιον, ὃχι μακρὰν τῆς ΜΟΥΑΒΙΑΣ ΓΕΦΓΡΑΣ (312), καὶ ἔγεινε κύριος τῆς Ῥώμης, πνιγέτος τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὰ κύματα τοῦ Τιβέρεως. Ἐντεῦθεν δ' ὁρμώμενος ἤρχεν ὁ Κωνσταντίνος τῆς δύσεως, ἐνῶ δ' ἡ γαμβρὸς αὐτοῦ ΔΙΚΙΝΙΟΣ διώκει τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλὰ τὸ φίλτρον τοῦ Κωνσταντίνου ἐπήγαγε μετ' ὄλιγον νέον πόλεμον, καθ' ὃν ὁ Δικίνιος ἀπώλεσε τὴν νίκην, τὸ κράτος καὶ τελευταῖον τὴν ζωὴν (325). Οὕτω δ' ἔγεινεν ὁ Κωνσταντίνος *Μοράρχης* τοῦ Ῥωμαίου κράτους, καὶ πᾶσι τὸν *Χριστιανισμόν*, προστατεύσας τοὺς ὁμολογητὰς αὐτοῦ ἀπὸ περαιτέρω καταδιώξεω διὰ τοῦ *περὶ ἀρετικῆς καὶ ἀσέβειας* διατάγματος τοῦ *Μεδιολάνου*. Ὅτι ὅμως ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ δὲν εἶχεν εἰσδύσει εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἀποδεικνύει ἡ σκληρότης, μεθ' ἧς διέταξε νὰ ρίψωσιν εἰς τὰ ἄγρια θηρία τοσούτους ἐκ τῶν κατὰ καιροῦς αἰχμαλωτιζομένων ἐχθρῶν, ἡ ὁμότης, ἣν ἐδήλωσε θανατώσας τὴν σύζυγόν του, τὸν εὐγενῆ αὐτοῦ υἱὸν Κρίσπον καὶ τινὰς ἄλλους ἐκ τῶν συγγενῶν του, καὶ τὸ ἐν γένει φιλέκδικον καὶ ἄπιστον τῆς φύσεως αὐτοῦ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Ἐπαναρρίπτοντες πρὸς στιγμὴν διαβατικὸν βλέμμα ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος, ἣν προτιθέμεθα νὰ ἐγκαταλείψωμεν, παρατηροῦμεν εὐκόλως ὅτι σύμπασα ἡμῶν ἡ πνευματικὴ ζωὴ καὶ ἐκπαίδευσις ἐν αὐτῇ ἔχει τὰς ρίζας αὐτῆς. Ἐκ τῆς Ἀνατολῆς κατάγονται αἱ περὶ θρησκείας ἰδέαι ἡμῶν, ἡ Ἑλλάς παρήγαγε πρότυπα τέχνης καὶ φιλοκαλλίας ἀξιοθαύμαστα, καὶ ἐθῆκε τοὺς αἰδίους νόμους αὐτῶν καὶ ἡ Ῥώμη διέταξε καὶ ἰδρύσε τὰς σχέσεις τοῦ δικαίου τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἐν τε τῷ δημοσίῳ καὶ τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ, μετὰ τοσαύτης συνέσεως καὶ ὀζυνοίας, ὥστε ἡ ἀκαταμάχητος δύναμις τῆς Ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας καὶ δικαιοδοσίας διατηρεῖ ἔτι καὶ νῦν τὴν μεγάλην αὐτῆς ἐπιρροὴν καθ' ἅπαντα τὰ πολιτισμένα κράτη.

ΒΕΒΗΓΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΝ.

π. = περὶ τὸ, † = ἀποθανὼν τὸ, π. Χ. = πρὸ Χριστοῦ.

Τ Ε Λ Ο Σ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

Εἰσαγωγή.

1. § 1. Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι σελ. 3.
2. § 2. Δίαιται τῶν παλαιωτάτων λαῶν σελ. 4.
3. § 3. Σχήματα πολιτευμάτων. Βίαι σελ. 5.
4. § 4. Διάφοραι ἔθνικαί θρησκείαι σελ. 6.
- Α'. ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ. σελ. 8—39.
1. § 5. Φύσις τῆς Ἀνατολῆς σελ. 8.
2. § 6. Σίναϊ σελ. 10.
3. Ἰνδοί. σελ. 12. § 7. Ἔθιμα καὶ καθεστῶτα. — § 8. Θρησκεία. Φιλολογία. Τέχνη. σελ. 13.
4. Βαβυλώνιοι καὶ Ἀσσύριοι. σελ. 15. — § 9. Νεβρώδ. Σεμίραμις. Σαλμανασάρος. — § 10. Οἱ Χαλδαῖοι ἐν Βαβυλῶνι. Ναβουχοδονόσορος.
5. Αἰγύπτιοι. σελ. 18. — § 11. Διαίσεις τῆς χώρας. — § 12. Ἔθιμα καὶ καθεστῶτα τῆς Αἰγύπτου — § 13. Ἱστορία.
6. Φοίνικες. σελ. 21. — § 14. Ναυτιλία. Ἐμπόριον. Ἐρευνήσεις. — § 15. Ἱστορία Τύρου καὶ Σιδῶνος.
7. Ὁ λαὸς Ἰσραὴλ σελ. 24. — § 16 Οἱ Πατριάρχαι. — § 17. Ἐξοδος ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου. — § 18. Νομοθεσία τοῦ Μωϋσέως. — § 19. Διανομὴ τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας. — § 20. Οἱ Κριταί. — § 21. Σαμουὴλ καὶ Σαούλ. — § 22. Δαυὶδ. Σολομών. Διαίσεις τοῦ Κράτους. — § 23. Εἰδωλολατρεία καὶ Προσῆται. — § 24. Ἡ Ἀσσυριακὴ καὶ Βαβυλωνιακὴ αἰχμαλωσία. — § 24. β'. Ἑβραϊκὴ φιλολογία.
8. Μῆδοι καὶ Πέρσαι σελ. 34 — § 25. Θρησκεία τοῦ Ζωροάστρου. — § 26. Ἀστυάγης καὶ Κύρος. — § 27. Κροῖσος βασιλεὺς τῆς Λυδίας. — § 28. Θάνατος τοῦ Κύρου. — § 29. Καμβύσης. Ἀρμάνιος. — § 30. Δαρεῖος. — § 31. Ἡθῆ καὶ καθεστῶτα τῶν Περσῶν.
- Β'. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ σελ. 40.
1. Σύνοψις Γεωγραφικὴ σελ. 40. — § 32. α.) Ἑλληνικὴ Ἥπειρος. 1. Βόρειος Ἑλλάς. 2. Στερεὰ Ἑλλάς. 3. Πελοπόννησος. — § 33. β.) Αἱ Ἑλληνικαὶ νῆσοι σελ. 42.
2. § 34. Ἑλληνικὴ μυθολογία.
- Α'. Η ΕΛΛΑΣ ΠΡΟ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ.
1. Οἱ χρόνοι τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου σελ. 45 — § 35. Πελασγοί. Ἀποικίσεις ἐκ τῆς Ἀνατολῆς. — § 36. Ἑλληνικαὶ φυλαί. Ἐκστρατεία τῶν Ἀργοναυτῶν. — § 37. Ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος. — § 38. Ὀμηρὸς Ἡ ἐπικὴ ποίησις. — § 39. Κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν. Κόδρος. — § 40. Ἀποικίαι.
2. Ἡ ἐποχὴ τῶν σοφῶν καὶ νομοθετῶν σελ. 51. α.) Φύσις τῶν

Ἑλλήνων.—§ 41. Ἕλληνες καὶ Βάρβαροι.—§ 42. Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον. Τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον. Ὀλυμπ. ἀγῶνες. β.) Λυκούργος νομοθέτης τῶν Σπαρτιατῶν (π. 884) σελ. 53.—§ 43. Νόμοι τοῦ Λυκούργου. α.) Πολιτικά διατάξεις. β.) Δίαιτα.—§ 44. Μεσσηνιακοὶ πόλεμοι γ.) Σόλων, νομοθέτης τῶν Ἀθηναίων (π. 600) σελ. 57.—§ 45. Οἱ Δωριεῖς Σπαρτιᾶται.—§ 46. δ.) Οἱ τύραννοι σελ. 59. Γένεσις τῆς τυραννίδος.—§ 47. Περικλῆς ὁ Κορίνθιος. Πολυκράτης ὁ Σάμιος. Πεισίστρατος ὁ Ἀθηναῖος § 48. Οἱ ἐπὶ σοφοὶ Πυθαγόρας.—§ 49. ε.) Ἡ λυρική ποίησις σελ. 62.

Β'. ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ σελ. 64.

1. § 50. Ἀποστασία τῶν ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἀσίᾳ Ἑλλήνων.—§ 51. Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη.—§ 52. Ἀριστείδης καὶ Θερμистоκλῆς.—§ 53. Θερμοπύλαι.—§ 54. Σαλαμίς.—§ 55. Πλαταιαί. Μυκάλη. Εὐρυμέδων.

2. Ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους. σελ. 74.—§ 56. Πausanias ὁ προδότης τῆς πατρίδος.—§ 57. Θάνατος τοῦ Θερμιστοκλέους καὶ Ἀριστείδου § 58. Κίμων καὶ Περικλῆς.

3. Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος (431—404) σελ. 74.—§ 59. Ἀρχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.—§ 60. Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ πολέμου μέχρι τῆς εἰρήνης τοῦ Νικίου.—§ 61. Ἀλκιβιάδης. Μάχη παρὰ τὴν Μαντινείαν.—§ 62. Ἀτυχίαι τῶν Ἀθηναίων ἐν Σικελίᾳ.—§ 63. Θάνατος τοῦ Ἀλκιβιάδου.—§ 64. Ταπεινώσεις τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Τύραννοι.

4. Σωκράτης σελ. 64—65. Σοφισταί. Σωκράτης. Πλάτων. Ξενοφῶν.

5. Ἡ κατάθαις τῶν μυρίων (400)—§ 66 σελ. 81.

6. Οἱ Χρόνοι τοῦ Ἀγιστοῦ καὶ Ἐπαμεινώνδου σελ. 82.—§ 67. Ὁ Κορινθιακὸς πόλεμος καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Ἀνταλκίδου.—§ 68. Ἐκστρατεία πρὸς τὴν Ὀλυμπον καὶ κατάληψις τῶν Θηβῶν.—§ 69. Ὁ Θηβαϊκὸς πόλεμος καὶ ἡ ἐν Λεύκτροις μάχη.—§ 70. Ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰς τὴν Πελοπόννησον. Μάχη ἐν Μαντινείᾳ.

7. Ἀκμὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν φιλολογίαν καὶ τέχνην σελ. 86.—§ 71. Δραματικὴ ποίησις Αἰσχύλος. Σοφοκλῆς. Εὐριπίδης. Ἀριστοφάνης.—§ 72. Πεζοὶ λόγοι. Πλάτων. Ἡρόδοτος. Θουκυδίδης. Ξενοφῶν.—§ 73. Ῥητορικὴ. Ἰσοκράτης. Δημοσθένης. Αἰσχίνης.—§ 74. Αἱ ὥραιαι τέχναι τῶν Ἑλλήνων.

Γ'. ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ σελ. 92.

1. Φίλιππος ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας (361—336) σελ. 92.—§ 75. Πλεονεκτήματα τοῦ Φιλίππου.—§ 76. Οἱ ἱεροὶ πόλεμοι.—§ 77. Ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη. Θάνατος τοῦ Φιλίππου.

2. Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας (336—323) σελ. 94.—§ 78. Καταστροφὴ τῶν Θηβῶν. § 79. Γρανικός. § 80. Ἰσός.—§ 81. Τύρος καὶ Ἀλεξάνδρεια. § 82. Ἀρβηλα καὶ Γαυγάμηλα.—§ 83. Πορεία τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Βακτριανήν.—§ 84. Ἐκστρατεία πρὸς τὴν Ἰνδίαν.—§ 85. Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου.

3. Οἱ Ἀλεξανδριανοὶ χρόνοι σελ. 101.—§ 86. α.) Διάδοχοι τοῦ

λεδρου σελ. 101 β'). Ἡ τελευταία πάλη τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἀχαϊκή
 Σελ. 102.—§ 87. Ἀθῆναι, Φωκίων, Δημοσθένης, Δημή-
 —§ 88. Σπάρτη καὶ ἡ Ἀχαϊκή συμπολιτεία. — § 89 γ'). Οἱ
 αἰοὶ καὶ Σελευκίδαι σελ. 104. § 90 δ'). Οἱ Ἰουδαῖοι ὑπὸ τοῦς
 αἰοὺς σελ. 105. ε'). Πολιτισμὸς καὶ πνευματικὸς βίος τῆς Ἀλε-
 —ἐποχῆς σελ. 106.—§ 91. Θεόκριτος. Στωϊκοὶ καὶ Ἐπικούρειοι.
 . ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ σελ. 109.

Λαοὶ καὶ καθεστῶτα τῆς παλαιᾶς Ἰταλίας σελ. 109.

Β'. Ἡ ΡΩΜΗ ΥΠΟ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΝ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ.

ΓΡΙΚΙΟΙ σελ. 111.

Ἡ ἐποχὴ τῶν βασιλέων (753—509) σελ. 111.—§ 93. Κτίσις
 Ῥώμης.—§ 94. Ἡ Ῥώμη ἐπὶ Ῥωμύλου.—§ 95. Νουμάς Πο-
 —§ 96. Τύλλιος Ὀστίλιος καὶ Ἀγκὸς Μάρκος. — Γένεσις
 Ἀθηναίων.—96. Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος.

Ἡ Ῥώμη δημοκρατουμένη ὑπὸ τοῦς πατρικίους σελ. 115. α') Ὀράτιος
 —Δήμαρχος Κοριολάνος σελ. 115.—§ 99. Οἱ δημοκρ. μάχονται
 κατὰ Ἰορσθήνα καὶ Ταρκυν.—§ 100. Μετοικ. εἰς τὸ Ἱερὸν Ὄρος.
 Κοριολάνος. β'). Οἱ Φάβιοι. Κιγιννάτος. Οἱ δέκαρχοι σελ. 118 — §
 101. Ἀγῶνες κατὰ τῶν Οὐλντανῶν καὶ Αἰκούων. — § 102. Νόμοι
 περὶ γαιῶν Σπ. Κάσσιος.—§ 103. 2. Οἱ δέκαρχ.—§ 104. 3. Χιλίαρ.
 ὑπατικῆς ἐξουσίας καὶ τιμηταί. γ').—Ἀλωσις τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν
 Γάλλων (386) καὶ οἱ νόμοι τοῦ Λικινίου Στόλωνος (336) σελ. 122.
 — § 105. Ἐκπόρθσις τῶν Βηίων ὑπὸ τοῦ Καμίλλου. — § 106. Μ.
 Μάνλιος καὶ νομοθεσία τοῦ Λικινίου Στόλωνος.

Β'. ΗΡΩΪΚΗ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ σελ. 124.

1. Οἱ χρόνοι τῶν Σαμνιτικῶν πολέμων καὶ οἱ πρὸς Πύρρον ἀγῶνες
 σελ. 124.—§ 108. α.) Σαμνιτ. πόλεμος ἕνεκα τῆς Καπύης.—§ 109. Πό-
 λεμος πρὸς τοὺς Λατίνους.—§ 110. β'). Σαμνιτ. πόλεμος.—Τὰ κατὰ
 Κλαύδιον γενά, Σεντίων.—§ 111. Πόλεμος πρὸς τὸν Τάραντα καὶ Πύρρον.

2. Οἱ χρόνοι τῶν Καρχηδονικῶν πολέμων. σελ. 128. α.) Ὁ α'. Καρ-
 χηδ. πόλεμος (264—241) σελ. 128—112. Καρχηδών. Ἀγαθοκλῆς.
 Μαμερτίνοι.—§ 113. Ῥηγοῦλος.—§ 114. Ἀμίλκας Βάρκας. Τέλος τοῦ
 α'. Καρχηδον. πολέμου β'). Ὁ β'. Καρχηδ. πόλεμος. (218—201) σελ.
 131.—§ 115. Ἡ Σικελία καὶ ἡ ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλλία γίν.
 Ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχ.—§ 116. Σάγουντον.—§ 117. Ὁ Ἀννίβας εἰσέρχ.
 διὰ τῶν Ἀλπεων νικητὴς εἰς τὴν Ἰταλίαν.—§ 118. Ὁ Φάβιος Μά-
 ξιμος καὶ ἡ ἐν Κάνναις μάχη.—§ 119. Καπύη. Συρακοῦσαι.—Τάρας.
 —120. Ἡττα τοῦ Ἀσδρούδα παρὰ τὸν Μέταυρον. — § 121 γ').
 Κατάκτησις τῆς Μακεδ. Κατ. Κορίνθου καὶ Καρχ. (146) σελ. 137.
 —§ 122. Ὁ Φίλιππος Γ'. καὶ Ἀντίοχος Γ'. νικῶνται ὑπὸ τῶν Ῥω-
 μαίων.—§ 123. Ἡ ἐν Πύδνᾳ μάχη καὶ καταστροφὴ τῆς Κορίνθου.
 —§ 124. Πτώσις τῆς Καρχηδόνης ἐν τῷ τρίτῳ Καρχηδονικῷ πολέμῳ.
 δ'). Πολιτισμὸς καὶ ἔθνη τῶν Ῥωμαίων σελ. 141.—§ 125. Πάλιν τῶν
 νεωτέρων πρὸς τὰ παλαιά. Πλαῦτος. Τερέντιος. Κάτων.

Γ'. ΔΙΑΦΘΟΡΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ σελ. 142.

1. Νουμαντία. Τιβέριος καὶ Γάιος Γράγχος σελ. 142. — 6.
Διοικήσεις τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχιῶν. Ἀποστ. καὶ πτώσις τῆς
μαντίας. — § 127. Τιβ. Γράγχος. — § 128. Γάιος Γράγχος.

2. Οἱ χρόνοι τοῦ Μαρίου Σύλλα σελ. 145. — § 129. Ὁ
Θικὸς πόλεμος. — § 130. Κίμβροι καὶ Τεύτονες. — § 131.
πόλεμος. — 132. Ὁ Ἀ. Μιθριδ. πόλεμος. — § 133. Ὁ Ἀ. ἐμφύλιος.
Θάνατος τοῦ Μαρίου. — 134. Νόμοι τοῦ Κορνηλίου καθάνατος.
λα.

3. Οἱ χρόνοι τοῦ Γ. Πομπ. καὶ τοῦ Μ. Τυλ. Κικέρωνος
— § 135. Σεργόριο. — § 136. Ὁ δουλ. πόλεμος. — § 137.
ρακτικός πόλεμος. — 138. Ὁ Ε'. Μιθριδατικός πόλεμος. — 39.
Ἡ Συνομοσία τοῦ Κατιλίνα.

4. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Γάτου Ἰουλίου Καίσαρος σελ. 155. — § 138.
Α'. τριανδρία. — § 141. Οἱ πρὸς τοὺς Γαλάτ. πόλεμοι τοῦ Καί-
σαρος (58 — 50). — § 142. Ὁ Ε'. ἐμφύλιος πόλεμος (49 — 48). — 43.
Νίκαι τοῦ Καίσαρος. — § 144. Θάνατος τοῦ Καίσαρος.

5. Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δημοκρατίας σελ. 160. — § 15.
δευτέρα τριανδρία. Θάνατος τοῦ Κικέρωνος. — § 146 Φίλιπποι. —
147. Ἀκτιον.

Δ'. Ἡ ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ σελ. 163.

1. Οἱ χρόνοι τοῦ Καίσαρος Ὀκταβιανοῦ Αὐγούστου (τοῦ Σεβ.) σελ.
163. — § 148. «Χρυσὸς αἰὼν» τῆς Ῥώμης. — § 149. Ἡ Ῥωμαϊκὴ
φιλολογία.

2. Οἱ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνες τῶν Γερμανῶν σελ. 165. — § 150.
Νίκη τοῦ Ἀρμινίου εἰς τὸ Τευτονικὸν δάσος. — § 151. Γερμανικός. —
§ 152. Ὁ Τάκιτος περὶ τῶν ἐθίμων καὶ καθεστώτων τῶν Γερμανῶν.

3. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Αὐγούστου οἴκου σελ. 168 — § 153. Τι-
βέριος. — § 154. Καλιγόλας. Κλαύδιος. — § 155. Νέρων. — § 156.
Γάλβας. Ὄθων. Οὐιτέλλιος.

4. Οἱ Φλάβιοι καὶ Ἀντωνῖνοι σελ. 171. — § 157. Οὐεσπασιανός.
§ 158. Κατάκτησις τῆς Ἰερουσαλήμ. Τέλος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Κ.
τους. — § 159. Ὁ Ἀγρικέλας κατακτᾷ τὴν Βρεττανίαν. — § 160. Τ.
— § 161. Δομιτιανός. Νερούας. Τραϊανός. — § 162. Ἀδρι-
ανός. Πλούταρχος. — § 163. Ἀντωνίνος ὁ εὐσεβής. Μάρκος Αὐρήλιος. — § 164.
Πολιτισμὸς καὶ ἥθη.

5. Ἡ Ῥώμη ὑπὸ τὴν στρατοκρατίαν σελ. 177 — § 165. Κόμμο-
δος. Περτίναξ. Σεπτίμιος Σεβήρος. — § 166. Καρακάλλας. Ἡλιογά-
βαλος. Ἀλέξανδρος Σεβήρος. — § 167. Φίλιππος. Ἀραψ. Δέκιος.
Γαλιηνός. — § 168. Αὐρηλιανός. — § 169. Τάκιτος. Πρόβος. Κάρος.
— § 170. Οἱ χρόνοι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Διοκλητιανοῦ. — 171.
Νίκη τοῦ Κωνσταντίνου παρὰ τὴν Μουλδίαν γέφυραν καὶ μονοκρα-
τορία.

Το παλαιόν μου βιβλίον

Το παλαιόν μου βιβλίον

Το παλαιόν μου βιβλίον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βερολίνου

